KONSTITUCINĖ JUSTICIJA *LIETUVOJE*

Trys veiklos dešimtmečiai

moksl. red. Agnė Juškevičiūtė-Vilienė • Dovilė Pūraitė-Andrikienė

Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys

VILNIAUS UNIVERSITETO LEIDYKLA

Teisės
fakultetas

Konstitucinė justicija Lietuvoje: trys veiklos dešimtmečiai

Konstitucinė justicija Lietuvoje: trys veiklos dešimtmečiai

RECENZUOTŲ MOKSLINIŲ STRAIPSNIŲ RINKINYS

VILNIAUS
UNIVERSITETO
LEIDYKLA
2023

Mokslinės redaktorės
Doc. dr. Agnė Juškevičiūtė-Vilienė
Doc. dr. Dovilė Pūraitė-Andrikienė

Recenzentai
Doc. dr. Albertas Milinis (Vytauto Didžiojo universitetas)
Doc. dr. Elena Vaitiekienė (Mykolo Romerio universitetas)

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų
informacinės sistemos (LIBIS) portale ibiblioteka.lt

ISBN 978-609-07-1003-6 (spausdinta knyga)
ISBN 978-609-07-1004-3 (skaitmeninis PDF)

© Straipsnių autoriai: Johanas Baltrimas, Toma Birmontienė, Nika Bruskina, Laurynas Didžiulis, Aurelijus Gutauskas, Indrė Isokaitė-Valužė, Danutė Jočienė, Agnė Juškevičiūtė-Vilienė, Airė Keturakienė, Egidijus Kūris, Giedrė Lastauskienė, Elena Masnevaitė, Jolita Miliuvienė, Donatas Murauskas, Dovilė Pūraitė-Andrikienė, Albertas Šekštelo, Egidijus Šileikis, Haroldas Šinkūnas, Algirdas Taminskas, Gabrielė Taminskaitė-Kočiūnė, 2023
© Vilniaus universitetas, 2023

Turinys

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo pirmininko Gintaro Godos sveikinimo žodis Konstitucinio Teismo 30-mečiui skirto leidinio sudarytojams ir autoriams 7

Referendumų leistinumo teisminės kontrolės santykis su tautos suverenitetu 10
Johanas Baltrimas

Konstitucinė doktrina ir Konstitucijos interpretavimo (ne)laisvė 24
Toma Birmontienė

The Jurisprudence of the Constitutional Court of Lithuania as a Safeguard for Human Rights Protection: Recent EctHR Cases against Lithuania 44
Nika Bruskina

Civilinės teisės konstitucionalizacija, konstitucinės teisės civilizacija ir kelias link konstitucinės privatinės teisės 61
Laurynas Didžiulis

Konstitucinio Teismo jurisprudencijos įtaka ir reikšmė moderniosios baudžiamosios politikos formavimuisi 84
Aurelijus Gutauskas

Konstitucinis teisėjo ir teismų nepriklausomumo principas: tarp konstitucinio imperatyvo ir gyvenimo realybės 101
Danutė Jočienė

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijos įtaka žaliosios ekonomikos įgyvendinimui Lietuvoje 154
Agnė Juškevičiūtė-Vilienė

The Dialogue of the Constitutional Court with the Ordinary Courts: The Developments in Thirty Years 172
Airė Keturakienė, Donatas Murauskas

Individualus konstitucinis skundas ir „*Romuvos*“ byla 192
Egidijus Kūris, Dovilė Pūraitė-Andrikienė

Teisės principai Lietuvos teisės sistemoje: lemia ar nukreipia? 337
Giedrė Lastauskienė

Kai kurie legislatyvinės omisijos konstitucingumo kontrolės aspektai 352
Elena Masnevaitė, Jolita Miliuvienė

Konstitucinis Teismas kaip žmogaus teisių apsaugos institucija 370
Dovilė Pūraitė-Andrikienė

Ar Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijos kontekste *lis pendens* turėtų būti konstituciniu principu? 395
Albertas Šekštelo

Teisėjų tarybos konstitucinio statuso aspektų įžvalgos teismų finansavimo ir teisėjų atleidimo aktualijų kontekste 404
Egidijus Šileikis

Pamatinės teisės idėjos kaip bendrieji teisės principai ir konstituciniai principai 446
Haroldas Šinkūnas, Indrė Isokaitė-Valužė

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo doktrinos savininko teisių apsaugos klausimais įvairovės suderinamumas 466
Algirdas Taminskas

Solidarumo principo vaidmuo ir reikšmė, aiškinant Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintą teisę į valstybės laiduojamą sveikatos apsaugą 483
Gabrielė Taminskaitė-Kočiūnė

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo pirmininko Gintaro Godos sveikinimo žodis Konstitucinio Teismo 30-mečiui skirto leidinio sudarytojams ir autoriams

Lietuvių Tauta, prieš daugiau nei 30 metų referendumu priėmusi nepriklausomybę atgavusios Lietuvos Respublikos Konstituciją, kartu nusprendė, kad nuo šiol įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valstybės valdžių institucijų priimamų sprendimų teisėtumo patikra bus patikėta naujai, iki tol Lietuvos teisės sistemoje neegzistavusiai konstitucinės kontrolės institucijai – Konstituciniam Teismui. Įsteigtas 1993 m., Konstitucinis Teismas netrukus rado savo vietą valstybės ir visuomenės gyvenime, išsikovojo autoritetą tarp valstybės valdžios institucijų ir prisidėjo prie daugelio pokyčių teisės sistemoje, sustiprinusių jauną demokratinę teisinę valstybę.

Per 30 Konstitucinio Teismo veiklos metų jo formuojama oficialioji konstitucinė doktrina vystėsi, kito, reagavo į pokyčius valstybėje ir visuomenėje. Tačiau niekada nekito ir negali kisti Konstitucinio Teismo misija ir paskirtis – vykdyti konstitucinį teisingumą, užtikrinti Konstitucijos viršenybę ir joje įtvirtintų vertybių apsaugą, iš teisės sistemos šalinti Konstitucijai prieštaraujančius teisės aktus. Konstitucija, būdama teisės turinio ir formos etalonu, idealia teise, tapo teisės sistemos ašimi, aplink kurią sukosi visos kitos teisės normos. Nagrinėjant įvairiausias bylas suformuota Konstitucijos nuostatas aiškinanti oficialioji konstitucinė doktrina leido užtikrinti Konstitucijos gyvybingumą nekeičiant jos teksto.

Nuo pat savo veiklos pradžios Konstitucinis Teismas konstitucinės justicijos bylose pradėjo formuoti oficialiąją konstitucinę doktriną skirtingais konstitucinio reguliavimo klausimais. Ankstyvuoju Konstitucinio Teismo veiklos laikotarpiu padėti oficialiosios konstitucinės doktrinos pamatai leido Konstituciniam Teismui nuosekliai plėsti ir pildyti konstitucinę doktriną vėlesniais teismo veiklos metais. Nuo pat Konstitucinio Teismo veiklos, vykdant konstitucinį teisingumą, pradžios nuolat pabrėžiama būtinybė užtikrinti Konstitucijos, teisės viršenybę Lietuvos teisės sistemoje prisidėjo prie svarbiausių valstybės pasiekimų ir pasikeitimų – mirties bausmės panaikinimo, Lietuvos Respublikos narystės NATO ir ES, aukščiausiųjų valstybės pareigūnų konstitucinės atsakomybės įtvirtinimo, laisvų, lygių ir sąžiningų rinkimų, žmogaus teisių ir laisvių apsaugos, energetinės nepriklausomybės stiprinimo, daugelio kitų. Konstitucinės kontrolės institutą pa-

pildžius individualiu konstituciniu skundu, tikėtina, Konstitucinio Teismo įtaka teisės sistemos formavimuisi ir jos raidai tik stiprės.

Konstitucinio Teismo suformuota oficialioji konstitucinė doktrina aktuali ne tik teisę kuriantiems ir teisę taikantiems subjektams, Konstitucijos nuostatų išaiškinimu turintiems vadovautis kasdieninėje savo veikloje, bet ir mokslininkams, studentams. Konstitucinės jurisprudencijos plėtrą stebi ir seka ne tik konstitucinės teisės, bet ir visų kitų teisės šakų mokslininkai. Fundamentalūs konstituciniai principai ir Konstitucijos ginamos vertybės yra teisės pagrindas, šių principų ir vertybių turi būti paisoma, kuriant ordinarinę teisę.

Konstitucinio Teismo baigiamieji aktai ir juose suformuotos oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos bei pasirinkti sprendimai, net ir būdami nekvestionuojami, neretai tampa mokslinių diskusijų objektu ir pačių įvairiausių mokslinių tyrimų inspiracija. Moksliniuose tyrimuose dažnai remiamasi Konstitucinio Teismo jurisprudencija, konkrečiomis jo išnagrinėtomis bylomis ir jose priimtais nutarimais, išvadomis, sprendimais. Tokie tyrimai neabejotinai praplečia konstitucinės kontrolės instituto pažinimo ribas. Teisiniais argumentais pagrįstas net ir kritiškas konstitucinėje jurisprudencijoje pateikiamų nuostatų vertinimas naudingas ne tik mokslo požiūriu, bet ir pačiam Konstituciniam Teismui, nuolat plėtojančiam jau suformuotą konstitucinę doktriną. Nors Lietuvoje nėra susiformavusios tradicijos Konstitucinio Teismo aktuose remtis mokslininkų darbais, kaip tai yra daroma kitose valstybėse (pavyzdžiui, Latvijoje, Čekijoje, Kanadoje ir kitose), mokslo įtaka konstitucinės jurisprudencijos raidai, ypač tose srityse, kurias reguliuojančių Konstitucijos nuostatų turinys dar nėra atskleistas, yra esminė – rengiant konstitucinės justicijos bylas teisminiam nagrinėjimui paprastai kruopščiai išstudijuojami toje srityje atlikti tyrimai ir publikacijos.

Konstitucijos normų ir principų, idėjų svarbą mūsų teisės teorijai ir praktikai atspindi ir šis Konstitucinio Teismo įsteigimo 30-mečiui skiriamas leidinys, pakvietęs įvairių teisės šakų mokslininkus rašyti temomis, vienaip ar kitaip susijusiomis su Konstitucija ir konstitucine justicija. Neginčijama, kad Konstitucinio Teismo jurisprudencija turėjo ir tebeturi įtakos civilinio proceso raidai – ko verta vien advokato dalyvavimo skirtingose proceso instancijose konstitucinės justicijos bylų saga, konstitucinės jurisprudencijos poveikis nenuneigiamas moderniosios baudžiamosios politikos formavimuisi, konstitucinėje jurisprudencijoje išdėstyti pagrindiniai žalos atlyginimo instituto imperatyvai, įkvėpimo joje randa socialinės apsaugos ir darbo teisės specialistai, plėtojantys profesinių sąjungų teisinio statuso tam tikrus elementus, siekiantys atskleisti solidarumo principo vaidmenį ir reikšmę valstybinėje sveikatos apsaugos sistemoje, taip pat žaliosios ekonomikos idėjų vystytojai ir klimato kaitos sukeltų iššūkių tyrėjai bei daugelis kitų. Visada įdomūs ir aktualūs moksliniai tyrimai, tiesiogiai susiję su konstitucine problematika: referendumo instituto transformacija, Konstitucinio Teismo aktyvizmu, tei-

sės internacionalizacija, Konstitucijos interpretavimo subtilybėmis, konstitucinės kontrolės tam tikrais elementais ir kitos. Visa tai ir dar daugiau galima rasti šiame leidinyje.

Tad sveikindamas leidinio sumanytojus, sudarytojus ir visą autorių kolektyvą linkiu, kad jis lengvai rastų savo skaitytoją, o šiame leidinyje pristatyti moksliniai tyrimai ir idėjos būtų toliau vystomos ir plėtojamos, analizuojant Konstitucinio Teismo formuojamą oficialiąją konstitucinę doktriną bei diskutuojant apie jos plėtros perspektyvas ir tendencijas, naujus pokyčių visuomenėje diktuojamus iššūkius ir galimus jų sprendimo būdus.

Referendumų leistinumo teisminės kontrolės santykis su tautos suverenitetu

Johanas Baltrimas

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedros asistentas
Socialinių mokslų (teisė) daktaras
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius
El. paštas: johanas.baltrimas@tf.vu.lt

Pagrindiniai žodžiai: konstitucinė teisė, referendumai, Konstitucijos aiškinimas

Įvadas

Pastaruoju metu Lietuvos teisė buvo susidūrusi su iššūkiais, susijusiais su dviem demokratiniam valdymui svarbiais institutais – Konstitucijos pataisų apribojimais ir referendumo iniciatyvų apribojimais. Šiame straipsnyje aptariamas būdingas to pavyzdys – Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2021 m. gruodžio 29 d. sprendimu išnagrinėta administracinė byla Nr. R-22-629/2021. Šis sprendimas yra norminiuose teisės aktuose ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – Konstitucinis Teismas) jurisprudencijoje išdėstyto teisinio reguliavimo padarinys. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas šioje byloje galutiniu ir neskundžiamu sprendimu pripažino, kad Lietuvos Respublikos Konstitucija (toliau – Konstitucija) ir įstatymai draudžia surengti bylos pareiškėjų bandytą inicijuoti referendumą dėl Konstitucijos pakeitimo.

Sprendžiant šį klausimą Lietuvos vyriausiajam administraciniam teismui teko našta įvertinti siūlytos Konstitucijos pataisos atitiktį Konstitucijai. Toks uždavinys neabejotinai gali atrodyti kontroversiškai tiek dėl to, kad Konstituciją oficialiai aiškinti yra įgaliotas tik Konstitucinis Teismas, tiek atsižvelgiant į tai, kad tokiu būdu yra brėžiamos ribos, kurių neperžengdamaTauta savo tiesioginiais sprendimais įgyvendina suverenitetą. Atsižvelgiant į tai, šiame straipsnyje yra pristatomas tyrimas, kurio tikslas – ištirti, kaip susiklosčiusi referendumų iniciatyvų leistinumo patikros teisinė padėtis dera su Konstitucija.

Šiam tikslui keliami uždaviniai: 1) apibūdinti susiklosčiusią referendumų leistinumo teisminės kontrolės teisinę padėtį; 2) surinkti argumentus, pagal ku-

riuos gali būti vertinamas šios padėties suderinamumas su konstitucine nuostata, kad Konstituciją oficialiai aiškina Konstitucinis Teismas, bei nuostata, kad suverenitetas priklauso Tautai; 3) pasvėrus surinktus argumentus pateikti ir įvertinti potencialius galimai susiklosčiusios teisinės disharmonijos sprendimo būdus.

Tyrimo metodams pirmiausiai yra naudojama dokumentinė analizė, apimanti Konstituciją, konstitucinius įstatymus, referendumo iniciatyvos leistinumo patikrą reglamentuojančius ordinarinės teisės aktus ir šių aktų aiškinimą teismuose. Vertinimas, ar egzistuoja teisinio reguliavimo ir (ar) jo taikymo praktikos disharmonija, atliekamas tikrinant, ar žemesnės galios teisės aktai ir jų taikymo praktika neprieštarauja aukštesnės galios teisės aktams. Susiklosčiusių problemų sprendimo būdai generuoti modeliuojant hipotetinius faktinių aplinkybių scenarijus, kurių teisinis reguliavimas neturi konkrečių teisės normų (skirtų būtent tokioms situacijoms reglamentuoti), ir pateikiant alternatyvias tų scenarijų reglamentavimo galimybes (sistemiškai atsižvelgiant į dermę su teisiniu reglamentavimu susijusiuose teisiniuose santykiuose). Atitinkamai, tyrimo objektas apima minėtą teisinį reguliavimą (Konstituciją, referendumo iniciatyvos leistinumo patikrą reglamentuojančius konstitucinius įstatymus, ordinarinės teisės aktus ir Konstitucijos bei šių aktų aiškinimą teismuose), išskirtinį dėmesį teikiant Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2021 m. gruodžio 29 d. sprendimu išnagrinėtai administracinei bylai Nr. R-22-629/2021.

Susijusius Lietuvos konstitucinės teisės klausimus moksle yra tyrę, be kita ko, Egidijus Jarašiūnas (Jarašiūnas, 2007), Egidijus Kūris (Kūris, 2007), Dovilė Pūraitė-Andrikienė (Pūraitė-Andrikienė, 2020), Vytautas Sinkevičius (Sinkevičius, 2015), Dainius Žalimas (Žalimas, 2018), tačiau ankstesniuose mokslo darbuose pristatyta analizė apėmė kitus šios srities aspektus. Tarp jų buvo kelti klausimai dėl teisminės valdžios, kaip atsvaros mažoritariniam valstybės valdymui, Konstitucinio Teismo įgaliojimų vertinti Konstitucijos pataisų teisėtumą ir kt., bet šiame straipsnyje pasirinkta mokslinė problema susitelkiant į administracinės bylos Nr. R-22-629/2021 atvejį ir susijusias implikacijas tokiais pačiais metodais moksle nebuvo ištirta.

1. Padėtis

1.1. Referendumo iniciatyva byloje Nr. R-22-629/2021

Minėtoje administracinėje byloje buvo išnagrinėtas ginčas[1] tarp Vyriausiosios rinkimų komisijos (toliau – Komisija) ir piliečių referendumo iniciatyvinės grupės,

1 Toliau pateikiamo ginčo aplinkybių aprašymo šaltinis yra Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2021 m. gruodžio 29 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. R-22-629/2021.

kai ji kreipėsi į Komisiją su ketinimu inicijuoti referendumą, kuriame būtų balsuojama dėl Konstitucijos 55 straipsnio 1 dalies pakeitimo, ją išdėstant taip: „Seimą sudaro Tautos atstovai – 141 Seimo narys, kurie renkami vienmandatėse apygardose ketveriems metams remiantis visuotine, lygia, tiesiogine rinkimų teise ir slaptu balsavimu iš kandidatų, kuriuos kelia Lietuvos Respublikoje registruotos ir veikiančios valstybės ir užsienio lėšų negaunančios politinės partijos bei nevyriausybinės organizacijos. Kandidatai į Seimo narius piniginių užstatų nemoka, rinkimų apygardoje turi surinkti 3 procentus iškėlimą kandidatu remiančių apygardos rinkimų teisę turinčių piliečių parašų.“ Komisija 2021 m. lapkričio 11 d. sprendimu atsisakė registruoti piliečių referendumo iniciatyvinę grupę motyvuodama tuo, kad iniciatyvinė grupė referendumu siūlė spręsti su Konstitucija nesuderinamą klausimą.

Savo išvadą, kad siūlyta Konstitucijos pataisa neatitinka Konstitucijos, Komisija grindė pataisoje numatytų materialinių normų nesuderinamumu su šiuo metu galiojančiomis materialinėmis Konstitucijos normomis[2]. Išnagrinėjęs ginčą, Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas pasirinko nuosaikesnį Konstitucijos interpretavimo kelią, tikrindamas ne pataisoje siūlomų normų atitiktį Konstitucijai, bet tai, ar siūlomos normos suformuluotos laikantis teisinės technikos reikalavimų, pirmiausiai – teisinio aiškumo.

Administracinis teismas rėmėsi konstitucine jurisprudencija, kurioje, be kita ko, išdėstyta, kad pagal iš teisinės valstybės principo kylantį teisinio tikrumo ir teisinio aiškumo imperatyvą teisinis reguliavimas „privalo būti aiškus ir darnus, teisės normos turi būti formuluojamos tiksliai, jose negali būti dviprasmybių“. Teismas buvo tos nuomonės, kad neaiškiai suformuluoto Konstitucijos pataisos projekto teikimas referendumui prieštarautų ir iš Konstitucijos kylantiems reikalavimams referendumams. Šią išvadą administracinis teismas grindė Konstitucinio Teismo išaiškinimu, kad referendumui teikiami klausimai „turi būti tokie, dėl kurių galėtų būti nustatyta tikroji Tautos valia: *inter alia*, jie turi būti suformuluoti aiškiai, neklaidinančiai“.

Įvertinęs tam tikras referendumui siūlytos Konstitucijos pataisos nuostatas, Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas padarė išvadą, kad ji pasižymi trūkumais, kurių visuma lemia, jog projekto nuostatos yra neaiškios, suformuluotos netiksliai, jose yra dviprasmybių; dalis nuostatų kelia neįgyvendinamus reikalavi-

2 Be visa kita, Komisija laikėsi pozicijos, kad pagal Konstituciją negalimas toks teisinis reguliavimas, kad asmuo, norintis pasinaudoti savo pasyviąja rinkimų teise renkant Seimo narius, būtų priverstas tapti kurios nors politinės partijos nariu arba susaistyti save su kuria nors politine partija kitokiais, ne formalios narystės ryšiais; siūlomas pakeitimas pažeistų teisę dalyvauti rinkimuose; tokiu reguliavimu siūloma apriboti politinių partijų finansavimo šaltinius, kas trikdytų daugiapartinės sistemos laisvą raidą, neproporcingai apsunkintų politinių partijų veiklą; Konstitucijoje nustačius kitus siūlomus reikalavimus būtų pažeistas Konstitucijos vientisumo, darnumo principas.

mus, dalis būtų nulemta įvairių atsitiktinių aplinkybių; ir dėl šių trūkumų siūlytoji pataisa yra nesuderinama su teisinio tikrumo ir teisinio aiškumo imperatyvu, kylančiu iš konstitucinio teisinės valstybės principo.

Byloje iš esmės nebuvo ginčo dėl to, kad Komisija turėjo pareigą neregistruoti referendumo iniciatyvų, kuriose siūloma spręsti su Konstitucija nesuderinamus klausimus. Tokia Komisijos pareiga, be kita ko, atskleista Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarime, kuriame pasisakyta, kad Komisija privalo vertinti, ar piliečių referendumo iniciatyvinė grupė laikosi įstatymų nustatytų reikalavimų referendumui siūlomiems įstatymų projektams, *inter alia*, ar Konstitucijos pakeitimo įstatymo projektu paisoma reikalavimų Konstitucijos pataisomis nepažeisti jos nuostatų darnos, laikytis materialiųjų Konstitucijos keitimo apribojimų, ir atsisakyti įregistruoti tokią piliečių referendumo iniciatyvinę grupę, kurios referendumui siūlomas projektas šių reikalavimų neatitinka.

Remdamasis šia nuostata administracinis teismas nusprendė, kad Komisija, vadovaudamasi Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos įstatymo 3 straipsnio 6 dalies 1 punktu[3] bei tiesiogiai iš Konstitucijos kylančiais įgaliojimais, turėjo pareigą atsisakyti įregistruoti piliečių referendumo iniciatyvinę grupę, siūliusią aptartą Konstitucijos pataisą.

1.2. Įgaliojimai aiškinti Konstituciją

Aptariamas teisinis santykis jau yra konkrečiau reglamentuotas Lietuvos Respublikos Seimo 2022 m. birželio 23 d. priimtu Lietuvos Respublikos referendumo konstituciniu įstatymu Nr. XIV-1163, kurio 11 straipsnio 9 dalyje numatyta, kad Komisijos „sprendimai dėl grupės registravimo ar išregistravimo <...> gali būti skundžiami Lietuvos vyriausiajam administraciniam teismui. Šioje dalyje nurodyti skundai turi būti išnagrinėti per 20 darbo dienų nuo jų priėmimo. Skundo padavimas sustabdo Vyriausiosios rinkimų komisijos sprendimo vykdymą“. Taigi, referendumų iniciatyvų teisėtumo patikra Lietuvos vyriausiajame administraciniame teisme šiuo metu yra įteisinta konstituciniu įstatymu.

Konstitucinis Teismas 2003 m. gegužės 30 d. nutarime yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją įgaliojimus oficialiai aiškinti Konstituciją turi tik Konstitucinis Teismas. Savita atsvara šiai nuostatai yra Konstitucijos 6 straipsnis, pagal kurį Konstitucija yra vientisas ir tiesiogiai taikomas aktas ir kiekvienas savo teises gali ginti remdamasis Konstitucija. Ordinarinių teismų pareiga tiesiogiai vadovautis

3 Pagal tuo metu galiojusią šio straipsnio redakciją, vykdydama referendumus arba, kai realizuojama piliečių įstatymų leidybos iniciatyvos teisė, Vyriausioji rinkimų komisija, be šio straipsnio 2 dalyje nustatytų funkcijų, registruoja Lietuvos Respublikos piliečių iniciatyvinę grupę referendumui surengti, išduoda piliečių parašų rinkimo lapus.

Konstitucija papildomai atspindima ir Konstitucijos 110 straipsnyje, numatančiame, kad teisėjas negali taikyti įstatymo, kuris prieštarauja Konstitucijai, ir, kai yra pagrindo manyti, kad įstatymas ar kitas teisės aktas, kuris turėtų būti taikomas konkrečioje byloje, prieštarauja Konstitucijai, teisėjas kreipiasi į Konstitucinį Teismą prašydamas spręsti, ar šis teisės aktas atitinka Konstituciją.

Pažodžiui žvelgiant į šias nuostatas, jos įpareigoja ordinarinius teismus Konstituciją taikyti tiesiogiai, tačiau tai daryti jos oficialiai neaiškinant. Viena vertus, šią nuostatą galima suprasti kaip apibrėžiančią ordinarinio teismo pateikto Konstitucijos aiškinimo autoritetą (bet nereguliuojančio paties aiškinimo). Antra vertus, tiriant vyraujančią praktiką tikėtinai pasitvirtintų, jog ordinariniai teismai Konstituciją aiškina kur kas mažiau kūrybiškai negu Konstitucinis Teismas ir tai gali būti pagrindžiama aptariama nuostata. Užduotis taikyti Konstituciją oficialiai jos neaiškinant gali atrodyti kiek dviprasmiška, nes trumpas eksplicitinis Konstitucijos tekstas dažnose situacijose apriboja galimybę Konstituciją pritaikyti jos neaiškinant. Tad galima abejoti, ar yra aišku, kuo skiriasi oficialus aiškinimas nuo neoficialaus. Siaurai žvelgiant į oficialumo terminą būtų galima teigti, kad jis reiškia aiškinimo „galutinumą" – Konstitucinio Teismo išaiškinimai yra galutiniai, neskundžiami ir jo atliekamas išaiškinimų pritaikymas turi galutinę teisiškai saistančią galią tais klausimais, kurie priskirti jo kompetencijai. Plačiau suprantant oficialumo terminą, būtų galima svarstyti, kad jis turi reikšmės ir apibrėžiant pateikiamo aiškinimo nuosaikumą ar kūrybiškumą. Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje Konstituciją aiškina gausiai atskleisdamas jos implicitines nuostatas, pateikdamas įvairius apibendrinimus (pvz., dėl to, kokia yra Konstitucijos diktuojama geopolitinė orientacija, kad Lietuva yra pliuralistinė parlamentinė demokratija ir kt.). Oficialumo terminas galėtų atitinkamai reikšti ir tai, kad ordinariniai teismai, susidūrę su Konstitucijos tiesioginio taikymo klausimais, ją aiškina ne daugiau, negu tai yra neišvengiamai būtina išspręsti kilusį klausimą.

Šis niuansas nėra naujovė, tačiau aptartoje administracinėje byloje Nr. R-22-629/2021 jis pasiekė naują aukštumą, nes joje ordinariniam teismui teko užduotis įvertinti ne vien Konstitucijos taikymą konkrečiame ginče ar įvertinti abejones dėl ordinarinės teisės akto atitikties Konstitucijai, bet ir galutiniu neskundžiamu sprendimu padaryti išvadą dėl pačios Konstitucijos pataisos atitikties Konstitucijai.

Konstitucinis Teismas 2014 m. sausio 24 d. nutarimu jau yra pademonstravęs turįs įgaliojimų pripažinti Konstitucijos pataisas neteisėtomis, jeigu jomis būtų pažeista Konstitucijos nuostatų, jose įtvirtintų vertybių darna. Šiuos įgaliojimus Konstitucinis Teismas yra patikėjęs Komisijai 2014 m. liepos 11 d. nutarimu, kuriuo atskleidė Komisijos pareigą vertinti, be kita ko, ar piliečių referendumo iniciatyvinės grupės referendumui siūlomu Konstitucijos pakeitimo įstatymo projektu paisoma reikalavimų Konstitucijos pataisomis nepažeisti jos nuostatų darnos. Komisijos aktai gali būti skundžiami administraciniams teismams ir Konstituciniam

Teismui nepriskirta tikrinti nei Komisijos, nei administracinių teismų sprendimų teisėtumo. Jeigu esminis ordinarinio teismo sprendimo, kuriuo buvo užkirstas kelias referendumo iniciatyvai, argumentas yra tokios iniciatyvos nesuderinamumas su Konstitucija (o ne ordinarine teise), tada net pateikus individualų konstitucinį skundą, Konstitucinis Teismas formaliai neturėtų įgaliojimų įpareigoti Komisiją ir (ar) ordinarinius teismus Konstitucijos pataisos atitikties Konstitucijai klausimą nagrinėti iš naujo.

Tai lemia, kad Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo pozicija gali būti galutinė dėl to, ar piliečiai gali inicijuoti referendumą dėl tam tikros Konstitucijos pataisos. Suprantant piliečių inicijuotą referendumą, kuriuo būtų keičiama Konstitucija, kaip Tautos suvereniteto įgyvendinimą, šioje padėtyje to suvereniteto ribas nubrėžia Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo trijų teisėjų kolegija. Pažįstant konstitucingumo kontrolės teoriją ir praktiką natūraliai gali kilti klausimas, ar tai nėra per didelė galia?

Nors ir tam tikrais atžvilgiais ribota, tokia aptariamos Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo galios apimtis gali disonuoti su jo teisėjų (ir pirmininko) paskyrimo bei atleidimo tvarka. Šioje tvarkoje, palyginti su kitais viešaisiais Lietuvos teismais, bene mažiausiai pasireiškia valdžių padalijimo principo stabdžių ir atsvarų mechanizmas. Pagal Konstituciją (jos 112 str.) ir Lietuvos Respublikos teismų įstatymą šio teismo teisėjai skiriami ir atleidžiami iš esmės tokia tvarka, kaip ir apylinkių, apygardų teismų teisėjai – tai gali padaryti Respublikos Prezidentas, patarus Teisėjų tarybai. Skiriant ir atleidžiant kitų ordinarinių teismų teisėjus lemiantį žodį turi dar ir Seimas, o Konstitucinio Teismo teisėjų skyrimas ir atleidimas dar sudėtingesnis. Šioje vietoje jokiu būdu nesiekiama sukelti abejonių dėl administracinių teismų respektabilumo ar jo teisėjų kompetencijos, bet atkreipti dėmesį į tai, kad ši teisėjų skyrimo ir atleidimo tvarka objektyviai sudaro tvirtesnes prielaidas teisėjų nepriklausomumui (ir galbūt politiniam neutralumui) tiek Lietuvos Aukščiausiajame Teisme, tiek Konstituciniame Teisme.

2. Potencialios reakcijos

2.1. Teisėtumo patikros įgalinimas Konstituciniame Teisme

Jeigu situacijos įvertinimas nuvestų prie išvados, kad susiklosčiusi padėtis yra ydinga ir reikalauja korekcijų, vienas iš labiausiai ją galinčių modifikuoti būdų yra galutinio sprendimo priėmimo galios suteikimas Konstituciniam Teismui, nes padėties ydingumą galintis pagrįsti esminis argumentas susijęs su tuo, kad administracinis teismas yra įgaliotas priimti itin aukštos teisinės galios sprendimą, o tokius sprendimus įprastai priskirta priimti Konstituciniam Teismui.

Konstitucinis Teismas į šį procesą galėtų būti įtraukiamas priskiriant jam įgaliojimus teisės aktu, kurį priimtų Seimas. Pirmas klausimas svarstant šį variantą, ar tai galėtų būti atliekama tik priimant Konstitucijos pataisą, ar tam pakaktų ir ordinarinės teisės akto. Konstitucinio Teismo veiklos pagrindai yra apibrėžti Konstitucijoje, šiam teismui joje yra skirtas atskiras skirsnis, tad be didelių abejonių galima teigti, kad Seimas neturi įgaliojimų įstatymais priskirti šiam teismui daug tokių įgaliojimų, kurie kardinaliai pakeistų Konstitucinio Teismo įprastinės veiklos pobūdį. Aptariamo įgaliojimo priskyrimas nebūtinai privalėtų būti laikomas kardinaliu, todėl dėl jo šiuo atžvilgiu diskutuotina, tačiau vis vien užtikrintai galima teigti, kad naujų įgaliojimų priskyrimas Seimo priimtu ordinarinės teisės įstatymu (t. y. priimtu paprasta Seimo posėdyje dalyvavusių Seimo narių balsų dauguma) nebūtų darnus su Konstitucijoje įtvirtintu teisiniu reguliavimu.

Suformuluoti teisinės technikos reikalavimus ir sistemiškai harmoningą Konstitucijos pataisą, kuria galutinio sprendimo (dėl referendumo leistinumo) priėmimo galia būtų suteikiama Konstituciniam Teismui, būtų sudėtingas iššūkis. Pirmasis sunkumas būtų identifikuoti, kuriame referendumo proceso etape tokia patikra galėtų būti atliekama. Lietuvos vyriausiajam administraciniam teismui gali būti skundžiami Komisijos sprendimai, neįregistruoti piliečių referendumo iniciatyvinės grupės. Tačiau šiame etape gali atsidurti iš esmės bet koks, net ir absurdiškas, siūlymas. Tokių siūlymų potenciali gausa nėra apribota reikšmingais svertais. Kitas šį kelią komplikuojantis veiksnys yra tai, kad referendumuose priimtų sprendimų konstitucingumo patikra Konstituciniame Teisme šiuo metu yra galima – kaip buvo minėta, Konstitucinis Teismas 2014 m. sausio 24 d. nutarimu yra sukūręs precedentą, rodantį, kad jis turi įgaliojimus pripažinti Konstitucijos pataisas neteisėtomis, jeigu jomis būtų pažeista Konstitucijos nuostatų, jose įtvirtintų vertybių darna. Prevencinė teisės aktų projektų patikra būtų nebūdinga Konstituciniam Teismui funkcija. Jam tokia patikra nėra priskirta kitame kontekste ir nėra svarių priežasčių, dėl kurių privalėtų būti arba būtų pateisinama išimtis referendumų atveju.

Kitas potencialus patikros Konstituciniame Teisme įteisinimo kelias gali būti svarstomas pasitelkus individualaus konstitucinio skundo institutą, kurį teiktų piliečių referendumo iniciatyvinė grupė po to, kai Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas pripažintų teisėtu Komisijos sprendimą jos neįregistruoti. Šio scenarijaus įteisinimas remiantis teismų praktika mažai tikėtinas, nes jis nedera su Konstitucijoje ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatyme įtvirtintomis sąlygomis, kurioms esant gali būti priimamas nagrinėti individualus konstitucinis skundas. Tarp šių sąlygų nenumatyta galimybė Konstituciniame Teisme ginčyti Komisijos ar Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo aktų. Šį kelią įgalinantis „manevras“ galėtų būti nebent abejonės, ar byloje taikytas įstatymas neprieštarautų Konstitucijai, iškėlimas. Tokiu įstatymu potencialiai galėtų būti Lietu-

vos Respublikos referendumo konstitucinis įstatymas kažkuria apimtimi, kuria jis galėjo lemti Komisijos ir Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo sprendimus (kuriais pripažinta, kad referendumas negalėjo būti organizuojamas). Tačiau tokią abejonę dėl įstatymo konstitucingumo įrodyti gali būti sudėtinga, turint omenyje, kad aptariamais atvejais administracinio teismo sprendimą gali lemti referendumui siūlyto klausimo nesuderinamumas su Konstitucija – tokiu atveju sprendimo pagrindas būtų pati Konstitucija, o ne ordinarinės teisės aktas, kas nesudarytų pagrindo priimti nagrinėti individualų konstitucinį skundą. Iš esmės analogiškai gali būti įvertinta ir konkrečią bylą nagrinėjančio administracinio teismo galimybė kreiptis į Konstitucinį Teismą, jeigu kyla abejonių dėl referendumo iniciatyvos atitikties Konstitucijai (nebent būtų įteisinta galimybė ordinariniam teismui kreiptis į Konstitucinį Teismą su prašymu pateikti prejudicinę nuomonę).

Pažymėtina, kad galima kelti klausimą, ar tikslinga aptariamus įgaliojimus priskirti Konstituciniam Teismui, jeigu jam gali būti skundžiamas Seimo nutarimas, kuriuo yra skelbiamas referendumas. Komisijai įregistravus referendumo iniciatyvinę grupę, jeigu surenkama ne mažiau kaip 300 tūkstančių piliečių, reikalaujančių referendumo, parašų, po to referendume siūlomo spręsti klausimo konstitucingumą yra įgaliotas įvertinti ir Lietuvos Respublikos Seimas, kuris pagal Konstitucijos 9 straipsnį, 67 straipsnio 3 punktą priima nutarimus dėl referendumų. Ši Seimo funkcija numatyta ir Lietuvos Respublikos referendumo konstitucinio įstatymo 15 straipsnyje, pagal kurį Seimas, gavęs grupės baigiamąjį aktą kartu su paskelbti referendumą reikalaujančių piliečių parašais, Komisijos išvadą, kad pateikti dokumentai atitinka šį įstatymą, Seimo sesijos metu artimiausiame Seimo posėdyje svarsto referendumo paskelbimo klausimą. Seimo nutarimas dėl referendumo paskelbimo priimamas Seimo statuto nustatyta tvarka ne vėliau kaip per vieną mėnesį nuo dienos, kurią Seimo posėdyje pradėtas svarstyti referendumo paskelbimo klausimas. Iš Konstitucinio Teismo jurisprudencijos galima matyti, kad įgyvendindamas šią funkciją Seimas privalo patikrinti referendumui siūlomo klausimo atitiktį Konstitucijai: Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarime išdėstyta, kad iš Konstitucijos kyla Seimo pareiga neskelbti referendumo tuo atveju, jeigu referendumui siūlomas sprendimas neatitiktų iš Konstitucijos kylančių reikalavimų ir ši pareiga negali būti laikoma aukščiausią suverenią Tautos galią ribojančiu įgaliojimu priimti Konstitucijoje nenumatytą išankstinį sprendimą, sąlygojantį referendumo paskelbimą; Konstitucijos 67 straipsnio 3 punkte nustatyta, kad Seimas priima nutarimus dėl referendumų. Konstitucijos 67 straipsnio 3 punkto formuluotė suponuoja ne tik Seimo įgaliojimus priimti nutarimą paskelbti referendumą, bet ir jo įgaliojimus priimti nutarimą neskelbti referendumo įstatyme nustatytais pagrindais. Vadinasi, Seimo nutarimo dėl referendumo paskelbimo konstitucingumas gali būti tikrinamas Konstituciniame Teisme (be kita ko, vadovaujantis Konstitucijos 105 straipsnio 1 dalimi), todėl Komisija ir administracinis

teismas referendumo organizavimo procedūroje nėra paskutiniai subjektai, privalantys užtikrinti, kad referendumui nebūtų pateiktas svarstyti su Konstitucija nesuderinamas klausimas. Taigi Seimas turi būdą patikrinti referendume spręstino klausimo atitiktį Konstitucijai priimdamas nutarimą dėl jo ir kreipdamasis dėl šio nutarimo teisėtumo patikros į Konstitucinį Teismą.

Apibendrinant reikia pažymėti, jog yra pagrindas manyti, kad, padarius prielaidą, jog susiklosčiusi padėtis dėl referendumų leistinumo teisinės patikros yra ydinga ir reikalauja korekcijų, galutinio sprendimo priėmimo galios suteikimas Konstituciniam Teismui yra abejotinas jos išsprendimo būdas – modeliuojant potencialius jo įgyvendinimo kelius yra sudėtinga rasti tokį, kuris būtų suderinamas su Lietuvos konstitucinėje teisėje įtvirtintu teisiniu reguliavimu.

2.2. „Rezervuota“ konstitucingumo patikra

Nuosaikesnė reakcija į susiklosčiusią padėtį galėtų būti išsamesnis neoficialaus Konstitucijos aiškinimo koncepcijos atskleidimas remiantis Konstitucinio Teismo jurisprudencija. Galbūt Komisija ir Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas neturėtų Konstitucijos aiškinti kūrybiškai, o pripažinti referendumo iniciatyvą nesuderinama su Konstitucija tik tais atvejais, kai tai yra akivaizdu?

Pasirinkę būdą šitaip spręsti dėl referendumui siūlomo Įstatymo projekto konstitucingumo, Komisija ir administracinis teismas privalo tiesiogiai vadovautis Konstitucija, tačiau ją taikant gali siekti nesudaryti padėties, kurioje būtų suvaržoma galimybė pasinaudoti referendumo teise labiau, negu tai neišvengiamai būtina; įgyvendinant iš Konstitucijos bei Referendumo konstitucinio įstatymo kylančius Komisijos įgaliojimus ir pareigą vertinti, ar referendumo iniciatyva neprieštarauja Konstitucijai, Komisija ir jos sprendimų teisėtumo patikrą atliekantis administracinis teismas turėtų susilaikyti nuo Konstitucijos aiškinimo, kurio nėra atskleidęs Konstitucinis Teismas. Pasirinkus tokią prieigą galima pozicija, kad Komisija privalo atsisakyti registruoti referendumo iniciatyvinę grupę tik jei referendumui siūlomas klausimas prieštarauja Konstitucijai akivaizdžiai, nes yra aiškiai nesuderinamas su Konstitucijos eksplicitinėmis nuostatomis, Konstitucinio Teismo jurisprudencija ir (ar) gali kelti reikšmingą grėsmę prigimtinėms žmogaus teisėms ir (ar) kitoms konstitucinėms vertybėms. Priešingu atveju Komisija privalėtų priimti sprendimą įregistruoti Lietuvos Respublikos piliečių iniciatyvinę grupę referendumui surengti ir išduoti piliečių parašų rinkimo lapus.

Korektiškai vadovaujantis tokiu aiškinimu rizika, kad Komisija ir administracinis teismas nepagrįstai varžys referendumo teisę, gali būti visiškai eliminuojama. Tai įgyvendinant būtų sudėtinga atskirti, ar referendumui siūlomas klausimas prieštarauja Konstitucijai akivaizdžiai, ar konstitucingumo abejonė privalėtų būti palikta vertinti Konstituciniam Teismui. Nepaisant tokio neaiškumo, jeigu Kons-

titucinio Teismo jurisprudencijoje būtų išplėtota ši doktrina (kad aptariamais atvejais Komisija privalo atsisakyti registruoti referendumo iniciatyvinę grupę ir administracinis teismas gali tokį Komisijos sprendimą pripažinti teisėtu) tik jei referendumui siūlomas klausimas prieštarauja Konstitucijai akivaizdžiai, nes yra aiškiai nesuderinamas su Konstitucijos eksplicitinėmis nuostatomis, Konstitucinio Teismo jurisprudencija ir (ar) gali kelti esminę grėsmę prigimtinėms žmogaus teisėms ir (ar) kitoms konstitucinėms vertybėms), iš aptartų potencialios disharmonijos išsprendimo būdų, šis sudaro prielaidų optimaliai suderinti konstitucinių vertybių apsaugą ir Tautos laisvę tiesioginiais referendumais įgyvendinti savo suverenitetą.

2.3. Padėties verifikavimas

Viena iš galimų reakcijų į susiklosčiusią padėtį – nesiimti jokių veiksmų. Šis veikimo būdas yra labiausiai suderinamas su požiūriu, kad Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo įgaliojimai nėra koks nesilaikymas Konstitucijoje ir ordinarinėje teisėje įtvirtinto reguliavimo sistemos.

Tai gali būti pagrindžiama atkreipiant dėmesį į kitus šiam teismui suteiktus įgaliojimus, kurie taip pat yra didelės teisinės reikšmės. Lietuvos Respublikos rinkimų kodekso 175 straipsnyje numatyta, kad Lietuvos vyriausiajam administraciniam teismui paduodami skundai dėl Europos Parlamento ar savivaldybės tarybos nario, mero mandato netekimo; 189 straipsnyje numatyta, kad Lietuvos vyriausiajam administraciniam teismui gali būti skundžiami savivaldybių tarybų ir merų rinkimuose ar rinkimuose į Europos Parlamentą Vyriausiosios rinkimų komisijos sprendimai dėl balsų skaičiavimo rezultatų, balsų skaičiavimo protokolo surašymo ar rezultatų nustatymo; pagal Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 21 straipsnį Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas yra galutinė instancija byloms pagal skundus dėl Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos sprendimų ar neveikimo, išskyrus skundus, kurie priskirti Konstitucinio Teismo kompetencijai. Visi šie įgaliojimai taip pat yra reikšmingi demokratiškai priimant svarbiausius Tautos sprendimus. Kaip galintys lemti rinkimų rezultatus, jie pagal savo pobūdį turi panašumų su aptariamais įgaliojimais referendumuose, nors ir gali turėti nevienodą potencialą paveikti demokratinius procesus.

Be to, susiklosčiusią teisinę padėtį pateisina ir tai, kad, nors bendrame kontekste aptariami Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo įgaliojimai gali būti pavadinti turinčiais nemažą galią, juos varžantis veiksnys yra tai, kad šie įgaliojimai yra pasyvūs – teismas gali vykdyti referendumo iniciatyvos teisėtumo kontrolę, kai kelią referendumui užkerta Komisija (tikrindamas Komisijos sprendimo teisėtumą). Jeigu Komisija nelaiko referendumo neteisėtu, trečiųjų asmenų skundas dėl Komisijos sprendimų, kuriais yra įgalinamas referendumas (pvz., sprendi-

mo piliečių iniciatyvinei grupei išduoti parašų rinkimo lapus) administraciniuose teismuose, tikėtina, nebūtų priimtas, kaip tiesiogiai nepažeidžiantis jų teisių[4]. Tokiu atveju teisminę kontrolę galbūt galėtų inicijuoti viešąjį interesą ginti įgalioti subjektai (pvz., prokurorai).

Bene svarbiausias argumentas, kuriuo iškelta problema dėl potencialios grėsmės, kad Komisija ir administracinis teismas gali suvaržyti Tautos suverenitetą, yra susijęs su demokratinio valdymo koncepcija. Tačiau atskleidžiant jos ryšį su šiuo klausimu, pirmiausiai pabrėžtina, kad Tautos suvereniteto išraiška negali būti suprantama siaurai, kaip tik balsavimas referendumuose. Tauta savo suverenitetą įgyvendina per įvairias politines teises, valdydama šalį per atstovus, tarp kurių yra ir rinkimuose išrinkti politikai ir kiti valstybę valdant dalyvaujantys pareigūnai – taip pat ir teisėjai. Tai, kad Tauta dalį savo suvereniteto gali įgyvendinti tik per Konstitucinį Teismą, nepaneigia Tautos suvereniteto koncepcijos, bet numato suvereniteto įgyvendinimo tvarką. Teisėjus skiria tiesioginiuose rinkimuose išrinkti politikai (taip pat, kaip ir ministrus, Ministrą Pirmininką), teisėjai yra demokratiškai išrinkti Tautos atstovai, priimantys sprendimus Lietuvos valstybės vardu. Toks požiūris leidžia daryti išvadą, jog per teisėjus įgyvendinama Konstitucijos 4 straipsnio nuostata, kad valstybės valdymas vykdomas demokratiškai išrinktų savo atstovų. Net teismine tvarka sustabdžius tam tikrą referendumo iniciatyvą, Tauta yra pajėgi teisiniu keliu vis tiek tą iniciatyvą įvykdyti – per kitus Seimo, Prezidento rinkimus ji gali išreikšti savo valią per išrinktus politikus, kurie galėtų iniciatyvą įvykdyti. O net, jeigu jų galią suvaržytų teismai, po kurio laiko, pasibaigus teisėjų kadencijoms, politikai turėtų galimybę paskirti naujus teisėjus, kurie šiai iniciatyvai pritartų ir, galų gale, iniciatyva būtų įgyvendinta. Tokiu būdu, pasakant buitiškai, Konstitucija įpareigoja Tautą dėl kai kurių sprendimų neskubėti ir gerai pagalvoti. Laikydamasi šio reikalavimo „neskubėti“ Tauta gali įgyvendinti bet kokį sprendimą net teismams vykdant griežtą kontrolę. Toks „neskubėjimo“ suvaržymas savo pobūdžiu turi panašumų į reikalavimą Konstitucijos pataisas Seime priimti balsuojant du kartus su pertrauka ar tiesiog į reikalavimą laikytis įstatymuose nustatytos teisių (be kita ko, referendumo teisės) įgyvendinimo tvarkos. Tai leidžia teigti, kad griežta teisminė referendumų iniciatyvos kontrolė nėra Tautos suvereniteto suvaržymas, o Tautos suvereniteto įgyvendinimo tvarka. Tauta savo suverenitetą įgyvendina išrinkdama politikus ir taip netiesiogiai paskiria teisėjus bei per politikus ir (ar) naujai paskirtus teisėjus atlieka teisėjų sprendimų kontrolę (prireikus – juos įveikiant).

4 Vadovaujantis Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 5 straipsnio 1 dalimi, kiekvienas suinteresuotas subjektas turi teisę įstatymų nustatyta tvarka kreiptis į teismą, kad būtų apginta pažeista ar ginčijama jo teisė arba įstatymų saugomas interesas. Pagal šią nuostatą administraciniuose teismuose nenagrinėtini reikalavimai dėl viešojo administravimo subjektų aktų, kurie nesusiję su asmens teisėmis ir todėl jų nepažeidžia.

Vienas tokios tvarkos naudos pavyzdžių yra Jungtinės Karalystės „Brexit“ reiškinys, kur, kai kurių šaltinių teigimu, netrukus po išstojimui iš Europos Sąjungos pritarusio referendumo, pagal visuomenės apklausas, jos nuomonė pasikeitė, ir tai leido prognozuoti, kad pakartotiniame referendume rezultatas galėtų būti priešingas. Nepaisant to, ar konkrečiai šiuo Jungtinės Karalystės atveju tai yra tiesa, realybėje tokie scenarijai yra įmanomi ir jie vargiai prideda autoriteto referendumui kaip Tautos valiai išraiškai. Toks fenomenas labiau galėtų būti apibūdintas ne kaip racionalaus subjekto pamatuoto sprendimo priėmimas, o kaip dvejojančio vaiko norai (galbūt ir tokio vaiko, kuriuo gali manipuliuoti abejotino patikimumo veikėjai, naudodamiesi šiuolaikinėmis informacinėmis technologijomis atsirinkti naujienų srautą socialiniuose tinkluose ir kt.). Aptariamas konstitucinis reikalavimas, pagal kurį Tauta savo suverenitetą galėtų įgyvendinti per demokratiškai išrinktus atstovus, prie kurių priskirtume ir teisėjus, padeda užtikrinti, kad Tauta tai darys apgalvotai ir optimistiniu atveju, vadovaudamasi racionaliausiai mąstančios visuomenės dalies valia, kuri proporcingai subalansuotų visų visuomenės narių interesus.

Demokratinėje respublikoje Tauta turi aukščiausią valdžią ir teisinėje valstybėje ta valdžia įgyvendinama pagal teisėje nustatytą tvarką. Ta tvarka nepaneigia Tautos suvereniteto, sprendimų priėmimas laikantis teisinės procedūros, kai juos priima Tautos atstovai, yra viešas Tautos reikalas ir jie priimami per viešą diskusiją. Esminis demokratinio valdymo išskirtinumas, be abejo, yra tai, kad Tauta turi lemiamą galutinį sprendimą visais klausimais, kuriuos ji laiko svarbiais. Kad ir kiek teisminė valdžia sau leistų, jos sprendimus Tauta visada gali įveikti, galų gale palaipsniui pakeisdama teisėjus. Tautos suvereniteto įgyvendinimo tvarką apibrėžianti Konstitucija prisideda prie teisės ginamų vertybių apsaugos, be kita ko, ir užtikrinimo, kad valstybės valdymas nebūtų skirtas tenkinti tik aritmetinės Tautos daugumos interesus (teoriškai – 51 procento Tautos, o praktiškai gal net ir mobilizuotų 26 procentus Tautos, jeigu referendume priimamas sprendimas dalyvavusiųjų rinkėjų balsų dauguma ir referendumas laikomas įvykęs, kai dalyvavo bent pusė rinkėjų), o, kaip siūlė senovės graikų filosofai, proporcingai rūpintųsi visų visuomenės grupių interesais.

Antra vertus, būtina pabrėžti, kad valdžia (tiek politinė, tiek teisminė) turi teisę reikalauti iš Tautos įgyvendinti savo suverenitetą teisiniu keliu tik tol, kol pati gerbia teisę. Kada valstybės valdžios organai kraštutinai nepaiso teisės, imasi varžyti Tautos galimybę tam pasipriešinti teisėtais būdais, legitimiu gali būti laikomas ir Tautos pasipriešinimas neteisiniu keliu, jeigu paskui naujoji valdžia legitimuojama per sąžiningus demokratinius rinkimus.

Šie komentarai neturėtų būti suprasti kaip neribotos teismų diskrecijos apologija. Nepaprastas teismų aktyvumas gali sukelti įvairius neigiamus padarinius, tarp kurių gali būti ir tai, kad Tauta, kaip suverenas, bus tiesiog įtikinta panaikinti

Konstitucinį Teismą apskritai atsisakant teisės aktų atitikties Konstitucijai teisinės kontrolės (taip pat ir referendumų leistinumo patikros). Subalansuoto teismų aktyvumo paieškai galima išskirti daug gairių, bet šiame straipsnyje nėra iškeltas jų paieškos uždavinys, tad tik rezervuotai galima pasidalinti vienu poetišku patarimu iš senovės Rytų filosofijos kūrinio „Tao Te Čin“: „*Kai mokytojas valdo, žmonės vos jaučia, kad jis egzistuoja <...> Mokytojas ne kalba, jis veikia. Kai jo darbas užbaigtas, žmonės sako: nuostabu, mes viską padarėme patys.*“

Išvados

Teisėje susiklosčiusi padėtis dėl piliečių siekiamų inicijuoti referendumų leistinumo teisminės patikros (atsižvelgiant į referendume siūlomo spręsti klausimo atitiktį Konstitucijai) suteikia reikšmingas teisines galias Lietuvos vyriausiajam administraciniam teismui apibrėžti Tautos galimybes referendumais įgyvendinti savo suverenitetą. Tačiau tai neturėtų būti laikoma dichotomija su Tautos suverenitetu, kurią reikėtų spręsti deleguojant šią funkciją Konstituciniam Teismui. Šios padėties suderinamumą su Konstitucija ir Tautos valdžios viršenybe, be kita ko, patvirtintų tai, kad teisinėje demokratinėje respublikoje Tautos suverenitetas laikomas Tautos valios įgyvendinimu naudojantis teisėje nustatyta procedūra (bet ne „savivaliaujant“ daugumai) ir, atitinkamai, teismui pripažinus, kad referendumas negali būti organizuojamas (pvz., dėl siūlomo klausimo nesuderinamumo su Konstitucija), Tautos suverenitetas nėra suvaržomas – tai gali būti laikoma viena iš jo įgyvendinimo formų atstovaujamojoje demokratijoje.

Susiklosčiusios padėties suderinamumą su išimtine Konstitucinio Teismo teise oficialiai aiškinti Konstituciją pagrįsti yra sudėtingiau. Nors šiame straipsnyje nėra keliama abejonė, kad dėl to teisinis reguliavimas gali prieštarauti Konstitucijai, tačiau, siekiant aukštesnės darnos su Konstitucija, galėtų būti pripažįstama, kad vertindami referendumų leistinumą ordinariniai teismai (ir Vyriausioji rinkimų komisija), kaip neoficialūs Konstitucijos aiškintojai, turi įgaliojimus tik „rezervuotai“ aiškinti Konstituciją – gali pripažinti, kad referendume siūlomas spręsti klausimas prieštarauja Konstitucijai ir dėl to referendumas negali būti organizuojamas tik tada, kai siūlomas klausimas prieštarauja Konstitucijai akivaizdžiai (pvz., kai jis yra aiškiai nesuderinamas su Konstitucijos eksplicitinėmis nuostatomis, Konstitucinio Teismo jurisprudencija ir (ar) gali kelti reikšmingą grėsmę prigimtinėms žmogaus teisėms ir (ar) kitoms konstitucinėms vertybėms).

Šaltinių sąrašas

Norminiai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos referendumo konstitucinis įstatymas (2022). *TAR,* 15209.
3. Lietuvos Respublikos rinkimų kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo konstitucinis įstatymas (2022). *TAR*, 15851.
4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas (1993). *Lietuvos aidas*, 24-0.
5. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (1994). *Valstybės žinios*, 46-851.
6. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas (1999). *Valstybės žinios*, 13-308.
7. Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos įstatymas (2002). *Valstybės žinios*, 68-2774.

Specialioji literatūra

1. Jarašiūnas, E. (2007). La Cour constitutionnelle de la République de Lituanie et la protection des fondements constitutionnels de l'institut des élections démocratiques. *Jurisprudencija*, 4(94), 7–14.
2. Kūris, E. (2007). Constitutional Law in a Constitutional Democracy – A View from the Consitutional Court of Lithuania Iš: Breitenmoser, S., *et al* (2007). *Human Rights, Democracy and the Rule of Law*. Liber amicorum Luzius Wildhaber. Zürich: Dike Verlag, 1023–1042.
3. Pūraitė-Andrikienė, D. (2020). Teisės aktų konstitucingumo patikros objektai Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. *Teisė,* 116, 72–91.
4. Sinkevičius, V. (2015). Konstitucijos keitimo apribojimai? *Jurisprudencija*, 22(2), 206–230.
5. Žalimas, D. (2018). Konstitucijos viršenybės užtikrinimas: kai kurie Konstitucinio Teismo implicitinių įgaliojimų aspektai. *Jurisprudencija*, 25(1), 38–68.

Teismų praktika

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 53-2361.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas. *TAR*, 478.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas. *TAR*, 10117.
4. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2021 m. gruodžio 29 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. R-22-629/2021.

Konstitucinė doktrina ir Konstitucijos interpretavimo (ne)laisvė

Toma Birmontienė

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos
Viešosios teisės instituto profesorė
Socialinių mokslų (teisė) daktarė
Ateities g. 10, LT-08303 Vilnius, Lietuva
El. paštas: t.birmontiene@mruni.eu

Pagrindiniai žodžiai: Konstitucinis Teismas, oficialus Konstitucijos aiškinimas, konstitucinės doktrinos plėtojimas, konstitucinės doktrinos reinterpretavimas

> *„Konstitucinis Teismas <...> nėra visiškai **laisvas**, jį saisto jo paties sukurti precedentai ir jo paties suformuota tuos precedentus pagrindžianti oficiali konstitucinė doktrina" (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas).*

Įvadas

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 30 veiklos metų laikotarpis – svarbi data apžvelgti Konstitucijos aiškinimo, konstitucinės doktrinos raidą. Nors Konstitucijos tekstas – tai ir jos kūrėjų veiklos rezultatas, kurį norėdami išsiaiškinti turime vertinti jų siekius, ginčus, kompromisus, idėjas, vis dėlto Konstitucijos priėmimas lemia ir tai, kad ji gyvena savo savarankišką gyvenimą, ir šiame kelyje ji susiduria su problemomis, iššūkiais, kurių niekaip negalėjo numatyti jos teksto kūrėjai. Todėl Konstitucinio Teismo įgaliojimai oficialiai aiškinti Konstituciją kelia didelius išskirtinius reikalavimus Konstituciniam Teismui formuojant konstitucinę doktriną, kuri lemia ir jurisprudencinės konstitucijos koncepcijos įsitvirtinimą konstituciocentrinėje Lietuvos teisės sistemoje. Taigi, neišvengiamai kyla klausimas, kiek yra laisvas Konstitucinis Teismas, siekdamas puoselėti gyvosios konstitucijos sampratą ir plėtoti konstitucinę doktriną, nekeičiant, o kartais ir pakeičiant jau suformuluotus konstitucinės doktrinos – Konstitucijos aiškinimo doktrininius teiginius, suteikiančius Konstitucijos nuostatoms, *inter alia*, platesnę, nei kad jos tekstinė išraiška, prasmę, kokios yra šios teisinės kūrybinės veiklos ribos?

Konstitucinės doktrinos formavimas – sudėtinga moksliniais kriterijais grindžiama Konstitucinio Teismo veikla, sprendžiant konstitucinės justicijos bylas. Konstitucinis Teismas formuluoja kriterijus, kuriais jis ir turėtų remtis. Juos peržvelgus – akivaizdu, kad Konstitucijos nuostatų interpretavimo laisvė gali būti suprantama labai sąlygiškai. Vis dėlto *subjektyvaus* Konstitucinio Teismo požiūrio išvengti negalėtume, nes teisėjai, analizuodami konkrečios konstitucinės justicijos bylos teisines faktines aplinkybes, ieškodami atsakymo Konstitucijos eksplicitinėse ir implicitinėse nuostatose, formuluoja bylos sprendimo argumentus, atsižvelgdami į įvairias aplinkybes, *inter alia*, atitinkamo valstybės ir visuomenės raidos laikotarpio puoselėjamas *vertybes,* taip pat *geopolitinius* ir kitus išorinius veiksnius, kaip antai COVID-19 pandemija, ir kt. Gali kisti ir požiūris į tam tikrus Konstitucijos nuostatų interpretavimo įkvėpimo šaltinius, jų reikšmingumą, pavyzdžiui, į šiuo metu kai kurių tarptautinių sutarčių veiksmingumą, jų nuostatų realaus įgyvendinimo galimybes Rusijos karinės agresijos Ukrainoje metu.

Objektyvių aplinkybių nulemtas subjektyvus Konstitucinio Teismo teisėjų požiūris ir gali būti suprantamas kaip Konstitucijos nuostatų interpretavimo laisvė, kuri yra būtina, jeigu tikime gyvosios Konstitucijos ilgaamžiškumu. Be abejo, apie tokią laisvę galėtume svarstyti tik jeigu Konstitucinis Teismas ir teisėjai yra nepriklausomi, nepažeidžiamos jų nepriklausomumo garantijos. Todėl ir vertindami Konstitucinio Teismo Konstitucijos nuostatų interpretavimo laisvę turime analizuoti konkrečias aplinkybes, kurios, manytina, po kelių dešimtmečių gali būti įvairiai vertinamos. Kartais ir dešimtmečių neprireikia, kad pakistų požiūris į tokias konstitucines vertybes, kaip antai asmens laisvė, judėjimo, veiklos pasirinkimo laisvė, kurios buvo varžomos pandemijos metu, tai neišvengiamai lemia ir konstitucinės doktrinos raidą[1].

Vertinant konstitucinės doktrinos raidą, akivaizdu, kad Konstitucijos, kaip aukščiausiosios teisės, samprata, suformuluota Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarime, išlieka esmine Konstitucijos interpretavimo doktrinine nuostata. Ji yra ir mokslinės doktrinos analizės objektas, Konstitucijos aiškinimo problemos yra analizuojamos įvairiuose Lietuvos teisės mokslininkų darbuose (kaip antai Jarašiūnas, 2006; Kūris, 2008; Mesonis, 2008; Mesonis, 2009; Mesonis, 2010a; Mesonis, 2010b; Mesonis, 2010c; Mesonis, 2011; Sinkevičius, 2005; Šileikis, 2006; Žalimas, 2018; Birmontienė, 2007; Birmontienė, 2021; Birmontienė, 2022a; Birmontienė, 2022b). Konstitucijos, konstitucinės teisės interpretavimo klausimai yra aktualūs ir plačiai diskutuojami kitų šalių mokslininkų darbuose (pavyzdžiui, Breyer, 2015; Gardos-Orosz ir Szente, 2021), išskirtini A. Barak darbai (Barak,

1 Konstitucijos 20 straipsnyje įtvirtintos asmens laisvės neliečiamumas yra interpretuojamas ir Konstitucinio Teismo 2023 m. birželio 7 d. nutarime, siekiant atskleisti šios laisvės sąsajas su kitomis esminėmis žmogaus teisėmis.

2007; Barak, 2008), kuriuose atskleidžiama itin plati teisės, taip pat ir konstitucinės, aiškinimo metodologija.

Iš gausios konstitucinės jurisprudencijos sudėtinga išskirti svarbiausius klausimus, skirtus Konstitucijai aiškinti, nes visi Konstitucinio Teismo aktai jau tapo ir 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos istorijos puslapiais, reikšmingais jurisprudencinės konstitucijos šaltiniais. Šio straipsnio naujumą ir tikslą padeda atskleisti pasirinktas tyrimo aspektas – siekiama apžvelgti, kaip konstitucinės doktrinos tęstinumas, vienas iš esminių gyvosios konstitucijos principų, suponuoja jos plėtrą, kokiomis prasmėmis konstitucinės doktrinos plėtojimo procesas atsiskleidžia konstitucinėje jurisprudencijoje ir kiek laisvas yra Konstitucinis Teismas formuluodamas konstitucinę doktriną.

1. Konstitucijos interpretavimo doktrinos bruožai

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje Konstitucijos interpretavimas yra suprantamas kaip jos *expressis verbis* ir implicitinių nuostatų, principų aiškinimas, kuris lemia konstitucinės doktrinos plėtojimą, *inter alia*, jos kaitą. Konstitucinės jurisprudencijos tęstinumas lemia ir tai, kad konstitucinė doktrina gali, o kartais ir turi būti koreguojama.

Konstitucinės doktrinos tęstinumas, vienas iš esminių gyvosios konstitucijos principų, suponuoja jos plėtrą. Vis dėlto konstitucinės doktrinos plėtojimo procesas gali turėti įvairią prasmę. Jis gali būti suprantamas ir kaip Konstitucinio Teismo originalus Konstitucijos nuostatų, jos principų aiškinimas, ir kaip tokio aiškinimo tolesnis papildymas tam tikrais elementais, nekeičiančiais interpretuojamų nuostatų prasmės (ir esmės). Tai suponuoja Konstitucinio Teismo praktikos vientisumą, jos nuspėjamumą, suteikia papildomą Konstitucijos stabilumo (gal net statiškumo) įvaizdį. Konstitucinės doktrinos plėtojimo samprata gali apimti ir tokio aiškinimo pokyčius, kai, siekiant doktriną plėtoti susiduriama su neišvengiama būtinybe keisti tokio aiškinimo tam tikrus elementus, taigi, suteikti tokiam aiškinimui kitą, kartais ir priešingą prasmę, tai Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje įvardijama kaip oficialios konstitucinės doktrinos reinterpretavimas (koregavimas).

Konstitucinio Teismo suformuotoje konstitucinės justicijos praktikoje oficialios konstitucinės doktrinos plėtojimas neretai turi siauresnę prasmę – tai tik doktrinos originalus formulavimas ar tokio formulavimo papildymas nuosekliais aiškinimo prasmę praturtinančiais elementais. Vis dėlto Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarime matome ir platesnę šio termino prasmę, apimančią kelias konstitucinės doktrinos plėtros sampratos plotmes – gyvosios konstitucijos doktrinos pripažinimas lemia ne tik oficialiosios konstitucinės doktrinos plėtojimą, bet ir jos reinterpretavimą (koregavimą); oficialios konstitucinės doktrinos

tolesnis aiškinimas ir plėtojimas, *inter alia*, oficialių konstitucinių doktrininių nuostatų reinterpretavimas.

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje konstitucinės doktrinos plėtojimas, suprantamas ir kaip konstitucinės doktrinos kūrimas, sampratos papildymas, ir oficialių konstitucinės doktrinos nuostatų reinterpretavimas, sukelia vienodus padarinius – tai nėra pagrindas kreiptis į Konstitucinį Teismą siekiant pakeisti, peržiūrėti ankstesnėse konstitucinės justicijos bylose priimtus nutarimus, išvadas, sprendimus, kuriais buvo baigta konstitucinės justicijos byla (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas).

Taigi, konstitucinės doktrinos plėtojimas, kaip esminė konstitucinės doktrinos tęstinumo prielaida, Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje gali būti suprantamas ne tik kaip jos formulavimas, nuoseklus vystymas (papildymas naujais elementais), bet ir tapatinamas su jos koregavimu ar reinterpretavimu.

1.1. Konstitucinės jurisprudencijos tęstinumas ir oficialiosios konstitucinės doktrinos plėtojimo (siaurąja prasme) pagrindai

Konstitucinis Teismas dar 2001 m. liepos 12 d. nutarime suformulavo savo išskirtinius konstitucinius įgaliojimus oficialiai aiškinti Konstituciją[2]. Konstitucinis Teismas formuoja oficialiąją konstitucinę doktriną[3] atskleisdamas Konstitucijos turinį (Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d. nutarimas), prasmes, naudodamasis įvairiais metodais – nesuabsoliutindamas ne tik pažodinio (lingvistinio, verbalinio) metodo, bet ir bet kurio kito Konstitucijos aiškinimo būdo, *inter alia*, sisteminio, bendrųjų teisės principų, loginio, teleologinio, įstatymų leidėjo ketinimų, precedentų, istorinio, lyginamojo[4], negalima Konstitucijoje nustatyto teisinio reguliavimo priešpriešinti (Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas). Konstitucinio Teismo Konstitucijos aiškinimo doktrinoje svarbus vertybinis Konstitucijos teksto ir jos dvasios[5] interpretavimas. Konstitucija yra suprantama kaip teisinė realybė, grindžiama ne tik eksplicitinių nuostatų visuma (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas), esminę reikšmę turi *konstituciniai principai*, Konstitucijos vientisumas, integralumas, joje įtvirtintų vertybių pusiausvyra

2 Taip pat žr. Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d., 2003 m. spalio 29 d., 2004 m. gegužės 13 d., 2004 m. liepos 1 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimus, 2005 m. rugsėjo 20 d. sprendimą.

3 Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. kovo 14 d., 2006 m. kovo 28 d. nutarimai.

4 *Inter alia,* Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. birželio 6 d., 2012 vasario 27 d. nutarimai.

5 *Inter alia,* Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. birželio 6 d., 2012 vasario 27 d. nutarimai.

(Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 6 d. nutarimas). Konstitucinis Teismas oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje gali konstatuoti ir tai, koks Konstitucijos aiškinimas yra negalimas (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas). Visuose Konstitucinio Teismo aktuose, kuriuose yra interpretuojama Konstitucija, aiškinant jos normas ir principus (eksplicitiškai arba implicitiškai įtvirtintus Konstitucijos tekste), – formuojama oficialioji konstitucinė doktrina savo turiniu saisto ir teisę kuriančias, ir teisę taikančias institucijas (pareigūnus), neišskiriant nė bendrosios kompetencijos ir specializuotų teismų; jie negali aiškinti Konstitucijos nuostatų kitaip, nei savo aktuose yra išaiškinęs Konstitucinis Teismas[6].

Viena iš esminių Konstitucijos interpretavimo doktrininių nuostatų yra Konstitucinio Teismo suformuota doktrina, kad Konstitucijoje negali būti ir nėra spragų ar vidinių prieštaravimų[7].

Pažymėtina, kad teisinės valstybės principas lemia Konstitucinio Teismo jurisprudencijos tęstinumą[8]. Konstitucijos aiškinimas turi būti nuoseklus nuostatų aiškinimo plėtojimo procesas[9], pagrįstas teisėtų lūkesčių, teisės nuspėjamumo principais[10], grindžiamas precedento principu (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas).

Taigi, Konstitucinio Teismo 2001–2006 m. jurisprudencijoje buvo suformuluoti pagrindiniai konstitucinės doktrinos interpretavimo, jos tęstinumo kaip plėtros (siaurąja prasme) principai, kurie iš esmės nekito vėlesnėje Konstitucinio Teismo formuojamoje konstitucinėje doktrinoje.

1.2. Konstitucinės jurisprudencijos tęstinumas kaip oficialiosios konstitucinės doktrinos reinterpretavimas

Gyvosios konstitucijos doktrinos pripažinimas lemia ir konstitucinės doktrinos reinterpretavimo (koregavimo) galimybes. Konstitucijos stabilumas yra vertybė,

6 Konstitucinio Teismo 2005 m. rugsėjo 20 d. sprendimas, 2006 m. kovo 28 d. nutarimas.

7 Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. kovo 28 d. nutarimai.

8 *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d., 2003 m. gegužės 30 d. nutarimai, 2004 m. vasario 13 d. sprendimas, 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. kovo 14 d. nutarimai.

9 Konstitucinis Teismas 2006 m. kovo 28 d. byloje pažymėjo, kad oficiali konstitucinė doktrina atitinkamų Konstitucijos nuostatų aiškinimo klausimu yra formuojama ne „visa iškart“, bet „byla po bylos“, vienus tos doktrinos elementus (fragmentus), atskleistus ankstesnėse konstitucinės justicijos bylose priimtuose Konstitucinio Teismo aktuose, papildant kitais, atskleidžiamais Konstitucinio Teismo aktuose, priimamuose naujose konstitucinės justicijos bylose.

10 *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d. nutarime pažymėta, kad Konstitucinis Teismas, spręsdamas analogiškus konstitucinius ginčus, vadovaujasi ankstesnėse bylose suformuota doktrina, atskleidžiančia Konstitucijos turinį; Konstitucijos nuostatų sampratą, atskleisdamas naujus, konkrečios bylos tyrimui būtinus Konstitucijoje nustatyto reguliavimo aspektus.

bet ji negali būti suprantama kaip statinis reiškinys, neatspindintis besikeičiančios tikrovės. Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje oficialiosios konstitucinės doktrinos reinterpretavimo tikslu įvardijama ir galimybė atskleisti giluminį Konstitucijos potencialą nekeičiant jos teksto ir šiuo atžvilgiu pritaikyti Konstituciją prie socialinio gyvenimo pokyčių, nuolat kintamų visuomenės ir valstybės gyvenimo sąlygų, užtikrinti Konstitucijos, kaip visuomenės ir valstybės gyvenimo teisinio pagrindo, gyvybingumą (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas).

Vis dėlto, žvelgiant į Konstitucinio Teismo per tris dešimtmečius suformuluotą doktriną, gali susidaryti nuomonė, kad konstitucinės doktrinos reinterpretavimas yra nors ir neišvengiamas, bet nepageidaujamas, turintis neigiamą prasmę Konstitucijos aiškinimo atvejis. Konstitucinės doktrinos keitimas, suteikiant jai kitą, nei anksčiau konstitucinėje doktrinoje formuluojamą prasmę (kartais iš esmės priešingą prasmę[11]), yra suprantamas ne kaip doktrinos papildymas, bet kaip doktrinos keitimas (reinterpretavimas, koregavimas), turintis tam tikrą neigiamą emocinį Konstitucijos nuostatų, jos principų aiškinimo krūvį.

Konstitucinis Teismas oficialiosios konstitucinės doktrinos reinterpretavimo pagrindus ir principus iš esmės suformulavo 2006 m. konstitucinės justicijos bylose. Konstitucijos nuostatų sampratos ir oficialiųjų konstitucinių doktrininių nuostatų reinterpretavimas, kai oficialioji konstitucinė doktrina yra pakoreguojama, Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje pripažįstama išimtine Konstitucinio Teismo kompetencija (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas).

2006 m. kovo 14 d. nutarime, aiškinant konstitucinės jurisprudencijos tęstinumą, pabrėžiama, kad jis apima ir konstitucinės doktrinos reinterpretavimą, visų pirma tais atvejais, kai yra padaromos Konstitucijos nuostatų pataisos. Įsigaliojus Konstitucijos pataisai, kuria yra pakeičiama Konstitucijos nuostata (-os), kurių pagrindu buvo suformuluota ankstesnė oficialioji konstitucinė doktrina, Konstitucinis Teismas pagal Konstituciją turi išimtinius įgaliojimus konstatuoti, ar aiškinant Konstituciją dar galima remtis (ir kokiu mastu) ankstesnių Konstitucijos nuostatų pagrindu suformuluota konstitucine doktrina[12]; reinterpretuoti oficialius konstitucinius doktrininius teiginius gali būti būtina ir tada, kai Konstitucijoje įtvirtinama nauja nuostata, kuria iš esmės pakoreguojamas visuminio konstitucinio teisinio reguliavimo turinys; išimtinius įgaliojimus konstatuoti, ar aiškinant Konstituciją dar galima remtis ankstesne oficialiąja konstitucine doktrina, turi tik Konstitucinis Teismas.

11 Kaip vieną ankstyvosios konstitucinės doktrinos reinterpretavimo atvejį galėtume vertinti Konstitucinio Teismo 1996 m. vasario 28 d. nutarime Konstitucijos 29 straipsnio nuostatų, skirtų asmenų lygybės principui aiškinti, kaip skirtų jau ne tik fiziniams, bet ir juridiniams asmenims.

12 Nors šios nuostatos buvo pradėtos aiškinti Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 13 d. nutarime, vis dėlto esminės doktrininės nuostatos plėtojamos vėlesniuose Konstitucinio Teismo aktuose, be kita ko, 2006 m. sausio 16 d., 2006 m. sausio 24 d., 2006 m. kovo 14 d. nutarimuose.

Konstitucinio Teismo doktrinoje formuluojami ir kai kurie konstitucinės doktrinos reinterpretavimo pagrindai, *inter alia*, jiems priskirtume minėtas Konstitucijos pataisas, kurios yra vienas iš svarbiausių konstitucinės doktrinos reinterpretavimo pagrindų. Konstitucinis Teismas, plėtodamas konstitucinės doktrinos reinterpretavimo pagrindus, suformulavo doktriną, kad Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas taip pat galėtų būti vertintinas kaip vienas jų, tačiau pats savaime jis negali būti konstituciniu pagrindu reinterpretuoti (koreguoti) oficialiąją konstitucinę doktriną (jos nuostatas), jeigu tokia reinterpretacija, kai nėra atitinkamų Konstitucijos pataisų, iš esmės pakeistų visuminį konstitucinį teisinį reguliavimą (*inter alia*, konstitucinių institutų integruotumą), taip pat pažeistų Konstitucijoje įtvirtintų vertybių sistemą, sumažintų Konstitucijos viršenybės teisės sistemoje apsaugos garantijas (Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimas).

Taigi visuminis konstitucinis teisinis reguliavimas, Konstitucijoje įtvirtintų vertybių sistemos integralumas yra esminiai kriterijai, į kuriuos privalo atsižvelgti Konstitucinis Teismas vertindamas Europos Žmogaus Teisių Teismo (taigi ir kito tarptautinio teismo) sprendimą, kaip galimą pagrindą reinterpretuoti suformuotą konstitucinę doktriną.

Pažymėtina, kad Konstitucinio Teismo formuojamoje konstitucinės doktrinos reinterpretavimo doktrinoje oficialiosios konstitucinės doktrinos reinterpretavimo pagrindas negali būti atsitiktiniai (teisės atžvilgiu) veiksniai (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas).

Konstitucinis Teismas formuluoja ir esminius konstitucinės doktrinos reinterpretavimo formaliuosius kriterijus: konstitucinės doktrinos reinterpretavimas turi būti aiškiai ir racionaliai argumentuotas atitinkamame Konstitucinio Teismo akte[13], Konstitucinio Teismo baigiamuosiuose aktuose.

Pažymėtina, kad 2006 m. priimtuose Konstitucinio Teismo aktuose suformuluoti konstitucinės doktrinos reinterpretavimo pagrindai ir principai, pakartoti vėlesnėse Konstitucinio Teismo konstitucinės justicijos bylose, iš esmės lieka nepakitę. Vis dėlto galime matyti ir tam tikrus nebylios reinterpretacijos atvejus, kai konstitucinė doktrina konstitucinės justicijos bylose pakartojama, nutylint kai kuriuos jos esminius elementus, tai pasakytina apie teisės kreiptis į teismą, kaip absoliučios, metamorfozes[14].

13 Konstitucinis Teismas 2006 m. kovo 14 d. nutarime tokiems atsitiktiniams teisės požiūriu veiksniams, kurie negali lemti oficialiosios konstitucinės doktrinos koregavimo, priskyrė vien Konstitucinio Teismo sudėties pasikeitimą.

14 Teisės kreiptis į teismą kaip absoliučios doktrininiai pokyčiai analizuojami šio straipsnio kitime skyriuje.

2. Teismų tarybos konstitucinė doktrina kaip nuoseklus konstitucinės doktrinos tęstinumas (doktrinos plėtojimas siaurąja prasme)

Teisėjų tarybos[15] – Konstitucijos 115 straipsnio 5 dalyje numatytos specialiosios teisėjų institucijos konstitucinės doktrinos raida rodo nuoseklią Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje formuojamą doktrinos raidą, grindžiamą Konstitucinio Teismo originaliu Konstitucijos nuostatų, jos principų aiškinimu, kuris, nekeičiant esminių interpretuojamų Konstitucijos nuostatų prasmės (ir esmės), yra nuosekliai papildomas tam tikrais elementais, praturtinančiais doktriną, kartu ir išskirtinį Teisėjų tarybos vaidmenį, užtikrinant konstitucinį teisėjų nepriklausomumo principą[16].

Vertindami Teisėjų tarybos formuojamą konstitucinės doktrinos raidą, galėtume išskirti tris šios konstitucinės doktrinos raidos etapus. Pirmajam etapui priskirtume – Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimą, kuriame pradėta formuoti Teisėjų tarybos doktrina, šios institucijos vaidmuo formuojant teisėjų korpusą ir užtikrinant teismų nepriklausomumą; antrasis raidos etapas, skirtas šiai savivaldos institucijai stiprinti, turi būti siejamas su Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimu ir jame formuluojamais reikalavimais teisėjų savivaldos institucijai, ir trečiasis konstitucinės doktrinos raidos etapas, gerokai išplečiantis Teisėjų tarybos įgaliojimus, yra asocijuotinas su Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 15 d. nutarimo priėmimu. Be abejo, buvo ir kai kurių kitų Konstitucinio Teismo nutarimų, sprendimų, kuriais taip pat buvo aiškinamos Konstitucijos nuostatos, stiprinamas Konstitucijos 115 straipsnio 5 dalyje numatytos specialiosios teisėjų institucijos vaidmuo užtikrinant teisėjų nepriklausomumą kaip kertinį teisminės valdžios konstitucinį principą.

Kaip minėta, Teisėjų tarybos kaip konstitucinės teisėjų savivaldos institucijos konstitucinę doktriną Konstitucinis Teismas pradėjo formuoti Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarime, kuriame buvo formuluojamos nuostatos, apribojančios vykdomosios valdžios galias (*inter alia*, Vyriausybės) formuojant teisėjų korpusą, išryškinant Teisėjų tarybos, kaip Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios įstatymo numatytos teisėjų institucijos, konstitucinio statuso elementus, kaip antai, kad speciali teisėjų institucija yra atsvara Respubli-

15 Pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas savo aktuose Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytą specialią įstatymo numatytą teisėjų instituciją įvardija kaip Teisėjų tarybą, kurios teisinis statusas yra reglamentuojamas Teismų įstatyme.

16 Teisėjų tarybos vaidmuo yra svarbus mokslinės diskusijos klausimas (žr. Šinkūnas, 2012). Teisėjų tarybos kaip konstitucinės institucijos konstitucinė interpretacija Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 15 d. nutarime plačiai aptarta Mirandos Borusevičiūtės straipsnyje (Borusevičiūtė, 2022).

kos Prezidentui kaip vykdomosios valdžios subjektui formuojant teisėjų korpusą. Konstitucinis Teismas teisminės valdžios savivaldą kildina iš teisminės valdžios visavertiškumo ir nepriklausomumo principų; teismų organizacinį savarankiškumą ir savivaldą – vertina kaip svarbias realaus teisminės valdžios nepriklausomumo garantijas, nes tik nepriklausoma teismų institucinė sistema gali laiduoti teismo organizacinį, o kartu ir teisėjo procesinį savarankiškumą (Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas).

Kitas svarbus šios konstitucinės doktrinos formavimo etapas – 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas, kuriame Konstitucinis Teismas atskleidė ne tik šios institucijos vaidmenį sprendžiant teisėjų karjeros klausimus, santykį su Respublikos Prezidento įgaliojimais, bet ir suformulavo griežtus tokios institucijos sudėties reikalavimus – ji gali būti formuojama tik iš teisėjų, rinkimų pagrindu, išskyrus kai kuriuos *ex officio* teisėjus, įeinančius į šios institucijos sudėtį.

Konstitucinis Teismas formulavo Respublikos Prezidento konstitucinius įgaliojimus kreiptis į Teisėjų tarybą patarimo dėl klausimų, susijusių su teisėjų karjera, jų skyrimu, atleidimu iš pareigų, ir pabrėžė, kad šios institucijos įgaliojimai patarti Respublikos Prezidentui teisėjų karjeros klausimais vertintini kaip teismų nepriklausomumo garantija[17].

Konstitucinis Teismas, plėtodamas doktriną, pažymėjo, kad konstitucinė teisėjų institucija yra profesiniu pagrindu formuojama svarbi teismo – savarankiškos valstybės valdžios – savivaldos elementas. Ji yra grindžiama tokiais konstituciniais imperatyvais kaip savavaldės teisminės valdžios decentralizuotumu, teisėjo nepriklausomumu, visų teisėjų vienodu teisiniu statusu vykdant teisingumą, teisėjo nepavaldumu vykdant teisingumą, demokratine šios specialios teisėjų institucijos formavimo tvarka. Konstitucinis Teismas konstatavo ir tai, kad Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodyta speciali teisėjų institucija nėra vienintelis Teismo, kaip savarankiškos valstybės valdžios, savivaldos elementas; savavaldė teisminė valdžia pagal Konstituciją negali būti pernelyg centralizuota; pagal Konstituciją įstatymų leidėjas, paisydamas konstitucinio teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo, kitų Konstitucijos nuostatų, turi įgaliojimus įstatymu įtvirtinti ir kitas teisminės valdžios savivaldos institucijas. Taigi, Konstitucinis Teismas reikšmingai praplėtė konstitucinės specialios teisėjų institucijos sampratą, netapatinamas jos tik su viena teisėjų savivaldos institucija (t. y. Teisėjų taryba).

Išskirtinius Teisėjų tarybos, kaip Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios teisėjų institucijos, įgaliojimus Konstitucinis Teismas kildina iš Kons-

17 Vertindamas šią garantiją Konstitucinis Teismas 2006 m. gegužės 9 d. nutarime pabrėžė, kad tai yra viena iš priemonių, padedančių visų be išimties teismų teisėjams apsisaugoti nuo valstybės valdžios ir valdymo institucijų, Seimo narių ir kitų pareigūnų, politinių partijų, politinių ir visuomeninių organizacijų, kitų asmenų kišimosi į teisėjo ar teismų veiklą.

titucijoje įtvirtintų teisminės valdžios visavertiškumo, savarankiškumo, nepriklausomumo, konstitucinio valdžių padalijimo principų. Jos veikla turi būti grindžiama skaidrumo[18], atsakingo valdymo principais. Šios specialios teisėjų institucijos konstitucinių įgaliojimų negali perimti ar pasisavinti joks pavienis pareigūnas, taip pat jokia kita institucija. Šios institucijos sprendimams Konstitucinis Teismas formuluoja tinkamo teisinio proceso reikalavimus, jos patarimai Respublikos Prezidentui turi būti racionaliai argumentuoti, motyvai turi būti aiškiai išdėstyti.

Trečiasis šios doktrinos raidos etapas sietinas su Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 15 d. nutarimu, kuriame ne tik buvo apibendrinta anksčiau formuluojama konstitucinės teisėjų savivaldos institucijos – Teisėjų tarybos, kaip Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios teisėjų institucijos, konstitucinė doktrina, šios institucijos konstitucinis statusas, bet ir išryškinti nauji išskirtiniai jos įgaliojimai, sprendžiant teisėjų atleidimo iš pareigų klausimus, nes nei Respublikos Prezidentas, kreipęsis į Teisėjų tarybą patarimo, nei Seimas, spręsdamas teisėjo atleidimo iš pareigų klausimus, negali iš naujo vertinti, ar tam tikras teisėjo poelgis (veika) buvo, ir spręsti, ar juo buvo pažemintas teisėjo vardas, nes priešingu atveju jie perimtų ar pasisavintų specialios teisėjų institucijos konstitucinius įgaliojimus, kas yra nesuderinama ir su konstituciniu teisėjo ir teismų nepriklausomumo principu, ir su Konstitucijos 5 straipsnyje įtvirtinta valstybės valdžių pusiausvyra, konstituciniais valdžių padalijimo, atsakingo valdymo principais. Taigi, Konstitucinis Teismas, interpretuodamas Konstitucijos 5 straipsnio nuostatas, sustiprino Teisėjų tarybos, kaip vienos iš teisminės valdžios konstitucinių institucijų, nepriklausomumo garantijas ne tik nuo vykdomosios, bet ir nuo įstatymų leidžiamosios valdžių, papildė konstitucinę doktriną.

Konstitucinio Teismo formuojamoje doktrinoje teisėjų savivaldos institucija įgyja daug platesnį teisėjų įgaliojimų neliečiamumo garantijos apsaugos vaidmenį, kuris ją artina ir prie kvaziteisminės institucijos, turinčios tikslą apsaugoti teisėjus nuo politiniais, populistiniais motyvais grindžiamų teisėjo įgaliojimų nutraukimo, vaidmens[19].

Taigi, Konstitucinis Teismas, spręsdamas konstitucinės justicijos bylas, ir nuosekliai interpretuodamas Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalies nuostatas, formulavo teisėjų savivaldos institucijos – Teisėjų tarybos, kaip teisėjų nepriklauso-

18 Konstitucinis Teismas 2006 m. gegužės 9 d. nutarime pažymėjo, kad specialios teisėjų institucijos veikla turi būti skaidri, idant nei teismų sistemai, nei Respublikos Prezidentui, nei visuomenei nekiltų pagrįstų abejonių dėl formuojamo teisėjų korpuso.

19 Konstitucinis Teismas 2022 m. balandžio 15 d. nutarime daro nuorodą į Teismų įstatymo nuostatas, kad pagal Teismų įstatymo 90 straipsnio 9 dalį (2013 m. spalio 8 d. redakcija) teisėjas, nesutikdamas su atleidimu iš pareigų, turi teisę per vieną mėnesį nuo atleidimo dienos kreiptis į Vilniaus apygardos teismą; Teisėjų tarybos aktų turinio teisėtumo ir pagrįstumo vertinimas yra bylą dėl teisėjo atleidimo nagrinėjančio teismo kompetencijos dalykas.

mumą užtikrinančios institucijos, konstitucinės doktrinos bruožus, papildydamas naujais jos sampratą praturtinančiais elementais, nekeičiančiais esminių anksčiau suformuluotos konstitucinės doktrinos nuostatų, plėtojo konstitucinę doktriną, stiprinant Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios teisėjų institucijos įgaliojimus, kaip atsvarą kitoms valstybės valdžios institucijoms – Respublikos Prezidento ir Seimo priimamiems sprendimams.

3. Teisė kreiptis į teismą kaip absoliuti – nebyli reinterpretacija ar tiesiog pamiršta?

Teisė kreiptis į teismą kaip išskirtinė konstitucinė vertybė yra viena iš svarbiausių dažnai minimų konstitucinių teisių Konstitucinio Teismo formuojamoje konstitucinėje doktrinoje. Ji yra ir svarbus mokslinės doktrinos analizės objektas (*inter alia*, Birmontienė, 2021). Ne tik Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje[20], bet ir mokslinėje doktrinoje (Abramavičius, 2009) ilgą laiką asmens teisė kreiptis į teismą buvo traktuojama kaip *absoliuti*, neribojama teisė. Konstitucinis Teismas yra ne kartą konstatavęs, kad iš konstitucinio teisinės valstybės principo ir kitų Konstitucijos nuostatų kylantis imperatyvas, kad asmuo, manantis, jog jo teisės ar laisvės yra pažeidžiamos, turi absoliučią teisę į nepriklausomą ir nešališką teismą, kuris išspręstų ginčą, teisė kreiptis į teismą yra absoliuti. Asmens teisė kreiptis į teismą negali būti apribota ar paneigta, nes kiltų grėsmė vienai iš svarbiausių teisinės valstybės vertybių. Asmens teisės turi būti ginamos ne formaliai, o realiai ir veiksmingai tiek nuo privačių asmenų, tiek nuo valdžios institucijų ar pareigūnų neteisėtų veiksmų[21].

Konstitucinis Teismas teisės kreiptis į teismą dėl asmens pažeistų teisių ir laisvių gynimo, kaip absoliučios konstitucinės teisės, konstitucinę doktriną pradėjo formuoti dar 2000–2004 m. nutarimuose. Jau nuo pirmųjų bylų, be kita ko, 1994 m. vasario 14 d. nutarime, Konstitucinis Teismas pradėjo formuoti konstitucinės teisės kreiptis į teismą doktriną. 1997 m. spalio 1 d. nutarime aiškindamas Konstitucijos 5, 30, 109 straipsnių nuostatas, konstitucinę teisę kreiptis į teismą aiškino kaip teisinėje valstybėje kiekvienam užtikrinamą galimybę savo teises ginti teisme tiek nuo kitų asmenų, tiek nuo neteisėtų valstybės institucijų ar pareigūnų veiksmų, ir pabrėžė, kad ypač svarbu tai garantuoti, kai kyla konfliktas dėl prigimtinių teisių ir laisvių (Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarimas). Ši teisė

20 *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d., 2004 m. rugpjūčio 17 d., 2005 m. vasario 7 d., 2006 m. sausio 26 d., 2006 m. gegužės 9 d. nutarimai.

21 *Inter alia,* Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d., 2000 m. gegužės 8 d., 2001 m. liepos 12 d., 2004 m. rugpjūčio 17 d. nutarimai.

minėtame Konstitucinio Teismo nutarime suprantama kaip viena iš pagrindinių žmogaus teisių gynybos garantijų, kurios įgyvendinimą lemia paties asmens suvokimas, kad jo teisės ir laisvės pažeidžiamos; niekas negali kliudyti asmeniui kreiptis į teismą (Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarimas).

Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarime ši teisė jau įvardyta kaip absoliuti, taigi, buvo pradėta formuoti teisės kreiptis į teismą kaip absoliučios neribojamos teisės konstitucinė doktrina. Teisės kreiptis į teismą kaip absoliučios konstitucinė doktrina toliau buvo vystoma reikšmingoje 2006 m. jurisprudencijoje[22], pavyzdžiui Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarime, pabrėžiant teisėjo teisę ginti savo teises teisme, aiškinama, kad teisėjas, manantis, jog buvo nepagrįstai, neteisėtai atleistas iš pareigų, pagal Konstituciją turi teisę dėl savo pažeistos teisės gynimo kreiptis į teismą, teisė kreiptis į teismą yra absoliuti, ji negali būti dirbtinai suvaržoma arba pasunkinama ją įgyvendinti, kad šios teisės negalima paneigti, kad pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad visus ginčus dėl asmens teisių ar laisvių pažeidimo būtų galima spręsti teisme.

Papildomai jos neplėtojant šios konstitucinės doktrininės nuostatos pakartojamos ir vėlesniuose Konstitucinio Teismo aktuose, *inter alia*, Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 24 d. nutarime, ši doktrina buvo, be kita ko, interpretuojama aiškinant baudžiamojo proceso nuostatas[23], pabrėžiamas teisės kreiptis į teismą absoliutumo pobūdis ir kt.

Teisės kreiptis į teismą kaip absoliučios sampratos pokyčių įvyko daug vėliau. Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 28 d. sprendime ir vėlesniuose aktuose, pavyzdžiui, 2018 m. gruodžio 14 d., 2019 m. kovo 1 d. nutarimuose, asmens teisės kreiptis dėl pažeistų teisių gynimo į teismą absoliutus pobūdis, papildomai neargumentuojant, nebeminimas, nors tradiciškai byloje po bylos kiti šią teisę apibūdinantys elementai yra minimi. Pavyzdžiui,, Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 15 d. nutarime teisėjo teisių teisminė gynyba vertinant teisėjo galimybes skųsti Teisėjų tarybos aktų teisėtumą yra minima, vertinant teisėjo galimybes skųsti Teisėjų tarybos aktų teisėtumą, tačiau šios teisės absoliutumo aspektas nėra akcentuojamas.

Deja, Konstitucinis Teismas ir 2023 m. birželio 7 d. nutarime, kuriame išryškinta šios konstitucinės teisės svarba, nepasinaudojo galimybe grįžti prie anks-

22 Be kita ko, Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 26 d., 2006 m. gegužės 9 d. nutarimuose.

23 Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 24 d. nutarime nurodyta, kad *pirmosios instancijos teismo baigiamojo akto apskundimo instituto paskirtis yra ne tik teisinėn atsakomybėn patraukto asmens (nuteistojo) teisių, bet ir kitų asmenų, inter alia, nukentėjusiojo, teisių ir teisėtų interesų, taip pat viešojo intereso, valstybės teisinės tvarkos gynimas ir apsauga.* Kai kurios šios doktrinos nuostatos iliustruojamos konkrečių konstitucinės justicijos bylų medžiaga Armano Abramavičiaus publikacijoje (Abramavičius, 2009).

čiau formuluojamos doktrinos ir *expressis verbis* pabrėžti teisės kreiptis į teismą absoliutumą[24].

Taigi, manytina, kad kai kurie svarbūs konstitucinės teisės kreiptis į teismą doktrinos elementai, deja, pakito ir teisė kreiptis į teismą kaip absoliuti dabartinėje Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje *expresis verbis* nebeminima. Tokį konstitucinės doktrinos pokytį galėtume vertinti ir kaip šios teisės doktrinos nebylią reinterpretaciją, nes tam tikri esminiai konstitucinės doktrinos elementai yra nutylimi. Pažymėtina, kad jokių argumentų dėl tokio konstitucinės doktrinos pokyčio Konstitucinis Teismas nepateikė. Taip pat pastebėtinas ir keistas Konstitucinio Teismo doktrininis užmaršumas neminint šios teisės absoliutumo, kuris matomas ir oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje: svarbiausios nuostatos 1993–2020 (Keturakienė ir kiti, 2021).

Pažymėtina, kad kai kuriose Europos Žmogaus Teisių Teismo bylose jau galėtume matyti tokios – absoliučios teisės ginti savo pažeistas teises kreipiantis į teismą teisės sampratos turinio elementų (*UAB Kesko Senukai Lietuva prieš Lietuvą*), tikėtina, jie grįš ir į Konstitucinio Teismo jurisprudenciją.

4. Atvirumas ES teisei kaip Konstitucijos interpretavimo principas. Reinterpretacija ar tolesnė plėtra?

Atvirumas tarptautinei ir ES teisei – svarbi konstitucinė tradicija. *Pagarba tarptautinei teisei ir visuotinai pripažintiems tarptautinės teisės principams (taip pat ir principui* pacta sunt servanda*) yra svarbi Lietuvos valstybės teisinė tradicija ir konstitucinis principas*[25]. Konstitucinei teisei siekiant išlikti atvirai tarptautinės teisės įtakai, svarbu nustatyti ir šios įtakos ribas, kurių tarptautinė ir supranacionalinė teisė neturėtų peržengti. Tarptautinė, ES teisė išlieka svarbiu įkvėpimo šaltiniu Konstituciniam Teismui interpretuojant Konstitucijos nuostatas. Ir nors Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija savo cituojama paskutiniųjų metų Konstitucinio Teismo aktuose gausa pretenduoja ir į reikšmingesnį vaidmenį, tikėtina, kad ji ateityje netaps Konstitucijos nuostatų aiškinimo alternatyva.

Konstitucinės ir supranacionalinės, t. y. Europos Sąjungos (toliau – ES) teisės, santykis – vienas iš aktualiausių konstitucinės teisės klausimų. Esminis kons-

24 Konstitucinis Teismas 2023 m. birželio 7 d. nutarime interpretavo Konstitucijos 20 straipsnio nuostatas, kuriomis garantuojama asmens laisvės neliečiamybė, kaip labiau susijusias su Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalies nuostatomis, ir konstatavo, kad pagal Konstitucijos 20 straipsnį, esant būtinybei įstatymuose nustatytais pagrindais bei tvarka riboti asmens laisvę, turi būti numatyta galimybė tokio ribojimo teisėtumą ir pagrįstumą patikrinti teisme.

25 *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d., 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimai.

titucinės teisės klausimas – kaip konstitucijos viršenybe grindžiamą nacionalinę teisę suderinti su ES teisės tiesioginiu taikymu ir prioritetu, kaip užtikrinti šių dviejų savo prigimtimi skirtingų teisės sistemų, besiremiančių nacionalinių teisės sistemų įvairove, europietiškos civilizacijos ypatumais ir vertybėmis, darnų funkcionavimą (Birmontienė, 2020). Lietuvos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarime suformuota tarptautinės ir ES teisės nekonkuravimo su Konstitucija doktrina (kolizijos taisyklė)[26] buvo ne kartą pakartota vėlesniuose Konstitucinio Teismo aktuose[27] ir ilgą laiką nekito. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo jurisprudencija, kaip teisės aiškinimo šaltinis, yra svarbi Lietuvos teisei aiškinti ir taikyti. Tačiau Konstitucinio Teismo 2017 m. gruodžio 20 d. sprendime (taip pat ir Konstitucinio Teismo 2019 m. sausio 11 d. nutarime) ES teisė jau vertinama ir kaip tam tikrais atvejais Konstitucijos aiškinimo šaltinis[28], tai būtų galima vertinti ir kaip konstitucinės doktrinos reinterpretavimą. Konstituciniam Teismui pateikus atitinkamų argumentų, būtų galima plačiau vertinti tokią Konstitucinio Teismo pakitusią poziciją.

Vis dėlto, manytina, kad ilgametėje Konstitucinio Teismo formuojamoje oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje, lėmusioje, be kita ko, ir jurisprudencinės konstitucijos sampratos pripažinimą, Konstitucijos, kaip aukščiausios teisės, konstitucinės doktrinos aktualumas išlieka. Tikėtina, atsižvelgiant į šią doktriną, turėtų būti siekiama išsaugoti konstitucinės doktrinos tęstinumą, toliau plėtojant Lietuvos Konstitucijos nuostatų aiškinimo doktriną, vengiant šių skirtingų teisės sistemų tapatinimo, siekiant abiejų teisės sistemų suderinamumo, nepaneigiant konstitucijos viršenybės principo.

Pažymėtina, kad ir Konstitucinio Teismo 2020 m. balandžio 8 d. sprendime (Nr. KT70-A-S65/2020) jau remiamasi anksčiau suformuluota, *inter alia,* 2006 m. kovo 14 d. nutarime suformuota tarptautinės ir ES teisės nekonkuravimo su Konstitucija doktrina.

26 Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarime nurodoma, kad „<...> Konstitucijoje ne tik yra įtvirtintas principas, kad tais atvejais, kai nacionalinis teisės aktas nustato tokį teisinį reguliavimą, kuris konkuruoja su nustatytuoju tarptautinėje sutartyje, turi būti taikoma tarptautinė sutartis, bet ir – Europos Sąjungos teisės atžvilgiu – yra *expressis verbis* nustatyta kolizijos taisyklė, įtvirtinanti Europos Sąjungos teisės aktų taikymo pirmenybę tais atvejais, kai Europos Sąjungos teisės nuostatos, kylančios iš sutarčių, kuriomis grindžiama Europos Sąjunga, konkuruoja su teisiniu reguliavimu, nustatytuoju Lietuvos nacionaliniuose teisės aktuose (nesvarbu, kokia jų teisinė galia), išskyrus pačią Konstituciją".

27 *Inter alia,* Konstitucinio Teismo 2015 m. balandžio 3 d. nutarime, 2007 m. gegužės 8 d. sprendime.

28 Konstitucinio Teismo 2017 m. gruodžio 20 d. sprendime suformuluota nauja nuostata, kad Europos Sąjungos teisė yra Lietuvos Respublikos teisės, *inter alia,* Konstitucijos, aiškinimo šaltinis tose srityse, kuriose pagal Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje" 1 straipsnį Lietuvos Respublika dalijasi ar patiki Europos Sąjungai valstybės institucijų kompetenciją. Toks doktrinos posūkis gali būti vertinamas ir kaip jos reinterpretavimas.

5. Konstitucijos interpretavimo laisvė ir virškonstitucinės nuostatos

Naujai formuluojama Konstitucijos nekeičiamųjų (amžinųjų) nuostatų doktrina[29] vertintina ne kaip reinterpretacija, bet kaip naujos originalios konstitucinės doktrinos formulavimas, tam tikras Konstitucinio Teismo laisvės interpretuojant Konstituciją, jos dvasią rezultatas. Ši doktrina gali būti gretinama ir su naujai Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarime formuojama vadinamųjų virškonstitucinių pamatinių aktų doktrina – Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų doktrina[30], kuri vertintina kaip Konstitucinio Teismo Konstitucijos interpretavimo laisvė, kelianti tam tikrų klausimų, be visa ko, ir dėl santykio su Konstitucijos preambulės nuostatomis.

Manytina, kad Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas ir jame naujai formuluota Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų doktrina nedera ir su kai kuriomis pačios 1992 m. Lietuvos Konstitucijos nuostatomis. Pažymėtina, kad Lietuvos valstybingumas siekia šimtmečius ir negali būti siejamas tik su XX a. pradžios nepriklausomybės atkūrimu. Konstitucijos, kurios nuostatas aiškina Konstitucinis Teismas, preambulėje minima, kad esminius Lietuvos valstybės pamatus grindė ne tik Lietuvos Respublikos Konstitucijos, bet ir Lietuvos Statutai. Taigi, 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos preambulėje formuluojamos nuostatos, kuriomis remiasi Lietuvos valstybės konstitucijų tradicijos, yra turtingesnės ir neapsiriboja minėtais pamatiniais konstituciniais aktais. Lietuvos konstitucinės teisės tradicijos ne tik atitiko konkretaus istorinio laikmečio Europos valstybių konstitucijų tradicijas, bet ir tam tikrais istorinės raidos laikotarpiais išsiskyrė konstitucinių idėjų reikšmės suvokimu, jų įteisinimo lygiu ir svarba, pagarba žmogaus teisėms. Taigi istoriniams formuluojamos konstitucinės doktri-

29 Konstitucinis Teismas 2014 m. liepos 11 d. nutarime, praplėsdamas Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarime formuluojamus principus, formulavo vadinamųjų amžinųjų konstitucinių nuostatų doktriną, kad prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis, demokratija ir valstybės nepriklausomybė yra tokios konstitucinės vertybės, kurios sudaro Konstitucijos, kaip visuomenės sutarties, ir ja grindžiamo Tautos bendro gyvenimo, pačios Lietuvos valstybės pamatą. Niekas negali paneigti Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių šias pamatines konstitucines vertybes, nes tai reikštų pačios Konstitucijos esmės paneigimą.

30 Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarime tokiems aktams priskirtini Lietuvos Tarybos 1918 m. vasario 16 d. nutarimas – Nepriklausomybės Aktas (kartu su 1920 m. gegužės 15 d. Steigiamojo Seimo rezoliucija dėl atstatytos Lietuvos demokratinės valstybės), 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos aktas „Dėl Lietuvos Nepriklausomos Valstybės Atstatymo“, Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracija – Konstitucinio Teismo nuomone, jie yra steigiamojo (atkuriamojo) pobūdžio aktai, pirminiai Lietuvos konstitucinės teisės šaltiniai, kurie niekada negali būti pakeisti ar panaikinti, įkūnijantys pamatinius konstitucinius principus – nepriklausomybę, demokratiją, prigimtinį žmogaus teisių ir laisvių pobūdį, Konstitucija, kaip aukščiausioji teisė, įtvirtina ir besąlygiškai saugo šias konstitucines vertybes.

nos aspektams reikia gerokai atidesnio požiūrio, tai yra taikytina ir vadinamųjų viršKonstitucinių aktų doktrinai, kuri labiau primena akademinės doktrinos formulavimą, nes tiek neįmanoma pakeisti, paneigti istorinių praeities konstitucinių nuostatų, tiek ir atgaivinti 1791 m. gegužės 3 d. Konstitucijos galiojimo.

Kaip kad pažymi Konstitucinis Teismas, Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų nuostatos, įtvirtinusios ir įgyvendinusios nepakeičiamus pamatinius konstitucinius principus – nepriklausomybę, demokratiją, prigimtinį žmogaus teisių ir laisvių pobūdį, turi viršKonstitucinę galią; jų negali paneigti jokia Lietuvos valstybės konstitucija. Ši naujai formuluojama vadinamąją viršKonstitucinę galią turinčių pamatinių aktų konstitucinių principų doktrina kelia klausimų ne tik dėl vadinamosios viršKonstitucinės galios, jos santykio su Konstitucija kaip su aukščiausiąja teise, bet ir dėl minimų Lietuvos valstybės konstitucijų. Dėl hipotetiškai minimų Lietuvos valstybės konstitucijų turbūt buvo būtina paaiškinti, kokiu konstituciniu keliu tokios konstitucijos galėtų būti priimamos.

Pažymėtina, kad dar Mykolas Romeris kritiškai vertino vadinamojo superkonstitucinio teisėtumo konkuravimą su konstituciniu teisėtumu; konstituciniam teismui turi rūpėti konstitucijos nuostatai kaip aukščiausias teisėtumo kriteriumas[31] (Romeris, 1994, 144).

Išvados

Konstitucinės doktrinos tęstinumas suponuoja jos plėtrą ir atskleidžia, kiek laisvas yra Konstitucinis Teismas formuluodamas konstitucinę doktriną. Konstitucinės doktrinos plėtojimo procesas konstitucinėje jurisprudencijoje yra suprantamas ir kaip Konstitucinio Teismo originalus Konstitucijos nuostatų, jos principų aiškinimas, tokio aiškinimo tolesnis papildymas tam tikrais elementais, nekeičiančiais interpretuojamų nuostatų prasmės (ir esmės), ir kaip konstitucinės doktrinos reinterpretavimas, kai siekiant doktriną plėtoti susiduriama su neišvengiama būtinybe ne tik keisti tokio aiškinimo tam tikrus elementus, bet ir suteikti tokiam aiškinimui kitą, kartais ir priešingą prasmę, turinčią tam tikrą neigiamą emocinį Konsti-

31 „Esti nuomonių, kad be paprastojo įstatyminio teisėtumo ir kvalifikuoto konstitucinio teisėtumo arba konstitucingumo esąs dar kažkoks superkonstitucinis teisėtumas, kuriam turėtų ir pati konstitucija nusilenkti ir kuris visą teisę apibrėžiąs tam tikrais pačiais aukščiausiais principais. <...>
Ar iš tikrųjų gali ir ar turi vadovautis jais, kaip kriteriumais, konstitucinis teismas, spręsdamas įstatymų, kitų įstatymų leidėjo aktų ir eventuališkai tarptautinių sutarčių teisėtumo klausimą? Rodos, aišku, kad ne, ir štai kuriais sumetimais. Visų pirma, konstitucijos teismas nėra joks abstraktinis ar tam tikrų teisingumo ir kitų jausmų tribunolas, bet yra teisminė konstitucijos apsaugos garantija; tad jis ir turi vadovautis tuo, kam apsaugoti ir garantuoti jis yra skiriamas. Jam turi rūpėti, kaip aukščiausias teisėtumo kriteriumas, tiktai konstitucijos nuostatai <...>“. (Romeris, 1994, 144).

tucijos nuostatų, jos principų aiškinimo krūvį. Konstitucinis Teismas oficialiosios konstitucinės doktrinos interpretavimo ir reinterpretavimo pagrindus ir principus apibendrino ir iš esmės suformulavo 2006 m. konstitucinės justicijos bylose, jie pakartojami ir vystomi vėlesnėje konstitucinėje jurisprudencijoje.

Konstitucinio Teismo Konstitucijos interpretavimo laisvę, kuri yra ir viena iš konstitucinės doktrinos tęstinumo prielaidų, būtų galima aiškinti kaip objektyvių aplinkybių nulemtą subjektyvų Konstitucinio Teismo teisėjų Konstitucijos nuostatų ir principų vertinimą. Tokia Konstitucijos nuostatų, principų interpretavimo laisvė yra galima, jeigu grindžiama objektyviais svariais argumentais, siekiant Konstitucijos vientisumo, integralumo, joje įtvirtintų vertybių pusiausvyros, visuomenės ir valstybės gyvenimo teisinio pagrindo gyvybingumo.

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje Teisėjų tarybos konstitucinės doktrinos raida galėtų būti vertinama kaip konstitucinės doktrinos plėtra siauruoju aspektu, kai konstitucinė doktrina yra formuluojama nuosekliai ir išsamiai plėtojant Konstitucijos nuostatų aiškinimą.

Kitaip vertintina teisės kreiptis į teismą kaip absoliučios doktrinos raida, kuri galėtų būti vertinama ir kaip nebyli konstitucinės doktrinos reinterpretacija, šios teisės absoliutumo požiūriu. Taip pat galėtų būti vertinama ir Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje Europos Sąjungos Teisingumo Teismo jurisprudencijos, kaip teisės aiškinimo šaltinio, doktrininiai pokyčiai, siekiantys ją traktuoti kaip Konstitucijos aiškinimo šaltinį, nepateikiant tokio pakitusio aiškinimo argumentų.

Tam tikru aspektu kaip Konstitucinio Teismo Konstitucijos nuostatų interpretavimo laisvė galėtų būti vertinama nekeičiamųjų (amžinųjų) nuostatų doktrina, kitaip vertinama virškonstitucinių aktų doktrina, kuri labiau primena akademinės doktrinos formulavimą Konstitucinio Teismo aktuose.

Konstitucinio Teismo laisvės ribos formuluojant naują originalią (ar grindžiamą ir kitų demokratinių valstybių konstitucinėmis tradicijomis) konstitucinę doktriną išlieka aktualiu klausimu, keliančiu diskusijų ne tik dėl tokios doktrinos turinio, bet ir dėl Konstitucinio Teismo, kaip vienintelio oficialiai aiškinančio Konstitucijos nuostatas, principus, Konstitucijos interpretavimo nuoseklaus tęstinumo.

Šaltinių sąrašas

Norminiai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (1994). *Valstybės žinios*, 46-851.

Specialioji literatūra

1. Abramavičius, A. (2009). Teisė į teisminę gynybą Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. *Jurisprudencija* 3, 117, 21–40.

2. Barak, A. (2007). *Purposive Interpretation in Law*. Princeton University Press.
3. Barak. A. (2008). *The Judge in a Democracy*. Princeton University Press.
4. Birmontienė, T. (2007). Šiuolaikinės žmogaus teisių konstitucinės doktrinos tendencijos. *Konstitucinė jurisprudencija*, 1(5), 202–240.
5. Birmontienė, T. (2020). Konstitucinė teisė ir tarptautinė bei Europos Sąjungos teisė: kas diktuoja teisės sistemų sąveikos ribas? Iš: Žilinskas, J. ir kiti (2020). *XXI amžiaus iššūkiai tarptautinei teisei. Liber Amicorum Sauliui Katuokai*. Recenzuotų mokslo straipsnių rinkinys. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 71–101.
6. Birmontienė, T. (2021). Žmogaus teisių konstitucinės doktrinos plėtra: teisės į teismą metamorfozės. Iš: Tvaronavičienė A. ir kt. (2021). *Konstitucija ir teisinė sistema. Liber Amicorum Vytautui Sinkevičiui.* Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 109–137.
7. Birmontienė, T. (2022a). Teisėjų nepriklausomumo garantijos ir atleidimo (pašalinimo) iš pareigų pagrindai. Iš: Sudavičius B. (sud.) (2022). *Kelyje su Konstitucija*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 12–32.
8. Birmontienė, T. (2022b). Seimo kontrolierių konstitucinio instituto ypatumai. Iš: Bilevičiūtė E. ir kt. (sud.). (2022). *Administracinės teisės novelos. Liber Amicorum Algimantui Urmonui*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius : Mykolo Romerio universitetas, 103–125.
9. Breyer, S. (2015). *The Court and the World. American Law and Global Realities.* New York: Vintage.
10. Borusevičiūtė, M. (2022). Kaip Konstitucijos sergėtojai susilpnino aukščiausių grandžių bendrosios kompetencijos teismų teisėjų nepriklausomumo apsaugą. Iš: Sudavičius, B. (sud.) (2022). *Kelyje su Konstitucija*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Vilniaus universiteto leidykla, 33–52.
11. Gardos-Orosz, F., Szente, Z. (2021). *Populist Challenges to Constitutional Interpretation in Europe and Beyond*. Routledge.
12. Jarašiūnas, E. (2006). Jurisprudencinė konstitucija. *Jurisprudencija*, 12(90), 24–33.
13. Kūris, E. (2008). *Konstitucinė teisė kaip jurisprudencinė teisė: konstitucinė justicija ir teisės paradigmos transformacija Lietuvoje*. Habilitacijos procedūrai teikiamų mokslo darbų apžvalga, socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius.
14. Mesonis, G. (2008). Kai kurie Konstitucijos interpretavimo aspektai: *expressis verbis* ribos. *Jurisprudencija*, 5(107), 19–27.
15. Mesonis, G. (2009). Keli Konstitucijos interpretavimo aspektai: vertybinių (moralinių) argumentų galimybės ir ribos. *Jurisprudencija,* 2(116), 45–59.
16. Mesonis, G. (2010a). *Konstitucijos interpretavimo metodologiniai pagrindai*. Vilnius: Registrų centras.
17. Mesonis, G. (2010b). Konstitucijos interpretavimo metodų tipologija. *Konstitucinė jurisprudencija*, 1(17), 199–214.
18. Mesonis, G. (2010c). Konstitucijos interpretavimo kokybės: „*common sense*“ ir mokslinė doktrina. *Logos*, 63, 68–79.
19. Mesonis, G. (2011). Subjektyvumo faktorius interpretuojant konstituciją. *Logos*, 68, 37–51.

20. Römeris M. (1994). *Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose*. Vilnius: Pozicija.
21. Sinkevičius, V. (2005). Konstitucijos interpretavimo principai ir ribos. *Jurisprudencija*, 67(59), 7–19.
22. Šileikis, E. (2006). Aktyvistinė konstitucinė justicija kaip subtili diskrecija inspiruoti teisinius modelius. *Jurisprudencija*, 12(90), 51–60.
23. Šinkūnas, H. (2012). Ar speciali teisėjų institucija turėtų būti sudaroma vien tik iš teisėjų? Iš: Švedas, G. (vyr. moksl. red.) (2012). *Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Alumni draugija, 201–211.
24. Žalimas, D. (2018). Lietuvos Respublikos Konstitucija – jurisprudencinė Konstitucija. Iš: *Lietuvos konstitucionalizmas: ištakos, raida ir dabartis*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 252–334.

Teismų praktika

Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai

1. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2023 m. balandžio 18 d. sprendimas byloje *UAB „Kesko Senukai Lithuania“ prieš Lietuvą,* pareiškimas Nr. 19162/19.

Konstitucinio Teismo jurisprudencija

1. Konstitucinio Teismo 1994 m. vasario 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 13-221.
2. Konstitucinio Teismo 1996 m. vasario 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 20-537.
3. Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 91-2289.
4. Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios,* 109-3192.
5. Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 39-1105.
6. Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 54-1587.
7. Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 62-2276.
8. Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 53-2361.
9. Konstitucinio Teismo 2003 m. spalio 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 103-4611.
10. Konstitucinio Teismo 2004 m. vasario 13 d. sprendimas. *Valstybės žinios*, 26-822.
11. Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 81-2903.
12. Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 85-3094.
13. Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 105-3894.
14. Konstitucinio Teismo 2004 m. rugpjūčio 17 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 129-4634.
15. Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 181-6708.
16. Konstitucinio Teismo 2005 m. vasario 7 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 19-623.
17. Konstitucinio Teismo 2005 m. rugsėjo 20 d. sprendimas. *Valstybės žinios*, 113-4132.
18. Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 7-254.
19. Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 10-369.
20. Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 26 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 11-410.
21. Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 30-1050.
22. Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 36-1292.
23. Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 51-1894.

24. Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 65-2400.
25. Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 8 d. sprendimas. Byla Nr. 47/04.
26. Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 11-388.
27. Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 27 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 26-1200.
28. Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, Nr. 105-5330.
29. Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas. *TAR*, 478.
30. Konstitucinis Teismas 2014 m. liepos 11 d. nutarimas. *TAR*, 10117.
31. Konstitucinio Teismo 2015 m. balandžio 3 d. nutarimas. *TAR*, 5147.
32. Konstitucinio Teismo 2017 m. gruodžio 20 d. sprendimas. Nr. KT21-S11/2017.
33. Konstitucinio Teismo 2020 m. balandžio 8 d. sprendimas (Nr. KT70-A-S65/2020).
34. Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 15 d. nutarimas. *TAR*, 7867.
35. Konstitucinio Teismo 2023 m. birželio 7 d. nutarimas. *TAR*, 11301.

Kiti šaltiniai

1. Keturakienė, A. ir kiti (sud.) (2021). *Oficialioji konstitucinė doktrina: svarbiausios nuostatos (1993–2020)* [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. Prieiga per internetą: https://lrkt.lt/data/public/uploads/2020/10/oficialioji-konstitucine-doktrina-web.pdf [žiūrėta 2023 m. kovo 12 d.].

The Jurisprudence of the Constitutional Court of Lithuania as a Safeguard for Human Rights Protection: Recent ECtHR Cases against Lithuania

Nika Bruskina

Vilnius University, Faculty of Law
Assistant Professor of the Public Law Department
Doctor of Social Sciences
Saulėtekio 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius, Lietuva
Phone: (+370 5) 236 6175
E-mail: nika.bruskina@tf.vu.lt

Keywords: Constitutional Court, European Court of Human Rights, ECtHR, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, ECHR, judicial dialogue, case-law

Šiame straipsnyje autorė nagrinėja Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – Konstitucinis Teismas) jurisprudencijos reikšmę naujausioje Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) praktikoje (laikotarpiu nuo 2020 m. sausio mėn. iki 2023 m. sausio mėn.). Nagrinėjamu laikotarpiu EŽTT dažnai rėmėsi Konstitucinio Teismo jurisprudencija. Iš EŽTT naujausios praktikos matyti, kad EŽTT aiškiai parodo savo ir Konstitucinio Teismo pozicijų panašumą, lygindamas savo praktiką su Konstitucinio Teismo jurisprudencija. Šių dviejų teismų pozicijų suderinamumas rodo abipusę pagarbą ir suderintą praktiką. EŽTT aiškiai nurodo, kad Lietuvos teismai pareiškėjų bylose nesivadovavo Konstitucinio Teismo jurisprudencija, suformuota remiantis EŽTT praktikoje suformuluotais principais. Straipsnyje nagrinėjamos ir EŽTT bylos, kuriose Konstitucinio Teismo jurisprudencija, kuria tinkamai vadovavosi Lietuvos teismai konkrečiose pareiškėjų bylose, padėjo išvengti Konvencijos pažeidimų. Galiausiai analizuojamos EŽTT bylos, kuriose EŽTT rėmėsi Konstitucinio Teismo jurisprudencija kaip papildomu argumentu savo pozicijai pagrįsti. Pavyzdžiui, EŽTT rėmėsi Konstitucinio Teismo jurisprudencija žmogaus teisių ribojimo pateisinimo tikslais arba Lietuvos Vyriausybės (bylos šalies) argumentams atmesti.

Pagrindiniai žodžiai: Konstitucinis Teismas, Europos Žmogaus Teisių Teismas, EŽTT, Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, EŽTK, teismų dialogas, teismų praktika

Introduction

Under the Constitution, the Constitutional Court of the Republic of Lithuania (hereinafter – the *Constitutional Court*) is the institution of constitutional justice which carries out the constitutional judicial control[1]. Pursuant to Article 102 § 1 of the Constitution, the Constitutional Court shall decide whether the laws and other legal acts of the Seimas are not in conflict with the Constitution and whether the acts of the President of the Republic and the Government are not in conflict with the Constitution or laws (the Constitution of the Republic of Lithuania, 1992). The Constitutional Court also presents the conclusions under Article 105 § 3 of the Constitution and examines the individual constitutional complaint under Article 106 § 4 of the Constitution.

'<...>All subjects of law-making and those of application of law, including courts, must pay heed to the official constitutional doctrine when they apply the Constitution, they cannot interpret the provisions of the Constitution differently from their construction in the acts of the Constitutional Court. <...>'; the acts of the Constitutional Court in which the Constitution is construed are, therefore, binding on, among others, the courts of general jurisdictions and specialised courts (the Decision of the Constitutional Court of 20 September 2005). Pursuant to Article 107 §§ 1 and 2 of the Constitution, 'a law (or part thereof) of the Republic of Lithuania or another act (or part thereof) of the Seimas, an act of the President of the Republic, or an act (or part thereof) of the Government may not be applied from the day of the official publication of the decision of the Constitutional Court that the act in question (or part thereof) is in conflict with the Constitution of the Republic of Lithuania. The decisions of the Constitutional Court on the issues assigned to its competence by the Constitution shall be final and not subject to appeal' (the Constitution of the Republic of Lithuania, 1992; the Ruling of the Constitutional Court of 28 March 2006). 'After the Constitutional Court has recognised that a constitutional law (part thereof) is in conflict with the Constitution, that a law (part thereof) or the Statute of the Seimas (part thereof) is in conflict with the Constitution or with a certain constitutional law, that a substatutory act (part thereof) of the Seimas is in conflict with the Constitution, a certain constitutional law or a law or with the Statute of the Seimas, that an act (part thereof) of the President of the Republic is in conflict with the Constitution, a certain constitutional law or a law, that an act (part thereof) of the Government is in conflict with the Constitution, a certain constitutional law or a law, a constitutional duty arises to

1 The Ruling of the Constitutional Court of 28 March 2006; the Ruling of the Constitutional Court of 9 May 2006.

a corresponding law-making subject—the Seimas, the President of the Republic, or the Government—to recognise such legal act (part thereof) as no longer valid or, if it is impossible to do without the corresponding legal regulation of the social relations in question, to change it so that the newly established legal regulation is not in conflict with legal acts of higher legal force, *inter alia* (and, first of all), the Constitution. But even until this constitutional duty is carried out, the corresponding legal act (part thereof) may not be applied under any circumstances. In this respect the legal force of such legal act is abolished'[2].

The impact of the case-law of the European Court of Human Rights (hereinafter – the *ECtHR* or the *Court*) on the jurisprudence of the Constitutional Court has been determined explicitly in the jurisprudence of the Constitutional Court and has also been explicitly determined in the doctrine (e.g. Žalimas, 2016). Namely, in its jurisprudence, the Constitutional Court has recalled on numerous occasions that the case-law of the ECtHR is important for the interpretation and application of Lithuanian law[3]. Therefore, the Constitutional Court reviews not only the 'constitutionality' of the legal acts (the compatibility of the legal acts with the Constitution), but also, in addition, the 'conventionality' of the legal acts, i.e. their conformity with the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (hereinafter – the *ECHR* or the *Convention*) (Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms…). However, it is clear that '<...> the ECtHR claims superiority in its interpretation of the ECHR, and this claim is generally respected by national courts' (Ulfstein, 2021, p. 156, 158, 169). Again, one can state that the Constitutional Courts should act as a 'mediator' (in the words of Ulfstein) between the ECtHR and the national legislature (Ulfstein, 2021, p. 173). The Constitutional Court has stressed that any violation of the rights and freedoms enshrined in the Convention cannot be justified by the domestic laws; the Constitutional Court has stressed the importance of the effective implementation of the norms of the Convention in the domestic legal system[4]. The Constitutional Court, relying on Article 135 § 1 of the Constitution, whereby the Republic of Lithuania is obliged to follow the universally recognised principles and norms of international law, has stressed 'the imperative of fulfilling, in good faith, the obligations assumed by the Republic of Lithuania under international

2 The Ruling of the Constitutional Court of 6 June 2006; the Decision of the Constitutional Court of 8 August 2006.

3 The Rulings of the Constitutional Court of 8 May 2000, of 5 September 2012, of 5 March 2015, of 11 January 2019; the Decision of the Constitutional Court of 9 May 2016.

4 The Conclusion of the Constitutional Court of 24 January 1995; the Decision of the Constitutional Court of 9 May 2016.

law, *inter alia*, international treaties; <..>'[5]. The Constitutional Court made it clear that 'the doctrinal provision that the international treaties ratified by the Seimas acquire the power of the law cannot be construed as meaning that, purportedly, the Republic of Lithuania may disregard its international treaties, if a different legal regulation is established in its laws or constitutional laws from the one established by international treaties'[6]. The Constitutional Court has recalled that 'in cases when a national legal act (it goes without saying, except the Constitution itself) establishes the legal regulation which competes with that established in an international treaty, then the international treaty is to be applied[7].' In case of incompatibility of the provisions of the Convention with the provisions of the Constitution, the adoption of the corresponding amendment(s) to the Constitution is the only way to remove this incompatibility (the Ruling of the Constitutional Court of 5 September 2012).

Since the drafting of the ECHR, the purpose of the Convention is understood in two respects. The proponents of 'individual justice' contend that, under the ECHR, each complainant has the right to have his or her complaint to be examined and, if granted, to individualized relief. According to this view, the Court shall focus on the victim. The second vision perceives the ECtHR as enforcing the Convention as, in the words of the ECtHR itself, the 'constitutional instrument of the European public order'[8]. According to the second 'constitutional justice' view, the judgments of the ECtHR shall focus not on the victim, but rather on the State, and raise the standard of protection of human rights in the Contracting States as well as correct the domestic defects[9]. Ulfstein recognizes that, albeit the ECtHR is an international court operating in a legal system different from that of national constitutional courts, their relationship is integrated. According to Ulfstein, the legal effects of the ECtHR should be considered constitutional because they affect the relationship between the national constitutional organs and the individual, as well as the relationship between different constitutional organs (Ulfstein, 2021, p. 152). Ulfstein argues that the ECtHR 'should apply constitutional standards in its review of decisions by the national legislature and judiciary' (Ulfstein, 2021, p. 156).

5 The Ruling of the Constitutional Court of 5 September 2012, the Ruling of the Constitutional Court of 24 January 2014, the Ruling of the Constitutional Court of 18 March 2014.

6 The Ruling of the Constitutional Court of 14 March 2006, the Ruling of the Constitutional Court of 5 September 2012.

7 The Ruling of the Constitutional Court of 14 March 2006, the Ruling of the Constitutional Court of 5 September 2012, the Ruling of the Constitutional Court of 18 March 2014; the Decision of the Constitutional Court of 9 May 2016.

8 The term used by the ECtHR starting from *Loizidou v Turkey* [ECHR GC], 1995, § 75. For the overview of such a case-law of the ECtHR, see also Ulfstein, 2021, p. 151.

9 For the review of debates in the scholarly articles regarding the status of the ECtHR, see Kūris, 2018, p. 133-134; Fikfak, 2020, p. 337-338; Ulfstein, 2021, p. 153-160.

Having recalled the importance and effects of the jurisprudence of the Constitutional Court under the domestic law, the role of the case-law of the ECtHR in the Lithuanian legal system and having regard to the usually cited statement about the need for the judicial dialogue between the ECtHR and the domestic courts, including the Constitutional ones, one should examine the role of the jurisprudence of the Constitutional Court in the case-law of the ECtHR. Therefore, the object of this paper is the jurisprudence of the Constitutional Court in the recent ECtHR case-law in the cases against Lithuania. The period of time to be examined covers the years of January 2020 – January 2023. This paper examines the cases wherein the ECtHR referred to the jurisprudence of the Constitutional Court while examining the admissibility or the merits of the case. Therefore, the cases wherein the reference to the jurisprudence of the Constitutional Court was made in the section 'Relevant domestic law and practice' of the judgment or the decision of the ECtHR are not analyzed in this paper (e.g. for such a reference, see *Makarčeva v. Lithuania* [ECHR, dec.], 2021, §41). While it can be admitted that the inclusion of the provisions of the Constitution and/or the jurisprudence of the Constitutional Court into the section 'Relevant domestic law and practice' may have led the ECtHR to certain findings, it is rather difficult to establish how exactly that jurisprudence has contributed to the protection of human rights before the ECtHR. The ECtHR has not had a chance to deal with the jurisprudence of the Constitutional Court in the context of the individual constitutional complaint[10]. As the purpose of this paper is to demonstrate the positive impact of the jurisprudence of the Constitutional Court, this paper does not undertake to examine any different positions of the ECtHR and the Constitutional Court that have occured in practice[11].

The purpose of this article is to outline the positive role of the jurisprudence of the Constitutional Court in the case-law of the ECtHR. The tasks are the following: first, to single out the cases wherein domestic courts failed to follow the jurisprudence of the Constitutional Court that had been developed in line with the Convention, in other words, the missed opportunity cases where it was possible to

10 See *Ancient Baltic religious association "Romuva" v. Lithuania*, 2021, §§ 93-97 wherein the ECtHR, in the circumstances of that case (for the procedural reasons not related to the jurisprudence of the Constitutional Court), was unable to find that lodging an individual constitutional complaint could be considered an effective remedy; for the analysis whether the individual constitutional complaint mechanism in Lithuania is an effective domestic remedy to be exhausted before lodging an application with the ECtHR, see Pūraitė-Andrikienė, 2022, p. 1-30.

11 For the different position of the ECtHR and the Constitutional Court as regards the possible limits of the restrictions of human rights, see Padskocimaite, A., 2017, p. 651-684; see also *Teliatnikov v. Lithuania* [ECHR], 2022, §§ 53-55, 62-63, 72-74, wherein the ECtHR noted that 'the outcome of the Constitutional Court's finding is the opposite result to that argued for by the applicant. Namely, rather than releasing ministers of all religious denominations, such as the applicant, from the obligation to perform military service, the Constitutional Court ruled that no ministers, irrespective of religious organisation or association, can be exempted from the obligation to perform military service'.

solve the issue at the domestic level, but it was failed to do so; second, to demonstrate the cases wherein the jurisprudence of the Constitutional Court as applied by the domestic courts in the concrete individual case helped avoid violations of the Convention or Protocols thereto; third, to examine the cases wherein the jurisprudence of the Constitutional Court was used by the ECtHR as an additional argument or an additional ground for the ECtHR.

The study methods are as follows: comparative and systematic. The article compares the jurisprudence of the Constitutional Court with the case-law of the ECtHR. The role of the jurisprudence of the Constitutional Court is examined in a systematic way.

As it has been mentioned above, the issue of the relation between the case-law of the ECtHR and the jurisprudence of the Constitutional Court has been examined in the doctrine (e.g. Birmontienė, 2010, p. 7-27; Žalimas, 2016). However, this article focuses specifically on the role of the jurisprudence of the Constitutional Court in the recent case-law of the ECtHR in cases against Lithuania.

1. Domestic Courts Fail to Follow the Jurisprudence of the Constitutional Court that was Developed in Line with the Convention

The case of *Macatė v. Lithuania* demonstrates how important it is for the domestic courts examining individual cases to have proper regard to the principles formulated by the Constitutional Court. In the case of *Macatė v. Lithuania*, the applicant, invoking Article 10 (freedom of expression) of the Convention, complained about the temporary suspension of the distribution of her book (children's fairy tale book wherein two fairy tales depicted marriage between same-sex persons) and the subsequent marking of the book with warning labels which stated that 'information may have a negative impact on persons under the age of 14' (the restrictions were imposed in accordance with Article 4 § 2(16) of the Law on the Protection of Minors against Negative Effects of Public Information (hereinafter – the Minors Protection Act)[12] (*Macatė v. Lithuania* [ECHR GC], 2023). In that case, the respondent Government, among other things, stated that the contested Article 4 § 2(16) of the Minors Protection Act should be read and interpreted in

12 Article 4 § 2 of the Minors Protection Act provides:
"2. The following public information is considered to be harmful to minors:
<…>
16) that which expresses contempt for family values, [or] encourages a different concept of marriage and creation of family from the one enshrined in the Constitution and the Civil Code;
<…>".

the context of the Ruling of the Constitutional Court of 11 January 2019, wherein the Constitutional Court had held that 'the constitutional concept of family was neutral in terms of gender' (the Ruling of the Constitutional Court of 11 January 2019). The Government accordingly argued that 'following the adoption of that ruling, the depiction of same-sex relationships could not be considered contrary to the constitutional concept of family and could not be restricted under Article 4 § 2(16) of the Minors Protection Act (*Macatė v. Lithuania* [ECHR GC], 2023, §§ 159-160). The ECtHR concluded that the contested interference with the applicant's freedom of expression – the temporary suspension of the distribution of the applicant's book and its further marking with warning labels – had a legal basis (namely, Article 4 § 2(16) of the Minors Protection Act) within the meaning of Article 10 § 2 of the Convention, but did not pursue a legitimate aim under Article 10 § 2 of the Convention, there has accordingly been a violation of Article 10 of the Convention (*Macatė v. Lithuania* [ECHR GC], 2023, §§ 183-186, 217-218). When addressing the argument of the respondent Government as to the relevance of the Ruling of the Constitutional Court of 11 January 2019 for the interpretation and application of the domestic legal act, the ECtHR found that 'though it does not doubt the importance of the Constitutional Court's ruling for the protection of LGBTI persons and their families in Lithuania, the Court sees no grounds on which to find that that ruling had any bearing on the applicant's case. In particular, there is nothing in the decision of the Vilnius Regional Court, taken shortly after 11 January 2019, to indicate that it took the Constitutional Court's ruling into consideration when assessing the measures taken on the basis of section 4 § 2(16) in respect of the applicant's book' (*Macatė v. Lithuania* [ECHR GC], 2023, § 199). Therefore, it is clear that the ECtHR, when dealing with a concrete case, examines how that domestic Law applies to that concrete case. It is not enough for the Constitutional Court to formulate the principles which are in line with the principles established in the case-law of the ECtHR if such findings of the Constitutional Court are not properly followed by the domestic courts in the applicants' cases pending before the ECtHR.

The case of *Macatė v. Lithuania* is not an isolated example wherein the ECtHR pinpointed to the failure of Lithuanian courts to follow the relevant jurisprudence of the Constitutional Court which ensures the protection of human rights. For example, in the case of Beizaras and Levickas, the ECtHR made it clear that the domestic court in the applicants' case had followed the jurisprudence of the Constitutional Court improperly. In particular, the ECtHR noted that the Klaipėda District Court, invoking the Constitution and the Constitutional Court's jurisprudence, had stated that 'the majority of Lithuanian society very much appreciate[d] traditional family values', according to which 'family, as a constitutional value, [was] the union of a man and a woman'. After the ECtHR recalled its own previous case-law, the ECtHR also doubted about the correctness of the argument of the domestic court with regard to

the jurisprudence of the Constitutional Court which, as early as in 2011, had underlined that the concept of family was not limited to the union of a man and a woman and in 2019 the Constitutional Court also underlined not only the fact that under the Lithuanian Constitution 'the constitutional concept of family <...> is neutral in terms of gender' but also that 'the Constitution is an anti-majoritarian act'. What is important is that in its judgment, the ECtHR at the same time refers to the similar attitude of the ECtHR itself in its previous case-law ('[t]he Court, for its part, has also held that it would be incompatible with the underlying values of the Convention if the exercise of Convention rights by a minority group were made conditional on its being accepted by the majority <…>') (*Beizaras and Levickas*, §§ 122-123). The ECtHR explicitly demonstrated its agreement with the Constitutional Court ('sharing the view of the Constitutional Court that the attitudes or stereotypes prevailing over a certain period of time among the majority of members of society may not serve as justifiable grounds for discriminating against persons solely on the basis of their sexual orientation, or for limiting the right to the protection of private life') and, referring to its own previous case-law, considered that the assessment made by the domestic authorities 'was not in conformity with the fundamental principles of a democratic State governed by the rule of law' (*Beizaras and Levickas*, § 125).

In the case of *Tarvydas*, the relevant jurisprudence of the Constitutional Court was also referred to by the ECtHR. The ECtHR, examining whether the domestic courts adequately reasoned their decisions by responding to pertinent and important points raised by the applicant, recalled that the obligation for the courts to provide adequate reasons for their decisions is likewise established in the Code of Civil Procedure and in the case-law of the Constitutional Court (*Tarvydas v. Lithuania* [ECHR], 2021, § 49).

Therefore, one may conclude that in case the ECtHR holds that the jurisprudence of the Constitutional Court is 'conventionally' right, the ECtHR pinpoints to the failure of the domestic courts to follow it and thus to the failure to evade a violation of the Convention at the domestic level. The next section of this paper will examine the cases wherein the domestic courts safeguarded human rights protection in line with the Convention by properly following the jurisprudence of the Constitutional Court (that was in its turn developed on the basis of the case-law of the ECtHR).

2. The Way to no Violation of the Convention: the Domestic Courts Properly Follow the Jurisprudence of the Constitutional Court that is in Line with the Convention

The cases to be examined in this section demonstrate the above-mentioned role of the Constitutional Court as a 'mediator' between the ECtHR and the national legislature. One can find such examples in earlier cases. One of the important

examples for the Lithuanian history was the group of cases of *Vasiliauskas and Drėlingas v. Lithuania* (Bruskina, 2020).

Turning to the more recent cases, the case of *Adomaitis v. Lithuania* should be mentioned (*Adomaitis v. Lithuania* [ECHR], 2022). The *Adomaitis* case concerned interception of telephone communications during criminal intelligence (hereinafter – the *CI*) investigation against the prison director, Mr Adomaitis (the applicant) and the use of that declassified CI investigation information in disciplinary proceedings against the applicant which led to his dismissal. The applicant started the administrative court proceedings regarding the lawfulness of the use of declassified CI information in his disciplinary proceedings and the lawfulness and proportionality of the applicant's dismissal. Upon the applicant's request, the first-instance court (the Vilnius Regional Administrative Court) suspended the court proceedings until the Constitutional Court gave a ruling which related to the same CI measure. In its Ruling of 18 April 2019, the Constitutional Court, among other things, recalled that the case-law of the ECtHR is important for the interpretation and application of the Lithuanian law. Therefore, among other sources relevant for the constitutional justice case, the Constitutional Court extensively invoked the relevant provisions of the ECHR (Articles 6, 8 and 13 of the ECHR) and the case-law of the ECtHR (the Ruling of the Constitutional Court of 18 April 2019, paras. 59-67). If one reads the Ruling of 18 April 2019, one can see that the Constitutional Court examined the constitutionality of the domestic laws in line with the principles formulated in the case-law of the ECtHR, including the lawfulness requirement, a legitimate aim pursued by the interference in question and the proportionality of the interference as well as its necessity in the democratic society; the Constitutional Court stressed the right to lodge an appeal against the lawfulness, reasonableness, and proportionality of the collection of the CI information in question about him or her and against the transmission of that information for the purposes of investigating misconduct in office of a corrupt nature (the Ruling of the Constitutional Court of 18 April 2019, paras. 74.4., 86.3.1., 86.7). The Constitutional Court thus concluded that the domestic legal regulation consolidated in Article 19 § 3 of the Law on CI, which provides for the possibility of declassifying the aforementioned CI information and using such information in investigating disciplinary violation with the characteristics of a corruption criminal act, should be assessed as a measure which is necessary in a democratic society (paras. 74.2-74.4 of the ruling of the Constitutional Court of 18 April 2019). After the Constitutional Court delivered its Ruling of 18 April 2019, the administrative court proceedings were resumed in the applicant's case. Both the first-instance court and, upon the applicant's appeal, the Supreme Administrative Court, referring to the ruling of the Constitutional Court of 18 April 2019 (in particular, paragraphs 86.3 and 86.3.1. of the Ruling), dismissed the applicant's complaint.

The applicant Adomaitis lodged an application with the ECtHR. The applicant complained before the ECtHR that he had not had a fair hearing and was not able to contest the lawfulness of the interception of his telephone communications and the subsequent use of those materials in his disciplinary proceedings. The applicant also complained that such a CI measure violated his right to privacy. In the *Adomaitis* case, the ECtHR found that, when assessing the use of declassified CI information in the further disciplinary proceedings concerning the applicant, 'the administrative courts followed the Constitutional Court's guidelines' and afforded effective protection of his rights both under Article 6 § 1 and Article 8 of the Convention. The ECtHR paid attention both to the conclusions of the domestic courts in the applicant's case and to the conclusions of the Constitutional Court regarding the lawfulness, a legitimate aim, and the necessity and proportionality of the use of such CI information for the investigation of the applicant's disciplinary offences. The ECtHR saw 'no reason to depart from the domestic courts' findings' (*Adomaitis v. Lithuania* [ECHR], 2022, §§ 71-74, 83, 84, 87, 89, 90). One may see that albeit in its judgment the ECtHR did not mention explicitly that the Constitutional Court had referred to the case-law of the ECtHR in its Ruling of 18 April 2019, the ECtHR positively assessed the analysis completed by the Constitutional Court. One may state that the case of *Adomaitis* is an example of 'a qualified deference' wherein the ECtHR's deference depends on the 'quality' of the judgments by the national courts which examined the case in conformity with the principles formulated by the ECtHR (Ulfstein, 2021, p. 162)[13].

Contrary to the above situations which concerned the issue whether domestic courts followed or failed to follow the relevant jurisprudence of the Constitutional Court, the following section of this paper deals with the cases wherein the jurisprudence of the Constitutional Court (with which the ECtHR agrees) was used by the ECtHR as an additional argument or an additional ground.

3. Jurisprudence of the Constitutional Court as an Additional Argument for the ECtHR

Similarly to the case of *Adomaitis* examined in the previous section, the ECtHR dealt with one more similar Lithuanian case related to the use of the materials gathered via the secret surveillance of the applicant in the further disciplinary in-

13 For the deference by the national constitutional court, the ECtHR and the Court of Justice of the European Union to each other's decisions 'provided those decisions respect mutually agreed essentials', see also European Convention on Human Rights and national constitutions, 2023, p. 7; European Convention on Human Rights and national constitutions, Resolution, 2023, para. 7.

vestigation against the applicant. Namely, the case of *Starkevič v. Lithuania* concerned the applicant's complaints about the right to a fair hearing and the right to respect for his private life on account of the use of the pre-trial investigation information in subsequent disciplinary proceedings, which led to his dismissal from the police (*Starkevič v. Lithuania* [ECHR], 2022). The ECtHR found no violations of Article 6 § 1 and Article 8 of the Convention. The ECtHR, examining the applicant's complaint under Article 6 of the Convention, among other things, paid attention to the Government's position that 'it would run counter to the essence and aims of the implementation of justice if evidence gathered within a criminal investigation concerning a corruption-related criminal offence, such as abuse of office, could not be used within disciplinary proceedings concerning the same actions'. In this regard, the ECtHR paid attention to the abovementioned Ruling of the Constitutional Court of 18 April 2019 wherein 'the lawfulness of such use ha[d] been scrutinised and confirmed by the Constitutional Court'. It is important to note that the ECtHR had regard to the abovementioned Ruling despite the fact that the Constitutional Court had delivered its Ruling of 18 April 2019 after the administrative proceedings in the applicant's case (*Starkevič v. Lithuania* [ECHR], 2022, § 71). In the context of the applicant's complaint under Article 8 of the Convention, the applicant contested the lawfulness of the use of such pre-trial investigation material in his disciplinary proceedings. He stated that the ruling of the Constitutional Court of 18 April 2019 was not relevant for the assessment of the justification and proportionality of the use of the pre-trial investigation information during the disciplinary investigation. According to the applicant, even if Article 19 § 3 of the Law on CI did explicitly provide for such use, it could not be applied by analogy in criminal proceedings (*Starkevič v. Lithuania* [ECHR], 2022, § 81). The ECtHR, addressing the applicant's arguments as regards the legal ground for the use of the pre-trial investigation materials for the further disciplinary proceedings, noted that the legal ground was provided for in Article 214 § 6 of the Code of Criminal Procedure that had been referred to by the prosecutor in the applicant's case. The ECtHR agreed with the respondent Government that, although Article 19 § 3 of the Law on the Prosecutor's Office (related to the authority of the prosecutors to 'adopt a decision requiring an official investigation of the activities of a State official, civil servant or equivalent person and recommend instituting disciplinary or service-related proceedings against that person') and the above-mentioned Constitutional Court's Ruling of 18 April 2019 had not been referred to in the prosecutor's decision in the case of the applicant Starkevič, 'that legal framework also supports the lawfulness of using such information within the disciplinary proceedings <…>'. It is noteworthy that the ECtHR referred to the Ruling of the Constitutional Court of 18 April 2019, notwithstanding that that Ruling had been delivered after the prosecutor's decision in the case of the applicant Starkevič (*Starkevič v. Lithuania* [ECHR], 2022, § 87). Therefore, one may conclude that the ju-

risprudence of the Constitutional Court was used as one of the tools to demonstrate the lawfulness of the impugned domestic measure. Therefore, in such cases, the ECtHR examines the domestic legal regulation systematically, not confining itself to the legal acts or the case-law explicitly invoked in the concrete individual cases, but also having regard to the relevant jurisprudence of the Constitutional Court that had not been referred to explicitly in the concrete individual case or had even been delivered after the decisions in the concrete individual case. One may see that, in the *Starkevič* case, the ECtHR, referring to its previous case-law, found that 'the interference in question pursued the legitimate aim of preventing disorder or crime' and, regard being had to the status of the applicant (the police officer), the rights of others. It is important to note that the same above-mentioned Ruling of the Constitutional Court of 18 April 2019 served for the ECtHR as an additional basis for establishing the existence of a legitimate aim in the applicant's case. Namely, the ECtHR, referring to the Ruling of 18 April 2019, added as follows, '[i]ndeed, in a similar context, the Constitutional Court held that information obtained via secret surveillance could be used to achieve objectives such as the proper functioning of the civil service and its transparency' (*Starkevič v. Lithuania* [ECHR], 2022, § 89). Besides the ECtHR's examination of the proportionality of the interference in issue regard being had to the findings of the domestic courts in the applicant's case and to the facts in the applicant's case, the ECtHR again referred to the findings of the Constitutional Court in the abovementioned Ruling of 18 April 2019 as regards the necessity of the impugned measure. In particular, the ECtHR recalled the conclusions of the Constitutional Court as regards negative consequences of 'not introducing the possibility of imposing official liability on a civil servant (official), *inter alia*, by using information collected about him or her by other authorised public authorities in the cases and in accordance with the procedure established by law' (*Starkevič v. Lithuania* [ECHR], 2022, § 90). One may note that, in *Starkevič* case, the restrictions of the applicant's rights had their own legal grounds, legitimate aims, and were proportionate, but the jurisprudence of the Constitutional Court (which was not invoked by the domestic courts in the case of Starkevič) was referred to by the ECtHR as an additional argument/source for the analysis of the ECtHR.

One may find more examples wherein the ECtHR referred to the jurisprudence of the Constitutional Court searching for some additional arguments to substantiate its position. For example, in *Beizaras and Levickas* case, the ECtHR, relying on the individual facts, found that the negative comments on the first applicant's Facebook page had affected the applicants' psychological well-being and dignity, thus falling within the sphere of their private life within the meaning of Article 8 of the Convention. The ECtHR added, '[t]he fact that human dignity as a constitutional value must be protected by the State has also recently been emphasised by the Constitutional Court <…>' (*Beizaras and Levickas*, § 117). In *Kamins-*

kas case, wherein the applicant complained about the court order to demolish his home as it had been built unlawfully on forest land, the ECtHR, examining the legitimate aim (protection of the environment) of that State interference with the applicant's right to respect for his home, recalled its numerous relevant case-law related to such a legitimate aim and afterwards also referred to the Constitution of Lithuania and the jurisprudence of the Constitutional Court regarding 'the obligation of the State to take care of the natural environment, including forests, in the interests of society' (*Kaminskas v. Lithuania* [ECHR], 2020, § 48).

The jurisprudence of the Constitutional Court was also used by the ECtHR to reject the arguments adduced by the respondent Government in the ECtHR case. Namely, addressing the argument of the Lithuanian Government regarding the provocative nature of the photo in issue due to the shape of a cross on the second applicant's sweater in that photo, the ECtHR noted that this argument had not been the subject of any analysis at the domestic level and referred to 'the Constitutional Court's case-law to the effect that Lithuania is a secular State where there is no State religion' (*Beizaras and Levickas*, § 120). Similarly, in the case of *Černius and Rinkevičius v. Lithuania*, which concerned refusal to reimburse the applicants' costs in the domestic court proceedings, the ECtHR, examining the proportionality of the interference, referred to the jurisprudence of the Constitutional Court to rebut the arguments of the respondent Government. Namely, addressing the argument of the Lithuanian Government 'that the applicants should have chosen to be represented by a person of a lesser caliber than an advocate, in order to mitigate the costs', the ECtHR agreed with the applicants that 'this argument as put forward by the Government appears to be primarily based on economic considerations, and disregards both the case-law of the Constitutional Court, which emphasises the importance of the right to have an advocate to defend a person's interests <…>, as well as the Court's case-law which also highlights the special role of lawyers, as independent professionals, in the administration of justice'. The ECtHR also referred to the Constitutional Court's jurisprudence which states that the State should not leave a person in a disadvantageous situation (*Černius and Rinkevičius v. Lithuania* [ECHR], 2020, §§ 70-71).

Therefore, one can note the dialogue between the ECtHR and the Constitutional Court in a harmonized way. As was rightly noted by Ulfstein, albeit the ECtHR and the domestic courts act in two separate legal orders, and each of them is superior in their own order, the ECtHR 'should take account of the constitutional roles of national legislatures and national courts. National courts should, on the other hand, acknowledge the roles of the ECtHR and the national legislature' (Ulfstein, 2021, 172-173). It seems that the examples provided in the second and third sections have testified to that.

Conclusions

1. One can see that in its recent case-law in cases against Lithuania, the ECtHR has extensively invoked the jurisprudence of the Constitutional Court and has stressed that a number of the findings/approaches taken by the Constitutional Court are in line with the case-law of the ECtHR. In its case-law, the ECtHR explicitly demonstrates the similarity of its own views with those of the Constitutional Court by comparing its own case-law with the jurisprudence of the Constitutional Court. Such findings of the ECtHR as regards the compatibility of the approaches of these two courts demonstrate mutual respect and activity in a harmonized way.
2. In case the ECtHR is of the view that the jurisprudence of the Constitutional Court is in line with the ECHR, the ECtHR explicitly pinpoints to the failure of Lithuanian courts to follow that jurisprudence of the Constitutional Court. The following conditions for finding no violation of the Convention can be singled out: 1) an alleged violation of the Convention or Protocol thereto stems from application of the domestic law; 2) the jurisprudence of the Constitutional Court is in line with the Convention; 3) the domestic courts properly follow the jurisprudence of the Constitutional Court.
3. The recent case-law of the ECtHR demonstrates that the ECtHR, besides the analysis of the individual facts, the legal acts and the decisions of the authorities (including the courts) in the applicants' cases, has relied on the jurisprudence of the Constitutional Court as an additional argument to demonstrate the lawfulness of the impugned domestic measure, to establish the existence of a legitimate aim in the applicant's case, and to demonstrate the necessity of the impugned measure. The ECtHR also refers to the jurisprudence of the Constitutional Court as an additional ground to reject the arguments adduced by the respondent Government before the ECtHR in the ECtHR case.

List of sources

International treaties

1. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (1950) (ETS No. 005) as amended by Protocols Nos. 11, 14 and 15 [online]. Available at: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf.

Domestic legal acts

1. The Constitution of the Republic of Lithuania (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.

Doctrine

1. Birmontienė, T. (2010). Intersection of the Jurisprudences. The European Convention on Human Rights and the Constitutional Doctrine Formulated by the Constitutional Court of the Republic of Lithuania. *Jurisprudence,* 1(119), 7–27.
2. Bruskina, N. (2020). The Crime of Genocide Against the Lithuanian Partisans: A Dialogue Between the Council of Europe and the Lithuanian Courts. *European Papers – A Journal on Law and Integration,* 5(1), p. 137-159 [online]. Available at: https://www.europeanpapers.eu/en/system/files/pdf_version/EP_eJ_2020_1_8_SS1_Articles_Nika_Bruskina_00389.pdf [Accessed 30 April 2023].
3. Fikfak, V. (2020). Non-pecuniary damages before the European Court of Human Rights: Forget the victim; it's all about the state. *Leiden Journal of International Law*, 33(2), 335–369, doi:10.1017/S0922156520000035.
4. Kūris, E. (2018). On the rule of law and the quality of the law: reflections of the constitutional-turned-international judge *Teoría y Realidad Constitucional,* 42, 131–159, DOI:10.5944/trc.42.2018.23654.
5. Padskocimaite, A. (2017). Constitutional Courts and (Non)execution of Judgments of the European Court of Human Rights: A Comparison of Cases from Russia and Lithuania, p. 651–684 [online]. Available at: https://www.zaoerv.de/77_2017/77_2017_3_a_651_684.pdf [Accessed 30 April 2023].
6. Pūraitė-Andrikienė, D. (2022). Individual constitutional complaints in Lithuania: an effective remedy to be exhausted before applying to the European Court of Human Rights? *Baltic Journal of Law & Politics*, 15(1), 1–30, doi: 10.2478/bjlp-2022-0001.
7. Ulfstein, G. (2021). Transnational constitutional aspects of the European Court of Human Rights. *Global Constitutionalism*, 10(1), 151–174, doi:10.1017/S2045381719000303.
8. Žalimas, D. (2016) Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikos įtaka Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijai, Lietuvos Respublikos Prezidento rūmuose vykusi tarptautinė konferencija „Europos žmogaus teisių konvencijos įgyvendinimas – tarp subsidiarumo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo priežiūros" [online]. Available at: https://lrkt.lt/data/public/uploads/2017/09/pranesimai_zalimas_2016-m.pdf [Accessed 30 April 2023].

Case-law

Case-law of the European Court of Human Rights

1. *Loizidou v Turkey* [ECHR, GC], No. 15318/89, [23.03.1995] ECLI:CE:ECHR:1995:0323JUD001531889.
2. *Beizaras and Levickas v. Lithuania* [ECHR], No. 41288/15, [14.01.2020] ECLI:CE:ECHR:2020:0114JUD004128815.
3. *Černius and Rinkevičius v. Lithuania* [ECHR], No. 73579/17 and 14620/18, [18.02.2020] ECLI:CE:ECHR:2020:0218JUD007357917.
4. *Kaminskas v. Lithuania* [ECHR], No. 44817/18, [04.08.2020] ECLI:CE:ECHR:2020:0804JUD004481718.
5. *Ancient Baltic religious association "Romuva" v. Lithuania* [ECHR], No. 48329/19, [08.06.2021] ECLI:CE:ECHR:2021:0608JUD004832919.

6. *Makarčeva v. Lithuania* [ECHR, dec.], No. 31838/19, [28.09.2021] ECLI:CE:ECHR:2021:0928DEC003183819.
7. *Tarvydas v. Lithuania* [ECHR], No. 36098/19, [23.11.2021] ECLI:CE:ECHR:2021:1123JUD003609819.
8. *Adomaitis v. Lithuania* [ECHR], No. 14833/18, [18.01.2022] ECLI:CE:ECHR:2022:0118JUD001483318.
9. *Starkevič v. Lithuania* [ECHR], No. 7512/18, [29.03.2022] ECLI:CE:ECHR:2022:0329JUD000751218.
10. *Teliatnikov v. Lithuania* [ECHR], No. 51914/19, [07/06/2022] ECLI:CE:ECHR:2022:0607JUD005191419.
11. *Macatė v. Lithuania* [ECHR, GC], No. 61435/19, [23.01.2023] ECLI:CE:ECHR:2023:-0123JUD006143519.

Jurisprudence of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania

1. The Conclusion of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania of 24 January 1995. *Valstybės žinios*, 9-199.
2. The Ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania of 8 May 2000. *Valstybės žinios*, 39-1105.
3. The Decision of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania of 20 September 2005. *Valstybės žinios*, 113-4132.
4. The Ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania of 14 March 2006. *Valstybės žinios*, 30-1050.
5. The Ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania of 28 March 2006. *Valstybės žinios*, 36-1292.
6. The Ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania of 9 May 2006. *Valstybės žinios*, 51-1894.
7. The Ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania of 6 June 2006. *Valstybės žinios*, 65-2400.
8. The Decision of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania of 8 August 2006. *Valstybės žinios*, 88-3475.
9. The Ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania of 5 September 2012. *Valstybės žinios*, 105-5330.
10. The Ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania of 24 January 2014. TAR, 478.
11. The Ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania of 18 March 2014. TAR, 3226.
12. The Ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania of 5 March 2015. TAR, 3412.
13. The Decision of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania of 9 May 2016.
14. The Ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania of 11 January 2019. TAR, 439.
15. The Ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania of 18 April 2019. TAR, 6411.

Miscellaneous

1. European Convention on Human Rights and national constitutions, Doc. 15741, 11 April 2023, Report, Committee on Legal Affairs and Human Rights, Parliamentary Assembly, CoE [online]. Available at: https://pace.coe.int/pdf/592c2a08f0b42eacd0e81d361a27894e781ea8908991653bee90b58c2d6d9ef3/doc.%2015741.pdf [Accessed 15 May 2023].
2. European Convention on Human Rights and national constitutions, Resolution, Parliamentary Assembly, CoE, Doc. 15741 – Compendium of written amendments, 24/04/2023 [online]. Available at: https://pace.coe.int/pdf/0af88b8091c0e2312e62f297e063bb9e5b43d1ba286f5d996149664efc7047da/doc.%2015741%3A%20compendium%200f%20written%20amendments%20(final%20version).pdf [Accessed 15 May 2023].

Civilinės teisės konstitucionalizacija, konstitucinės teisės civilizacija ir kelias link konstitucinės privatinės teisės

Laurynas Didžiulis

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Privatinės teisės katedros docentas
Socialinių mokslų (teisė) daktaras
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius
El. paštas: laurynas.didziulis@tf.vu.lt

Pagrindiniai žodžiai: konstitucionalizacija, civilinė teisė, konstitucinė privatinė teisė, teisės principai, Konstitucinis Teismas

Įvadas

Dėl produktyvios Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – Konstitucinis Teismas) praktikos ir jo teisėjų doktrininių pažiūrų pastaraisiais dešimtmečiais Lietuvos teisiniame diskurse nusistovėjo nuomonė, kad konstitucinė teisė yra teisės sistemos pamatas, o civilinė teisė yra tik ordinarinės teisės šaka, kurią pirmoji visiškai determinuoja ir jai suteikia prasmę. Maža to – pripažįstant, kad Konstitucija yra pagrindinis civilinės teisės šaltinis, pradėtas neigti civilinės teisės nuostatų gebėjimas būti konstitucinės teisės šaltiniu ir bet koks kitas atvirkštinis ryšys. Toks, šiandien jau dogminiu Lietuvoje tapęs požiūris, suprantamas kaip logiškas ir nuoseklus civilinės teisės konstitucionalizavimo padarinys. Vis dėlto šiame straipsnyje pateikiama detalesnė konstitucinės ir civilinės teisės santykio teorinė analizė bei Konstitucinio Teismo praktika taikant civilinės teisės principus atskleidžia nevisiškai tokį supaprastintą vaizdą. Šių teisės sričių tarpusavio santykis, panašu, kad yra kur kas subtilesnis ir sudėtingesnis nei galima pamanyti iš pirmo žvilgsnio, vadovaujantis vien tik teisinės stratifikacijos vaizdiniu. Konstitucionalistų formuluojama konstitucinės teisės kaip aukštesniosios teisės samprata ir brėžiamas subordinacinis konstitucinės ir civilinės teisės santykis teisės tyrėją provokuoja žengti toliau ir rasti konstitucinės privatinės teisės formavimosi ženklų. O tai galiausiai verčia naujai pažvelgti į konstitucinės ir civilinės teisės santykį. Straipsnyje naudojant funkcinės, sisteminės ir lyginamosios analizės metodus, be kita ko, įvertinant ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktiką, siekia-

ma atsakyti į kiekvienai teisės sistemai fundamentalius klausimus apie konstitucinės ir civilinės teisės santykį bei jo implikacijas.

1. Konstitucinės teisės ir civilinės teisės santykis

Siekiant nustatyti konstitucinės teisės ir civilinės teisės santykį pirmiausiai būtina apibūdinti kiekvienos iš šių teisės sričių vietą teisės sistemoje. Šiuo aspektu daugiausiai neaiškumų kelia ne kelių tūkstantmečių istoriją Europoje skaičiuojanti civilinė teisė, bet teisės istorijos požiūriu palyginti „jaunutė" konstitucinė teisė[1], kurios prigimtis vis dar tebėra mokslinių diskusijų objektas. Konkrečiai, teisės doktrinoje diskusijų kelia ne pačios Konstitucijos, kaip neginčijamai aukščiausiojo teisės akto, tačiau jos pagrindu susiformavusios konstitucinės teisės, kaip teisės srities, padėtis teisės sistemoje ir jos šaltiniai.

Toliau palyginimo tikslais pažvelgsime į tiriamą santykį iš kiekvienos šių teisės sričių perspektyvos. Taip pat iškart sutarkime, kad, kitaip nei teisės aktai, teisinės mokslinės perspektyvos hierarchijos neturi, todėl konstitucinė ir civilinė perspektyvos gali būti vienodai moksliškai svarbios ir vertingos.

1.1. Konstitucinės teisės perspektyva

Lyginamosios konstitucinės teisės tyrėjai pažymi, kad konstitucinė teisė valstybių teisės sistemose vertinama skirtingai. Kai kur ji laikoma aukščiausiąja teise (pavyzdžiui, Lietuvos teisės doktrinoje ir JAV teisės sistemoje), kitur – svarbia, bet lygiaverte kitoms teisės šakoms (Lenkijoje, Latvijoje, Čekijoje, Rusijoje ir kt.). Anglijos (Jungtinės Karalystės) teisės doktrinoje ji glaudžiai siejama su administracine teise, paprastai jos ir studijuojamos kartu. Islamo valstybėse konstitucinė teisė susipina su religine doktrina, kuri ten vyrauja ir lemia konstitucinės teisės pobūdį (kaip antai Irane), dažniausiai atsispindi ir konstitucijų tekstuose (Birmontienė *et al.,* 2016, p. 18). Taigi kai kurie autoriai konstitucinę teisę traktuoja kaip vieną iš nacionalinės teisės šakų, kuri skiriasi nuo kitų savo reguliavimo objektu ir reguliavimo metodais. Kiti autoriai yra linkę ją laikyti aukščiausia nacionalinės teisės sritimi, lemiančia visą nacionalinio teisinio reguliavimo sistemą (Birmontienė *et al.,* 2016, p. 20).

Lietuvos teisės doktrinoje galime rasti abu šiuos požiūrius. Antai, ankstesnėje Lietuvos bendrojoje teisės teorijoje, taip pat ir civilistikoje, konstitucinė teisė

1 Konstitucinės teisės doktrinoje nurodoma, kad konstitucinė teisė, palyginti su kitomis teisės šakomis, susiformavo gana vėlai – XVIII ir XIX a. sandūroje. Šios teisės šakos atsiradimą lėmė tam tikri veiksniai, *inter alia*, rašytinių konstitucijų, kaip antai 1787 m. JAV, 1791 m. Lenkijos ir Lietuvos, 1791 m. Prancūzijos, ir kitų konstitucinių aktų priėmimas (Birmontienė *et al*., 2016, p. 19).

suprantama kaip viešosios teisės šaka (Vansevičius, 2000, p. 151–152; Mikelėnas *et al.*, 2005, p. 54). Su tuo kategoriškai nesutiko vienas, galime drąsiai teigti, Lietuvos konstitucinės teisės korifėjų E. Kūris, kuris pasisakė už ryškų konstitucinės teisės absoliutizmą teisės sistemoje. Tai yra, anot šio autoriaus, ankstesnėje konstitucinės teisės paradigmoje (kurios atspindžių dar gausu ir šiuo metu pasirodančiuose moksliniuose straipsniuose) konstitucinė teisė buvo traktuojama kaip viena iš teisės šakų, turinčių savo aiškiau arba ne taip aiškiai identifikuojamą reguliavimo dalyką, paprastai apibrėžiamą išvardijant jo „elementus“. Konstitucija buvo suvokiama tik kaip vienas (tegu formaliai svarbiausias) iš konstitucinės teisės šaltinių – konstitucinis dokumentas, arba „pagrindinis įstatymas“, kuris, nors pripažįstamas svarbiu nacionaliniu simboliu bei ordinarinio teisinio reguliavimo orientyru, iš tikrųjų ne kažin ką reiškė, nes negalėjo būti taikomas be Konstitucijos nuostatas „sukonkretinančio“ ir „detalizuojančio“ teisinio reguliavimo įstatymais ir poįstatyminiais aktais. Konstitucinės teisės šaltiniais, be Konstitucijos, dar buvo skelbiami įstatymai (konstituciniai ir paprastieji), poįstatyminiai aktai, tarptautinės sutartys ir kt. Šiuo atžvilgiu ribos tarp konstitucinės ir ordinarinės teisės iš esmės nė nebuvo, nes ne tik įstatymai ir poįstatyminiai aktai, bet ir Konstitucija yra kiekvienos teisės šakos šaltiniai. Tai buvo nelyg konstitucinė teisė be konstitucionalizmo. Naujoji konstitucinės teisės paradigma nuo ankstesnės radikaliai skiriasi bent trimis atžvilgiais: (i) Konstitucinio Teismo aktų „pakylėjimu“ į konstitucinės teisės šaltinių lygį; (ii) pašalinimu iš konstitucinės teisės šaltinių sistemos visų kitų aktų, išskyrus pradinį konstitucinį dokumentą (su vėlesnėmis pataisomis) bei Konstitucinio Teismo aktus; (iii) oficialiu gyvosios Konstitucijos idėjos įvirtinimu. Šios naujosios konstitucinės teisės paradigmos charakteristikos sietinos su Konstitucinio Teismo jurisprudencija (Kūris, 2006, p. 8). Atsižvelgdami į pačių jos autorių vartojamus terminus (Kūris, 2003, p. 30), patogumo dėlei pavadinkime šį požiūrį „stratifikacijos paradigma“ arba „konstituciniu absoliutizmu“.

Ilgainiui šia pozicija pasekė ir bendrosios teisės teorijos bei konstitucinės teisės doktrinos atstovai, nurodydami, kad konstitucinė teisė nėra teisės šaka, o aukštesnioji teisės sistemos dalis, bei tai, kad paprastiems įstatymams nėra vietos konstitucinės teisės šaltinių sistemoje (Lastauskienė *et al.*, 2020, p. 220–221; Birmontienė *et al.*, 2022, p. 43–45).

Žinoma, ne visi Lietuvos konstitucinės teisės autoritetai kaipmat nuskubėjo sutikti ar besąlygiškai pritarti šiam, kaip meteorui į Lietuvos teisę įsiveržusiam ir (kaip jo patys autoriai įvardija) radikaliam požiūriui – stratifikacijos paradigmai. Antai, E. Šileikis, atsargiai laviruodamas tarp skirtingų pozicijų, nurodo, kad konstitucionalizaciją klaidinga pernelyg sureikšminti (tai būdingas konstitucionalistų daugumos mokslinio akademinio egocentrizmo bruožas) kategoriškai teigiant, kad konstitucinė teisė yra svarbiausioji teisės šaka ar pagrindinė teisinės sistemos dalis, turinti beribį primatą kitų šios sistemos grandžių atžvilgiu (Šileikis, 2005,

p. 79). Konstitucinė teisė, būdama tik formaliai pirmine ir hierarchine, iš esmės nėra „svarbiausiąja teisės šaka“, palyginti su administracine, civiline ar kitomis posistemėmis (Šileikis, 2005, p. 98). Jokia teisės šaka iš principo nėra ir negali būti nei savarankiška, nei pagrindinė (Šileikis, 2005, p. 106). Konstitucinės jurisprudencijos šaltiniai yra visi konstitucinės teisės ir jai įtaką darančių veiksnių pažinimo šaltiniai, įskaitant ir Konstituciją detalizuojančius įstatymus bei visų teismų sprendimus, kuriais aiškinama ir taikoma Konstitucija (Šileikis, 2005, p. 98). Taigi, galime pažymėti, kad E. Šileikis yra ne konstitucinės teisės absoliutizmo, bet nuosaikus jos integracinės ir koordinacinės lyderystės teisės sistemoje šalininkas.

Čia dar būtų galima kritiškai pridurti, kad vyraujanti pozicija Vakarų teisės doktrinoje vis dėlto yra pirmoji, kur konstitucinė teisė paprastai yra laikoma būtent viešosios teisės šaka (angl. *a branch of public law*), turinčia specifinį reguliavimo dalyką (Rosenfeld, Sajó, 2012, p. 72–73; Zoller, 2008, p. 18; Youngs, 2014, p. 2; Amhlaigh *et al.*, 2013, p. 11; Chorus *et al.*, 2016, p. 315, 317; Bell *et al.*, 2008, p. 141, 143). Nepaisant to, mokslinio tyrmo tikslais pabandykite akceptuoti E. Kūrio (ir kai kurių kitų konstitucionalistų) išdėstytą stratifikacijos paradigmą kaip neginčijamą aksiomą (gryną tiesą) ir ją vėliau kritiškai (bet nebūtinai neigiamai) įvertinsime, be kita ko, iš civilinės teisės perspektyvos, taip pat paieškosime tolesnių ir gilesnių jos implikacijų.

Taigi, pagal stratifikacijos paradigmą, civilinė teisė yra tik viena iš ordinarinės teisės šakų, kuri svarbi Konstitucijai tuo, kad vykdo konstituciškai pavestus uždavinius jai priskirtoje visuomeninių santykių (iš esmės ūkio ir šeimos) srityje pagal Konstitucijos determinuotus principus. Atitinkamai ir civilinės teisės principai, kurie nėra konstituciniai, yra tik ordinarinės teisės nuostatos, kurios negali prieštarauti konstituciniams principams (Lastauskienė *et al.*, 2020, p. 141).

Stratifikacijos paradigma preziumuoja visa apimantį konstitucinės teisės, kaip „teisės be spragų“ (Kūris 2006, p. 7–14), ir civilinės teisės ryšį. Vadinasi, visas itin platus civilinės teisės reguliavimo dalykas kartu yra ir konstitucinės teisės dalykas, o kiekvienas civilinės teisės klausimas gali būti analizuojamas ir revizuojamas konstituciniu aspektu. Pavyzdžiui, jei Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse (toliau ir CK) įtvirtintos subrogacijos taisyklės (CK 6.111–6.114 str.) būtų apskųstos Konstituciniame Teisme, tai konstitucinės justicijos tikslais subrogacijos tvarka gali būti reformuluojama tik konstitucionalizmo dvasioje ir atsietai nuo CK esančių normų, o jei reformuluojant būtų gautas ne toks rezultatas kaip CK, pastarojo normos turi būti nebetaikomos. Tačiau tuo pat metu svarbu pabrėžti, kad pagal stratifikacijos paradigmą, normuojantis ryšys (kaip kokia elektros srovė) yra tik vienpusis, todėl CK nėra konstitucinės teisės šaltinis. Kitaip tariant, Konstituciniame Teisme nustatant konstitucinės normos turinį CK yra visiškai nereikšmingas teisės aktas, o jo nuostatos yra tik „informacinis triukšmas“. Taigi, stratifikacijos paradigma suponuoja savitą konstitucinį absoliutizmą, „Konstitucijos monarchiją“, kuriame karalius pakeistas Konstitucija.

1.2. Civilinės teisės perspektyva

Europos šalyse civilinė teisė yra viena iš seniausių[2] ir stabiliausių teisės šakų[3], pasižyminti ne tik itin turtinga juridine technika ir gausiais doktrinos klodais, plačiu reguliavimo dalyku ir teisinių santykių įvairove, bet ir preciziniu teisinio kvalifikavimo ir reguliavimo tikslumu. Kitaip tariant, civilinė teisė yra tarsi didžiulis iš smulkių detalių sukonstruotas šveicariškas laikrodis, uoliai ir tiksliai dirbantis savo darbą – reguliuojantis ūkinius ir kitus privačius asmenų santykius už darbovietės ribų bei saugantis privačių asmenų teises. Šia prasme ji tarsi puikiai atitinka stratifikacijos paradigmą kaip ordinarinės teisės dalis, kurios tikslas – uoliai ir paklusniai vykdyti Konstitucijos 23, 30, 46 ir kitų straipsniuose įtvirtintų principų jai pavestus uždavinius. Juolab kad nėra jokio teorinio ginčo, nes ir civilistikoje pripažįstama, kad Lietuvos Respublikos Konstitucija (kaip ir įtvirtinta jos 7 straipsnyje) yra svarbiausias Lietuvos civilinės teisės šaltinis vidaus teisėje (Mikelėnas, 2009, p. 47–49). Vis dėlto, ar tuo, kas pasakyta, yra visiškai išsemiama civilinės teisės reikšmė ir pakankamai nusakomas jos funkcinis santykis su konstitucine teise?

Žvelgiant istoriniu, lyginamuoju, ekonominiu ir funkciniu aspektais, susidaro įspūdis, kad civilinė teisė pagal turinį nėra tokia jau „ordinarinė“ teisės šaka dėl savo brandos, stabilumo, konceptualumo, sistematikos, didžiulės praktinės reikšmės ekonomikai ir kasdieniniam žmonių gyvenimui. Matyt, nereikia detaliau komentuoti, kiek rinkos ekonomikai ir laisvai demokratinei visuomenei reikšmingi tokie jos institutai (pošakiai) kaip daiktinė teisė, sutarčių teisė, šeimos teisė, įmonių teisė, deliktų teisė, paveldėjimo teisė ir kt. Teisės doktrinoje galime rasti netgi nuomonių, kad, pavyzdžiui, daiktinės teisės užima centrinę vietą kiekvienoje teisės sistemoje (Van Erp *et al.,* 2010, p. 31). Civilinė teisė yra pagrįsta kodifikuota ir modernizuota[4] romėnų privatine teise, o šiuo modeliu sekančios valstybės yra vadinamos civilinės teisės šalimis (angl. *civil law countries*), kurioms aiškiai priklauso ir Lietuvos Respublika. Tai yra dėl vienos ordinarinės teisės šakos kilmės ir turinio visa Lietuvos

2 Kontinentinės Europos civilinės teisės sistemų pagrindas – antikinės Romos privatinė teisė, kurios produktyviausias – klasikinis – laikotarpis yra skaičiuojamas dar nuo 30 m. prieš Kristaus gimimą, taigi galima teigti, kad šiai teisės šakai yra apie du tūkstančius metų.

3 Pavyzdžiui, Vokietijoje nuo 1900 m., kai įsigaliojo CK, pasikeitė ne viena konstitucija, bet CK išliko galioti. Dar tarpukario Veimaro Respublikoje tai buvo galima apibūdinti posakiu – „konstitucinė teisė keičiasi, bet privatinė teisė išlieka ta pati“ (Barkhuysen *et al.*, 2006, p. 62). Tas pats, be kita ko, gali būti pasakyta ir apie Prancūziją, Ispaniją, Austriją, Lenkiją, Latviją ir tarpukario Lietuvą.

4 Nors teisiniame diskurse paprastai pabrėžiamas tik romėnų privatinės teisės vaidmuo šiuolaikinei civilinei teisei, dažnai pamirštamas fundamentalus šios teisės šakos susisteminimas naujaisiais laikais, užbaigtas pirmiausiai porevoliucinėje Prancūzijoje, vadovaujantis laisvės, lygybės ir brolybės (pranc. – *liberté, égalité, fraternité*) idėjomis, kuriomis dėl Prancūzijos teisės įtakos yra persmelktos ir kitos Vakarų Europos valstybių civilinės teisės normos. Plačiau apie Prancūzijos Didžiosios revoliucijos idėjų įtaką šiuolaikinei civilinei teisei žr. Pascal, 1999, p. 3.

teisės sistema yra įvardijama šios teisės šakos pavadinimu! Be to, civilinė teisė yra ir gana sudėtinga teisės šaka, kurios studijos, pavyzdžiui, Vilniaus universiteto Teisės fakultete palyginti yra pačios ilgiausios. Taip pat didžiai stebėtina, kad nors, pagal stratifikacijos paradigmą, norminis krūvis yra tik vienpusis (tai yra tik iš konstitucinės teisės į civilinę teisę be jokių *vice versa*), tarp Konstitucinio Teismo, kuris formaliai taiko tik Konstituciją, teisėjų nuolat yra svari grupė civilinės teisės specialistų. Juk griežtai laikantis stratifikacijos paradigmos sunku paaiškinti, kokią funkciją šie garbūs teisininkai atlieka teisme, kuris net neturėtų taikyti civilinės teisės normų.

E. Šileikis nurodo, kad Lietuvos konstitucinė teisė istoriškai niekada nebuvo pirminė teisės sritis ir be civilinės teisės recepcijos tiek 1918 m., tiek 1990 m. neišsivertė. Nors formaliai Lietuvos konstitucinė teisė yra konceptualiai fundamentali ir normatyviai hierarchinė (pirminė), tačiau istoriniu materialiuoju požiūriu – iš dalies antrinė ir vėlesnė teisinės sistemos dalis, kuri yra beprasmė ir beginklė be kitų grandžių, kurių turinį ji lemia (Šileikis, 2005, p. 79). Apskritai Europoje, ypač žemyninėje, ilgą laiką (iki XVII a.) vyravo privatinės teisės reikšmingumo doktrina ir idealiąja laikomos romėnų privatinės teisės studijos. Konstitucinė teisė, palyginti su kitomis teisės šakomis, susiformavo gana vėlai – XVIII ir XIX a. sandūroje. Konstitucinė teisė, skirtingai nuo kitų, *inter alia*, civilinės teisės, šakų, kūrimosi pradžioje negalėjo remtis istorine teisine patirtimi – jos tiesiog nebuvo. Ilgus šimtmečius nebuvo net valstybės tvarkymo ir valdymo klausimus nusakančios teisės poreikio, nes dominavo monarcho valdžia, kurią menkai ribojo kiti valstybės valdžios institutai (luomų parlamentai), be to, viešosios teisės raida negalėjo (ir dabar negali) prilygti sąlygiškai apsčios privatinės teisės raidai (Birmontienė *et al.*, 2016, p. 16–17).

Sunku patikėti, kad visa tai yra tik eilinės „ordinarinės“ teisės bruožai. Vakarų teisės tradicijoje civilinė teisė nuo seno yra fundamentali teisės šaka, ekonominio ir socialinio reikšmingumo prasme konkuruojanti su konstitucine teise[5], ką rodo jau vien tai, kad civiliniai kodeksai teisės doktrinoje neretai yra įvardijami įvairiais konstituciniais epitetais, pavyzdžiui, „socialine konstitucija“[6], „privatinės teisės konstitucija“, „ekonomine konstitucija“ ir netgi „modernios valstybės kūrimo priemone“

5 Pavyzdžiui, Vokietijoje konstitucinė teisė ir civilinė teisė ilgą laiką buvo laikomos griežtai atskiromis sritimis. Vis dėlto 1958 m. precedentiniu *Lüth* bylos sprendimu Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas atvėrė duris Konstituciją taikyti privatinėje teisėje (Grundmann *et al.* 2021, p. 24–26). Konstitucinis Teismas deliktinėje *Lüth* byloje išaiškino, kad konstitucinių vertybių sistema natūraliai įtakoja ir privatinę teisę. Jokia privatinės teisės taisyklė negali jai prieštarauti ir visos tokios taisyklės turi būti konstruojamos pagal jos dvasią (Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 1958 m. sausio 15 d. sprendimas byloje BVerfGE 7, 198).

6 Teiginys, kad CK yra savita visuomenės konstitucija (nors formaliai ir nebūtų teisingas) gali būti paaiškintas tuo, kad tai visuomenės nariams itin svarbus teisės aktas, kuris numato jiems savireguliacijos laisvę (CK 4.37, 6.156 ir kiti str.), kurios viešosios teisės normos nesuteikia. Tai gali skatinti visuomenės simpatiją, pagarbą ir net pasididžiavimą savo šalies CK. Pavyzdžiui, lyginamosios teisės literatūroje minimas posakis, kad „prancūzų valstiečių namuose šalia Biblijos galima rasti Prancūzijos CK“ (Zweigert, Kotz, 2001, p. 122).

(Mikelėnas, 2009, p. 54; Pakalniškis, 2013, p. 13; John *et al.*, 1993, p. 34; Rodl, 2013, p. 1029–1030; Khalilov, 2022, p. 234–235). Pagal šį požiūrį išeitų, kad formali Konstitucija yra valstybės sandaros konstitucija, o CK – visuomeninės sąveikos konstitucija ir, kaip nurodo Francis Delpérée, abu šie teisės aktai yra du „svarbiausi ramsčiai", reguliuojantys visuomeninius santykius (Delpérée, 1990, p. 1237–1238).

Nors ir būdama formaliai determinuojama, civilinė teisė konceptualiai yra itin turtinga (o gal net turtingiausia) teisės šaka, kuri pajėgi šiuo aspektu „minkštąja galia" veikti visas su ja sąveikaujančias teisės sritis, taip pat ir konstitucinę teisę. Civilinė teisė pateikia svarbias visai teisės sistemai sąvokas ir klasifikacijas (daiktai, prievolės, sutartys, vertybiniai popieriai, žala, artimieji giminaičiai, įpėdiniai, bendrovės ir kiti juridiniai asmenys ir kt.), taip pat efektyvius žmogaus teisių gynimo būdus (neteisėtų veiksmų nutraukimą, žalos atlyginimą, neturtinių teisių gynimą ir kt.). Iš civilinės teisės į konstitucinę teisę atėjo tokios nuostatos, kaip antai nuosavybės apsauga, sutarties laisvė, teisė į žalos atlyginimą, draudimas piktnaudžiauti teise (Bolgár, 1975; Perillo, 1995, p. 40–47), nesąžiningos konkurencijos draudimas (Derenberg, 1955, p. 1–34), asmens teisinis statusas, asmens privatumo apsauga (Warren, 1890, p. 193–220), šeimos narių išlaikymo prievolės, teisė paveldėti ir kt. Tai lemia, kad civilinė teisė ir jos doktrina dėl savo konceptualaus poveikio iš dalies taip pat faktiškai geba determinuoti kitas teisės sritis, įskaitant net ir konstitucinę teisę, suteikti jai konkretumo, aiškumo ir praktinį veikimo mechanizmą. Gana akivaizdu, kad konstitucinės priemonės – tiesioginis Konstitucijos taikymas (Konstitucijos 6 str.), dėl savo abstraktumo, ir tiesioginis konstitucinis skundas (*actio popularis*) Konstituciniam Teismui (Konstitucijos 106 str. 4 d.) – nepajėgios ir net neskirtos pakeisti civilinės teisės normų taikymu ordinariniuose teismuose vykdomo kasdienio Konstitucijos įgyvendinimo. O štai civilinių įstatymų vertinamosios kategorijos, pavyzdžiui, viešoji tvarka, geri papročiai, gali tarnauti kaip „portalas", per kurį konstitucinės nuostatos pasiekia konkrečius civilinio teisinio santykio dalyvius (Busch, Schulte-Nölke, 2010, p. 27). Atsižvelgdamas į visa tai, manyčiau, kad konceptualiai nuo civilinės teisės atsiribojusi konstitucinė teisė bus skurdi ir atrodys kaip piemuo, kuris ėmėsi ganyti ne avis, o dramblius, arba gamyklos vyriausiasis inžinierius, kuris ėmėsi iš naujo išradinėti dviratį.

Lietuvoje kvazikonstitucinį CK statusą civilinių santykių reglamentavimo atžvilgiu pabrėžė įstatymų leidėjas CK 1.3 straipsnio 2 dalyje įtvirtindamas normų konkurencijos taisyklę, pagal kurią, jeigu yra CK ir kitų įstatymų prieštaravimų, taikomos CK normos, išskyrus atvejus, kai CK pirmenybę teikia kitų įstatymų normoms. Maža to, lyginamoji teisėtyra rodo, kad CK ar kai kurioms jo normoms gali būti suteiktas netgi *de jure* ar *de facto* konstitucinis statusas. Antai, Prancūzijos Konstitucinė Taryba yra suformavusi praktiką, kad Prancūzijos CK 9 straipsnis, kuriame numatyta teisė į žalos atlyginimą pažeidus asmens privatumą, yra viršįstatyminio statuso (Busch, Schulte-Nölke, 2010, p. 3). O tai reiškia, kad šioje gilias

konstitucionalizmo tradicijas turinčioje šalyje pripažįstama galimybė CK normoms (bent jau kai kurioms) būti konstitucinės teisės šaltiniu. Kitas pavyzdys – vienos iš moderniausių ir pažangiausių civilinės teisės kodifikacijų – Kanados Kvebeko provincijos CK preambulėje nurodoma, kad CK reguliuodamas asmenis, santykius tarp asmenų ir nuosavybę, tiesiogiai ar netiesiogiai nustato bendrinę teisę (*ius commune*), o šiais klausimais CK yra visų kitų įstatymų pagrindas, nors kiti įstatymai ir gali jį papildyti ar nustatyti jo išimtis. Teisės doktrinoje nurodoma, kad, remiantis šia nuostata, Kvebeko CK taikymo sritis neapsiriboja vien privatine teise, kuriai yra subordinuota net ir viešoji teisė (Bélanger-Hardy *et al.,* 2008, p. 49–50). Na o gebėjimas būti kitų įstatymų pagrindu yra ne kas kita kaip teisės šaltinio konstitucinis bruožas.

Kita vertus, šie argumentai nėra skirti konstitucinės teisės reikšmei sumenkinti. Net ir žvelgiant iš civilinės teisės perspektyvos, konstitucinė teisė yra svarbi ir reikalinga pačiai civilinei teisei bent jau dėl dviejų priežasčių. Pirma, Konstitucija yra svarbiausias civilinės teisės šaltinis (Konstitucijos 7 str., CK 1.3 str.), kas reiškia ne tik jos normų pirmenybę, bet ir jau ne kartą minėtą faktinį konceptualųjį poveikį. Oficialioji konstitucinė doktrina, būdama ordinarinės teisės integralumo užtikrintoja ir jos tvarkytoja, vaidina (turi vaidinti) didžiulį vaidmenį pateikdama suprantamas ir taikyti paruoštas vertinamąsias vertybines sąvokas, kurios vartojamos civiliniuose įstatymuose, pavyzdžiui, viešoji tvarka, gera moralė, viešasis interesas, teisingumas, protingumas, sąžiningumas ir kt.[7] Antra, kadangi Konstitucija yra svarbiausias civilinės teisės šaltinis, kuriam negali prieštarauti joks kitas teisės aktas, konstitucinė teisė potencialiai gali būti svarbi civilinės teisės nuostatų „užuovėja“, ne tik sauganti Konstitucijoje įtvirtintas pamatines civilinės teisės nuostatas, bet ir patį CK nuo įstatymų leidėjo intervencijų (eksperimentų) jį pildant ar „tobulinant“[8]. Savo ruožtu tai gali turėti faktinę įtaką ir teisminei valdžiai civilinės teisės srityje: nors civiliniai kodeksai yra priimami įstatymų leidėjo, tačiau dėl jų reikšmės ir stabilumo ilgainiui tampa svarbiais teisminės valdžios įgyvendinimo instrumentais. Todėl Konstitucija, saugodama civilinės teisės normas, kartu netiesiogiai saugo ir dalį faktinės teisminės valdžios.

Apibendrinant galima teigti, kad net ir pripažįstant formaliąją konstitucinės teisės normų viršenybę civilinės teisės normoms, būtų sunku neigti abipusį konceptualų poveikį, įskaitant civilinės teisės koncepcijų ir juridinės technikos

7 Deja, Lietuvoje vis dar galima pasigesti solidžios taikomosios konstitucinės jurisprudencijos šiais klausimais, nors ji yra itin reikalinga ordinariniams teismams taikant civilinius įstatymus. Kritika Konstitucinio Teismo išaiškinimams iš civilistinės perspektyvos (pavyzdžiui, Nekrošius, 2012, p. 1105–1106). Todėl galima sakyti, kad šioje srityje yra nemažai „neartų dirvonų“.

8 Pavyzdžiui, Konstitucinio Teismo galiomis būtų galima veiksmingai naudotis revizuojant CK pakeitimus, kuriais įgyvendinamos ES vartotojų apsaugos direktyvos. Didelių abejonių šiuo aspektu kelia nekokybiška ir neracionali juridinė technika (plačiau Didžiulis, 2021a, p. 266–267).

smelkimąsi į konstitucinę teisę. Ką jau kalbėti apie tai, kad Konstitucijos efektyvus veikimas ekonomikos ir šeimos santykių srityje itin priklauso nuo tinkamo civilinės teisės normų veikimo. Taigi galime kalbėti ne tik apie civilinės teisės konstitucionalizaciją ir potencialią konstitucinę „užuovėją", bet ir apie konstitucinės teisės „civilizaciją", tai yra konceptualųjį ir implementacinį[9] civilinės teisės poveikį konstitucinei teisei. Kiek civilinės teisės koncepcijos yra svarbios konstitucinėse bylose, toliau bus siekiama iliustruoti Konstitucinio Teismo doktrinai taikant civilinės teisės principus – esmines šios teisės šakos nuostatas.

2. Civilinės teisės principai ir jų taikymas Konstitucinio Teismo praktikoje

Civilinės teisės principai gali būti skiriami į bendruosius, kurie taikomi visiems civiliniams santykiams, pavyzdžiui, teisingumo, protingumo, sąžiningumo, lygiateisiškumo, draudimo piktnaudžiauti teise, ir specialiuosius, kurie taikomi tik tam tikroms civilinių santykių grupėms (pošakiams, institutams ir kt.), pavyzdžiui, nuosavybės neliečiamumo, šeimos solidarumo, testatoriaus laisvės. Stratifikacijos paradigmos požiūriu išeitų, kad svarbiausi civilinės teisės principai, pavyzdžiui, nuosavybės neliečiamumas, sutarties laisvė, yra priskirti konstituciniam lygmeniui, o kiti, pavyzdžiui, nuosavybės vientisumas, sutarties uždarumas, palikti (bent jau kol kas) ordinariniu lygmeniu. Kadangi konstituciniai civilinės teisės principai išreiškia tam tikras pamatines teisinės sistemos ir visuomenės vertybes, funkciniu požiūriu šiai grupei priklausančius principus galima įvardyti vertybiniais, o antrajai grupei priklausančius – techniniais, nes šie yra siejami labiau su efektyvia juridine technika ir skirti sklandžiam civilinės teisės normų taikymui užtikrinti. Civilinės teisės požiūriu ne tik kad abi šios principų grupės yra svarbios, bet neretai ordinarinių teismų praktikoje techniniams principams yra skiriama netgi daugiau dėmesio nei vertybiniams principams, nes jų taikymas paprastai yra detalesnis ir sudėtingesnis (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. birželio 5 d., 2011 m. spalio 4 d., 2022 m. sausio 6 d. nutartys civilinėse bylose).

Jei dėl techninių civilinės teisės principų kilmės daug klausimų nekyla, gali būti diskutuojama, kokia yra Konstitucijoje įtvirtintų vertybinių civilinės teisės principų kilmė. Antai, E. Kūris teigia, kad tam tikri principai, kurie laikomi konstituciniais ir diktuojantys šakinio reguliavimo turinį, yra visų pirma konstituciniai principai ir tik tada (dėl to) yra ir šakiniai principai. Sutarčių laisvės principas

9 Šiuo aspektu reikia sutikti su E. Šileikio nuomone, kad svarbu įžvelgti ne tik konstitucionalizuotą civilinę teisę, bet ir civilinę teisę kaip konkretizuotą konstituciją (pavyzdžiui, CK 2.20–2.26 str.) (Šileikis, 2005, p. 80).

tampa privalomu ir neginčijamu (nors anaiptol ne absoliučiu) civilinės teisės principu todėl, kad jį sankcionuoja konstitucinė teisė (išties kitokioje konstitucinėje tradicijoje sutarčių laisvės principas, tegu ir labai pagrįstas civilinės teisės požiūriu, galėtų būti konstituciškai paneigtas, kaip tai buvo sovietinėje konstitucinėje sistemoje, įtvirtinusioje komandinę ekonomiką ir nepripažinusioje ūkinės veiklos laisvės) (Kūris, 2002, p. 36). Žvelgiant istoriškai, šis požiūris gali atrodyti anachronistinis, nes konstitucinė teisė atsirado gerokai vėliau už civilinę teisę ir perėmė politiškai svarbiausius jos principus, tautai (suverenui) juos įtvirtinant Konstitucijoje. Tiesa, kadangi konstitucionalizmas ir sutarčių laisvės principas suklestėjo panašiu laikotarpiu (XIX a.), tai šį aspektą lengviau pastebėti tik kitų principų, tarkime, nuosavybės neliečiamumo, pavyzdžiu. Vargu ar konstitucinė teisė galėjo perduoti civilinei teisei tai, ko ji neturėjo, tarkime, tą patį nuosavybės neliečiamumo principą, juolab kad ir jos pačios iki XVIII a. pabaigos dar iš esmės nebuvo, nors nuosavybės apsaugos principas egzistavo dar senovės Romos civilinėje teisėje. Priešingai – Konstitucijos autoriai į jos tekstą įrašė (ar interpretuotojai iš jos teksto kildino) ir tuos konstitucinius principus, kurie jau seniai buvo žinomi ir taikomi civilinėje teisėje. Ar tai pakeitė laiko tėkmę ir nuo civilinės teisės principų tapimo konstituciniais, taigi atvestais iš civilinės teisės, jie staiga tapo į civilinę teisę atvestais iš Konstitucijos? Galbūt taip ir galima samprotauti bendruoju sisteminiu (normatyvinių ryšių) požiūriu, tačiau tik visiškai ignoruojant istorinį (laiko) aspektą – tai yra, jei visą teisės sistemą šiandien turimų teisinių žinių lygiu konstitucinės dedukcijos būdu perkurtume iš naujo. Kita vertus, šį konstitucinį absoliutizmą mokslinio tyrimo tikslais dar kartą priimkime kaip aksiomą (nesiginčydami preziumuokime jo teisingumą), nes kitame skyrelyje tai mums padės įžvelgti stratifikacijos paradigmos fundamentalius padarinius civilinių santykių reguliavimo sistemai. Tuo tarpu toliau apžvelkime, kaip civilinės teisės koncepcijos ir principai buvo taikomi Konstitucinio Teismo praktikoje.

Produktyvūs ir ryškūs pirmieji trys Konstitucinio Teismo veiklos dešimtmečiai buvo skirti ne tik klasikinėms konstitucinės teisės problemoms, tokioms kaip valdžių padalijimas, pilietybė ar rinkimų teisėtumas[10], bet ir turinio požiūriu tipiniams civilinių santykių reguliavimo klausimams, pavyzdžiui, nuosavybės apsauga, sandorių negaliojimas, sutarčių sudarymas, žalos atlyginimas, išlaikymo prievolės, paveldėjimas, juridiniai asmenys, kreditorių teisių apsauga nemokumo

10 Pavyzdžiui, valdžių padalijimo klausimai analizuojami Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d. sprendime, 1999 m. liepos 9 d., 2000 m. spalio 18 d., 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimuose, 2009 m. sausio 15 d. sprendime ir kt. Pilietybės klausimas analizuojamas Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d., 2006 m. lapkričio 13 d., 2019 m. vasario 15 d. nutarimuose, 2013 m. kovo 13 d. sprendime ir kt. Rinkimų teisėtumo aspektai analizuoti Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 1 d., 2014 m. gegužės 27 d., 2014 m. spalio 13 d nutarimuose ir kt.

procese ir kt., nagrinėti[11]. Greta bendresnių klausimų, pavyzdžiui, dėl nuosavybės teisės ribojimo sąlygų[12], Konstitucinis Teismas nagrinėjo ir tokius gana specifinius ir siaurus civilinės teisės klausimus, kaip antai *actio Pauliana*, bendraturčių teisių įgyvendinimas, sąžiningo įgijėjo apsauga, finansinio užtikrinimo susitarimai, nuosavybės teisės į indėlį, didesnio pavojaus šaltinio valdytojo atsakomybė, tėvų pareiga teikti išlaikymą, palūkanos pagal paskolos sutartį[13]. Konstitucinis Teismas visiškai pagrįstai išaiškino, kad civiliniai įstatymai sudaro vieną visumą, jų nuostatas būtina aiškinti ne izoliuotai, o sistemiškai, kartu su kitomis civilinių įstatymų nuostatomis (Konstitucinio Teismo 2003 m. balandžio 9 d. nutarimas). Todėl ir pats Konstitucinis Teismas ne vienoje byloje kitus įstatymus aiškino CK reguliavimo kontekste[14], tiesa, savo praktikoje iš esmės taikydamas tik konstitucinius (vertybinius) principus, o techninius civilinės teisės principus paprastai aplenkdamas ar palikdamas aiškinti ordinariniams teismams.

Bene dažniausiai Konstitucinio Teismo praktikoje taikomas specialusis civilinės teisės principas yra nuosavybės neliečiamumas (Konstitucijos 23 str.)[15]. Šis principas civilinei teisei pirmiausiai svarbus dėl to, kad jis yra struktūriškai svarbiausio civilinės teisės specialiosios dalies pošakio – daiktinės teisės konstitucinis pagrindas (taigi ir „užuovėja“). Taip pat jis yra ir intelektinės nuosavybės teisės pagrindas (Konstitucinio Teismo 2000 m. liepos 5 d nutarimas). Tačiau kartu su

11 Pavyzdžiui, nuosavybės apsauga analizuota Konstitucinio Teismo 2005 m. rugpjūčio 23 d., 2008 m. spalio 30 d., 2018 m. gegužės 4 d., 2020 m. liepos 8 d., 2022 m. gruodžio 13 d. ir kt. nutarimuose. Sandorių negaliojimo klausimai analizuoti Konstitucinio Teismo 2012 m. spalio 24 d. ir 2020 m. vasario 6 d. nutarimuose. Žalos atlyginimo institutas vertintas Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d., 2008 m. kovo 15 d., 2012 m. balandžio 18 d., 2017 m. gegužės 19 d. ir kt. nutarimuose. Išlaikymo prievolės mokėjimas analizuotas Konstitucinio Teismo 2007 m. birželio 7 d., 2019 m. lapkričio 8 d. nutarimuose. Paveldėjimo klausimai aptarti Konstitucinio Teismo 1995 m. birželio 20 d., 2002 m. kovo 4 d., 2014 m. spalio 8 d. nutarimuose. Juridinių asmenų statusas aptariamas Konstitucinio Teismo 2011 m. gruodžio 22 d., 2018 m. gegužės 4 d., 2019 m. balandžio 16 d., 2022 m. gruodžio 13 d. ir kt. nutarimuose. Kreditorių apsauga nemokumo procese aptarta Konstitucinio Teismo 2014 m. balandžio 14 d., 2017 m. gegužės 19 d. ir kt. nutarimuose.

12 *Inter alia,* Konstitucinio Teismo 2002 m. kovo 14 d., 2002 m. rugsėjo 19 d., 2011 m. sausio 31 d., 2016 m. spalio 5 d., 2016 m. birželio 7 d., 2021 m. rugsėjo 28 d. nutarimai.

13 Konstitucinis Teismas *actio Pauliana* instituto taikymą nagrinėjo 2003 m. balandžio 9 d. nutarime, bendraturčių teisių įgyvendinimą 2021 m. rugsėjo 28 d., 2022 m. balandžio 7 d. nutarimuose, sąžiningo įgijėjo apsaugą 1997 m. balandžio 8 d., 2008 m. spalio 30 d. nutarimuose, finansinio užtikrinimo susitarimus 2013 m. gegužės 24 d. nutarime, nuosavybės teises į indėlį 1996 m. birželio 26 d. nutarime, didesnio pavojaus šaltinio valdytojo atsakomybę 2013 m. gruodžio 6 d. nutarime, tėvų pareigą teikti išlaikymą 2007 m. birželio 7 d. nutarime, palūkanų pagal paskolos sutartį klausimas analizuotas 1994 m. kovo 31 d. nutarime.

14 Pavyzdžiui, Konstitucinio Teismo 2011 m. gruodžio 22 d., 2012 m. kovo 29 d., 2012 m. balandžio 18 d., 2013 m. gruodžio 20 d., 2017 m. gruodžio 1 d. nutarimai.

15 Pavyzdžiui, Konstitucinio Teismo 2002 m. gegužės 27 d., 2005 m. rugpjūčio 23 d., 2006 m. kovo 14 d., 2008 m. spalio 30 d., 2009 m. balandžio 10 d., 2013 m. gruodžio 20 d., 2018 m. gegužės 4 d., 2019 m. lapkričio 25 d., 2021 m. rugsėjo 28 d. 2022 m. gruodžio 13 d. nutarimai.

kitais konstituciniais principais jis svarbus ir kitoms civilinės teisės sritims – prievolių teisei, paveldėjimo teisei (kaip matysime), šeimos teisei ir net įmonių teisei. Konstitucinis Teismas išaiškino, kad Konstitucijos 23 straipsnyje įtvirtinti nuosavybės neliečiamumas ir apsauga, *inter alia*, reiškia, kad savininkas turi teisę su jam priklausančiu turtu atlikti bet kokius veiksmus, išskyrus uždraustuosius įstatymu, naudoti savo turtą ir lemti jo likimą bet kokiu būdu, kuriuo nepažeidžiamos kitų asmenų teisės ir laisvės[16]. Ši plati ir funkcinė formuluotė visiškai atitinka Vakarų teisės tradicijos valstybių civilinėje teisėje[17] apibrėžtą nuosavybės teisės turinį, nors ji ir išreikšta mažiau technine forma nei, pavyzdžiui, Lietuvos CK 4.37 straipsnyje, kuriame naudojama savininko teisių triada[18]. Kiek toli šis principas siekia, gerai parodo, pavyzdžiui, nedarbingų išlaikytinių paveldėjimo teisių byla, kurioje Konstitucinis Teismas iš nuosavybės neliečiamumo ir įvairių šeimos teisės principų išvedė konstitucinę paveldėjimo teisę, nurodydamas, kad „paveldėjimo teisės institutas kyla iš Konstitucijos. Konstitucija garantuoja paveldėjimo teisę“ (Konstitucinio Teismo 2002 m. kovo 4 d. nutarimas). Kita vertus, Konstitucinis Teismas, nors suformulavo teorinius nuosavybės ribojimo postulatus, tačiau tik keliose bylose pripažino nuosavybės ribojimus esant neproporcingus. Dažniausiai jis pateisina nuosavybės teisės ribojimus[19].

Kitas civilinei teisei itin svarbus konstitucinis principas yra ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva (Konstitucijos 46 str.). Konstitucinis Teismas yra išaiškinęs, kad Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta asmens ūkinės veiklos laisvės ir iniciatyvos sąvoka yra plati, ji grindžiama prigimtine žmogaus asmens laisve ir prigimtine teise turėti nuosavybę. Ši sąvoka apima teisę laisvai pasirinkti verslą, teisę laisvai sudaryti sutartis, sąžiningos konkurencijos laisvę, ūkinės veiklos subjektų lygiateisiškumą ir kt. Asmens ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva – tai teisinių galimybių visuma, sudaranti prielaidas asmeniui savarankiškai priimti jo ūkinei veiklai reikalingus sprendimus. Ūkinės veiklos laisvė nėra absoliuti, asmuo ja naudojasi laikydamasis tam tikrų privalomų reikalavimų, apribojimų (Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d., 2006 m. gegužės 31 d., 2008 m. kovo 5 d., 2011 m. sausio 6 d. nutarimai).

16 Pavyzdžiui, Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d., 2013 m. gruodžio 20 d., 2019 m. lapkričio 25 d. nutarimai.

17 Pavyzdžiui, Prancūzijos CK 544 str., Vokietijos CK 903 str., Nyderlandų CK 5:1 str.

18 Dėl to CK 4.37 str. formuluotė sulaukė kritikos Lietuvos teisės doktrinoje (Pakalniškis, 2002, p. 72–81).

19 Konstitucinis konformizmas prisideda prie to, kad Lietuvos nacionalinėje teisėje socialinės pareigos doktrina privačios nuosavybės santykių praktikoje dominuoja, o savininkai turi mažai realių galimybių apsaugoti savo turtinę sferą nuo valstybės valdžios kišimosi. Lieka tikėtis, kad tai yra tik užsitęsęs pereinamasis laikotarpis ir konstitucinės bei administracinės kontrolės mechanizmai galiausiai išvalys viešąją teisę nuo perteklinių nuosavybės ribojimų, todėl ateis laikas, kai ir Lietuvoje privati nuosavybė bus gerbiama taip pat, kaip Vakaruose (plačiau Didžiulis, 2019b, p. 81–82).

Kita vertus, pagal Konstituciją valstybė negali neribotai kištis į asmens ūkinę veiklą, todėl nustatomais apribojimais neleistina paneigti esminių ūkinės veiklos laisvės nuostatų, tokių kaip ūkinės veiklos subjektų lygiateisiškumas, sąžininga konkurencija ir kt. (Konstitucinio Teismo 2014 m. gegužės 9 d. nutarimas). Taigi šio principo turinys yra platokas ir ordinarinėje dimensijoje determinuoja ne tik šalies autonomiją (sutarties laisvę, testatoriaus laisvę, steigimosi laisvę, procesinį dispozityvumą) civilinėje teisėje, bet ir jos apsaugą administracinėje teisėje (teisėtus lūkesčius, gerą administravimą, licencijavimo proporcingumą ir kt.). Šis principas, kartu su konstituciniu žalos atlyginimo principu (Konstitucijos 30 str. 2 d.) sudaro konstitucinį pagrindą dar vienam itin svarbiam ir plačiausiam civilinės teisės specialiosios dalies pošakiui – prievolių teisei, kurios normos užima apytikriai pusę CK normų, o kartu su asociacijų laisve (Konstitucijos 35 str.) – įmonių teisei, taip pat nemokumo teisei. Tačiau pats savaime šis principas taip plačiai, kaip jis suformuluotas, laikytinas ne civilinės teisės principu, o originaliu konstitucinės teisės principu, iš kurio išvedamas civilinis šalies autonomijos principas.

Iš pirmiau nurodytų konstitucinių principų (anachroniškai) gali būti išvesta didžioji dalis turtinių santykių reglamentavimo visoje civilinėje teisėje. O štai neturtiniams santykiams reguliuoti – fizinių asmenų statusui ir jų tarpusavio santykiams itin svarbūs yra žmogaus gyvybės, asmens, laisvės ir privataus gyvenimo neliečiamumo principai (Konstitucijos 18–22 str.), taip pat šeimos apsaugos principai (Konstitucijos 38–40 str.). Konstitucinio absoliutizmo požiūriu, šie žmogaus teises reglamentuojantys principai sudaro konstitucinį pagrindą specifinėms fizinių asmenų civilinėms teisėms[20], taip pat šeimos teisei ir iš dalies paveldėjimo teisei. Pavyzdžiui, Konstitucinis Teismas yra išaiškinęs, kad Konstitucijos 38 straipsnio 1 dalyje, pagal kurią šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas, yra įtvirtinti bendriausi konstituciniai principai. Šiomis nuostatomis išreiškiamas valstybės įsipareigojimas įstatymais ir kitais teisės aktais nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų, kad šeima, taip pat motinystė, tėvystė ir vaikystė, kaip konstitucinės vertybės, būtų visokeriopai puoselėjamos ir saugomos (Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d., 2012 m. vasario 27 d., 2012 m. birželio 4 d. nutarimai).

Greta aptartų principų Konstitucinio Teismo praktikoje buvo taikomi ir kiti svarbūs civilinės teisės principai – teisingumas, protingumas ir sąžiningumas,

20 Teisės doktrinoje toks požiūris kai kurių autorių yra kritikuojamas nurodant, kad fundamentalios teisės visiškai natūraliai atitinka civilinės teisės sistemą ir nėra primestos iš viršaus konstitucinės teisės (Rodl, 2013, p. 1021–1022, 1029–1030). Išties galima sutikti su tuo, kad negalima primesti civilinei teisei to, kas joje jau yra. Fizinių asmenų teisės į gyvybę, sveikatą, garbę, nuosavybę, privatumą civilinėje teisėje organiškai išsivystė jos pačios institutuose (ypač deliktų teisėje), todėl nelaikytinos konstitucinės teisės „importu“ (Kaser, 1984, p. 253–257; Warren, Brandeis, 1890, p. 193–220). Veikiau konstitucinė teisė šias civilines teises tik išplėtojo ir suteikė visiems žmonėms, taip realizuojant demokratinį lygybės idealą.

lygiateisiškumas, draudimas turėti naudos iš neteisėtų veiksmų (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d., 2008 m. kovo 15 d. nutarimai), piktnaudžiavimo teise draudimas (Konstitucinio Teismo 2012 m. spalio 24 d. nutarimas) ir kt. Taip pat pažymėtina, kad Konstitucinio Teismo praktikoje ne tik buvo gana intensyviai ir produktyviai taikomi konstituciniai civilinės teisės principai, bet ir nevengiama aiškinti civilinės teisės normų turinio pasitelkiant civilinės teisės teoriją. Toliau pateiksiu keletą pavyzdžių.

Palūkanų byloje Konstitucinis Teismas išaiškino, kad „teisė gauti pagal paskolos sutartį atlyginimą buvo įtvirtinta jau romėnų civilinėje teisėje. Vėliau ši teisė buvo įvairiai interpretuojama, tačiau ji išliko šiuolaikinėje civilinėje teisėje, kuri grindžiama privatine nuosavybe. Taigi pagal civilinės teisės tradicijas paskolos sutarties šalys gali susitarti dėl atlyginimo (procentų)“ (Konstitucinio Teismo 1994 m. kovo 31 d. nutarimas). Šioje, vienoje iš pirmųjų Konstitucinio Teismo bylų, buvo ne tik akcentuojamas nuosavybės neliečiamumo principas, bet ir iš ūkinės veiklos laisvės principo išvestas sutarties (sudarymo) laisvės principas.

Konstitucinis Teismas, spręsdamas dėl sovietinės valdžios nusavintų piniginių indėlių grąžinimo, nuosavybės neliečiamumo principo kontekste išaiškino, jog pagal teisės doktriną reikalavimo teisė yra turto rūšis. Todėl reikalavimo teisė, kaip ir bet koks kitas turtas, yra privačios nuosavybės teisės objektas. Taigi indėlininko nuosavybės teisės objektas yra reikalavimo teisė, o daiktinės nuosavybės teisės objektas yra individualizuotas turtas. Savininko nuosavybės teisės yra ginamos vienodai nepriklausomai nuo nuosavybės teisės objekto, jeigu įstatymas nenustato išimčių. Iš to, kas išdėstyta, darytina išvada, kad savininko subjektinės reikalavimo teisės, kaip ir daiktinės teisės, turi būti ginamos vadovaujantis nuosavybės teisės gynimo principais (Konstitucinio Teismo 1996 m. birželio 26 d. nutarimas). Šiuos kelis Konstitucinio Teismo sakinius galima drąsiai dėti ne tik į konstitucinės, bet ir į civilinės teisės vadovėlius, nes jais aiškiai ir plačiai nusakytos nuosavybės teisės objekto ribos, kas ypač aktualu šiandien – finansų rinkų laikais.

Actio Pauliana byloje Konstitucinis Teismas nuosavybės neliečiamumo ir asmenų lygybės principų kontekste nurodė, kad „*actio Pauliana* pasekmė – *restitutio in integrum. Actio Pauliana* siekiama užtikrinti, kad, įvykdžius restituciją, skolininkas vėl galėtų vykdyti prievolę kreditoriui. Recepuojant romėnų teisę, *actio Pauliana,* kaip vienas iš kreditoriaus teisių gynimo institutų, paplito įvairiose šalyse“ (Konstitucinio Teismo 2003 m. balandžio 9 d. nutarimas).

Ribotos vindikacijos byloje Konstitucinis Teismas nuosavybės neliečiamumo principo kontekste vėlgi primindamas romėnų civilinę teisę nurodė, kad „Civiliniame kodekse, *inter alia*, jo 4.96 str., kurio 2 d. ginčija pareiškėjai, yra įtvirtintas vindikacijos institutas, – savininko, nevaldančio savo daikto, reikalavimas grąžinti neteisėtai valdomą daiktą, – kuris buvo žinomas dar romėnų teisėje. Recepuojant romėnų teisę, šis institutas, kaip vienas iš savininko teisių gynimo institutų, prigijo ir kitų valstybių civilinėje teisėje (kaip antai Prancūzijos, Italijos ir kt.). Šis institutas

buvo žinomas ir tarpukario Lietuvos civilinėje teisėje.“ Įdomu, kad šiame nutarime Konstitucinis Teismas ne tik pasirėmė civiliniais įstatymais, bet ir pateikė pakankamai turiningą jų normų aiškinimą, taip vystydamas ribotos vindikacijos institutą Lietuvos teismų praktikoje (Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 30 d. nutarimas).

Iš šių bylų matyti, kad Konstitucinis Teismas savo praktikoje ne tik nevengia analizuoti civilinės teisės klausimų greta konstitucinių, bet ir yra linkęs tai daryti gana argumentuotai, todėl galima teigti, kad tris dešimtmečius jis plėtojo ne tik konstitucinę, bet iš dalies ir civilinės teisės doktriną. Remiantis konstitucinio absoliutizmo ir stratifikacijos paradigma, civilinės teisės analizė gali būti paprasčiausiai paaiškinta siekiu kuo geriau atskleisti konstituciškai revizuojamų ordinarinių civilinės teisės normų turinį. Kita vertus, kaip nurodo E. Šileikis, tuose pačiuose santykiuose, kuriuos reglamentuoja konstitucinės ir civilinės teisės normos, iš esmės net neįmanoma preciziškai nustatyti konstitucinę teisę ir civilinę teisę skiriančios ribos (Šileikis, 2005, p. 93). Todėl, matyt, ir Konstituciniam Teismui visiškai atsiriboti nuo civilinės teisės koncepcijų taikant Konstitucijos normas, kurios istoriškai yra kilusios iš civilinės teisės, nėra nei būtinybės, nei prasmės. Tai mus galiausiai skatina aptarti paskutinį ir svarbiausią šio straipsnio klausimą.

3. Konstitucinė privatinė teisė

Iki šiol išsiaiškinome, kad civilinė teisė konceptualiai sąveikauja su konstitucine teise ir yra itin svarbi Konstitucijos nuostatų, kurios tuo pačiu yra ir pamatinės civilinės teisės nuostatos, veikimui. Vis dėlto, laikantis stratifikacijos paradigmos, kaip minėta, leistina pripažinti tik vienpusį poveikį – iš konstitucinės teisės į civilinę, bet ne atvirkščiai, nes šiuo požiūriu konstitucinė teisė yra suprantama ne kaip teisės šaka, o visa apimanti aukštesnioji teisė, kurios šaltiniu jai griežtai subordinuotos ordinarinės civilinės teisės normos būti negali. Net jei kyla šiame straipsnyje jau išsakytų abejonių dėl šio požiūrio kategoriškumo, vis dėlto jis mus paradoksaliai sugrąžina prie civilinių konstitucinės teisės ištakų.

Tai yra, jei naudodami elementarią vaizduotę ir laikydamiesi logikos dėsnių visą teisės sistemą suvoksime horizontaliai padalytą į viešąją ir privatinę, o vertikaliu požiūriu – į konstitucinę ir ordinarinę, gausime tokias kombinacijas: konstitucinė viešoji teisė, konstitucinė privatinė teisė, ordinarinė viešoji teisė ir ordinarinė privatinė teisė. Tokia klasifikacija ne tik logiška, bet ir seniai naudojama tarptautinės teisės atžvilgiu, kuri skiriama į tarptautinę viešąją ir tarptautinę privatinę[21], kurios abi atskiriamos nuo nacionalinės viešosios teisės ir įprastinės

21 Teisingumo dėlei pažymėtina, kad tarptautinė privatinė teisė nemaža dalimi yra nacionalinės teisės šaka (žr. CK 1.10–1.62 str.), tačiau tai yra šios teisės šakos šaltinių ypatumas, kuris nekeičia teisinio klasifikavimo loginių galimybių.

privatinės teisės. Nėra jokių svarių argumentų neleisti klasifikuoti konstitucinės teisės pagal ginamą interesą, reguliavimo dalyką ir metodą į viešąją ir privatinę, jei ji išties yra visa apimanti aukštesnioji teisė. Bandymas tai neigti reikštų, kad konstitucinė teisė neapima kokios nors visuomeninių santykių reguliavimo srities. Pavyzdžiui, jei būtų teigiama, kad konstitucinė teisė reguliuoja nuosavybės neliečiamumo (Konstitucijos 23 str.) santykius tik vertikaliuoju valstybės įsipareigojimų žmogui aspektu, išeitų, kad ji nereguliuoja horizontaliųjų tiesioginių santykių tarp kelių civilinės teisės subjektų, todėl yra tik viešoji teisė. Iliustracijos dėlei čia tiktų perpjauto svogūno alegorija: jei svogūną perpjausime skersai ir viršutinę dalį pavadinsime konstitucine teise, o apatinę dalį ordinarine teise, abiejose dalyse vis vien matysime tuos pačius sluoksnius. Todėl privatinę teisę jurisprudencinės analizės peiliu stratifikavus į ordinarinę ir konstitucinę teisę, pastaroji visiškai pagrįstai gali būti įvardyta konstitucine privatine teise. O ir stratifikacijos paradigmos šalininkai neigia kokį nors specifinį konstitucinės teisės reguliavimo dalyką. Vadinasi, nuosavybės ar deliktų teisė gali būti tiek pat artima ir būdinga konstitucinei teisei, kiek ir rinkimų ar pilietybės teisė.

Šiuo aspektu analizuojant konstitucinės teisės struktūrą, pradeda aiškėti, kad tam tikrą pagrindą konstitucinei privatinei teisei identifikuoti padėjo ir kitos konstitucionalizmo koncepcijos. Antai, jei konstitucinė teisė būtų viešosios teisės šaka, jai rūpėtų iš esmės tik viešojo intereso realizavimas, tačiau Konstitucinis Teismas išaiškino, kad viešasis interesas, kaip bendras valstybės, visos visuomenės ar visuomenės dalies interesas, turi būti derinamas su individo autonominiais interesais, nes ne tik viešasis interesas, bet ir asmens teisės yra konstitucinės vertybės (Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai). Šios Konstitucijoje įtvirtintos vertybės – asmens teisių ir teisėtų interesų apsauga bei gynimas ir viešasis interesas – negali būti priešpriešinamos. Šioje srityje būtina užtikrinti teisingą pusiausvyrą (Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas). Taigi, Konstitucinio Teismo praktika bent jau teoriškai konstitucinėje teisėje pateikia esminius privatinės teisės metmenis. Kitas argumentas – konstitucinio absoliutizmo šalininkų nuomone, visi konstituciniai principai turi vienodą (aukščiausią) teisinę galią. Kokia nors jų hierarchija apskritai yra negalima (Kūris, 2002, p. 34). Tai reiškia, kad, pavyzdžiui, nuosavybės neliečiamumo ir sutarties laisvės principai yra tiek pat svarbūs, kiek valdžių padalijimo principas ar nekaltumo prezumpcija baudžiamosiose bylose. Tai vėlgi argumentas, rodantis, kad galimas konstitucinės teisės nuostatų grupavimas į dvi lygiavertės reikšmės nuostatų grupes, joms suteikiant atitinkamą pavadinimą pagal pirminį ginamą interesą. Abi šios koncepcijos logiškos – norint, kad konstitucinė teisė būtų išties visa apimanti teisė be spragų, reikia, kad ji atitinkamai įtvirtintų ir saugotų visus socialiai reikšmingus pozityvius interesus, o nuostatos, kurios saugo privačius interesus, nebūtų subordinuotos nuostatoms, saugančioms viešuosius interesus. Kitaip tariant, jei

konstitucinė teisė „atstovauja“ ne tik viešajai teisei, bet ir visai teisės sistemai ir reguliuoja visas visuomeninių santykių grupes, joje turi būti vietos visų teisėtų interesų apsaugai be jokios hierarchijos pagal valstybės gyvenimo sritis. Tai tik akivaizdžiai parodo, kad stratifikacijos paradigma pati savaime nuosekliai verčia išskirti konstitucinę privatinę teisę

Konstitucinės privatinės teisės identifikavimas yra itin svarbus ne tik todėl, kad padeda stratifikacijos paradigmą susieti su teisiniu realizmu ir paaiškinti, kodėl konstitucinė teisė ir Konstitucinio Teismo praktika yra „prikimšta“ civilistinio turinio koncepcijų, bet ir integruoti privatinės teisės normas, vertikaliai besidriekiančias nuo ordinarinės iki konstitucinės teisės lygmens, į vieną visumą. Tuo tikslu, žinoma, privatinę teisę reikia suvokti ne paviršutiniškai ir formaliai – kaip CK ir Darbo kodekso bei kitų ordinarinių įstatymų normas, bet kaip visus teisės šaltinius, kurie reglamentuoja privačių asmenų tarpusavio santykius, nepriklausomai nuo šių šaltinių hierarchinio lygmens.

Konstitucinės privatinės teisės išskyrimas ir visos privatinės teisės integravimas yra itin svarbus procesas tiek teisinės darnos, tiek ir Konstitucijos 46 straipsnyje įtvirtintos liberalios politinės ekonominės santvarkos požiūriu. Jis dar aiškiau gali pabrėžti, kad neturi būti jokios privataus intereso ir privatinės teisės bendrosios subordinacijos viešajam interesui ir viešajai teisei. Viešojo intereso dominavimo[22] pabaiga turi aktyviai rūpintis Konstitucinis Teismas. Taip pat tai reiškia, kad faktiniame konstitucinių normų sąraše (tiek aiškiai išreikštų, tiek interpretacijos būdu išvestų) turi būti proporcingas ir lygiavertis viešosios ir privatinės teisės normų skaičius. Tuo tarpu šiuo metu Konstitucijos tekste aiškiai dominuoja pagal prigimtį viešosios teisės institutų nuostatos, kurių yra net kelis kartus daugiau. Privatinės teisės normų gausėjimas konstitucinėje teisėje paprasčiausiai galėtų vykti konstitucinių principų statusą suteikiant techniniams civilinės teisės principams, pavyzdžiui, *pacta sund servanda, nemo dat quod non habet, superficies solo cedit*, taip praturtinant Konstitucijos turinį atitinkamomis privatinės teisės nuostatomis.

Galiausiai privatinės teisės vertikaliajai integracijai ir atitinkamai teisinio reguliavimo stabilumui, efektyvumui ir darnai pasitarnautų ir CK įrašymas į konstitucinių įstatymų sąrašą, kuriame jis yra vertas būti vienas iš pirmųjų (jei ne pirmasis). Taip būtų formalizuotas paties įstatymų leidėjo įtvirtintas principas *primus inter pares* (CK 1.3 str. 2 d.) ir teisiškai atspindėta faktiškai *quasi* konstitucinė visuomenės kodekso galia. Tokiu atveju privatinė teisė galėtų būti stratifikuota į

22 Nepamirškime, kad prieš atkuriant nepriklausomybę Lietuvos visuomenė ilgą laiką gyveno sovietinės diktatūros ir viešojo intereso dominavimo sąlygomis, todėl būtų naivu tikėtis, kad šis visuomenės mentalitetas 1990 m. kovo 11 d. ar 1992 m. spalio 25 d. staiga pasikeitė. Net ir dabar jau kelis dešimtmečius galiojant moderniems teisės aktams – Konstitucijai ir CK – matyti teismų ir visuomenės polinkis akcentuoti viešąjį interesą privataus sąskaita (plačiau žr., Didžiulis, 2019a, p. 347–350; Didžiulis, 2021b).

įprastinius civilinius įstatymus, konstitucinio įstatymo statusą turintį CK ir konstitucinės privatinės teisės statusą turinčias nuostatas, įtvirtintas Konstitucijoje. Nuo to, manau, laisva europinė visuomenė ir rinkos ekonomika Lietuvoje tik laimėtų, nes būtų išryškintos fundamentalios prielaidos Lietuvos teisės sistemai išvaduoti nuo viešojo intereso dominavimo, kuris dešimtmečius Lietuvos visuomenei buvo skiepijamas sovietinės valdžios.

Išvados

1. Civilinė teisė istoriškai ir konceptualiai gali būti suprantama kaip *ius commune* – bendrinė visuomenės teisė, kuri Vakarų teisės tradicijoje yra visų kitų teisės šakų šaltinis. Neatsitiktinai kai kuriose jurisdikcijose CK netgi laikomas visų kitų įstatymų pagrindu. Tuo civilinė teisė tarytum funkciškai konkuruoja su konstitucine teise – kuri oficialiai ir normatyviškai yra teisės sistemos pagrindas. Tiesa, kol šios dvi teisės sritys buvo tradiciškai delimituotos pagal reguliavimo dalyką, tai yra konstitucinė teisė suprantama kaip valstybės teisė, o civilinė teisė kaip visuomenės teisė, didelių problemų jų santykis nekėlė. Tačiau Lietuvos konstitucinės teisės doktrinos atstovams ėmus neigti šakinį konstitucinės teisės pobūdį ir išvysčius konstitucinės teisės, kaip aukštesniosios visa apimančios teisės be spragų koncepciją, neišvengiamai kilo šių teisės sričių santykio klausimas.
2. Formaliuoju požiūriu, Konstitucijos normos yra aukštesnę galią už civilinius įstatymus turinčios normos ir dėl to jokios mokslinės diskusijos bent jau Lietuvoje nėra. Vis dėlto, funkciniu požiūriu, konstitucinė teisė yra perėmusi nemažai civilinės teisės koncepcijų, principų ir doktrinų, kurių kokybiškas aiškinimas ir taikymas negali būti atkirstas nuo bendros civilinės teisės sistemos, vertikaliai besidriekiančios nuo Konstitucijos iki žemiausių norminių civilinės teisės šaltinių, kurios viduryje – tarp Konstitucijos ir žemesniųjų teisės aktų intensyviai veikia civilinės teisės normų mediatorius – CK. Todėl funkciškai šio teisės akto faktinė reikšmė negali būti laikoma tik ordinarine, kitaip tariant, tai nėra tik eilinis įstatymas. Net jei taip formaliai šiandien ir yra laikoma, visuomenės kodeksui būtina suteikti adekvačią teisinę reikšmę ir formalų konstitucinio įstatymo statusą.
3. Įdomu ir tai, kad konstitucinis absoliutizmas ir jo padiktuota stratifikacijos paradigma su numanomu siekiu turėti mažiau civilistikos konstitucinėje teisėje neišvengiamai lemia priešingą rezultatą – daugiau civilistikos. Tai yra sudaro teorines prielaidas visa apimančią teisę be spragų pagal ginamo intereso ir reguliuojamų santykių pobūdį suskaidyti į viešąją ir privatinę teisę. Atsižvelgiant į šį suskaidymą atitinkamai reikia skirti proporcingą reikšmę ir dėmesį abiem

konstitucinės teisės sritims, o ne vien tik viešajai teisei ir viešajam interesui. Tai mus atveda prie konstitucinės privatinės teisės – aukščiausios teisės civilinės teisės (funkciniu požiūriu) sistemoje, kurios vietininku ordinariniu lygmeniu šiandien laikytina visuomenės kvazikonstitucija – CK.

4. Konstitucinis Teismas per kelis dešimtmečius nuveikė didžiulį darbą diegdamas teisinės valstybės idėją, integruodamas teisės sistemą ir akcentuodamas Konstitucijoje įtvirtintų svarbiausių civilinės teisės principų reikšmę visoje teisės sistemoje. Tačiau nei visuomenė, nei civilinė apyvarta nestovi vietoje – atsižvelgiant į nuoseklų ekonominį augimą, technikos pažangą ir globalius neramumus, reikia adekvačios civilinių santykių (taigi ir ekonomikos) apsaugos bei tam tinkamo teisinio reguliavimo. Be to, privatus kapitalas ir iniciatyva, kuriais konstituciškai grindžiamas Lietuvos ūkis, reikalauja užtikrinti deramą privataus intereso ir privatinės teisės vietą teisės sistemoje, o tam kaip tik ir gali pasitarnauti konstitucinės privatinės teisės metmenų vystymas tolesnėje Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. Privatinės teisės specialistų skaičius ir svoris Konstitucinio Teismo sudėtyje leidžia tikėtis, kad privatinės teisės klausimams ir sisteminiam požiūriui bus skiriamas deramas dėmesys, o tai tik prisidės prie mūsų visuomenės vakarėjimo ir klestėjimo.

Šaltinių sąrašas

Norminiai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 74-2262.
3. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas (2016). *TAR*, 2016-09-19, Nr. 23709.
4. Prancūzijos civilinis kodeksas. Priimtas 1804 m. kovo 21 d.
5. Vokietijos civilinis kodeksas. Priimtas 1896 m. rugpjūčio 18 d.
6. Kanados Kvebeko provincijos civilinis kodeksas. Priimtas 1991 m. gruodžio 18 d.
7. Nyderlandų civilinis kodeksas. Priimtas dalimis. Įsigaliojo 1992 m. sausio 1 d.

Specialioji literatūra

1. Amhlaigh, C. M., Michelon, C., Walker, N. (eds), (2013). *After Public Law*. Oxford Constitutional Theory. Oxford University Press.
2. Barkhuysen, T., Siewert D. Lindenbergh (2006). *Constitutionalisation of Private Law*. Brill Nijhoff.
3. Bell, J., Boyron, S., Whittaker, S. (2008). *Principles of French Law*, 2nd ed. Oxford University Press.
4. Bélanger-Hardy, L., Grenon, A. (2008). *Elements of Quebec Civil Law: A Comparison with the Common Law of Canada*. Thomson Carswell.
5. Birmontienė, T. *et al.* (2016). *Lyginamoji konstitucinė teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.

6. Birmontienė, T. *et al*. (2022). *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
7. Bolgár, V. (1975). Abuse of Rights in France, Germany, and Switzerland: A Survey of a Recent Chapter in Legal Doctrine. *Louisiana Law Review*, 35.
8. Brierley, J. E. C, Macdonal, R. A. (eds), (1993). *Quebec civil law: an introduction to Quebec private law.* E. Montgomery Publications.
9. Busch, C., Schulte-Nölke, H. (2010). *EU Compendium – Fundamental Rights and Private Law*. Berlin, New York: Otto Schmidt/De Gruyter European law pub.
10. Chorus, J., Hondius, E., & Voermans, W. (Eds.) (2016). *Introduction to Dutch law*. (fifth edition ed.). Wolters Kluwer.
11. Delpérée, F. (1990). The Constitution and the Civil Law. *Louisiana Law Review*, 50.
12. Derenberg, W. J. (1955). The Influence of the French Code Civil on the Modern Law of Unfair Competition. *The American Journal of Comparative Law*, *Winter*, 4(1).
13. Didžiulis, L. (2019a). *Contract Law in Lithuania*. Kluwer Law.
14. Didžiulis, L. (2019b). *Viešosios teisės įtaka nuosavybės santykiams Lietuvoje.* Teisės viršenybės link. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakultetas.
15. Didžiulis, L. (2021a). EU Digital Content Directive and Evolution of Lithuanian Contract Law. *Journal of Intellectual Property, Information Technology and E-Commerce Law,* 12(2).
16. Didžiulis. L. (2021b) *Prokurorų intervencija į komercines sutartis: ar saugodami viešąjį interesą nepažeisime viešosios tvarkos?* Teise.pro. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.teise.pro/index.php/2021/06/10/l-didziulis-prokuroru-intervencija-i-komercines-sutartis-ar-saugodami-viesaji-interesa-nepazeisime-viesosios-tvarkos [žiūrėta 2023 m. liepos 4 d.].
17. Grundmann, S., Micklitz, H. W., Renner, M. (2021). *New Private Law Theory. A Pluralist Approach*. Cambridge University Press.
18. Youngs, R. (2014). *English, French & German Comparative Law* (3rd ed.). Routledge.
19. Kaser, M. (1984). *Roman Private Law*. University of South Africa.
20. Khalilov, N. (2022). Codification of Civil Law in Azerbaijan: History, Current Situation and Development Perspectives. *Journal of Civil Law Studies,* 14.
21. Kūris, E. (2002). Koordinaciniai ir determinaciniai konstituciniai principai (I). *Jurisprudencija,* 26(18), 30–55.
22. Kūris, E. (2003). Konstitucijos aiškinimas, konstitucinės teisės šaltiniai ir besikeičianti konstitucinės teisės paradigma. *Teisės problemos*, 3(41), 8–32.
23. Kūris, E. (2006). Konstitucija kaip teisė be spragų. *Jurisprudencija,* 90(12).
24. Lastauskienė, G. *et al*. (2020). *Teisės teorija*. Vadovėlis. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
25. Nekrošius, V. (2012). Viešojo intereso gynimas civiliniame procese ir Konstitucinio Teismo doktrina. *Jurisprudencija,* 19(3), 1101–1110.
26. Mikelėnas, V. *et al*. (2005). *Civilinio proceso teisė*. T. 2. Vilnius: Justitia.
27. Mikelėnas, V. (2009). *Civilinė teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Justitia.
28. Pakalniškis, V. (2002). Nuosavybės teisės doktrina ir Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Jurisprudencija,* 28(20), 69–79.

29. Pakalniškis, V. (2013). *Pirmasis Lietuvos civilinis kodeksas – modernios valstybės kūrimo priemonė. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas: pirmieji 10 taikymo metų*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
30. Pascal, R. A. (1999). Louisiana Civil Law and Its Study. *Louisiana Law Review*, 60.
31. Perillo, J. (1995*).* Abuse of Rights: A Pervasive Legal Concept. *Pacific Law Journal,* 27.
32. Rodl, F. (2013). Fundamental Rights, Private Law, and Societal Constitution: On the Logic of the So-Called Horizontal Effect. *Indiana Journal of Global Legal Studies,* 20(2).
33. Rosenfeld, M., Sajo, A. (eds.) (2012). *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*. Oxford University Press.
34. Šileikis, E. (2005). *Alternatyvi konstitucinė teisė.* Antras leidimas. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
35. Van Erp, S., Akkermans, B. (2010). *Property rights: a comparative view*. In *Property Law and Economics.* Edward Elgar Publishing.
36. Vansevičius, S. (2000). *Valstybės ir teisės teorija*. Vilnius: Justitia.
37. Warren, S. D., Brandeis L. D. (1890). The Right to Privacy. *Harvard Law Review*, 4(5).
38. Zoller, E. (2008). *Introduction to Public Law: a Comparative Study*. Leiden, The Netherlands: Brill.
39. Zweigert, K., Kotz, H. (2001). *Lyginamosios teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas.

Teismų praktika

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija

1. Konstitucinio Teismo 1994 m. kovo 31 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 26-450.
2. Konstitucinio Teismo 1995 m. birželio 20 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 24-1004.
3. Konstitucinio Teismo 1996 m. birželio 26 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 63-1480.
4. Konstitucinio Teismo 1997 m. balandžio 8 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 31-770.
5. Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 40-977.
6. Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d. sprendimas. *Valstybės žinios*, 104-2645.
7. Konstitucinio Teismo 1999 m. liepos 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 61-2015.
8. Konstitucinio Teismo 2000 m. liepos 5 d nutarimas. *Valstybės žinios*, 56-1669.
9. Konstitucinio Teismo 2000 m. spalio 18 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 88-2724.
10. Konstitucinio Teismo 2002 m. kovo 4 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 24-889.
11. Konstitucinio Teismo 2002 m. gegužės 27 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 53-2093.
12. Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 93-4000.
13. Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2003, 19-828.
14. Konstitucinio Teismo 2003 m. balandžio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 36-1594.
15. Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2004, 124-5643.
16. Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 181-6708.
17. Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 63-2235.
18. Konstitucinio Teismo 2005 m. rugpjūčio 23 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 152-5605.
19. Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 44-1608.
20. Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 31 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 62-2283.

21. Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 90-3529.
22. Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 102-3957.
23. Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 123-4650.
24. Konstitucinio Teismo 2007 m. birželio 7 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 65-2529.
25. Konstitucinio Teismo 2008 m. kovo 5 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 28-1018.
26. Konstitucinio Teismo 2008 m. kovo 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 32-1114.
27. Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 114-4367.
28. Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 30 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 126-4816.
29. Konstitucinio Teismo 2009 m. sausio 15 d. sprendimas. *Valstybės žinios*, 6-170.
30. Konstitucinio Teismo 2009 m. balandžio 10 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 42-1624.
31. Konstitucinio Teismo 2011 m. sausio 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 3-93.
32. Konstitucinio Teismo 2011 m. sausio 31 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 14-602.
33. Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 118-5564.
34. Konstitucinio Teismo 2011 m. gruodžio 22 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 160-7591.
35. Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 27 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 26-1200.
36. Konstitucinio Teismo 2012 m. kovo 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 40-1973.
37. Konstitucinio Teismo 2012 m. balandžio 18 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 47-2309.
38. Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 4 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 64-3246.
39. Konstitucinio Teismo 2012 m. spalio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 125-6284.
40. Konstitucinio Teismo 2013 m. kovo 13 d. sprendimas. *Valstybės žinios*, 28-1333.
41. Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 55-2760.
42. Konstitucinio Teismo 2013 m. gruodžio 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 126-6421.
43. Konstitucinio Teismo 2013 m. gruodžio 20 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 133-6792.
44. Konstitucinio Teismo 2014 m. balandžio 14 d. nutarimas. *TAR*, 4467.
45. Konstitucinio Teismo 2014 m. gegužės 9 d. nutarimas. *TAR*, 5321.
46. Konstitucinio Teismo 2014 m. gegužės 27 d. nutarimas. *TAR*, 5709.
47. Konstitucinio Teismo 2014 m. spalio 8 d. nutarimas. *TAR*, 13823.
48. Konstitucinio Teismo 2014 m. spalio 13 d nutarimas. *TAR*, 13988.
49. Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 7 d. nutarimas. *TAR*, 15411.
50. Konstitucinio Teismo 2016 m. spalio 5 d. nutarimas. *TAR*, 24589.
51. Konstitucinio Teismo 2017 m. gegužės 19 d. nutarimas. *TAR*, 8442.
52. Konstitucinio Teismo 2017 m. gruodžio 1 d. nutarimas. *TAR*, 19288.
53. Konstitucinio Teismo 2018 m. gegužės 4 d., nutarimas. *TAR*, 7217.
54. Konstitucinio Teismo 2019 m. vasario 15 d. nutarimas. *TAR*, 2373.
55. Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 16 d. nutarimas. *TAR*, 19221.
56. Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 8 d. nutarimas. *TAR*, 17963.
57. Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 25 d. nutarimas. *TAR*, 18747.
58. Konstitucinio Teismo 2020 m. vasario 6 d. nutarimas. *TAR*, 14609.
59. Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 8 d. nutarimas. *TAR*, 15246.
60. Konstitucinio Teismo 2021 m. rugsėjo 28 d. nutarimas. *TAR*, 20273.
61. Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 7 d. nutarimas. *TAR*, 7262.
62. Konstitucinio Teismo 2022 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *TAR*, 25400.

Vokietijos Federacinės Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija

1. Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 1958 m. sausio 15 d. sprendimas byloje BVerfGE 7, 198.

Bendrosios kompetencijos teismų praktika

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. birželio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-377/2006.
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. spalio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-367/2011.
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. sausio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-126-1075/2022.

Konstitucinio Teismo jurisprudencijos įtaka ir reikšmė moderniosios baudžiamosios politikos formavimuisi

Aurelijus Gutauskas

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto profesorius
Socialinių mokslų (teisė) daktaras
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius
Tel.: (+370 5) 236 6167
El. paštas: aurelijus.gutauskas@tf.vu.lt

Pagrindiniai žodžiai: Konstitucinis Teismas, konstituciniai principai, Konstitucinio Teismo nutarimai, kasacinis teismas

Įvadas į problemą[1]

Konstitucija yra daugiau nei straipsnių rinkinys; jos turinys iš dalies yra Konstitucinio Teismo jurisprudencinės veiklos rezultatas. Konstitucinio Teismo jurisprudencija įkvėpė Konstitucijai turinį ir prasmę, todėl ji tapo gyvu instrumentu ir veiksmingu aktu, galinčiu daryti tiesioginę įtaką asmenų gyvenimui ir gerovei (Pūraitė-Andrikienė, 2022, p. 7). Konstitucinių normų ir principų prioritetas bei viršenybė baudžiamosios teisės normoms suponuoja ir įstatymų leidėjo, ir teismo pareigą jų laikytis savo veikloje (Abramavičius, 2004, p. 12). Vertinant konstitucinių principų analizę baudžiamosios teisės specialiosios dalies nuostatų požiūriu galima teigti, kad Konstitucinis Teismas daugiausia dėmesio skiria teisinės valstybės, proporcingumo, asmens lygybės įstatymui, nuosavybės teisės apsaugos, taip pat draudimo bausti antrą kartą už tą pačią veiką principų turiniui baudžiamosios teisės specialiojoje dalyje atskleisti (Prapiestis, 2021, p. 60–61). Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnyje įtvirtintus esminius baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso teisės aspektus Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas interpretavo kaip baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso teisės konstituci-

1 Atkreiptinas dėmesys į tai, kad straipsnio autorius tęsia jau anksčiau pradėtą konstitucinės jurisprudencijos įtakos baudžiamosios justicijos formavimuisi analizę. Plačiau apie tai žr.: Gutauskas, 2013, 127–153.

nius pagrindus, kuriuos reikia aiškinti atsižvelgiant į tai, kad Konstitucijoje įtvirtintas teisinės valstybės principas, taip pat į tai, kad Konstitucijoje yra įtvirtintos žmogaus teisės ir laisvės, kitos konstitucinės vertybės, ir jos turi būti saugomos ir ginamos (Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas). Akivaizdu, kad konkrečias tiek baudžiamosios teisės, tiek ir baudžiamojo proceso normas reikia aiškinti ir taikyti atsižvelgiant į Konstitucinio Teismo nutarimus, kurie turi didžiulę praktinę reikšmę. Štai prof. G. Goda pažymi, jog Konstitucinio Teismo išaiškinimai gali daryti teigiamą įtaką baudžiamojo proceso teisės raidai (Goda, 2014, p. 248). Net ir taikant tas normas, dėl kurių konstitucingumo Konstitucinis Teismas nėra tiesiogiai pasisakęs, būtina atsižvelgti į bendruosius teisės principus, detalizuotus atskiruose Konstitucinio Teismo nutarimuose (Gruodytė, 2016, p. 119).

Taigi, konstitucingumo idėjos vis labiau įsitvirtina tiek įstatymų leidybos procese priimant įstatymus ir juos vertinant konstitucingumo aspektu, tiek ir teismų praktikoje, teismams įgyvendinant teisingumą ir priimant ne tik formaliai teisėtus, bet ir teisingumą įgyvendinančius sprendimus. Šiuolaikiniame Konstitucinio Teismo nutarimų poveikio bendrosios ir specialiosios kompetencijos teismų bylų nagrinėjimo praktikai formuoti diskurse jau tapo aksioma teiginys, kad taikant teisės normas yra jaučiama vis didesnė konstitucinių imperatyvų ir vertybių įtaka. Teisės mokslo literatūroje įprasta tokį reiškinį vadinti teisės konstitucionalizacija (Urbaitis, 2007, p. 58). Taigi, koks Konstitucinio Teismo jurisprudencijos vaidmuo formuojant modernią baudžiamąją politiką Lietuvoje ir bus mėginama atsakyti šiame straipsnyje. Pažymėtina, kad šia tema aprėpiamus vienus ar kitus konstitucinės jurisprudencijos įtakos baudžiamajai justicijai aspektus yra nagrinėję Lietuvos mokslininkai: prof. A. Abramavičius, prof. J. Prapiestis, prof. G. Švedas, prof. E. Jarašiūnas, prof. E. Gruodytė ir kt.

1. Baudžiamųjų įstatymų kokybės problema ir Konstitucijos poveikis baudžiamųjų įstatymų leidybai

Gyvenimas rodo, kad teisėkūra neapdrausta nuo nevienodo kuriamos teisės turinio suvokimo ar net reguliavimo klaidų, vidinio nesuderinamumo ir spragų. Teisėkūroje, ypač kolektyvinėje, tam tikros nuostatos dažnai nėra vienodai suprantamos net jas kuriant. Kai kurioms iš jų randamos kompromisinės formuluotės, paliekant ateičiai išsiaiškinti jų turinį, ir toks kelias kartais būna vienintelis įmanomas, jei norima apskritai „ką nors“ nustatyti. Galimos ir klaidos, nuo kurių neapdraustas joks teisėkūros subjektas. Jis taip pat neapdraustas nuo tokio savo teisinės kūrybos rezultato, kai „nustatytas“ teisinis reguliavimas yra prieštaringas arba toks neaiškus, kad tą teisę taikantis subjektas turi ne tiek „rasti“ teisinio teksto prasmę, kiek tą prasmę į jį „įdėti“. Dominuoja vertybinės dimensijos, kurios yra vertinamojo pobūdžio, ir

pan. O jų turinio atskleidimas ir plėtotė deleguota būtent teismui. Įstatymų leidėjas gali laisvai reguliuoti svarbius visuomeninius santykius, ieškodamas pusiausvyros tarp skirtingų socialinių vertybių. Tačiau siekiant šių vertybių pusiausvyros įstatymų leidėjo teisė nėra absoliuti ir ribojama Konstitucijos (1992). Įstatymų leidėjas turi tiesiogiai iš Konstitucijos kylančią pareigą užtikrinti, kad būtų išlaikyta įvairių Konstitucijos saugomų vertybių pusiausvyra ir įstatyme aiškiai ir nedviprasmiškai būtų suformuluoti draudimai, kuriais ribojamos konstitucinės teisės.

Atskirai reikėtų paminėti probleminius atvejus dėl nusikalstamų veikų, įtvirtintų baudžiamojo įstatymo specialiojoje dalyje, kurias apibrėžti vartojami blanketiniai požymiai ir kurių turinį atskleisti palikta teismų praktikai. Lietuvos baudžiamosios teisės doktrinoje teigiama, kad blanketinių ir vertinamųjų požymių turinys tiesiogiai neišplaukia iš baudžiamojo įstatymo teksto, todėl gali prieštarauti konstituciniams teisinės valstybės, asmens lygybės prieš įstatymą ir teisėtų lūkesčių principams (Švedas, 2017, p. 67).

Baudžiamojo įstatymo kokybė ir stabilumas užtikrina Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintų pagrindinių teisių ir laisvių apsaugą. Kita vertus, pats Baudžiamasis kodeksas privalo būti apsaugotas nuo impulsyvių keitimų ir papildymų bei jų pagrindu besiformuojančios ydingos teismų praktikos. Lietuvos valstybei siekiant atitikti šiuolaikinių demokratinių teisinių valstybių standartus, visose valstybės veiklos srityse, valstybės, visuomenės, žmonių santykiuose didėja konstitucinių principų (pavyzdžiui, teisinės valstybės, teisėtumo, visų lygybės prieš įstatymą ir kt.) reikalavimų laikymosi svarba. Šių pamatinių valstybės, visuomenės, žmonių kokybiško gyvenimo principų reikalavimų nuoseklus laikymasis keičia teisinę sistemą, daro įtaką baudžiamajai teisėkūrai ir teismų praktikai ir kt. (Prapiestis, 2021, p. 32). Be to, įstatymų leidėjas, kurdamas ir priimdamas baudžiamuosius įstatymus, taip pat privalo vadovautis ir Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymu. Teisėkūros pagrindų įstatymo 3 straipsnio 2 dalyje įtvirtinti tikslingumo, proporcingumo, pagarbos asmens teisėms ir laisvėms, atvirumo ir skaidrumo, efektyvumo, aiškumo bei sistemiškumo principai, kurie reiškia, kad teisinis reguliavimas turi būti logiškas, nuoseklus, glaustas, suprantamas, tikslus, aiškus ir nedviprasmiškas, o teisės normos turi derėti tarpusavyje (2012).

Deja, baudžiamųjų įstatymų kokybės problemą lemia perteklinė ir nenuosekli įstatymų leidyba, kuriai būdingas pernelyg didelis pasitikėjimas BK normų veiksmingumu. Manytina, svarbiausias baudžiamųjų įstatymų kokybės rodiklis turėtų būti aiškumas, koks konkrečiai nusikalstamas elgesys kriminalizuojamas, neabejotinas šio elgesio pavojingumas ir tikras įsitikinimas, kad į jo definiciją neįtraukta to, ko nesiekiama kriminalizuoti. Tačiau tenka pripažinti, kad definicijų aiškumas ir konkretumas vis dar nėra tapęs baudžiamųjų įstatymų leidybos prioritetu, nors būtent šie bruožai yra vieni iš svarbiausių baudžiamosios atsakomybės legitimumo reikalavimų (Fedosiuk, 2016, p. 31).

Atkreiptinas dėmesys į tai, Konstitucinis Teismas pabrėžia konstitucinio teisinės valstybės principo svarbą. Konstitucinis teisinės valstybės principas yra universalus principas, kuriuo grindžiama visa teisės sistema ir pati Konstitucija. Teisinės valstybės principo turinys atsiskleidžia įvairiose Konstitucijos nuostatose, todėl šis principas turi būti aiškinamas neatsiejamai nuo Konstitucijos preambulėje deklaruojamos atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekio (Konstitucinio Teismo 2000 m. vasario 23 d. nutarimas). Konstitucinio teisinės valstybės principo esmė ta, kad valstybės valdžios laisvė yra ribojama įstatymu, kuriam privalo paklusti visi teisinių santykių subjektai, taip pat ir įstatymų leidėjas, nes jo diskreciją riboja aukščiausiasis įstatymas – Konstitucija. Tai reiškia, kad visi teisės aktai, taip pat visų valstybės ir savivaldybių institucijų ir pareigūnų sprendimai turi atitikti Konstituciją ir jai neprieštarauti (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas).

Teisinės valstybės principas yra ypač platus konstitucinis principas, apimantis daug įvairių tarpusavyje susijusių imperatyvų. Taigi šio principo turinys turėtų būti atskleidžiamas atsižvelgiant į įvairias Konstitucijos nuostatas ir įvertinant visas Konstitucijoje įtvirtintas, ginamas ir saugomas vertybes, taip pat atsižvelgiant į įvairių kitų konstitucinių principų turinį (Konstitucinio Teismo 2011 m. liepos 7 d. nutarimas). Pasak oficialiosios konstitucinės doktrinos, iš teisinės valstybės principo ir iš jo kylančių teisinio tikrumo ir aiškumo imperatyvų išplaukia šie pagrindiniai teisėkūros reikalavimai įstatymų leidėjui (Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimas). Pirmiausia, siekiant užtikrinti, kad teisinių santykių subjektai žinotų, kokie reikalavimai jiems keliami įstatymuose, teisės normos turi būti nustatytos iš anksto, teisės aktai turi būti oficialiai skelbiami bei turi būti vieši ir prieinami. Taip pat įstatymuose ir kituose teisės aktuose nustatytas teisinis reguliavimas turi būti aiškus, suprantamas ir nuoseklus, ypač kai teisės normos (formuluotės) yra susijusios su konstitucinių asmens teisių įgyvendinimu ir ribojimu ir (ar) teisinės atsakomybės nustatymu. Be kita ko, teisės aktų formuluotės turi būti tikslios bei turi būti užtikrintas teisės sistemos nuoseklumas ir vidinė darna.

Taip pat akcentuojamas ir implicitinio teisinio reguliavimo ydingumas. Konstitucija, kaip teisės aktas, yra išreikšta tam tikra tekstine forma, turi kalbinę išraišką. Tačiau tiek teisės negalima traktuoti vien kaip teksto, kuriame *expressis verbis* yra išdėstytos tam tikros teisinės nuostatos, elgesio taisyklės, tiek Konstitucijos, kaip teisinės realybės, negalima traktuoti vien kaip jos tekstinės formos, negalima suvokti Konstitucijos vien kaip eksplicitinių nuostatų visumos (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas). Todėl reikėtų vertinti eksplicitinį ir implicitinį turinį kaip teisės akto formą. Kalbant apie teisinio reguliavimo fiksavimo būdą, jis gali būti ne tik aiškus, bet ir numatomas. Pagal oficialiąją konstitucinę doktriną implicitiškai įtvirtintas teisinis reguliavimas – toks reguliavimas, kuris papildo ir išplečia eksplicitinį teisinį reguliavimą (*inter alia*, teisinis regu-

liavimas, įtvirtinantis elgesį, priešingą eksplicitiškai įtvirtintam) ir yra įtvirtintas konkrečiuose teisės aktuose ne eksplicitiškai, *expresis verbis*, bet implicitiškai, ir yra išvestas iš eksplicitinių teisės normų aiškinant teisę (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas). Konstitucinis Teismas, be to, pažymėjo, kad implicitinis teisinis reguliavimas taip pat gali prieštarauti Konstitucijai. Atsižvelgiant į tai, Konstitucinis Teismas tiria tokį teisinį reguliavimą, kuris *expressis verbis* įtvirtintas tuose teisės aktuose (jų dalyse) eksplicitiškai, taip pat tokį teisinį reguliavimą, kuris tuose teisės aktuose (jų dalyse) įtvirtintas implicitiškai ir yra išvestas iš eksplicitinių teisės nuostatų aiškinant teisę. Tai reiškia, kad implicitinis reguliavimas gali būti konstituciškai ginčijamas ir vertinamas. Kitaip tariant, gali būti tikrinama, ar įstatymų leidėjo pasirinkta tam tikra santykių reguliavimo forma atitinka Konstituciją.

Žinoma, ne visi sudėtingi baudžiamojo įstatymo taikymo klausimai yra nulemti įstatymo trūkumų, nes objektyviai šiais bendro pobūdžio teisės aktais negalima detaliai reglamentuoti visų praktiškai pasitaikančių situacijų. Baudžiamojo įstatymo normas taikyti neretai yra sudėtinga dėl pačių jame vartojamų teisinių sąvokų sudėtingo vertinamojo pobūdžio, būtinumo jas taikant atsižvelgti į įvairias aplinkybes ir tinkamai jas įvertinti. Bylų sudėtingumą gali lemti ir būtinybė aiškinant BK sąvokas kartu interpretuoti bendrųjų konstitucinių principų turinį. Štai, kad ir teisingumo principas kasacinėje jurisprudencijoje plėtojamas tiek baudžiamosios teisės, tiek baudžiamojo proceso teisės įvairių institutų kontekste. Taip pat ne tik atsakomybės neišvengiamumo, bet ir humanizmo, atsakomybės diferencijavimo, bausmės individualizavimo, proporcingumo, bausmės ekonomijos, minėto teisingumo principo bei kitų konstitucinių principų reikalavimų suderinimas ir laikymasis nagrinėjant baudžiamąsias bylas užtikrina šiuolaikinės baudžiamosios teisės paskirties, funkcijų įgyvendinimą.

Dar vienas svarbus analizuojamos problematikos aspektas – veikų kriminalizavimas, kuris priklauso nuo valstybės baudžiamosios politikos, o įstatymų leidėjas, kriminalizuodamas veikas, turi diskreciją. Vis dėlto, kriminalizuojant veikas, turi būti vertinama, ar kriminalizavimas yra būtinas. Ypač nesant aiškaus baudžiamajame įstatyme numatyto draudimo taikyti baudžiamąją atsakomybę už veiką, atitinkančią administracinio nusižengimo požymius, tampa kur kas sunkiau atskirti baudžiamąją atsakomybę nuo administracinės, dėl ko asmeniui gali būti nepagrįstai taikoma griežtesnė (baudžiamoji) atsakomybė. Konstitucinis Teismas yra nurodęs, jog kiekvieną kartą, kai reikia spręsti, pripažinti veiką nusikaltimu ar kitokiu pažeidimu, labai svarbu įvertinti, kokių rezultatų galima pasiekti kitomis, nesusijusiomis su kriminalinių bausmių taikymu priemonėmis (administracinėmis, drausminėmis, civilinėmis sankcijomis ar visuomeninio poveikio priemonėmis ir kt.) (Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d. nutarimas). Šiame nutarime Konstitucinis Teismas taip pat pažymėjo, kad sprendžiant veikų

kriminalizavimo tikslingumo klausimus ypač atkreiptinas dėmesys į baudžiamosios ir administracinės atsakomybės ryšį. Vertinant, ar atsakomybė už neteisėtą veiką priskirtina administracinės, ar baudžiamosios teisės sričiai, pabrėžtina, kad baudžiamoji ir administracinė atsakomybė priklauso viešajai teisei ir pagal savo reguliavimo turinį ir metodus turi daug bendrybių, nors kartu galima įžvelgti ir svarbių skirtumų. Panašią poziciją Konstitucinis Teismas yra išsakęs ir 2005 m. lapkričio 10 d. nutarime.

Teisingumo ir teisinės valstybės konstituciniai principai suponuoja ir tai, kad už teisės pažeidimus valstybės nustatomos poveikio priemonės turi būti proporcingos (adekvačios) teisės pažeidimui, turi atitikti siekiamus teisėtus ir visuotinai svarbius tikslus, nevaržyti asmens akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti (Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas). Taigi, nesant aiškios ir tiksliai įstatyme įtvirtintos baudžiamosios ir administracinės atsakomybės atskirties (nenustačius, jog draudžiama traukti asmenį baudžiamojon atsakomybėn, kai jo veika atitinka administracinio nusižengimo požymius), negali būti užtikrinamas atsakomybės taikymo proporcingumas, teisingumo ir teisinės valstybės principai. Toks teisinis reguliavimas, kuris neleidžia griežtai atskirti baudžiamosios atsakomybės nuo kitų rūšių atsakomybės, savaime prieštarauja Konstitucijoje įtvirtintoms vertybėms. Iš paminėtų Konstitucinio Teismo nutarimų nuostatų matyti, kad Konstitucinis Teismas, nors ir pažymi esant įstatymų leidėjo diskreciją kriminalizuoti veikas, iš esmės neigiamai vertina nereikalingą nepakankamai pavojingų veikų kriminalizavimą.

2. Konstitucinio Teismo jurisprudencijos įtaka šiuolaikiniam kasaciniam procesui

Kalbant apie Konstitucinio Teismo išaiškinimų svarbą kasaciniam procesui, pažymėtinos šio teismo nuostatos, susijusios su kasacinio teismo išskirtinumu bendrosios kompetencijos teismų sistemoje, baigiamųjų teismo aktų tikslumu ir aiškumu, galiausiai su vienodos praktikos formavimu baudžiamosiose bylose.

Kasacinės instancijos teismas priimtus nuosprendžius ir nutartis, dėl kurių paduotas kasacinis skundas, tikrina tik teisės taikymo aspektu (BPK 376 straipsnio 1 dalis). Tai reiškia, kad skundžiamų teismų sprendimų teisėtumas kasacine tvarka tikrinamas remiantis šiuose sprendimuose nustatytomis bylos aplinkybėmis, iš naujo įrodymų nevertinant ir naujų faktinių bylos aplinkybių nenustatant[2]. Ar teisingai įvertinti įrodymai ir nustatytos faktinės bylos aplinkybės, sprendžia

2 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinės nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-P-221/2008, Nr. 2K-P-9/2012.

apeliacinės instancijos teismas[3]. Kasacinio skundo argumentai savaip interpretuojant įrodymus ir ginčijant teismo nustatytas faktines aplinkybes nėra kasacinio nagrinėjimo dalykas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-402/2010). Bylą nagrinėjant kasacine tvarka tikrinama, ar, vertinant byloje surinktus įrodymus, nustatant bylos aplinkybes, nebuvo padaryta esminių baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimų, ar pagal byloje nustatytas aplinkybes teismai tinkamai pritaikė baudžiamąjį įstatymą.

Dažnai iš kasacinių skundų turinio matyti, kad dalis juose nurodytų įstatymų pažeidimų argumentuojama ginčijant nuteistųjų kaltę dėl šiems inkriminuotų nusikalstamų veikų padarymo nesutinkant su žemesnės instancijos teismų atliktu tam tikrų įrodymų vertinimu, faktinių aplinkybių nustatymu. Kasatorių kasaciniuose skunduose paprastai dalis teiginių yra nulemta būtent įrodymų vertinimo ir jų pakankamumo klausimų – kasatoriai savaip interpretuoja parodymus, įvairias bylos aplinkybes, suponuodami savo išvadas ar abejodami dėl parodymų nuoseklumo ir išsamumo. Tačiau įrodymų vertinimo rezultatas, teismų sprendimų atitiktis ar neatitiktis faktinėms bylos aplinkybėms yra fakto, o ne teisės klausimas. Kita vertus, vertėtų pažymėti, kad pastaruoju metu galima išgirsti nuomonių, jog Lietuvos kasacinis teismas tampa „antrąja“ apeliacine instancija, kuri vis dėlto vertina (pervertina, nustatinėja) faktines bylos aplinkybes iš naujo ir tokiu būdu praranda kasacinio teismo išskirtinumą. Tai, kad skirtingoms proceso stadijoms turi būti keliami skirtingi uždaviniai, yra pažymėjęs ir Konstitucinis Teismas. Štai viename iš savo nutarimų Konstitucinis Teismas akcentuoja tai, jog daugelyje demokratinių teisinių valstybių yra susiklosčiusi ir nėra kvestionuojama tokia bendrosios kompetencijos teismų instancinės sistemos tradicija, kai šie teismai sudaro trijų pakopų instancinę sistemą: toje sistemoje yra skiriamas bylų nagrinėjimas pirmosios instancijos teisme, apeliacinės instancijos teisme (kai, *inter alia*, iš naujo tiriami ir vertinami bylai išspręsti reikšmės turintys faktai) ir kasacinės instancijos teisme (kai jokie bylai išspręsti reikšmės turintys faktai nėra iš naujo nustatomi, nes tai jau yra padaręs apeliacinės instancijos teismas, bet yra iš naujo sprendžiami teisės taikymo klausimai) (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas). Suteikus kasaciniam teismui galimybę iš naujo tirti bei vertinti įrodymus, neišvengiamai kiltų tokios procesinės tvarkos atitikties Konstitucijai klausimas (Goda, 2016, p. 305). Minėtame Konstitucinio Teismo nutarime akcentuojama, kad pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo ir formuoti tokios teismų praktikos, kuriais būtų ištrintas esminis skirtumas tarp bylų proceso pirmosios instancijos teisme, bylų proceso apeliacinės instancijos teisme ir (arba) bylų proceso kasacinės instancijos teisme, taip pat nustatyti tokio teisinio reguliа-

3 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinės nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-P-181/2008, Nr. 2K-7-107/2013, Nr. 2K-7-88/2014, Nr. 2K-P-135-648/2016.

vimo ir formuoti tokios teismų praktikos, kuriais būtų paneigta Lietuvos apeliacinio teismo, kaip apeliacinės instancijos teismo, ir (arba) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, kaip kasacinės instancijos teismo, konstitucinė prigimtis (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas). Taigi, kasacinės instancijos teismas nėra trečioji teisminė instancija, iš naujo vertinanti bylos įrodymus jų patikimumo bei pakankamumo aspektais ir nurodanti, kuriais bylos duomenimis privalu remtis, o kuriuos reikia atmesti. Be to, ir baudžiamojo proceso įstatymas kasacinės instancijos teismui nesuteikia galimybės nagrinėti fakto klausimų (BPK 376 straipsnio 1 dalis) ir nustatinėti įrodytomis pripažintų ar nepripažintų bylos aplinkybių. Bylų procesas kasacinės instancijos teisme turi suteikti garantijų, kad kasacinę patikrą perėjusioje baudžiamojoje byloje materialios ar procesinės teisės nuostatos, dėl kurių turinio ir taikymo proceso dalyvių nuomonės gali skirtis, pritaikytos teisingai. Būtent baudžiamojo proceso įstatymo 369 straipsnyje yra įtvirtinti apskundimo ir bylos nagrinėjimo kasacine tvarka pagrindai. Todėl kasaciniame teisme kasatorių argumentai, susiję su faktinių aplinkybių nustatymu, taip pat pateikiamu įrodymų vertinimu, turėtų būti nagrinėjami tik tiek, kiek jie susiję su BPK 369 straipsnio 1 dalyje įtvirtintais bylos nagrinėjimo kasacine tvarka pagrindais.

Konstitucinio Teismo svarba kasaciniam procesui išryškėja ir kalbant apie baigiamuosius teismo aktus. Štai remiantis Konstitucinio Teismo išaiškinimais, baigiamieji teismo aktai turi būti aiškūs byloje dalyvaujantiems ir kitiems asmenims, o jeigu šio reikalavimo nepaisoma, tai nėra teisingumo vykdymas, kurį įtvirtina Konstitucija, kiekvienoje konkrečioje byloje kasacinis teismas turėtų spręsti, kad ydingai surašytas apskųstas teismo baigiamasis aktas (Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas). Akivaizdu, baudžiamojo proceso principus geriausiai atitiktų tokia kasacinė praktika, kai nedideli surašymo trūkumai kasacinėje nutartyje būtų konstatuojami, bet netraktuojami kaip pagrindas naikinti apskųstą sprendimą. Tuo tarpu rimtos motyvavimo klaidos, net ir tuo atveju, kai galėtų būti manoma, kad nuosprendžio ar nutarties rezoliucinė dalis yra teisinga, turėtų lemti apskųsto nuosprendžio ar nutarties panaikinimą. Ko gero, būtų logiška iš dalies skirtingus standartus taikyti ir atsižvelgiant į tai, ko siekiama kasaciniu skundu. Kasacinės nutartys naikinti dėl nekokybiško surašymo palankius išteisintajam sprendimus turėtų būti priimamos kur kas rečiau už nutartis, kuriomis dėl netinkamo surašymo būtų naikinami kaltinamajam nepalankūs teismų baigiamieji aktai (Goda, 2016, p. 310–311).

Konstitucinis Teismas savo nutarimuose yra akcentavęs ir vienodos praktikos formavimo baudžiamosiose bylose svarbą. Nors Konstitucinio Teismo nutarimuose nėra pabrėžta kokios nors ypatingos kasacinės praktikos reikšmės, tačiau kasacinis teismas, kaip galutinė baudžiamųjų bylų nagrinėjimo instancija, neišvengiamai yra autoritetingiausias precedentų formuotojas. Vadovaudamasis Konstitucinio Teismo suformuotais precedentinės teisės pagrindais, kasacinis

teismas praktiką formuoja nutartimis, priimtomis konkrečiose bylose. Kasacinis teismas taip pat publikuoja atskirų baudžiamųjų bylų praktikos apžvalgas. Apžvalgos ir jose pateikiamos išvados nėra privalomos, tačiau turi didelę metodinę ir informacinę reikšmę teismams.

Anot Konstitucinio Teismo, pirmiausiai tokios pat (analogiškos) bylos turi būti sprendžiamos taip pat, t. y. jos turi būti sprendžiamos ne sukuriant naujus teismo precedentus, konkuruojančius su esamais, bet paisant jau įtvirtintų precedentų. Taip pat privalomų ar rekomendacinių nurodymų, kaip turi būti sprendžiamos atitinkamos bylos, ir pan. davimas žemesnės instancijos teismams suvaržytų ir pačių tuos nurodymus duodančių aukštesnės instancijos teismų galimybes nešališkai peržiūrėti, jeigu to prireiktų, atitinkamas bylas apeliacine ar kasacine tvarka (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas). Vystydamas ankstesnėje konstitucinėje jurisprudencijoje plėtotą doktriną apie vienodos teismų praktikos svarbą, Konstitucinis Teismas nurodė, kad teismų precedentai yra teisės šaltiniai – *auctoriate rationis;* rėmimasis precedentais yra vienodos (nuoseklios, neprieštaringos) teismų praktikos, kartu ir Konstitucijoje įtvirtinto teisingumo principo, įgyvendinimo sąlyga. Todėl teismų precedentai negali būti nemotyvuotai ignoruojami (Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas). Taigi, po Konstitucinio Teismo išaiškinimų dėl teismo precedentų kaip teisės šaltinių kasacinio teismo vaidmuo užtikrinant vienodą teismų praktiką baudžiamosiose bylose padidėjo dėl šio teismo konkrečiose bylose priimamų kasacinių nutarčių. Konstitucinis Teismas yra nurodęs, kad reikšmingiausiais precedentais laikomos išplėstinės septynių teisėjų kolegijos bei kasacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos nutartys. Be kita ko, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimų reikšmė svarbi ne tik aiškinant įstatymus, bet ir kvalifikuojant nusikalstamas veikas. Konstitucinio Teismo nutarimų motyvuojamosios dalys (*obiter dictum*) yra svarbus šaltinis, į kurį apeliuoja teismai, motyvuodami nuosprendžius ir nutartis, įskaitant ir nusikalstamų veikų kvalifikavimą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-267/2011).

3. Konstitucinių asmens teisių ribojimo sąlygos

Konstitucinis Teismas, apibūdindamas bendrąsias konstitucinių teisių ribojimo sąlygas, yra konstatavęs, kad asmens teisių ir laisvių ribojimai yra galimi ir jie laikomi pateisinamais, jeigu atitinka dvi sąlygas: 1) yra teisėti ir 2) yra būti demokratinėje visuomenėje. Teisėtumo reikalavimas rodo, kad ribojimai turi būti nustatyti tik įstatymo, kuris yra paskelbtas, o tokio įstatymo normos turi būti pakankamai aiškiai suformuluotos (Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6 d. nutarimas). Konstitucinis Teismas, toliau plėtodamas oficialiąją konstitucinę doktriną

dėl konstitucinių asmens teisių ribojimo sąlygų, ne kartą yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją galima riboti asmens teisių ir laisvių įgyvendinimą, jei laikomasi šių sąlygų: ribojimai nustatyti įstatymo; ribojimai yra būti demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises ir laisves, Konstitucijoje įtvirtintas vertybes ir konstituciškai svarbius tikslus; ribojimais nepaneigiama teisių ir laisvių prigimtis ir esmė; laikomasi konstitucinio proporcingumo principo (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas).

Kaip matyti iš oficialiosios konstitucinės doktrinos, taikomos konkrečioms asmens teisėms ir laisvėms, analizės, šios keturios sąlygos nuolat kartojamos tikrinant kiekvienos teisės normos, nustatančios tokių teisių ar laisvių ribas, konstitucingumą. Pažymėtina, kad šios sąlygos aptariamos ir EŽTT praktikoje. Teisinio pagrindo vidaus teisėje egzistavimo nepakanka, kad būtų laikomasi teisėtumo principo. Be to, teisinis pagrindas turi būti tam tikros kokybės, t. y. jis turi būti suderinamas su teisinės valstybės principu ir turi suteikti laisvę nuo savavališkumo ar garantijas nuo jo (EŽTT 2004 m. gegužės 27 d. sprendimas byloje *East West Alliance Limited prieš Ukrainą*). Teisėtumo principas taip pat suponuoja, kad taikytinos vidaus teisės nuostatos yra pakankamai prieinamos, tikslios, jų taikymo rezultatas – numatomas (EŽTT 2022 m. liepos 7 d. sprendimas byloje *Taganrog LRO ir kiti prieš Rusiją*). Teisės norma negali būti laikoma „įstatymu“, jeigu ji nėra suformuluota pakankamai tiksliai, kad asmuo galėtų reguliuoti savo elgesį ir turėtų galimybę – jeigu reikia, gavęs atitinkamą patarimą – numatyti pasekmes, kurias gali sukelti tam tikras veiksmas (EŽTT 2015 m. spalio 15 d. sprendimas byloje *Perinçek prieš Šveicariją*).

Analizuojant žmogaus teisių ir laisvių ribojimo teisėtumo ir suvaržymo priemonių proporcingumo siekiamam tikslui klausimą, pažymėtina, kad vienas iš svarbiausių formaliųjų žmogaus teisių ribojimo konstitucingumo reikalavimų yra tai, kad nė viena pagrindinė žmogaus teisė negali būti apribota kitaip, kaip tik aukščiausios juridinės galios aktu – įstatymu, kuris negali prieštarauti Konstitucijai (Konstitucijos 7 str. 1 d.). Be to, konkrečios žmogaus teisės ribojimo (varžymo, siaurinimo) tikslas, pagrindai, sąlygos ir apimtis įstatyme turi būti aiškiai ir konkrečiai apibrėžti, kad nekiltų abejonių, sudarančių pagrindą žmogaus teisių ribojimo funkcijų perkelti vykdomosios ar teisminės valdžios nuožiūrai. Štai Baudžiamojo proceso kodekso 151 straipsnyje įtvirtintas laikinas nuosavybės teisės apribojimas (2002). Šiame straipsnyje numatyta procesinė prievartos priemonė yra taikoma, jei yra bent vienas iš baudžiamojo proceso įstatyme numatytų pagrindų, t. y. kai procese turi būti užtikrintas civilinis ieškinys, galimas turto konfiskavimas ar išplėstinis turto konfiskavimas. Kitaip tariant, šia norma yra suvaržoma asmens teisė į nuosavybės neliečiamumą. Konstitucinės asmens teisės ir laisvės nėra absoliučios ir tam tikrais, aiškiai įstatymo nustatytais atvejais, gali būti suvaržomos. BPK 151 straipsnyje nustatyti nuosavybės teisių suvaržymo pagrindai, tvarka, subjektai, terminai, apskundimo tvarka, tačiau nenustatyta, kokia apimtimi gali būti

pritaikytas laikinas nuosavybės teisės apribojimas. Pastaruoju metu teismų praktikoje taikant šią baudžiamojo proceso normą kyla neaiškumų, nes vienintelė teisėta sąlyga skirti laikiną nuosavybės teisės apribojimą – pareikšti įtarimai, dėl kurių gali būti pareikštas civilinis ieškinys, teoriškai galimas turto konfiskavimas arba išplėstinis turto konfiskavimas, o laikino nuosavybės teisių suvaržymo apimtis priklauso ne nuo esamų įtarimų, o galimai dar tik būsiančių įtarimų. Akivaizdu, kad tokia situacija nebūtų sukuriama, jeigu baudžiamojo proceso įstatyme būtų aiškiai apibrėžta laikinojo nuosavybės teisės apribojimo apimtis, draudžianti viršyti civilinio ieškinio dydį ar įtarime suformuluoto galimo turto konfiskavimo dydį. Matyt, Konstituciniam Teismui šioje vietoje dar teks atsakyti į klausimą, ar BPK 151 straipsnis tiek, kiek jame neapibrėžtas laikinojo nuosavybės teisių apribojimo mastas, nesusiejant masto su pareikšto civilinio ieškinio dydžiu ar pareikštame įtarime nurodytu galimo turto konfiskavimo dydžiu, neprieštarauja (prieštarauja) Konstitucijos 23 straipsnio 2 daliai.

Asmens teisės ar laisvės ribojimo pagrįstumas demokratinėje visuomenėje gali būti vertinamas sveiko proto ir akivaizdžios būtinybės kriterijais, jis turi atitikti teisingumo sampratą ir reikalavimus bei Konstitucijoje nustatytas atitinkamos teisės ar laisvės ribojimo galimybes bei sąlygas (Konstitucinio Teismo 1997 m. vasario 13 d. nutarimas). Bet koks pagrindinių teisių ir laisvių ribojimas sietinas su konkuruojančių vertybių racionaliu santykiu, garantuojančiu, kad apribojimais nebus pažeista atitinkamos žmogaus teisės esmė (Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimas). Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje laikomasi pozicijos, kad pagal Konstituciją pagrindinių žmogaus teisių ribojimu negalima pažeisti šių teisių esmės; jeigu teisė apribojama taip, kad ją įgyvendinti pasidaro neįmanoma, jeigu ji suvaržoma peržengiant protingai suvokiamas ribas arba neužtikrinamas jos teisinis gynimas, tai yra pagrindas teigti, jog pažeidžiama pati teisės esmė, o tai tolygu šios teisės neigimui (Konstitucinio Teismo 2013 m. kovo 5 d. nutarimas). Pagaliau reikalavimas laikantis konstitucinio proporcingumo principo asmens teisių ir laisvių įstatymu neriboti labiau negu reikia teisėtiems ir visuomenei svarbiems tikslams pasiekti, *inter alia*, suponuoja reikalavimą įstatymų leidėjui nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris sudarytų prielaidas pakankamai individualizuoti asmens teisių ir laisvių apribojimus: ribojantis asmens teises ir laisves įstatymo nustatytas teisinis reguliavimas turi būti toks, kad sudarytų prielaidas kiek įmanoma įvertinti individualią kiekvieno asmens padėtį ir, atsižvelgiant į visas svarbias aplinkybes, atitinkamai individualizuoti konkrečias tam asmeniui taikytinas ribojančias jo teises priemones (Konstitucinio Teismo 2014 m. balandžio 14 d. nutarimas). Tiek baudžiamosios teisės, tiek ir baudžiamojo proceso teisės funkcijos yra susijusios su žmogaus teises ir laisves ribojančių veiksmų atlikimu. Tokie ribojimai yra pateisinami tik tada, kai jie taikomi laikantis konstitucinių baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso principų, įstatyme aiškiai numatytais pagrindais ir tvarka.

4. Svarbesni Konstitucinio Teismo suformuoti doktrinos aspektai ir jų reikšmė teismų praktikai

Baudžiamosios teisės aktualijos mūsų teisiniame gyvenime išryškėja teisėkūros procese, teisės taikymo praktikoje, bendrosios ir specialiosios kompetencijos teismų jurisprudencijoje, advokatų, prokurorų apeliaciniuose, kasaciniuose skunduose, teisės doktrinoje. Ypač kasacinėje jurisprudencijoje galima įžvelgti ne tik mūsų šalies teisingumo sistemos profesinį lygį, bet ir teisingumą vykdyti turinčių padėti institucijų (prokuratūros, ikiteisminio tyrimo institucijų), teisėkūros subjektų darbo kokybę, teisingumo sistemos santykius su kitomis valstybės valdžiomis. Taigi, baudžiamosios kasacinės instancijos jurisprudencijos svarba šalies baudžiamojoje politikoje nekelia abejonių. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo oficialioji doktrina tampa vis labiau pastebima ir vienu iš svarbiausių teisinės kultūros elementų. Kasacinė praktika privalo būti nuosekli, neprieštaringa, giliai argumentuota, aiški. Akivaizdu, kad teismų praktikos nuoseklumas laikomas kokybiško teismų darbo požymiu. Kartu baudžiamosios teisės taikymas bene dažniausiai kelia žmogaus teisių, laisvių suvaržymų, ribojimų konstitucingumo, teisėtumo, proporcingumo klausimų.

Pastaruoju metu vis labiau atkreipiamas dėmesys į bylos proceso organizatorius, kurie privalo veikti išimtinai stropiai, gerbdami žmogaus teises, žinodami apie jas, o ne bet kaip veikdami. Stropumas procese bendriausia prasme gali būti suprantamas kaip rūpinimasis, atsargumas ir dėmesingumas, kurių reikalaujama iš teisėsaugos institucijų ir pareigūnų, taip pat ir asmens konkrečioje byloje susiklosčiusioje situacijoje. Ši problema itin aktuali sudėtingose, didelės apimties bylose, kurių procesui tinkamai organizuoti reikia visų kompetentingų valstybės institucijų pastangų.

Konstitucinio Teismo, tikrinančio įstatymų ir kitų teisės aktų atitiktį Konstitucijai, jurisprudencijoje atskleidžiamas tikrasis konstitucinio reguliavimo turinys. Būtent konstitucinė jurisprudencija formuoja aiškų Konstitucijos normų ir principų, kurie paprastai yra bendrojo pobūdžio, turinį ir ribas. Konstitucinis Teismas, tiek aiškindamas Konstitucijoje tiesiogiai įtvirtintas normas ir principus, tiek iš konstitucinio teisinio reguliavimo kildindamas vieną ar kitą konstitucinį principą, plėtoja įstatymų leidėją saistančių konstitucinių principų sampratą ir taip didina Konstitucijos įtaką ordinarinei teisei (Jarašiūnas, 2006, p. 24–33).

Konstitucinis Teismas dar 1997 m. lapkričio 13 d. nutarime (Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d. nutarimas) tyrė įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo, Baudžiamojo proceso, Civilinio proceso ir Administracinių teisės pažeidimų kodeksų pakeitimų ir papildymų“ nuostatos, kuria pakeistas Administracinių teisės pažeidimų kodekso 50 straipsnis, atitiktį Konstitucijai ir pripažino, kad šio kodekso 50 straipsnio dispozicija „Smulkusis svetimo turto pagrobimas vagystės, sukčiavimo, pasisavinimo ar iššvaistymo būdu, nesant Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 271, 274 ir 275 straipsniuose numatytų sunkinančių aplinkybių“,

kuri taikoma ir nepilnamečiams, nepriešstarauja Konstitucijai. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad ginčijamo įstatymo pakeitimu iš esmės yra išplėstas veikų, už kurias nepilnamečiai gali būti patraukti baudžiamojon atsakomybėn, ratas. Aptaręs nepilnamečių atsakomybės ypatumus, Konstitucinis Teismas šioje konstitucinės justicijos byloje, be kita ko, patvirtino ir atsakomybės diferencijavimo pagrindus. Anot teismo, „atsakomybės diferencijavimas gali būti padarytas atsižvelgiant ne tik į neteisėtomis veikomis padaromą žalą, jos dydį, bet ir į tų veikų padarymo būdus bei kitas aplinkybes, taip pat į jau numatytas poveikio priemones“, taip pat pripažino, kad administracinės ar baudžiamosios atsakomybės už skirtingo pavojingumo veikas nustatymas nepažeidžia nei lygybės, nei teisingumo konstitucinių principų. Kitu savo nutarimu antikonstituciniu Konstitucinis Teismas pripažino reguliavimą, pagal kurį negalima individualizuoti vadinamųjų ekonominių sankcijų (Konstitucinio Teismo 2004 m. sausio 26 d. nutarimas). Nustatydamas sankcijų už įstatymų pažeidimus dydį, įstatymų leidėjas yra saistomas teisingumo ir teisinės valstybės konstitucinių principų, kitų konstitucinių reikalavimų. Konstitucinis Teismas yra pabrėžęs, kad teisingumo ir teisinės valstybės konstituciniai principai reiškia ir tai, kad tarp siekiamo tikslo ir priemonių šiam tikslui pasiekti, tarp teisės pažeidimų ir už šiuos pažeidimus nustatytų nuobaudų turi būti teisinga pusiausvyra (proporcija). Šie principai neleidžia nustatyti už teisės pažeidimus tokių nuobaudų, taip pat ir tokio dydžio baudų, kurios būtų akivaizdžiai neproporcingos (neadekvačios) teisės pažeidimui bei siekiamam tikslui. Taigi, vadovaujantis konstituciniais teisingumo ir teisinės valstybės principais, įstatymuose už įstatymų pažeidimus nustatomos baudos turi būti tokio dydžio, koks yra būtinas siekiant teisėto ir visuotinai svarbaus tikslo – užtikrinti įstatymų laikymąsi, nustatytų pareigų vykdymą. Be to, įstatymų leidėjas, nustatydamas tokią sankciją už teisės pažeidimą, kartu turi įstatymu nustatyti ir tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį teismas ar kita institucija, skirdama nuobaudą už teisės pažeidimą, turi turėti galimybę atsižvelgti į visas bylos aplinkybes ir paskirti švelnesnę negu įstatymo numatytoji nuobaudą. Sprendžiant, ar Alkoholio kontrolės įstatymo 44 straipsnio 4 dalis (2002 m. birželio 20 d. redakcija), įtvirtinanti griežtai apibrėžtus (absoliučius) baudų dydžius, nepriešstarauja konstituciniams teisingumo ir teisinės valstybės principams, esminę reikšmę turi tai, kad, įstatyme neįtvirtinus diferencijuotų baudų dydžių, o nustačius griežtai apibrėžtą (absoliutų) baudos dydį, nebelieka galimybės skiriant baudą jos dydį individualizuoti atsižvelgus į pažeidimo pobūdį ir kitas aplinkybes.

Pastaruoju metu Konstitucinis Teismas nagrinėjo nemažai konstitucinės justicijos bylų, kuriose pabrėžiamas reikalavimas įstatymų leidėjui nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris sudarytų prielaidas pakankamai individualizuoti asmens teisių ir laisvių apribojimus, kurie kyla iš konstitucinio teisinės valstybės principo išplaukiančių proporcingumo ir teisingumo principų. Štai viename iš savo nutarimų Konstitucinis Teismas pažymėjo tai, kad konstitucinis teisinės valstybės

principas, be kitų reikalavimų, suponuoja ir tai, kad turi būti užtikrintos žmogaus teisės ir laisvės. Vienas iš konstitucinio teisinės valstybės principo elementų yra konstitucinis proporcingumo principas, reiškiantis, kad įstatyme numatytos priemonės turi atitikti teisėtus ir visuomenei svarbius tikslus, kad šios priemonės turi būti būtinos minėtiems tikslams pasiekti ir kad jos neturi varžyti asmens teisių ir laisvių akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti. Tuo tarpu reikalavimas asmens teisių ir laisvių įstatymu neriboti labiau negu reikia teisėtiems ir visuomenei svarbiems tikslams pasiekti, *inter alia*, suponuoja reikalavimą įstatymų leidėjui nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris sudarytų prielaidas pakankamai individualizuoti asmens teisių ir laisvių apribojimus. O neatskiriamas konstitucinio teisinės valstybės principo turinio elementas yra ir konstitucinis teisingumo principas; teisingumas gali būti įgyvendintas užtikrinant tam tikrą interesų pusiausvyrą, išvengiant atsitiktinumų ir savivalės, socialinio gyvenimo nestabilumo, interesų priešpriešos (Konstitucinio Teismo 2021 m. gruodžio 22 d. nutarimas). Dar viename iš savo nutarimų Konstitucinis Teismas detalizavo, kad nors nusikaltimai – tai teisės pažeidimai, kuriais, *inter alia*, itin šiurkščiai pažeidžiamos žmogaus teisės ir laisvės, baudžiamajame įstatyme numatyti nusikaltimai, be kita ko, savo pobūdžiu, padariniais gali būti įvairūs; baudžiamajame įstatyme numatyti nusikaltimai gali būti ne tik sunkūs, bet ir nesunkūs, jie gali būti padaryti ne tik tyčia, bet ir dėl neatsargumo, gali būti labiau arba mažiau pavojingi, gali būti savanaudiški arba nesavanaudiški, susiję su einamomis pareigomis (tarnyba) arba su jomis nesusiję ir kt. Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs ir tai, kad veikos pavojingumą dažnai lemia kėsinimosi objektas ir dalykas (pavyzdžiui, veika, kuria sukeltas pavojus žmogaus gyvybei, yra pavojingesnė negu kėsinimasis į jo turtą); veikos pavojingumui gali turėti reikšmės ir jos padarymo būdas (pavyzdžiui, atviras turto pagrobimas panaudojus smurtą yra pavojingesnis už tokio pat turto pagrobimą slaptai), kaltės forma (pavyzdžiui, tyčinis turto sunaikinimas yra pavojingesnis už tokį pat neatsargų turto sunaikinimą), nusikaltimo subjekto ypatumai (Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 27 d. nutarimas). Minėta Konstitucinio Teismo doktrina plėtojama ir 2022 m. spalio 20 d. nutarime „Dėl draudimo būti statutiniu valstybės tarnautoju asmeniui, atleistam nuo baudžiamosios atsakomybės“ (Konstitucinio Teismo 2022 m. spalio 20 d. nutarimas).

Ypač reikšmingas moderniosios baudžiamosios politikos formavimuisi yra Konstitucinio Teismo nutarimas, kuriame susisteminta ir išplėtota *non bis in idem* principo doktrina (Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas). Konstitucinis principas *non bis in idem* nereiškia, kad įstatymu negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad asmens, jau bausto už teisės pažeidimą, vėl padarytas toks pat teisės pažeidimas būtų kvalifikuojamas pagal kitą tos pačios teisės šakos normą, numatančią formaliai kitą teisės pažeidimą, o asmeniui už tokią pat pakartotinai padarytą teisei priešingą veiką būtų taikoma kitokia, griežtesnė sankcija nei asmeniui,

padariusiam tokią veiką pirmąkart. Toks įstatyme nustatytas teisinis reguliavimas, kai tam tikros rūšies teisės pažeidimo pakartotinis padarymas (tos pačios arba kitos įstatyme nurodytos tos pačios teisės šakos nuostatos pažeidimas) yra traktuojamas kaip formaliai kitą teisei priešingą veiką kvalifikuojanti aplinkybė, kuri lemia, kad asmuo gali būti traukiamas kitokion, griežtesnėn teisinėn atsakomybėn, t. y. jam už šį teisės pažeidimą gali būti taikoma kitokia, griežtesnė sankcija – skiriama kitokia, griežtesnė bausmė arba nuobauda nei asmeniui, padariusiam tokią pat veiką pirmąkart, nevertintinas kaip sudarantis teisines prielaidas asmenį antrąkart bausti už tą pačią veiką – anksčiau padarytą teisės pažeidimą. Kartu pabrėžtina, kad negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad traukiant asmenį teisinėn atsakomybėn už pakartotinai padarytą teisės pažeidimą pakartotinumas (aptariamuoju aspektu) būtų traktuojamas ir kaip formaliai kitą tos pačios rūšies teisės pažeidimą kvalifikuojanti aplinkybė, ir kaip teisinę atsakomybę už šį, formaliai kitą, teisės pažeidimą sunkinanti aplinkybė. Toks teisinis reguliavimas nukryptų nuo Konstitucijos 31 straipsnio 5 dalyje įtvirtinto principo *non bis in idem*.

Išvados

Šiuolaikinė teisės doktrina teigia, kad paisant specialiųjų principų ne tik užkertamas kelias valstybės savivalei baudžiamojoje justicijoje ir nustatomas vienodas matas pripažįstant asmenis nusikaltusiais ir juos baudžiant, bet ir – tai ne mažiau svarbu – užtikrinama baudžiamųjų įstatymų leidybos ir jų taikymo atitiktis Konstitucijai ir joje įtvirtintiems bendriesiems teisės principams (teisinės valstybės, humanizmo, teisingumo, lygiateisiškumo, proporcingumo, protingumo).

Kai pavojingo elgesio ribos nėra tiksliai apibrėžtos įstatyme, našta apginti konstitucinius baudžiamosios teisės principus tenka teismams. Pildydami teisės spragas teismai privalo vadovautis, *inter alia*, konstitucine žmogaus teisių ir laisvių samprata, Konstitucijoje įtvirtintų žmogaus teisių ir laisvių prigimtinio pobūdžio pripažinimo maksima, konstituciniais teisinės valstybės, teisingumo, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo, proporcingumo, tinkamo teisinio proceso, asmenų lygiateisiškumo principais, taip pat konstituciniu teisėtų lūkesčių apsaugos principu.

Nors Konstitucinio Teismo nutarimuose nėra pabrėžta kokios nors ypatingos kasacinės praktikos reikšmės, tačiau kasacinis teismas, kaip galutinė baudžiamųjų bylų nagrinėjimo instancija, neišvengiamai yra autoritetingiausias precedentų formuotojas. Vadovaujantis Konstitucinio Teismo suformuotais precedentinės teisės pagrindais, kasacinis teismas praktiką formuoja nutartimis, priimtomis konkrečiose bylose. Kasacinis teismas taip pat publikuoja atskirų baudžiamųjų bylų praktikos apžvalgas. Apžvalgos ir jose pateikiamos išvados nėra privalomos, tačiau turi didelę metodinę ir informacinę reikšmę teismams.

Šaltinių sąrašas

Norminiai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios,* 37-1341.
3. Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymas (2012). *Valstybės žinios*, 110-5564.

Specialioji literatūra

1. Abramavičius, A., Jarašiūnas, E. (2004). Konstitucinė dimensija baudžiamojoje teisėje. *Teisė,* 53, 7–26.
2. Fedosiuk, O. (2016). Dirbtinis kriminalizavimas kaip teisinės praktikos patologija. *Teisės apžvalga,* 2(14), 28-47.
3. Goda, G. (2014). *Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese.* Vilnius: Registrų centras.
4. Goda, G. (2016). Lietuvos Aukščiausiojo Teismo funkcijos baudžiamajame procese. Iš: Paužaitė-Kulvinskienė, J; Ragauskas, P. (red.). *Ketvirtis amžiaus tiriant ir reformuojant Lietuvos teisinę sistemą.* Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Lietuvos teisės instituto 25 metų sukakčiai. Vilnius: Akademinė leidyba, 297–327.
5. Gruodytė, E. (2016). Atskiri Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įtakos baudžiamajai justicijai aspektai. *Baudžiamoji justicija ir verslas.* Recenzuotų mokslinių straipsnių baudžiamosios ir baudžiamojo proceso klausimais rinkinys. Vilnius: Registrų centras, 98–114.
6. Gutauskas, A. (2013). Konstitucinės jurisprudencijos įtaka baudžiamosios justicijos formavimuisi: teorija ir praktika. *Konstitucionalizmas ir teisės politika Europos Sąjungoje*. Mokslo studija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 127–153.
7. Jarašiūnas, E. (2006). Jurisprudencinė konstitucija. *Jurisprudencija,* 12(90), 24–33.
8. Prapiestis, J., Švedas, G., Prapiestis, D. (2021). Teisėkūra ir konstitucinė jurisprudencija Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso Specialiosios dalies klausimais. *Teisė,* 119, 31–51.
9. Pūraitė-Andrikienė, D. (2022). Lietuvoje įtvirtintas konstitucinio skundo institutas kaip žmogaus teisių apsaugos įrankis. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
10. Švedas, G., Veršekys, P., Levon, J., Prapiestis, D. (2017). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso bendrosios dalies vientisumo ir naujovių suderinimo iššūkiai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
11. Urbaitis, R. K. (2007). Konstitucinio Teismo nutarimų poveikis bylų nagrinėjimo teismuose praktikai. *Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Lenkijos Respublikos Konstitucinio Tribunolo teisėjų dešimtosios konferencijos medžiaga. Konstitucinių Teismų sprendimų vykdymas ir jų poveikis teisinei sistemai.* Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas.

Teismų praktika

Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai

1. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2004 m. gegužės 27 d. sprendimas byloje *East West Alliance Limited prieš Ukrainą*, peticijos Nr. 19336/04.

2. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. spalio 15 d. sprendimas byloje *Perinçek prieš Šveicariją*, peticijos Nr. 27510/08.
3. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2022 m. liepos 7 d. sprendimas byloje *Taganrog LRO ir kiti prieš Rusiją*, peticijos Nr. 32401/10.

Konstitucinio Teismo nutarimai
1. Konstitucinio Teismo 1997 m. vasario 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 15-314.
2. Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios,* 31-562.
3. Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 104-2644.
4. Konstitucinio Teismo 2000 m. vasario 23 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 17-419.
5. Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 49-1424.
6. Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 105-3318.
7. Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 57-2552.
8. Konstitucinio Teismo 2004 m. sausio 26 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 15-465.
9. Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 85-3094.
10. Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 181-6708.
11. Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1-7.
12. Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 134-4819.
13. Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 36-1292.
14. Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 102-3957, atitaisymas – 2006 12 16, 137.
15. Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 111-4549.
16. Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 150-6106.
17. Konstitucinio Teismo 2011 m. liepos 7 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 84-4106.
18. Konstitucinio Teismo 2013 m. kovo 5 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 25-1222.
19. Konstitucinio Teismo 2014 m. balandžio 14 d. nutarimas. *TAR*, 4467.
20. Konstitucinio Teismo 2021 m. gruodžio 22 d. nutarimas. *TAR,* 26640.
21. Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 27 d. nutarimas. *TAR,* 8605.
22. Konstitucinio Teismo 2022 m. spalio 20 d. nutarimas. *TAR,* 21298.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartys
1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-221/2008.
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-9/2012.
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-181/2008.
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-107/2013.
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-88/2014.
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-135-648/2016.
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-402/2010.
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-267/2011.

Konstitucinis teisėjo ir teismų nepriklausomumo principas: tarp konstitucinio imperatyvo ir gyvenimo realybės

Danutė Jočienė

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos
Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės instituto profesorė
Socialinių mokslų daktarė
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
El. paštas: djociene1110@gmail.com

Pagrindiniai žodžiai: Konstitucinis Teismas, konstitucinis teisėjo ir teismų nepriklausomumo principas

Įvadas

Kiekvienos save demokratine laikančios valstybės nacionalinėje konstitucijoje neabejotinai arba eksplicitiškai yra įtvirtintas konstitucinis teisėjo ir teismų nepriklausomumo principas, kuris konstitucinės teisės požiūriu gali būti laikomas vienu iš svarbiausių konstitucinių imperatyvų. Plačioje oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje teisėjo ir teismų nepriklausomumo imperatyvas aiškinamas konstitucinio teisinės valstybės principo kontekste (Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas).

1992 m. spalio 25 d. Tautos referendumu priimtos Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – ir Konstitucija) 109 straipsnyje *expressis verbis* įtvirtinta, kad „Teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai. Teisėjas ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi [...]“.

Šią teismų sistemai itin svarbią konstitucinę nuostatą (kaip ir apskritai visą Konstituciją) savo jurisprudencijoje aiškina pirmą kartą Lietuvos teisės istorijoje 1992 m. spalio 25 d. Konstitucijoje numatytas Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, kuris pradėjo savo veiklą 1993 m. ir šiais – 2023 metais mini savo veiklos garbingą 30 metų sukaktį. Sveikindama Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą (toliau – Konstitucinis Teismas arba Teismas) su garbingu jubiliejumi, linkiu jam

ir toliau drąsiai ir principingai vykdyti jam patikėtą itin svarbią konstitucinę misiją – konstitucinio teisingumo Lietuvoje vykdymą oficialiai aiškinant Konstituciją ir formuojant oficialiąją konstitucinę doktriną. Lietuvos Respublikos Konstitucijos kaip *gyvosios* suvokimas pats yra oficialaus Konstitucijos aiškinimo, kurį atlieka Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, rezultatas[1].

Džiaugiuosi, kad galėjau prisidėti prie šios itin kilnios ir atsakingos konstitucinės misijos vykdymo Lietuvoje, o mano darbo Konstituciniame Teisme 2014–2023 m. laikotarpį, pastaruosius dvejus metus jam pirmininkaujant (2021 m. birželis – 2023 m. kovas), laikyčiau itin prasmingu ir turiningu tiek man asmeniškai, tiek Konstitucinio Teismo jurisprudencinės veiklos prasme gyvavimo ir veiklos periodu, kurio metu Teismas aktyviai toliau plėtojo, *inter alia*, konstitucinį teisėjo ir teismų nepriklausomumo principą, kurio pamatai buvo padėti ankstesnėje Teismo jurisprudencijoje. Konstitucinis Teismas per visus tris jo veiklos dešimtmečius nuosekliai ir byla po bylos atskleidžia šio konstitucinio teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo įvairius aspektus arba teisėjo ir teismų nepriklausomumo garantijas, taip formuodamas oficialiąją konstitucinę doktriną šioje itin svarbioje kiekvienai demokratinei teisinei valstybei, kiekvienam žmogui ir visai visuomenei srityje.

Konstitucijos garantuojamas teisėjo ir teismų nepriklausomumo principas – itin svarbus konstitucinis principas, vienas iš esminių demokratinės teisinės valstybės principų[2], kurį lemia teisingumo vykdymo funkcija[3]. Ši funkcija ir nulemia teisėjų ir teismų nepriklausomumo būtinybę, nes tik būdami nepriklausomi nuo byloje dalyvaujančių asmenų, visuomenės, valstybės valdžios institucijų ar politikų bei kitokio spaudimo, teismai gali įgyvendinti tinkamą teisingumą, o jų nepriklausomumas turi būti realiai užtikrintas[4]. Teismai yra viena iš valstybės valdžią vykdančių institucijų; įgyvendinti savo konstitucinę priedermę vykdyti teisingumą teisminė valdžia gali tik būdama savarankiška, nepriklausoma nuo kitų valstybės valdžių[5]. Teisminės valdžios savarankiškumas, nepriklausomumas nereiškia, kad ji ir kitos valstybės valdžios – įstatymų leidžiamoji ir vykdomoji – negali bendradarbiauti, žinoma, neperžengdamos Konstitucijos nustatytų ribų – neįsiterpdamos į kitos valstybės valdžios įgaliojimų vykdymą (Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės

1 Būtent aktyvi Konstitucinio Teismo veikla tikrinant teisės aktų konstitucingumą ir aiškinant Konstituciją leido palaipsniui susiformuoti konstituciocentrinei teisės sistemos sampratai. Jai būdingi tam tikri esminiai bruožai, vienas iš kurių – gyvosios Konstitucijos suvokimas. Plačiau: Žalimas, D. (2018). Lietuvos Respublikos Konstitucija – jurisprudencinė Konstitucija. Iš: *Lietuvos konstitucionalizmas: ištakos, raida ir dabartis*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 290–291.

2 Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d., 2004 m. gegužės 13 d., 2022 m. balandžio 15 d. nutarimai.

3 Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas.

4 Konstitucinio Teismo 1994 m. gruodžio 22 d., 2008 m. gegužės 28 d. nutarimai.

5 Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d., 2020 m. rugsėjo 2 d. nutarimai.

9 d. nutarimas). Teisminė valdžia, būdama savarankiška, negali būti priklausoma nuo kitų valdžių dar ir dėl to, kad ji vienintelė formuojama ne politiniu, bet profesiniu pagrindu[6].

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs ir tai, kad teisėjo ir teismų nepriklausomumas – ne savitikslis dalykas, bet vienas iš esminių demokratinės teisinės valstybės principų, būtina žmogaus teisių ir laisvių apsaugos sąlyga. Nepriklausomumas yra suteikiamas dėl ypatingos teismams ir teisėjams priskirtos funkcijos – teisingumo vykdymo.

Teismų nepriklausomumo principas yra itin svarbus ir Europos Žmogaus Teisių Teismo bei Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktikoje. Konstitucinio Teismo suformuota rėmimosi tarptautinės teisės ir ES teisės normomis praktika patvirtina, kad tarptautinės teisės ir ES teisės normos daro reikšmingą įtaką Konstitucinio Teismo oficialiajai konstitucinei doktrinai, o patį Konstitucinį Teismą saisto Konstitucijos nuostatos, įpareigojančios gerbti Lietuvos Respublikos prisiimtus tarptautinius įsipareigojimus (Jočienė, 2022, p. 111).

Be to, Konstitucinis Teismas yra pripažinęs, kad tiek Europos žmogaus teisių konvencija, tiek Europos Sąjungos teisė yra Lietuvos Respublikos teisės, *inter alia*, Konstitucijos, aiškinimo šaltinis. Europos Sąjungos teisės atžvilgiu tai taikoma tose srityse, kuriose Lietuvos Respublika dalijasi ar patiki Europos Sąjungai valstybės institucijų kompetenciją (Jočienė, 2022, p. 96–98, 111). Lietuvoje taip pat ne kartą analizuota tarptautinės teisės, įskaitant EŽTK (toliau – Europos žmogaus teisių konvencija, Konvencija arba EŽTK), taip pat ES teisės atskirai ar kartu tarptautinės teisės ir ES teisės įtaka Konstitucijai aiškinti (pavyzdžiui, Kūris, 2008; Šileikis, 2014; Jočienė, 2007; 2016), EŽTT ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijos sandūros klausimas (pavyzdžiui, Birmontienė, 2020). Lietuvoje išsamiai nagrinėti Lietuvos Respublikos narystės ES konstituciniai pagrindai (pavyzdžiui, Jarukaitis, 2008), o visi šie klausimai turi tiesioginę įtaką tiek konstituciniam teismų nepriklausomumo principui aiškinti ir taikyti Konstitucinio Teismo praktikoje, tiek minėtų tarptautinių teismų nustatytų standartų diegimo konstitucinėje jurisprudencijoje, tuo labiau kad Konstitucinis Teismas yra aiškiai pripažinęs, jog Lietuvos Respublikos visateisė narystė Europos Sąjungoje yra konstitucinė vertybė, o šios narystės imperatyvas suponuoja ir konstitucinį Lietuvos Respublikos įsipareigojimą tinkamai įgyvendinti Europos Sąjungos teisės reikalavimus (pavyzdžiui, Konstitucinio Teismo 2019 m. sausio 11 d. nutarimas), kurie yra itin svarbūs ir teismų nepriklausomumo principo užtikrinimo Europos Sąjungos lygmeniu srityje.

Todėl Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktika teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo praktinio taikymo aspektu yra labai aktuali (pavyzdžiui, Jočienė, 2007; Kūris, 2008). Pavyzdžiui, Eu-

6 Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d., 2020 m. rugsėjo 2 d. nutarimai.

ropos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – ir EŽTT arba Strasbūro Teismas) savo jurisprudencijoje ne kartą yra pabrėžęs teisminės valdžios specialų vaidmenį visuomenėje, kuri, be kita ko, turi turėti visuomenės pasitikėjimą, kad galėtų veiksmingai atlikti jai pavestą teisingumo vykdymo funkciją (žr., tarp daugelio kitų, EŽTT 2021 m. liepos 22 d. sprendimą byloje *Gumenyuk ir kiti prieš Ukrainą*, Nr. 11423/19, § 52). Kaip teigia šio Teismo buvęs pirmininkas Robertas Spano, teisėjų nepriklausomumas yra svarbiausias Konvencijoje įtvirtinto teisės viešpatavimo struktūrinis principas, o be nepriklausomų teismų teisės viešpatavimas neįmanomas, jis būtų tik „tuščias indas“ (Spano, 2021, p. 17–18).

Deja, tenka pripažinti, kad nors Europos Žmogaus Teisių Teismas, aiškindamas ir taikydamas 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatas, visų pirma Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą kiekvieno asmens teisę į nepriklausomą ir nešališką bei pagal įstatymą įsteigtą teismą, yra išvystęs aukštus teisėjų ir teismų nepriklausomumo principo standartus, vis dėlto bylų dėl teisėjų nepriklausomumo garantijų pažeidimo valstybėse Konvencijos dalyvėse pačiais įvairiausiais aspektais Strasbūro Teisme nemažėja, taip pat nemažėja bylų, kuriose konstatuojami Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje nustatytų „nepriklausomo ir nešališko teismo“ arba „pagal įstatymą įsteigto teismo“ reikalavimų pažeidimai pareiškėjų bylose, o tai reiškia, kad asmenys neturėjo nepriklausomo ir nešališko arbitro nagrinėjant jų bylas nacionaliniuose teismuose.

Šio fundamentalaus teismų nepriklausomumo ir nešališkumo principo pažeidimai EŽTT praktikoje fiksuojami pačiais įvairiausiais aspektais ir pažeidžia ne tik minėtą Konvencijos 6 straipsnį, bet ir kitas įvairias Konvencijos ginamas ir saugomas žmogaus teises ir pagrindines laisves, kaip antai, Konvencijos 8 straipsnį, numatantį asmens teisę į privataus ir šeimos gyvenimo apsaugą (keliant tiek pragyvenimo atleidus teisėją iš darbo, tiek sugadintos reputacijos, orumo ir kt. klausimus) (žr., pavyzdžiui, 2018 m. rugsėjo 25 d. EŽTT Didžiosios kolegijos sprendimą byloje *Denisov prieš Ukrainą*, peticijos Nr. 76639/11), Konvencijos 13 straipsnį, kuriuo garantuojamos veiksmingos teisinės gynybos priemonės konvencinių teisių pažeidimo atvejais, ar Konvencijos 10 straipsnyje įtvirtintą nuomonės reiškimo laisvę, kuri apima tiek pačių teisėjų ar teismų pirmininkų saviraiškos laisvę (žr. kaip pavyzdį 2016 m. birželio 23 d. Didžiosios kolegijos sprendimą byloje *Baka prieš Vengriją*, Nr. 20261/12), tiek kitų asmenų (kaip antai, advokatų) pagrįstą kritiką teisėjų ir teismų atžvilgiu (žr. kaip pavyzdį 2015 m. balandžio 25 d. Didžiosios kolegijos sprendimą byloje *Morice prieš Prancūziją*, Nr. 29369/10).

Taigi nors teismų nepriklausomumo ir nešališkumo principas aiškiai įtvirtintas Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje ir jis yra taikomas ne tik teisėjų bylose, bet ir apima kiekvieno asmens teisę į nepriklausomą ir nešališką teismą, taip pat į pagal įstatymą įsteigtą (t. y. teisėtą) teismą, vis dėlto gausybė bylų EŽTT rodo, kad šio svarbaus konstitucinio principo taikymas (praktinis realizavimas) valstybėse Konvencijos dalyvėse vis dar yra problemiškas.

Europos Sąjungos teisės principų lygmeniu taip pat yra aiškiai įtvirtintas ir ginamas teismų ir teisėjų nepriklausomumo principas, kuris gali būti kildinimas, *inter alia*, iš Europos Sąjungos steigimo sutarčių nuostatų, o ypač jis tapo aktualus 2009 m. įsigaliojus Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijai (toliau – ir Chartija), kurios 47 straipsnio 2 dalyje tiesiogiai įtvirtinta, kad kiekvienas asmuo turi teisę, kad jo bylą per kiek įmanoma trumpesnį laiką viešai ir teisingai išnagrinėtų pagal įstatymą įsteigtas nepriklausomas ir nešališkas teismas. Pažymėtina, kad minėto Chartijos 47 straipsnio formuluotė dėl teismų nepriklausomumo yra identiška Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies nuostatai. Pavyzdžiui, Europos Sąjungos Teisingumo Teismas (toliau – ir ESTT) ne kartą yra pažymėjęs, kad iš Europos Sąjungos sutarties 19 straipsnio 1 dalies antros pastraipos nuostatų kyla teisėjų nepriklausomumo principas (pavyzdžiui, ESTT 2018 m. vasario 27 d. sprendimas byloje C-64/16 *Associação Sindical dos Juízes Portugueses*). Europos Sąjungos teisės požiūriu itin reikšmingos ir gana liūdnančios Europos Komisijos inicijuotos bylos prieš Vengriją ir Lenkiją (žr. kaip pavyzdį 2019 m. birželio 24 d. sprendimą byloje C-619/18 *Komisija prieš Lenkiją*) dėl šiose valstybėse kitų valstybės valdžios grandžių atstovų vykdomų reformų, kuriomis tiesiogiai kėsinamasi į teisėjų ir teismų nepriklausomumo garantijų sistemą ir jos yra pažeidžiamos.

Taigi, nors teisėjo ir teismų nepriklausomumo principas kaip teisės viešpatavimo išraiška ir vienas iš svarbiausių demokratinės teisinės valstybės elementų ir iš jo kylančios teisėjo ir teismų veiklos vykdant konstitucinę misiją – teisingumą – garantijos yra svarbios ne tik nacionalinių konstitucinių teismų darbe, bet ir EŽTT bei ESTT praktikoje, vis dėlto reali situacija rodo, kad ir kaip būtų liūdna tai pripažinti, kad šio principo praktinis veiksmingas įgyvendinimas dažnai šlubuoja.

Tam antrina ir prof. E. Kūris, buvęs Konstitucinio Teismo teisėjas ir pirmininkas bei Europos Žmogaus Teisių Teismo teisėjas, jo teigimu, „konstitucinės justicijos bylų dėl teisminės valdžios sąrangos, teismų sistemų organizavimo ir funkcionavimo principų, teisėjų statuso ir veiklos garantijų, teisėjo ir teismų nepriklausomumo, teisminės valdžios santykių su politinėmis valdžiomis – įstatymų leidžiamąja ir vykdomąja ir kt. Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje visada buvo daug“. Tai rodo, anot minėto profesoriaus, „didžiulę įsisenėjusių problemų sankaupą teismuose ir tai, kad politinė klasė stokoja suvokimo, kokie svarbūs šiuolaikinėje demokratinėje teisinėje valstybėje yra teismai. Iš kai kurių bylų matyti, kad esama (arba buvo) ir rimtų disfunkcijų pačioje teisminėje valdžioje. Kita vertus, didelis šios problematikos konstitucinės justicijos bylų skaičius nulėmė, kad konstitucinės teisminės valdžios doktrina yra viena labiausiai išplėtotų“ (Kūris, 2023, p. 413).

Tuo tarpu prof. L. Garlicki, buvęs Lenkijos Konstitucinio Tribunolo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo teisėjas, teigia, kad „teismų nepriklausomumas ir konstitucinių teismų nepriklausomumas tiesiog buvo suprantamas kaip demokratinės valstybės savaime suprantamas elementas, todėl visiems akivaizdžiai atrodė, kad šių

vertybių egzistavimui jokie pavojai negresia. Atrodė, kad konstitucinės nuostatos, nepaisant jų bendro pobūdžio, yra tokios neįveikiamos, kad jokios papildomos garantijos minėtų grėsmių atsiradimo atvejui nebuvo numatytos ar pasiūlytos. Deja, politinė realybė aplenkė šiuos įsitikinimus [...]“ (Garlicki, 2016, p. 106).

Taigi šio straipsnio tikslas – atskleisti Konstitucijos 109 straipsnio 2 dalyje *expressis verbis* įtvirtinto fundamentalaus konstitucinio principo, kad „Teisėjas ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi“ sampratą, garantijų sistemą ir jo oficialų aiškinimą Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje per šio teismo 30 gyvavimo metų, parodyti, kaip šis konstitucinis principas buvo ir yra sistemiškai aiškinamas tiek kitų Konstitucijos 109 straipsnio nuostatų, tiek kitų aktualių Konstitucijos tekste įtvirtintų nuostatų (kaip antai, Konstitucijos 111–116 straipsnių bei kitų konstitucinių nuostatų, pavyzdžiui, Konstitucijos 5, 74 straipsnių, kontekste). Svarbu pabrėžti ir tai, kad nors ir Europos valstybių konstituciniai teismai, tiek įvairios tarptautinės organizacijos ir teismai įvairiais būdais įtvirtina, plėtoja ir vysto teisminės valdžios nepriklausomumo ir nešališkumo principą[7], vis dėlto, kaip jau užsiminta, reikia pripažinti, kad šio principo praktinis realizavimas kelia tam tikrų rimtų iššūkių net ir demokratinėms Europos valstybėms, o tai rodo tiek EŽTT, tiek ESTT praktika, ypač bylose prieš Lenkiją ir Vengriją (žr. kaip pavyzdį EŽTT Didžiosios kolegijos 2022 m. kovo 15 d. sprendimą byloje *Grzęda prieš Lenkiją*, Nr. 43572/18).

Straipsnyje jokiu būdu nesiekiama aptarti visų konstitucinės justicijos bylų, kurios buvo susijusios su minėto konstitucinio teismų nepriklausomumo principo aiškinimu Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje per 30 jo veiklos metų ar detaliai išanalizuoti visų su šiuo principu susijusių garantijų. Autorės pasirinkimu, straipsnyje pateikiamos tik tam tikros teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo aiškinimo tendencijos (kryptys) Konstitucinio Teismo veikloje ar tam tikros išskirtinės teisėjų ir teismų nepriklausomumo garantijos, iškeliami tam tikri probleminiai aspektai, kaip antai, dėl realių procesinių garantijų [ne]taikymo teisėjų atleidimo procedūroje, dėl sumažintos apsaugos teisėjo asmens atžvilgiu, dėl nepagrįstai mažų teisėjų atlyginimų arba nepakankamo teismų sistemos finansavimo Lietuvoje.

Straipsnyje taip pat remiamasi Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo jurisprudencija dėl tam tikrų teismų nepriklausomumo principo aspektų aiškinimo ir taikymo, o šiam principui ir jo praktiniam įgyvendinimui yra skiriama daug dėmesio tiek Europos Tarybos lygmeniu, tiek Europos Sąjungos teisėje.

7 Žr. kaip pavyzdį EŽTT bylas – 2016 m. birželio 23 d. EŽTT Didžiosios kolegijos sprendimas byloje *Baka prieš Vengriją*, Nr. 20261/12; EŽTT Didžiosios kolegijos 2018 m. lapkričio 6 d. sprendimas byloje *Ramos Nunes de Carvalho e Sá prieš Portugaliją,* Nr. 55391/13 ir dvi kitas, kuriose pristatyti ir apibendrinti tarptautiniai standartai dėl teismų nepriklausomumo. Kai kurie tarptautiniai standartai šioje srityje pristatyti ir Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 15 d. nutarime.

Taigi šio tyrimo objektas – Konstitucijos 109 straipsnio 2 dalyje *expressis verbis* įtvirtinto fundamentalaus konstitucinio principo, kad „Teisėjas ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi“ oficialus aiškinimas Konstitucinio Teismo praktikoje, atsižvelgiant į Konstitucijos 109 straipsnio visuminį aiškinimą ir į kitų Konstitucijos straipsnių oficialų aiškinimą Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje per šio teismo 30 gyvavimo metų, taip pat atsižvelgiant į pareiškėjų iškeltų probleminių situacijų sprendimo rezultatą kai kuriose konstitucinės justicijos bylose (t. y. Konstitucinio Teismo aktų rezoliucinės dalys), kartu iškeliant tam tikrus probleminius ar diskusinius klausimus.

Šiame straipsnyje nauja ir tai, kad tiriant konstitucinį teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo ir iš jo kylančių garantijų sistemos [elementų] formavimąsi Konstitucinio Teismo oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje, analizuojami ir tarptautinės teisės, įskaitant EŽTK, ir ES teisės standartai teismų nepriklausomumo srityje. Pažymėtina ir tai, kad rengiant šį straipsnį naudotasi ne tik anksčiau Konstitucinio Teismo spręstų konstitucinės justicijos bylų pavyzdžiais, bet ir vėliausia arba naujausia jo praktika bei nuo 2019 m. veikiančio individualaus konstitucinio skundo suponuotomis konstitucinės justicijos bylomis, kuriose vienu ar kitu aspektu buvo paliesti konstitucinio teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo aspektai. Tad tyrimo rezultatams gauti pasitelkti sisteminis, istorinis ir lyginamasis tyrimo metodai.

1. Teisėjo ir teismų nepriklausomumo principą garantuojančios Konstitucijos nuostatos

Kaip teigė žymioji JAV Aukščiausiojo Teismo teisėja Ruth Bader Ginsburg „esminis teisinės valstybės elementas kiekvienoje šalyje yra nepriklausoma teisminė valdžia, teisėjai, kurie nepavaldūs jokiai kitai valdžiai, ir kurie yra pasirengę vykdyti teisingumą nešališkai“ (Ginsburg, 2011).

Teisėjo ir teismų nepriklausomumo principas įtvirtintas įvairiose Konstitucijos nuostatose, visų pirma, kaip minėta, Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalyje, kurioje nustatyta, kad teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai, o būtent teisingumo vykdymas ir lemia teisėjo ir teismų nepriklausomumą[8]. Tuo tarpu Konstitucijos 109 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad teisėjas ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi, o šio straipsnio 3 dalyje pabrėžta, kad teisėjai, nagrinėdami bylas, klauso tik įstatymo.

Kaip ne kartą yra pabrėžęs Teismas, teisėjas gali vykdyti teisingumą tik būdamas nepriklausomas nuo byloje dalyvaujančių šalių, valstybės valdžios institu-

8 Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d., 2004 m. gegužės 13 d., 2020 m. kovo 9 d. nutarimai.

cijų, pareigūnų, politinių ir visuomeninių susivienijimų, fizinių ir juridinių asmenų[9]. Šiame kontekste paminėtina ir iš Konstitucijos 110 straipsnio kylanti teismų pareiga kreiptis į Konstitucinį Teismą, esant pagrįstų abejonių dėl byloje taikytino teisės akto atitikties Konstitucijai. Tokia galimybe siekiama sudaryti sąlygas teisėjui ir teismams konkrečiu atveju iškelti klausimą dėl tam tikro byloje taikomo teisės akto atitikties Konstitucijai, nes, nesant tokios galimybės, teismas negalėtų tinkamai įvykdyti savo konstitucinės misijos – teisingumo vykdymo, ir negalėtų priimti teisingo sprendimo byloje. Taigi teismams suteikiamas vadinamasis *funkcinis* nepriklausomumas, kuris skirtas tinkamam ir veiksmingam teisingumo vykdymui užtikrinti. Šiame kontekste pažymėtina ir tai, kad sisteminiam teismų nepriklausomumo principo aiškinimui yra svarbūs ir Konstitucijos 30 ir 31 straipsniai, įtvirtinantys, be kita ko, asmens teisę kreiptis į teismą (30 straipsnio 1 dalis), kuri apima ir asmens teisę į nepriklausomą ir nešališką teismą[10], teisę į gynybą ir įvairias kitas procesines garantijas baudžiamosiose bylose (31 straipsnis). Ypač reikšmingas ir Konstitucijos 29 straipsnis, įtvirtinantis konstitucinį asmenų lygiateisiškumo principą ir pabrėžiantis, kad, *inter alia*, teismui visi asmenys yra lygūs.

Dar viena svarbi nuostata – tai Konstitucijos 112 straipsnio 6 dalis, kurioje nustatyta, kad asmuo, paskirtas teisėju, įstatymo nustatyta tvarka prisiekia būti ištikimas Lietuvos Respublikai, vykdyti teisingumą tik pagal įstatymą. Taigi, pasak Konstitucinio Teismo, būti nepriklausomam teisėją įpareigoja ir priesaika, kurią jis duoda prieš pradėdamas eiti savo pareigas[11]. Konstitucijos 113 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta dar viena svarbi nuostata – teisėjo pareigų nesuderinamumas su jokiomis kitomis renkamomis ar skiriamomis pareigomis, su darbu verslo, komercijos ir kitokiose privačiose įstaigose ar įmonėse; teisėjas gali gauti tik teisėjo atlyginimą, mokamą iš valstybės biudžeto; jokio kito atlyginimo, išskyrus užmokestį už pedagoginę ar kūrybinę veiklą, jis negali gauti. Tokį nesuderinamumą lemia ypatinga teisėjo, taip pat teismo, kaip vienos iš valstybės valdžių, teisinė padėtis; nustatytu draudimu siekiama užtikrinti teisėjų nepriklausomumą ir nešališkumą – būtinas teisingumo įgyvendinimo sąlygas[12]. Tačiau, kaip minėta, 2016 m. gegužės 16 d. sprendimu Konstitucinis Teismas *praplėtė teismų funkcijas*, pripažindamas, kad pagal Konstituciją teismai ne tik vykdo teisingumą, bet, kaip ir kitos valstybės valdžios institucijos, gali dalyvauti įgyvendinant bendruosius valstybės uždavinius, vykdant bendrąsias jos funkcijas, *inter alia*, dalyvauti veikloje, kuria įgyvendinami

9 Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d., 2004 m. gegužės 13 d., 2020 m. rugsėjo 2 d. nutarimai.

10 Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d., 2006 m. lapkričio 27 d., 2021 m. gruodžio 30 d. nutarimai.

11 Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d., 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimai.

12 Konstitucinio Teismo 2016 m. gegužės 16 d. sprendimas, 2001 m. liepos 12 d., 2020 m. rugsėjo 2 d. nutarimai.

konstituciniai Lietuvos Respublikos užsienio politikos tikslai, vykdomi tarptautiniai ir visateisės narystės Europos Sąjungoje ir NATO įsipareigojimai, įskaitant dalyvavimą tarptautiniuose bendradarbiavimo ir paramos demokratijai projektuose. Šiuo sprendimu taip pat buvo leista Lietuvos teisėjams būti *ad hoc* teisėjais tarptautiniuose teismuose, su sąlyga, kad tuo metu jie neina teisėjo pareigų valstybėje ir negauna už tai nacionalinio teisėjo atlyginimo.

Kita paminėtina konstitucinė nuostata – Konstitucijos 114 straipsnio 1 dalis, kurioje nustatyta: „Valstybinės valdžios ir valdymo institucijų, Seimo narių ir kitų pareigūnų, politinių partijų, politinių ir visuomeninių organizacijų ar piliečių kišimasis į teisėjo ar teismo veiklą draudžiamas ir užtraukia įstatymo numatytą atsakomybę.“ Šiuo draudimu siekiama užtikrinti teisėjo ir teismų nepriklausomumą; be to, pagal Konstituciją, valstybės valdžios ir valdymo institucijoms ne tik draudžiama daryti įtaką teisėjui ir teismams – joms taip pat tenka pareiga užtikrinti teisėjo ir teismų nepriklausomumą (Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d., 2020 m. rugsėjo 2 d. nutarimai).

Teisingumo vykdymo konstitucinei misijai svarbi yra ir Konstitucijos preambulė, kurioje skelbiamas atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekis. Turbūt visi sutiksime, kad be nepriklausomų teisėjų ir teismų bei be savarankiškai šalia kitų valstybės valdžių egzistuojančios teismų sistemos nesukursime nei teisingos visuomenės, nei teisinės valstybės. O juk teismai, būdami viena iš valstybės valdžią – teisminę valdžią – įgyvendinančių institucijų, turi veikti taip, kad visuomenė jais pasitikėtų. Visuomenės pasitikėjimais teismais yra svarbus demokratinės teisinės valstybės, atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės elementas, reikšminga teisminės valdžios veiksmingos veiklos sąlyga (Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas).

Svarbus yra ir Konstitucijos 5 straipsnis, įtvirtinantis konstitucinį valdžių padalijimo principą, kuris išskiria Teismą kaip atskirą valstybės valdžios grandį. Dar 1999 m. gruodžio 21 d. nutarime Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad pagal valdžių padalijimo principą visos valdžios yra savarankiškos, nepriklausomos, galinčios atsverti viena kitą. Tik būdama savarankiška, nepriklausoma nuo kitų valdžių, teisminė valdžia gali įgyvendinti savo funkciją – vykdyti teisingumą. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs ir tai, kad teismų nepriklausomumas, taip pat jų nešališkumas gali būti užtikrinamas įvairiomis priemonėmis, *inter alia*, įstatymais įtvirtinant jų procesinį nepriklausomumą, teismų sistemos nepriklausomumą nuo įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios[13]. Svarbus ir Konstitucijos 74 straipsnis, kuriame numatyta galimybė organizuoti apkaltos procesą Lietuvos aukščiausiųjų grandžių teisėjams ir šių teismų pirmininkams, ir kurio santykio su Konstitucijos 115 straipsnio 5 punkte numatytu teisėjo atleidimo pagrindu („kai

13 Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d., 2022 m. balandžio 15 d. nutarimai.

savo poelgiu pažemino teisėjo vardą“) klausimas buvo keliamas konstitucinės justicijos byloje Nr. 1/2021-6/2021-20/2021 „Dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos apeliacinio teismo teisėjų atleidimo“, kurioje priimtas Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 15 d. nutarimas.

2. Konstitucinio teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo svarba, samprata ir nepriklausomumo garantijų sistema. EŽTT ir ESTT praktika šioje srityje

2.1. Teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo svarba, jo bruožai ir samprata

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje labai aiškiai pabrėžta šio principo svarba demokratinėje teisinėje valstybėje ir akcentuoti įvairūs iš teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo išplaukiantys bruožai: pavyzdžiui, dar 1994 m. vasario 14 d. nutarime, pasirėmęs Konstitucijos 109 straipsniu, Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad vienas iš svarbiausių teisingumo vykdymo principų yra teisėjo ir teismų nepriklausomumas, kuris reiškia, kad teisėjas ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi; teisėjai, nagrinėdami bylas, klauso tik įstatymo. Šioje konstitucinės justicijos byloje buvo nuspręsta, kad prokurorų priežiūros funkcija riboja teisminės valdžios galias. Šioje byloje Konstitucinis Teismas tyrė Civilinio proceso kodekso (toliau – ir CPK) 53 straipsnio, taip pat 13 ir 54 straipsnių normų, numatančių prokuroro teisę civiliniame procese prižiūrėti teisingumo vykdymą bei kitas specialias jų teises (kaip antai, teisę įstoti į bylą bet kurioje stadijoje ir su tuo neatsiejama procesine teise duoti teismui išvadas dėl nagrinėjamos bylos esmės, taip pat įstatyme nustatyta tvarka užprotestuoti neteisėtus ir nepagrįstus teismo sprendimus) atitiktį Konstitucijai, ir nustatė, kad jos prieštarauja Konstitucijos 5, 109 ir 118 straipsniams. Pažymėtina ir tai, kad šiame ir kituose to laikotarpio Konstitucinio Teismo nutarimuose[14] prokurorai buvo traktuojami kaip teisminės valdžios sudedamoji dalis. Vėliau, įsigaliojus Konstitucijos 118 straipsnio pakeitimo įstatymui, be kita ko, 2004 m. gegužės 13 d. nutarime, pabrėžta, kad Lietuvos Respublikos prokuratūra nėra teisminės valdžios sudedamoji dalis[15].

Stiprinant konstitucinį teisėjo ir teismų nepriklausomumo principą svarbus ir 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas, kuriame išskirti net trys itin svarbūs šio principo bruožai: pabrėžta, kad teismų nepriklausomumas demokratinėje visuo-

14 Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d., 1998 m. balandžio 21 d. nutarimai.

15 Plačiau žr. – Beliūnienė, Mizaras, Šedbaras, 2023, p. 347–348.

menėje laikomas reikšminga žmogaus teisių ir laisvių garantija, taip pat akcentuota asmens procesinės teisės kreiptis į teismą ir ginti savo teises teismine tvarka svarba, taip pat nurodyta, kad teismų nepriklausomumas remiasi valdžių atskyrimo principu, akcentuojant socialinį teisminės valdžios vaidmenį demokratinėje valstybėje. Šiame 1996 m. balandžio 18 d. nutarime Konstitucinis Teismas rėmėsi kitu savo nutarimu – 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimu, kuriame, anot Teismo, buvo atskleista teismų nepriklausomumo principo samprata. 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimas, šio straipsnio autorės subjektyvia nuomone, gali būti laikomas vienu iš fundamentaliausių Konstitucinio Teismo nutarimų, kuriame itin išvystyta konstitucinio teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo samprata, jo turinys ir iš šio principo išplaukiančios garantijos. Teismas šiame nutarime visų pirma pabrėžė, kad teisėjo ir teismų nepriklausomumas yra ne privilegija, o viena iš svarbiausių teisėjo ir teismų pareigų, išplaukianti iš Konstitucijos garantuotos žmogaus teisės turėti nešališką ginčo arbitrą.

Tokia nepriklausomumo samprata atsispindi ir daugelyje tarptautinių dokumentų, kurie buvo nagrinėti šiame nutarime ir rodo Konstitucinio Teismo ryžtą drąsiai remtis tarptautinės teisės šaltiniais savo veikloje jau nuo pat jo veiklos pradžios[16], kaip antai, 1948 m. gruodžio 10 d. JT Generalinės Asamblėjos priimtos Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 10 straipsnyje, kuriame nustatyta kiekvieno žmogaus teisė į tai, kad jo bylą viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir nešališkas teismas, taip pat 1985 m. lapkričio 29 d. JT Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 40/32 ir 1985 m. gruodžio 13 d. rezoliucija Nr. 40/146 patvirtintame dokumente „Pagrindiniai teismo nepriklausomumo principai“ (šio dokumento 1 straipsnyje nurodyta: „Teismų nepriklausomumas garantuojamas valstybės ir įtvirtinamas Konstitucijoje arba šalies įstatymuose. Visos valstybės įstaigos privalo teismų nepriklausomumą gerbti ir jo laikytis.“), bei 1950 m. lapkričio 4 d. priimtos Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio pirmojoje dalyje, kurioje nustatyta kiekvieno žmogaus teisė į teismą, kad jo byla būtų teisingai išnagrinėta per kuo įmanomai trumpiausią laiką, lygybės ir viešumo sąlygomis pagal įstatymą sudaryto nepriklausomo ir nešališko teismo.

Šiame 1995 m. gruodžio 6 d. nutarime Konstitucinis Teismas pabrėžė ir teisėjo priesaikos svarbą, kuri, pasak Teismo, jį įpareigoja būti nepriklausomam, ir kuri, remiantis Konstitucijos 115 straipsnio šeštąja dalimi, priimama prieš pradedant eiti jam savo pareigas. Teisėjas prisiekia „būti ištikimas Lietuvos Respublikai, vykdyti teisingumą tik pagal įstatymus, ginti žmogaus teises, laisves ir teisėtus interesus, visada būti sąžiningas, humaniškas ir savo elgesiu nepakenkti teisėjo vardui“. Konstitucinio Teismo nuomone, Konstitucijoje, Teismų įstatyme ir kituose įstatymuose yra nustatyta teisėjo ir teismų nepriklausomumą įtvirtinančių garantijų visuma. Jų

16 Plačiau žr. – Jočienė, 2022, p. 91–112.

pagrindu turi būti sudaromos sąlygos užkirsti kelią bet kam kištis į teisėjo ar teismo veiksmus priimant nešališką ir teisingą sprendimą. Be to, Teismo nuomone, teisėjo nešališkumas užtikrinamas ne tik įstatymuose. Visuotinai pripažintos teisėjų etikos taisyklės jiems kelia didelius etinius (sąžiningumo, taktiškumo, atidumo, orumo), profesinius (kompetencijos, objektyvumo) ir kitokius reikalavimus.

Vėliau Konstitucinis Teismas akcentavo ir kitus teismų nepriklausomumo principo bruožus, kaip antai, pabrėžė teismo, kaip nepriklausomo ir nešališko ginčo arbitro, garantiją, kuri turi būti užtikrinama kiekvienam žmogui, kuris kreipiasi į teismą pagal Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalį[17].

Taigi teisėjo ir teismų nepriklausomumas – vienas iš esminių demokratinės teisinės valstybės principų[18], kurį lemia teisingumo vykdymo funkcija[19]. Šis principas glaudžiai susijęs su konstituciniu valdžių padalijimo principu, pagal kurį visos valstybės valdžios įgyvendina joms Konstitucijos pavestas funkcijas nepriklausomai, nesikišdamos ir neperimdamos viena kitos įgaliojimų. Konstitucinis valdžių padalijimo principas lemia teismo nepriklausomumą (Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d. sprendimas).

Su tuo sutinka ir Lietuvos konstitucinės teisės mokslininkai, pritardami minčiai, kad teisėjo ir teismų nepriklausomumas – vienas iš esminių demokratinės teisinės valstybės principų (Birmontienė, 2013, p. 241). Teisminės valdžios nepriklausomumas yra esminis teisinės valstybės principo elementas, be kurio demokratinė sąranga negalima. Teisminės valdžios nepriklausomumas yra svarbus ir valdžių padalijimo, ir jų pusiausvyros garantas (Birmontienė, 2022, p. 13). Tuo tarpu Konstitucinis Teismas nurodo ir tai, kad teisminė valdžia, būdama savarankiška, negali būti priklausoma nuo kitų valdžių dar ir dėl to, kad ji vienintelė formuojama ne politiniu, bet profesiniu pagrindu; tik būdama savarankiška, nepriklausoma nuo kitų valdžių, teisminė valdžia gali įgyvendinti savo funkciją – vykdyti teisingumą[20]. Be to, Konstitucinis Teismas didelį dėmesį teisėjo ir teismų nepriklausomumo kontekste skiria ir Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytai specialiai įstatymo numatytai teisėjų institucijai, kuri pagal Teismų įstatymą yra Teisėjų taryba. Šios institucijos motyvuotas patarimas Respublikos Prezidentui dėl teisėjų skyrimo, jų paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo yra labai svarbi teisėjo ir teismų nepriklausomumo garantija, viena iš priemonių, padedančių visų be išimties teismų teisėjams apsisaugoti nuo valstybės valdžios ir valdymo institucijų, Seimo narių ir kitų pareigūnų, politinių partijų, politinių ir visuomeninių organizacijų, kitų asmenų kišimosi į teisėjo ar teismo veiklą (Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas).

17 Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d., 2001 m. liepos 12 d., 2004 m. rugpjūčio 17 d. nutarimai.

18 Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 12 d., 2004 m. gegužės 13 d., 2022 m. balandžio 15 d. nutarimai.

19 Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas.

20 Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d., 2020 m. rugsėjo 2 d. nutarimai.

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje taip pat pažymėta, kad teisinės valstybės principas neatsiejamas nuo teisingumo – vieno iš pagrindinių teisės, kaip socialinių santykių reguliavimo priemonės, tikslų; teisingumas gali būti įgyvendinamas užtikrinant tam tikrą interesų pusiausvyrą, išvengiant interesų prieš-priešos[21]. O neatskiriamas teisinės valstybės principo turinio elementas ir būtina teisingumo įgyvendinimo sąlyga – asmens teisė kreiptis į teismą[22]. Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje ne kartą yra konstatuotas iš konstitucinio teisinės valstybės principo bei kitų Konstitucijos nuostatų kylantis imperatyvas, kad asmuo, manantis, jog jo teisės ar laisvės yra pažeidžiamos, turi absoliučią teisę į nepriklausomą ir nešališką teismą, kuris išspręstų ginčą[23].

Taigi Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje teismų nepriklausomumas – būtina žmogaus teisių ir laisvių apsaugos sąlyga, kuri siejama su kiekvieno asmens teise kreiptis į teismą, kuris turi būti nepriklausomas ir nešališkas. Tokia sąsaja aiškiai matyti iš Europos žmogaus teisių konvencijos 6 straipsnio 1 dalies bei ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnio nuostatų. Šiai pozicijai pritaria ir mokslininkai. Be jokių abejonių, teisėjo ir teismų nepriklausomumas yra esminė vertybė, be kurios neįsivaizduojamas individo teisių bei teisės gynimas. Jei teisėjai nebūtų nepriklausomi, būtų sunku įsivaizduoti asmens teisės kreiptis į teismą, kuris taip pat turi būti nepriklausomas, realizavimą (Bodnar, 2016, p. 113).

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs ir tai, kad teisėjo ir teismų nepriklausomumas – ne savitikslis dalykas, bet vienas iš esminių demokratinės teisinės valstybės principų, būtina žmogaus teisių ir laisvių apsaugos sąlyga; teismai, vykdydami teisingumą, privalo užtikrinti Konstitucijoje, jai neprieštaraujančiuose įstatymuose ir kituose teisės aktuose išreikštos teisės įgyvendinimą[24]. Teisėjo ir teismų nepriklausomumas yra ne privilegija, o viena iš svarbiausių teisėjo ir teismų pareigų, kylanti iš Konstitucijoje (be kita ko, jos 109 straipsnio 2 dalyje, taip pat 30 straipsnio 1 dalyje, kurioje nustatyta, kad asmuo, kurio konstitucinės teisės ir laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą) garantuotos kiekvieno asmens, manančio, kad jo teisės ar laisvės yra pažeidžiamos, teisės turėti nešališką ginčo arbitrą, kuris pagal Konstituciją ir įstatymus iš esmės išspręstų kilusį teisinį ginčą[25].

Šiame kontekste reikėtų prisiminti įdomų 2016 m. gegužės 16 d. sprendimą, kuriame, aiškindamas konstitucines nuostatas dėl draudimo teisėjui eiti kitas parei-

21 Konstitucinio Teismo 2010 m. gruodžio 22 d., 2011 m. lapkričio 17 d., 2015 m. gegužės 26 d. nutarimai.

22 Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 17 d., 2013 m. sausio 25 d. nutarimai.

23 Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d., 2021 m. gruodžio 30 d. nutarimai.

24 Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d., 2010 m. birželio 29 d., 2014 m. gegužės 8 d. nutarimai.

25 Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d., 2003 m. kovo 4 d., 2006 m. gegužės 9 d., 2020 m. rugsėjo 2 d. nutarimai.

gas ar dirbti kitą darbą bei gauti kitą atlyginimą (Konstitucijos 113 straipsnis), Konstitucinis Teismas praplėtė teismų funkcijas, pripažindamas, kad pagal Konstituciją teismai ne tik vykdo teisingumą. Anot Konstitucinio Teismo, teismai, kaip ir kitos valstybės valdžios institucijos, pagal savo konstitucinę kompetenciją, savarankiškai arba bendradarbiaudami su kitomis valstybės valdžios institucijomis gali dalyvauti įgyvendinant bendruosius valstybės uždavinius, vykdant bendrąsias jos funkcijas, *inter alia*, dalyvauti veikloje, kuria įgyvendinami konstituciniai Lietuvos Respublikos užsienio politikos tikslai, vykdomi tarptautiniai ir visateisės narystės Europos Sąjungoje ir NATO įsipareigojimai, įskaitant dalyvavimą tarptautiniuose bendradarbiavimo ir paramos demokratijai projektuose. Taip teisėjai prisideda skatinant universalių, demokratinių valstybių vertybių ir Europos Sąjungos teisės principų, *inter alia*, teisingumo sistemų ir teismų veiklos tobulinimo srityse, sklaidą. Konstitucinis Teismas šiame sprendime taip pat priminė, kad tinkamas teisėjų pasirengimas, jų žinių gilinimas, kvalifikacijos kėlimas – svarbi prielaida užtikrinti tinkamą teismų veiklą[26]. Teisėjų kvalifikacija, jų profesionalumas, gebėjimas spręsti bylas vadovaujantis ne tik įstatymu, bet ir teise, yra vieni iš veiksnių, lemiančių visuomenės pasitikėjimą teismais (Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas). Taigi šituo 2016 m. gegužės 16 d. sprendimu Konstitucinis Teismas ne tik leido teisėjams dalyvauti tarptautiniuose bendradarbiavimo ir paramos demokratijai projektuose ir gauti už tai atlyginimą, bet ir pripažino, kad dalyvavimas minėtuose projektuose prisideda prie teisėjų kvalifikacijos ir jų profesionalumo kėlimo, o tai padeda didinti visuomenės pasitikėjimą teismais ir apskritai teise. Šiuo sprendimu taip pat buvo leista Lietuvos teisėjams būti *ad hoc* teisėjais tarptautiniuose teismuose.

Svarbus tam laikotarpiui ir jau minėtas 1996 m. balandžio 18 d. Konstitucinio Teismo nutarimas, kuriame nagrinėtas CPK nustatytas teisinis reguliavimas dėl bankroto bylos iškėlimo teisme. Jame teigiama, kad ginčijamas teisinis reguliavimas pažeidžia teismų nepriklausomumo principą, nes, pasak pareiškėjo, jis riboja teismo galias vykdyti teisingumą ir teismas šiuo atveju privalo tenkinti pareiškimą pateikusio asmens valią, t. y. iškelti bankroto bylą. Pasak Konstitucinio Teismo, teismai, spręsdami teisinius konfliktus, užtikrina Konstitucijoje, įstatymuose, kituose jiems neprieštaraujančiuose teisės aktuose išreikštos teisės įgyvendinimą. Teisėjo ir teismų nepriklausomumas vykdant teisingumą – tai nepriklausomumas nuo valstybės valdžios ir valdymo institucijų, valstybės pareigūnų, politinių partijų ir visuomeninių organizacijų, atskirų piliečių ir, be abejo, nuo dalyvaujančių byloje asmenų neteisėtos tiesioginės ir netiesioginės įtakos. Svarbu ir tai, kad šiame nutarime jau buvo akcentuotos teismo neribotos galios tirti ir priiminėti įrodymus ir pabrėžta, kad dalyvaujantys byloje asmenys turi teisę dalyvauti teismui tiriant įrodymus. Teismo ne tik neribota teisė, bet ir aiški konstitucinė pareiga tinkamai, visapusiškai ir išsamiai

26 Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas, 2014 m. kovo 10 d. sprendimas.

ištirti įrodymus, kuri negali būti jokiais atvejais apribota, nes kitaip teismas negalės priimti teisingo ir pagrįsto sprendimo konkrečioje byloje, toliau vystyta konstitucinėje doktrinoje ir itin akcentuota Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 18 d. nutarime dėl, *inter alia*, Kriminalinės žvalgybos įstatymo nuostatų atitikties Konstitucijai, kuriame buvo nagrinėjamas klausimas dėl kriminalinės žvalgybos informacijos apie korupcinio pobūdžio nusikalstamos veikos požymių turinčią veiką panaudojimo konstitucingumo sprendžiant tarnybinės atsakomybės klausimą. Nors šiame 2019 m. balandžio 18 nutarime ginčytas teisinis reguliavimas, leidęs naudoti kriminalinės žvalgybos informacijos apie korupcinio pobūdžio nusikalstamos veikos požymių turinčią veiką tarnybinės atsakomybės taikymo tikslais, buvo pripažintas neprieštaraujančiu Konstitucijai, vis dėlto šiame nutarime labai aiškiai akcentuotas teismų vaidmuo ir jo svarba tokio pobūdžio bylose, uždedant aiškiai apibrėžtą pareiga teismams imtis bet kokių veiksmų bylai teisingai išspręsti, vertinti gautų įrodymų teisėtumą ir pagrįstumą, o kilus abejonių – jų nelaikyti įrodymais bylose ir, maža to, veiksmingai ginti žmogaus teises tarnybinės atsakomybės taikymo procese.

Taigi, kaip konstatuota Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje, teismų nepriklausomumas yra vienas iš svarbiausių teisės viešpatavimo elementų, vienas iš esminių teisinės valstybės principų, esminė teisingumo vykdymo, kartu ir būtina žmogaus teisių ir laisvių apsaugos sąlyga. Konstitucinis Teismas savo aktuose ne kartą yra konstatavęs ir tai, kad teisėjo ir teismų nepriklausomumas yra tiesiogiai susijęs su teisingumu; o teisingumas yra vienas iš pagrindinių teisės, kaip socialinių santykių reguliavimo priemonės, tikslų; jis yra viena iš svarbiausių moralinių vertybių ir teisinės valstybės pagrindas[27].

Galima išvada, kad jei teismai nebūtų nepriklausomi, jie tiesiog negalėtų tinkamai įgyvendinti jiems pagal Konstituciją pavestos teisingumo vykdymo funkcijos ir būti nepriklausomi ir nešališki arbitrai bylose, negalėtų užtikrinti praktinio ir veiksmingo asmens konstitucinės teisės kreiptis į teismą realizavimo ir priimti teisingų ir pagrįstų sprendimų bylose.

Teismų nepriklausomumo principas, kaip minėta, yra itin svarbus ir Europos Žmogaus Teisių Teismo bei Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktikoje.

Europos Žmogaus Teisių Teismas savo jurisprudencijoje ne kartą yra pabrėžęs teisminės valdžios specialų vaidmenį visuomenėje, ji, kaip teisingumo garantas ir fundamentali teisinės valstybės vertybė, turi turėti visuomenės pasitikėjimą, kad galėtų veiksmingai atlikti jai pavestą teisingumo vykdymo funkciją[28].

27 Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 22 d., 2010 m. birželio 29 d., 2018 m. gruodžio 14 d. nutarimai.

28 Žr., tarp daugelio kitų, 2016 m. birželio 23 d. EŽTT Didžiosios kolegijos sprendimą byloje *Baka prieš Vengriją*, Nr. 20261/12, 165 punktas; 2021 m. liepos 22 d. EŽTT sprendimą byloje *Gumenyuk ir kiti prieš Ukrainą*, Nr. 11423/19, 52 punktas.

Todėl, EŽTT nuomone, atsižvelgiant į minėtą išskirtinę teismų funkciją valstybės valdžių sistemoje ir vis didėjančią valdžių padalijimo principo svarbą, būtina užtikrinti teisminės valdžios nepriklausomumo garantijas[29].

Kaip teigia Strasbūro Teismo buvęs pirmininkas Robertas Spano, teisėjų nepriklausomumas yra svarbiausias Konvencijoje įtvirtinto teisės viešpatavimo struktūrinis principas, ir be nepriklausomų teismų, kurie būtų pamatines teises ginančios ir saugančios demokratinės struktūros dalis, teisės viešpatavimo principas tėra „tuščias indas. Be nepriklausomų teisėjų Konvencijos sistema negali veikti" (Spano, 2021, p. 15–16). Teisėjų nepriklausomumas, anot EŽTT buvusio pirmininko, turi dvi dedamąsias – *de jure* ir *de facto.* Kalbant apie nepriklausomumą *de jure*, daugelyje svarbių Didžiosios kolegijos bylų Teismas yra konstatavęs, kad jau pats įstatymas turi numatyti aiškias ir numanomas teisėjų veiklos ir jų statuso garantijas, tarp jų susijusias su teisėjų skyrimu, įgaliojimų trukmės saugumu bei atleidimu iš pareigų, paaukštinimu, neatleidžiamumu, jų imunitetu ir drausme. Tačiau šis formalus nepriklausomumas *de jure*, kuris yra teisėjų statuso ir veiklos reguliavimo įstatymais struktūrinis pagrindas, savaime nei laiduoja teisėjų nepriklausomumą, nei jį pakankamai užtikrina. Ko reikia dar, ir turbūt dar labiau, tai jų nepriklausomumo *de facto* (Spano, 2021, p. 17–18), kuris reiškia, kad teisėjas ir teismas turi vykdyti teisingumą be jokio išorinio spaudimo ar nederamos įtakos, kad niekas, joks politikas, proceso dalyvis ar bet koks asmuo negali kištis į teismo veiklą, kartu turi būti užtikrinta pareiga gerbti teismų sprendimus net ir tais atvejais, kai su jais nesutinkama. Pavyzdžiui, EŽTT Didžiosios kolegijos byloje *Morice prieš Prancūziją* (peticijos Nr. 29369/10, 2015 m. balandžio 25 d. sprendimo 128 punktas) EŽTT dar kartą pabrėžė teisminės valdžios ypatingą vaidmenį visuomenėje; klausimai, susiję su teisminės valdžios, kaip institucijos, kuri ypač svarbi kiekvienai demokratinei valstybei, funkcionavimu patenka į viešųjų klausimų sritį. Kaip teisingumo, kuris yra ypatinga vertybė kiekvienoje demokratinėje teisinėje valstybėje, vykdymo garantas, teisminė valdžia privalo turėti visuomenės pasitikėjimą, kad galėtų tinkamai atlikti jai pavestas funkcijas. *Kudeshkina prieš Rusiją* byloje (peticijos Nr. 29492/05, 2009 m. vasario 26 d. sprendimo 86 punktas) Teismas pabrėžė ir tai, kad teismai turi turėti ne tik, pavyzdžiui, kaltinamojo baudžiamojoje bylose pasitikėjimą, bet apskritai visos visuomenės pasitikėjimą.

Taigi valstybės pagarba teismų autoritetui yra būtina prielaida visuomenės pasitikėjimui teismais ir, žvelgiant plačiau, teisės viešpatavimui užtikrinti. Tačiau tam nepakanka vien teisėjo nepriklausomumo ir nešališkumo konstitucinių garantijų. Jos turi tapti veiksminga kasdienės administracinės laikysenos ir praktikos dalimi (Spano, 2021, p. 18).

29 Žr. EŽTT Didžiosios kolegijos 2018 m. lapkričio 6 d. sprendimą byloje *Ramos Nunes de Carvalho e Sá prieš Portugaliją,* Nr. 55391/13 ir 2 kiti, 196 punktas)

Deja, tenka pripažinti, kad šie pono R. Spano žodžiai, kad teisėjo nepriklausomumo ir nešališkumo konstitucinės garantijos „turi tapti veiksminga kasdienės administracinės laikysenos ir praktikos dalimi“ dar netapo kasdiene valstybių Konvencijos dalyvių praktika. Bylos, kuriose keliami įvairūs teisėjus ir teismus liečiantys Konvencijoje garantuojamų teisių aspektai, taip pat ir kitų asmenų skundai dėl „nepriklausomo ir nešališko teismo“ ir „pagal įstatymą įsteigto teismo“ reikalavimų pažeidimų jų bylose nacionaliniu lygmeniu rodo, kad praktiškai įgyvendinti šį teisėjo ir teismų nepriklausomumo ir nešališkumo principą vis dar reikia valstybių pastangų.

Taigi, nors Europos Žmogaus Teisių Teismas, aiškindamas ir taikydamas 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatas, visų pirma Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą kiekvieno asmens teisę į nepriklausomą ir nešališką bei pagal įstatymą įsteigtą teismą, yra išvystęs gana aukštus teisėjų ir teismų nepriklausomumo principo standartus, tiek *de jure*, tiek *de facto*, vis dėlto konstatuotina, kad bylų dėl teisėjų nepriklausomumo garantijų pažeidimo Strasbūro Teisme dar vis gana gausu. Pateiksiu keletą pavyzdžių – šis fundamentalus teismo nepriklausomumo principas gali būti pažeidžiamas tiek dėl netinkamos (neteisėtos) teismo sudėties, t. y. nacionalinių procedūrų reikalavimų skiriant teisėjus šiurkščių pažeidimų[30], tiek dėl neteisėto teisėjų bei teismų pirmininkų atleidimo iš pareigų pirma laiko, pažeidžiant teisėjo mandato neliečiamumo principą[31]; tiek dėl teismo nešališkumo principo pažeidimo, kai pats teismas šį principą pažeidžia vidaus teisminių procedūrų metu[32] ir pan. Minėtoje EŽTT Didžiosios kolegijos byloje *Baka prieš Vengriją* tuometinis Vengrijos Aukščiausiojo Teismo pirmininkas buvo atleistas iš šio teismo pirmininko pareigų daugiau kaip trejais metais anksčiau nei jo įstatyme nustatyto pirmininko mandato pabaigos laikas, priėmus atitinkamų teisės aktų pakeitimus, *inter alia*, apie teismo pervadinimą. Minėtas pirmininkas iš esmės buvo atleistas anksčiau laiko iš pareigų už tai, kad viešai kritikavo Vengrijos kitų valstybės valdžių vykdomas reformas. Jis neturėjo jokių galimybių vidaus teisėje apskųsti tokį jo priešlaikinį atleidimą iš teismo pirmininko pareigų. Teismas šioje byloje nustatė Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies ir 10 straipsnio (saviraiškos laisvė) pažeidimus. Tuo tarpu EŽTT Didžiosios kolegijos sprendime byloje *Kyprianou prieš Kiprą* taip pat nustatė Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies *nešališko teismo* reikalavimo bei Konvencijos 10 straipsnio

30 Pvz., 2020 m. gruodžio 1 d. EŽTT Didžiosios kolegijos sprendimas byloje *Guðmundur Andri Ástráðsson prieš Islandiją,* peticijos Nr. 26374/18; 2021 m. gegužės 5 d. EŽTT sprendimas byloje *Xero Flor w Polsce sp. z o.o. prieš Lenkiją*, peticijos Nr. 4907/18.

31 Pvz., 2016 m. birželio 23 d. EŽTT Didžiosios kolegijos sprendimas byloje *Baka prieš Vengriją;* 2017 m. spalio 31 d. EŽTT sprendimas byloje *Kameros prieš Kiprą*, peticijos Nr. 147/07; 2018 m. rugsėjo 25 d. EŽTT Didžiosios kolegijos sprendimas byloje *Denisov prieš Ukrainą*, peticijos Nr. 76639/11.

32 Pvz., 2005 m. gruodžio 15 d. EŽTT Didžiosios kolegijos sprendimas byloje *Kyprianou prieš Kiprą,* peticijos Nr. 73797/01.

garantuojamos saviraiškos laisvės pažeidimus, bet šiuo atveju dėl to, kad teismo įžeidimo byloje advokatą, įžeidusį teismą, teisė ta pati trijų teisėjų kolegija, kuri ir pasijuto įžeista. EŽTT pabrėžė, kad toks procesas galėjo sukelti abejonių dėl tokios sudėties teismo tiek objektyvaus, tiek subjektyvaus nešališkumo.

Dar įdomiau, pažeidimų yra randama ir bylose, kuriose dalyvaujantys advokatai kritikuoja teismų ir teisėjų darbą ir už tai yra nubaudžiami nacionalinėse procedūrose, pabrėžiant, kad toks jų nubaudimas gali būti reikalingas siekiant užtikrinti teisminės valdžios autoritetą. Vienas iš įdomesnių pavyzdžių – minėta *Morice prieš Prancūziją* Didžiosios kolegijos byla, kurioje advokatas buvo nuteistas už tai, kad kritikavo teismų atsainų, jo nuomone, darbą ir teisėjų konkrečius procesinius veiksmus didelį susidomėjimą visuomenėje sukėlusioje teisėjo nužudymo byloje. EŽTT pripažino, kad nors teisminė valdžia ir turi būti apsaugota nuo nepagrįstų atakų, kuriomis siekiama pažeminti šios valdžios autoritetą, tačiau šiuo konkrečiu atveju advokatui buvo iškelta baudžiamoji byla už šmeižtą ir jis nuteistas. EŽTT nuomone, toks advokato baudžiamasis persekiojimas nebuvo proporcingas siekiamam teisėtam tikslui – apsaugoti teisminės valdžios autoritetą, taigi jis nebuvo būtinas demokratinėje visuomenėje, nes pagrįsta kritika tiek teismų sistemos, tiek atskirų teisėjų patenka į Konvencijos 10 straipsnio taikymo sritį ir yra ginama (sprendimo 124–178 punktai).

Europos Sąjungos teisės principų lygmeniu taip pat yra aiškiai įtvirtintas teisėjo ir teismų nepriklausomumo principas, kuris gali būti kildinimas, *inter alia*, iš Europos Sąjungos sutarties 2, 6, 19 straipsnių, Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 267 straipsnio, kuriame nustatyta atitinkamų nacionalinių teismų teisė arba pareiga kreiptis į Europos Sąjungos Teisingumo Teismą prejudicinio sprendimo, kilus Europos Sąjungos teisės aiškinimo sunkumų, bei Europos Sąjungos Pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnio, kurio 2 dalyje tiesiogiai įtvirtina, kad kiekvienas asmuo turi teisę, kad jo bylą per kiek įmanoma trumpesnį laiką viešai ir teisingai išnagrinėtų pagal įstatymą įsteigtas nepriklausomas ir nešališkas teismas.

Europos Sąjungos Teisingumo Teismas ne kartą yra pažymėjęs, kad iš Europos Sąjungos sutarties 19 straipsnio 1 dalies antros pastraipos nuostatų kyla teisėjų nepriklausomumo principas[33].

ESTT jurisprudencijoje pažymėta ir tai, kad, vadovaujantis valdžių padalijimo principu, būdingu teisinės valstybės veikimui, visų pirma turi būti užtikrintas teismų nepriklausomumas nuo įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių[34].

Europos Sąjungos teisės požiūriu itin reikšmingos Europos Komisijos inicijuotos bylos prieš Vengriją ir Lenkiją dėl jose vykdomų reformų, tiesiogiai kišantis

33 Pvz., 2018 m. vasario 27 d. ESTT sprendimas byloje C 64/16 *Associação Sindical dos Juízes Portugueses*, 2019 m. birželio 24 d. ESTT sprendimas byloje C 619/18 *Komisija prieš Lenkiją*.

34 *Inter alia*, 2021 m. gruodžio 21 d. ESTT sprendimas sujungtose bylose C-357/19, C-379/19, C-547/19, C-811/19 ir C-840/19 *Euro Box Promotion ir kt.*, 228 punktas.

į teisėjo ir teismų nepriklausomumo garantijų sistemą, kaip antai, mažinant dirbančių, *inter alia*, teisėjų įstatymuose nustatytą pensinį amžių[35] ar įsteigiant naują instituciją, kuriai pavesta nagrinėti teisėjų drausmines bylas, tačiau kuri neatitinka Chartijos 47 straipsnyje nustatyto nepriklausomo ir nešališko teismo reikalavimų[36]. ESTT minėtoje *Komisija prieš Lenkiją* (C-619/18) byloje pabrėžė, kad Lenkijos valstybė nesilaikė ES sutarties 19(1) straipsnio reikalavimų dviem aspektais: pirma, sumažindama Lenkijos Aukščiausiojo Teismo (lenk. *Sąd Najwyższy*) šiuo metu dirbančių teisėjų pensinio amžiaus ribą nuo 70 iki 65 m. (taikomą ir teisėjams, paskirtiems iki 2018 m. balandžio 3 d.) bei, antra, suteikdama Lenkijos valstybės Prezidentui diskreciją pratęsti teisėjų teisminės veiklos laiką.

Taigi, teisėjo ir teismų nepriklausomumo principas kaip teisės viešpatavimo išraiška ir vienas iš svarbiausių demokratinės teisinės valstybės elementų ir iš jo kylančios teisėjų ir teismų veiklos vykdant teisingumą garantijos yra svarbios ne tik nacionalinių konstitucinių teismų darbe, bet ir EŽTT bei ESTT praktikoje, kur šiam principui, be kurio apskritai neįmanomas teisės viešpatavimas, yra skiriamas didžiulis dėmesys[37].

2.2. Teisėjo ir teismų nepriklausomumas – procesinis ir institucinis šio principo aspektai, nepriklausomumo garantijų sistema

Konstitucinis Teismas skiria du neatsiejamus teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo aspektus – procesinį ir institucinį[38]. Procesinis nepriklausomumas reiškia teisėjo ir teismų, vykdančių teisingumą, nepriklausomumą. Teisėjo procesinis nepriklausomumas yra būtina nešališko ir teisingo bylos išnagrinėjimo sąlyga. Institucinis nepriklausomumas reiškia teismų sistemos nepriklausomumą nuo įstatymų leidžiamosios valdžios ir vykdomosios valdžios. Teisėjas ir teismai nėra pakankamai nepriklausomi, jeigu neužtikrintas teismų, kaip teisminės valdžios institucijų sistemos, nepriklausomumas (Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas). Tokia pat Konstitucinio Teismo pozicija suformuota ir 2020 m. rugsėjo 2 d. nutarime, kuriame buvo sprendžiamas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus pirmininkės atleidimo iš pareigų teisėtumo klausimas. Teismas nurodė, kad, atsižvelgiant į Konstitucijos preambulėje įtvirtintą atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekį, Konstitucijos 5 straipsnį ir kitų straips-

35 Pvz., 2012 m. lapkričio 6 d. ESTT sprendimas byloje *Komisija prieš Vengriją* (C-286/12); 2019 m. birželio 24 d. ESTT sprendimas byloje *Komisija prieš Lenkiją* (C-619/18).

36 Pvz., 2019 m. lapkričio 19 d. ESTT sprendimas sujungtose bylose C-585/18, C-624/18, C-625/18.

37 Žr. taip pat dėl CCJE dokumentų – Borkowski, 2016, p. 203–218.

38 Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d., 2006 m. lapkričio 27 d., 2020 m. rugsėjo 2 d. nutarimai.

nių normas, nustatančias valdžių padalijimą, galima skirti du neatsiejamus teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo aspektus – procesinį ir institucinį.

Pažymėtina, kad teismų veiklą užtikrina Konstitucija, jai neprieštaraujantys įstatymai ir kiti teisės aktai, o teisėjo ir teismų nepriklausomumas, taip pat jų nešališkumas yra užtikrinamas Konstitucijoje ir įstatymų nustatytomis garantijomis, kaip antai, įtvirtinant teismų sistemos nepriklausomumą nuo įstatymų leidžiamosios valdžios ir vykdomosios valdžios, įtvirtinant teisėjų procesinį nepriklausomumą, teismų organizacinį savarankiškumą ir savivaldą, teisėjų statusą, teisėjų asmens neliečiamybę, imunitetus, teisėjų įgaliojimų trukmės neliečiamumą, teisėjų socialines (materialines) garantijas, taip pat nustatant draudimą valstybės valdžios ir valdymo institucijoms, Seimo nariams ir kitiems pareigūnams, politinėms partijoms, politinėms ir visuomeninėms organizacijoms, piliečiams kištis į teisėjo ar teismų veiklą; teisėjo ir teismų nepriklausomumas, jų nešališkumas yra užtikrinamas ir kitomis Konstitucijoje bei įstatymuose nustatytomis garantijomis[39].

Tuo tarpu prof. E. Kūris didelį svorį suteikia 2006 m. gegužės 9 d. nutarimui, teigdamas, kad jis yra riboženklinis, kuriame teisminės valdžios doktrina ne tik susisteminta, bet ir išplėtota naujais elementais (Kūris, 2023, p. 416–417). Jo nuomone, aiškinant teisėjo ir teismų nepriklausomumą pabrėžta, kad pagal Konstituciją joks teisėjas nėra pavaldus jokiam kitam teisėjui ar teismo pirmininkui. Teisminės valdžios savarankiškumas priešpriešinamas „vienvaldystei“ ir aiškinamas kaip suponuojantis jos savireguliaciją ir savivaldą, kad teisminė valdžia netaptų pernelyg centralizuota, prie teisminės valdžios turi būti sudarytos nepriklausomą teismų administravimą užtikrinančios valstybės institucijos. Pažymėta, anot profesoriaus, ir teisminės ir kitų valstybės valdžių tarpfunkcinė partnerystė, tarpusavio kontrolė ir atsvara, taip pat nurodyta, kad speciali teisėjų institucija – tai būtent teisėjų institucija (Kūris, 2023, p. 417) ir pan.

Svarbus jau šių dienų – tai 2020 m. rugsėjo 2 d. nutarimas, kuriame Konstitucinis Teismas dar kartą pabrėžė, kad teisminės valdžios visavertiškumas ir nepriklausomumas suponuoja jos savireguliaciją ir savivaldą, kuri apima, *inter alia*, teismų darbo organizavimą, teisėjų profesinio korpuso veiklą[40]. Teismų organizacinis savarankiškumas ir savivalda – svarbios realaus teisminės valdžios nepriklausomumo garantijos; kitų valdžios institucijų konstitucinė pareiga – gerbti Konstitucijoje įtvirtintą teismų nepriklausomumą. 1999 m. gruodžio 21 d. nutarime Konstitucinis Teismas nurodė ir tai, kad teisėjo ir teismų nepriklausomumo garantijų sistemos vertinimas leidžia teigti, kad jos tarpusavyje yra glaudžiai susijusios. Teisėjo ir teismų nepriklausomumo apskritai negalima vertinti pagal kokį nors vieną, kad ir labai reikšmingą, požymį, todėl visuotinai pripažįstama, jog

39 Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d., 2006 m. lapkričio 27 d., 2020 m. rugsėjo 2 d. nutarimai.

40 Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d., 2006 m. gegužės 9 d. nutarimai.

pažeidus kurią nors iš teisėjo ir teismų nepriklausomumo garantijų gali būti pakenkta teisingumui įgyvendinti, kiltų pavojus, kad nebus užtikrinamos žmogaus teisės ir laisvės, nebus garantuota teisės viršenybė.

Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje taikomas Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje nustatytas nepriklausomo ir nešališko teismo reikalavimas, kaip pabrėžta Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje, yra glaudžiai susijęs su kitu šio straipsnio 1 dalyje nustatytu reikalavimu, kad teismas (tribunolas) turi būti įsteigtas pagal įstatymą, t. y. teisėtas[41]. Šiame sprendime buvo nustatytas minėto Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimas dėl grubių pažeidimų skiriant Apeliacinio teismo teisėją vidaus teisėje (*inter alia*, dėl teisingumo ministro aktyvaus dalyvavimo procedūroje ir jo plačių įgaliojimų), dėl ko teismas, teisingiau, teisėjų kolegija, kurioje buvo teisėjas, paskirtas grubiai pažeidus svarbias teisėjų skyrimo procedūras, ir kuri nagrinėjo pareiškėjo baudžiamąją bylą vidaus teisėje, buvo pripažinta neteisėtos sudėties teismu pagal Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį. „Nepriklausomumas“ apima reikiamą asmeninę ir institucinę nepriklausomybę, kurios reikia nešališkam teismo sprendimų priėmimui, o kartu yra ir nešališkumo sąlyga. Jis apima ir teisėjų sugebėjimą nepasiduoti išoriniam spaudimui, kaip teisėjo moralinio integralumo dalį, taip pat institucines ir funkcionavimo garantijas – kurios apima teisėjų skyrimo tvarką bei garantijas, apsaugančias teisėjus ir teismus nuo neleistinos kitų valstybės valdžios grandžių įtakos. „Nepriklausomumo“ reikalavimas EŽTT praktikoje yra vertinamas pagal šiuos keturis kriterijus: teisėjų skyrimo tvarka, teisėjų mandato trukmė, ar egzistuoja garantijos nuo išorės spaudimo, ar pats teismas yra nepriklausomas („ar jis atrodo nepriklausomas“)[42]. Teismo (teisėjo) nešališkumas EŽTT praktikoje apima du aspektus – tai objektyvus nešališkumas ir subjektyvus nešališkumas[43].

Tuo tarpu Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktikoje skiriami teisminio nepriklausomumo išorinis ir vidinis aspektai. ESTT nurodo, kad išorinis nepriklausomumo aspektas „reikalauja, kad teismas vykdytų savo funkcijas visiškai autonomiškai, nesant jokių hierarchinių ryšių ar subordinacijos kitam organui, nevykdant jokių iš bet kur gaunamų įsakymų ar instrukcijų, taip būdamas apsaugotas nuo bet kokio išorinio kišimosi [...]“[44]. O vidinis teisminio nepriklausomumo aspek-

41 Pvz., EŽTT Didžiosios kolegijos 2020 m. gruodžio 1 d. sprendimas byloje *Guðmundur Andri Ástráðsson prieš Islandiją,* peticijos Nr. 26374/18, 231–234 punktai.

42 Žr. minėtą *Guðmundur Andri Ástráðsson* sprendimą; 2005 m. kovo 3 d. sprendimą byloje *Brudnicka ir kiti prieš Lenkiją*, peticijos Nr. 54723/00; 2011 m. spalio 6 d. sprendimą byloje *Agrokomplex prieš Ukrainą*, peticijos Nr. 23465/03; 2013 m. gegužės 27 d. sprendimą byloje *Oleksandr Volkov prieš Ukrainą*, peticijos Nr. 21722/11.

43 Žr. 2010 m. EŽTT sprendimą byloje *Daktaras prieš Lietuvą*, peticijos Nr. 42095/98; 2012 m. lapkričio 20 d. EŽTT sprendimą byloje *Harabin prieš Slovakiją*, peticijos Nr. 58688/11 ir kt.

44 Pvz., 2019 m. birželio 24 d. ESTT Didžiosios kolegijos sprendimas byloje *Komisija prieš Lenkiją* C-619/18, (§ 72).

tas „yra susijęs su teismo nešališkumu ir juo siekiama užtikrinti, kad tolygus atstumas būtų išlaikytas santykyje su bylos šalimis ir su jų interesais byloje, atsižvelgiant į bylos dalyko esmę. Šis aspektas reikalauja objektyvumo ir kad nebūtų jokio suinteresuotumo bylos baigtimi, išskyrus tai, kad turi būti griežtai laikomasi įstatymo raidės“. Didžioji kolegija šioje byloje nurodė ir tai, kad teisėjų nepašalinamumo (arba mandato neliečiamumo) principas nėra absoliutus, tačiau jo išimtys bus leidžiamos tik tada, kai jos bus grindžiamos teisėtu tikslu, bus proporcingos tam siekiamam teisėtam tikslui ir tik tiek, kiek tai nesukels pagrindo individams abejoti teismo pajėgumu atsispirti išorės veiksniams ir jo neutralumu dėl byloje esančių interesų.

Po trumpos tarptautinių teismų apžvalgos teismų nepriklausomumo turinio kontekste grįžkime prie konstitucinės jurisprudencijos. Visų pirma, akcentuotinas minėtas 1995 m. gruodžio 6 d. Konstitucinio Teismo nutarimas, kurį būtų galima laikyti itin reikšmingu ir dėl to, kad Konstitucinis Teismas Teismų įstatyme ir kituose Lietuvos įstatymuose, detalizuojančiuose Konstitucijos 109 straipsnio antrojoje dalyje įtvirtintas teisėjų ir teismo nepriklausomumo garantijas sąlygiškai suskirstė į tris grupes: a) teisėjo įgaliojimų trukmės neliečiamumo, b) teisėjo asmens neliečiamumo, c) teisėjo socialinio (materialinio) pobūdžio garantijas. Šios išskirtos nepriklausomumo garantijų grupės taip pat gana detaliai analizuotos šiame nutarime. Pažymėtina ir tai, kad mokslinėje literatūroje yra išskiriama daugiau teisėjų ir teismų nepriklausomumo garantijų grupių, negu buvo išskirta 1995 m. gruodžio 6 d. Konstitucinio Teismo nutarime, kaip antai, teismų sistemos nepriklausomumas nuo įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios (institucinis nepriklausomumas), teismų organizacinis savarankiškumas ir savivalda, nustatytas draudimas valstybės valdžios ir valdymo institucijoms, Seimo nariams ir kitiems pareigūnams, politinėms partijoms, politinėms ir visuomeninėms organizacijoms, piliečiams kištis į teisėjo ar teismų darbą (Birmontienė, 2013, p. 241–242).

Antra, panašios teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo garantijų grupės matomos ir 2022 m. balandžio 15 d. Konstitucinio Teismo nutarime, jame, svarstant Lietuvos Aukščiausiojo Teismo bei Lietuvos apeliacinio teismo teisėjų atleidimo iš pareigų teisėtumo klausimą, pažymėta, kad teisėjo ir teismų nepriklausomumas, taip pat jų nešališkumas gali būti užtikrinamas įvairiomis priemonėmis, *inter alia*, įstatymais įtvirtinant jų procesinį nepriklausomumą, teismų organizacinį savarankiškumą ir savivaldą, teisėjų statusą, teisėjo socialines (materialines) garantijas (Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 12 d. nutarimas), teismų sistemos nepriklausomumą nuo įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios (Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas).

Mokslinėje literatūroje teigiama, kad konstitucinėje doktrinoje nėra pateikta išsamaus teisėjo ir teismų nepriklausomumo garantijų sąrašo, nustatomos tik esminės garantijos, aiškinami atskiri jų elementai (Birmontienė, 2013, p. 244). Šiame kontekste pažymėtina, kad ir jau detaliai įvairiais aspektais aptartame

1995 m. gruodžio 6 d. nutarime Konstitucinis Teismas taip pat akcentavo teisėjo ir teismų nepriklausomumo garantijas bei teisėjų atsakomybę kaip visumą pabrėždamas, kad būtent toks visuminis vertinimas leidžia teigti, kad jos tarpusavyje yra glaudžiai susijusios. Todėl, Konstitucinio Teismo nuomone, teisėjo ir teismų nepriklausomumo apskritai negalima vertinti pagal kokį nors vieną, kad ir labai reikšmingą, požymį. Kita vertus, negalima nepripažinti, kad pažeidus bet kurią iš teisėjo ir teismų nepriklausomumo garantijų gali būti pakenkta siekiui įgyvendinti teisingumą, užtikrinti asmens teises ir laisves. Taigi iš aptartų 1995 m. gruodžio 6 d., 2022 m. balandžio 15 d. Konstitucinio Teismo nutarimų (ir daugelio kitų) matyti konstitucinio teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo turinys arba nepriklausomumo garantijos (jų tam tikri elementai).

Taigi teisėjo ir teismų nepriklausomumas yra vienas iš esminių demokratinės teisinės valstybės principų ir esminė teisingumo vykdymo sąlyga; būtent teisingumo vykdymas lemia išskirtinę teisminės valdžios vietą valstybės valdžios institucijų sistemoje ir teisėjų statusą. Taigi, kaip aiškiai rodo Konstitucinio Teismo jurisprudencija, Konstitucijoje, Teismų įstatyme ir kituose įstatymuose yra nustatyta teisėjo ir teismų nepriklausomumą įtvirtinančių garantijų visuma, reikalinga tam, kad teisėjai ir teismai galėtų veiksmingai įgyvendinti jiems pagal Konstituciją skirtą teisingumo vykdymo funkciją.

Toliau šiame straipsnyje detaliau analizuojamos šios teismų nepriklausomumo garantijos: teisėjų įgaliojimų trukmės neliečiamumas; teisėjo asmens neliečiamumas; teisėjų socialinio (materialinio) pobūdžio garantijos, keliami ir diskutuotini klausimai, ar tikrai, turėdami taip giliai išplėtotą Konstitucinio Teismo doktriną teisėjo ir teismų nepriklausomumo srityje, galime užtikrinti, kad šis konstitucinis teisėjo ir teismų nepriklausomumo principas jau yra realiai ir visiškai įgyvendintas ir jam nekyla jokios grėsmės šiuolaikinėje visuomenėje. Autorė nekelia tikslo atlikti išsamią ir visapusišką konstitucinio teisėjo ir teismų nepriklausomumo principą sudarančių garantijų sistemos analizę, o tik aptarti tam tikrus, jos nuomone, svarbius vienos ar kitos garantijos ar jų praktinio realizavimo aspektus.

Šiame straipsnyje nebus analizuojama kitų teisėjo ir teismų nepriklausomumo garantijų, tokių, kaip antai, teismų organizacinis savarankiškumas, teisminės valdžios savireguliacija ir savivalda, teismų procedūrinis nepriklausomumas ir kt., nes, autorės nuomone, šie klausimai jau detaliai aptarti mokslinėje literatūroje (Birmontienė, 2013; Borusevičiūtė, 2022), o naujų konstitucinės justicijos bylų, kuriose būtų buvę analizuoti tam tikri išryškėję nauji aspektai, kol kas nėra priimta.

Kad ir kaip būtų, galima išvada, kad tiek teisėjo ir teismų konstitucinės bei kitos įstatyminės nepriklausomumo garantijos, tiek teisėjų etikos taisyklės yra pagrindas tam, kad tiek bylos dalyviai, tiek apskritai visa visuomenė pasitikėtų teismine valdžia, kad jie tikėtų teismo, kaip teisinių ginčų arbitro, nešališkumu ir objektyvumu, kad šiam itin svarbiam konstituciniam imperatyvui įgyvendinti

skirtos garantijos padėtų teismams ir teisėjams vykdyti teisingumą ir garantuotų realų veiksmingą žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimą.

3. Teisėjo ir teismų nepriklausomumo garantijos

3.1. Teisėjų įgaliojimų trukmės neliečiamumas

Nesuklysiu pasakiusi, kad teisėjo mandato neliečiamumo principas yra vienas iš esminių elementų užtikrinant teisėjo ir teismų nepriklausomumo principą. Jam skiriama ypač daug dėmesio tiek tarptautinių teismų praktikoje, tiek tarptautinių organizacijų dokumentuose. Šioje dalyje iškeliami tik keli, mano nuomone, diskutuotini aspektai, susiję su teisėjo mandato neliečiamumo principu, nesiekiama pateikti išsamios analizės dėl šio principo aiškinimo ir taikymo Konstitucinio Teismo ar tarptautinių teismų jurisprudencijose.

2022 m. balandžio 15 d. nutarime Konstitucinis Teismas dar kartą priminė, kad teisėjo ir teismų nepriklausomumas – vienas iš esminių demokratinės teisinės valstybės principų, kurį lemia teisingumo vykdymo funkcija[45]. Teisėjo ir teismų nepriklausomumas, taip pat jų nešališkumas gali būti užtikrinamas įvairiomis priemonėmis, o Konstitucijoje įtvirtinto teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo turi būti paisoma ir įstatymais nustatant, *inter alia*, teisėjų atleidimo iš pareigų tvarką, reguliuojant kitus santykius, susijusius su teisėjų paskyrimu, paaukštinimu, perkėlimu ar atleidimu iš pareigų (Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas); įstatyme nustatyta teisėjų skyrimo ir atleidimo procedūra neturi pažeisti teisminės valdžios nepriklausomumo, Konstitucijos 5 straipsnyje nustatytos valstybės valdžių pusiausvyros (1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas); teisėjo ir teismų nepriklausomumas, taip pat jų nešališkumas užtikrinamas, *inter alia*, teisėjo įgaliojimų trukmės neliečiamumo konstitucine garantija (Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas).

Pažymėtina, kad, kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, užtikrinant teisėjo įgaliojimų trukmės neliečiamumą Konstitucijos 115 straipsnyje yra nustatyti Lietuvos Respublikos teismų teisėjų atleidimo iš pareigų pagrindai[46]; Konstitucijoje įtvirtintas teisėjų atleidimo iš pareigų (t. y. įgaliojimų nutrūkimo) pagrindų sąrašas yra baigtinis ir negali būti išplėstas įstatymais ar kitais teisės aktais[47].

Konstitucijos 115 straipsnio 5 punkte įtvirtintas teisėjų atleidimo iš pareigų pagrindas – kai teisėjas savo poelgiu pažemino teisėjo vardą. Viena iš teisėjo ne-

45 Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 12 d., 2004 m. gegužės 13 d., 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimai.

46 Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d., 2006 m. gegužės 9 d. nutarimai.

47 Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d., 2007 m. spalio 22 d., 2022 m. balandžio 15 d. nutarimai.

priklausomumo, įtvirtinto Konstitucijoje, garantijų yra jo įgaliojimų trukmės garantija[48]. Tik nepriklausomas teismas, taigi tik toks, kurio teisėjams garantuojamas jų įgaliojimų trukmės neliečiamumas, gali būti laikomas vykdančiu teisingumą taip, kaip reikalauja Konstitucija. Teisėjo įgaliojimų trukmės neliečiamumo garantija yra svarbi ir dėl to, kad teisėjas, kad ir kokios politinės jėgos būtų valdžioje, turi išlikti nepriklausomas ir nesitaikyti prie galimos politinių jėgų kaitos. Atvejai, kada teisėjas gali būti atleistas iš pareigų, ir atleidimo pagrindai įtvirtinti Konstitucijos 115 straipsnyje (taip pat Konstitucijos 74 ir 116 straipsniuose, numatančiuose galimybę aukštuosius teisėjus pašalinti iš pareigų apkaltos proceso tvarka). Pabrėžtina, kad šis teisėjo atleidimo pagrindų sąrašas yra išsamus (baigtinis), ir, kaip minėta, jis negali būti pakeistas ar papildytas įstatymu.

Pažymėtina, kad Konstitucijoje įtvirtintas teisėjo nepriklausomumo principas suponuoja tik tokį teisėjų įgaliojimų trukmės įstatyminį reguliavimą, kad skiriant teisėją jam būtų žinoma, kokia yra jo įgaliojimų trukmė (iki įstatyme nustatyto laiko arba kol sulauks įstatyme nustatyto pensinio amžiaus). Taigi teisėjo įgaliojimų trukmė negali priklausyti nuo jį paskyrusių valstybės valdžios institucijų būsimų sprendimų, grindžiamų laisva nuožiūra. Taip šis aspektas aiškinamas ir Europos Tarybos dokumentuose, EŽTT ir ESTT praktikoje.

Teisėjo elgesys – tiek susijęs su jo darbu, tiek kita veikla, nesusijusia su jo pareigomis, – neturi kelti abejonių dėl jo nešališkumo ir nepriklausomumo; teisėjas savo pareigas atlikti, taip pat elgtis turi taip, kad savo poelgiu nepažemintų teisėjo vardo[49]. Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje konstatuota ir tai, kad pagal Konstituciją teisėjui, savo poelgiu pažeminusiam teisėjo vardą, taikytina griežčiausia drausminės atsakomybės priemonė – atleidimas iš pareigų[50].

Todėl viena iš dažniausiai pasitaikančių situacijų dėl teisėjo mandato neliečiamumo garantijos – tai teisėjų ar teismų pirmininkų atleidimas iš pareigų iki jo nustatyto mandato pabaigos dėl įvairių priežasčių, dažniausiai dėl to, kad tam tikrais savo veiksmais pažemina teisėjo vardą. Šis atvejis dažnas Konstitucinio Teismo praktikoje[51]. Tuo tarpu tarptautinių teismų praktikoje yra ir kitokių atvejų, kada gali būti pažeidžiamas teisėjų mandato neliečiamumo principas. Prie jų grįšiu vėliau.

Taigi Lietuvos praktika rodo, kad teisėjo mandato neliečiamumo [galimo] pažeidimo aspektai iškyla įvairiausiose situacijose, kaip antai, labiau tradicinėje situacijoje, kai teisėjas atleidžiamas, jei nustatoma, kad savo poelgiu pažemina teisėjo vardą[52], arba Lietuvoje susiklosčiusioje kuriozinėje situacijoje, kai teisėjas (teismo

48 Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d., 1999 m. gruodžio 21 d., 2001 m. liepos 12 d. nutarimai.

49 Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d., 2007 m. spalio 22 d. nutarimai.

50 Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 10 d. sprendimas.

51 Pvz., Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d., 2022 m. balandžio 15 d. nutarimai.

52 Pvz., Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas.

atitinkamo skyriaus pirmininkas) atleidžiamas iš einamų pareigų, tačiau nepaskiriamas į kitas, aukštesnes pareigas[53], arba kai teisėjas atleidžiamas, kai savo poelgiu pažemina teisėjo vardą, tačiau jo atleidimo pagrįstumo bylą nagrinėjantys teismai kelia klausimą, ar toks aukštesniųjų grandžių teisėjas, kuris pagal Konstitucijos 74 straipsnį turėtų būti atleidžiamas apkaltos proceso tvarka, pagrįstai yra atleidžiamas pagal Konstitucijos 115 straipsnio 5 punktą, kaip pažeminęs teisėjo vardą[54].

Pareiga užtikrinti teisėjo ir teismų nepriklausomumą, kaip minėta, įtvirtinta Europos žmogaus teisių konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje. Europos Žmogaus Teisių Teismas savo jurisprudencijoje yra konstatavęs, kad, siekiant išsiaiškinti, ar teismas yra nepriklausomas Konvencijos 6 straipsnio požiūriu, turi būti vertinama, be kita ko, tai, kaip teisėjai skiriami ir kaip jie atleidžiami iš pareigų[55]. *Brudnicka ir kiti prieš Lenkiją* byloje EŽTT nutarė, kad teismuose veikusios jūrinės kolegijos (angl. *maritime chambers*) neatitiko nepriklausomo ir nešališko teismo reikalavimų, nes jų pirmininkai ir pavaduotojai buvo skiriami ir atleidžiami teisingumo ministro iniciatyva, suderinus kandidatūras skyrimo metu su Transporto ir jūrų reikalų ministerija. Todėl šiuo atveju nustatytas Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies reikalavimo dėl nepriklausomo ir nešališko teismo pažeidimas, nes minėta jūrinių kolegijų narių skyrimo ir atleidimo tvarka bei jų subordinacija minėtiems vykdomosios valdžios atstovams galėjo sukelti abejonių dėl jų nepriklausomumo (žr. sprendimo 35–41 punktus). *Oleksandr Volkov prieš Ukrainą* byla iškėlė sisteminę problemą Ukrainos teisėje, kai buvo nustatyta, kad teisėjų atleidimo procedūroje nėra nepriklausomo ir nešališko organo, kuris galėtų tinkamai spręsti teisėjų drausminės atsakomybės klausimus, užtikrinant teisėjų atleidimo procedūroje Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje garantuojamus teisingo proceso standartus (žr. sprendimo 103–156 punktus). Ukraina pralaimėjo kelias kitas bylas EŽTT[56] ir vykdant šiuos sprendimus valstybėje buvo imtasi net konstitucinių reformų, sukuriant naują organą – Aukščiausiąją Teisingumo Tarybą (angl. *the High Council of Justice*), tačiau Rusijos 2022 m. vasario 24 d. pradėtas agresyvus karas prieš Nepriklausomą Ukrainą iš esmės pristabdė šiuos teisingumo sistemos pertvarkos procesus.

Tuo tarpu EŽTT byloje *Özpinar prieš Turkiją* pripažino Konvencijos 8 straipsnio pažeidimą atleidus teisėją iš pareigų anksčiau negu numatytas jos mandato laikas dėl priežasčių, kurios išimtinai buvo siejamos su jos privačiu gyvenimu ir išvaizdos detalėmis. Minėtoje EŽTT Didžiosios kolegijos byloje *Baka prieš Vengriją* Aukščiau-

53 Pvz., Konstitucinio Teismo 2020 m. rugsėjo 2 d. nutarimas.

54 Pvz., Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 15 d. nutarimas.

55 Žr. kaip pavyzdį 2005 m. kovo 3 d. EŽTT sprendimą byloje *Brudnicka ir kiti prieš Lenkiją*, peticijos Nr. 54723/00, 38 punktas, 2013 m. gegužės 27 d. sprendimą byloje *Oleksandr Volkov prieš Ukrainą*, peticijos Nr. 21722/11, 103 punktas)

56 Žr. *Denisov prieš Ukrainą*, peticijos Nr. 76639/11, 2018 m. rugsėjo 25 d. sprendimas; *Gumenyuk prieš Ukrainą*, peticijos Nr. 11423/19, 2021 m. liepos 22 d. sprendimas ir kt.

siojo Teismo pirmininkas buvo atleistas iš šio teismo pirmininko pareigų priėmus įstatymų pakeitimus dėl, *inter alia*, teismo pavadinimo už tai, kad jis kritikavo valdančiosios politinės partijos veiksmus ir kišimąsi į teismų nepriklausomumą. Nors jis liko dirbti šio teismo teisėju ir Civilinių bylų skyriaus pirmininku, jo atleidimas iš minėtų Vengrijos Aukščiausiojo Teismo pirmininko pareigų 3,5 metų anksčiau jo įstatymais apibrėžto mandato laiko yra sunkiai suderinamas su teisminės valdžios kaip nepriklausomos valstybės valdžios prigimtimi, taip pat ir su teisėjų mandato neliečiamumo principu. Šioje byloje EŽTT priminė, kad teisėjo mandato neliečiamumo principas yra vienas iš fundamentaliausių elementų, užtikrinančių teismų nepriklausomumą (sprendimo 72 punktas). EŽTT šioje *Baka prieš Vengriją* byloje nustatė Konvencijos 6 straipsnio (dėl organo, kuris atitiktų nepriklausomo ir nešališko teismo reikalavimus, nebuvimo jo atleidimo procedūroje ir apskritai jokios jo atleidimo teisėtumo ir pagrįstumo patikros nebuvimo) ir 10 straipsnio (Aukščiausiojo Teismo pirmininko teisė ir net pareiga išsakyti savo poziciją dėl vykstančių reformų, kurios liečia teismų sistemą) pažeidimus.

Teisėjų nepašalinamumas iš pareigų, nepasibaigus jo mandatui, anot EŽTT, kyla iš teisėjų nepriklausomumo principo, kuris yra neatsiejamas nuo teisinės valstybės principo, taigi turėtų būti priskiriamas prie Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies garantijų. Tačiau principas nėra absoliutus, galimos jo išimtys, jei laikomasi tam tikrų nustatytų sąlygų: jei jos gali būti pateisinamos teisėtu tikslu, yra proporcingos siekiant minėto teisėto tikslo ir negali būti suprantamos kaip sudarančios prielaidas išoriniams veiksniams pakenkti teismo nepaveikiamumui ir jo neutralumui[57].

Tuo tarpu ESTT savo praktikoje pabrėžia, kad nepriklausomumo ir nešališkumo garantijos yra susijusios su reikalavimu, kad būtų nustatytos aiškios taisyklės, be kita ko, dėl teismo sudėties, jo narių skyrimo, įgaliojimų trukmės ir nusišalinimo, teisėjų nušalinimo ir jų atšaukimo priežasčių[58]. Be to, tam, kad teisėjai būtų apsaugoti nuo bet kokio išorinio poveikio ar spaudimo, būtina įtvirtinti tam tikras garantijas, padedančias juos apsaugoti, kaip antai, nepašalinamumo garantijas[59]. Teisėjai gali būti atšaukti iš teisėjo pareigų tik laikantis atitinkamos nustatytos tvarkos, jei jie nebetinkami pareigoms dėl nedarbingumo arba dėl šiurkštaus pažeidimo[60]. Tuo tarpu teisėjų priešlaikinis atleidimas iš einamų pareigų, įvykdžius atitinkamas teisines reformas ir įstatyme paankstinus jų pensinį amžių, laikomas nesuderinamu su teisėjo mandato neliečiamumo principu. Tai Europos Sąjungos Teisingumo Teis-

57 Žr. EŽTT Didžiosios kolegijos 2020 m. gruodžio 1 d. sprendimo byloje *Guðmundur Andri Ástráðsson prieš Islandiją*, peticijos Nr. 26374/18, 239 punktą.

58 Žr. ESTT 2006 m. rugsėjo 19 d. sprendimo byloje C-506/04 *Wilson* 53 punktą, 2019 m. birželio 24 d. sprendimą byloje C-619/18 *Komisija prieš Lenkiją*.

59 *Inter alia*, ESTT 2018 m. liepos 25 d. sprendimo byloje C-216/18 PPU *Minister for Justice and Equality* 64 punktas.

60 Žr. ESTT 2019 m. birželio 24 d. sprendimo byloje C-619/18 *Komisija prieš Lenkiją* 76 punktą.

mas nustatė 2019 m. birželio 24 d. sprendime jau anksčiau aptartoje byloje *Komisija prieš Lenkiją* (C-619/18), kurioje ESTT, *inter alia*, priminė, kad pagal teisėjų mandato neliečiamumo principą reikia, kad teisėjams būtų sudarytos galimybės dirbti iki jų įstatymų nustatyto mandato pabaigos, kai toks mandatas yra aiškiai apibrėžtas. Lenkijos Aukščiausiojo Teismo teisėjams pensinis amžius buvo sumažintas nuo 70 metų iki 65 metų, nurodant, kad jie gali vykdyti teismines funkcijas ir po 65 metų, bet tik su Lenkijos valstybės Prezidento, kurio sprendimo negalės peržiūrėti jokia teisminė valdžia, leidimu. ESTT nuomone, Lenkijos Aukščiausiojo Teismo teisėjų pensinio amžiaus sumažinimas šiuo metu dirbantiems Lenkijos Aukščiausiojo Teismo teisėjams pažeidė jų kaip teisėjų mandato neliečiamumo principą, kuris yra esminis jų nepriklausomumui, ir tai yra nesuderinama su ES sutarties 19(1) straipsniu.

Grįžtant prie konstitucinių klausimų, iškeltina keletas diskutuotinų aspektų, kurie ypač išryškėjo pastarųjų metų Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. Konstitucijos 115 straipsnio 5 punkte yra įtvirtintas teisėjų atleidimo iš pareigų pagrindas – kai teisėjas savo poelgiu pažemino teisėjo vardą. Tai, visų pirma, klausimas dėl Konstitucijos 115 straipsnio 5 punkto sąvokos „poelgis, kuriuo pažeminamas teisėjo vardas“. Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys į tai, kad Konstitucinis Teismas yra aiškiai pažymėjęs, kad Konstitucijoje *expressis verbis* nėra nustatyta, kokie teisėjo poelgiai yra priskirtini tokiems, kuriais yra pažeminamas teisėjo vardas. Konstitucinio Teismo teigimu, formuluotė „teisėjo vardą pažeminantis poelgis“ yra talpi, ji apima ne tik teisėjo elgesį, kuriuo jis teisėjo vardą pažemino vykdydamas savo, kaip teisėjo, įgaliojimus, bet ir teisėjo vardą pažeminusį elgesį, nesusijusį su teisėjo įgaliojimų vykdymu.

Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas, taip pat teismų savivaldos institucijos turi diskreciją nustatyti, kokie teisėjo poelgiai yra priskirtini tokiems, kuriais pažeminamas teisėjo vardas, tačiau nei įstatymais, nei teismų savivaldos institucijų sprendimais negali būti nustatytas koks nors išsamus (baigtinis) poelgių, kuriais teisėjas pažemina teisėjo vardą, sąrašas; ar teisėjo poelgis yra toks, kuriuo pažeminamas teisėjo vardas, kiekvieną kartą turi būti sprendžiama įvertinus visas su tuo poelgiu susijusias ir turinčias reikšmės bylai aplinkybes[61].

Taigi nors Konstitucinio Teismo pozicija šiuo klausimu yra gana aiški, 2022 m. balandžio 15 d. nutarimo kontekste galima diskusija apie tai, kokie veiksmai bus vertinami kaip „teisėjo elgesys, kuriuo žeminamas teisėjo vardas“, o kurie pagal Konstitucijos 74 straipsnį būtų priskiriami veiksmams, kuriais „šiukščiai pažeidžiama Konstitucija ir sulaužoma priesaika“. Jei Konstitucinis Teismas 2022 m. balandžio 15 d. nutarime nebūtų pateisinęs abiejų Konstitucijoje numatytų teisėjo atleidimo procedūrų (t. y. apkaltos proceso tvarka pagal Konstitucijos 74 straipsnį ir teisėjo atleidimo, pažeminus teisėjo vardą pagal Konstitucijos 115 straipsnio

61 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas, 2014 m. kovo 10 d. sprendimas, 2022 m. balandžio 15 d. nutarimas.

5 punktą) galimybės, susidarytų įdomi situacija, kai, pavyzdžiui, pirmosios instancijos teisėjo įvykdytas buitinio smurto atvejis šeimoje arba vairavimas išgėrus būtų vertinamas kaip teisėjo vardo žeminimas, ir jis būtų atleidžiamas iš darbo šiuo pagrindu, tuo tarpu Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytų aukščiausiųjų grandžių teismų teisėjams tokiu atveju būtų inicijuojama apkaltos procedūra, kurioje galutinį sprendimą priima Seimas. Taigi, galima ir tokia situacija, kai Seimas, galutinai balsuodamas dėl tokio teisėjo atleidimo (jau po proceso Konstituciniame Teisme ir jo išvadų, kad tam tikrais veiksmais yra šiurkščiai pažeista Konstitucija ir sulaužyta priesaika) jo neatleistų, o tokių situacijų jau buvo Seimo darbe, tada išeitų taip, kad tokioje situacijoje aukščiausiųjų grandžių teismų teisėjas galėtų tęsti savo teisėjo darbą? O jo kolega, žemesniųjų grandžių teisėjas, jau buvo atleistas už teisėjo vardo pažeminimą. Ar tai būtų suderinama su teisėjo lygybės principu? Aišku, tai tik hipotetinė situacija, nes Konstitucinis Teismas minėtame 2022 m. balandžio 15 d. nutarime aiškiai pabrėžė, kad galimos abi Konstitucijoje numatytos procedūros dėl aukščiausiųjų grandžių teismų teisėjų atleidimo, o jų naudojimas konkrečiu atveju priklauso nuo įgaliotų subjektų, t. y. koks subjektas tam tikroje situacijoje (atitinkamai Respublikos Prezidentas ar Seimas) imsis iniciatyvos vienai ar kitai aukščiausiųjų grandžių teismų teisėjų atleidimo procedūrai (atitinkamai pagal Konstitucijos 115 straipsnio 5 punktą ar Konstitucijos 74 straipsnį) inicijuoti.

Kitas aspektas, dėl kurio vis dar galima diskutuoti, tačiau dėl kurio Konstitucinio Teismo jurisprudencija yra visiškai aiški – Konstitucinio Teismo suformuota pozicija, kad pagal Konstitucijos 115 straipsnio 5 punktą teisėjas gali būti atleistas iš pareigų, jeigu savo poelgiu pažemino teisėjo vardą, nepriklausomai nuo to, ar teisėjo vardą žeminantis poelgis vėliau teismo yra įvertinamas kaip nusikalstama veika ir ar atitinkamas apkaltinamasis teismo nuosprendis įsiteisėja[62]. Tokia pat Konstitucinio Teismo pozicija suformuota ir drausminės atsakomybės taikymo atleidžiamam teisėjui atveju, t. y. galima atleisti teisėją pagal Konstitucijos 115 straipsnio 5 punktą Teisėjų garbės teismui neišnagrinėjus jam iškeltos drausmės bylos ir nepriėmus joje sprendimo siūlyti Respublikos Prezidentui atleisti šį teisėją iš pareigų[63].

Šiame kontekste pažymėtina, kad, pavyzdžiui, Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijoje (2010) 12 valstybių narių dėl teisėjų: nepriklausomumas, veiksmingumas ir atsakomybė pabrėžta (50 punktas), kad teisėjų mandato trukmė turi būti aiškiai apibrėžta įstatyme. Turimas nuolatinis teisėjo mandatas gali būti panaikintas tik tais atvejais, kai yra nustatomi rimti drausminių ar baudžiamųjų įstatyminių nuostatų pažeidimai arba kai teisėjas nebegali daugiau atlikti savo funkcijų. Taigi iš esmės Konstitucija leidžia atleisti teisėją iš darbo ir tada, kai jis yra išteisinamas dėl tam tikrų jam buvusių inkriminuotų baudžiamųjų

62 Konstitucinio Teismo 2007 m. sausio 16 d., 2022 m. balandžio 15 d. nutarimai.

63 Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 17 d. sprendimas.

veikų arba toks vykęs baudžiamasis tyrimas apskritai yra nutraukiamas. Kaip rodo praktika, toks teisėjas dažniausiai yra atleidžiamas iš darbo kur kas anksčiau, nei vienaip ar kitaip baigiasi jo atžvilgiu pradėta drausminė procedūra ar pradėtas tokio asmens baudžiamasis persekiojimas[64].

Šiuo atveju diskutuotina, ar tokia Konstitucinio Teismo formuojama praktika atitinka Europos Tarybos formuojamus standartus, nes teisėjas gali būti atleistas iš darbo pagal Konstitucijos 115 straipsnio 5 punktą, jei teisėjų savivaldos institucija nustato, kad tam tikri teisėjo veiksmai pažemino teisėjo vardą. Tokia situacija buvo nagrinėjama konstitucinės justicijos byloje dėl apygardos teismo teisėjo atleidimo ir joje Konstitucinis Teismas priėmė jau minėtą 2007 m. gruodžio 17 d. nutarimą. Šioje byloje teisėjas Prezidento dekretu buvo atleistas pagal Konstitucijos 115 straipsnio 5 punktą už teisėjo vardą žeminantį poelgį, nors jam iškelta drausmės byla dar nebuvo išnagrinėta Teisėjų garbės teisme. Pareiškėjas teismui šiuo atveju kaip tik ir kėlė klausimą, ar Respublikos Prezidentas, Teisėjų garbės teismui dar nepriėmus atitinkamo sprendimo, turėjo teisę minėtu pagrindu atleisti šį teisėją iš pareigų. Nors Konstitucinis Teismas padarė aiškią išvadą, kad atitinkamas Respublikos Prezidento dekretas tuo aspektu, kad Vilniaus apygardos teismo teisėjas buvo atleistas iš pareigų Teisėjų garbės teismui neišnagrinėjus jam iškeltos drausmės bylos ir nepriėmus joje sprendimo siūlyti Respublikos Prezidentui atleisti šį teisėją iš pareigų, neprieštarauja Konstitucijai, vis dėlto prie šio klausimo būtų galima grįžti. Šiame kontekste paminėtina, kad Konstitucinis Teismas yra suformavęs oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatą, kad Lietuvos teisės aktai „negali nustatyti žemesnių standartų, negu nustatytieji pagal visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas. Tokio reikalavimo nepaisymas būtų nesuderinamas su Konstitucijos preambulėje įtvirtintais atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės, teisinės valstybės siekiais, kuriuos išreiškia konstitucinis teisinės valstybės principas“[65] (Jočienė, 2022, p. 95). Be to, Konstitucinis Teismas yra pripažinęs galimybę nustatyti Konstitucijoje ir aukštesnius standartus negu nustatytieji tarptautinėje teisėje. Taigi kyla klausimas, ar šiuo atveju šie tarptautiniai standartai yra išlaikomi nustatant teisėjams griežtesnę atsakomybę, kai teisėjas už teisėjo vardo pažeminimą gali būti atleidžiamas iš teisėjo pareigų nelaukiant drausminės procedūros pabaigos ar baudžiamojo persekiojimo rezultatų, ar vis dėlto tarptautiniai standartai būtų labiau gerbiami, jei ypač drausminio tyrimo išvadų būtų palaukiama teisėjo atleidimo procedūroje. Jokiu būdu nenoriu kritikuoti Konstitucinio Teismo pozicijos vienu ar kitu suformuotos oficialiosios konstitucinės doktrinos klausimu, tačiau šie klausimai yra tokie aktualūs, kad prie jų vienu ar kitu aspektu vis galima grįžti ir dar kartą padiskutuoti.

64 Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 17 d., 2022 m. balandžio 15 d. nutarimai.

65 Žr. Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimas.

Neanalizuosiu šiame straipsnyje Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios įstatymo numatytos teisėjų institucijos (kuri turėtų būti analizuojama kaip atskira teisėjo ir teismų nepriklausomumo garantija), tik noriu atkreipti dėmesį į du aspektus. Pirma, itin svarbus šioje srityje yra Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas, kuriuo Teismų įstatymo 119 straipsnio 2 dalis (2002 m. sausio 24 d. redakcija), ta apimtimi, kuria buvo nustatyta, kad į Teismų tarybą įeina ne tik teisėjai, bet ir kiti asmenys, buvo pripažinta prieštaraujančia Konstitucijos 112 straipsnio 5 daliai, 5 straipsnio 2 daliai, konstituciniam valdžių padalijimo principui, konstituciniam teisinės valstybės principui. Tai yra labai svarbi Konstitucinio Teismo pozicija, nes vien tik iš teisėjų sudaryta speciali teisėjų institucija gali atlikti jai pavestą konstitucinę misiją – patarti Respublikos Prezidentui dėl teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ir atleidimo iš pareigų. Priešingu atveju, t. y. jeigu ši institucija būtų sudaryta ne iš teisėjų arba ne vien iš teisėjų, būtų nepaisoma šioje dalyje įtvirtintos valstybės institucijos – specialios teisėjų institucijos konstitucinės sampratos (kad formuojant teisėjų korpusą minėta speciali teisėjų institucija yra atsvara Respublikos Prezidentui – politinei institucijai). Įstatymų leidėjui yra suteikiama teisė nustatyti ir tokius minėtos specialios teisėjų institucijos įgaliojimus, kurie nėra *expressis verbis* nustatyti Konstitucijoje (jos 112 straipsnio 5 dalyje), bet kyla iš šios specialios teisėjų institucijos konstitucinių įgaliojimų, susijusių su patarimu Respublikos Prezidentui dėl teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų, t. y. įgaliojimų, susijusių su teisminės valdžios, kaip profesiniu pagrindu formuojamos valstybės valdžios, dalyvavimu priimant sprendimus dėl teisėjų karjeros, taip pat galimybių asmenims siekti teisėjo karjeros užtikrinimu. Antai Konstitucija nedraudžia įstatymu nustatyti, kad ši speciali teisėjų institucija turi įgaliojimus inicijuoti drausmės bylų iškėlimą teisėjams, įgaliojimus skirti teisėjų egzaminų komisijos narius ir kt.[66] Kitas diskutuotinas aspektas – ar gali Respublikos Prezidentas nepaisyti specialios teisėjų institucijos patarimo ir, pavyzdžiui, pasiūlyti skirti kitą asmenį (iš atrinktų kandidatų į teisėjus sąrašo) į teisėjo pareigas nei siūlė minėta institucija? Konstitucinis Teismas 2006 m. gegužės 9 d. nutarime pabrėžė, kad Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios įstatymo numatytos teisėjų institucijos patarimo Respublikos Prezidentui teisiniai padariniai priklauso nuo to, ar į šią instituciją kreipiamasi dėl teisėjo paskyrimo, ar dėl jo paaukštinimo, ar dėl jo perkėlimo, ar dėl jo atleidimo iš pareigų. Tame pačiame nutarime aiškiai pabrėžta, kad tais atvejais, kai į Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytą specialią įstatymo numatytą teisėjų instituciją Respublikos Prezidentas kreipiasi patarimo dėl teisėjo paskyrimo, paaukštinimo ar perkėlimo, o ši speciali institucija pataria asmenį paskirti teisėju, paaukštinti teisėją ar jį perkelti, toks patarimas

66 Žr. Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimą.

Respublikos Prezidento *nesaisto.* Tai reiškia, kad Respublikos Prezidentas gali to asmens nepaskirti teisėju, jo nepaaukštinti ar neperkelti (o jei skiriamas Aukščiausiojo Teismo arba Apeliacinio teismo teisėjas – gali neteikti jo kandidatūros Seimui). Kitokių teisinių padarinių kyla tuo atveju, jeigu ši speciali teisėjų institucija *expressis verbis* pataria neskirti to asmens teisėju, teisėjo nepaaukštinti arba neperkelti, arba Respublikos Prezidentui atsako, kad nepataria jam to asmens skirti teisėju, nepataria paaukštinti teisėjo ar jį perkelti, tai tokiu atveju Respublikos Prezidentas negali to asmens skirti teisėju, paaukštinti teisėją ar jį perkelti. Taigi grįžkime prie pirmojo atvejo.

Čia įdomūs du aspektai. Viena vertus, Konstitucinis Teismas 2006 m. gegužės 9 d. nutarime labai aiškiai pabrėžė, kad įstatymais ir kitais teisės aktais reguliuojant santykius, susijusius su teisėjų paskyrimu, paaukštinimu, perkėlimu ar atleidimu iš pareigų, negalima paneigti nurodytos specialios teisėjų institucijos kompetencijos, konstitucinės prigimties ir paskirties, tačiau, kita vertus, Konstitucija (jos 84 straipsnis) suteikia aiškius konstitucinius įgaliojimus Respublikos Prezidentui teisėjų skyrimo procese. Ir čia kyla klausimas, ar Respublikos Prezidentas turi / privalo motyvuoti savo pasirinkimą, t. y. pateikti argumentus dėl situacijos, kai jis nesivadovauja specialios teisėjų institucijos, kuri pagal Teismų įstatymo 119 straipsnį yra Teisėjų taryba, motyvuotu patarimu paskirti tam tikrą asmenį teisėju (kuris jo konstitucine prasme nesaisto), ir siūlo skirti kitą asmenį teisėju, vėl kreipdamasis į specialią teisėjų instituciją. Ar situacija, jei būtų reikalaujama iš Respublikos Prezidento pateikti argumentų ir (ar) motyvų dėl jo tam tikro kandidato į teisėjus pasirinkimo konkrečiu atveju, nebūtų traktuojama kaip kišimasis į Prezidento konstitucinius įgaliojimus? Kita vertus, jei Respublikos Prezidento nesaisto specialios teisėjų institucijos – Teisėjų tarybos – motyvuotas patarimas skirti tam tikrą asmenį teisėju, paaukštinti tam tikrą teisėją ar jį perkelti, nors ir gerbiant oficialiąją konstitucinę doktriną, vis dėlto galima kelti klausimą, ar šiuo atveju nebus paneigta nurodytos specialios teisėjų institucijos kompetencija ir konstitucinė paskirtis (o tai draudžia ta pati oficialioji konstitucinė doktrina)?

Dar įdomesnę situaciją rodo Lietuvos Respublikos Vyriausybei komunikuota Europos Žmogaus Teisių Teismo peticija *Misiūnas prieš Lietuvą* (peticijos Nr. 38687/22)[67], kuri kelia panašius klausimus, t. y. kaip praktikoje turi būti įgyvendinama buvusio teisėjo įstatyme numatyta teisė grįžti per įstatyme apibrėžtą konkretų laikotarpį į teisėjo pareigas. Šioje peticijoje pareiškėjas (buvęs teisėjas) skundžiasi,

67 Vyriausybės atstovas Europos Žmogaus Teisių Teisme. *Perduota peticija dėl pareiškėjo teisės apskųsti sprendimą neskirti jo teisėju.* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://lrv-atstovas-eztt.lt/naujienos/perduota-peticija-del-pareiskejo-teises-apskusti-sprendima-neskirti-jo-teiseju [žiūrėta 2023 m. birželio 6 d.].

kad jis negalėjo veiksmingai apskųsti Lietuvos Respublikos Prezidento sprendimo jo neskirti iš naujo į teisėjo pareigas, prisidengiant tokiais argumentais, *inter alia,* kad pareiškėjas nesugebės būti nešališkas ir atsakingai vykdyti apylinkės teismo teisėjo pareigų, kad jis dalyvavo politikoje ir reikia „politinio atšalimo", nenurodant „politinio atšalimo" laikotarpio. Pasak pareiškėjo, nebuvo priimta jokio oficialaus sprendimo dėl pareiškėjo prašymo paskirti jį teisėju. Tuo tarpu Lietuvos Aukščiausiasis Teismas sutiko su bylą nagrinėjusiais teismais, kad pareiškėjo reikalavimas įpareigoti Lietuvos Respublikos Prezidentą paskirti jį į teisėjo pareigas nepriskirtas nagrinėti jokiam teismui. Šis teismas konstatavo, kad pareiškėjas, manantis, kad valstybės valdžia buvo įgyvendinama netinkamai, turi teisę reikalauti atlyginti dėl to patirtą turtinę ir neturtinę žalą. Šioje byloje EŽTT vertins, ar teismo procesui buvo taikytina Konvencijos 6 straipsnio (teisė į teisingą bylos nagrinėjimą) 1 dalis civiliniu aspektu; jeigu taip, ar pareiškėjas turėjo teisę kreiptis į teismą, kad būtų sprendžiamas asmens civilinio pobūdžio teisių ir pareigų klausimas. EŽTT taip pat vertins, ar pareiškėjas turėjo veiksmingą vidaus teisinės gynybos priemonę dėl jo skundų pagal Konvenciją: ar pareiškėjas turėjo „įrodomą reikalavimą", kad jo teisės buvo pažeistos remiantis Konvencijos 13 straipsniu (teisė į veiksmingą teisinės gynybos priemonę), taikomu kartu su Konvencijos 8 straipsniu (teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą). Tai yra tik komunikuota byla, tačiau ji iš esmės kelia Respublikos Prezidento bei specialios teisėjų institucijos Konstitucijoje numatytų konstitucinių įgaliojimų teisėjų skyrimo procedūroje praktinio [ne]įgyvendinimo klausimą.

Dar vienas aspektas – Konstitucijos 115 straipsnio 5 punkte įtvirtintas teisėjų atleidimo iš pareigų pagrindas – kai teisėjas savo poelgiu pažemino teisėjo vardą. Konstitucinis Teismas yra aiškiai konstatavęs, kad pagal Konstituciją įstatymų leidėjas, taip pat teismų savivaldos institucijos turi diskreciją nustatyti, kokie teisėjo poelgiai yra priskirtini tokiems, kuriais pažeminamas teisėjo vardas, tačiau nei įstatymais, nei teismų savivaldos institucijų sprendimais negali būti nustatytas koks nors išsamus (baigtinis) poelgių, kuriais teisėjas pažemina teisėjo vardą, sąrašas. Teismas yra pabrėžęs ir tai, kad užtikrinant teisėjo įgaliojimų trukmės neliečiamumą Konstitucijos 115 straipsnyje yra nustatyti Lietuvos Respublikos teismų teisėjų atleidimo iš pareigų pagrindai[68]; Konstitucijoje įtvirtintas teisėjų atleidimo iš pareigų (t. y. įgaliojimų nutrūkimo) pagrindų sąrašas yra baigtinis ir negali būti išplėstas įstatymais ar kitais teisės aktais[69]. Taigi šios suformuotos oficialiosios konstitucinės doktrinos fone gali būti keliamas dar vienas diskusinis klausimas, ar iš tikrųjų nesant nustatyto, išsamaus (baigtinio) poelgių, kuriais teisėjas pažemina teisėjo vardą, sąrašo (o tas draudžiama), negali susidaryti situacijų, kai teisėjų atleidimo pagrindų sąrašas, teisingiau vieną atleidimo pagrindą – teisėjo vardą

68 *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d., 2006 m. gegužės 9 d. nutarimai.

69 Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d., 2007 m. spalio 22 d. nutarimai.

žeminantis poelgis – apibrėžiantis turinys bus praplėstas tam tikru nauju, iki tol neįvykusiu (nebuvusiu, nepasitaikiusiu) teisėjo veiksmu ar poelgiu, ir kuris specialios teisėjų institucijos bus pripažintas kaip patenkantis į šį atleidimo pagrindą (t. y. minėtas atleidimo pagrindo turinys bus praplėstas). Galima kelti hipotetinį klausimą, ar tai suderinama su konstituciniais teisinio tikrumo ir teisinio aiškumo principais, kurie yra teisinės valstybės principo sudedamosios dalys.

Dar viena konstitucinės justicijos byla, į kurią noriu atkreipti dėmesį šioje dalyje – tai 2020 m. rugsėjo 2 d. Konstitucinio Teismo nutarimas, kuriame Teismas sprendė dėl Lietuvos Respublikos Prezidento 2019 m. gruodžio 16 d. dekreto Nr. 1K-164 „Dėl teikimo Lietuvos Respublikos Seimui atleisti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėją Sigitą Rudėnaitę iš šio teismo Civilinių bylų skyriaus pirmininko pareigų ir skirti ją Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininke“ bei Seimo 2020 m. balandžio 21 d. nutarimo Nr. XIII-2848 „Dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjos Sigitos Rudėnaitės atleidimo iš šio teismo Civilinių bylų skyriaus pirmininko pareigų“ atitikties Konstitucijai. Pripažinus minėtus aktus prieštaraujančiais Teismų įstatymui ir Konstitucijai, be kita ko, teisėjų nepriklausomumo principui ir šio principo suponuojamai teisėjo įgaliojimų trukmės neliečiamumo garantijai, kartu konstatuota, kad Seimo 2020 m. balandžio 21 d. nutarimu nepaisyta iš konstitucinio valdžių padalijimo principo kylančio reikalavimo nepažeisti teisminės valdžios nepriklausomumo ir valstybės valdžių pusiausvyros.

Kodėl ši konstitucinės justicijos byla aktuali ir dėl jos buvo nemažai teisinių diskusijų?[70] Juk turbūt niekas net neabejojo tokiu Konstitucinio Teismo nutarimu (t. y. randant prieštaravimą Konstitucijai) šioje konstitucinės justicijos byloje. Maža to, kalbant ne teisine kalba, ir paprastam žmogui buvo aišku, kad minėta Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininkė buvo atleista iš pareigų tiesiog per klaidą ar per didelį procedūrose dalyvaujančių valdžios institucijų ir pareigūnų neapsižiūrėjimą. Tačiau būtent tokia kuriozinė situacija lėmė tai, kad minėto teismo Civilinių bylų skyriaus pirmininkė daugiau kaip keturis mėnesius nėjo skyriaus pirmininkės pareigų ir iš esmės tokio neteisėto ir kartu kuriozinio jos atleidimo padariniai liko neatlyginti. Kodėl? Todėl, kad Konstitucinis Teismas šioje konstitucinės justicijos byloje tinkamai neišsprendė minėto Konstitucijai prieštaraujančio skyriaus pirmininkės atleidimo iš pareigų teisinių padarinių klausimo. Konstitucinis Teismas nutarime pažymėjo, kad, šioje konstitucinės justicijos byloje Seimo 2020 m. balandžio 21 d. nutarimą pripažinus prieštaraujančiu Konstitucijai ir Teismų įstatymui, nėra pagrindo paneigti jo konstitucingumo prezumpcijai galiojant atsiradusių teisinių padarinių teisėtumą. Seimo 2020 m. balandžio 21 d. nutarimu nėra iš esmės paneigiamos

70 Teise.pro. *G. Kryževičius. Paraleliniai teisinės tikrovės pasauliai.* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.teise.pro/index.php/2020/11/07/g-kryzevicius-paraleliniai-teisines-tikroves-pasauliai/ [žiūrėta 2023 m. birželio 6 d.].

pamatinės konstitucinės vertybės, *inter alia*, demokratija, prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis, taigi nėra teisinio pagrindo pripažinti antikonstituciniais visus Seimo 2020 m. balandžio 21 d. nutarimo taikymo padarinius.

Nedalyvavau šioje konstitucinės justicijos byloje priimant aptariamą 2020 m. rugsėjo 2 d. nutarimą, todėl turiu teisę atviriau pareikšti savo poziciją šiame nutarime nagrinėtais klausimais, nes manęs šiuo atveju nesaisto pasitarimo kambario slaptumo principas. Taigi, visų pirma man asmeniškai kyla principinis klausimas, kaip aprašytoje situacijoje galima Teismo pozicija, kad „[...] nėra pagrindo paneigti jo konstitucingumo prezumpcijai galiojant atsiradusių teisinių padarinių teisėtumą".

Suprantu, kad Konstitucinis Teismas pasirėmė Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta bendra taisykle, kad Konstitucinio Teismo sprendimų galia yra nukreipiama į ateitį, kuri nėra absoliuti[71]. Šios taisyklės išimtis gali būti situacija, kai, pavyzdžiui, asmeniui Lietuvos Respublikos pilietybė individualiu aktu – Lietuvos Respublikos Prezidento dekretu – buvo suteikta pažeidžiant Konstituciją ir įstatymus. Tokiu atveju asmuo negali įgyti pilietybės šio individualaus akto pagrindu. Kitoks Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalies aiškinimas būtų nesuderinamas su Konstitucijos viršenybės principu, konstituciniu teisinės valstybės principu, su konstitucinio teisingumo užtikrinimu[72].

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs ir tai, kad jis turi įgaliojimus, konstitucinės justicijos bylose nustatęs, kad ginčijamas teisės aktas (jo dalis) ne tik prieštarauja Konstitucijai, bet ir iš esmės paneigia pamatines konstitucines vertybes – Lietuvos valstybės nepriklausomybę, demokratiją, respubliką ar prigimtinį žmogaus teisių ir laisvių pobūdį, pripažinti antikonstituciniais ir šio teisės akto (jo dalies) taikymo padarinius. Tuo tarpu minėtame 2020 m. rugsėjo 2 d. nutarime Konstitucinis Teismas pasielgė priešingai – jis nurodė, kad nėra pagrindo teigti, kad Seimo 2020 m. balandžio 21 d. nutarimu, kuriuo Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus pirmininkė S. Rudėnaitė buvo atleista iš šių pareigų, buvo sutrikdytas teisingumo vykdymas ir konkrečiai – Aukščiausiojo Teismo funkcijų vykdymas. Todėl, Teismo nuomone, šioje konstitucinės justicijos byloje Seimo 2020 m. balandžio 21 d. nutarimą pripažinus prieštaraujančiu Konstitucijai ir Teismų įstatymui, nėra pagrindo paneigti jo konstitucingumo prezumpcijai galiojant atsiradusių teisinių padarinių teisėtumą.

Taigi Konstitucinis Teismas, nuo pat pirmųjų savo veiklos dienų jurisprudencijoje formavęs oficialiąją konstitucinę doktriną dėl teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo kaip esminio demokratinės teisinės valstybės elemento, kaip vieno

71 *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas, 2012 m. gruodžio 19 d. sprendimas, 2016 m. birželio 27 d. nutarimas.

72 Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas.

iš pamatinių konstitucinių principų, kaip esminės teisingumo vykdymo ir žmogaus teisių užtikrinimo sąlygos, šiame nutarime pabrėžė, kad fundamentalios vertybės, pavyzdžiui, demokratija, šiuo atveju nebuvo paneigtos. Tokia pasirinkta Teismo pozicija mažų mažiausia konstituciškai abejotina jau vien tuo aspektu, kad teisėjo ir teismų nepriklausomumo imperatyvas laikomas esmine *demokratinės* teisinės valstybės sąlyga, o demokratija yra ir viena iš ES vertybių, ką pastaruoju metu aiškiai pabrėžia ESTT teismas bylose prieš Vengriją ir Lenkiją, kuriose keliami valdžios institucijų bandymai kištis į teisminės valdžios nepriklausomumą, ir bandymus mažinti teisėjų nepriklausomumo garantijas (kaip antai, mažinant pareigas einančių teisėjų pensinį amžių, įsteigiant naujas drausmines kolegijas, priimant teisminių reformų paketus, dėl kurių teisėjai (teismų pirmininkai) atleidžiami iš pareigų, ir kt.).

Kaip pažymi prof. Jarašiūnas, buvęs Konstitucinio Teismo ir ESTT teisėjas, Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje pabrėžta: nuostata, jog „Lietuvos valstybė yra demokratinė, reiškia, kad valstybėje turi būti užtikrinama Konstitucijos viršenybė, žmogaus teisių ir laisvių apsauga, visų asmenų lygybė įstatymui ir teismui, teisė į teisminę gynybą, laisvi ir periodiški rinkimai, valdžių padalijimas ir pusiausvyra, [...] ir kt. Pažymėtina, jog nuostata, kad Lietuvos valstybė yra demokratinė, yra konstitucinis įpareigojimas nenukrypti nuo demokratijos reikalavimų, taikytinų visoms valstybės institucijoms [...]. Demokratija – viena iš ES vertybių. Antai ESS preambulėje minima ES ištikimybė demokratijos principui, 2 straipsnyje, be kitų vertybių, kuriomis grindžiama ES, rasime ir demokratiją, 10 straipsnyje pabrėžiama, kad Sąjungos veikla grindžiama atstovaujamąja demokratija. Tai susišaukia su demokratijos samprata Konstitucijoje, taigi požiūriai į demokratiją iš esmės sutampa (Jarašiūnas, 2018, p. 235–236). Taigi pagarba demokratijai, kaip pamatinei konstitucinei vertybei, kuri reiškia ir žmogaus teisių apsaugą, taip pat įpareigojo apginti atleistos skyriaus pirmininkės teises nuo pat konstituciškai neteisėtų aktų [Prezidento dekreto ir Seimo nutarimo] priėmimo dienos.

Antra, Konstitucinis Teismas visada pasisako už aukštus žmogaus teisių apsaugos standartus. Taigi, siekiant užtikrinti kuo aukštesnius žmogaus teisių apsaugos standartus ir tikrą bei realų konstitucinį teisėjo ir teismų nepriklausomumą, ar šioje byloje neturėjo būti antikonstituciniais pripažinti visi Seimo 2020 m. balandžio 21 d. nutarimo taikymo padariniai. Tuo labiau kad Konstitucinis Teismas 2020 m. gegužės 28 d. sprendimu, atsisakydamas aiškinti pareiškėjos S. Rudėnaitės prašymą Nr. 1B-5/2020 „išaiškinti, kokius konkrečius padarinius teisėjos Sigitos Rudėnaitės, kaip atleistosios Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus pirmininkės, statuso ir teisių bei pareigų atžvilgiu sukėlė Konstitucinio Teismo 2020 m. gegužės 13 d. sprendimas Nr. KT89-S84/2020, kuriuo priimtas LR Seimo 2020 m. gegužės 7 d. nutarime Nr. XIII-2893 išdėstytas prašymas ištirti LR Seimo ir LR Prezidento aktų nuostatų atitiktį LR Konstitucijai ir sustabdytas šių teisės aktų galiojimas, ir šio sprendimo pagrindu paskelbtas Lietuvos Respublikos Konstitu-

cinio Teismo pirmininko 2020 m. gegužės 13 d. pranešimas“ pabrėžė, kad 2020 m. gegužės 13 d. sprendimu priėmus pareiškėjo Seimo prašymą ištirti, ar, *inter alia*, Seimo 2020 m. balandžio 21 d. nutarimas neprieštarauja Konstitucijai ir Teismų įstatymui, šio nutarimo galiojimo sustabdymas nereiškia, kad panaikinami ar pakeičiami įvykę teisiniai padariniai – Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjos S. Rudėnaitės atleidimas iš šio teismo Civilinių bylų skyriaus pirmininko pareigų, t. y. Seimo 2020 m. balandžio 21 d. nutarimo galiojimo sustabdymas negali būti aiškinamas kaip suteikiantis teisėjai S. Rudėnaitei teisę eiti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus pirmininko pareigas, kol Konstitucinis Teismas neišnagrinėjo šios konstitucinės justicijos bylos.

Taigi, ar ši konstitucinės justicijos byla, kurioje buvo vertinamas Respublikos Prezidento dekreto ir Seimo nutarimo, liečiančių konkretų asmenį, konstitucingumas, „nenusipelnė“ kitaip joje išspręsti Seimo 2020 m. balandžio 21 d. nutarimo taikymo padarinių teisėtumo klausimo, pripažįstant juos neteisėtais nuo pat S. Rudėnaitės atleidimo momento. Maža to, ar ši konstitucinės justicijos byla, kurioje buvo vertinamas Respublikos Prezidento dekreto ir Seimo nutarimo konstitucingumas, tačiau šie teisės aktai lietė konkretų asmenį, nepagrįstai, pažeidžiant teisėjo mandato neliečiamumą atleistą iš einamų pareigų, neturėjo būti išnagrinėta per trumpesnį nei daugiau kaip keturių mėnesių laikotarpį? Dar vienas argumentas šiai pozicijai pagrįsti – Konstitucinis Teismas visada pasisako už itin aukštus žmogaus teisių apsaugos standartus[73]. Taigi, siekiant užtikrinti kuo aukštesnius žmogaus teisių apsaugos standartus ir garantuoti tikrą bei realų konstitucinį teisėjo ir teismų nepriklausomumą, kodėl šioje byloje nebuvo antikonstituciniais pripažinti visi Seimo 2020 m. balandžio 21 d. nutarimo taikymo padariniai.

Atkreiptinas dėmesys ir į dar vieną diskutuotiną aspektą, kad šioje konstitucinės justicijos byloje, išplėtus tyrimo ribas, buvo vertinamas (teisingiau, analizuojamas) Teisėjų tarybos nutarimas, kuris pagal Konstituciją apskritai negali būti Konstitucinio Teismo patikros (tyrimo) objektu. Konstitucinis Teismas nurodė, kad Teisėjų taryba, teikdama patarimą Prezidentui „pagal jo pateikto prašymo formuluotę“, neįvykdė savo konstitucinės pareigos įvertinti tam tikrą teisinį faktą. Taigi, nors minėto 2020 m. rugsėjo 2 d. nutarimo rezoliucinėje dalyje to ir neparašyta (ir negali būti parašyta, nes tai nepatenka į šio teismo kompetenciją), vis dėlto tai kelia tam tikrų [gal kažkiek užslėptų] klausimų, kodėl buvo būtina šiame nutarime vertinti ir Teisėjų tarybos aktus. Trečias aspektas, ar konstitucinės justicijos byla, kurioje buvo vertinami Respublikos Prezidento ir Seimo nutarimai, liečiantys konkretų asmenį, kuris neteisėtai, pažeidžiant Konstituciją ir Teismų įstatymą, atleistas iš einamų pareigų, neturėjo būti išnagrinėta per trumpesnį laikotarpį?

73 Pvz., žr. Konstitucinio Teismo 2019 m. sausio 11 d. nutarimą dėl teisės gyventi Lietuvoje šeimos susijungimo pagrindu.

Dabar tai jau tik pamąstymai, kurie rodo, kad, nors konstitucinis teisėjo ir teismų nepriklausomumo imperatyvas yra aiškiai įtvirtintas, *inter alia*, Konstitucijoje, vis dėlto jo veiksmingas praktinis įgyvendinimas kelia [gali kelti] ir tam tikrų diskusinių klausimų. Autorė, pateikdama vieną ar kitą savo poziciją nagrinėjamais klausimas, turi tik vieną tikslą – siekti, kad konstitucinis teisėjo ir teismų nepriklausomumo principas būtų kuo veiksmingiau įgyvendintas kiekvienoje konstitucinės justicijos byloje, taip sudarant sąlygas aukščiausių žmogaus teisių apsaugos standartams užtikrinti.

3.2. Teisėjo asmens neliečiamumas

Konstitucijos 114 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad teisėjas negali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, suimtas, negali būti kitaip suvaržyta jo laisvė be Seimo, o tarp sesijų – be Respublikos Prezidento sutikimo. Tai Konstitucijoje įtvirtintas teisėjo imunitetas nuo teisinės atsakomybės (Birmontienė, 2013, p. 249). Teisėjo nepriklausomumas yra užtikrinamas, *inter alia*, nustačius teisėjo asmens neliečiamumo garantijas[74]. Konstitucinis Teismas 2000 m. gegužės 8 d. nutarime yra konstatavęs, jog imunitetas apskritai – tai asmens neliečiamybės papildomos garantijos, reikalingos ir būtinos to asmens pareigoms tinkamai atlikti.

Šiuo aspektu, autorės nuomone, itin svarbūs du Konstitucinio Teismo nutarimai, ties kuriais ir bus koncentruojamasi šiame straipsnyje – tai 2007 m. gruodžio 17 d. nutarimas, kuriame, be kita ko, buvo sprendžiamas statyme nustatyto teisėjo imuniteto nuo administracinės atsakomybės atitikties Konstitucijai klausimas. Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad teisėjo – kaip ir Seimo nario ir Vyriausybės nario, kurie taip pat yra pareigūnai, įgyvendinantys funkcijas vykdant valstybės valdžią, – imunitetas nuo administracinės atsakomybės Konstitucijoje nėra nustatytas, išskyrus atvejus, kai administracinė atsakomybė yra susijusi su teisėjo laisvės suvaržymu. Nors Teismas pripažino teisėtą tokios Teismų įstatyme įtvirtintos nuostatos (kad teisėjas negali atsakyti administracine tvarka) tikslą – ja siekiama užtikrinti Konstitucijoje įtvirtintą teisėjo nepriklausomumą vykdant teisingumą, *inter alia*, įgyvendinti Konstitucijos 114 straipsnio 1 dalies nuostatą, kad valstybės valdžios ir valdymo institucijų, Seimo narių ir kitų pareigūnų, politinių partijų, politinių ir visuomeninių organizacijų ar piliečių kišimasis į teisėjo ar teismų veiklą draudžiamas ir užtraukia įstatymo numatytą atsakomybę. Nes, Konstitucinio Teismo nuomone, akivaizdu, kad nepagrįstas mėginimas patraukti teisėją administracinėn atsakomybėn tam tikromis aplinkybėmis iš tikrųjų gali reikšti, jog į jo veiklą yra kėsinamasi mėginant padaryti poveikį teisėjo sprendimams arba

74 *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d., 2011 m. vasario 14 d., 2014 m. gegužės 8 d. nutarimai.

keršijant už priimtus sprendimus. Todėl Teismas nurodė, kad iš Konstitucijos kyla įpareigojimas įstatymų leidėjui nustatyti tokią teisėjo patraukimo administracinėn atsakomybėn tvarką, kuri galėtų maksimaliai apsaugoti teisėją nuo nepagrįsto patraukimo administracinėn atsakomybėn. O įgyvendinant Konstitucijos 114 straipsnio 1 ir 2 dalių nuostatas turi būti rasta teisinga pusiausvyra.

Kitas teisėjo asmens neliečiamumo kontekste aktualus Konstitucinio Teismo nutarimas – tai 2020 m. kovo 9 d. nutarimas, kuriame analizuota Teismų įstatymo 47 straipsnio (2013 m. gruodžio 23 d. redakcija) 2 dalies atitiktis Konstitucijai. Pagal minėto Teismų įstatymo 47 straipsnio 1 dalį teisėjas gali atsakyti baudžiamąja tvarka, gali būti suimtas arba gali būti kitaip suvaržyta jo laisvė tik Seimo, o tarp Seimo sesijų – Respublikos Prezidento sutikimu, išskyrus atvejus, kai teisėjas užtinkamas darantis nusikalstamą veiką *(in flagranti)*, o pagal 2 dalį draudžiama įeiti į teisėjo gyvenamąsias ar tarnybines patalpas, daryti ten arba teisėjo asmeniniame ar tarnybiniame automobilyje, arba kitoje asmeninėje susisiekimo priemonėje apžiūrą, kratą ar poėmį, taip pat atlikti teisėjo asmens apžiūrą ar kratą, jam priklausančių daiktų ir dokumentų apžiūrą ar poėmį, išskyrus įstatymų nustatytus atvejus.

Pareiškėjas Seimas šioje konstitucinės justicijos byloje teigė, kad teisėjo imunitetas, kuris yra viena iš teisėjo nepriklausomumo garantijų, nėra absoliutus; jis turi būti siejamas tik su teisėjo nepriklausomumo užtikrinimu jam einant savo pareigas, t. y. teisėjams turi būti garantuojamas funkcinis imunitetas, kurio tikslas – apsaugoti juos nuo valstybės valdžios ir valdymo institucijų, Seimo narių ir kitų pareigūnų, politinių partijų, politinių ir visuomeninių organizacijų ar piliečių kišimosi į jų veiklą. Įstatymuose įtvirtinta teisėjo nepriklausomumo garantijų sistema negali sudaryti jokių prielaidų privilegijoms, kuriomis prisidengdamas teisėjas galėtų išvengti atsakomybės. Todėl, pareiškėjo nuomone, ginčijama Teismų įstatymo 47 straipsnio 2 dalimi išplečiami Konstitucijoje nustatyti imuniteto taikymo atvejai, nes pagal Konstituciją imunitetas teisėjams yra taikomas išimtinai tik dviem atvejais – dėl patraukimo baudžiamojon atsakomybėn ir dėl suėmimo ar kitokio laisvės suvaržymo. Tuo tarpu Teismų įstatymo 47 straipsnio 2 dalyje nustatytas teisinis reguliavimas garantuoja teisėjui apsaugą netgi tais atvejais, kai atitinkamų jam taikomų procesinių veiksmų atlikimas niekaip nėra susijęs su jo, kaip teisėjo, statusu ir (ar) teisingumo vykdymu. Taigi toks teisinis reguliavimas, pareiškėjo nuomone, neatitinka konstitucinės teisėjų nepriklausomumo, teisėjo imuniteto sampratos ir apimties.

Konstitucinis Teismas šiame nutarime konstatavo Teismų įstatymo 47 straipsnio (2013 m. gruodžio 23 d. redakcija) 2 dalies prieštaravimą Konstitucijai, kartu išplėsdamas tyrimo bylas šioje konstitucinės justicijos byloje ir konstatuodamas taip pat identiškos Konstitucinio Teismo įstatymo 8 straipsnio (2008 m. lapkričio 11 d. redakcija) 4 dalies prieštaravimą Konstitucijai. Teismas nurodė, kad pagal Konstitucijos 114 straipsnio 2 dalį, kurioje yra įtvirtintas funkcinio pobūdžio teisėjo imuni-

tetas, turintis garantuoti teisėjo nepriklausomumą, kad būtų užtikrintas teisingumo vykdymas, Seimo ar Respublikos Prezidento sutikimo reikalaujama tik dėl tokio teisėjo fizinės laisvės suvaržymo, kuriuo siekiama sudaryti prielaidas patraukti teisėją baudžiamojon ar kiton teisinėn atsakomybėn už nusikalstamas veikas ar kitus teisės pažeidimus, *inter alia*, dėl jo sulaikymo, suėmimo ar kitokio laisvės atėmimo. Tačiau pagal Konstitucijos 114 straipsnio 2 dalį nėra reikalaujama Seimo ar Respublikos Prezidento sutikimo dėl tokių įstatymų nustatytų procesinių priemonių, kuriomis savaime nėra suvaržoma asmens fizinė laisvė ir kurios būtinos siekiant greitai atskleisti ir išsamiai ištirti nusikalstamas veikas ir kitus teisės pažeidimus, *inter alia*, surinkti įrodymus ir nustatyti nusikalstamas veikas ar kitus teisės pažeidimus padariusius asmenis (*inter alia*, dėl kratos, poėmio, apžiūros)[75].

Nors ir sutikdama su principiniu sprendimu šioje konstitucinės justicijos byloje dėl ginčijamos Teismų įstatymo nuostatos prieštaravimo Konstitucijai, pateikiau byloje atskirąją nuomonę[76], keldama tam tikrus, iki galo, mano supratimu, Konstitucinio Teismo neatsakytus klausimus, kaip antai, ar galimos situacijos, kai, pavyzdžiui, atliekant kratą teisėjo namuose ar jo asmens apžiūrą bus suvaržyta ir jo laisvė? Pavyzdžiui, kratos metu jam neleidžiama paskambinti ir pranešti teismo vadovams, kad jis negali atvykti į planuotą teismo posėdį. Dar daugiau abejonių kelia asmens apžiūra ir jos praktinis atlikimas, keliant tą patį klausimą, ar tokios asmens apžiūros metu nėra ribojama asmens fizinė laisvė? Maža to, minėtame 2007 m. gruodžio 17 d. nutarime Konstitucinis Teismas nurodė, kad iš Konstitucijos kyla įpareigojimas įstatymų leidėjui nustatyti tokią teisėjo patraukimo administracinėn atsakomybėn tvarką, kuri galėtų maksimaliai apsaugoti teisėją nuo nepagrįsto patraukimo administracinėn atsakomybėn. Tarp kitko, minėtame 2007 m. gruodžio 17 d. nutarime buvo pabrėžta ir būtinybė rasti teisingą pusiausvyrą įgyvendinant Konstitucijos 114 straipsnio 1 ir 2 dalių nuostatas. Taigi, rasti teisingą pusiausvyrą, mano supratimu, yra itin svarbu ir taikant teisėjams minėtas procesinio poveikio priemones (pvz., kratą jo namuose, asmens apžiūrą, dokumentų poėmius ir kt.), siekiant užtikrinti, kad jos nebūtų nepagrįstai naudojamos prieš teisėją, mėginant kištis į jo kaip teisėjo veiklą ir daryti poveikį teisėjo sprendimams arba keršijant už priimtus sprendimus. Šiuos probleminius aspektus ir pareigą apsaugoti teisėjus nuo nepagrįsto procesinių priemonių taikymo jų atžvilgiu aš kėliau ir savo atskirojoje nuomonėje, kuri pridėta prie 2020 m. kovo 9 d. nutarimo. Lieka tik apgailestauti, kad tokios tinkamos pusiausvyros radimo būtinybė, kuri akcentuota 2007 m. gruodžio 17 d. nutarime, jau neminima 2020 m. kovo 9 d. nutarime.

75 Žr. taip pat Goda, Jočienė, Mesonis, Miliuvienė, 2023, p. 478–479.

76 Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. *Dėl teisėjų imuniteto.* Žr. Atskiroji nuomonė. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2088 [žiūrėta 2023 m. birželio 6 d.].

O labiausiai tiek pagarbos žmogaus orumui, tiek teisėjo nepriklausomumui prasme liūdina situacijos, kai Lietuvoje aukščiausiųjų grandžių teisėjai yra vedami į teismą ar apskritai sulaikomi uždedant jiems antrankius ir taip viešai demonstruojant tam tikrų valstybės institucijų galią. Belieka tikėtis, kad tokie veiksmai bus ateityje įvertinti EŽTT Konvencijoje garantuojamų žmogaus teisių ir laisvių požiūriu.

3.3. Teisėjo socialinės (materialinės) garantijos ir teisminės valdžios organizacinis savarankiškumas

Tai yra dar viena itin svarbi teisėjo ir teismų nepriklausomumo garantija, kuri kelia aštrių klausimų dėl jos įgyvendinimo per visus Lietuvos valstybės nepriklausomo gyvavimo metus. Ir šiandien Konstituciniame Teisme priimti ir nagrinėsimi keli teismų, nagrinėjančių teisėjų bylas dėl jiems daug metų neindeksuojamų ir per mažų atlyginimų, prašymai[77] rodo, kad nors ši konstitucinė garantija yra aiškiai išplėtota ir suformuota Konstitucinio Teismo oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje, vis dėlto gyvenimo realybė yra kiek kita. Tą iliustruoja ir daugel metų neįgyvendintas dar 2010 m. birželio 29 d. Konstitucinio Teismo nutarimas dėl teisėjų valstybinių pensijų (Metinis pranešimas, 2023, p. 141).

Dabar keletas Konstitucinio Teismo suformuotų oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatų šioje teisėjų socialinių (materialinių) garantijų, kurios apima tiek garantijas teisėjo aktyvios teisminės veiklos metu, tiek pasibaigus jo įgaliojimams, srityje. Dar 1995 m. gruodžio 6 d. nutarime Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad teisėjai turi, *inter alia*, socialinio (materialinio) pobūdžio garantijas, o tai reiškia, kad, būdamas teisinių ginčų arbitras, teisėjas privalo ne tik būti pasirengęs profesiniu atžvilgiu, turėti didelį autoritetą, bet ir būti materialiai nepriklausomas. Šiame nutarime Konstitucinis Teismas nurodė, kad dar aštuonioliktojo amžiaus pabaigoje JAV Konstitucijoje įtvirtintas principas, kad teisėjui, kol jis eina tas pareigas, negali būti sumažintas atlyginimas, kuris vėliau visuotinai paplito ir tapo viena iš universalių teisėjo nepriklausomumo garantijų. Taigi kaip konstatuota šiame nutarime, bet kokie mėginimai mažinti teisėjo atlyginimą ar kitas socialines garantijas arba teismų finansavimo ribojimas yra traktuojami kaip kėsinimasis į teisėjo ir teismų nepriklausomumą. Šioje konstitucinės justicijos byloje buvo nuspręsta, kad ginčijamu Vyriausybės nutarimu pagal bendrus kriterijus nustatyta teisė skirti teisėjams tarnybinių atlyginimų priemokas neprieštarauja Konstitucijai, tuo tarpu Vyriausybei teisė premijuoti Aukščiausiojo Teismo pirmininką, tei-

77 Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. *Neišnagrinėtų prašymų sąrašas*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://lrkt.lt/lt/prasymai/neisnagrinetu-prasymu-sarasas/370 [žiūrėta 2023 m. birželio 6 d.]. Žr. prašymus dėl teisėjų darbo apmokėjimo teisinio reguliavimo.

singumo ministrui – Apeliacinio, apygardų, apylinkių, ūkinio teismo pirmininkus bei teisėjus buvo pripažinta prieštaraujanti Konstitucijai, nes premijų skyrimas paprastai yra susijęs su darbo teisinių santykių įgyvendinimu, tuo tarpu teisėjai nėra kam nors pavaldūs, taip pat ir Vyriausybei ar teisingumo ministrui, todėl buvo konstatuota, kad teisėjų premijavimas pažeidžia teisėjo ir teismų nepriklausomumą. Šioje konstitucinės justicijos byloje buvo konstatuotas dar vienas itin svarbus principas, kad visi teisėjai turi vienodą statusą, skiriasi tik jų įgaliojimai, priklausantys nuo to, kurios grandies teisme teisėjas dirba.

1999 m. gruodžio 21 d. nutarime, kuris aiškintas 2000 m. sausio 12 d. sprendime, Konstitucinis Teismas nurodė, kad ne mažiau svarbios ir Konstitucijos 109 straipsnio 2 dalyje įtvirtinto teisėjo nepriklausomumo principo socialinio (materialinio) pobūdžio garantijos. Jos reiškia valstybės pareigą užtikrinti teisėjui socialinį (materialinį) aprūpinimą, kuris atitiktų teisėjo statusą jam einant pareigas, taip pat pasibaigus teisėjo kadencijai. Šios garantijos, anot Teismo, įtvirtintos demokratinių valstybių teisėje, taip pat įvairiuose tarptautiniuose aktuose. Antai 1999 m. lapkričio 17 d. Visuotinės teisėjų chartijos 13 straipsnyje nustatyta, kad teisėjas, siekiant užtikrinti jo tikrą ekonominį nepriklausomumą, privalo gauti pakankamą atlyginimą; atlyginimas neturi priklausyti nuo teisėjo darbo rezultatų ir negali būti sumažintas teisėjo darbo teisme metu. Šioje byloje Konstitucinis Teismas rėmėsi 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimu, kuriame buvo atskleistas teisėjo ir teismų nepriklausomumo konstitucinio principo turinys, jog „bet kokie mėginimai mažinti teisėjo atlyginimą ar kitas socialines garantijas arba teismų finansavimo ribojimas yra traktuojami kaip kėsinimasis į teisėjų ir teismų nepriklausomumą“. Šį 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimą prof. E. Kūris įvardijo kaip pirmąjį teismams ir teisėjams skirtų riboženklinių nutarimų – tas pats, kuriame antikonstituciniais pripažinti teisingumo ministro įgaliojimai organizuoti teismų „finansinį aprūpinimą“ (Kūris, 2023, p. 413–414).

Tuo tarpu prof. T. Birmontienė, buvusi Konstitucinio Teismo teisėja, teigia, kad oficialioji konstitucinė teisėjo atlyginimo, kaip svarbaus jo konstitucinio statuso elemento, doktrina buvo plėtojama, *inter alia*, Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d., 2007 m. spalio 22 d., 2011 m. vasario 14 d., 2013 m. liepos 1 d. nutarimuose, 2006 m. rugpjūčio 8 d., 2010 m. balandžio 20 d. sprendimuose. Konstitucinis Teismas taip pat yra pažymėjęs, kad sąvoka „teisėjo atlyginimas“ apima visas išmokas, mokamas teisėjui iš valstybės biudžeto (Birmontienė, 2013, p. 251–252).

Teisėjo socialinių (materialinių) teisių garantijų pobūdį lemia teisėjo statusas. Konstitucinis Teismas 2011 m. vasario 14 d. nutarime dar kartą pabrėžė kelis itin svarbius šioje srityje principus: pirma, kad visi teisėjai, vykdydami teisingumą, turi vienodą teisinį statusą, *inter alia*, tuo atžvilgiu, kad negali būti nustatomos nevienodos teisėjo nepriklausomumo vykdant teisingumą (sprendžiant bylas), savarankiškumo garantijos; joks teisėjas vykdydamas teisingumą nėra ir negali būti pavaldus jokiam kitam teisėjui ar kurio nors teismo (*inter alia*, teismo, kuriame dirba, taip pat

aukštesnės grandies ar instancijos teismo) pirmininkui; antra, teisėjų vienodo teisinio statuso principas nereiškia, kad jų materialinės ir socialinės garantijos negali būti diferencijuojamos pagal aiškius, *ex ante* žinomus kriterijus, nesusijusius su teisingumo vykdymu sprendžiant bylas (pavyzdžiui, pagal asmens darbo teisėju trukmę)[78].

Konstitucinis Teismas 2007 m. spalio 22 d. nutarime yra konstatavęs, kad teisėjų socialinio (materialinio) pobūdžio garantijos gali būti diferencijuojamos (paisant Konstitucijos) pagal su teisingumo vykdymu sprendžiant bylas nesusijusius kriterijus, pavyzdžiui, pagal asmens darbo teisėju trukmę, tačiau tai anaiptol nereiškia, kad asmens darbo teisėju trukmės kriterijus gali būti pakeistas kitu, iš esmės skirtingu, kriterijumi, pavyzdžiui, teisės aktuose nustačius tam tikrą kalendorinę datą (ją tiesiogiai nurodžius arba susiejus su kokiu nors teisiniu faktu, kaip antai kokio nors teisės akto įsigaliojimu), nuo kurios asmeniui pradėjus dirbti teisėju arba nutrūkus jo įgaliojimams tam tikros jam nustatytos (taikomos) socialinės (materialinės) garantijos skirtųsi nuo tų, kurios nustatytos (taikomos) kitų tos pačios teismų sistemos ir tos pačios grandies teismų (bendrosios kompetencijos ir pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtų specializuotų teismų) teisėjams.

Taigi tos pačios teismų sistemos ir tos pačios grandies teismų teisėjų atlyginimų negalima diferencijuoti (taip pat ir taikant teisę) pagal tai, kada tam tikro dydžio teisėjų atlyginimai buvo nustatyti (*inter alia*, pagal tai, ar asmuo atitinkamo teismo teisėju pradėjo dirbti iki nustatant to teismo teisėjo tam tikro dydžio atlyginimą, ar po to). Šiame 2011 m. vasario 14 d. nutarime konstatuotas dar vienas svarbus teisėjo socialinių (materialinių) garantijų aspektas – kad papildomas funkcijas vykdantiems teisėjams – teismų vadovams (jų pavaduotojams, padalinių pirmininkams ir kt.) už jų atitinkamą papildomą organizacinį darbą – turi būti papildomai atlyginama[79]. Tačiau pagal Konstituciją, *inter alia*, vienodo teisėjų statuso principą, teisėjų, kad ir kokios teismų sistemos teisėjai jie būtų, atlyginimų įtvirtinimo principai, *inter alia*, jų sudedamosios dalys, turi būti tokie patys. Dar vienas svarbus teisėjo socialinių (materialinių) garantijų aspektas – kad pagal Konstituciją teisėjams atliekant tam tikras teismines funkcijas, kurios turi būti vykdomos po darbo valandų, poilsio bei švenčių dienomis, turi būti apmokama už tokį darbą teisingai. Paminėtinas ir itin retas tuometinio Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininko G. Kryževičiaus kreipimasis dėl Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 1 d. nutarimo nuostatų, susijusių su neproporcingai sumažintų atlyginimų kompensavimu, išaiškinimu, į kurį Konstitucinis Teismas atsakė 2014 m. balandžio 16 d. sprendime, kuriame suformuota itin svarbi ekonomikos krizės doktrina, kuri ne kartą taikyta ir kitose konstitucinės justicijos bylose.

78 Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d., 2007 m. spalio 22 d. nutarimai, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas, 2010 m. birželio 29 d. nutarimas.

79 Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d., 2010 m. birželio 29 d. nutarimai.

Šiame kontekste pažymėtina, kad itin svarbiame Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 1 d. nutarime buvo konstatuota, kad Konstitucijai prieštarauja įstatymų nuostatos, įtvirtinančios neproporcingą valstybės tarnautojų, teisėjų atlyginimų mažinimo mastą. Šiame nutarime Konstitucinis Teismas prieštaraujančiu Konstitucijai pripažino ir teisinį reguliavimą, kuriuo tris kartus pratęstas šių įstatymų nuostatų galiojimas ir atidėtas iki atlyginimų sumažinimo galiojusio teisinio reguliavimo įsigaliojimas. Konstitucinis Teismas, be kita ko, šioje byloje pabrėžė, kad iš Konstitucijos 23 straipsnio įstatymų leidėjui kyla reikalavimas nustatyti asmenų, kuriems už darbą mokama iš valstybės ar savivaldybės biudžeto lėšų, patirtų praradimų kompensavimo mechanizmą, t. y. tvarką, pagal kurią valstybė per protingą laikotarpį (atsižvelgiant į valstybės ekonominę, finansinę padėtį, įvertinant galimybes sukaupti (gauti) lėšas, būtinas tokiam kompensavimui) teisingai – tiek, kiek patirtieji praradimai buvo neproporcingi, – juos kompensuos.

Taigi minėtame 2014 m. balandžio 16 d. sprendime, aiškindamas 2013 m. liepos 1 d. nutarimo nuostatas, Konstitucinis Teismas, *inter alia*, konstatavo, kad įstatymų leidėjas, laikydamasis konstitucinio atsakingo valdymo principo, *gali atidėti* dėl neproporcingo atlyginimų mažinimo patirtų praradimų *kompensavimo mechanizmo nustatymą* ir (ar) jo įgyvendinimą protingam laikotarpiui, kuris nustatytinas įvertinus valstybėje susiklosčiusią ekonominę, finansinę padėtį, atsižvelgus į ypatingos situacijos padarinius ir valstybės išgales, įskaitant ir įvairius valstybės prisiimtus įsipareigojimus, *inter alia*, susijusius su finansine drausme, taigi ir su valstybės biudžeto pajamų ir išlaidų subalansavimo imperatyvu. Visuomenei turi būti nurodomi konkretūs kriterijai, kuriais grindžiamas valstybės ekonominės, finansinės padėties įvertinimas, lemiantis patirtų praradimų mechanizmo nustatymo ar įgyvendinimo atidėjimą. Valstybėje nebelikus ypatingos situacijos, įstatymų leidėjas turi nedelsdamas priimtu teisės aktu (įstatymu) nustatyti kompensavimo mechanizmą, kad būtų užtikrinti asmenų, patyrusių šiuos praradimus, teisėti lūkesčiai. Šiame sprendime konstatuota ir tai, kad įstatymų leidėjui nepagrįstai delsiant nustatyti patirtų praradimų kompensavimo mechanizmą arba jį nustačius neteisingą (kompensacijų mokėjimo terminų ir (ar) jų dydžių požiūriu), asmenys, patyrę šiuos praradimus, savo pažeistas teises gali ginti teismine tvarka.

Kaip minėta, teisėjų nepriklausomumas apima ir teisėjų socialines (materialines) garantijas pasibaigus jo įgaliojimų laikui. Konstitucinis Teismas, 2010 m. birželio 29 d. nutarime spręsdamas teisėjų valstybinių pensijų teisinio reguliavimo klausimus, priminė, kad pagal Konstituciją Lietuvos valstybė yra socialiai orientuota, o Konstitucijoje įtvirtintas socialinio solidarumo principas suponuoja tai, kad tam tikrų įsipareigojimų vykdymo našta tam tikra apimtimi turi būti paskirstyta ir visuomenės nariams. Teismas taip pat priminė, kad valstybinės pensijos savo prigimtimi ir pobūdžiu skiriasi nuo valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijos, kad jos yra mokamos iš valstybės biudžeto ir skiriamos asmenims už at-

liktą tarnybą ar nuopelnus Lietuvos valstybei[80]. Šiame nutarime Teismas dar kartą priminė, kad teisėjo ir teismų nepriklausomumas yra nedalomas[81] ir visi teisėjai, vykdydami teisingumą, turi vienodą teisinį statusą, *inter alia*, tuo atžvilgiu, kad negali būti nustatomos nevienodos teisėjo nepriklausomumo vykdant teisingumą (sprendžiant bylas), savarankiškumo garantijos. Jų materialinės ir socialinės garantijos negali būti diferencijuojamos pagal aiškius, *ex ante* žinomus kriterijus, nesusijusius su teisingumo vykdymu sprendžiant bylas (pavyzdžiui, pagal asmens darbo teisėju trukmę)[82]. Teisėjo ir teismų nepriklausomumas yra ne privilegija, bet viena iš svarbiausių teisėjo ir teismų pareigų, kylanti iš Konstitucijoje garantuotos kiekvieno asmens, manančio, kad jo teisės ar laisvės yra pažeidžiamos, teisės turėti nešališką ginčo arbitrą, kuris pagal Konstituciją ir įstatymus iš esmės išspręstų kilusį teisinį ginčą. Todėl teisėjo nepriklausomumas yra užtikrinamas, *inter alia*, įtvirtinus teisminės valdžios, kaip visavertės, savivaldą, finansinį ir materialinį techninį aprūpinimą, be kita ko, teisėjo socialines (materialines) garantijas[83], o valstybei tenka pareiga nustatyti tokį teisėjo atlyginimą, kuris atitiktų teisminės valdžios ir teisėjo statusą, vykdomas funkcijas ir atsakomybę[84].

Konstitucinis Teismas šiame nutarime nurodė, kad iš Konstitucijos kylančios teisėjo nepriklausomumo principo socialinės (materialinės) garantijos (beje, įtvirtintos ir kitų demokratinių valstybių teisėje, taip pat įvairiuose tarptautiniuose aktuose) reiškia, kad valstybė turi pareigą užtikrinti teisėjui tokį socialinį (materialinį) aprūpinimą, kuris atitiktų teisėjo statusą jam einant pareigas, taip pat pasibaigus teisėjo kadencijai[85]. Pagal Konstituciją teisėjams nustatytos materialinės ir socialinės garantijos turi būti tokios, kad atitiktų konstitucinį teisėjo statusą ir jo orumą[86].

Taigi 2010 m. birželio 29 d. nutarime įstatymų leidėjas buvo įpareigotas nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų teisėjo ir teismų nepriklausomumą, *inter alia*, teisėjo socialines (materialines) garantijas ne tik jam einant pareigas, bet ir nutrūkus jo įgaliojimams; tai darydamas įstatymų leidėjas turi paisyti Konstitucijos normų ir principų; teisėjo socialinės (materialinės) garantijos nutrūkus jo įgaliojimams gali būti įvairios, *inter alia*, periodiškai mokamos išmokos, taip pat

80 Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d., 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimai, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas.

81 Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d., 2007 m. spalio 22 d. nutarimai.

82 Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d., 2007 m. spalio 22 d. nutarimai, 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas.

83 Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas.

84 Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d., 2007 m. spalio 22 d. nutarimai.

85 Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d., 2007 m. spalio 22 d. nutarimai.

86 Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas, 2007 m. spalio 22 d. nutarimas.

vienkartinės išmokos ir kt.; tokių garantijų nustatymo konstitucinis pagrindas yra išskirtinis konstitucinis teisėjo statusas, kurį lemia teisingumo vykdymo funkcija, todėl jos gali priklausyti tik nuo su konstituciniu teisėjo statusu susijusių aplinkybių, tačiau negali būti traktuojamos kaip pakeičiančios kitas socialines (materialines) garantijas, kurios buvusiam teisėjui turi būti užtikrinamos kitais pagrindais, taip pat ir tais, kurie yra bendri visiems dirbantiems asmenims; teisėjo socialinės (materialinės) garantijos nutrūkus jo įgaliojimams turi būti realios, o ne vien nominalios[87]. Teismas pabrėžė, kad įstatymų leidėjas, įstatymu įtvirtindamas maksimalų pensijos dydį bei šio dydžio nustatymo būdus, turi paisyti, *inter alia*, to, kad teisėjų valstybinė pensija – tai iš Konstitucijos kylanti teisėjo socialinė (materialinė) garantija nutrūkus jo įgaliojimams, kuri yra ginama ne tik pagal Konstitucijos 109 straipsnį, bet ir pagal Konstitucijos 52 straipsnį, kad ši socialinė (materialinė) garantija turi atitikti konstitucinį teisėjo statusą ir jo orumą, kad tokia konstitucinė teisėjo socialinė (materialinė) garantija turi būti reali, o ne vien nominali.

Priešingu atveju, Konstitucinio Teismo nuomone, būtų paneigta teisėjų valstybinės pensijos, kaip iš Konstitucijos kylančios teisėjo socialinės (materialinės) garantijos nutrūkus jo įgaliojimams, esmė, paskirtis ir taip būtų sudarytos prielaidos nukrypti nuo iš Konstitucijos, *inter alia*, jos 109 straipsnio 2 dalies, konstitucinio teisinės valstybės principo kylančių reikalavimų. Taip pat įstatymų leidėjas ne tik gali, bet ir turi diferencijuoti teisėjų socialines (materialines) garantijas pagal tai, kokios teismų sistemos ir kurios grandies teismo teisėjams jos yra nustatomos; teisminės valdžios, kaip profesiniu pagrindu formuojamos valstybės valdžios, konstitucinė samprata suponuoja, *inter alia,* tai, kad jeigu skirtingų grandžių teisėjų atlyginimai, taip pat garantijos, kurios teisėjams yra nustatytos (taikomos) nutrūkus jų įgaliojimams, būtų visiškai suniveliuoti, ne tik būtų nepaisoma to, kad pagal Konstituciją teismai yra priskirtini ne vienai, bet kelioms (šiuo metu trims) teismų sistemoms, be to, bendrosios kompetencijos teismų sistemą, kaip institucijų sistemą, sudaro keturių grandžių teismai, o pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtų specializuotų teismų (šiuo metu – administracinių teismų) sistemos taip pat gali būti skirstomos į grandis, bet ir nebūtų materialinių paskatų (net jei kitų paskatų būtų) teisėjams siekti profesinės karjeros[88].

Deja, kaip minėta, šis Konstitucinio Teismo nutarimas neįgyvendintas jau beveik 13 metų (Metinis pranešimas, 2023, p. 141). Taigi, kad ir kokios gražios idėjos būtų įtvirtintos ir suformuotos oficialiojoje Konstitucinio Teismo doktrinoje, ypač svarbus yra jų praktinis įgyvendinimas. O šiuo metu teisinė realybė nėra džiuginanti. Lieka tik džiaugtis, kad šiuo metu juda į priekį parengta Valstybės tarnybos reforma, į kurią įtraukti ir teisėjai, numatoma padidinti jiems atlyginimus,

87 Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas.

88 Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas.

tačiau teisėjų valstybinių pensijų klausimas lieka atviras. Nebenoriu plėtotis ties ta svarbia teisėjų nepriklausomumo garantijų sritimi, tačiau pažymėtina (iš mano asmeninės Teismo pirmininkės dvejų metų patirties) tai, kad yra iškreipiamas teisėjo ir teismų nepriklausomumo materialinis (finansinis) aspektas ta prasme, kad teismai kiekvienais metais, formuojant kitų metų biudžetą, tampa biudžeto formavimo procese dalyvaujančių valstybės valdžios institucijų pinigų prašytojais, privalėdami įrodyti prašomų pinigų kiekio reikalingumą ir pagrįstumą ir dažniausiai jų negauna. Teismai, negaudami pakankamai finansavimo, muša pavojaus varpais[89] (Rudėnaitė, 2022), teisėjai, kaip ir visi asmenys, gina savo teises ir teisėtus lūkesčius siekdami teisėjo garbę ir orumą bei teisėjo statusą atitinkančio atlyginimo ne tik Lietuvoje[90], bet ir europinėse institucijoje[91]. O kaip tai yra suderinama su Konstitucinio Teismo plačiai išplėtotu konstitucinio teisėjo ir teismų nepriklausomumo imperatyvu, t. y. socialinio (materialinio) ir teismų finansinio nepriklausomumo garantijomis, tegu kol kas lieka teoriniu klausimu. Ilgai diskutuota Valstybės tarnybos reforma pagaliau buvo priimta ir tikėtina, kad teisėjų atlyginimo klausimas, jei tie atlyginimai bus atitinkamai indeksuojami, taip aštriai ateityje nebekils...

Vietoj išvadų

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas per 30 savo veiklos metų, oficialiai aiškindamas Konstituciją ir formuodamas oficialiąją konstitucinę doktriną, daug dėmesio skyrė ir konstituciniam teisėjo ir teismų nepriklausomumo imperatyvui, kuris *expressis verbis* įtvirtintas Konstitucijos 109 straipsnio 2 dalyje.

Aiškindamas šią Konstitucijos 109 straipsnio 2 dalį sistemiškai su kitomis Konstitucijos nuostatomis ir konstituciniais principais, kaip antai teisinės valstybės, valdžių padalijimo, Konstitucinis Teismas suformavo plačią oficialiąją konstitucinę doktriną teisėjo ir teismų nepriklausomumo srityje.

Konstitucinis Teismas aiškiai pabrėžė, kad teisėjo ir teismų nepriklausomumas yra ne savitikslis dalykas, bet vienas iš esminių demokratinės teisinės valstybės principų, būtina žmogaus teisių ir laisvių apsaugos sąlyga; teisėjo ir teismų nepriklausomumas yra ne privilegija, bet viena iš svarbiausių teisėjo ir teismų

89 Delfi.lt. *Iš esmės. Teisėjai muša pavojaus varpais: tai sabotažas prieš valstybę?* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.delfi.lt/video/laidos/is-esmes/is-esmes-teisejai-musa-pavojaus-varpais-tai-sabotazas-pries-valstybe.d?id=91520915 [žiūrėta 2023 m. birželio 6 d.].

90 Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. *Neišnagrinėtų prašymų sąrašas.* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://lrkt.lt/lt/prasymai/neisnagrinetu-prasymu-sarasas/370 [žiūrėta 2023 m. birželio 6 d.].

91 Žr., kaip pavyzdį, ESTT 2018 m. vasario 27 d. sprendimą byloje C-64/16 *Associação Sindical dos Juízes Portugueses*.

pareigų, kylanti iš Konstitucijoje garantuotos kiekvieno asmens, manančio, kad jo teisės ar laisvės yra pažeidžiamos, teisės turėti nešališką ginčo arbitrą, kuris pagal Konstituciją ir įstatymus iš esmės privalo išspręsti kilusį teisinį ginčą,

Teisėjo nepriklausomumas pagal Konstituciją privalo būti veiksmingai užtikrinamas, *inter alia*, įstatymų leidėjui įtvirtinus teisminės valdžios, kaip visavertės, savivaldą, finansinį ir materialinį techninį aprūpinimą, nustačius teisėjo įgaliojimų trukmės neliečiamumo (juo siekiama užtikrinti, kad teisėjas, kad ir kokios politinės jėgos būtų valdžioje, išliktų nepriklausomas ir nebūtų verčiamas taikytis prie galimos politinių jėgų kaitos), teisėjo asmens neliečiamumo, teisėjo socialines (materialines) garantijas.

Teisėjui keliami aukšti profesinės kvalifikacijos ir nepriekaištingos reputacijos reikalavimai. Kita vertus, teisėjas turi būti ir materialiai nepriklausomas, saugus dėl savo ateities. Teisėjo atlyginimo ir kitų socialinių (materialinių) garantijų (pvz., socialinių garantijų nutrūkus jo įgaliojimams) konstitucinės apsaugos imperatyvas kyla iš Konstitucijos.

Iš Konstitucijos kylančios teisėjo nepriklausomumo principo socialinės (materialinės) garantijos reiškia, kad valstybė turi pareigą užtikrinti teisėjui tokį socialinį (materialinį) aprūpinimą, kuris atitiktų teisėjo statusą jam einant pareigas, taip pat pasibaigus teisėjo kadencijai. Pagal Konstituciją teisėjams nustatytos materialinės ir socialinės garantijos turi būti tokios, kad atitiktų konstitucinį teisėjo statusą ir jo orumą; jos turi būti realios, o ne nominalios.

Deja, gyvenimo realybė kiek kitokia. Nors konstituciniai teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo elementai ir šio principo įgyvendinimą užtikrinančių garantijų sistema ne kartą aiškinti konstitucinėje jurisprudencijoje pabrėžiant šio principo ypatingą svarbą, nepaisant to, teisėjo ir teismų nepriklausomumas ir jo ribos vis dar lieka visuomenėje nuolat aptarinėjamu klausimu tiek kalbant apie teisėjų socialines ir materialines garantijas, tiek svarstant teisėjų skyrimo ir (arba) atleidimo klausimus, tiek gilinantis į teisėjams taikomo imuniteto apimtį.

Taigi šita gyvenimo realybė rodo, kad ne visos šį konstitucinį teisėjo ir teismų nepriklausomumo imperatyvą sudarančios ir Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje plačiai išvystytos garantijos yra visada veiksmingai įgyvendintos praktiškai. Teisėjų skundai pačiais įvairiausiais jų nepriklausomumo pažeidimo ar nepagrįsto kišimosi į jį aspektais tiek nacionaliniu lygmeniu (įskaitant ir konstitucinės justicijos bylas), tiek europiniu lygmeniu ir jų bylos tiek valstybių ordinariniuose ir konstituciniuose teismuose, tiek EŽTT ir ESTT rodo, kad šioje srityje konstituciniai teismai, taip pat ir teisėjų korpusas bei jų savivaldos institucijos dar turi ką veikti.

Šaltinių sąrašas

Norminiai teisės aktai

1. 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *TAR*, 2022-02-10, Nr. 2432.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014; 1996, Nr. 64-1501, 122-2863; 2002, Nr. 65-2629; 2003, Nr. 14-540, 32-1315, 32-1316; 2004, Nr. 111-1423, 111-4124; 2006, Nr. 48-1701; *TAR*, 2019-04-02, Nr. 5330; 2022-04-21, Nr. 8142; 2022-04-21, Nr. 8143; 2022-04-21, Nr. 8144.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 74 straipsnio pakeitimo įstatymas. *TAR*, 2022-04-21, Nr. 8143.
4. Belgijos Karalystės, Danijos Karalystės, Vokietijos Federacinės Respublikos, Graikijos Respublikos, Ispanijos Karalystės, Prancūzijos Respublikos, Airijos, Italijos Respublikos, Liuksemburgo Didžiosios Hercogystės, Nyderlandų Karalystės, Austrijos Respublikos, Portugalijos Respublikos, Suomijos Respublikos, Švedijos Karalystės, Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystės (Europos Sąjungos valstybių narių) ir Čekijos Respublikos, Estijos Respublikos, Kipro Respublikos, Latvijos Respublikos, Lietuvos Respublikos, Vengrijos Respublikos, Maltos Respublikos, Lenkijos Respublikos, Slovėnijos Respublikos ir Slovakijos Respublikos sutartis dėl Čekijos Respublikos, Estijos Respublikos, Kipro Respublikos, Latvijos Respublikos, Lietuvos Respublikos, Vengrijos Respublikos, Maltos Respublikos, Lenkijos Respublikos, Slovėnijos Respublikos ir Slovakijos Respublikos stojimo į Europos Sąjungą. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 1-1.
5. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, jos ketvirtojo, septintojo ir vienuoliktojo protokolų ratifikavimo“ Nr. I-865. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 37-913.
6. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas. *Lietuvos aidas*, 1993, Nr. 24-0; *Valstybės žinios*, 1993, Nr. 6-120.

Specialioji literatūra

1. Beliūnienė, L., Mizaras, V., Šedbaras, S. (2023). Konstitucinio Teismo 1993–1998 metų jurisprudencijos apžvalga. Iš: *Trisdešimt konstitucinės justicijos metų: Tempore et Loco.* Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. Vilnius, 346–348.
2. Birmontienė, T. (2022). Teisėjų nepriklausomumo garantijos ir atleidimo (pašalinimo) iš pareigų pagrindai. Iš: *Kelyje su Konstitucija.* Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 12–32.
3. Birmontienė, T. (2020). Konstitucinė teisė ir tarptautinė bei Europos Sąjungos teisė: kas diktuoja teisės sistemų sąveikos ribas? Iš: *XXI amžiaus iššūkiai tarptautinei teisei. Liber Amicorum Sauliui Katuokai.* Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 71–101.
4. Birmontienė, T. (2013). Konstitucinės teismų nepriklausomumo doktrinos bruožai. *Konstitucinė jurisprudencija,* 3(31), 240–262.

5. Bodnar, A. (2016). In Search of Lost Constitutional Values. In: *The Limits of Judicial Independence*. Ed. *By Grzegorz Borkowski*. National Council of the Judiciary. Warsaw-Toruń: TNOiK „Dom Organizatora" Toruń, 113–118.
6. Borkowski, G. (2016). Opinions issued by the Consultative Council of European Judges (CCJE) – Selected Aspects. In: *The Limits of Judicial Independence*. Ed. *By Grzegorz Borkowski*. National Council of the Judiciary. Warsaw-Toruń: TNOiK „Dom Organizatora" Toruń, 101–112.
7. Borusevičiūtė, M. (2022). Kaip Konstitucijos sergėtojai susilpnino aukščiausių grandžių bendrosios kompetencijos teismų teisėjų nepriklausomumo apsaugą. Iš: *Kelyje su Konstitucija.* Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 33–52.
8. Garlicki, L. (2016). The Limits of Independence. A Judge's compliance with the „Constitution and the Law". In: *The Limits of Judicial Independence.* Ed. *By Grzegorz Borkowski*. National Council of the Judiciary. Warsaw-Toruń: TNOiK „Dom Organizatora" Toruń, 101–112.
9. Ginsburg, R. B. (2011). *Judicial Independence: The Situation of the U.S. Federal Judiciary*, 85 Neb. L. Rev. (2011). Prieiga per internetą: https://digitalcommons.unl.edu/nlr/vol85/iss1/2 [žiūrėta 2023 06 06].
10. Goda, G., Jočienė, D., Mesonis, G., Miliuvienė, J. (2023). Konstitucinio Teismo 2014–2022 metų jurisprudencijos apžvalga. Iš: *Trisdešimt konstitucinės justicijos metų: Tempore et Loco.* Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. Vilnius, 477–481.
11. Jarašiūnas, E. (2018). Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje teisiniai pagrindai. Iš: *Lietuvos konstitucionalizmas: ištakos, raida ir dabartis*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 224–249.
12. Jarukaitis, I. (2008). *Europos Sąjunga ir Lietuvos Respublika: narystės konstituciniai pagrindai*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas.
13. Jočienė, D. (2022). Tarptautinės teisės ir Europos Sąjungos teisės įtaka Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo oficialiajai konstitucinei doktrinai. Iš: *Kelyje su Konstitucija.* Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 91–117.
14. Jočienė, D. (2016). Lithuania. The European Convention on Human Rights in the Lithuanian Legal System: the Lessons Learned and the Perspectives for the Future. In: *The Impact of the ECHR on Democratic Change in Central and Eastern Europe: Judicial Perspectives*. Edited by Julia Motoc and Ineta Ziemele. Oxford: Cambridge University Press, 234–265.
15. Jočienė, D. (2007). Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijos įtaka nacionalinei teisei bei jurisprudencijai, tobulinant žmogaus teisių apsaugą. Konvencijos ir Europos Sąjungos teisės santykis. *Jurisprudencija*, *7*(97), 17–27.
16. Kūris, E. (2008). Europos Sąjungos teisė Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje: sambūvio algoritmo paieškos. Iš: *Teisė besikeičiančioje Europoje*. *Liber Amicorum Pranas Kūris*. Vilnius: MRU, 669–707.
17. Kūris, E. (2023). Svarstymai apie Konstitucinio Teismo 1999–2008 m. jurisprudenciją. Iš Jočienė, D. et. al. (red.). *Trisdešimt konstitucinės justicijos metų: Tempore et loco.* Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 413–521.

18. Rudėnaitė, S. (2022). Silpstant teismų sistemai silpnėja pati teisinė valstybė. *Teismai.lt*, 4(47), 3–6.
19. Spano, R. (2021). Teisės viešpatavimas kaip Europos žmogaus teisių konvencijos kelrodis – Strasbūro Teismas ir teisėjų nepriklausomumas. *Teisė*, 119, 8–30.
20. Šileikis, E. (2014). Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje įtaka Lietuvos konstitucijos aiškinimui. Iš: *Europos Sąjungos teisės įtaka Lietuvos teisinei sistemai.* Vyriausiasis mokslinis redaktorius Gintaras Švedas. Vilnius: Vilniaus universitetas, 53–85.
21. Žalimas, D. (2018). Lietuvos Respublikos Konstitucija – jurisprudencinė Konstitucija. Iš: *Lietuvos konstitucionalizmas: ištakos, raida ir dabartis*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 290–291.

Teismų praktika

Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai:

1. *Brudnicka and Others v. Poland* [EŽTT], Nr. 54723/00 [2005-03-03].
2. *Kyprianou v. Cyprus* [EŽTT], Nr. 73797/01 [2005-12-15].
3. *Kudeshkina v. Russia* [EŽTT], Nr. 29492/05 [2009-02-26].
4. *Özpinar v. Turkey* [EŽTT], Nr. 20999/04 [2010-10-19].
5. *Agrokomplex v. Ukraine* [EŽTT], Nr. 23465/03 [2011-10-06].
6. *Oleksandr Volkov* v. *Ukraine* [EŽTT], Nr. 21722/11 [2013-05-27].
7. *Morice v. France* [EŽTT, DK], Nr. 29369/10 [2015-04-25].
8. *Baka v. Hungary* [EŽTT, DK], Nr. 20261/12 [2016 06 23].
9. *Denisov v. Ukraine* [EŽTT], Nr. 76639/11 [2018-09-25].
10. *Ramos Nunes de Carvalho e Sá v. Portugal,* Nr. 55391/13 ir 2 kiti [2018-11-06].
11. *Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland,* [EŽTT, DK] Nr. 26374/18 [2020-12-01].
12. *Xero Flor w Polsce sp. z o.o. v. Poland* [EŽTT], Nr. 4907/18 [2021-05-07].
13. *Gumenyuk and Others v. Ukraine* [EŽTT], Nr. 11423/19 [2021-07-22].
14. *Grzęda v. Poland* [EŽTT, DK], Nr. 43572/18 [2022-03-15].

Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimai

1. *Wilson prieš Liuksemburgo advokatų tarybą* [ESTT], byla Nr. C-506/04 [2006-09-19].
2. *Associação Sindical dos Juízes Portugueses prieš Contas Tribunolą* [ESTT], byla Nr. C-64/16 [2018-02-27].
3. *PPU Minister for Justice and Equality* [ESTT], byla Nr. C-216/18 [2018-07-25].
4. *Europos Komisija prieš Vengriją* [ESTT], byla Nr. C-808/18 [2018-12-21].
5. *Europos Komisija prieš Lenkiją* [ESTT], byla Nr. C-619/18 [2019-06-24].
6. *Euro Box Promotion and Others* [ESTT], sujungtos bylos Nr. C-357/19, Nr. C-379/19, Nr. C-547/19, Nr. C-811/19 ir Nr. C-840/19 [2021-12-21].

Konstitucinio Teismo jurisprudencija

1. Konstitucinio Teismo 1994 m. vasario 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 13-221.
2. Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 101-2264.
3. Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 36-915.

4. Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 1997, Nr. 91-2289.
5. Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d. sprendimas. *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 104-2644.
6. Konstitucinio Teismo 1998 m. balandžio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1998, Nr. 39-1044.
7. Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 81-2903. Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios,* 2006, Nr. 51-1894.
8. Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 17 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 134-5427.
9. Konstitucinio Teismo 2010 m. birželio 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2010, Nr. 134-6860.
10. Konstitucinio Teismo 2011 m. vasario 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 20-967.
11. Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2013, Nr. 103-5079.
12. Konstitucinio Teismo 2016 m. balandžio 27 d. nutarimas. *TAR*, 2016-04-28, Nr. 10540.
13. Konstitucinio Teismo 2016 m. gegužės 16 d. nutarimas. *TAR*, 2016-05-16, Nr. 12865.
14. Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 18 d. nutarimas. *TAR*, 2019-04-18, Nr. 6411.
15. Konstitucinio Teismo 2020 m. kovo 9 d. nutarimas. *TAR*, 2020-03-09, Nr. 5178.
16. Konstitucinio Teismo 2020 m. rugsėjo 2 d. nutarimas. *TAR*, 2020-09-03, Nr. 18611.
17. Konstitucinio Teismo 2020 m. gegužės 28 d. sprendimas. Prieiga per internetą: https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2153/content [žr. 2023-06-06].
18. Konstitucinio Teismo 2021 m. gruodžio 30 d. nutarimas. *TAR*, 2021-12-30, Nr. 27683.
19. Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 15 d. nutarimas. *TAR*, 2022-04-15, Nr. 7867.

Kitų valstybių konstitucinių teismų jurisprudencija

1. Decision of the Constitutional Court of Hungary of 7 December 2021 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://hunconcourt.hu/uploads/sites/3/2021/12/x_477_2021_eng.pdf [žiūrėta 2023-06-01].
2. Judgement of the Constitutional Tribunal of the Republic of Poland in case No. K 6/21 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://trybunal.gov.pl/en/hearings/judgments/art/11709-art-6-ust-1-zd-1-konwencji-o-ochronie-praw-czlowieka-i-podstawowych-wolnosci-w-zakresie-w-jakim-pojeciem-sad-obejmuje-trybunal-konstytucyjny [žiūrėta 2023-06-01].
3. Judgement of the Constitutional Tribunal of the Republic of Poland in case No. K 3/21 on Assessment of the conformity to the Polish Constitution of selected provisions of the Treaty on European Union [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://trybunal.gov.pl/en/hearings/judgments/art/11662-ocena-zgodnosci-z-konstytucja-rp-wybranych-przepisow-traktatu-o-unii-europejskiej [žiūrėta 2023 m. birželio 1 d.].

Kiti šaltiniai

1. Delfi.lt. *Iš esmės. Teisėjai muša pavojaus varpais: tai sabotažas prieš valstybę?* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.delfi.lt/video/laidos/is-esmes/is-esmes-teisejai-musa-pavojaus-varpais-tai-sabotazas-pries-valstybe.d?id=91520915 [žiūrėta 2023 m. birželio 6 d.].
2. *Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos. 1993–2009*. Leidinio sudarytojai: Kęstutis Jankauskas, Egidijus Jarašiūnas, Viktorija Staugaitytė. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2010.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. *Neišnagrinėtų prašymų sąrašas*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://lrkt.lt/lt/prasymai/neisnagrinetu-prasymu-sarasas/370 [žiūrėta 2023 m. birželio 6 d.].
4. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. *Dėl teisėjų imuniteto.* žr. Atskiroji nuomonė. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2088 [žiūrėta 2023 m. birželio 6 d.].
5. Metinis Konstitucinio Teismo veiklos pranešimas (2022). Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2023.
6. Teise.pro. *G. Kryževičius. Paraleliniai teisinės tikrovės pasauliai.* [interatyvus]. Prieiga per internetą: https://www.teise.pro/index.php/2020/11/07/g-kryzevicius-paraleliniai-teisines-tikroves-pasauliai/ [žiūrėta 2023 m. birželio 6 d.].
7. Vyriausybės atstovas Europos Žmogaus Teisių Teisme. *Perduota peticija dėl pareiškėjo teisės apskųsti sprendimą neskirti jo teisėju*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://lrv-atstovas-eztt.lt/naujienos/perduota-peticija-del-pareiskejo-teises-apskusti-sprendima-neskirti-jo-teiseju [žiūrėta 2023 m. birželio 6 d.].

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijos įtaka žaliosios ekonomikos įgyvendinimui Lietuvoje

Agnė Juškevičiūtė-Vilienė
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedros docentė
Socialinių mokslų (teisė) daktarė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius, Lietuva
El. paštas: agne.juskeviciute-viliene@tf.vu.lt
ORCID ID: 0000-0002-0295-054X

Pagrindiniai žodžiai: Konstitucija, Konstitucinis Teismas, asmens ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva, aplinkos apsauga, žalioji ekonomika.

Įvadas

2019 m. pristatytas Europos žaliasis kursas, 2020 m. atnaujinta Europos pramonės strategija, pasiūlytas Žiedinės ekonomikos veiksmų planas bei 2021 m. Europos Parlamento ir Tarybos priimtas Klimato kaitos aktas ir kiti teisės aktai leidžia teigti, kad Europos Sąjunga (toliau ir – ES) pereina į kitą ekonomikos etapą, kuris skatina valstybes nares imtis priemonių skatinti kurti ir plėtoti verslą, kuris atitiktų klimatui neutralios ekonomikos pagrindus (Ekardt, 2021, p. 51). Todėl Lietuva, kaip ir kitos ES valstybės narės, turės pereiti prie naujo verslo vystymo būdo, suderinamo su aplinkos apsauga ir tvariu ribotų gamtos išteklių naudojimu. Kyla klausimas, ar Lietuva pasirengusi šiam naujam „žaliam ekonomikos etapui“? 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucija (toliau ir – Konstitucija) sukūrė prielaidas stabiliam ir sėkmingam valstybės ekonomikos vystymuisi, įtvirtino ekonominių santykių reguliavimo pamatus, kurie užtikrina valstybės ekonominių, socialinių ir teisinių santykių prognozuotumą. Konstitucija taip pat tapo nacionalinės aplinkos apsaugos politikos kūrimo ir plėtros teisiniu pagrindu, kuriuo remiantis suformuota nacionalinė aplinkos apsaugos sistema, grindžiama Lietuvos gamtos turtų suverenumu. Tačiau nauji darnaus vystymosi iššūkiai lemia tai, kad siekiant prisitaikyti prie naujų gyvenimo sąlygų bei šiuolaikinės visuomenės iššūkių vien stabilių konstitucinių nuostatų nepakanka. Lietuvos Respublikos Konstitucinio

Teismo (toliau ir – Konstitucinis Teismas, Teismas) veikla aiškinant lakoniškas Konstitucijos nuostatas ir lanksčiai jas pritaikant prie besikeičiančių visuomenės poreikių ir šiuolaikinio gyvenimo ritmo yra ypač svarbi. Žalioji ekonomika skatina vystyti ekologiją kartu su ekonomika, todėl, siekdamas prisidėti prie inovatyvių ekonominių santykių, Konstitucinis Teismas turi rasti dviejų tiesiogiai Konstitucijoje įtvirtintų vertybių: asmens ūkinės veiklos laisvės ir iniciatyvos (Konstitucijos 46 str.) ir aplinkos apsaugos (Konstitucijos 53 str. ir 54 str.) pusiausvyrą, o tai nėra lengva. Viena vertus, kiekvienos šiuolaikinės demokratinės teisinės valstybės siekis – nacionalinės ekonomikos stiprinimas, rėmimas ir verslo sąlygų sudarymas, plėtojant, *inter alia*, asmens ekonominės veiklos laisvę. Tačiau, kita vertus, ekonominė gerovė negali būti atsieta nuo aplinkos apsaugos reikalavimų. Ekonominiams interesams tenkinti būtini gamtos ištekliai, o aplinkos „išnaudojimas" gali turėti neigiamą antropogeninį poveikį, dėl kurio dažnai atsiranda pavojus ar žala aplinkai. Pavyzdžiui, 2023 m. gegužę į Lietuvą atvykę Tarptautinio valiutos fondo ekspertai, vertindami Lietuvos ekonomiką, atsižvelgė ne tik į Lietuvos verslo galimybes ir darbo rinkos aplinką, bet ir į šalies veiksmus įgyvendinant žaliąją transformaciją (Alkas.lt, 2023).

Atsižvelgiant į šiuos šiuolaikinio gyvenimo iššūkius, buvo iškeltas šio straipsnio tikslas – ištirti, kokią įtaką turi Konstitucinio Teismo per trisdešimt jo veiklos metų suformuota jurisprudencija žaliosios ekonomikos įgyvendinimui Lietuvoje. Siekiant įgyvendinti minėtą tikslą yra iškeliami pagrįsti ir šiam tyrimui pakankamai aiškūs ir įgyvendinami uždaviniai: pirma, atsižvelgiant į ekonomikos ir teisės mokslo doktriną atskleisti žaliosios ekonomikos koncepciją; antra, išanalizuoti ekonominės veiklos laisvės[1] ir aplinkos apsaugos pagrindus įtvirtinančias Konstitucijos nuostatas ir jas aiškinančią Konstitucinio Teismo doktriną; trečia, ištirti, kaip Konstitucinis Teismas randa balansą tarp aplinkosaugos reikalavimų ir asmens ūkinės veiklos laisvės bei tokiu būdu prisideda prie žaliosios ekonomikos įgyvendinimo. Šio tyrimo objektas – Konstitucijos nuostatos bei Konstitucinio Teismo jurisprudencija ekonominės veiklos laisvės ir aplinkos apsaugos santykio srityje. Atliekamas tyrimas pagrįstas tarpdisciplininiu teisiniu ir ekonominiu požiūriu, taikant loginį sisteminį, lyginamąjį, teisinių dokumentų tyrimo ir kitus teisės aiškinimo metodus. Kalbant apie šioje srityje atliktus mokslinius tyrimus, teigtina, kad aplinkos apsaugos problematika, ypač pastaruoju metu, yra intensyvių tyrimų objektas[2]. O ekonominės veiklos laisvės apsaugos problematika taip pat sulaukė nemažai teisės doktrinos dėmesio (ypač dėl COVID-19 pandemijos metu

1 Šiame straipsnyje sąvokos „asmens ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva", „ūkinės veiklos laisvė" ir „ekonominės veiklos laisvė" vartojamos kaip sinonimai.

2 Žr., pvz., Klein, 2014; Kobylarz, 2018; Balsari ir kt. 2020; Woerdman, E. ir kt. 2021; Žilinskienė, Žilinskas, 2020; Durner, 2021; Jarass, 2021b.

įvestų šios laisvės suvaržymų)[3]. Vis dėlto siekiant įgyvendinti žaliosios ekonomikos iššūkius – būtina rasti asmens ūkinės veiklos laisvės ir aplinkos apsaugos pusiausvyrą, o tai gan kompleksinis ir sudėtingas klausimas, kuris teisės doktrinoje iki šiol buvo retai analizuojamas[4].

1. Žaliosios ekonomikos ištakos

Žaliosios ekonomikos sąvokos atsiradimas siejamas su darnios plėtros[5] koncepcija, kuri pirmą kartą paminėta 1972 m. pasaulinės nevyriausybinės organizacijos – Romos klubo, analizuojančio globalias ekonomines, socialines, kultūrines, ekologines ir kitas problemas[6] – pranešime „Augimo ribos" (angl. *Limits to Grow*), kur nurodoma, kad dėl ribotų gamtos išteklių ekonominis augimas negali trukti amžinai ir visuomenė turi galvoti apie darnią plėtrą (Meadows, *et al.,* 1972, p. 30). 1992 m. darni plėtra JT konferencijoje „Aplinka ir plėtra" įvardijama kaip politinė koncepcija, kurios tikslas darnią plėtrą suderinti su kitais globaliais tikslais: viena vertus, skatinti besivystančių šalių ekonominę ir socialinę pažangą, o kita vertus, užtikrinti išsivysčiusiose šalyse gerovę ir gyvenimo kokybę. Šios paskatos buvo įvardijamos kaip žalioji ekonomika ar žaliasis augimas (angl. *Green economy, Green growth*) (Renault, *et al.*, 2016, p. 43). Ekonomiką ir ekologiją skatinama vertinti ne kaip priešingybes, o atvirkščiai, jos turi būti vystomos kartu siekiant įgyvendinti ekonomines strategijas ir pasiekti ekologinius tikslus (Barbier, Markandya, 2013).

Prasidėjus finansų krizei 2007–2008 m. daug šalių nesugebėjo pereiti prie darnios plėtros, todėl tarptautinėse organizacijose vis plačiau pradėta diskutuoti apie žaliosios ekonomikos suteikiamas galimybes ir galimą teigiamą poveikį pasauliui. Žalioji ekonomika buvo regima kaip galimybė ne tik įveikti krizės padarinius, bet ir kaip atsakas įvairioms aplinkos apsaugos problemoms spręsti (Merino-Saum, *et al.*, 2020). Šiame etape buvo sukurta daug įvairių žaliosios ekonomikos koncepcijų, kartais į ją žvelgiančių skirtingais aspektais. Pavyzdžiui, 2011 m. EBPO nurodė, kad žalioji ekonomika – tai toks ekonomikos augimo ir vystymosi skatinimas, kuris užtikrina, kad gamta būtų pajėgi ir toliau teikti gėrybes, o biosfera būtų tinkama vystytis gyvybei, nes nuo to priklauso visų organizmų gerovė (OECD, 2011, p. 4). 2012 m. JT konferencijoje dėl darnios plėtros „Rio+20" buvo

3 Žr., pvz., Kūris, 2005; Lastauskienė, 2015, Juškevičiūtė-Vilienė, 2017; Vasarienė, Jakulevičienė, 2021; Jarass, 2021a; Juškevičiūtė-Vilienė, 2022; Jarukaitis, 2022.

4 Žr., pvz., Juškevičiūtė-Vilienė (2019); Kegge, Drahmann (2020).

5 Šiame straipsnyje sąvokos „darni plėtra" ir „darnus vystymasis" vartojamos kaip sinonimai.

6 Plačiau apie Romos klubo veiklą: Visuotinė lietuvių enciklopedija. *Romos klubas* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.vle.lt/straipsnis/romos-klubas/ [žiūrėta 2023 m. sausio 15 d.].

suformuluota, kad žalioji ekonomika yra tokia ekonomika, kuri didina žmonių gerovę ir socialinį teisingumą, tuo pat metu labai sumažina pavojų aplinkai ir ekologines grėsmes (UNEP, 2011, p. 2). O Pasaulio bankas įvardijo žaliąją ekonomiką arba žaliąjį augimą kaip ekonominį augimą, kuris efektyviai naudoja gamtos išteklius, mažina taršą ir nesukelia neigiamo poveikio aplinkai, taip pat yra atsparus, t. y. užkertantis kelią katastrofoms (Alekna, Kazlauskienė, 2019, p. 4).

Apibendrinant tarptautinių organizacijų pateikiamas žaliosios ekonomikos koncepcijas, galima daryti išvadą, jog tarptautinės organizacijos vieningai įvardija tris šios novatoriškos ekonomikos svarbiausius aspektus, t. y.:

- žmonių gerovę,
- socialinį teisingumą,
- aplinkosaugą.

Žaliosios ekonomikos idėja yra įtraukta ir į Europos Vadovų Tarybos priimtą 2019–2024 m. strateginę darbotvarkę, kurios vienas iš prioritetų yra „poveikį klimatui neutralizuojančios, žalios ekonomikos kūrimas ir siekis tapti pasauliniais žaliosios ekonomikos lyderiais“ (Europos Vadovų Taryba, 2019). Vykdydama darbotvarkės tikslus Europos Komisija pristatė Europos žaliąjį kursą, kuriuo „siekiama pertvarkyti ES į teisingą ir klestinčią visuomenę, pasižyminčią modernia, efektyviai išteklius naudojančia ir konkurencinga ekonomika, kurioje 2050 m. visai nebus grynojo išmetamo šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekio, o ekonomikos augimas bus atsietas nuo išteklių naudojimo“ (Communication from the Commission to the European Parliament..., 2019). Europos žaliasis kursas suprantamas ne kaip verslo ribojimo planas, o ES tikslas, kai spręsdama klimato ir aplinkos problemas ES galėtų vystyti modernią, efektyviai išteklius naudojančią ir konkurencingą ekonomiką (European Commission, 2020).

Apibendrinant tiek tarptautinių organizacijų, tiek ES institucijų patirtį formuojant žaliosios ekonomikos koncepcijas, galima teigti, kad žalioji ekonomika – tai ekonominės veiklos ir aplinkos apsaugos pusiausvyra (įprastos ekonomikos alternatyva), leidžianti siekti žmogaus gerovės, šalies ekonominio augimo tausojant aplinką ir mažinant riziką gamtai. Atsižvelgiant į tai, kituose šio straipsnio skyriuose bus analizuojama, kaip šį balansą tarp ekonominės veiklos laisvės ir aplinkos apsaugos randa Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas.

2. Asmens ūkinės veiklos laisvės konstituciniai pagrindai Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje

Ekonominės veiklos laisvės konstituciniai pagrindai yra įtvirtinti *expresis verbis* socialinių, aplinkosauginių ir ekonominių teisių apsaugai skirtame Konstitucijos IV skirsnyje „Tautos ūkis ir darbas“ (46 str.). Panašiai kaip kitose pokomunistinėse

valstybėse[7], ši laisvė Lietuvos Respublikos Konstitucijoje buvo apibrėžta lakoniškai, apsiribojant šios laisvės įvardijimu „asmens ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva“ ir detaliau neplėtojant nei šios laisvės turinio, nei valstybės įsipareigojimų visuomenei, nulemiančių verslo reguliavimo kryptis. Dėl Konstitucinio Teismo jurisprudencijos šios laisvės turinys per trisdešimt Teismo veiklos metų buvo išplėstas: pirmiausiai įvardijant šią ekonominę laisvę kaip konstitucinį principą, konstitucinę vertybę, o vėliau ir kaip subjektinę teisę ir laisvę (Juškevičiūtė-Vilienė, 2017, p. 182–183)[8]. Anot plačiai suformuotos konstitucinės doktrinos (Konstitucinis Teismas nuo savo veiklos pradžios priėmė daugiau nei 30 nutarimų, kuriuose pasisakė apie ūkinės veiklos laisvę), ūkinės veiklos laisvė reiškia: teisę laisvai pasirinkti užsiėmimą ir gyvenamąją vietą, teisę į sutarčių sudarymo laisvę, į konkurencijos laisvę, ūkinės veiklos subjektų lygiateisiškumą, laisvę ūkinei veiklai priimti reikalingus sprendimus ir kt.[9] Taigi, anot Konstitucinio Teismo, ūkinės veiklos laisvė – plati teisinių galimybių visuma, sudaranti prielaidas asmeniui savarankiškai ir laisvai priimti savo ūkinei veiklai reikalingus sprendimus.

Konstitucijos 46 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad „valstybė remia visuomenei naudingas ūkines pastangas ir iniciatyvą“. Anot konstitucinės jurisprudencijos, tai reiškia, kad Konstitucijoje įtvirtinta galimybė valdžios institucijoms vertinti ūkinės veiklos sritis pagal jų naudą visuomenei[10]. Minėtas valstybinis ūkinės veiklos vertinimas sudaro reikiamas prielaidas įgyvendinti Konstitucijos nuostatą „valstybė reguliuoja ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei“ (46 str. 3 d.), kurioje įtvirtinta ne tik valstybės teisė, bet ir jos priedermė teisės aktais reguliuoti ūkinę veiklą, kad ši tarnautų bendrai tautos gerovei. Tokiu būdu yra įtvirtinamas ūkinės veiklos laisvės neabsoliutumas, o laisvė gali būti ribojama, kai yra būtina ginti Konstitucijoje įtvirtintas vertybes. Konstitucinis Teismas ne kartą konstatavo, kad ūkinės veiklos reguliavimas paprastai yra susijęs su ūkinės veiklos sąlygų nustatymu, tam

7 Pavyzdžiui, kaimyninės Latvijos Konstitucijoje tiesiogiai nėra įtvirtinta ekonominė laisvė. Tačiau ši laisvė netiesiogiai kildinama iš žmogaus teisės turėti nuosavybę, kuri gali būti apribota tik įstatymo numatytais atvejais (105 str.) bei kiekvieno žmogaus teisės pasirinkti darbą (106 str.). O kitos Lietuvos kaimynės – Lenkijos 1997 m. Konstitucijoje ūkinės veiklos laisvė yra tiesiogiai įvardijama Konstitucijos I skyriuje („Respublika“), kuriame pateiktos pagrindinės ir esminės nuostatos, apibrėžiančios Lenkijos Respublikos politinę, konstitucinę sistemą ir ekonominę santvarką. Ši laisvė yra įtvirtinta (bet neapibrėžta) Konstitucijos 20 ir 22 str. ir „tai yra vienintelis atvejis, kai Konstitucijos kūrėjas tą pačią laisvę Konstitucijoje pamini du kartus, kas suteikia jai ypatingą konstitucinę reikšmę“ (Danecka, Kierzkowska, 2018, p. 71).

8 Konstitucinis Teismas savo veiklos pradžioje asmens ūkinės veiklos laisvę įvardijo kaip konstitucinį principą ar vertybę siekdamas įtvirtinti laisvosios rinkos ekonomikos pagrindus, o vėliau įvardino ir kaip žmogaus teisę ir laisvę, kuri gretinama su kitomis konstitucinėmis žmogaus teisėmis ir laisvėmis.

9 Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d., 1999 m. kovo 4 d., 2002 m. kovo 14 d., 2005 m. gegužės 13 d., 2009 m. balandžio 29 d., 2015 m. sausio 15 d., 2023 m. sausio 24 d. nutarimai.

10 Konstitucinio Teismo 2011 m. sausio 6 d., 2011 m. birželio 21 d., 2017 m. gegužės 30 d. nutarimai.

tikrų procedūrų reglamentavimu, ūkinės veiklos kontrole, taip pat su tam tikrais šios veiklos ribojimais ar draudimais[11]. Įstatyme nustatytas asmens ūkinės veiklos laisvės draudimas kiekvienu atveju turi būti aiškus, skirtas Konstitucijoje įtvirtintų vertybių (sąžiningos konkurencijos, vartotojų interesų, aplinkos apsaugos ir kt.) apsaugai[12].

Įtvirtinant šios laisvės ribojimo galimybes konstitucinė doktrina reikalauja atsižvelgti į bendrąsias žmogaus teisių ir laisvių ribojimo sąlygas (*lex generalis*)[13] ir specialiąsias šios ekonominės laisvės ribojimo sąlygas (*lex specialis*), t. y. formaliąją ir materialiąją ribojimo sąlygas (Juškevičiūtė-Vilienė, 2015, p. 170). Lietuvos Konstitucijoje tiesiogiai neįvardyta formalioji ribojimo sąlyga, tačiau Konstitucinis Teismas jau 1994 m. konstatavo, kad ūkinės veiklos laisvės ribojimas galimas tik įstatymu (Konstitucinio Teismo 1994 m. kovo 31 d. nutarimas)[14], o 2006 m. detalizavo, kad „tam tikri ūkinės veiklos santykiai gali būti reguliuojami tik įstatymais, tuo tarpu kiti – Vyriausybės nutarimais, dar kiti – žemesnės galios poįstatyminiais teisės aktais“ (Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 31 d. nutarimas). Tačiau Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad pagal Konstituciją tik įstatymu galima nustatyti esmines ūkinės veiklos sąlygas, draudimus ir ribojimus, darančius esminį poveikį ūkinei veiklai, taip pat įvairias sankcijas už atitinkamus teisės pažeidimus (Konstitucinio Teismo 2008 m. kovo 15 d. nutarimas). Ši doktrina buvo dar labiau praplėsta 2023 m. sausio 24 d. nutarime, kuriame pasisakyta dėl COVID-19 pandemijos metu ūkinės veiklos laisvės apribojimo ir uždraudimo pagrįstumo. Šiame nutarime Konstitucinis Teismas nurodė, kad jei „įstatymų leidėjas suteikė įgaliojimus Vyriausybei nustatyti konkrečias karantino metu taikomas profilaktikos ir kontrolės priemones, *inter alia*, susijusias su specialių ūkinės veiklos sąlygų nustatymu, kuriomis ūkinė veikla galėjo būti laikinai apribota, be kita ko, tai suteikė Vyriausybei teisę laikinai ir drausti šią veiklą“ (Konstitucinio Teismo 2023 m. sausio 24 d. nutarimas). Taigi Konstitucinis Teismas konstatavo, kad įstatymų leidėjas gali nustatyti esmines asmens ūkinės veiklos laisvės apribojimo sąlygas, kurias įgyvendindama Vyriausybė poįstatyminiu aktu gali ne tik apriboti, bet ir visiškai uždrausti ekonominę veiklos laisvę. Tačiau toks uždraudimas gali būti tik

11 Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d., 2009 m. balandžio 29 d., 2010 m. vasario 26 d., 2013 m. gegužės 16 d. nutarimai.

12 *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas.

13 Lietuvos Respublikos konstitucinėje jurisprudencijoje nurodyta, kad pagal Konstituciją riboti žmogaus teises ir laisves galima, jeigu yra laikomasi šių sąlygų: tai daroma įstatymu; ribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus; ribojimais nėra paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė; laikomasi konstitucinio proporcingumo principo (Konstitucinio Teismo 2002 m. kovo 14 d. nutarimas).

14 Šiame nutarime Konstitucinis Teismas konstatavo: „kai asmuo, realizuodamas nuosavybės teises, dalyvauja ūkinėje veikloje, jis tampa vienu iš ūkinių santykių specialių subjektų, jam gali būti taikomi specialūs įstatymų nustatyti apribojimai“.

laikinas, grindžiamas aplinkybėmis, liudijančiomis grėsmę ypač svarbiems viešiesiems interesams (pavyzdžiui, daugelio žmonių sveikatai ir gyvybei), bei nuolat peržiūrimas, iš naujo įvertinamas, ar tokias ribojimo priemones taikyti vis dar yra būtina bei nustatant ūkio subjektų turėtų praradimų kompensavimo mechanizmą.

Materialioji ūkinės veiklos laisvės ribojimo sąlyga yra tiesiogiai įvardyta Konstitucijoje, t. y. valstybė turi ūkinę veiklą reguliuoti taip, kad ji „tarnautų bendrai tautos gerovei". Ši materialioji sąlyga, anot konstitucinės doktrinos, pripažinta konstituciniu principu, nustatančiu ūkinės veiklos reguliavimo kryptis, būdus, ribas (Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas). Konstitucinis Teismas pripažįsta, kad bendra tautos gerovė – tai gana bendras ir platus kriterijus, kurį taikant gali būti remiamasi tiek bendros gerovės samprata, tiek tikslingumo argumentais (Konstitucinio Teismo 1997 m. vasario 13 d. nutarimas). Sąvokos „bendra tautos gerovė" turinys kiekvienu konkrečiu atveju atskleidžiamas atsižvelgiant į ekonominius, socialinius ir kitus svarbius veiksnius. Bendra tautos gerovė taip pat suponuoja valstybės ir savivaldybių institucijų, pareigūnų pareigą jokiais savo sprendimais ar veiksmais nekliudyti reikštis ir plėtotis asmenų iniciatyvai, nežlugdyti jų ūkinių pastangų ir neužkirsti joms kelio, jeigu ši iniciatyva ar ūkinės pastangos nėra žalingos visuomenei, net jeigu jų naudingumas visuomenei ir nėra akivaizdus. Anot teisės doktrinos, viešasis interesas (įskaitant ir tautos gerovę) „turi turėti bent du elementus, galinčius tapti kriterijų, leidžiančių atskirti tokį partikuliarų interesą, kuris kartu yra ir viešasis, nuo tokio, kuris negali būti interpretuojamas kaip viešasis ir, susidūręs su juo, turi būti paaukotas, pagrindu – kai pirmasis elementas – ta visuomenės dalis turi būti santykinai didelė; antrasis – tas partikuliarus interesas turi būti konstituciškai pagrįstas, matyti, kad jie, sąlyginai tariant, susiję su viešojo intereso subjektu ir objektu, o kartu ir su šio intereso turiniu" (Kūris, 2012, p. 50). Galima paminėti tokius Konstitucinio Teismo doktrinoje nurodytus viešojo intereso pavyzdžius: sąžininga konkurencija rinkoje, vartotojų teisės, žmonių sveikata, viešoji tvarka, visuomenės narių saugumas, valstybės ekonominiai interesai, valstybės energetikos sistemos saugumas ir patikimumas, aplinkos apsauga ir kt.[15]

Taigi Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 46 straipsnio nuostatas „byla po bylos" suformavo ne tik asmens ūkinės veiklos laisvės turinį, bet ir apibrėžė valstybės galią riboti šią laisvę. Įdomu pažymėti, kad Konstitucinis Teismas 2006 m. gegužės 31 d. nutarime nubrėžė ir tam tikras savo galių ribas ekonominio pobūdžio bylose. Teismas pabrėžė, jog tai, kad teisė apibrėžia valstybės ekonominės politikos turinio ribas, nustato leistinas jos vykdymo priemones ir metodus, savaime nepaneigia politinio proceso autonomiškumo, ekonominės politikos formavi-

15 Tik keli atsitiktiniai pavyzdžiai: Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 21 d., 2008 m. birželio 30 d., 2011 m. birželio 21 d., 2013 m. balandžio 2 d., 2013 m. liepos 5 d., 2014 m. gegužės 9 d., 2015 m. gruodžio 16 d., 2015 m. balandžio 3 d., 2017 m. gegužės 30 d., 2023 m. sausio 24 d. nutarimai.

mo ir vykdymo specifikos, įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių (kaip politinių valdžių) demokratiškai formuojamų institucijų savarankiškumo nustatant (pagal savo kompetenciją) ekonominės politikos turinį (*inter alia*, pasirenkant jos prioritetus), vykdymo priemones ir metodus. Anot Konstitucinio Teismo, Seimas ir Vyriausybė turi labai plačią diskreciją formuoti ir vykdyti valstybės ekonominę politiką (pagal savo kompetenciją) ir atitinkamai reguliuoti ūkinę veiklą, neviršydami įstatymuose nustatytų šių institucijų įgaliojimų, paisydami tinkamo teisinio proceso reikalavimų, teisinės valstybės, valdžių padalijimo, atsakingo valdymo, teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio aiškumo, tikrumo, saugumo principų. Ekonominės politikos turinio, priemonių ir metodų vertinimas (kad ir kas juos vertintų), taip pat ir pagrįstumo bei tikslingumo aspektu, net jei laikui bėgant paaiškėja, kad buvo geresnių jos alternatyvų (taigi ir tai, kad pasirinkta ekonominė politika pagrįstai vertintina neigiamai), savaime negali būti dingstis kvestionuoti anksčiau suformuotą ir vykdytą ekonominę politiką atitikusio ūkinės veiklos teisinio reguliavimo atitiktį aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia*, Konstitucijai, taip pat ir inicijuojant konstitucinės justicijos bylas, nebent tas teisinis reguliavimas jau jį nustatant būtų akivaizdžiai priešingas tautos gerovei, Lietuvos visuomenės ir valstybės interesams, akivaizdžiai paneigtų konstitucines vertybes. Pasak Konstitucinio Teismo, tokia dingstis savaime negali būti tai, kad tam tikrai ūkio sričiai teisės aktuose yra nustatytas diferencijuotas teisinis reguliavimas, besiskiriantis nuo kitų ūkio sričių teisinio reguliavimo, yra pakeičiamas tam tikros ūkinės veiklos teisinis reguliavimas reaguojant į rinkos pokyčius, ekonominę (taip pat ir tarptautinę) konjunktūrą; ūkio subjektų teisinės padėties diferencijuotas nustatymas sietinas su ūkio srityje valstybės keliamais tikslais, siekiu atitinkamai sutvarkyti šalies ūkį; be to, dėl ūkinės veiklos specifikos, įvairumo ir dinamiškumo jos teisinis reguliavimas negali būti visą laiką vienodas, draudimų ir leidimų santykis gali kisti, *inter alia*, siekiant užtikrinti viešąjį interesą (Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 31 d. nutarimas).

Taigi galima teigti, kad, atsižvelgdamas į rinkos pokyčius, šiuolaikinio gyvenimo iššūkius, klimato kaitą Konstitucinis Teismas suteikia plačias galias Seimui ir Vyriausybei formuoti ekonominę politiką, t. y., *inter alia*, priimti sprendimus, susijusius su žaliosios ekonomikos įgyvendinimu Lietuvoje, siekiant skatinti ne tik asmens ūkinės veiklos laisvę ir ekonominį augimą, bet ir užtikrinant ir kitą šiame straipsnyje analizuojamą konstitucinę vertybę – aplinkos apsaugą.

3. Aplinkos apsaugos konstituciniai pagrindai Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje

Vadovaujantis Konstitucinio Teismo doktrina, natūralios gamtinės aplinkos apsauga, aplinkos apsauga nuo kenksmingų poveikių laikytini viešuoju interesu, valsty-

bės ir savivaldybių priederme (Konstitucinio Teismo 2015 m. kovo 15 d. nutarimas). Aplinkos apsaugos imperatyvas yra tiesiogiai įtvirtintas net dviejose Konstitucijos straipsniuose (53 str. ir 54 str.), kurie yra tame pačiame valstybės ūkio pagrindus nustatančiame Konstitucijos skirsnyje (IV skirsnis „Tautos ūkis ir darbas"), kaip ir asmens ūkinės veiklos laisvė. Konstitucijoje nustatyta valstybės ir kiekvieno asmens pareiga saugoti aplinką nuo kenksmingų poveikių (53 str.) bei valstybės pareiga rūpintis natūralios gamtinės aplinkos, gyvūnijos ir augalijos, atskirų gamtos objektų ir ypač vertingų vietovių apsauga, prižiūrėti, kad su saiku būtų naudojami, taip pat atkuriami ir gausinami gamtos ištekliai. Įstatymu draudžiama niokoti žemę, jos gelmes, vandenis, teršti vandenis ir orą, daryti radiacinį poveikį aplinkai bei skurdinti augaliją ir gyvūniją (54 str.). Šios Konstitucijos nuostatos yra Lietuvos nacionalinės aplinkos apsaugos politikos kūrimo ir plėtros teisinis pagrindas[16]. Taigi Lietuva priklauso tai ES valstybių narių grupei, kur Konstitucija įtvirtina aplinkos apsaugos garantus, o ne asmens teisę į sveiką ir švarią aplinką[17]. Tačiau Lietuvos teisės doktrinoje rasime nuomonių, kad nors Konstitucija eksplicitiškai neįtvirtina asmens teisės į sveiką ir švarią aplinką, tačiau šią teisę objektyviai pripažįsta Konstitucinis Teismas, nes ji kyla iš Konstitucijos ir jos nuostatų sisteminio aiškinimo ir yra ne tik valstybės tikslas, bet ir konstitucinė asmens teisė bei būtinoji oraus gyvenimo ir naudojimosi daugeliu kitų konstitucinių teisių sąlyga[18].

16 Įdomu pažymėti, kad konstituciniai aplinkos apsaugos garantai *expressis verbis* įtvirtinti ir kaimyninės Lenkijos Konstitucijos net keturiuose straipsniuose. Šiuose straipsniuose yra įtvirtinta: kad „Lenkijos Respublika <...> užtikrina aplinkos apsaugą, vadovaudamasi tolygaus vystymosi principu" (5 str.), kiekvieno „asmens pareiga rūpintis aplinkos būkle ir atsakomybė, jeigu ją pablogina" (86 str.) bei „asmens teisė gauti informaciją apie aplinkos būklę ir apsaugą" (74 str. 3 p.) (plačiau: Trzcinska, 2019, p. 405). O kaimyninės Latvijos Konstitucijoje (115 str.) yra įtvirtinta asmens teisė į švarią aplinką įpareigojant valstybę „užtikrinti asmens sąlygas gyventi saugioje aplinkoje ir teikti informaciją apie aplinkos sąlygas ir skatinant aplinkos išsaugojimą ir gerinimą"(plačiau: Grasis, 2019, p. 110).

17 Konstitucinius aplinkos apsaugos garantus įtvirtina taip pat Lenkijos, Estijos, Austrijos, Vokietijos, Švedijos konstitucijos. O teisę į švarią ir sveiką aplinką nustato Latvijos, Čekijos, Slovakijos, Ispanijos konstitucijos (Kuzniar, 2021, p. 204).

18 Anot A. Juškevičiūtės-Vilienės, Konstitucinio Teismo siekis suteikti asmens teisei į sveiką ir švarią aplinką ypatingą reikšmę yra aiškiai parodomas teismo sudarytose „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatose (1993–2009)" ir „Oficialioji konstitucinė doktrina: svarbiausios nuostatos (1993–2020)". Asmens konstitucinį statusą apibrėžiančiose konstitucinės doktrinos nuostatose prie socialinių teisių yra skyrius „Teisė į sveiką aplinką" (2.4.2.3.), kuriame pateikta Konstitucinio Teismo doktrina, plačiai aiškinanti Konstitucijos 53 str. 3 d. ir 54 str. nuostatas. Minėtų leidinių skyriuje „Leidinio sudarytojo žodis" nurodoma, kad „leidinio struktūrą, suskirstymą į skyrius ir jų turinio išdėstymą lėmė pati medžiaga, kurią siekta susisteminti atsižvelgiant į konstitucinės teisės moksle įprastą konstitucinės teisės institutų dėstymo eiliškumą ir Konstitucijos struktūrą". Taigi galima teigti, kad nors konstitucinės teisės normos eksplicitiškai neįvardija teisės į sveiką aplinką, tačiau Konstitucinis Teismas aiškindamas Konstitucijos 53 str. 3 d. ir 54 str. nuostatas (per valstybės ir savivaldybių institucijų, fizinių ir juridinių asmenų pareigą saugoti aplinką) suformulavo asmens teisės į sveiką aplinką konstitucinį pagrindą (Juškevičiūtė-Vilienė, 2019, p. 123).

Aiškindamas paminėtus Konstitucijos straipsnius Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją aplinkos apsauga yra valstybės bei kiekvieno gyventojo rūpestis ir pareiga. Viešieji ir privatūs interesai turi būti skirti aplinkos kokybei gerinti. Natūralią gamtinę aplinką, gyvūniją ir augaliją, atskirus gamtos objektus ir ypač vertingas vietoves Konstitucija traktuoja kaip visuotinę reikšmę turinčias nacionalines vertybes, o jų saugojimas – tai viešasis interesas, kurį garantuoti yra valstybės konstitucinė priedermė (Konstitucinio Teismo 2005 m. kovo 16 d. nutarimas). Valstybė, turėdama konstitucinę priedermę veikti taip, kad būtų garantuota natūralios gamtinės aplinkos, atskirų jos objektų apsauga, gamtos išteklių racionalus naudojimas, atkūrimas bei jų gausinimas, gali įstatymu nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį būtų ribojamas atskirų gamtinės aplinkos objektų (gamtos išteklių) naudojimas ar tam tikri teisinių santykių subjektai būtų įpareigoti atitinkamai veikti arba susilaikyti nuo tam tikrų veiksmų. Tačiau toks valstybės reguliavimas turi garantuoti Konstitucijoje įtvirtintų vertybių pusiausvyrą, atsižvelgti į konstitucinį socialinės darnos imperatyvą, Konstitucijoje įtvirtintus teisingumo, protingumo ir proporcingumo principus, *inter alia*, kai tokiais ribojimais ar įpareigojimais yra įsiterpiama į asmens konstitucinių teisių ir laisvių įgyvendinimą.

Išanalizavus visas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nagrinėtas konstitucinės justicijos bylas, kuriose aiškinti Konstitucijos 53 ir 54 straipsniai, darytina išvada, kad jos buvo inicijuotos ne siekiant apsaugoti aplinką, tačiau dėl ekonominių aspektų. Dažniausiai į Konstitucinį Teismą pareiškėjai kreipėsi siekdami apginti ūkinės veiklos laisvę ir teigė, kad valstybės nustatytas reguliavimas, siekiantis apsaugoti aplinką, neproporcingai apriboja jų ekonominę veiklą. Tačiau šitose bylose Konstitucinis Teismas dažniausiai nustatė, kad ginčijamais ribojimais siekiama užtikrinti bendrą tautos gerovę, t. y. saugoti žmonių sveikatą ir aplinką nuo kenksmingų poveikių, racionaliai naudoti gamtos išteklius, atlyginti gamtinei aplinkai padarytą žalą, todėl ginčijami ūkinės veiklos suvaržymai buvo pripažinti proporcingi siekiamiems konstituciškai reikšmingiems aplinkosaugos tikslams[19]. Konstitucinis Teismas taip pat pripažino, kad iš Konstitucijos kyla reikalavimas įstatymų leidėjui, reguliuojant ūkinę veiklą, nustatyti tokius jos ribojimus, kuriais būtų siekiama užtikrinti bendrą tautos gerovę, *inter alia*, saugoti nuo kenksmingų poveikių žmonių sveikatą ir aplinką, atlyginti gamtinei aplinkai padarytą žalą. Vykdant šį reikalavimą turi būti paisoma iš Konstitucijos, *inter alia*, konstitucinio teisinės valstybės principo, kylančių reikalavimų; tai reiškia, kad teisiniu reguliavimu gali būti nustatytos tokios ūkinės veiklos subjektų pareigos, kurios jų veiklos laisvės nevaržytų labiau negu būtina konstituciškai reikšmingiems žmonių sveikatos ir aplinkos apsaugos tikslams pasiekti (Konstitucinio Teismo 2017 m. gegužės 30 d. nutarimas).

19 Tik keli atsitiktiniai pavyzdžiai: Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 31 d., 2011 m. sausio 31 d., 2015 m. gruodžio 16 d. nutarimai.

Tačiau paminėtinas ir kitas įdomus atvejis, kai Konstitucinis Teismas pripažino, jog asmens ūkinės veiklos laisvės apribojimas prieštarauja Konstitucijai, argumentuodamas tuo, kad subjekto vykdoma ūkinė veikla negali būti apribota, nes ši saugo aplinką, t. y. žiedinės ekonomikos principų įgyvendinimą Lietuvoje. Šioje byloje Konstitucinis Teismas nagrinėjo, ar Atliekų tvarkymo įstatymo pataisos, draudžiančios atliekų deginimo jėgaines statyti arčiau kaip 20 kilometrų nuo gyvenviečių, neproporcingai neriboja ekonominės veiklos laisvės. Ginčijamomis nuostatomis įstatymų leidėjas siekė apsaugoti gyventojų, gyvenančių šalia atliekų deginimo jėgainių, sveikatą nuo pavojingų medžiagų, susidarančių deginant atliekas, poveikio. Tačiau Konstitucinis Teismas nurodė, kad neproporcingai ribojant jėgainių statybą neprisidedama prie viešojo intereso įgyvendinimo, t. y. prie atliekų rūšiavimo ir perdirbimo, o tai skatina atliekų šalinimą į sąvartynus ir taip neužtikrinamas žiedinės ekonomikos principų laikymasis. Todėl Konstitucinis Teismas leido toliau vykdyti atliekų deginimo jėgainių veiklą, o ekonominę veiklą ribojantis reguliavimas buvo pripažintas prieštaraujančiu Konstitucijai (Konstitucinio Teismo 2020 m. vasario 18 d. nutarimas).

Taigi Konstitucijoje įtvirtinta konstitucinė vertybė – aplinka – yra Konstitucinio Teismo saugoma ir pripažįstama valstybės tikslu, o siekdama minėto tikslo valstybė gali reguliuoti ūkinę veiklą bei nustatyti šios veiklos specifines sąlygas, procedūras, kontrolės priemones, taip pat tam tikrus ūkinės veiklos, susijusios su atitinkamų gamtos išteklių naudojimu, ribojimus ir draudimus. Ūkinės veiklos ribojimas, kuriuo siekiama saugoti aplinką nuo kenksmingų poveikių, tausoti gamtą, atlyginti gamtinei aplinkai padarytą žalą, traktuotinas kaip skirtas bendrai tautos gerovei užtikrinti ir, jeigu paisoma iš Konstitucijos kylančių reikalavimų, savaime nelaikytinas pažeidžiančiu Konstituciją.

4. Konstitucinio Teismo pastangos rasti dviejų konstitucinių vertybių pusiausvyrą

Konstitucinio Teismo doktrina, kurioje teismas bando rasti asmens ūkinės veiklos laisvės ir aplinkos apsaugos pusiausvyrą, nėra gausi. Šiose bylose teismas nurodė, kad valstybė turi laikytis asmens ir visuomenės interesų derinimo principo, užtikrinti ir privataus asmens (ūkinės veiklos subjekto), ir visuomenės interesus. Valstybė turi siekti ne atskirų asmenų gerovės, bet būtent bendros tautos gerovės, kuri neturi būti priešpriešinama paties ūkio subjekto, kurio veikla yra reguliuojama, gerovei, jo teisėms ir teisėtiems interesams (Konstitucinio Teismo 2011 m. birželio 21 d., 2017 m. gegužės 30 d. nutarimai). Vadovaujantis Konstitucinio Teismo išaiškinimu, Konstitucija, įtvirtindama 46 straipsnyje sąvoką „bendra tautos gerovė“, kuri yra ir socialinės valstybės doktrinos organiškoji dalis, siekia suderinti ūkinės veiklos dalyvių saviraiškos laisvę su bendraisiais visuomenės socialiniais

siekiniais, konsoliduoti individualius ir kolektyvinius interesus su visos tautos lūkesčiais (Žilys, 2006, p. 19). Nors Konstitucija tiesiogiai neįtvirtino socialinės valstybės statuso, tačiau Konstitucinis Teismas konstatavo, kad pagal Konstituciją Lietuvos valstybė yra socialiai orientuota. Tokiu būdu Konstitucinis Teismas suformavo socialinio valstybingumo pagrindus, turinčius tiesioginę įtaką ekonominei politikai, orientuotai į socialinio teisingumo koncepciją (*inter alia*, ir į žaliąją ekonomiką)[20].

Ieškodamas šiame straipsnyje analizuojamų vertybių pusiausvyros Konstitucinis Teismas atsižvelgia į suformuotą žmogaus teisių ir laisvių ribojimo doktriną, vadovaujantis kuria riboti ūkinės veiklos laisvę galima, jeigu laikomasi šių sąlygų: tai daroma įstatymu, apribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus, apribojimais nėra paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei esmė, laikomasi konstitucinio proporcingumo principo, esančio vienu iš konstitucinio teisinės valstybės principo elementų, pagal kurį teisės aktų nustatytos ir taikomos priemonės turi būti proporcingos siekiamam tikslui, o asmens teisės negali būti ribojamos labiau negu būtina teisėtam ir visuotinai reikšmingam, konstituciškai pagrįstam tikslui pasiekti (Konstitucinio Teismo 2002 m. kovo 14 d. nutarimas). Ekonominės veiklos ribojimas, kuriuo siekiama saugoti, tausoti, atkurti aplinką, traktuotinas kaip skirtas viešajam interesui – bendrai tautos gerovei užtikrinti ir savaime nelaikytinas pažeidžiančiu Konstituciją. Atkreiptinas dėmesys, kad ekonominės veiklos laisvės ribojimo būtinumas gali būti pateisinamas ne tik kilusia realia grėsme viešajam interesui, bet ir kylant abejonių dėl galimo pavojaus atsiradimo. Toks ūkinės veiklos laisvės ribojimo galimybių praplėtimas buvo suformuotas Konstitucinio Teismo 2023 m. sausio 24 d. nutarime, kuriame teismas, pasisakydamas dėl COVID-19 pandemijos metu asmens ūkinės veiklos laisvės ribojimo ir uždraudimo pagrįstumo, pirmą kartą savo jurisprudencijoje pritaikė atsargumo principą. Pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas tiesiogiai nesuformulavo šiame nutarime atsargumo principo sampratos, o jį tik „importavo“ iš ESTT jurisprudencijos į Lietuvos konstitucinę doktriną[21]. „Atsargaus veikimo principas“ arba „atsargumo principas“ (angl. *precautionary principle*, vok. *Vorsorgeprinzip*) reiškia apsaugos priemonių rinkinį, kuris yra priimtas esant tokiai situacijai, kai yra moksliškai įmanoma, bet dar nekilo reali rizika

20 Plačiau apie socialinio teisingumo koncepciją: Rakauskienė, 2006, p. 18.

21 Atsargumo principas Konstitucinio Teismo doktrinoje pirmą kartą tiesiogiai buvo paminėtas dar 2017 m. gegužės 30 d. nutarime, tačiau tiesiogiai nepritaikytas. Šiame nutarime Konstitucinis Teismas tik paminėjo, kad „ES politika yra grindžiama atsargumo principu bei principais, kad reikia imtis prevencinių veiksmų, kad žala aplinkai pirmiausia turėtų būti atitaisoma ten, kur yra jos šaltinis, ir kad atlygina teršėjas“ (Konstitucinio Teismo 2017 m. gegužės 30 d. nutarimas).

pakenkti visuomenės sveikatai ar aplinkai (Calliess, 2001, p. 307)[22]. Šio principo taikymo ištakos pirmiausiai susijusios su aplinkos apsauga, nes jo pirminis tikslas – užtikrinti geresnę aplinkos apsaugą pavojaus atveju priimant prevencinius sprendimus. Anot U. Di Fabio, valstybė turėtų visapusiškai užkirsti kelią galimai pabloginti aplinkos kokybę (Di Fabio, 1997, p. 812). Anot šį principą dažnai taikančio ESTT, jei kyla abejonių dėl pavojaus aplinkai buvimo, apsaugos priemones galima taikyti nelaukiant, kol bus visiškai įrodyta, kad šis pavojus yra realus ir didelis. Jeigu paaiškėja, kad dėl atliktų tyrimo rezultatų neįtikinamumo neįmanoma neabejotinai nustatyti nurodomos rizikos buvimo ar masto, tačiau realios žalos aplinkai tikimybė išlieka tuo atveju, jeigu rizika pasitvirtina, atsargumo principas pateisina ribojamųjų priemonių ėmimąsi (ESTT 2019 m. spalio 1 d., 2022 m. birželio 16 d. sprendimai).

Minėtame 2023 m. sausio 24 d. nutarime Konstitucinis Teismas pritaikė atsargumo principą siekdamas apsaugoti žmonių sveikatą ir gyvybę pandemijos metu, tačiau suformuota doktrina bus aktuali ir ateities konstitucinės justicijos byloms, susijusioms su aplinkos apsauga. Atsižvelgiant į šią naują Konstitucinio Teismo doktriną, ūkinę veiklą ribojančios priemonės ir draudimai gali būti nustatyti ne tik įsitikinus, jog valstybėje susidariusi ypatinga situacija, kelianti realią grėsmę aplinkos apsaugai, bet ir tais atvejais, kai atsižvelgiant į tuo metu turimą informaciją, yra pagrindo manyti, kad, laiku nesiėmus veiksmingų priemonių, gali kilti potencialus pavojus ir bus padaryta nepataisoma žala aplinkai, kuria rūpintis yra valstybės funkcija.

Taigi galima daryti išvadą, kad konstitucinė doktrina aiškiai surikiuoja ir užtikrina abiejų konstitucinių vertybių asmens ūkinės veiklos laisvės įgyvendinimo bei aplinkos apsaugos reikalavimų pusiausvyrą. Ši pusiausvyra gali būti pasiekta teisiniu reguliavimu teisingai suderinus reikšmingus visuomenės interesus ir kartu nustačius analizuojamų vertybių ribas bei atsižvelgiant į proporcingumo principą. Vadovaujantis aptarta konstitucine jurisprudencija, ūkinės veiklos laisvė gali būti apribota ar visiškai uždrausta, jei yra reali grėsmė ar kyla potencialus pavojus svarbiems visuomenės interesams, pavyzdžiui, dėl ūkinės veiklos gali būti padaryta žala aplinkai, o dėl to gali kilti pavojus žmogaus gyvybei ir sveikatai.

22 Šio principo užuomazgos Europoje atsirado Vokietijoje: pirmiausiai 1971 m. Vokietijos Federacinės Respublikos aplinkos apsaugos programoje, vėliau 1974 m. – Vokietijos Federacinės Respublikos įstatyme dėl apsaugos nuo žalingo aplinkos poveikio, kurį sukelia oro tarša, triukšmas, vibracija ir panašūs procesai, o dar vėliau – Vokietijos iniciatyva ir tarptautinėje teisėje (Širinskienė, 2008, p. 18). Pavyzdžiui, SESV 191 str. 2 d. 2 p. įtvirtinta, kad Sąjungos aplinkos politika yra grindžiama atsargumo principu bei principais, kad reikia imtis prevencinių veiksmų, kad žala aplinkai pirmiausia turėtų būti atitaisoma ten, kur yra jos šaltinis, ir kad atlygina teršėjas.

Išvados

Valstybėms siekiant įgyvendinti išsikeltas ekonomines strategijas ir ekologinius tikslus žalioji ekonomika skatina ekonomikos ir ekologijos bendrą vystymąsi. Todėl siekdamas prisidėti prie inovatyvios ekonomikos įgyvendinimo Konstitucinis Teismas turi rasti dviejų Konstitucijoje tiesiogiai įtvirtintų vertybių: asmens ūkinės veiklos laisvės ir aplinkos apsaugos pusiausvyrą. Per trisdešimt veiklos metų Konstitucinis Teismas rado būdų konstruktyviai užtikrinti aplinkos apsaugos reikalavimų ir efektyvaus ekonominio vystymosi pusiausvyrą. Konstitucinė doktrina, atliepdama socialinio teisingumo koncepciją, siekia suderinti ūkinės veiklos dalyvių iniciatyvas su bendraisiais visuomenės socialiniais tikslais, sutelkti individualius ir kolektyvinius interesus su visos visuomenės lūkesčiais. Siekiant įgyvendinti bendrą tautos interesą – įgyvendinti žaliosios ekonomikos principus – Konstitucinis Teismas leidžia apriboti ūkinę veiklą, tačiau šiuo atveju turi būti paisoma iš Konstitucijos kylančių reikalavimų; tai reiškia, kad teisiniu reguliavimu gali būti nustatytos tokios ūkinės veiklos subjektų pareigos, kurios jų veiklos laisvės nevaržytų labiau negu būtina konstituciškai reikšmingiems žmonių sveikatos ir aplinkos apsaugos tikslams pasiekti ir garantuotų minėtų vertybių pusiausvyrą, atsižvelgiant į konstitucinės socialinės darnos imperatyvą, Konstitucijoje įtvirtintus teisingumo, protingumo ir proporcingumo principus. Anot Konstitucinio Teismo, ribojimai turi būti laikini ir nuolat peržiūrimi, ar jie yra dar būtini, bei nustatomas ūkio subjektų praradimų kompensavimo mechanizmas. Be to, atsižvelgiant į atsargumo principą siekiant užkirsti kelią grėsmės plitimui ypač svarbiam viešajam interesui, kai būtina imtis skubių ir veiksmingų sprendimų, įstatyme įtvirtintos ekonominės veiklos laisvės ribojimo priemonės gali būti detalizuojamos ir poįstatyminiuose teisės aktuose, nustatant konkrečių pasirinktų priemonių taikymo mastą.

Šaltinių sąrašas

Norminiai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.
2. Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo (suvestinė redakcija) (2012). *Europos Sąjungos oficialusis leidinys*, 2012, C 326/47, OL C 202.

Specialioji literatūra

1. Alekna, R., Kazlauskienė, E. (2019). Žaliosios ekonomikos probleminės sritys globalioje rinkoje. *Economics and Management / Ekonomika ir vadyba*, 11, 1–7.
2. Balsari, S. ir kt. (2020). Climate Change, Migration, and Civil Strife. *Current Environmental Health Reports*, 7(4), 404–414.

3. Barbier, E. B., Markandya, A. (2013). *A new blueprint for a green economy.* New York: Routledge [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://site.ebrary.com/lib/alltitles/docDetail.action?docID=10716354 [žiūrėta 2022 m. gruodžio 1 d.].
4. Danecka, D., Kierzkowska, J. (2018). *Ograniczenia działalności gospodarczej ze względu na ochronę przyrody.* Warsaw: Wolters Kluwer.
5. Di Fabio, U. (1997). Voraussetzungen und Grenzen des umweltrechtlichen Vorsorgeprinzips. In: Kley, M. *et al.* (eds.) (1997). *Festschrift für Wolfgang Ritter*. Verlag Dr. Otto Schmidt, 807–814.
6. Durner, W. (2021). Umweltvarfassungsrecht. Iš: Herdegen M. ir kt. (sud.) (2021). *Handbuch des Verfassungsrechts. Auflage 1.* C. H. Beck, 1623–1667.
7. Ekardt, F. (2021). *Theorie der Nachhaltigkeit, 4. Auflage*. Baden-Baden.
8. Epiney, A. (2013). *Umweltrecht in der Europäischen Union, 3. Aufl.* Basel: Helbing Lichtenhahn Verlag.
9. Grasis, J. (2019). Implementation of the Sustainable Development Goals in the Republic of Latvia, *Journal of Management*,. 2(35), 110–116.
10. Jarass, H. D. (2021a). Art.16 Unternehmerische Freiheit. Iš: Jarass, H. D. (eds.) (2021). *Charta der Grundrechte der Europäischen Union (unter Einbeziehung der vom EuGH entwickelten Grundrechte, der Grundrechtsregelungen der Verträge und der EMRK.* Kommentar, 4. Auflage, Münster: C. H. Beck [interaktyvus], https://beck-online.beck.de/?vpath=bibdata%2Fkomm%2FJarassGRChEU_4%2Fcont%2FJarassGRChEU%2Ehtm [žiūrėta 2023 m. kovo 1 d.].
11. Jarass, H. D. (2021b). Art. 37 Umweltschutz. Iš: Jarass, H. D. (eds.) (2021) *Charta der Grundrechte der Europäischen Union (unter Einbeziehung der vom EuGH entwickelten Grundrechte, der Grundrechtsregelungen der Verträge und der EMRK.* Kommentar, 4. Auflage. Münster: C. H. Beck [interaktyvus], https://beck-online.beck.de/?vpath=-bibdata%2Fkomm%2FJarassGRChEU_4%2Fcont%2FJarassGRChEU%2Ehtm [žiūrėta 2023 m. kovo 1 d.].
12. Jarukaitis, I. (2022). Vidaus rinkos laisvių ir pagrindinių teisių santykis Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktikoje. *Teisė*, 125, 27–55.
13. Juškevičiūtė-Vilienė, A. (2015). Lietuvos, Lenkijos ir Vokietijos ūkinės veiklos laisvės konstitucinių pagrindų lyginamieji aspektai. *Teisė,* 96, 162–186.
14. Juškevičiūtė-Vilienė, A. (2017). *Asmens ūkinės veiklos laisvės konstituciniai pagrindai Lietuvoje: ekonominės, istorinės ir lyginamosios įžvalgos*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
15. Juškevičiūtė-Vilienė, A. (2019). Asmens teisė į sveiką ir švarią aplinką v. asmens ūkinės veiklos laisvė. Iš: Sudavičius, B. (sud.) (2019). *Teisės viršenybės link*. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakultetas, 121–141.
16. Juškevičiūtė-Vilienė, A. (2022). The impact of the COVID-19 pandemic on economic freedom in Lithuania. *Przegląd prawa konstytucyjnego*, 2(66), 353–363.
17. Kegge, R., Drahmann, A. (2020). The Programmatic Approach: Finding the Right Balance between the Precautionary Principle and the Right to Conduct a Business. *Journal for European Environmental & Planning Law*, 17, 76–98.
18. Klein, N. (2014). *This Changes Everything: Capitalism vs. the Climate.* Simon-Schuster Paperbacks.

19. Kobylarz, N. (2018). The European Court of Human Rights: an underrated Forum of enviromental Litigation. Iš: Tegner Anker, H., Egelund Olsen, B. (eds.) (2018). *Sustainable management of natural resources. Legal Instruments and Approaches.* Cambridge: Intersetia Ltd, 99–121.
20. Kūris, E. (2005). Ūkinės veiklos laisvė, sąžininga konkurencija ir bendra tautos gerovė (Konstitucijos 46 straipsnio jurisprudencinis komentaras). *Jurisprudencija*, 64(56), 56–73.
21. Kūris, E. (2012). Viešasis interesas: teisėkūra ir konstitucinė jurisprudencija. *Notariatas,* 13, 48–55.
22. Kuzniar, D. (2021). Prawo do zdrowego środowiska jako konstytucyjnie gwarantowane prawo podmiotowe. *Przegląd Prawa Konstytucyjnego*, 3(61), 201–216.
23. Lastauskienė, G. (2013). Ekonominiai argumentai teisėje: jų vieta ir ribos. *Teisė,* 2013, 89, 20–36.
24. *Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos: 1993–2009.* Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2010.
25. Meadows, D. H. ir kt. (1972). *The Limits to Growth.* Potomac Associates-Universe Books.
26. Merino-Saum, A. ir kt. (2020). Unpacking the green economy concept: A quantitative analysis of 140 definitions. *Journal of Cleaner Production*, 242–262.
27. Moczko, D. M. (2020). Klimaneutrales Europa bis 2050 – European Green Deal und die Fernwärme. *InfrastrukturRecht*, 8, 194–204.
28. *Oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos: 2014–2016*. Elektroninis leidinys. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2017. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.lrkt.lt/data/public/uploads/2017/06/doktrinos-papildymas-2014-2016.pdf [žiūrėta 2023 m. vasario 20 d.].
29. Rakauskienė, O. (2006). *Valstybės ekonominė politika (fiskalinė, užsienio prekybos ir socialinė politika)*. Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas.
30. Renault, J. F. ir kt. (2016). *Übergang in eine Green Economy: Notwendige strukturelle Veränderungen und Erfolgsbedingungen für deren tragfähige Umsetzung in Deutschland. Teilvorhaben: Internationale Bestandsaufnahme des Übergangs in eine Green Economy.* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.umweltbundesamt.de/sites/default/files/medien/1/publikationen/9-1qendige_strukturelle_vere4nderungen_u_nd_erfolgsbedingungen_fur_deren_tragfahige_umsetzung_in_deutschland.pdf [žiūrėta 2023 m. balandžio 1 d.].
31. Širinskienė, A. (2008). Atsargumo principo taikymo teisinės prielaidos aplinkos ir žmogaus sveikatos apsaugos srityse. *Jurisprudencija*, 114(12), 18–26.
32. Trzcinska, D. (2019). Ochrona przyrody jako przesłanka ograniczenia swobody wykonywania działalności gospodarczej przez przedsiębiorców. *Acta Universitatis Wratislaviensis*, 3977, 405–414.
33. Vasarienė, D., Jakulevičienė, L. (2021). Freedom to conduct business during the COVID-19 pandemic. *Tilburg Law Review*, 26(1), 16–29.
34. Woerdman, E. ir kt. (2021). *Essential EU climate law. Second edition.* Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited.

35. Žilinskienė, L., Žilinskas, T. (2020). Žiedinės ekonomikos ir atliekų teisinio reguliavimo koreliacijos probleminiai aspektai. *Jurisprudencija,* 27(1), 95–112.
36. Žilys, J. (2006). Socialinė valstybė konstitucinėje teisėje. *Jurisprudencija*, 12(90), 15–23.

Teismų praktika

Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimai

1. Prejudicinis sprendimas baudžiamojoje byloje *Mathieu Blaise ir kt.* [ESTT], Nr. C-616/17, [2019-10-01], ECLI:EU:C:2019:800.
2. *SGL Carbon SE ir kt. prieš Europos Komisiją*, [ESTT], Nr. C-65/21 P ir C-73/21 P–C-75/21 P, [2022-06-16], ECLI:EU:C:2022:470.

Konstitucinio Teismo jurisprudencija

1. Konstitucinio Teismo 1994 m. kovo 31 d. nutarimas. *Valstybės žinios,* 29-524.
2. Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas. *Valstybės žinios,* 36-915.
3. Konstitucinio Teismo 1997 m. vasario 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios,* 15-314.
4. Konstitucinio Teismo 1999 m. kovo 4 d. nutarimas. *Valstybės žinios,* 23-666.
5. Konstitucinio Teismo 2002 m. kovo 14 d. nutarimas. *Valstybės žinio,s* 28-1003.
6. Konstitucinio Teismo 2005 m. kovo 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios,* 36-1184.
7. Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios,* 63-2235.
8. Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 31 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 62-2283.
9. Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios,* 10-349.
10. Konstitucinio Teismo 2008 m. birželio 30 d. nutarimas. *Valstybės žinios,* 75-2965.
11. Konstitucinio Teismo 2009 m. balandžio 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios,* 49-1993.
12. Konstitucinio Teismo 2010 m. vasario 26 d. nutarimas. *Valstybės žinios,* 25-1179.
13. Konstitucinio Teismo 2011 m. sausio 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios,* 3-93.
14. Konstitucinio Teismo 2011 m. sausio 31 d. nutarimas. *Valstybės žinios,* 14-602.
15. Konstitucinio Teismo 2011 m. birželio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios,* 76-3672.
16. Konstitucinio Teismo 2013 m. balandžio 2 d. nutarimas. *Valstybės žinios,* 36-1748.
17. Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 16 d. nutarimas. *Valstybės žinio,s* 52-2604.
18. Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 5 d. nutarimas. *Valstybės žinios,* 73-3679.
19. Konstitucinio Teismo 2014 m. gegužės 9 d. nutarimas. *TAR*, 5321.
20. Konstitucinio Teismo 2015 m. sausio 15 d. nutarimas. *TAR*, 683.
21. Konstitucinio Teismo 2015 m. kovo 15 d. nutarimas. *TAR*, 3412.
22. Konstitucinio Teismo 2015 m. balandžio 3 d. nutarimas. *TAR*, 5147.
23. Konstitucinio Teismo 2015 m. gruodžio 16 d. nutarimas. *TAR*, 19859.
24. Konstitucinio Teismo 2017 m. gegužės 30 d. nutarimas. *TAR*, 9149.
25. Konstitucinio Teismo 2020 m. vasario 18 d. nutarimas. *TAR*, 3538.
26. Konstitucinio Teismo 2023 m. sausio 24 d. nutarimas. *TAR*, 1176.

Elektroniniai leidiniai

1. Alkas.lt. (2023). *Lietuvos ekonomiką vertins TVF ekspertai*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://alkas.lt/2023/05/31/lietuvos-ekonomika-vertins-tvf-ekspertai/) [žiūrėta 2023 m. gegužės 31 d.].

2. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions (2019), *The European Green Deal,* Nr. COM(2019) 640, [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?qid=1588580774040&uri=CELEX:-52019DC0640 [žiūrėta 2023 m. sausio 11 d.].
3. European Commission (2020): *Changing how we produce and consume: New Circular Economy Action Plan shows the way to a climate-neutral, competitive economy of empowered consumers*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/lt/ip_20_420 [žiūrėta 2023 m. sausio 15 d.].
4. European Commission. *A European Green Deal. Timeline*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en#timeline [žiūrėta 2023 m. gegužės 1 d.].
5. Europos Vadovų Taryba (2019). *Nauja 2019–2024 m. Strateginė darbotvarkė*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.consilium.europa.eu/media/39930/a-new-strategic-agenda-2019-2024-lt.pdf [žiūrėta 2023 m. sausio 11 d.].
6. OECD (2011). *Towards Green Growth* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.oecd.org/greengrowth/48012345.pdf [žiūrėta 2022 m. kovo 1 d.].
7. UNEP (2011). *Towards a GREEN economy. Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/126GER_synthesis_en.pdf [žiūrėta 2023 m. sausio 15 d.].
8. Visuotinė lietuvių enciklopedija. *Romos klubas* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.vle.lt/straipsnis/romos-klubas/ [žiūrėta 2023 m. sausio 15 d.].

The Dialogue of the Constitutional Court with the Ordinary Courts: The Developments in Thirty Years

Airė Keturakienė

Vytautas Magnus University, Faculty of Law
Researcher
Jonavos 66, LT-44138 Kaunas, Lietuva
Phone: (+370 3) 775 1044
E-mail: aire.keturakiene@vdu.lt
https://orcid.org/0000-0002-5981-4936

Donatas Murauskas

Vilnius University, Faculty of Law
Associate Professor of the Public Law Department
Doctor of Social Sciences
Saulėtekio 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius, Lietuva
Phone: (+370 5) 236 6175
E-mail: donatas.murauskas@tf.vu.lt
https://orcid.org/0000-0003-2092-2873

Keywords: Constitutional Court, judicial dialogue, courts, individual constitutional complaint

Straipsnyje aptariama Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir ordinarinių teismų sąveika per trisdešimt metų. Konkrečių bylų pagrindu aptariamos trys probleminės šios sąveikos grupės. Visų pirma, tai ordinariniams teismams nustatytos teisės ir pareigos kreiptis į Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą įgyvendinimas. Taip pat su individualaus konstitucinio skundo atsiradimu siejama galimybė Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui sustabdyti ordinarinio teismo sprendimo vykdymą. Galiausiai aptariama ordinarinio teismo proceso atnaujinimo po Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimo, priimto pagal individualų konstitucinį skundą ir pripažįstančio tam tikrą aktą (jo dalį) prieštaraujančiu Konstitucijai, problematika. Svarstoma, kuriais atvejais teismų sąveiką galima įvardyti teismų dialogu.

Pagrindiniai žodžiai: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, ordinariniai teismai, teismai, teismų dialogas, individualus konstitucinis skundas

Introduction

Constitutional courts never act in a vacuum. They are a part of the State's institutional framework. Their status is prescribed by the Constitution, national laws and customs, administrative practices, and legal culture. The Constitutional Court of the Republic of Lithuania (hereafter – the *Constitutional Court* or the *Court*) is not an exception.

The principal function of all courts concerns justice. However, the competence prescribed by the Constitution of the Republic of Lithuania (hereafter – the *Constitution*) and the laws delineates the exact functions and discretionary limits of all courts. All courts have their respective roles in the State. The State designs its justice system with the utmost focus on achieving its primary objective of dispensing justice effectively.

The Constitution and the national laws prescribe a variety of interactions between the Constitutional Court and ordinary courts. For example, every judge in ordinary courts possesses the authority and responsibility to refer to the Constitutional Court regarding the compliance of legal provisions directly relevant to the specific case with the Constitution (see Article 110 § 2 of the Constitution). The question of the content of this responsibility depends on individual circumstances.

The interactions between the Constitutional Court and ordinary courts could have a different nature. They might be more open, identified as a dialogue between these courts. Yet, in some cases, the Constitutional Court could be constituting in a more monologue way. The courts may even compete in terms of their competence in some specific instances. We decided to look for some illustrative examples of interactions between the Constitutional Court and ordinary courts during the last thirty years, aiming to identify the nature of this cooperation and delineating issues that may arise in the future.

On methods. This is an empirical type of paper. We used a database of the Constitutional Court[1] and the legal database *Infolex* to find relevant judicial decisions of the Constitutional Court and the relevant laws. We analyzed the decisions adopted by the Constitutional Court from 1993 to 2022, by which the petitions submitted by courts were refused to consider or returned to the courts[2]. We also searched for the case law of the Constitutional Court applying Article 67^2 § 1 of the Law on the Constitutional Court. We searched for the decisions on the reopening of judicial proceedings of ordinary courts after the rulings of the Constitutional Court in individual constitutional cases on the *Infolex* database.

1 See: https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/nutarimai-isvados-ir-sprendimai/138/y2023

2 See Articles 69 and 70 of the Law on the Constitutional Court of the Republic of Lithuania.

In our paper we address three specific forms of the interaction between the Constitutional Court and ordinary courts: (1) The constitutional right and duty of ordinary courts to apply to the Constitutional Court regarding the compliance of the legal act applicable in the particular case before them with the Constitution; (2) The Constitutional Court's competence to suspend the execution of the decision of the ordinary court in case of the constitutional complaint procedure; (3) The powers of the ordinary courts to renew (reopen) the proceedings based on the Constitutional Court's ruling after a successful individual constitutional complaint. We start with some conceptual discussion of the interaction between the Constitutional Court and ordinary courts.

1. The Dialogue with Ordinary Courts

Since its establishment, the Court and ordinary courts have been developing the model of coexistence. Over the past thirty years, this model has acquired tangible outlines. As the analysis confirms, the *modus vivendi* between the Constitutional Court and ordinary courts is based on various principles of mutual dialogue. Also, within thirty years, certain tensions become apparent between the Constitutional Court and ordinary courts. Our analysis seeks to reveal the above-mentioned principles, the importance of coping with the existing tensions, and future challenges for a reasonable dialogue between the Constitutional Court and ordinary courts.

Looking through the lens of the Constitution of the Republic of Lithuania[3] (hereafter – *Constitution*) and the laws adopted on its basis, there are currently three systems of courts implementing the judicial power in Lithuania: 1) Constitutional Court, 2) courts of general competence, and 3) administrative courts (see the Constitutional Court, the ruling of 6 June 2006)[4].

According to the Constitution, the Constitutional Court is entrusted with the exclusive role, i.e. to administer constitutional justice, to guarantee the supremacy of the Constitution in the legal system of the country and constitutional legality (see the Constitutional Court rulings of 6 June 2006 and 12 June 2020). By carrying out its constitutional mission, the Constitutional Court decides whether any legal act passed by the Seimas, the President of the Republic, or the Government, or adopted by referendum, is in conflict with the Constitution (or other higher-ranking legal acts)[5]. Under Article 105 § 3 of the Constitution, the Consti-

3 For the text in English see https://lrkt.lt/en/about-the-court/legal-information/the-constitution/192 .

4 All the acts of the Constitutional Court are available in English at the official website of the Constitutional Court: https://lrkt.lt/en/court-acts/rulings-conclusions-decisions/171/y2023.

5 See Article 102 § 1 of the Constitution.

tutional Court also has powers to give conclusions on the specified issues[6]. According to the Constitution, the Constitutional Court exclusively holds the constitutional authority to authoritatively interpret the Constitution. This interpretation serves as a guiding framework for all legislative and judicial bodies, including ordinary courts[7]. Thus, all acts of the Constitutional Court in which the Constitution is interpreted by their content are binding on ordinary courts.

The role of the Constitutional Court remained the same following the introduction of the institution of individual constitutional complaints in the Lithuanian legal system[8]. The limited model of the individual constitutional complaint was established in 2019. It is based on the right of every person to apply to the Constitutional Court regarding the compliance of the legal acts assigned to the competence of the Constitutional Court with the Constitution, when a decision adopted on the basis of such acts may have violated his or her constitutional rights or freedoms (see Article 106 § 4 of the Constitution)[9]. This implies that the Constitutional Court did not acquire the powers to assess (review) the decisions of ordinary courts and (or) to overrule (amend) them[10].

The supremacy of the Constitution implies that the judges of ordinary courts may not apply any law that is in conflict with the Constitution (Article 110 § 1 of the Constitution). To ensure this constitutional imperative, each judge of ordinary courts has the right and duty to address the Constitutional Court regarding the conformance with the Constitution of legal provisions that are directly applicable in the case before him or her[11].

With the above in mind, the competence of the Constitutional Court and the constitutional duty of ordinary courts to respect and follow the Constitution itself determines the inevitable intersection and interaction between the Constitutional Court and ordinary courts. As Garlicki pointed out, while constitution-

6 i.e. whether election laws were violated during the elections of the President or the elections of the members of the Parliament, whether the state of health of the President allows him/her to continue to hold office, whether the international treaties of the Republic of Lithuania are in conflict with the Constitution; and whether concrete actions of the members of the Parliament and State officials against whom an impeachment case has been instituted are in conflict with the Constitution.

7 See the Constitutional Court decision of 20 September 2005, the rulings of 28 March 2006 and 29 June 2010.

8 The Law Amending Articles 106 and 107 of the Constitution of the Republic of Lithuania (TAR, 2019-04-02, No. 5330) came into effect on 1 September 2019.

9 More about the Lithuanian model of the individual constitutional complaint, see e.g. Danėlienė, 2021; Pūraitė-Andrikienė, 2022a; Pūraitė-Andrikienė, 2022b.

10 See the Constitutional Court decisions of 9 October 2019 (No. KT27-A-S16/2019) and of 1 March 2023 (No. KT19-A-S17/2023).

11 See Article 110 § 2 of the Constitution; the Constitutional Court's rulings of 30 December 2003 and of 28 March 2006.

al law permeates the entire structure of the legal system, it has become impossible to maintain a firm delimitation between the functions of the Constitutional Court and those of ordinary courts (Garlicki, 2007, p. 44). From the perspective of the Constitutional Court's thirty years of activities, it can be evaluated that the above-mentioned interaction has gradually become an effective and respectful dialogue. After the implementation of individual constitutional complaints in Lithuania's legal system, it led to new ways in which the Court and ordinary courts interact. This presented fresh challenges for the legal system requiring the establishment of principles for maintaining respectful communication and preventing competition between the Constitutional Court and ordinary courts.

We ground these insights on our further analysis which focuses on the following forms of the interaction between the Constitutional Court and ordinary courts:

1. The constitutional right and duty of ordinary courts to apply to the Constitutional Court regarding the compliance of the legal act applicable in the particular case before them with the Constitution (Article 110 of the Constitution);
2. The Constitutional Court's competence to suspend the execution of the decision of the ordinary court in case of a constitutional complaint procedure (see Article 67^2 of the Law on Constitutional Court of the Republic of Lithuania);
3. The powers of the ordinary courts to renew (reopen) the proceedings based on the Constitutional Court's ruling after a successful individual constitutional complaint (see Paragraph 3 of Article 107 of the Constitution, Article 156 § 2(13) of the Law on Administrative Proceedings, Article 366 § 1(10) of the Code of Civil Procedure of the Republic of Lithuania, Article 456 § 1(2) of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Lithuania).

By examining specific examples, the analysis highlights the significance of establishing a genuine and effective dialogue between the Court and ordinary courts. It underscores the necessity of establishing principles as the foundation for this dialogue and identifies the potential issues and threats that can arise when such communication is not ensured.

2. The Right and Duty of Ordinary Courts to Initiate Constitutional Proceedings

Let us begin with the most obvious interaction between the Court and ordinary courts – the application of an ordinary court to the Constitutional Court in doubt as to the constitutionality of the law. According to Article 110 of the Constitution, in cases when there are grounds to believe that a law or another legal act which

should be applied in a particular case is in conflict with the Constitution, the judge shall suspend the consideration of the case and shall apply to the Constitutional Court requesting it to decide whether the law or any other legal act in question is in compliance with the Constitution. Thus, if there are doubts about the constitutionality of the legal act involved in a particular case, the judge of an ordinary court must refer to the Constitutional Court. In other words, this is a constitutional duty placed on ordinary courts (see e.g. the Constitutional Court rulings of 30 December 2003 and of 28 March 2006). After the Constitutional Court's ruling, the matter is returned to the ordinary court from which it came. The judge must then adjudicate the administrative, criminal or civil case at hand by applying the ruling of the Constitutional Court.

Looking from the perspective of the Constitutional Court's thirty years of activity, for more than 25 years, ordinary courts were the subjects that most often initiated constitutional proceedings before the Constitutional Court[12]. The introduction of the institution of individual constitutional complaints changed this trend. Currently, individual constitutional complaints make up the majority of applications submitted to the Constitutional Court[13]. However, if we look at the number of accepted applications, ordinary courts continue to submit the majority of this kind of requests, i.e. the requests raising serious doubts about the constitutionality of legal acts[14]. Considering the number of the Constitutional Court's rulings that were adopted in the constitutional justice cases initiated by ordinary courts, in which legal

12 In 1993-2022, the ordinary courts submitted 938 petitions regarding the review of the constitutionality of legal acts. In 1993-2018 (i.e. before the individual constitutional complaint was introduced in the Lithuanian legal system), the highest number of applications was filed with the Constitutional Court by courts (78 percent, or 885 petitions). Following the introduction of the individual complaint, this tendency has changed. In 2019-2022, only 8 percent of applications were filed by courts (53 petitions). See the annual reports of the Constitutional Court. They are available in English at the official website of the Constitutional Court: https://lrkt.lt/en/about-the-court/activity/annual-reports/183.

13 In 2022, persons referred to in Paragraph 4 of Article 106 of the Constitution filed with the Constitutional Court 118 petitions, i.e. individual constitutional complaints. In 2021, they filed 150 individual constitutional complaints. In 2020, they submitted 231 individual constitutional complaints. In comparison, 15 applications were filed with the Constitutional Court by courts in 2022, 17 – in 2021, and 8 – in 2020. See the annuals reports of the Constitutional Court.

14 In 2022, the Constitutional Court accepted 6 individual constitutional complaints (3 of them concerned the same constitutional matter), 9 petitions filed by courts (2 of them concerned the same constitutional matter) and 3 petitions filed by groups of members of the Seimas. In 2021, the Constitutional Court accepted 10 individual constitutional complaints (6 of them concerned the same constitutional matter), 10 petitions filed by courts and 4 petitions filed by groups of members of the Seimas. In general, the admissibility rate of courts' petitions submitted to the Constitutional Court remains pretty stable: in 2015 the Constitutional Court accepted 56 percent of applications filed by courts, in 2016 – 63, in 2017 – 88, in 2018 – 50, in 2019 – 77, in 2020 – 38, in 2021 – 59, in 2022 – 60.

acts were recognized as not in compliance with the Constitution, it can be concluded that ordinary courts significantly contribute to ensuring the constitutional quality of legal acts. The ordinary courts play a significant role in that the legal acts inconsistent with the Constitution (or the doubts of such inconsistency) would be removed from the legal framework (system). This is especially so as the Constitutional Court develops the official constitutional doctrine and formulates the constitutional guidelines for future legal acts in all decisions, including those in which the legal acts are recognised to be in compliance with the Constitution.

After a systematic analysis of the Constitutional Court's decisions regarding the admissibility of petitions filed by courts, it can be noted that the dialogue between the Constitutional Court and other courts, especially its quality, has developed gradually.

At the beginning of the activity of the Constitutional Court, we consider the communication between the Constitutional Court and the ordinary courts as a monologue rather than a dialogue. First, this period of the activity of the Constitutional Court was distinguished by the Constitutional Court's more formal approach to the admissibility of courts' petitions. For instance, the Constitutional Court returned the applications filed by courts stating only formal reasons such as the impugned legal act was not attached, the wrong legal act was attached, or the required number of copies was not submitted. In such decisions, the Constitutional Court did not provide any comments on the reasoning related to the doubts of the constitutionality of the legal act raised in a petition (see e.g. the Constitutional Court decision of 17 March 2004[15]). Secondly, this period was also distinguished by the necessity and the need for the Constitutional Court to formulate the new practice regarding the admissibility of petitions step by step.

However, the approach of the Constitutional Court towards the admissibility of petitions, and the dialogue with the ordinary courts changed over time. For instance, after ten years of activity, mere non-compliance with the formal requirements was no longer treated as a sufficient reason to return the petition or refuse to consider it[16]. Also, after developing a solid doctrine of the admissibility of petitions, the decisions of the Constitutional Court regarding the admissibility of petitions changed fundamentally. The Constitutional Court started to present the detailed legal reasons and counterarguments to the statements made by courts in their petitions[17].

15 Another example of the purely formalistic approach is the initial practice of the Constitutional Court refusing to consider the court's petition if the court asked to review the constitutionality of a legal act which is not valid (see e.g. the Constitutional Court decisions of 25 January 1995).

16 See e.g. the Constitutional Court decisions of 29 March 2006, 6 September 2007, and 4 March 2009.

17 See e.g. the decisions of 4 November 2014, 2 September 2014 (No. KT40-S29/2014), 16 January 2015 (No. KT5-S4/2015), and 15 March 2023 (No. KT29-S27/2023).

As a result, the doubts raised by the ordinary court regarding the constitutionality of the legal act are dispelled as soon as possible (if these doubts are not serious or insufficiently substantiated). The new approach of the Constitutional Court ensures that the constitutional matter to be examined in the constitutional justice case becomes clearer at the initial stages of constitutional proceedings. This also implies that the persons participating in the constitutional justice case can adequately prepare for the constitutional proceedings. When the Court justifies its decision to send a petition back to the ordinary court due to deficiencies in the legal reasoning, it enables the ordinary court to revise the petition based on the Constitutional Court's position and resubmit it accordingly. Thus, it could be said that this new approach of the Constitutional Court marks the beginning of an effective and productive dialogue between the Constitutional Court and ordinary courts.

Summarizing the analysis of the Constitutional Court's decisions regarding the admissibility of petitions filed by ordinary courts, we distinguish basic principles on which the dialogue between the Constitutional Court and ordinary courts is based (or should be based).

1. The dialogue between the Constitutional Court and ordinary courts is not *per se* objective. On the contrary, it must be based on a specific goal – the administration of justice, which can only be achieved by resolving the issue of compliance of the impugned legal act with the Constitution. This means that, firstly, the petition of the ordinary court to the Constitutional Court must seek to resolve a legal dispute between the parties in a particular case and thereby administer justice; secondly, it is not possible for the ordinary court to achieve this goal without the Constitutional Court's decision assessing the constitutionality of the impugned legal act. These aspects, among other things, mean that the ordinary court has the right to apply to the Constitutional Court only for the conformity of such a legal act with the Constitution, the application of which is necessary in order to decide the case and, accordingly, to administer justice[18]. If the application of the impugned legal provision is not necessary (or possible) in a case under consideration by an ordinary court, a petition to the Constitutional Court regarding the constitutionality of such a provision has no meaning for resolving a case before the ordinary court. As a result, such a petition is *not* within the jurisdiction of the Constitutional Court[19].

2. The dialogue between the Constitutional Court and ordinary courts is based on the proactive roles of each participant in this dialogue. This means that ordinary courts must take active steps already at the time of preparing to apply to the

18 See the Constitutional Court decisions of 22 May 2007, 16 November 2010, 27 August 2013, 7 July 2016 (No. KT21-S11/2016), and 21 February 2023 (No. KT15-S13/2023).

19 See e.g. the Constitutional Court's decision of 15 December 2015 (No. KT32-S12/2015).

Constitutional Court. According to the admissibility practice of the Constitutional Court, before submitting the petition to the Constitutional Court (at the preparation stage), the active actions of the ordinary court must, among other things, include:

1) the investigation and assessment of the factual circumstances that are relevant to the petition regarding the constitutionality of the legal act under consideration [20] and
2) comprehensive analysis of the official constitutional doctrine and its assessment in the context of the question to be raised in the petition[21].

The legal reasoning underlying the submitted petition should reflect the proactive approach of the ordinary court. The ordinary court must substantiate both the need to apply the impugned legal provision in the case under its consideration and the doubts regarding the constitutionality of such a legal provision with clear, sound, and non-contradictory legal arguments (see e.g. the Constitutional Court decisions of 23 January 2019 (No. KT5-S4/2019), 27 November 2019 (No. KT55-S41/2019) and 12 March 2020 (No. KT48-S44/2020). Rewriting the legal arguments of the parties (in the administrative, civil, or criminal case) or simply raising doubts regarding the constitutionality of an impugned legal provision cannot be considered a suitable basis for establishing a dialogue with the Constitutional Court and, accordingly, for the Constitutional Court to accept a petition filed by an ordinary court (see e.g. the Constitutional Court's decision of 31 August 2022 (No. KT99-S90/2022)). Also, an ordinary court that initiated the constitutional justice case by filing the petition with the Constitutional Court becomes one of the parties participating in the constitutional justice case (see Article 31 of the Law on the Constitutional Court). This status also presupposes active involvement in the constitutional proceedings (see e.g. Article 31 § 2, Articles 44 and 51 of the Law on the Constitutional Court).

3. The dialogue between the Constitutional Court and ordinary courts should be built upon the principles of fairness and non-abuse of the process. The courts' petitions not complying with these principles cannot be the basis for initiating a dialogue with the Constitutional Court. According to the admissibility practice of the Constitutional Court, petitions not complying with the indicated principles are artificial (fictitious). Such petitions include requests in which the doubt regarding the constitutionality of the legal act is based not on the reasons the applicant precisely (explicitly) indicates. They also encompass petitions in which the applicant conceals the relevant legal regulation and/or official constitutional doctrine[22]. A petition for reconsideration filed by an ordinary court, which does not fully take into account and does not respond to the legal reasoning of

20 See e.g. the Constitutional Court's decisions of 10 November 2011 and 10 July 2019 (No. KT20-S11/2019).

21 See e.g. the Constitutional Court's decision of 10 July 2019 (No. KT20-S11/2019).

22 See e.g. the Constitutional Court's decision of 31 January 2007, 14 October 2008, 5 November 2008, 12 April 2012, and 25 June 2012.

the Constitutional Court stated in its decision to return the initial petition to this ordinary court, is also considered as an application with signs of abuse (see the Constitutional Court's decision of 2 April 2019 (No. KT11-S8/2019))[23]. This again confirms that the courts' petitions should be based on honest cooperation and a mutual dialogue. At the same time, it should be highlighted that the abusive petitions filed by courts are seen as an exception: most of the applications filed by courts comply with the principle of fairness.

4.The dialogue between the Constitutional Court and ordinary courts is principally based on the separation of powers (jurisdictions). This means that the Constitutional Court respects the powers assigned to ordinary courts and, respectively, cannot take them over (or interfere with them). In this regard, the Constitutional Court cannot become an instrument for resolving internal disputes within an ordinary court, inconsistencies in the jurisprudence of the ordinary courts, and uncertainties in applying and interpreting the legal provisions in practice. According to the Constitutional Court, the petitions aiming for the above-mentioned goals are beyond the jurisdiction of the Constitutional Court[24].

However, sometimes, the limits of the powers of the Constitutional Court and ordinary courts are unclear. For instance, from time to time, the Constitutional Court tries to avoid the rulings of unconstitutionality. In doing so, the Constitutional Court develops interpretativerulings which are based on the interpretation of the impugned legal regulation, i.e., the constitutionally correct interpretation[25].

23 In this decision, the Constitutional Court, among other things, noted: the petition for reconsideration filed by the applicant does not include the removal of the deficiencies indicated in the Constitutional Court's decision of 1 January 2019; in the petition, no legal arguments were stated to substantiate the doubts regarding the constitutionality of the impugned legal acts, only general statements and reasonings were presented, which *inter alia* questioned the admissibility practice of the Constitutional Court, and widely cited provisions of the official constitutional doctrine without presenting new legal arguments. Thus, this petition can be seen as having signs of abuse of the court's right to apply to the Constitutional Court.

24 For instance, see the Constitutional Court's decision of 17 March 2022 (No. KT39-S38/2022). As noted by the Constitutional Court, although the administrative court claims in its petition that the impugned legal provision is not clear, it is evident that the administrative court would like to interpret the impugned legal provision differently than this provision was interpreted in the previous jurisprudence of this court. Therefore, the court had doubts not about the constitutionality of the impugned provision but about its application and interpretation in the practice of the administrative court itself. As a result, the Constitutional Court returned the petition to the administrative court. Also, see the Constitutional Court's decision of 31 July 2020 (No. KT140-S129/2020). By returning the petition to the Supreme Administrative Court of Lithuania, the Constitutional Court noted that the petition and the material of the administrative case under consideration indicated that the applicant had doubts not about the conformity of the impugned legal regulation with the Constitution, but rather about its interpretation and application in practice, including in the jurisprudence of the Supreme Administrative Court itself, which is not uniform. See also the Constitutional Court's decisions of 5 September 2019 (No. KT23-S13/2019) and 18 September 2015 (No. KT23-S10/2015).

25 See e.g. the Constitutional Court's ruling of 11 January 2019; Garlicki, 2007, p. 48-49, 54.

By choosing the 'right' interpretation of the impugned legal regulation, the Constitutional Court steps into the domain of ordinary courts. Also, from time to time, the Constitutional Court, by dismissing the request of an ordinary court at the admissibility stage, gives the answers to this court on how to interpret and apply the laws and, respectively, adjudicate the individual case (see e.g. the Constitutional Court's decision of 22 March 2018 (No. KT5-S2/2018).

It should be noted that not only the Constitutional Court, but also ordinary courts must follow the principle of the separation of powers (jurisdictions). The ordinary courts must decide cases without overstepping the limits of their jurisdiction. As the practice confirms, this task can be challenging. Each time an ordinary judge refuses to refer the constitutional question to the Constitutional Court, this judge interprets the Constitution without the Constitutional Court's interference[26]. Issues arise when a judge wrongly decides that no constitutional question (doubt) appears in the individual case or decides wrongly that the constitutional argument is unlikely to succeed. Under the Constitution, ordinary courts cannot ignore existing doubts or take over the powers of the Constitutional Court and solve the question of constitutionality without the Constitutional Court. The non-willingness of ordinary courts to refer constitutional questions to the Constitutional Court is the main tension apparent in the coexistence of the Constitutional Court and ordinary courts, which can result in unfair decisions of the ordinary court. Also, the situation can become complicated if the ordinary court, which applied to the Constitutional Court and received its ruling, refuses to follow it (see the Constitutional Court's decision of 20 November 2009[27]). However, it should be admitted that an open refusal to follow the Constitutional Court is exceptional.

Lithuania's experience shows that the above-mentioned tensions can be eliminated through the instance system of ordinary courts or by activating other branches of State powers (i.e., with the involvement of the Parliament).

In this context, we would like to mention the Constitutional Court's ruling of 9 March 2020 adopted in the constitutional justice case that was initiated by the Parliament. By this ruling, the Constitutional Court recognised that Article 47 § 2 of the Law on Courts conflicted with the Constitution because the legislature, having established the impugned legal regulation, consolidated the broader immunity of judges than that entrenched in the Constitution. Importantly, the Supreme Court of Lithuania, without referring to the Constitutional Court, provided basically the op-

26 According to Garlicki, "no genuine separation of constitutional jurisdiction and ordinary jurisdiction is possible in a modern Rechtsstaat." See Garlicki, 2007, p. 49.

27 This decision describes the situation when the Court of Appeal of Lithuania refused to follow the Constitutional Court's legal position which the Court of Appeal received after applying to the Constitutional Court. However, this error of the Court of Appeal was corrected by the Supreme Court of Lithuania.

posite interpretation (see its order of 25 November 2019). This order of the Supreme Court of Lithuania was the main reason why the Parliament applied to the Constitutional Court. In the ruling of 9 March 2020, the Constitutional Court also held that the order of the Supreme Court of Lithuania of 25 November 2019 should not be considered a court precedent to the extent that this order provided the interpretation of Article 47 § 2 of the Law on Courts. Thus, in this case, the Constitutional Court preserved the last word with the assistance of the Parliament.

Considering the future prospects for the dialogue between the Court and ordinary courts, it can be anticipated that the introduction of individual constitutional complaints will serve as a catalyst for fostering further advancements in this dialogue. From September 2019 to March 2023, the Constitutional Court adopted 14 rulings in constitutional justice cases initiated by persons who submitted individual constitutional complaints. Non-compliance with the Constitution was found in 6 of these rulings[28]. Before submitting the individual constitutional complaint to the Constitutional Court, the persons tried to convince the ordinary courts which were hearing their cases to file the petitions regarding the constitutionality of the relevant legal provision with the Constitutional Court. These endeavors were without success. As a result, in even 4 (out of 6) cases, the parties asked the courts to apply to the Constitutional Court regarding the constitutionality of the legal provisions which were later recognized as unconstitutional by the Constitutional Court following the individual constitutional complaints[29].

These numbers indicate that ordinary courts do not always ensure a proper assessment of the parties' requests regarding the constitutionality of the legal provision applicable in the case. This also demonstrates that ordinary courts should more carefully consider and assess the requests of the involved parties to apply to the Constitutional Court, and, should any doubts arise regarding the constitutionality of the applicable legal provision, initiate the dialogue with the Constitutional Court with the aim of removing or confirming these doubts as soon as possible. Otherwise, when the courts avoid initiating the dialogue with the Constitutional Court, this task and burden falls on the persons filing individual constitutional complaints.

28 The Constitutional Court, the ruling of 27 April 2022, the ruling of 10 February 2022, the ruling of 22 December 2021, the ruling of 14 April 2021, the ruling of 19 March 2021, and the ruling of 11 September 2020.

29 1. The Constitutional Court, the ruling of 22 December 2021, and the Supreme Administrative Court of Lithuania, the decision of 7 October 2020 (administrative case No. eA-4122-492/2020). 2. The Constitutional Court, the ruling of 14 April 2021 and the Supreme Administrative Court of Lithuania (administrative case No. eA-3336-662-2020). 3. The Constitutional Court, the ruling of 11 September 2020 and the Supreme Administrative Court of Lithuania, the decision of 29 October 2019 (administrative case No. eA-4571-968/2019). 4. The Constitutional Court, the ruling of 19 March 2021 and the Supreme Administrative Court of Lithuania, the decision of 29 October of 2019 (administrative case No. A-766-556/2019).

After receiving the positive ruling of the Constitutional Court, such a person has the right to request to reopen the proceedings before an ordinary court. As a result, this person and the entire legal system face threats related to, among others, the excessive length of proceedings and delayed justice, potential violations of international obligations in the field of human rights protection, tensions over legal certainty and stability, and eroding public trust in the courts.

3. Suspension of Execution of Decisions of the Ordinary Court by the Constitutional Court

The requirement to exhaust all other remedies before applying to the Constitutional Court with the individual complaint (Article 106 § 4 of the Constitution) implies potential risks of opposing outcomes of ordinary and Constitutional Court cases or even difficulties to restore justice after the Constitutional Court ruling. There could be a judicial decision of an ordinary court that is already being executed and an ongoing Constitutional Court case related to the constitutionality of the law applied therein. To mitigate such risks, following the introduction of individual constitutional complaints, another form of potential interaction emerged between the Constitutional Court and ordinary courts: the possibility of the Court to suspend the execution of an ordinary court decision.

This power of the Constitutional Court is enshrined in Article 67^2 of the Law on the Constitutional Court. As a general rule, filing an individual constitutional complaint with the Constitutional Court and accepting this complaint for consideration by the Constitutional Court does not suspend the execution of the ordinary court's decision[30]. However, in exceptional cases, the Constitutional Court is granted the right to suspend the execution of the decision of an ordinary court. These special cases include the following options: first, when the constitutional rights or freedoms of the petitioner would be irreparably violated due to the execution of the ordinary court's decision; second, when it is necessary for reasons of public interest[31].

On the one hand, these alternatives are defined through rather broad categories while providing the Constitutional Court with all the possibilities to choose the direction of their interpretation. On the other hand, the practice of the Constitutional Court, while applying this norm, confirms that the Constitutional Court understands its role and interaction with ordinary courts through the prism of the

30 See Article 67^2 § 1 of the Law on the Constitutional Court.

31 See Article 67^2 § 2 of the Law on the Constitutional Court.

principle of subsidiarity. Since the beginning of the application of Article 67[2] of the Law on the Constitutional Court, the Constitutional Court noted that it does not compete with ordinary courts, but rather cooperates with them by providing guidelines in the field of the application and interpretation of the Constitution.

It was already in the earliest decisions following the introduction of individual constitutional complaints in the Constitution that the Constitutional Court clarified that the suspension of the execution of the ordinary court's decision is exceptional in the practice of the Constitutional Court. In this context, the Constitutional Court also emphasized the importance of the court decisions and the necessity of enforcing them[32]. It should be noted that, since 2019, the Constitutional Court has accepted 26 individual constitutional complaints for consideration. The Constitutional Court did not suspend the execution of the ordinary court's decisions in any of these complaints.

In our view, by applying Article 67[2] of the Law on the Constitutional Court, the interaction between the Constitutional Court and ordinary courts is principally based on the monologue of the Constitutional Court. This means that the ordinary court does not actively participate in the decision-making process of the Constitutional Court in any form. If the Constitutional Court decides to suspend the execution of the ordinary court's decision, certain tensions will arise in the legal system, including, as mentioned, risks to the stability of legal relations and legal security. In our view, one way of avoiding these challenges would be to promote the active use of the ordinary courts' right to apply to the Constitutional Court at the stage of examining a concrete case.

4. Renewing Procedures after Constitutional Court Ruling

The introduction of the individual constitutional complaint in Lithuania created yet another important tension between the Constitutional Court and the ordinary courts. The conclusion as to the unconstitutionality of the law in individual cases raises doubts as to the outcome of earlier decisions of the ordinary courts made in the context of the equivalent individual situation. The requirement to reinstate justice after the Constitutional Court's ruling in the individual case raises issues as to the extent to which ordinary courts should reinvestigate already adjudicated individual cases.

The Constitutional Court has so far adopted six rulings by which the legal acts were recognised to be in conflict with the Constitution (other higher-ranking

32 See e.g. the Constitutional Court decisions of 24 October 2019 (No. KT38-A-S27/2019) and 16 September 2020 (No. KT169-A-S155/2020).

acts) in the constitutional justice cases heard subsequent to the individual constitutional complaints[33]. Under the Constitution, such rulings are a basis for renewing, according to the procedure established by law, the proceedings regarding the implementation of the violated constitutional rights or freedoms of the person. The successful individual complaint does not automatically invalidate the decisions of ordinary courts. The person who prevailed in the constitutional complaint procedure must request the ordinary court to reopen her or his case.

Following five rulings of the Constitutional Court, the applicants filed the requests to renew the administrative proceedings with the Supreme Administrative Court of Lithuania. In three administrative cases, these requests were approved by the Supreme Administrative Court[34]. In two administrative cases, these requests were refused to be accepted[35].

Apparently, the Supreme Administrative Court of Lithuania had the opportunity to express its approach towards the interaction between the ordinary courts and the Constitutional Court. As the Supreme Administrative Court underlined, Article 156 § 2(13) of the Law on Administrative Proceedings establishes the ground for renewing the administrative procedure following a ruling of the Constitutional Court.

The Supreme Administrative Court treats this ground as a means to implement the ruling of the Constitutional Court. Moreover, according to the Supreme Administrative Court, an administrative court has a duty to renew the administrative procedures after the Constitutional Court has established that the legal acts applied in these administrative procedures conflicted with the Constitution (or any other higher-ranking acts) and when the constitutional rights or freedoms were not defended by the administrative court before the applicant filed the individual constitutional complaint with the Constitutional Court. By renewing the administrative proceedings, the administrative court must consider the relevant ruling of the Constitutional Court[36].

33 All these legal acts (or any part(s) thereof) were applied in the proceedings before administrative courts. See the Constitutional Court's rulings of 27 April 2022, 10 February 2022, 22 December 2021, 14 April 2021, 19 March 2021, and 11 September 2020.

34 See the Supreme Administrative Court of Lithuania, order of 23 March 2022, order of 14 April 2021, and order of 1 September 2021.

35 See the Supreme Administrative Court of Lithuania, order of 4 May 2022, order of 19 May 2021, order of 27 October 2021. Regarding the proceedings ending with the order of 27 October 2021, the applicant initiated the case before the European Court of Human Rights; see http://lrv-atstovas-eztt.lt/naujienos/perduota-peticija-del-apribotos-asmens-teises-kreiptis-i-teisma-nepriteisus-pareiskejui-islaidu-patirtu-procese-pasibaigusiame-administracinio-teises-pazeidimo-bylos-nutraukimu.

36 See the Supreme Administrative Court of Lithuania, order of 23 March 2022, order of 1 September 2021, and order of 14 April 2021.

This implies that the Supreme Administrative Court views the interaction between the administrative courts and the Constitutional Court through the two elements: (1) The respect of the Constitutional Court and its rulings, and (2) the aim of ensuring the real and full protection and defence of constitutional rights and freedoms[37].

As the practice confirms, in order to follow these principles, it is crucial that the Supreme Administrative Court is proactive by assessing the applicants' requests to reopen the administrative proceedings following the respective ruling of the Constitutional Court. In such cases, the more active role of the Supreme Administrative Courts is also grounded on the principle of the active administrative court and the public interest to correct legal mistakes made by ordinary courts and to ensure the full protection of human rights and freedoms. In our view, the active role of the Supreme Administrative Court implies that this court must provide clear information to the applicant on the need to adjust the legal grounds indicated in her or his request to renew the administrative proceedings[38]. It is especially important when the request of the applicant clearly indicates that the applicant seeks to renew the administrative proceedings following the Constitutional Court's ruling.

Moreover, in these cases, the right of the President of the Supreme Administrative Court to initiate the renewal of the administrative proceedings should not be overlooked (see Article 157 § 2 of the Law on Administrative Proceedings). Otherwise, by taking a purely formalistic approach, the Supreme Administrative Court risks infringing the essence of the aims of individual constitutional complaints, and, respectively, the main principles on which the interaction between ordinary courts and the Constitutional Court is grounded. Building on the existing practice, such an approach can also determine delayed justice and international human rights violations.

37 This approach echoes the official constitutional doctrine regarding the individual constitutional complaint. See the Constitutional Court, ruling of 25 November 2019, 15.1.3.

38 In this regard, the order of the Supreme Administrative Court of Lithuania, adopted in the administrative case No. P-54-789/2021 on 27 October 2021 could be mentioned. By this order, the Supreme Administrative Court refused to accept the applicant's request to renew the administrative proceedings following the Constitutional Court's ruling. Unfortunately, this order is not published. However, its legal reasoning is briefly described on the website of the Agent of the Government of the Republic of Lithuania before the European Court of Human Rights (ECtHR). As the published information indicates, the Supreme Administrative Court refused to accept the applicant's request to renew the administrative proceedings after the Constitutional Court's ruling because the applicant referred to the wrong legal grounds (i.e. Paragraphs 2(2) and 2(10) of Article 156 of the Law on Administrative Proceedings instead of Paragraph 2(13) of Article 156 of this Law). After this refusal, the applicant initiated the case before the ECtHR, claiming the violation of Paragraph 1 of Article 6 of Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. See http://lrv-atstovas-eztt.lt/naujienos/perduota-peticija-del-apribotos-asmens-teises-kreiptis-i-teisma-nepriteisus-pareiskejui-islaidu-patirtu-procese-pasibaigusiame-administracinio-teises-pazeidimo-bylos-nutraukimu.

Conclusions

During the thirty years of activities, the Constitutional Court found its place within the judicial structures of Lithuania by developing the main principles of cohabitation and dialogue between itself and the ordinary courts. The reasonable interaction model between the Constitutional Court and the ordinary courts is based on a purposive dialogue, the proactive role of the participants of this dialogue, the principle of fairness, and mutual respect for the powers distributed to each court under the Constitution. The adherence to these imperatives ensures respectful and productive interaction between the Constitutional Court and the ordinary courts.

Not surprisingly, the introduction of individual constitutional complaints in the Lithuanian legal system brought new challenges to the interaction between the Constitutional Court and the ordinary courts. It clearly revealed the shortcomings of the dialogue between the Constitutional Court and the ordinary courts, including the resistance of the ordinary courts to apply to the Constitutional Court with questions about the constitutionality of the legal act. Thus, the most significant prospects in the future are to inspire a more proactive dialogue between the Constitutional Court and the ordinary courts at the earliest possible stage.

List of sources

Legal acts

1. The Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (1950).
2. The Constitution of the Republic of Lithuania (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.
3. The Law Amending Articles 106 and 107 of the Constitution of the Republic of Lithuania (2019). *TAR,* 5330.
4. The Law on the Constitutional Court of the Republic of Lithuania (1993). *Valstybės žinios*, 6-120.
5. The Law on Administrative Proceedings (1999). *Valstybės žinios,* 13-308.
6. The Civil Procedure Code of the Republic of Lithuania (2002). *Valstybės žinios*, 36-1340.
7. The Criminal Procedure Code of the Republic of Lithuania (2002). *Valstybės žinios*, 37-1341.

Special literature

1. Danėlienė, I. (2021). Individual access to constitutional justice in Lithuania: the potential within the newly established model of the individual constitutional complaint. *Revista de Derecho Político*, 111, 281–312.
2. Garlicki, L. (2007). Constitutional Courts Versus Supreme Courts. *International Journal of Constitutional Law,* 5(1), 44–68.

3. Pūraitė-Andrikienė, D. (2022a). Individual constitutional complaints in Lithuania: an effective remedy to be exhausted before applying to the European Court of human rights? *Baltic Journal of Law & Politics*, 15(1), 1–30.
4. Pūraitė-Andrikienė, D. (2022b). *Lietuvoje įtvirtintas konstitucinio skundo institutas kaip žmogaus teisių apsaugos įrankis*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Case law

Jurisprudence of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania

1. The Decision of the Constitutional Court of 25 January 1995.
2. The Ruling of the Constitutional Court of 30 December 2003. *Valstybės žinios*, 124-5643.
3. The Decision of the Constitutional Court of 17 March 2004.
4. The Decision of the Constitutional Court of 20 September 2005.
5. The Decision of the Constitutional Court of 29 March 2006.
6. The Ruling of the Constitutional Court of 28 March 2006. *Valstybės žinios*, 36-1292.
7. The Ruling of the Constitutional Court of 6 June 2006. *Valstybės žinios*, 65-2400.
8. The Decision of the Constitutional Court of 6 September 2007.
9. The Decision of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania of 22 May 2007.
10. The Decision of the Constitutional Court of 4 March 2009.
11. The Decision of the Constitutional Court of 16 November 2010.
12. The Ruling of the Constitutional Court of 29 June 2010. *Valstybės žinios*, 134-6860.
13. The Decision of the Constitutional Court of 27 August 2013.
14. The Decision of the Constitutional Court of 2 September 2014. No. KT40-S29/2014.
15. The Decision of the Constitutional Court of 16 January 2015. No. KT5-S4/2015.
16. The Ruling of the Constitutional Court of 11 July 2014. *TAR*, 10117.
17. The Decision of the Constitutional Court of 18 September 2015. No. KT23-S10/2015.
18. The Decision of the Constitutional Court of 15 December 2015. No. KT32-S12/2015.
19. The Decision of the Constitutional Court of 7 July 2016. No. KT21-S11/2016.
20. The Decision of the Constitutional Court of 5 September 2019. No. KT23-S13/2019.
21. The Decision of the Constitutional Court of 9 October 2019. No. KT27-A-S16/2019.
22. The Decision of the Constitutional Court of 24 October 2019. No. KT38-A-S27/2019.
23. The Ruling of the Constitutional Court of 25 November 2019. *TAR*, 18747.
24. The Ruling of the Constitutional Court of 9 March 2020. *TAR*, 5178.
25. The Ruling of the Constitutional Court of 12 June 2020. *TAR*, 12928.
26. The Decision of the Constitutional Court of 31 July 2020. No. KT140-S129/2020.
27. The Decision of the Constitutional Court of 16 September 2020. No. KT169-A-S155/2020.
28. The Ruling of the Constitutional Court of 11 September 2020. *TAR*, 19129.
29. The Ruling of the Constitutional Court of 11 September 2020. *TAR*, 19129.
30. The Ruling of the Constitutional Court of 14 April 2021. *TAR*, 7723.
31. The Ruling of the Constitutional Court of 22 December 2021. *TAR*, 26640.
32. The Ruling of the Constitutional Court of 10 February 2022. *TAR*, 2427.
33. The Decision of the Constitutional Court of 17 March 2022. No. KT39-S38/2022.
34. The Ruling of the Constitutional Court of 27 April 2022. *TAR*, 8605.

35. The Decision of the Constitutional Court of 21 February 2023. No. KT15-S13/2023.
36. The Decision of the Constitutional Court of 1 March 2023. No. KT19-A-S17/2023.
37. The Decision of the Constitutional Court of 15 March 2023. No. KT29-S27/2023.

Orders of the Supreme Administrative Court of Lithuania

1. The Order of the Supreme Administrative Court of Lithuania of 29 October 2019. Administrative case No. eA-4571-968/2019.
2. The Order of the Supreme Administrative Court of Lithuania of 29 October of 2019. Administrative case No. A-766-556/2019.
3. The Order of Supreme Court of Lithuania of 25 November 2019.
4. The Order of the Supreme Administrative Court of Lithuania of 4 March 2020. Administrative case No. eA-3336-662-2020.
5. The Order of the Supreme Administrative Court of Lithuania of 7 October 2020. Administrative case No. eA-4122-492/2020.
6. The Order of the Supreme Administrative Court of Lithuania of 14 April 2021. Administrative case No. eP-3-602/2021.
7. The Order of the Supreme Administrative Court of Lithuania of 19 May 2021. Administrative case No. P-46-261/2021.
8. The Order of the Supreme Administrative Court of Lithuania of 9 June 2021. Administrative case No. eA-3074-575/2021.
9. The Order of the Supreme Administrative Court of Lithuania of 1 September 2021. Administrative case No. eP-41-815/2021.
10. The Order of the Supreme Administrative Court of Lithuania of 27 October 2021. Administrative case No. P-54-789/2021.
11. The Order of the Supreme Administrative Court of Lithuania of 23 March 2022. Administrative case No. eP-31-629/2022.
12. The Order of the Supreme Administrative Court of Lithuania of 4 May 2022. Administrative case No. P-66-629/2022.
13. The Order of the Supreme Administrative Court of Lithuania of 15 June 2022. Administrative case No. eA-1932-552/2022.

Other sources

1. Annual Report (2014). The Constitutional Court of the Republic of Lithuania. https://lrkt.lt/en/about-the-court/activity/annual-reports/183
2. Annual Report (2015). The Constitutional Court of the Republic of Lithuania. https://lrkt.lt/en/about-the-court/activity/annual-reports/183
3. Annual Report (2016). The Constitutional Court of the Republic of Lithuania. https://lrkt.lt/en/about-the-court/activity/annual-reports/183
4. Annual Report (2017). The Constitutional Court of the Republic of Lithuania. https://lrkt.lt/en/about-the-court/activity/annual-reports/183
5. Annual Report (2018). The Constitutional Court of the Republic of Lithuania. https://lrkt.lt/en/about-the-court/activity/annual-reports/183

6. Annual Report (2019). The Constitutional Court of the Republic of Lithuania. https://lrkt.lt/en/about-the-court/activity/annual-reports/183
7. Annual Report (2020). The Constitutional Court of the Republic of Lithuania. https://lrkt.lt/en/about-the-court/activity/annual-reports/183
8. Annual Report (2021). The Constitutional Court of the Republic of Lithuania. https://lrkt.lt/en/about-the-court/activity/annual-reports/183
9. Annual Report (2022). The Constitutional Court of the Republic of Lithuania. https://lrkt.lt/lt/apie-teisma/veiklos-sritys/metiniai-pranesimai/1826

Individualus konstitucinis skundas ir „*Romuvos*“ byla

Egidijus Kūris
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
*Viešosios teisės katedros profesorius**
Socialinių mokslų (teisė) daktaras (HP)
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius
Tel.: (+370 5) 236 6167
El. paštas: egidijus.kuris@echr.coe.int
ORCID: 0000-0002-9235-6658

Dovilė Pūraitė-Andrikienė
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedros docentė
Socialinių mokslų (teisė) daktarė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius
El. paštas: dovile.puraite-andrikiene@tf.vu.lt
ORCID: 0000-0001-6964-1568

Pagrindiniai žodžiai: individualus konstitucinis skundas, Europos Žmogaus Teisių Teismas, Konstitucinis Teismas, valstybės pripažinimo suteikimas religinėms organizacijoms

Įžanga

2021 m. birželio 8 d. paskelbtas Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – ir EŽTT, Strasbūro Teismas) teisėjų kolegijos sprendimas *Senovės baltų religinė bendrija „Romuva“ prieš Lietuvą* (toliau – ir „*Romuvos*“ sprendimas)[1]. Toje byloje (toliau –

* Bendraautoris yra Europos Žmogaus Teisių Teismo teisėjas (nuo 2013 m.), buvęs Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjas (1999–2008) ir pirmininkas (2002–2008). Šioje studijoje dėstomos mintys nesietinos su šių institucijų pozicija.

1 *Senovės baltų religinė bendrija „Romuva“ prieš Lietuvą*, nr. 48329/19, 2021 m. birželio 8 d. EŽTT Didžiosios Kolegijos, kolegijų ir komitetų sprendimai, taip pat pranešimai apie peticijų perdavimą vyriausybėms prieinami *HUDOC* duomenų bazėje: https://hudoc.echr.coe.int; šio sprendimo vertimą į lietuvių kalbą (nuo kurio šioje studijoje tenka kai kur nukrypti vengiant netikslumų) žr. Vyriausybės atstovo EŽTT interneto svetainėje: http://lrv-atstovas-eztt.lt.

ir „*Romuvos*“ byla) netradicinė[2] religinė bendrija „Romuva“ (toliau – ir „Romuva“; bendrija pareiškėja) skundėsi dėl to, kad Seimas atsisakė suteikti jai valstybės pripažinimą ir šitaip pažeidė net kelis Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – EŽTK; Konvencija) straipsnius. Po trijų mėnesių, 2021 m. rugsėjo 7 d., Konstitucinis Teismas[3] paskelbė nutarimą byloje, kurioje pagal pareiškėjos – Seimo narių grupės prašymą tyrė valstybės pripažinimą netradicinėms religinėms bendrijoms reglamentuojančių Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo (toliau – ir RBBĮ)[4] nuostatų atitiktį Konstitucijai. EŽTT ir Konstitucinio Teismo sprendimai paskatino Seimą 2023 m. kovo 23 d. priimti RBBĮ 6 straipsnio pataisas; jos įsigaliojo 2023 m. gegužės 1 d.[5]

Minėti sprendimai yra reikšmingi savo turiniu ir, tikėkimės, paskatins teisės mokslininkų, nagrinėjančių religijos ir tikėjimo laisvę ir jos teisinį reglamentavimą, komentarus ir tyrimus. Bet ne mažiau svarbūs jie yra kitu – konstitucinės justicijos proceso teisės – aspektu. Jų analizė, vieno atvejo tyrimas (angl. *case-study*), leidžia „pro medžius pamatyti mišką“ – tai, kaip veikia Lietuvoje 2019 m. įvestas individualaus konstitucinio skundo institutas[6]. Aiškėja, kad Lietuvoje pasirinktas konstitucinio skundo, šiaip jau pažangaus instituto, turinčio užtikrinti geresnę žmogaus teisių ir laisvių[7] apsaugą, modelis nėra be spragų. Čia aptariama viena iš jų.

Studijos struktūrą nulėmė labiau nagrinėjamos problematikos logika nei įprasta chronologija, kurios nėra griežtai laikomasi. Pradžioje rašoma apie priemones, kurių turėjo (arba neturėjo) imtis Lietuva, vykdydama EŽTT sprendimą „*Romuvos*“ byloje; po to aptariama bendroji konstitucinio skundo kaip instituto problematika ir šio instituto įvedimas Lietuvoje; tada vėl grįžtama prie EŽTT sprendimo, bet pirmiau aptariami argumentai, kuriais grindžiamas bylos išsprendimas iš esmės, o tik paskui – tai, kodėl bendrijos pareiškėjos peticija apskritai buvo priimta; paskiau pereinama prie Konstitucinio Teismo nutarimo argumentų analizės; toliau klausiama, ar buvo išmoktos EŽTT sprendimo pamokos, ir rašoma apie jo bei Konstitucinio Teismo nutarimo įgyvendinimą (jeigu tai tikrai įgyvendinimas) Seime, šiam taisant RBBĮ; galiausiai parodoma, jog mažiausiai viena

2 Konstitucijos 43 straipsnio 1 dalyje rašoma „tradicinės Lietuvoje“. Nenorint apkrauti teksto, toliau šiame straipsnyje rašoma „tradicinės“ ir „netradicinės“, nepriduriant „Lietuvoje“.

3 Nenorint apkrauti teksto, šioje studijoje daug kur rašoma tik „teisės“, o žodis „laisvės“ praleidžiamas, vadovaujantis tais pačiais motyvais, kuriais vadovautasi Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje numatant Europos Žmogaus Teisių (o ne „Teisių ir Laisvių“) Teismą.

4 Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas (1995).

5 Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo 6 straipsnio pakeitimo įstatymas (2023).

6 Nenorint apkrauti teksto, toliau daug kur rašoma ne „individualus konstitucinis skundas“, o „konstitucinis skundas“ ar (jei leidžia kontekstas) tiesiog „skundas“.

7 Nenorint apkrauti teksto, Lietuvos Respublikos institucijų, teisės aktų, jų projektų ir kai kurių kitų šaltinių pavadinimuose nėra rašomi žodžiai „Lietuvos Respublikos“.

pamoka nebuvo išmokta – tam tikrų aktų teisėtumo ir toliau negalima patikrinti Konstituciniame Teisme. Tai sudaro prielaidas EŽTT gauti daugiau tokių peticijų kaip ta, pagal kurią išnagrinėta *„Romuvos“* byla. Vertinant realistiškai, nėra prielaidų tikėtis, kad šią ydą imtųsi šalinti Seimas (taisydamas įstatymus, juo labiau Konstituciją). Tačiau tam tikri instrumentai yra prieinami Konstituciniam Teismui ir galėtų būti aktyvuoti, jei Teismas pasiryžtų juos panaudoti.

Tenka apgailestauti, kad ne tik oficialių asmenų viešose prakalbose apie Konstitucinį Teismą, o ypač apie Konstituciją, bet ir akademinėse publikacijose yra ne tiek jau daug kritinės analizės; tuo pat metu yra daug apologetikos. Ypač daug pagiriamųjų žodžių Konstitucijai ir Konstituciniam Teismui išsakyta 2022 m. pabaigoje, kai minėtas Konstitucijos trisdešimtmetis. Įvairiuose renginiuose pasakyta daug kalbų (taip pat ir aukščiausių valstybės asmenų), kuriose apie Konstituciją buvo atsiliepiama kaip apie, atrodytų, nepriekaištingą visos Lietuvos teisės pamatą ir matą, kuriuo privalu vertinti kiekvieną valdžios sprendimą. Bet jubiliejus praėjo, ir sunku įžvelgti požymių, kad deklaruotas įsipareigojimas kiekvieną valdžios sprendimą vertinti Konstitucijos matu būtų sustiprėjęs, o kai kurie didesnių ar mažesnių krizių akivaizdoje priimti sprendimai ir net kai kurių rutininių klausimų sprendimas rodo, kad pasiryžimas įgyvendinti šį įsipareigojimą gali būti net susilpnėjęs. Ši studija – apie vieną (ir tik vieną) to įsipareigojimo deklaratyvumo apraišką. Paradoksalu tai, kad (Lietuva čia nėra išimtis) tam tikras prielaidas nukrypti nuo Konstitucijos sudaro pati Konstitucija, nes pagarba Konstitucijai ir pasiryžimas ja vadovautis yra ne teisės, o kultūros ir socialinės psichologijos fenomenas. Be to, Konstitucija (ir čia Lietuva nėra išimtis) kaip teisinė tikrovė nėra tobulybė (idealas yra nepasiekiamas pagal apibrėžimą), o kaip tekstas, deja, yra dar toliau nuo jos. Todėl, nepaisant tos tikrai didelės svarbos, kuri pagrįstai priskiriama Konstitucijai, mes nemanome, kad ją reikia vien šlovinti (tegu ir turinčiomis tam tikrą faktinį pagrindą) ideologemomis ir užkalbėjimais, jog 1992 m. spalio 25 d. Tauta „apsisprendė“, „sudarė visuomenės sutartį“, „padėjo pamatą“, „nubrėžė gaires“ ir pan. Konstitucija buvo kuriama didžiulio politinės klasės susipriešinimo aplinkoje, o jos galutinis projektas parašytas per kelias paras ir referendume priimtas didžiajai daliai balsavusiųjų nė neįsiskaičius į jį. Todėl Konstitucija yra tokia, kokia yra. Viena vertus, ji įtvirtina pažangias vertybes, racionalius politinius kompromisus ir įvairių legitimių interesų pusiausvyrą. Kita vertus, jos tekstas, švelniai tariant, nėra toks, kuris nusipelno būti įtrauktas į sąrašus pavyzdinių tekstų, pagal kuriuos profesinių aukštumų siekia logikos ar kūrybinio rašymo studijų programų studentai; jame yra netikslumų, struktūros ir terminijos keistenybių, ir prieštaravimų, net apsirikimų. Bet net ir tai nesumažina jos reikšmės. 1992 m. Konstitucija, ilgiausiai veikianti iš visų Lietuvos Konstitucijų, *yra* Lietuvos politinės bendruomenės – pilietinės tautos bendrabūvio pamatas, bet – šito nereikėtų pamiršti – ji yra *toks* pamatas, kurio kai kurios plytos paklotos

netiesiai, o kai kur jų trūksta. Poreikį, o kartu ir neišvengiamybę, gyventi su ne idealia, bet gerbtina ir gerbiama Konstitucija, išreiškia gyvosios, jurisprudencinės Konstitucijos idėja. Formulė „gyvoji Konstitucija“, lengvai išmokta daugelio, šiandien beveik kaip mantra kartojama dažniau nei pamąstoma, ką ji įprasmina. Prižiūrėti, kad net gerai sudėtos plytos neskilinėtų, o ten, kur plytų nebuvo paklota, ertmės būtų užpildytos tvaria medžiaga, taisyti pamatą kartu jo neišklibinant yra Konstitucinio Teismo misija. Tačiau Konstitucinį Teismą sudaro žmonės, o *errare humanum est*, ką jau kalbėti apie sunkumus ir iššūkius, susijusius su Konstitucinio Teismo teisėjų pasiryžimu (arba ne) ir gebėjimu (arba ne) vadovautis vien konstitucionalistiniu požiūriu į teisę, jų motyvacija, visuomenės nuomonės ir politinės klasės spaudimu jiems, mėginimais instrumentalizuoti Konstitucinį Teismą, bendrąja visuomenės teisine ir politine kultūra ir kt. Todėl nereikia idealizuoti ne vien Konstitucijos, bet ir Konstitucinio Teismo jurisprudencijos (ką jau kalbėti apie Konstitucinio Teismo įstatymą (toliau – ir KTĮ)[8]). Jurisprudencinėje kūryboje taip pat būna (ir buvo, ir yra, ir bus) ir pakilimų, ir nuslydimų. Vienintelis dalykas, kuris galėtų laiduoti bendros judėjimo trajektorijos kilimą ir tai, kad konstitucinės jurisprudencijos raidoje pakilimų bus daugiau nei nuslydimų žemyn, yra Konstitucinio Teismo gebėjimas nuolat prisiminti antrąją pirmiau pacituotos sentencijos dalį – *sed perseverare diabolicum*. Mažiau vilčių, kad ją skubės prisiminti Seimas, bet Teismas galėtų ją ne tik prisiminti pats, bet ir priminti Seimui.

1. Po „*Romuvos*“ sprendimo: apie individualias ir bendrąsias priemones apskritai

„*Romuvos*“ byloje teisėjai vienbalsiai nusprendė, kad Lietuva pažeidė Konvencijos 14 straipsnį („Diskriminacijos uždraudimas“), paimtą kartu su 9 straipsniu („Minties, sąžinės ir religijos laisvė“), ir 13 straipsnį („Teisė į veiksmingą teisinės gynybos priemonę“), nes Seimas atsisakė suteikti valstybės pripažinimą bendrijai pareiškėjai, atitinkančiai RBBĮ nustatytas sąlygas. Šalys neprašė bylos perduoti Didžiajai Kolegijai (toliau – ir DK), tad praėjus trims mėnesiams jis įsiteisėjo[9].

„*Romuvos*“ byla – ne pirmoji byla prieš Lietuvą, kurioje nustatytas EŽTK 9 straipsnio pažeidimas; iki tol religijos laisvės pažeidimą EŽTT buvo nustatęs vie-

8 Konstitucinio Teismo įstatymas (1993).

9 Sprendimas priimtas vienbalsiai, nė vienas teisėjas nepareiškė atskirosios nuomonės nei dėl bylos rezultato, nei dėl sprendimo argumentų. Vienas šios studijos bendraautorių E. Kūris buvo septynių teisėjų kolegijos sudėtyje. Sprendimas priimtas 2023 m. gegužės 18 d., paskelbtas 2023 m. birželio 8 d., įsiteisėjo 2023 m. rugsėjo 7 d.

noje byloje[10]. Šešiose ankstesnėse bylose prieš Lietuvą buvo nustatyti Konvencijos 14 straipsnio pažeidimai, šį straipsnį paėmus su 8 straipsniu[11]; nė viena jų nebuvo apie religijos laisvę. EŽTK 13 straipsnio pažeidimai nustatyti septyniose ankstesnėse bylose – jose irgi nenagrinėti su religijos laisve susiję klausimai[12]. „*Romuvos*“ sprendimas – pirmasis, kuriame EŽTT nustatė Lietuvą ne tik pažeidus religijos laisvę, bet ir diskriminavus bendriją pareiškėją (vadinasi, jos narius) dėl religijos bei neužtikrinus jai teisės veiksmingai ginti šią laisvę. Įsigaliojus šiam sprendimui Lietuvos institucijoms teko pareiga ne tik taikyti individualias priemones nustatyto pažeidimo padariniams pašalinti, bet ir įgyvendinti bendrąsias priemones, kurios užtikrintų, kad nebebus daroma tokių pažeidimų.

Individualios priemonės apima pagal EŽTK 41 straipsnį („Teisingas atlyginimas“[13]) priteisto finansinio atlyginimo sumokėjimą. Tačiau šioje byloje bendrija pareiškėja neprašė jo priteisti[14], tad Lietuvos vykdomosios valdžios institucijoms, kurios atsakingos už atlyginimo sumokėjimą, tokia pareiga nekilo. Bet individualios priemonės apima ir nustatyto pažeidimo padarinių pašalinimą (jeigu ir kiek tai įmanoma). „Romuvos“ atveju pažeidimo padarinių pašalinimas tegali reikšti

10 *Mockutė prieš Lietuvą* (2018). Byloje nustatyta, kad Ošo mokymą išpažįstančią pareiškėją, jai esant psichiatrijos ligoninėje, gydytojai įkalbinėjo „laikytis Lietuvoje tradiciškai išpažįstamos katalikų religijos“ ir aiškino jai, kad šios religinės bendruomenės praktikuojama meditacija „neatitinka jos socialinio statuso“. Viena peticija, kurioje pareiškėjas skundėsi dėl religijos laisvės pažeidimo, atmesta. *Morkūnas prieš Lietuvą* (nepriimtinumo sprendimas, 2007). Kitose peticijose, kuriose skųstasi pagal EŽTK 9 straipsnį, kelti platesni minties laisvės klausimai, nesusiję su religija ar tikėjimu. *Balsytė-Lideikienė prieš Lietuvą* (nepriimtinumo sprendimas, 2001), *Kuolelis, Bartoševičius ir Burokevičius prieš Lietuvą*, 2008) (pažeidimo nenustatyta). Po „*Romuvos*“ bylos EŽTK 9 straipsnio pažeidimas nustatytas byloje *Teliatnikov prieš Lietuvą*, 2022, kurioje Jehovos liudytojas skundėsi neturėjęs galimybės atlikti alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą taip, kad jos atlikimas nežeistų jo religinių įsitikinimų.

11 *Sidabras ir Džiautas prieš Lietuvą* (2004); *Rainys ir Gasparavičius prieš Lietuvą* (2005); *Žičkus prieš Lietuvą* (2009); *Varnas prieš Lietuvą* (2013); *Sidabras ir kiti prieš Lietuvą* (2015); *Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą* (2020).

12 *Šulcas prieš Lietuvą* (2010); *Drakšas prieš Lietuvą* (2012; pažeidimas nustatytas vienu aspektu); *Arbačiauskienė prieš Lietuvą* (2016); *Abu Zubaydah prieš Lietuvą* (2018); *M. A. ir kiti prieš Lietuvą* (2018); *Višniakovas prieš Lietuvą* (komiteto sprendimas, 2018); *Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą* (2020). Pareiškėjai skundėsi pagal EŽTK 13 straipsnį, bet jo pažeidimo nebuvo nustatyta šiose bylose: *Drakšas prieš Lietuvą* (2012; kitu aspektu – pažeidimo nenustatyta); *Laniauskas ir Januška prieš Lietuvą* (komiteto sprendimas, 2018); *Michno prieš Lietuvą* (komiteto sprendimas, 2018); *Januškevičienė prieš Lietuvą* (2019); *Bastys prieš Lietuvą* (2020); *Valaitis prieš Lietuvą* (2023).

13 „Jeigu Teismas nustato Konvencijos ar jos protokolų pažeidimą ir jeigu Aukščiausiosios Susitariančios Šalies įstatymai leidžia tik iš dalies atlyginti pažeidimu padarytą žalą, prireikus Teismas gali priteisti nukentėjusiajai šaliai teisingą atlyginimą.“

14 Pasak „Romuvos“ krivės, „kreipimusi nesiekiama materialinės naudos ar piniginės kompensacijos už pažeistas mūsų tikinčiųjų teises“, „geriausias mums padarytos žalos atlyginimas – ...pripažinimas, kad mūsų teisės buvo pažeistos“, „bendrijai palankus EŽTT sprendimas paskatintų politikus keisti teisės aktus ir leistų visas religijas, kokios jos bebūtų, Lietuvoje laikyti lygias prieš įstatymą“ (Delfi, 2019).

valstybės pripažinimo suteikimą jai. Ši pareiga tenka Seimui, kuris pagal RBBĮ turi įgaliojimus valstybės vardu pripažinti įstatymo reikalavimus atitinkančias netradicines religines bendrijas (6 str.). Kol Seimas nebus suteikęs „Romuvai“ valstybės pripažinimo, pažeidimo padariniai nebus pašalinti, pats pažeidimas – pagal struktūrinę analogiją su baudžiamosios teisės terminija[15] – iš pavienio bus virtęs trunkamuoju, o EŽTT sprendimų vykdymą prižiūrintis Europos Tarybos Ministrų Komitetas (toliau – ir MK) neturės nei teisinio, nei faktinio pagrindo nutraukti „*Romuvos*“ sprendimo vykdymo priežiūrą[16]. Seimas valstybės pripažinimo „Romuvai“ dar nėra suteikęs[17], tad pažeidimo padariniai nėra pašalinti[18].

Bendrųjų priemonių kontekste paminėtina, kad, nors „*Romuvos*“ sprendime minimi ir kiti valstybės pripažinimo nesuteikimo netradicinėms religinėms bendrijoms atvejai (žr. 4 skirsnį), jame nėra tiesiogiai konstatuota, kad Lietuvos teisėje yra „struktūrinė“ problema, dėl kurios šis sprendimas būtų tapęs vadinamuoju pilotiniu sprendimu. Jame apskritai nėra eksplicitinių nuostatų dėl jo vykdymo. Tai nereiškia, kad valstybė neturi pareigos įgyvendinti bendrąsias priemones, užkertančias kelią atitinkamiems pažeidimams ateityje. Vyriausybė tą pripažįsta[19]. Bendrosios priemonės sietinos ne tik su Konvencijos 9 straipsniu (atskirai arba paimtu kartu su 14 straipsniu), bet pirmiausia su 13 straipsniu, pagal kurį valstybės teisėje turi būti

15 Analogija tik struktūrinė ir dėl to sąlyginė, nes Seimas nėra baudžiamosios veikos subjektas.

16 Apie tai, kaip ketinama įgyvendinti šią individualią priemonę, Vyriausybė 2023 m. gegužės 15 d. informavo MK atnaujintame (bet ne paskutiniame, nes ir jis turės būti atnaujintas) veiksmų plane (*Ancient Baltic Religious Association "Romuva" v. Lithuania* – Status of execution (2023)).

17 2023 m. liepą, kai baigiama rašyti ši studija.

18 Seimui 2022 m. vėl atsisakius suteikti valstybės pripažinimą „Romuvai“, ji svarstė, ar dėl to Seimo sprendimo nesikreipti į EŽTT, bet pasirinko to nedaryti, o kreiptis į MK (žr. 8 skirsnį). Šiame kontekste galima teoriškai svarstyti, ar antrasis Seimo sprendimas nesuteikti valstybės pripažinimo „Romuvai“, jei jis būtų pripažintas neatitinkančiu Konvencijos, turėtų būti laikomas ankstesnio pažeidimo tąsa ar nauju pažeidimu. Pirmuoju atveju, tęsiant struktūrinę analogiją su baudžiamosios teisės terminija, antrasis atsisakymas būtų tęstinio pažeidimo elementas, pirmuoju – abu atsisakymai būtų trunkamojo pažeidimo elementai arba antrasis atsisakymas būtų pakartotinis pažeidimas. Plg. Švedas *et al*., 2019 (XV skyrius). Apie tęstinių (angl. *continuing criminal offence*, pranc. *infraction pénale continue*) ir trunkamųjų (angl. *continuing ciminal offence*, pranc. *infraction pénale continuée*) baudžiamųjų veikų reglamentavimą Europos Tarybos valstybių narių teisėje ir vertinimą EŽTT jurisprudencijoje žr. *Rohlena prieš Čekijos Respubliką* [DK] (2015).

19 Per Seimo 2022 m. balandžio 21 d. plenarinį posėdį surengtoje diskusijoje (žr. 8 skirsnį) Vyriausybės atstovė EŽTT konstatavo, kad „tai ... vienas iš labai retų atvejų, kai ... Teismas, spręsdamas bylą pagal individualią peticiją, leido sau išsakyti kritiką vidaus teisiniame reguliavime įtvirtintam valstybės pripažinimo suteikimo religinėms bendrijoms modeliui, šiuo atveju jau veikdamas kaip kvazikonstitucinis teismas. ... tokio ... sprendimo vykdymo procesas ... tikėtina, pareikalaus sudėtingų kompleksinių, individualių ir bendrųjų priemonių“ (Seimo 2021 m. balandžio 21 d. vakarinio plenarinio posėdžio stenograma). Atnaujintame veiksmų plane, Vyriausybės pateiktame MK, bendrosios priemonės siejamos su 2023 m. kovo 23 d. priimtomis RBBĮ pataisomis, kurios, kaip mano Vyriausybė, užtikrins valstybės pripažinimo suteikimą ir „Romuvai“, ir kitoms įstatymo reikalavimus atitinkančioms netradicinėms religinėms bendrijoms.

veiksminga teisinės gynybos priemonė, kuria būtų įmanoma pasinaudoti[20] ir pareiškėjui, ir kitiems panašioje padėtyje esantiems asmenims. Teoriškai, 13 straipsnio pažeidimas gali reikšti vieną iš šių alternatyvų: 1) nors pagal Lietuvos įstatymus (proceso ar kt.) netradicinės religinės bendrijos turi teisę ginti teisine tvarka savo teisę į valstybės pripažinimą, bendrija pareiškėja negalėjo ja pasinaudoti dėl jos įgyvendinimą paneigusių teismų ar kitų valstybės institucijų sprendimų; 2) netradicinių religinių bendrijų teisė ginti teisine tvarka savo teisę į valstybės pripažinimą nėra aiškiai įtvirtinta jokiame įstatyme, bet yra pripažįstama teismų praktikoje[21], tačiau bendrijai pareiškėjai dėl kažkokių priežasčių nebuvo leista ja pasinaudoti; 3) pozityvioji teisė neįtvirtina netradicinių religinių bendrijų teisės ginti teisine tvarka savo teisę į valstybės pripažinimą, nes ji ne tik nėra numatyta jokiame įstatyme, bet ir nėra pripažįstama teismų praktikoje. Pirmąją alternatyvą turime atmesti, nes bendrija pareiškėja nė nesikreipė į jokį Lietuvos teismą, o EŽTT pripažino, kad tai ir nebuvo įmanoma pagal Lietuvos teisę, ir peticiją priėmė nagrinėti, nors bendrija pareiškėja skundė Seimo sprendimą, po kurio nebuvo priimta jokių teismų ar kitų institucijų sprendimų. Šiuo atžvilgiu „*Romuvos*“ byla buvo netipiška[22], nes EŽTT paprastai atidžiai vertina, ar prieš kreipdamasis į jį pareiškėjas panaudojo visas vidaus teisinės gynybos priemones, nors ir pabrėžia, kad šis reikalavimas turi būti taikomas lanksčiai, be perteklinio formalizmo[23]. Pareiga įgyvendinti bendrąsias priemones, užtikrinančias teisės į veiksmingą teisinės gynybos priemonę įgyvendinimą, tenka ne vykdomajai, o įstatymų leidžiamajai ir (arba) teisminei valdžiai: Seimas turi pareigą įstatymus, užkertančius kelią į veiksmingą teisinę gynybą, pataisyti taip, kad tais atvejais, kai jis atsisako suteikti valstybės pripažinimą netradicinei religinei bendrijai, ji galėtų Seimo sprendimą skųsti teismui; tačiau jei paaiškėtų, kad galiojantys (nepakeisti) įstatymai gali būti aiškinami ir taikomi kaip įtvirtinantys minėtą teisę, teismai turi pareigą atitinkamai pakoreguoti savo praktiką.

20 Lietuviškame Konvencijos vertime vartojamas žodis „panaudoti“ (35 str. 1 d.), o KTĮ – „pasinaudoti“ ir „išnaudoti“ (65 str. 2 d. 2 p.).

21 EŽTT pripažįsta (ir dažnai pabrėžia), kad, nors pageidautina, jog įstatyme nustatytas reguliavimas būtų kuo tikslesnis, perteklinis rigidiškumas gali neleisti teisės raidai spėti paskui kintančias aplinkybes, todėl daugelis įstatymų yra formuluojami vartojant formuluotes, kurios yra daugiau ar mažiau miglotos (angl. *terms which are, to a greater or lesser extent*, *vague*, pranc. *formules plus ou moins vagues*) ir kurių aiškinimas ir taikymas yra praktikos dalykas. Žr., pvz., *Delfi AS prieš Estiją* [DK] (2015). Be to, kad ir kaip aiškiai būtų suformuluota statutinės teisės nuostata, jos taikymas visada apima ir teisminio aiškinimo elementą, nes visada bus poreikis išsklaidyti abejones, ar ta nuostata taikytina tam tikromis aplinkybėmis; šias abejones turi pašalinti teismų praktika. Žr., pvz., *Gorzelik prieš Lenkiją* [DK] (2004). Tai priminta ir viename vėliausių DK sprendimų *Sanchez prieš Prancūziją* [DK] (2023).

22 Netipiška, bet ne vienintelė tokia. Plg. *Vallianatos prieš Graikiją* [DK] (2013). Žr. 10 skirsnį.

23 „Pavyzdinis“ sprendimas, kuriame išdėstytas Konvencijos 35 straipsnio 1 dalyje įtvirtinto reikalavimo prieš kreipiantis į EŽTT būti panaudojus visas valstybės vidaus teisinės gynybos priemones, ligi šiol yra *Vučković ir kiti prieš Serbiją* [DK] (2014).

Šioje srityje tam tikrus sprendimus jau yra priėmęs ir Seimas, ir Konstitucinis Teismas. Pastarojo vaidmuo keičiant „Romuvos“ ir kitų valstybės pripažinimo siekiančių netradicinių religinių bendrijų padėtį buvo dalinis ir netiesioginis. Viena vertus, Konstitucinio Teismo 2021 m. rugsėjo 7 d. nutarime, kuriame pasiremta, be kita ko, „*Romuvos*“ sprendimu, viena iš RBBĮ nuostatų, reglamentuojančių valstybės pripažinimo suteikimą religinėms bendrijoms, išaiškinta palankiai joms – tą išaiškinimą galima perskaityti kaip suponuojantį ir net sufleruojantį, kad „Romuva“ pagal RBBĮ turėjo ir tebeturi teisę į valstybės pripažinimą, o Seimas turėjo ir tebeturi pareigą jį jai suteikti. Kita vertus, nutarime neužsimenama apie tai, kokios yra galimybės ginčyti teisine tvarka Seimo atsisakymą suteikti valstybės pripažinimą; kai kuriose ankstesnėse bylose tokie paaiškinimai būdavo, kaip antai Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarime, kuriame išaiškinta, jog ginčyti Konstituciniame Teisme Seimo nutarimą neskelbti referendumo gali Vyriausybė, ne mažiau kaip 1/5 visų Seimo narių, teismai ir Seimas *in corpore*. Tai buvo išaiškinta dar iki konstitucinio skundo įvedimo, todėl šiandien yra legitimu klausti, ar dėl tokio Seimo nutarimo gali būti paduotas[24] konstitucinis skundas.

Įgyvendinant „*Romuvos*“ sprendimą svarbi yra minėta RBBĮ 6 straipsnio pataisa, pagal kurią Seimas, jei jis atsisako suteikti valstybės pripažinimą religinei bendrijai, turi dėl to priimti nutarimą. Toks atsisakymas neturi imuniteto nuo konstitucingumo[25] patikros (žr. 9 ir 10 skirsnius). Šioje studijoje svarstoma, ar minėtos pataisos pakanka, kad religinės mažumos galėtų veiksmingai ginti savo teises, *inter alia*, paduodamos konstitucinį skundą dėl tokio Seimo nutarimo. Jeigu (kaip bus parodyta) negali jos, turbūt negali ir kiti subjektai, dėl kurių Seimas priima teisės taikymo aktus (kitais klausimais), o jeigu taip, tai lietuviškasis konstitucinio skundo modelis gali turėti esminę ydą, dėl kurios Konvencijos 13 straipsnio pažeidimų Strasbūro Teisme gali būti nustatyta ir daugiau.

2. Individualus konstitucinis skundas

Konstitucinio skundo įtvirtinimas (arba ne) yra vienas iš esminių valstybės pasirinkto konstitucinės justicijos modelio bruožų. Šiuo metu iš Europos valstybių, turinčių konstitucinius arba jiems prilygintus teismus[26], konstitucinis skundas

24 KTI žodžiai „paduoti“ ir „pateikti“ vartojami lygiagrečiai.

25 Studijoje sąvokos „konstitucingumas“ ir „teisėtumas“ vartojamos iš esmės sinonimiškai: konstitucingumas yra konstitucinis teisėtumas – ordinarinio reguliavimo atitiktis Konstitucijai, o bet koks teisėtumas suponuoja konstitucingumą. Vienos arba kitos sąvokos pasirinkimą lemia kontekstas.

26 Konstitucinių teismų nėra Islandijoje, Jungtinėje Karalystėje, Suomijoje ir Švedijoje, tačiau ir pagal jų teisę tam tikrais atvejais teismai gali netaikyto akto, kurį mano prieštaraujant Konstitucijai, be to, kai kuriose iš jų į konstitucinės kontrolės panašias funkcijas atlieka administraciniai teismai. Kai

nėra įtvirtintas tik Bulgarijos, Italijos, Moldovos, Nyderlandų ir San Marino teisėje. Tačiau pačių konstitucinės justicijos modelių yra didelė įvairovė[27]. Vienas iš jos vidinę diferenciaciją lemiančių veiksnių yra asmenų, turinčių teisę inicijuoti bylą konstituciniame teisme, kad būtų patikrintas teisės akto konstitucingumas, spektras[28]. Juos įprasta grupuoti šitaip: 1) aukščiausios valstybės ar regioninės institucijos; 2) bendrosios kompetencijos ir specializuoti teismai; 3) fiziniai ir juridiniai asmenys; 4) konstituciniai teismai *ex officio* (Steinberger, 1993, p. 13). Spektras įvairuoja nuo labai riboto (siauro) iki labai plataus (Kūris, 2005). Lietuva ilgai buvo siauro spektro valstybė (Sadurski, 2008, p. 6). Iki 2019 m. rugsėjo 1 d. teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl teisės aktų teisėtumo patikros turėjo vien pirmajai ir antrajai grupei priklausantys subjektai, ir tai ne visi[29], o kai kurie iš turinčių šią teisę turi ją ne visų Konstituciniam Teismui teismingų („žinybingų"[30]) aktų atžvilgiu[31].

kuriose valstybėse (Airijoje, Danijoje, Estijoje, Kipre, Monake, Norvegijoje, Šveicarijoje) konstitucinės kontrolės funkcijas atlieka aukščiausieji teismai, nors kai kurie ne visa apimtimi, pvz., Nyderlandų Aukštoji Taryba, kuri, atsižvelgiant į tai, jog ją į savo narius yra priėmusi Europos Konstitucinių Teismų Konferencija, čia minima, bet – minima su didele išlyga, nes ji turi įgaliojimus kontroliuoti tik vykdomosios valdžios aktų, bet ne parlamento išleistų įstatymų konstitucingumą. Graikijos Konstitucinis Teismas yra ne nuolat veikianti institucija ir Konferencijai nepriklauso. Tai, kad kai kurie konstituciniai teismai vadinami ne konstituciniais teismais, o kitaip (pvz., Konstitucinė Taryba Prancūzijoje, Valstybės Teismas Lichtenšteine arba Normų Konstitucingumo Garantų Kolegija San Marine), nereiškia, kad jie nėra konstituciniai teismai, nes institucijos buvimą konstituciniu teismu lemia jos įgaliojimai, o ne pavadinimas; beje, kai kuriose valstybėse (Andoroje, Ispanijoje, Lenkijoje, Portugalijoje) šios teisminės institucijos vadinamos ne konstituciniais teismais, o konstituciniais tribunolais. Nenorint apkrauti teksto, toliau rašoma tik „konstituciniai teismai" ir nepriduriama „jiems prilyginti".

27 Plačiau apie ją žr. Pūraitė-Andrikienė, 2022a, p. 40–49.

28 Čia neaptariami kiti konstitucinių teismų įgaliojimai, nesusiję su teisės aktų konstitucingumo patikra.

29 Pavyzdžiui, jos neturi savivaldos institucijos. Siūlymai nustatyti, kad konstitucinės justicijos bylas gali inicijuoti Generalinis prokuroras arba Seimo (ir kiti) kontrolieriai, taip pat nesulaukė palaikymo.

30 Studijoje linkstama vartoti terminą „teismingas", o ne terminą „žinybingas". Kituose teismo procesą reglamentuojančiuose įstatymuose – Administracinių bylų teisenos įstatyme (1999), Civilinio proceso kodekse (2002) ir Baudžiamojo proceso kodekse (2002), taip pat Administracinių nusižengimų kodekse (2015) – nėra termino „žinybingas", yra tik „teismingas", tuo tarpu KTĮ – tik „žinybingas". Šis terminijos nenuoseklumas atspindi KTĮ rengėjų ir politinės klasės (ir ne vien jų) požiūrį į Konstitucinį Teismą kaip į kvaziteismą (tam tikrą „žinybą"), kuris galėjo būti suprantamas tuo metu, kai Teismas buvo dar tik kuriamas, ir pirmaisiais jo veiklos metais, bet jau seniai neatitinka teisinės tikrovės. Iniciatyvų pataisyti šį nenuoseklumą nebuvo.

31 Pagal Konstitucijos 105 straipsnį ir 106 straipsnio 1–4 dalis (įvedus konstitucinį skundą, 4 dalis tapo 5-ąja), šią teisę turėjo 1/5 Seimo narių grupė, Respublikos Prezidentas, Respublikos Vyriausybė, Seimas *in corpore* ir visi teismai; tačiau Respublikos Prezidentas negali ginčyti įstatymų ir kitų Seimo aktų konstitucingumo, nes rengiant Konstitucijos projektą manyta, kad Respublikos Prezidentui pakaks įstatymų leidybos iniciatyvos ir atidedamojo veto teisių (Kūris, 2011, p. 85). Toks požiūris nėra itin racionalus, nes, kai Seimas įveikia veto, Respublikos Prezidentas privalo pasirašyti įstatymą, kurio nelaiko atitinkančiu Konstituciją, be to, kiekvienam Respublikos Prezidentui pradedant

Teigiama, kad, pasirenkant konstitucinės justicijos modelį, tik „pačiomis būtiniausiomis konstitucinės kontrolės priemonėmis“ apsiribota dėl to, kad nuogąstauta, jog Konstitucinį Teismą užgrius konstituciniai skundai ir tai sutrikdys šios naujos institucijos veiklą (Jarašiūnas, 2009, p. 206). Nuogąstavimai nepasiteisino – nuo 2019 m. Lietuva nebėra siauro spektro valstybė.

Valstybių, kurių teisėje įtvirtinta galimybė asmeniui tiesiogiai kreiptis į konstitucinį teismą, skaičiaus didėjimas nereiškia, kad konstitucinis skundas yra vienintelė galimybė tokiam asmeniui pasiekti, kad jam rūpimą klausimą nagrinėtų konstitucinis teismas. Individuali fizinio arba juridinio asmens prieiga prie konstitucinės justicijos apima įvairius mechanizmus, leidžiančius jam atskirai arba kartu su kitais ginti savo konstitucines teises konstituciniame teisme. Be tiesioginės prieigos galima ir netiesioginė, kai asmens byla konstitucinį teismą pasiekia per tarpininką (paprastai per teismą) (European Commission for Democracy through Law, 2020). Netiesioginės prieigos veiksmingumas priklauso nuo tarpininko gebėjimo identifikuoti potencialiai antikonstitucinį teisinį reguliavimą, bet taip pat ir nuo jo geros valios[32]. O tiesioginė prieiga, savo ruožtu, nereiškia, kad asmens kreipimasis į konstitucinį teismą nėra varžomas įvairių sąlygų; paprastai reikalaujama prieš kreipiantis į konstitucinį teismą būti panaudojus tam tikras teisinės gynybos priemones. Tiesioginės prieigos formų yra ne viena. Plačiausia prieiga yra *actio popularis*, kai asmuo gali kreiptis į konstitucinį teismą ne tik dėl jo teisių pažeidimo, bet ir, kaip jis mano, gindamas viešąjį interesą. Siauresnė forma – *quasi actio popularis*, kai pareiškėjas turi įrodyti turįs interesą dėl ginčijamos nuostatos, bet neturi įrodinėti jos tiesioginio poveikio jam. Dar viena forma yra individualus pasiūlymas (angl. *individual suggestion*, pranc. *proposition individuelle*), kai pareiškėjas tik pasiūlo konstituciniam teismui įvertinti tam tikro akto konstitucingumą (European Commission for Democracy through Law, 2020). Ketvirtoji forma – individualus konstitucinis skundas, paduodamas, jei Konstitucijai tariamai prieštaraujančiu aktu pažeidžiamos pareiškėjo, bet ne trečiojo asmens teisės.

eiti pareigas jau galioja daugybė įstatymų, kurių konstitucingumo jis negali ginčyti; tiesa, jis gali siūlyti jų pataisas, bet Respublikos Prezidento institucija yra nedidelė ir platesnei revizijai jai gali nepakakti žmogiškųjų ir kitų išteklių. Šiame kontekste įdomus pasirinkimas leisti Konstituciniame Teisme ginčyti įstatymų ir kitų Seimo aktų atitiktį Konstitucijai kitai vykdomosios valdžios institucijai – Vyriausybei, nes jau nuo pat pradžių turėjo būti aišku, kad dėl to, jog Vyriausybė yra atsakinga Seimui, tokie kreipimaisi bus itin reti.

32 Pvz., bylą (ne dėl teisės akto konstitucingumo, bet tai šiuo atveju nesvarbu), kurioje tirta, ar per Seimo rinkimus nebuvo pažeisti rinkimų įstatymai ir kurioje pateikta Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 23 d. išvada, inicijavo Respublikos Prezidentas, jo to prašė politinio proceso dalyviai. Respublikos Prezidentas formaliai neturėjo pareigos tenkinti jų prašymus, bet tą padarė gera valia, įvertinęs, kad jie neturėjo kitos realistinės galimybės patikrinti, ar nebuvo padaryta pažeidimų renkant Seimo narius tam tikrose rinkimų apygardose.

Esminiai konstitucinio skundo bruožai yra šie: 1) jį nagrinėja konstitucinis teismas; 2) jį teikia teises (o *actio popularis* atveju – ir viešąjį interesą) ginantis asmuo; 3) jį gali teikti ir fizinis, ir juridinis (privatus ir viešasis) asmuo; 4) juo ginamos ne bet kokios, o konstitucinės teisės (kai kuriose valstybėse – ir tarptautiniuose aktuose, pavyzdžiui, EŽTK, įtvirtintos teisės); 5) jis teikiamas, kai šios teisės, pareiškėjo manymu, yra pažeidžiamos valdžios institucijų aktais ar neveikimu; 6) jį galima teikti tik panaudojus visas reikalaujamas teisinės gynybos priemones; 7) jį išnagrinėjęs konstitucinis teismas priima privalomą sprendimą. Konstitucinis skundas atlieka dvi funkcijas, kartais vadinamas objektyviąja ir subjektyviąja: antikonstitucinio reguliavimo pašalinimo iš teisės sistemos ir žmogaus teisių apsaugos (Wiczanowska, 2018, p. 5–23). Jos įvairiose valstybėse nebūtinai yra lygiavertės; kuriai iš jų teikti pirmenybę labai priklauso nuo pasirinkto konstitucinio skundo modelio.

Europoje dominuoja du konstitucinio skundo modeliai: plataus dalyko (arba pilnasis, angl. *full constitutional complaint*, pranc. *recours constitutionnel complèt*) ir norminis (angl. *normative constitutional complaint*, pranc. *recours constitutionnel normatif*) konstitucinis skundas[33]. Plataus dalyko modelyje gali būti ginčijama ne tik teisės nuostatos (normos), kuria grindžiamas asmens atžvilgiu priimtas sprendimas, atitiktis konstitucijai, bet ir tai, kaip ją taikė teismai ar kitos institucijos, o skundą galima paduoti ir dėl norminių, ir dėl individualių teisės aktų. Yra manančiųjų, kad šis modelis sudaro platesnių galimybių ginti žmogaus teises ar net kad tik toks konstitucinis skundas gali būti laikomas veiksminga priemone, kuria privalu pasinaudoti prieš kreipiantis į EŽTT (taigi ir prisidėti prie bylų skaičiaus EŽTT mažinimo)[34]. Šį modelį yra pasirinkusios Albanija, Austrija, Bosnija ir Hercogovina, Čekija, Ispanija, Kroatija, Slovėnija, Slovakija, Šiaurės Makedonija, Vokietija (European Commission for Democracy through Law, 2020). O norminiame konstitucinio skundo modelyje gali būti ginčijamas tik norminis aktas – pareiškėjas skundžiasi dėl individualiu aktu pažeistų jo teisių, kai individualus aktas rėmėsi norminiu aktu, bet konstituciniame teisme tas individualus aktas nėra ginčijamas (European Commission for Democracy through Law, 2020). Minimi tokie norminio modelio privalumai: konstitucinis teismas nėra per daug apkraunamas bylomis ir gali susitelkti į savo sprendimų argumentavimo kokybę; jis netampa dar vienu apeliacinės arba „suprakasacinės“ instancijos teismu; išvengiama įtampos tarp jo ir bendrosios kompetencijos teismų, kuri neigiamai paveik-

33 Skiriama keletas konstitucinio skundo modelio porūšių – konstitucinė peticija, *amparo* (apsaugos prašymas), konstitucinės revizijos prašymas ir kt. Plačiau žr. European Commission for Democracy through Law, 2020.

34 MK Gerosios nacionalinių priemonių praktikos vadove nurodoma, kad, vertinant, ar konstitucinis skundas vertintinas kaip veiksminga priemonė Konvencijos 35 straipsnio prasme, yra tai, ar jį galima paduoti tik dėl teisės aktų nuostatų, ar ir dėl teismų sprendimų (The Council of Europe's Directorate General Human Rights and Rule of Law, 2013).

tų visą teisinę sistemą[35]. Šį modelį yra pasirinkusios Juodkalnija, Latvija, Lenkija, Lichtenšteinas, Liuksemburgas, Portugalija, Prancūzija, Rumunija, Ukraina, Vengrija[36].

Iki 2019 m. rugsėjo 1 d. Lietuvoje konstitucinio skundo nebuvo. Rengiant Konstitucijos projektą laikytasi nuostatos, kad optimalią žmogaus teisių apsaugą užtikrins teismai, Seimo kontrolieriai ir kitos valstybės institucijos, bet esą nebuvo atmetama, kad kada nors Konstitucijoje galės būti įtvirtinta ir asmens teisė tiesiogiai kreiptis į Konstitucinį Teismą (Žilys, 2012). Diskusijos šiuo klausimu atsinaujino 2005–2006 metais. 2007 m. Seimas patvirtino Individualaus konstitucinio skundo įtvirtinimo koncepciją; buvo parengti ir atitinkamų Konstitucijos pataisų projektai[37]. 2009 m., motyvuojant susiklosčiusia sunkia ekonomine ir finansine padėtimi, konstituciniam skundui įvesti nebuvo skirta lėšų, o jo įvedimo terminai nukelti į 2011 m.[38] ir pamiršti. 2016 m. pabaigoje naujai sudarytos Vyriausybės programoje įrašytas siekis įtvirtinti „kiekvieno <...> piliečio teisę kreiptis į <...> Konstitucinį Teismą“[39]. 2017 m. parengti nauji Konstitucijos pataisų, taip pat Konstitucinio Teismo įstatymo pataisų projektai[40]. Bet 2017 m. birželio 29 d. už Konstitucijos pataisas pirmąkart (iš dviejų reikalaujamų balsavimų) balsavo tik 90 Seimo narių (Birmontienė *et al*., 2019, p. 423), tad joms priimti pritrūko keturių balsų. Yra

35 Europos komisija „Demokratija per teisę“ (Venecijos komisija), Europos tarybos patariamoji institucija, smarkiai agituoja už plataus dalyko modelį, bet pripažįsta riziką, kad bendrosios kompetencijos teismams tam tikrose situacijose nepaklusus konstitucinių teismų sprendimams, gali kilti konfliktų tarp skirtingų teismų sistemų. Komisija ragina konstitucinius teismus vertinti tik konstitucinius klausimus ir palikti ordinarinės teisės aiškinimą bendrosios kompetencijos teismams, bet pripažįsta, kad konstitucinių klausimų identifikavimas gali būti sudėtingas, ypač teisės į teisingą teismą kontekste, kai bet koks procesinis pažeidimas teismuose gali būti vertinamas kaip teisės į teisingą teismą pažeidimas (European Commission for Democracy through Law, 2020).

36 Vengrijoje įtvirtinta trijų tipų konstitucinių skundų sistema. Pirmo ir antro tipo skundus galima paduoti ginčijant norminių aktų konstitucingumą, o trečios – teismo sprendimų konstitucingumą. Tad Vengrijos priskyrimas norminio modelio valstybėms yra sąlygiškas. Yra teigiančiųjų, kad norminis modelis paplitęs tik Rytų ir Vidurio Europos regione (Dürr, 2016). Venecijos komisijos kolektyvinė nuomonė kitokia: norminio modelio valstybėms ji priskiria Lichtenšteiną, Liuksemburgą, Portugaliją, Prancūziją (priskiriama ir Rusija, bet kalbant apie žmogaus teises ją nepadoru minėti).

37 Seimo 2007 m. liepos 4 d. nutarimas nr. X-1264 „Dėl individualaus konstitucinio skundo instituto įtvirtinimo koncepcijos patvirtinimo“; Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas XP-980(2) (2007); Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas XP-980(3) (2007).

38 Seimo 2009 m. gruodžio 17 d. nutarimas nr. XI-577 „Dėl Seimo nutarimo „Dėl individualaus konstitucinio skundo instituto įtvirtinimo koncepcijos patvirtinimo“ pakeitimo“.

39 Seimo 2016 m. gruodžio 13 d. nutarimas nr. XIII-82 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos“.

40 Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas nr. XIIIP-431 (2017); Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas nr. XIIIP-431(2) (2017), Konstitucinio Teismo įstatymo nr. I-67 31, 65, 66, 68, 72 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas nr. XII-IP-432 (2017).

teigiančiųjų, kad konstitucinio skundo įvedimas pavėlavo dešimtmetį dėl to, kad trūko politinės valios (Birmontienė *et al.,* 2019, p. 422). Vis dėlto, jei jos ir nepakako kelerius metus po Individualaus konstitucinio skundo įtvirtinimo koncepcijos patvirtinimo, 2017 m. padėtis buvo jau kita. Po anos nesėkmės buvo parengtas kitas Konstitucijos pataisų projektas[41], dėl kurio (patobulinto) Seimas balsavo ir 2019 m. kovo 21 d. pataisas priėmė; jos įsigaliojo 2019 m. rugsėjo 1 dieną. Konstitucijos 106 straipsnis buvo papildytas nauja ketvirtąja, o 107 straipsnis – nauja trečiąja dalimis. Buvo įtvirtinta, kad „kiekvienas asmuo turi teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą" dėl įstatymų, kitų Seimo aktų[42], Respublikos Prezidento ir Vyriausybės aktų atitikties Konstitucijai, „jeigu jų pagrindu priimtas sprendimas pažeidė [jo] konstitucines teises ar laisves ir [jis] išnaudojo visas teisinės gynybos priemones", ir kad pagal jo kreipimąsi priimtas Konstitucinio Teismo sprendimas, jog minėtas aktas (jo dalis) prieštarauja Konstitucijai, „yra pagrindas įstatymo nustatyta tvarka atnaujinti procesą dėl pažeistų to asmens konstitucinių teisių ar laisvių įgyvendinimo". Kartu su Konstitucijos pataisomis įsigaliojo KTĮ[43] ir Konstitucinio Teismo reglamento pataisos[44], kuriomis detalizuota konstitucinio skundo padavimo tvarka. Naują proceso atnaujinimo pagrindą įtvirtinančios pataisos buvo padarytos Administracinių bylų teisenos įstatyme (ABTĮ)[45], Administracinių nusižengimų kodekse[46], Baudžiamojo proceso kodekse[47], Civilinio proceso kodekse[48] ir Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatyme[49]. Žodžių „konstitucinis skundas" Konstitucijoje nėra; jos 107 straipsnio naujojoje 4 dalyje minimas „kreipimasis"; KTĮ pataisose vartojamas žodis „prašymas". Bet tai nekeičia esmės: tai, kas įvesta, yra konstitucinis skundas.

41 Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas nr. XIIIP-2159 (2018).

42 Konstitucijos 102 str. 1 d. ir 107 str. 1 ir 3 d. minimi „Seimo aktai", o 70 str. 2 d. ir 105 str. 1 d. – „Seimo priimti aktai". Tai tas pats.

43 Konstitucinio Teismo įstatymo nr. I-67 3, 13, 24, 28, 31, 32, 39, 40, 46, 48, 49, 53(1), 61, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 76, 84, 86, 88 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 671 ir 672 straipsniais įstatymas (2019).

44 Konstitucinio Teismo 2019 m. rugsėjo 5 d. sprendimas nr. 17B-3 „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo reglamento pakeitimo ir papildymo" (2019); Konstitucinio Teismo 2019 m. rugsėjo 6 d. sprendimas nr. 17B-4 „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2019 m. rugsėjo 5 d. sprendimo nr. 17B-3 „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo reglamento pakeitimo ir papildymo" pakeitimo" (2019).

45 Administracinių bylų teisenos įstatymo nr. VIII-1029 156 straipsnio pakeitimo įstatymas (2019).

46 Administracinių nusižengimų kodekso 658, 659, 660 ir 663 straipsnių pakeitimo įstatymas (2019).

47 Baudžiamojo proceso kodekso XXXV skyriaus pavadinimo ir 456, 457, 458 ir 459 straipsnių pakeitimo įstatymas (2019).

48 Civilinio proceso kodekso 366 ir 367 straipsnių pakeitimo įstatymas (2019).

49 Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo nr. VIII-1591 2, 14, 18 ir 20 straipsnių pakeitimo įstatymas (2019).

Konstitucinio skundo modelio pasirinkimą Lietuvoje nulėmė visuminis konstitucinis reguliavimas, jau susiformavusi (ar bent taip manoma) konstitucinės kontrolės tradicija, noras Konstitucinio Teismo per daug neapkrauti bylomis, siekis išvengti įtampos tarp jo ir kitų teismų bei kaimyninių valstybių patirtis (Pūraitė-Andrikienė, 2022a, p. 115–123). Šiaip jau Lietuva priskiriama norminio konstitucinio skundo modelio valstybėms. Bet literatūroje įsitvirtinusi sąvoka „norminis konstitucinis skundas“ Lietuvai tinka tik su išlyga, nes paduoti konstitucinį skundą galima ne vien dėl norminių aktų: tiek ir kiti subjektai (Seimo narių grupė, Seimas *in corpore*, Respublikos Prezidentas, Vyriausybė), tiek ir „kiekvienas“ fizinis ar juridinis asmuo gali jį paduoti ir dėl individualių – taigi teisės taikymo – aktų. Ar dėl visų, dar pamatysime.

Konstitucijos 106 ir 107 straipsniuose įtvirtintą norminį konstitucinio skundo modelį apibūdina šie bruožai: 1) jį galima paduoti dėl įstatymų, kitų Seimo priimtų aktų, Respublikos Prezidento aktų, Vyriausybės aktų atitikties Konstitucijai ar kitam aukštesnės galios teisės aktui; 2) jį galima paduoti, jei šių aktų pagrindu priimtas sprendimas pažeidė pareiškėjo konstitucines teises ar laisves; 3) jį gali paduoti ir fiziniai, ir juridiniai asmenys; 4) teisė paduoti konstitucinį skundą nėra saistoma fizinių asmenų pilietybės, o juridinių asmenų – jų teisinės formos ar buveinės; 5) jis gali būti paduodamas, jeigu, pareiškėjo manymu, Konstitucijai prieštaraujančiu aktu yra pažeistos jo, bet ne trečiojo asmens, teisės; 6) prieš teikdamas konstitucinį skundą pareiškėjas turi būti išnaudojęs visas teisinės gynybos priemones; 7) byloje pagal konstitucinį skundą priimtas Konstitucinio Teismo nutarimas, kad teisės aktas (jo dalis) prieštarauja Konstitucijai, yra pagrindas atnaujinti procesą dėl to asmens konstitucinių teisių įgyvendinimo. KTĮ šie reikalavimai patikslinti, taip pat nustatyti tam tikri reikalavimai, kurie nėra tiesiogiai nurodyti Konstitucijoje. Iš patikslinimų paminėtina tai, kad „visos teisinės gynybos priemonės“, kurias turi būti išnaudojęs konstitucinį skundą paduodantis asmuo, apima pasinaudojimą „teise kreiptis į teismą“, „visų įstatymuose numatytų teismo sprendimo apskundimo galimybių“ išnaudojimą ir galutinio ir neskundžiamo teismo sprendimo priėmimą ir įsiteisėjimą (65 str. 2 d. 2 p.). Iš Konstitucijoje tiesiogiai nenurodytų reikalavimų paminėtinas keturių mėnesių terminas konstituciniam skundui paduoti – jis skaičiuojamas nuo minėto galutinio ir neskundžiamo teismo sprendimo įsiteisėjimo dienos (65 str. 2 d. 3 p.). KTĮ įtvirtinti ir tam tikri procesiniai institutai, taikomi tik nagrinėjant konstitucinius skundus – prašymo trūkumų pašalinimas, teismo sprendimo vykdymo sustabdymas, prašymo padavimo termino atnaujinimas, specifinis dalyvaujančių byloje asmenų išlaidų apmokėjimas ir kt.[50] Tai, kad apie kai kuriuos KTĮ nustatytus reikalavimus Konstitucijoje neužsimenama, savaime nereiškia, jog jais nepagrįstai suvaržoma teisė paduoti konstitucinį skundą, nes Konstitucijoje nustatyta, jog „šios teisės įgyvendinimo tvarką“

50 Plačiau žr. Pūraitė-Andrikienė, 2022a, p. 213–267.

nustato KTĮ (106 str. 4 d.). Kita vertus, kiekviena KTĮ nuostata yra ordinarinės teisės nuostata, todėl gali tapti konstitucingumo patikros dalyku[51].

Ketveri metai[52] – per trumpas laikas išvadoms, bet kai ką apibendrinti galima. Lietuvos pasirinktas konstitucinio skundo modelis apskritai vertinamas pozityviai (Pūraitė-Andrikienė, 2022a, p. 269–270). Konstituciniam Teismui darbo padaugėjo, bet nuogąstavimai dėl apkrovimo bylomis nepasitvirtino, o skundų išnagrinėjimo vidutinė trukmė nėra itin ilga[53]. 2019–2022 m. pagal juos priimta 13 nutarimų; septyniose bylose nenustatyta ordinarinio reguliavimo prieštaravimo Konstitucijai[54], šešiose jis nustatytas[55], tad jose konstitucinis skundas atliko ir objektyviąją, ir subjektyviąją funkciją[56]. Bet net kai nenustatoma prieštaravimo Konstitucijai, byla pagal konstitucinį skundą gali prisidėti prie oficialiosios konstitucinės doktrinos plėtros, atskleisti naujus asmens konstitucinių teisių turinio aspektus. Kita vertus, kaip ir kitose valstybėse, daugumos konstitucinių skundų Konstitucinis Teismas nepriima nagrinėti[57]; tą lemia įvairios priežastys, įskaitant tai, jog pareiškėjai nežino arba ne-

51 Konstitucinis Teismas yra *ex proprio motu* pripažinęs tam tikras KTĮ nuostatas prieštaraujančiomis Konstitucijai. Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d., 2020 m. kovo 9 d. nutarimai. Dar vienoje konstitucinės justicijos byloje KTĮ nustatytą reguliavimą ginčijo pareiškėja – Seimo narių grupė, bet Konstitucinis Teismas prieštaravimo Konstitucijai nenustatė. Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 6 d. nutarimas.

52 Net mažiau – iki 2023 m. liepos pradžios, kai baigiama rašyti ši studija.

53 2019–2021 m. vidutinė konstitucinio skundo išnagrinėjimo trukmė nuo jo priėmimo nagrinėti buvo apie 9 mėnesius (Pūraitė-Andrikienė, 2022a, p. 265–266).

54 Konstitucinio Teismo 2020 m. kovo 18 d., 2021 m. kovo 4 d., 2021 m. liepos 16 d., 2021 m. rugsėjo 28 d., 2021 m. lapkričio 9 d., 2021 m. gruodžio 30 d., 2022 m. rugsėjo 22 d. nutarimai.

55 Konstitucinio Teismo 2020 m. rugsėjo 11 d., 2021 m. kovo 19 d., 2021 m. balandžio 14 d., 2021 m. gruodžio 22 d., 2022 m. vasario 10 d., 2022 m. balandžio 27 d. nutarimai.

56 Bet žr. EŽTT paduotą peticiją, kurioje pareiškėjas skundžiasi, kad, nepaisant Konstitucinio Teismo 2021 m. kovo 19 d. nutarimo, jam nebuvo atlygintos išlaidos advokatui, jo patirtos bylinėjantis administraciniuose teismuose, nors Konstitucinis Teismas antikonstituciniu pripažino įstatymo nuostatas, pagal kurias asmeniui, kuriam administracinio teisės pažeidimo byla nutraukta dėl to, kad nenustatyta administracinio teisės pažeidimo įvykio ar sudėties, taip pat asmeniui, dėl kurio priimtas išteisinamasis nuosprendis, jokiais atvejais nebuvo ir nėra atlyginamos jo bylos nagrinėjimo teisme metu patirtos būtinos ir pagrįstos išlaidos advokatui. *Ruminas prieš Lietuvą* (pranešimas apie peticijos perdavimą Vyriausybei). Konstitucinis Teismas pasirėmė EŽTT sprendimu *Černius ir Rinkevičius prieš Lietuvą* (2020). Toje byloje dėl išlaidų advokatui neatlyginimo atitikties Konvencijai buvo sprendžiama pagal jos 6 straipsnio („Teisė į teisingą bylos nagrinėjimą“) 1 dalies civilinę „atšaką“ (angl. *civil limb*, pranc. *volet civil*). Konstitucinis Teismas nuėjo toliau nei EŽTT, nediferencijuodamas bylų, kuriose pareiškėjas patyrė bylinėjimosi išlaidų, ir tas, kurios pagal EŽTK 6 straipsnio 1 dalį priskiriamos jo civilinei „atšakai“, ir tas, kurios priskiriamos baudžiamajai „atšakai“, ir postuluodamas, kad jos turi būti atlygintos visais atvejais, kai jos patirtos dėl neteisėtų valstybės pareigūnų veiksmų. EŽTT pripažįsta valstybių teisę nustatyti aukštesnius žmogaus teisių gynimo standartus nei tie, kuriuos nustato Konvencija.

57 Sudėjus Konstitucinio Teismo 2019, 2020, 2021 ir 2022 m. metiniuose veiklos pranešimuose pateikiamus duomenis, statistika yra tokia. 2019 m. konstitucinių skundų gauta – 94; priimta sprendimų dėl jų priimtinumo – 53, iš jų atsisakyta nagrinėti – 50, grąžinta pareiškėjams – 3; priimta nagrinėti – 1. 2020 m. skundų gauta – 231; priimta sprendimų dėl jų priimtinumo – 181, iš jų atsisakyta

supranta skundo padavimo sąlygų, o kartais piktnaudžiauja šia teise. Nepriimti nagrinėti skundai arba sugrąžinami pareiškėjams, *inter alia*, tada, kai jis „neišnaudojo visų įstatymuose nustatytų savo konstitucinių teisių ar laisvių gynybos priemonių, įskaitant teisę kreiptis į teismą“ (KTĮ 70 str.)[58], arba (daug dažniau) juos atsisakoma nagrinėti (69 str.)[59]. Dažniausiai taikomas atsisakymo nagrinėti prašymą pagrindas – jo „nežinybingumas“ Konstituciniam Teismui[60]. Kitas pagrindas – prašymo patei-

nagrinėti – 151, grąžinta pareiškėjams visa apimtimi – 17, iš dalies grąžinta pareiškėjams, iš dalies atsisakyta nagrinėti – 7; priimta nagrinėti – 5. 2021 m. skundų gauta – 150; priimta sprendimų dėl jų priimtinumo – 127, iš jų atsisakyta nagrinėti visa apimtimi – 110, grąžinta pareiškėjams visa apimtimi – 5, tam tikra apimtimi grąžinta pareiškėjams, o tam tikra apimtimi atsisakyta nagrinėti – 5; priimta nagrinėti – 7. 2022 m. skundų gauta – 118; priimta sprendimų dėl jų priimtinumo – 107, iš jų atsisakyta nagrinėti – 88, grąžinta pareiškėjams visa apimtimi – 10, tam tikra apimtimi grąžinta pareiškėjams, o tam tikra apimtimi atsisakyta nagrinėti – 3, priimta nagrinėti – 6 (Konstitucinis Teismas, 2020, 2021, 2022, 2023).

58 Pareiškėjui prašymas grąžinamas ir tada, kai jis arba jo priedai neatitinka tam tikrų formalių reikalavimų arba nebuvo pašalinti nurodyti trūkumai.

59 Prašymą atsisakoma nagrinėti, jeigu: jis paduotas institucijos ar asmens, neturinčių teisės kreiptis į Konstitucinį Teismą; jo nagrinėjimas yra „nežinybingas Konstituciniam Teismui“; jame nurodyto akto atitiktis Konstitucijai jau buvo tirta Konstituciniame Teisme ir tebegalioja tuo klausimu priimtas nutarimas; Teismas yra pradėjęs nagrinėti bylą dėl to paties dalyko; prašymas grindžiamas neteisiniais motyvais; prašymas paduotas praleidus šiame įstatyme nustatytą jo padavimo terminą (bet jei terminas praleistas dėl svarbių priežasčių, jis gali būti atnaujintas (69 str. 4 d.)).

60 Konstitucinis Teismas atsisako nagrinėti individualų konstitucinį skundą, jeigu jo nagrinėjimas „nežinybingas Konstituciniam Teismui (pvz.: kai ginčijamas asmens atžvilgiu priimtas administracinis aktas, bendrosios kompetencijos ar administracinio teismo procesinis sprendimas, o ne asmeniui pritaikytas įstatymas, Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės aktas; kai ginčijamas ministro, Vyriausybės įstaigos ar vietos savivaldos institucijos teisės aktas; kai galutinis ir neskundžiamas bendrosios kompetencijos ar administracinio teismo sprendimas byloje dėl pareiškėjo konstitucinių teisių ar laisvių pažeidimo įsiteisėjo anksčiau nei 2019 m. gegužės 1 d.; kai prašoma spręsti teisinio reguliavimo taikymo klausimus; kai prašoma suteikti teisines konsultacijas; kai pateikiant prašymą piktnaudžiaujama asmens teise kreiptis į Konstitucinį Teismą)“ (Konstituciniam Teismui pateiktų individualių konstitucinių skundų priimtinumo apžvalga, 2020, p. 67). 2019–2022 m. šiuo pagrindu atsisakyta nagrinėti 326 konstitucinius skundus (ar jų dalį). Plg.: tuo pagrindu, kad tapataus individualaus konstitucinio skundo priimtinumo ar jame ginčijamo teisės akto atitikties Konstitucijai klausimas jau buvo tirtas Konstituciniame Teisme, atsisakyta nagrinėti 49 skundus (ar jų dalį); tuo pagrindu, kad praleistas jų padavimo terminas, – 29; kaip grindžiamus neteisiniais motyvais – 18; kaip pateiktus asmens, neturinčio teisės kreiptis į Konstitucinį Teismą, – 168 (apie tai žr. 10 skirsnį). Skundai pripažįstami nežinybingais Konstituciniam Teismui, kai: galutinis ir neskundžiamas teismo sprendimas byloje dėl pareiškėjo konstitucinių teisių ar laisvių pažeidimo įsiteisėjo anksčiau nei 2019 m. gegužės 1 d. (žr., pvz., Konstitucinio Teismo 2019 m. spalio 10 d. sprendimą nr. KT29-A-S18/2019); prašoma vertinti ne Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės priimtų aktų atitiktį Konstitucijai ir (ar) įstatymams (žr., pvz., Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 13 d. sprendimą nr. KT47-A-S34/2019); prašoma spręsti, ar teismų sprendimai neprieštarauja Konstitucijai ir (ar) įstatymams, peržiūrėti (pakeisti, panaikinti) teismų sprendimus, peržiūrėti ar atnaujinti teismų išnagrinėtas bylas (žr., pvz., Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 12 d. sprendimą nr. KT45-A-S32/2019; prašoma spręsti kitų institucijų kompetencijai priskirtus klausimus (žr., pvz., Konstitucinio Teismo 2019 m. gruodžio 18 d. sprendimą nr. KT79-A-S64/2019); keliami ne įstatymų (ar kitų teisės aktų) atitikties Konstitucijai, o jų nuostatų taikymo klausimai (žr., pvz., Konstitucinio Teismo 2020 m. balandžio 1 d. sprendimą nr.

kimas asmens, neturinčio teisės kreiptis į Konstitucinį Teismą; jis taikomas, *inter alia*, tada, kai ginčijamo teisinio reguliavimo pagrindu nebuvo priimta sprendimo, galėjusio pažeisti pareiškėjo konstitucines teises ar laisves[61], arba kai pareiškėjas prieš kreipdamasis į Konstitucinį Teismą neišnaudojo visų įstatyme nustatytų teisinės gynybos priemonių ir „nebegali jomis pasinaudoti". Taigi Teismas vertina, ar teisinės gynybos priemonėmis dar gali būti pasinaudota, ar jau nebe: jei nebe, prašymas ne yra sugrąžinamas pareiškėjui, o jį atsisakoma nagrinėti[62] (žr. 10 skirsnį) Užbėgant tolesniam dėstymui už akių, pasakytina, kad *„Romuvos"* byla išryškino šio specifinio pagrindo problemiškumą, bet dar labiau – problemiškumą, atrodytų, savaime suprantamo reikalavimo prieš kreipiantis į Konstitucinį Teismą būti išnaudojus visas įstatyme nustatytas teisinės gynybos priemones[63]. Toliau šioje studijoje bus nuolat grįžtama prie su teisinės gynybos priemonių neišnaudojimu susijusių kontroversijų. Kas *„Romuvos"* sprendimą ne tik skaitė, bet ir jį apmąstė, tas turėtų sutikti, kad jis ne tik išryškina valstybės pripažinimo suteikimo (arba ne) netradicinėms religinėms bendrijoms reglamentavimo trūkumus, bet ir parodo, kokia kryptimi koreguotinas lietuviškasis konstitucinio skundo modelis, kurį Konstitucinis Teismas vertina visai nekritiškai.

3. Kaip Seimas nugalėjo Kremliaus valdomus miško bezdukų garbintojus

„Romuvos" bylos faktinės aplinkybės tokios. Šią religinę bendriją sudaro kelios senovės baltų tikėjimo religinės bendruomenės, dar vadinamos Romuvos bendruomenėmis. Viena iš jų oficialiai įregistruota dar 1992 metais. Religinė bendrija

KT61-A-S56/2020); prašoma išspręsti vienodos galios teisės aktų suderinamumo, normų konkurencijos klausimus (žr., pvz., Konstitucinio Teismo 2020 m. vasario 5 d. sprendimą nr. KT20-A-S20/2020); prašoma įvertinti teisėkūros subjektų neveikimą (teisėkūros sprendimų nepriėmimą) (žr., pvz., Konstitucinio Teismo 2020 m. birželio 18 d. sprendimą nr. KT110-A-S102/2020); prašyme nėra tyrimo dalyko (žr., pvz., Konstitucinio Teismo 2019 m. spalio 9 d. sprendimą nr. KT28-A-S17/2019); prašoma ištirti faktinės padėties atitiktį Konstitucijai (žr., pvz., Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 20 d. sprendimą nr. KT50-A-S37/2019); prašymas yra „savitikslis" (žr., pvz., Konstitucinio Teismo 2020 m. balandžio 8 d. sprendimą nr. KT70-A-S65/2020); prašoma suteikti teisinę konsultaciją (žr., pvz., Konstitucinio Teismo 2020 m. balandžio 29 d. sprendimą nr. KT85-A-S80/2020); prašymu piktnaudžiaujama asmens teise kreiptis į Konstitucinį Teismą (žr., pvz., Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 23 d. sprendimą nr. KT132-A-S123/2020).

61 2019–2022 m. tokių atsisakymų nagrinėti prašymus buvo 20.

62 Žr., pvz., Konstitucinio Teismo 2019 m. spalio 17 d. sprendimą nr. KT34-A-S23/2019, 2019 m. spalio 30 d. sprendimą nr. KT40-A-S29/2019, 2019 m. gruodžio 18 d. sprendimą nr. KT67-A-S53/2019, 2020 m. kovo 18 d. sprendimą nr. KT50-A-S45/2020, 2020 m. rugpjūčio 20 d. sprendimą nr. KT144-A-S133/2020.

63 2019–2022 m. dėl teisinės gynybos priemonių neišnaudojimo nepriimta nagrinėti 125 prašymų.

„Romuva“ šiuo statusu įregistruota 2002 metais. Pagal jos statutą ji yra baltų tikėjimo bendruomenių, siekiančių įgyvendinti „baltų prigimtinės religijos“ tikslus, savarankiškas susivienijimas, kuris „tęsia prigimtinio baltų tikėjimo tradicijas“, siekia „santarvės ir darnos su Dievu ir Dievais, su protėviais, gamta ir žmonėmis“, „iškelia gamtos, kaip akivaizdžiausios dieviškumo apraiškos, šventumą“, „ugdo baltų tradicinį dorovinį gyvenimo būdą, savą kelią dieviškumo link, sukurtą per daugelį amžių“. Pažymima, kad baltų tikėjimo „šaltinis yra nenutrūkstama baltų dvasinė tradicija“ ir kad jis gerbia tradicines ir kitas valstybės pripažintas religijas. Tokius tikėjimus, kurių yra įvairiose tautose ir kultūrose, įprasta vadinti pagonių arba neopagonių tikėjimais[64].

2017 m. „Romuva“ kreipėsi į kelis Seimo narius, prašydama pateikti Seimo nutarimo, kuriuo jai būtų suteiktas valstybės pripažinimas, projektą[65]. Teisingumo ministerija (TM) patikrino, ar bendrija atitinka valstybės pripažinimo siekiančioms netradicinėms religinėms bendrijoms nustatytus kriterijus, ir pateikė išvadą, reikalaujamą pagal tuometinę RBBĮ 6 straipsnio 3 dalį[66]. TM konstatavo, kad pagonių ir neopagonių religinių judėjimų, kuriems būdinga tikėjimas gamtos šventumu, politeizmas, gilinimasis į ikikrikščioniškų tikėjimų šaltinius, oponavimas dominuojančiai krikščionybei, esama daugelyje Europos ir Šiaurės Amerikos šalių. „Romuvos“ „tiesioginės šaknys“ galėtų siekti per Sovietų okupaciją prasidėjusį etnografinį sąjūdį, iki nepriklausomybės atkūrimo negalėjusį skleistis kaip atvirai religinis judėjimas. „Romuva“ siekia atkurti „prigimtinį baltų tikėjimą“, ieško jo elementų liaudies mene ir tradicijose, taip pat prieinamuose istoriniuose šaltiniuose. Kita vertus, tai, kokie religiniai įsitikinimai sudaro „prigimtinį baltų tikėjimą“, nėra griežtai apibrėžta. Pagrindinė „Romuvos“ religinės etikos dogma – harmonijos principas. Religinės apeigos atliekamos namuose, gamtoje arba specialiai tam skirtose šventose vietose; per apeigas tikintieji kreipiasi į savo protėvius bei įvairius ikikrikščioniško Lietuvos panteono dievus ir aukoja simbolines aukas. Išvadoje pažymėta, kad valstybės pripažinimas suteikiamas ne tikėjimo kryptims, bet religinėms bendrijoms. Lietuvoje veikia ir kitos tos pačios tikėjimo krypties religinės bendruomenės, nepriklausančios bendrijai „Romuva“. Bendriją „Romu-

64 Toliau (išskyrus tiesiogines ar netiesiogines citatas) vartojamas žodis „pagonys“, aprobuotas religijotyrininkų. Autoriai pasinaudoja tuo, jog patys baltų tikėjimo išpažinėjai nepyksta taip pavadinti; pasak „Romuvos“ įkūrėjo, „mes „pagonių“ vardo nevartojame, nes tai tradiciškai sakoma su neigiamu atspalviu, pirmiausia reiškia „nekrikščionis“, bet kai mus taip pavadina, labai nepykstame. O kas mums labai nepriimtina – tai „neopagonys“, nes yra dviguba neigiama prasmė: negana to, kad čia pagonybė, bet dar yra kažkas tarsi išgalvota – „neo“. Dabar oficialiai išpažįstame baltų religiją, o trumpiau savo judėjimą vadiname Romuva“ (Čibiraitė, 2006).

65 Seimo nutarimo „Dėl valstybės pripažinimo suteikimo Senovės baltų religinei bendrijai „Romuva““ projektas nr. XIVP-893 (2021).

66 Teisingumo ministerijos raštas Seimo Žmogaus teisių komitetui nr. (8.3.44)-7R (2021).

va“ sudaro trys oficialiai įregistruotos religinės bendruomenės ir 19 neįregistruotų religinių grupių. Viena šių bendruomenių buvo įregistruota 1992 m., tad šie metai laikytini bendrijos „Romuva“ veiklos Lietuvoje pradžia. Ši bendrija – didžiausia netradicinė religinė bendrija ir šeštas pagal tikinčiųjų skaičių religinis judėjimas Lietuvoje, kuris gausumu pralenkia kai kurias tradicines religines bendrijas. Jos atramą visuomenėje atspindi statistiniai duomenys: nuo 2001 iki 2011 m. baltų tikėjimą išpažįstančių žmonių padaugėjo keturis kartus, o per 2011 m. nacionalinį gyventojų surašymą išpažįstančiais šį tikėjimą save nurodė per 5 tūkst. žmonių[67]. TM apibendrino, kad bendrija „Romuva“ atitinka nustatytus kriterijus: ji veikia Lietuvoje ilgiau nei dvidešimt penkerius metus, jos mokymas neprieštarauja įstatymams ir „bendrai priimtoms moralės normoms“ [68] ir ji turi „pakankamą“ atramą visuomenėje.

Išvadoje aptarti „Romuvos“ veikimo trukmės, mokymo neprieštaravimo įstatymams bei moralei ir turimos atramos visuomenėje klausimai – tai *ne teisės, o fakto klausimai*: konstatuoti faktai, kuriuos nustačius, jiems turi būti taikoma atitinkama teisė. Jei yra nustatyta, kad bendrija atitinka nustatytus kriterijus, ji įgyja teisę į valstybės pripažinimą, kuri įgyvendinama išleidžiant teisės taikymo aktą[69]. Jei nustatytas faktas, kad religinė bendrija atitinka valstybės pripažinimui keliamus kriterijus, vienintelis teisės klausimo sprendimas dėl jos teisinio statuso tegali būti tas, kad ji turi būti pripažinta valstybės; valstybės vardu tą turi padaryti Seimas, priimdamas nutarimą – teisės taikymo aktą. Jei nustatyti reikalaujami faktai, Seimas negali savo nuožiūra spręsti, suteikti ar nesuteikti religinei bendrijai valstybės pripažinimą, – jis privalo jį suteikti. Seimo kompetencija šioje srityje apibūdintina ne sąvoka „teisė“, bet sąvoka „įgaliojimai“, kuri nusako, jog tai, ką įgyvendina Seimas, yra ne tik jo teisė, bet ir pareiga (žr. 4 skirsnį).

TM ne tik konstatavo faktą, kad „Romuva“ atitinka nustatytus kriterijus, bet ir pagrindė savo išvadą. Pagrindimo reikėjo formaliai, nes pagal Konstituciją valstybės pripažinimą galima suteikti tik tokioms netradicinėms religinėms organizacijoms, kurios turi atramą visuomenėje, o jų mokymas bei apeigos neprieštarauja įstatymui ir dorai (43 str. 1 d.), be to, RBBĮ nustatytas laikas, kiek turi veikti religinė bendrija, kad galėtų pretenduoti į valstybės pripažinimą. Bet pagrindimo

67 Oficialus skaičius – 5 118 žmonių, arba 0,17 proc. Lietuvos gyventojų. Plg.: 2001 m. šie skaičiai buvo 1 270 žmonių ir 0,04 proc. gyventojų (Religijų tyrimų ir informacijos centras, 2013). Oficialiosios statistikos portale baltų tikėjimo išpažinėjai atskirai neišskirti, jie paslėpti kategorijoje „kiti“ (tačiau kai kurių tikėjimų mažiau skaitlingi išpažinėjai nurodyti atskirai) (Oficialiosios statistikos portalas, 2011). Per 2011 m. surašymą gyventojai save priskyrė 59 religinėms bendruomenėms (2001 m. – 28) (Lietuvos statistikos departamentas, 2011, p. 25).

68 Konstitucijos 43 straipsnio 1 dalyje rašoma „dorai“.

69 „Teisės taikymas yra kompetentingų valstybės institucijų (pareigūnų) veikla, kuria padedama asmenims įgyvendinti jų teises ar jas apginti“ (Lastauskienė, 2020, p. 182).

reikėjo ir dėl to, kad nemaža dalis politinės klasės atkakliai priešinosi valstybės pripažinimo suteikimui būtent pagonių tikėjimo išpažinėjus vienijančioms organizacijoms ir konkrečiai – „Romuvai“. Jį nepalankiai vertina Romos Katalikų Bažnyčia Lietuvoje (Lietuvos Katalikų Bažnyčia, LKB), kurios (ne visada) vieša (bet dažnai rezultatyvi) įtaka teisėkūrai ir kitų viešųjų sprendimų priėmimui[70] kartais nuslysta už Konstitucijos nubrėžtos ribos, kur bažnyčios bei religinės organizacijos „neformuoja valstybinės politikos“[71] (žr. 4 skirsnį). Nepalanki ar bent abejinga pagonims ir jų teisėms yra ir nemaža dalis visuomenės, leidžianti tūlam politikui nepagarbiai atsiliepti apie šio tikėjimo išpažinėjus ir jų siekius, nesulaukiant už tai jokios kritikos, ką jau kalbėti apie pasmerkimą. Kai kurie įtakingi politikai yra viešai išsakę itin paniekinančių vertinimų pagonių adresu, net susieję jų tikėjimą su neretai tik įsivaizduojamais ar apskritai išgalvotais pavojais valstybės interesams. Kai 2001 m. keli Seimo nariai pabandė inicijuoti valstybės pripažinimo suteikimą baltų tikėjimo išpažinėjams, vienas tuo metu (ir dar ir dabar) įtakingiausių Lietuvos politikų viešai išplatino pareiškimą, kuriame perspėjo, kad jei Seimas suteiktų valstybės pripažinimą baltų tikėjimo organizacijai, jis būtų „keistuolių parlamentas“ (pridurdamas angliškai *crazy Parliament*), o Lietuva „pagarsėtų kaip keistuolių valstybė“, nes būtų sudarytas įspūdis, jog ji „visą laiką buvo pagonių šalis, ligi šiol be pertrūkio kultivuojanti tradicinį pagonišką tikėjimą įvairiais gausiais dievais, kaukais, laumėm ir miškų bezdukais“[72]; tas pripažinimas pakenktų Lietuvos, tuo metu siekusios „istoriškai svarbių tarptautinių sprendimų“, įvaizdžiui (turėtas omeny siekis integruotis į NATO ir Europos Sąjungą) (Delfi.lt, 2001). 2018–2019 m. vis dar buvo rizika, jog Seimo nariai, turėję spręsti dėl *kitų* asmenų, baltų tikėjimo išpažinėjų, laisvės tikėti tuo, kuo tiki, vadovausis ne konstituciniu valstybės pasaulėžiūrinio neutralumo imperatyvu, ne įstatymu ir ne TM išvada, o savo subjektyviu manymu, koks tikėjimas gali būti toleruojamas, o koks ne, ir išankstine neigiama nuostata pagonių atžvilgiu. Objektyvi faktų analizė ir teisiniai argumentai, kuriais grindžiama TM išvada, turėjo šią riziką sumažinti. Bet ji materializavosi.

Šiandien, vertinant iš laiko distancijos, ypač po EŽTT sprendimo „*Romuvos*“ byloje, galima teigti, kad Lietuvos valstybės įvaizdžiui labiau kenkia ne tai, kad joje esama žmonių, išpažįstančių ikikrikščionišką tikėjimą, o tai, jog Seimas atsisako pripažinti vieną iš prigimtinių žmogaus laisvių – tikėjimo laisvę. Bet po EŽTT sprendimo tokių vaizdingų viešų pareiškimų kaip pacituotasis neišplatino nei ano autorius, nei kiti įtakingi pagonių teisių neigėjai.

70 Žr., pvz., Lastauskienė, 2017, p. 82.

71 Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimas.

72 Galėjo pavartoti ir kitą religijotyros literatūroje vartojamą šių mitinių po medžiais gyvenančių mažų žmogeliukų, nykštukų, pavadinimą – „barstukai“. Pasirinko efektingesnį. Žiniasklaidai patiko.

Po to, kai TM pateikė „Romuvai“ palankią išvadą, reikalai klostėsi šitaip. 2018 m. 24 Seimo nariai pateikė Seimo nutarimo projektą, kuriuo pasiūlė suteikti „Romuvai“ valstybės pripažintos religinės bendrijos statusą[73]. Projektą vertino Vyriausybė, trys Seimo komitetai – Kultūros, Žmogaus teisių (ŽTK) ir (kai ką sakanti išimtis) Nacionalinio saugumo ir gynybos (NSGK), taip pat Seimo kanceliarijos Teisės departamentas (TD). Visos šios institucijos pritarė projektui[74]. 2019 m. birželio 25 d. jis (patobulintas) svarstytas Seimo plenariniame posėdyje[75]. Keli Seimo nariai palaikė projektą. Kai kurie pabrėžė religijos laisvės ir religinio pliuralizmo svarbą demokratinėje visuomenėje bei ryšį tarp bendrijos narių išpažįstamo tikėjimo ir Lietuvos istorijos bei tradicijų. Bet buvo ir nemažai pasisakiusių prieš projektą. Oponuojantieji jam abejojo, ar „Romuva“ veikia „pakankamai ilgai“ ir ar ji turi „pakankamą“ atramą visuomenėje, kaip ji suprantama Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. Valstybės pripažinimo priešininkai manė jį tuo metu būsiant per ankstyvą, tačiau aiškino neatmetą galimybės šį klausimą vėl svarstyti „ateityje, kai praeis daugiau laiko“. Pasak jų, „Romuva“ ir tuo metu galėjo veikti kaip religinė bendrija (atlikti religines apeigas) be valstybės pripažinimo, nes valstybės pripažinimas neturįs nieko bendra su religijos laisve – jis tik suteiktų „Romuvai“ „papildomas privilegijas“.

Šiuos argumentus prieš valstybės pripažinimo suteikimą „Romuvai“ laikyti teisiniais galima tik su didžiulėmis išlygomis, nes kvestionuotas pats baltų tikėjimo pripažinimas religiniu tikėjimu (religinio tikėjimo komparatoriumi imant katalikybę) – faktas, konstatuotas TM išvadoje, kuriai pritarė ir Vyriausybė, ir trys Seimo komitetai, ir TD. Štai kelios citatos iš pasaulietinės ir teisinės valstybės parlamento posėdžio stenogramos:

> Seimo narys J. R.[76]: „<...> kviesčiau atskirti „Romuvos“ sąjūdį, kuris veikė maždaug nuo 1967 metų ir kuris nebuvo tokios jau ryškiai pagoniškos orientacijos,

73 Seimo nutarimo „Dėl valstybės pripažinimo suteikimo senovės baltų religinei bendrijai „Romuva““ projektas nr. XIIIP-2016 (2018).

74 Žr., pvz., Vireliūnaitė, 2018.

75 Prieš svarstymą pasirodė viešų raginimų nesuteikti „Romuvai“ valstybės pripažinimo, nes, pasak vieno oponavusio jam, „neopagonybės plėtra ir poveikis visuomenei gali būti žalingas“ (Garškaitė, 2018). Per Seimo plenarinį posėdį buvo pasiūlyta projektą išbraukti iš darbotvarkės, bet siūlymui nebuvo pritarta (Seimo 2019 m. birželio 25 d. rytinio plenarinio posėdžio protokolas ir stenograma).

76 Šioje ir kitose citatose kalba netaisyta (bet kai kas praleista). Sekant EŽTT 2019 m. birželio 8 d. sprendimu ir LVAT 2021 m. rugsėjo 29 d. nutartimi, vietoj Seimo narių asmenvardžių nurodomi jų inicialai. Šiuo nuasmeninimu norima parodyti, kad studijos autoriai kritiškai vertina ne asmenis, o jų argumentus. Kitais atžvilgiais nuasmeninimas neturi daug reikšmės, nes „rankraščiai nedega“: bet kas, kas norėtų identifikuoti kalbėjusįjį, gali tą padaryti atsidaręs Seimo interneto svetainės puslapį su Seimo plenarinio posėdžio stenograma. O kai nuorodos daromos į tokius šaltinius kaip interneto publikacijos, kurių pavadinimuose paminėta asmens pavardė, nuasmeninimas prilygtų pavadinimo pakeitimui, todėl jie nurodomi tokie, kokie jie yra.

jame tikrai dalyvavo ir katalikiškų pažiūrų žmonės. Manau, tas sąjūdis nemažai prisidėjo ir prie mūsų Atgimimo, rūpinosi sugrįžimu prie senųjų kaimo tradicijų ir taip toliau. Pati religinė bendruomenė „Romuva“ jau sietina su 1992 metais, kai kūrėsi pirmosios religinės bendruomenės. Aišku, formaliai žiūrint, tai yra daugiau kaip 25 metai, kas dabar yra įrašyta įstatyme, kad tiek turi būti, bet aš kviesčiau matyti ne tik galiojantį įstatymą, bet ir Konstitucinio Teismo nutarimą tuo klausimu. <...> O Konstitucinio Teismo pasisakyme yra pasakyta, kad kitos netradicinės religinės bendrijos gali būti valstybės pripažintos kaip Lietuvos istorinio, dvasinio ir socialinio palikimo dalis, jeigu jos turi atramą visuomenėje ir yra atskleista, kaip ta atrama suprantama visuomenės. Atrama visuomenėje turi būti tvirta ir ilgalaikė ir negali apsiriboti negausia žmonių grupe ar nedidele visuomenės dalimi, keliais veiklos dešimtmečiais, viena arba keliomis žmonių kartomis. Kitaip sakant <...> tokia religinė bendruomenė turi veikti ne mažiau kaip šimtmetį, jos veikloje turi dalyvauti gana didelė matoma visuomenės dalis ir mes turime jau matyti ir vertinti tam tikrą Lietuvos istorinį, dvasinį ir socialinį palikimą, sukurtą tos bendruomenės. <...> būtų per drąsu teigti, kad maždaug 27 metus veikianti formalioji „Romuvos“ religinė bendrija, kuriai mes norime suteikti tą pripažinimą, atitinka tuos kriterijus. Taip, tikrai ta organizacija veikia ir gali veikti, bet spręsdami dėl valstybės pripažinimo mes turime matyti, kad tuo suteiktume ir daug išskirtinių dalykų: ir tos bendrijos idėjų propagavimą švietimo įstaigose, ir santuokos įforminimą, ir socialines garantijas tos bendrijos lyderiams. Tai nėra duodama šiaip sau. <...>“

Seimo narys R. J. D. (pasisakymas pacituotas EŽTT *„Romuvos“* sprendime): „<...> Į šią bendriją vargu ar būtų galima žiūrėti kaip į religinę bendruomenę, nes turbūt klausti, ar jie tiki į Perkūną ir jo galias, būtų gana keistas klausimas. Kaip įsivaizduoja pomirtinį gyvenimą arba neįsivaizduoja, į kokias dvasias jie tiki <...> jeigu mes tautinį arba kitokį paveldą įvedame į religijų sąvoką, mes atidarome neribotas galimybes išvis išplauti religijos kaip tokios sampratą <...> Dabar užduokime kiekvienas sau klausimą, o kas tai yra tautiškumas, tautinės tradicijos? Tai mes visi tokie patys, mes irgi tokias pačias tautines tradicijas gerbiame, mėgstame švęsti jas ir taip toliau. Tai ką, mes tada pagonys arba romuviečiai? Ne, dauguma mūsų yra katalikai. Ar mes čia tokį kokį dualizmą viduje spręsime? Aš manau, kad tikrai tas klausimas neturėtų būti svarstomas iš principo, nes mes nežinome, į ką tai išsirutulios. <...> Atsiras religinė kokia nors pasaulėžiūra, aiškiai akcentuota ir suprantama, tada mes prie to klausimo dirbsime. Dabar kol kas tai daugiau atrodo tautinio paveldo įteisinimo organizacija, tokių tradicijų, ritualo įteisinimo, ji neturi didesnio ir aiškesnio profilio, tiesiog jinai yra gana jauna, besiformuojanti ir tikrai reikėtų šitą klausimą smarkiai atidėti ir tik tada prie jo grįžti.“

Seimo narys S. T. (pasisakymas pacituotas EŽTT *„Romuvos“* sprendime): „ <...> kalbėti apie religiją, apie religines bendruomenes, apie naujų religinių bendruomenių pripažinimą yra, akivaizdu, subjektyvoka ir nelengva. Aš esu katalikas ir nežadu keisti savo tikėjimo, ir nepatariu jums to daryti. <...> stengsiuosi remtis daugiau

dokumentais. <...> pirma, ar religinė bendrija „Romuva“ identifikuotina su senovės baltiška religija, kuri jau pati pagrįsta rekonstrukcija. Apie tai daug yra kalbėjęs mokslininkas N. Vėlius, kuris akcentavo, kad rašytinių baltiškos religijos šaltinių išliko nedaug, jie fragmentiški, ne visi patikimi ir taip toliau. Antra, ar religinė bendrija „Romuva“ identifikuotina su neopagonybe, kurią suponuotų pačios bendrijos įsteigimas XX amžiuje, jos veiksena būtent posovietinėje Lietuvoje ir jos pačios apibrėžtis, kad ši religija yra gyva ir aktualius bendruomenių narių poreikius tenkinanti dvasinių patirčių ir žinių visuma. Tai yra kintantis ir prie naujų aplinkybių prisitaikantis darinys. <...> Kaip ir kuo remiantis nustatyta, kad „Romuva“ yra Lietuvos istorinio, dvasinio ir socialinio palikimo dalis? Juk skaičiai rodo ką kita. Kas rodo, kad „Romuvą“ ypač remia visuomenė? Juk, 2001 metų gyventojų surašymo duomenimis, 79 % Lietuvos gyventojų save priskyrė Romos katalikams, 2011 metų gyventojų surašymo duomenimis, 77,2 % gyventojų save įvardijo Romos katalikais. Tiesa, Teisingumo ministerijos išvadose pateikti duomenys ir faktas, kad „Romuvos“ narių skaičius augo daugiausia. 2001 metais religinėms bendruomenėms save priskyrė 1 tūkst. 270 Lietuvos piliečių, tai yra tik 0,04 %. O 2011 metais jau (tas „jau“ tai tarsi didžiulis) 5 tūkst. 118, bet tai sudaro tik 0,17 %. Kitaip sakant, kiekybinis kriterijus neleistų teigti, kad „Romuvą“ remia visuomenė, nes tai tik nedidelė dalis <...> visuomenės. <...> bendrija „Romuva“ atitinka tik kai kuriuos įstatymo leidėjo nustatytus kriterijus ir šiandien dar nėra Lietuvos istorinio, dvasinio, socialinio palikimo dalis. Taigi jos <...> pripažinimas yra per ankstyvas.“

Seimo narys P. U. (pasisakymas pacituotas EŽTT *„Romuvos“* sprendime): „<...> man nėra priimtina, kad senovės lietuvių religija – pagonybė – yra pateikiama kaip priešiška krikščionybei. Man didžiausias tos srities autoritetas yra A. V. Patackas <...> vienas iškiliausių senovės religijos tyrinėtojų <...> Jis labai aiškiai pasakė, kad lietuvio santykis su krikščionybe yra ypatingas, mat žmogui, turinčiam vieną Dievą, nesunku suvokti ir perimti krikščioniškus idealus, pamilti Kristų. A. Patackas buvo įsitikinęs, kad senovės lietuvių religija visų pirma buvo susieta su vieno Dievo samprata, ir tą įsigalėjusią daugdievystę jis vis dėlto vertino kaip tam tikrą nukrypimą nuo senovės religijos. Jis logiškai kėlė klausimą: jei senoji mūsų religija buvo tokia vertinga, tai gal verta prie jos sugrįžti bent jau tiems, kuriems dėl vienų ar kitų priežasčių krikščionybė yra nepriimtina? <...> Štai citata iš G. Beresnevičiaus <...> prie kurios nelabai ką turiu pridurti: „Pigu sakyti, kad naujieji pagonys yra sukreivėjusios sąmonės ar kvoštelėję. Ne viskas taip paprasta. Nors tarp jų šarlatanų įsipainiojęs daugiau nei tarp katalikų, bet ne visi jie tokie. Objektyviai žiūrint, pavyzdžiui, Trinkūnų vedama grupė yra religinė bendrija su visais religijai būdingais atributais. Tik ar tai išties ta pagonybė, ar tai senoji religija? Atsakymas aiškus – ne. Tos religijos prikelti neįmanoma, kaip negalima restauruoti ano meto mentaliteto, socialinių santykių. Jei koks nors senosios religijos inkliuzas būtų perdavinėjamas iš kartos į kartą, galėtume ją pripažinti. Iš kartos į kartą buvo perdavinėjama etnografinė tradicija, kaimo papročiai ir šventės, bet tai nebuvo senoji religija. Tai buvo natūraliai susiklosčiusi kaimo gyvensena su

ašinėmis kalendorinėmis šventėmis. Be abejo, su ypatinga pasaulėjauta. Ji bent jau nuo jėzuitų misijų laikų stipriai koreliavo į krikščionybę. Dabar iš kaimiškos etnografijos atėmę katalikiškus elementus tariamės aptikę grynąją pagonybę, kas visiškai netiesa. Ir toliau A. Patackas po daugtaškio tęsia: „Nežinau, kuo galima padėti žmogui, praėjusiam pro žmogaus sūnų ir jo neatpažinusiam. Pasiūlyti gilintis į teologijos paruoštus atsakymus, griebtis už religijotyros, grįžti prie vaikystėje pamiršto katekizmo, keliauti į šventas vietas, pasninkauti? Jau šilčiau <...> Ir vis dėlto kaip tai gali būti, kaip tai galėjo nutikti – praeiti ir neatpažinti?“ Jis, manau, turėjo omeny, neatpažinti Dievo sūnaus Kristaus.“

Seimo narys M. M. „<...> Aišku, būtų geriau, kad tai duotų kažkokią platesnę naudą visuomenei nei kad siaurai visuomenės grupei <...> bet yra, kaip yra <...> siūlau žengti progreso keliu ir nekeisti mūsų istorijos, ir neprarasti mūsų identiteto <...> jeigu jau čia pripažintume „Romuvą“, tai tuomet galbūt reikėtų svarstyti ir Anastasijos judėjimą, kaip gamtinio dvasingumo, bahajų tikėjimą, galbūt naujo šamanizmo įtvirtinimą <...>“

Balsuojant dėl Seimo nutarimo projekto po pateikimo, iš posėdyje dalyvavusių 83 Seimo narių 46 balsavo už projektą, 19 balsavo prieš, 18 susilaikė; nutarimo projektui pritarta. Galutinis balsavimas buvo numatytas po dviejų dienų – Seimo 2019 m. birželio 27 d. Tuo metu į procesą įsikišo LKB. 2019 m. birželio 26 d. jos vyresnybės – Lietuvos Vyskupų Konferencijos (LVK) pirmininkas elektroniniu laišku kreipėsi į Seimo narį, tuo metu buvusį parlamentinės grupės „Už šeimą“, kurią sudarė net 81 Seimo narys, pirmininku. Šis persiuntė laišką kitiems grupės nariams. LVK pirmininko teigimu, „klaidinanti“ ir „moksliškai beprasmiška“ yra pati sąvoka „senovės baltų religinė bendrija“, nes „universalaus“, „vieningo“ „senovės baltų tikėjimo“ niekada nebuvo; prūsų, lietuvių ir latvių dievybės, ritualai ir papročiai buvo skirtingi; „tariamai išlikę“ jų tikėjimo fragmentai tėra „prietarai bei maginį atspalvį turintys valstiečių papročiai“; jų svarba lietuviškam savitumui „dažnai perdedama“. Konkrečiai apie „Romuvą“ LVK pirmininkas išsakė nuomonę, jog jos pažiūros yra „nepakankamos“, kad jas būtų galima traktuoti kaip nuoseklų ir išbaigtą mokymą; šis mokymas grindžiamas vienintele bendrijos įkūrėjo knyga, kurios irgi „nepakanka“[77]. LVK pirmininkas ginčijo ir tai, kad „Romuva“

77 Tarsi religijos būtų atsiradusios tik išradus raštą ir tarsi nebūtų religinių sistemų, kurios, kaip animizmas ar šamanizmas, apskritai nėra grindžiamos jokia „knyga“. Be to, daug tikėjimų, visuotinai pripažįstamų religijomis, jie iš pradžių taip pat buvo grindžiami „viena knyga“, tiesa, laikoma šventa – Biblija, Koranu, Mormono Knyga ir t. t. Tokie svarstymai nuvestų nežinia kur, jie nėra konstruktyvūs, kai sprendžiamas teisės taikymo klausimas. Venecijos komisijos Su religija ir tikėjimu susijusių teisės aktų peržiūros gairėse nurodoma, kad tarptautinėje teisėje nėra visuotinai vartojamo religijos ar panašių (sektų, kultų, tradicinių religijų ir kt.) sąvokų apibrėžimo, jų ir neįmanoma apibrėžti teisiškai dėl religijos sampratos dviprasmiškumo, o „dauguma valstybių, siekdamos įtvirtinti tokių sąvokų apibrėžimus, susidūrė su sunkumais“ (European Commission for Democracy through Law, 2004).

turi atramą Lietuvos visuomenėje: esą visuomenės palaikymas religiniam judėjimui turėtų būti grindžiamas ne vien sociologinėmis apklausomis, bet „platesniais tyrimais“, o kai kurių lietuvių savęs priskyrimas baltų tikėjimui rodo tik „jų apsisprendimą identifikuotis su vienokiu ar kitokiu neopagonybės religiniu aspektu, bet nebūtinai su vienos iš skirtingų pagonių bendruomenių pažiūromis“. Kas ir kokius „platesnius tyrimus“ turėtų atlikti, nepatikslinta, kaip ir nepaaiškinta, ar ši nuomonė pati grindžiama kokiais nors „platesniais tyrimais“.

Seimo 2019 m. birželio 27 d. plenariniame posėdyje, kuriame turėjo būti balsuojama dėl projekto“[78], LVK pirmininko laiškas buvo cituojamas. Keli Seimo nariai kritikavo jo požiūrį; už valstybės pripažinimo suteikimą „Romuvai“ pasisakė net kai kurie parlamentinės grupės „Už šeimą“ nariai. Kai kurie valstybės pripažinimo priešininkai išsakė samprotavimus, kurie labiau pritiktų ne debatams teisę kuriančioje ir taikančioje institucijoje, o religijotyrininkų disputui. Dar kiti buvo atvirai politiniai ir net kaltinantys[79]. Kelios citatos[80]:

> Seimo narys R. J. D. (pasisakymas pacituotas EŽTT „*Romuvos*“ sprendime): „Iš pradžių galvojau, kad <...> padiskutuosime, pasidalinsime nuomonėmis ir paliksime jį. Bet, pasirodo, jisai juda į priekį ir jau, mano galva, gana pavojingai. <...> Jūs gavote Vyskupų Konferencijos raštą. <...> Baltų sąvoka, kaip rašoma vyskupų rašte, vertinama kaip mokslinis konstruktas. Baltai nėra nei tauta, nei kultūriškai, religiškai vieninga grupė. <...> Akivaizdu, kad niekada nebuvo jokios vieningos universalios baltų religijos, apie ką mes čia dabar šnekame. Nėra vienybės ir tarp tų organizacijų, kurios dabar yra. <...> Jeigu mes šią kultūrinę bendriją pradėsime įteisinti kaip religinę, tai anksčiau ar vėliau mes išplausime visų religinių bendrijų sąvokas ir tada kiekvieną kultūrinę bendriją galėsime paskelbti kaip religiją, o religiją traktuoti tik kaip kultūrinę bendruomenę <...>“
>
> Seimo narys P. U.: „Būdamas katalikas niekada neneigiau ir neneigsiu senovės lietuvių krikščioniškos religijos svarbos formuojant mūsų tautos dvasinę tapatybę. <...> Jeigu jus tenkina tai, kad dabar net savo oficialiame puslapyje jie kaip kalendorines šventes nurodo tik žiemos saulėgrįžą, Kūčias, pusiaužiemį ir Užga-

78 Dėl projekto turėjo būti balsuojama rytiniame posėdyje, bet balsavimas nukeltas į vakarinį posėdį, vienai frakcijai paprašius pertraukos, kad galėtų „geriau susipažinti“ su projektu (Seimo 2019 m. birželio 27 d. rytinio plenarinio posėdžio protokolas ir stenograma). Projektą sudarė vienas sakinys.

79 Per Seimo 2022 m. balandžio 21 d. plenarinį posėdį surengtoje diskusijoje (žr. 8 skirsnį) Vyriausybės atstovė EŽTT pasakė, kad EŽTT „vertino Seimo narių pateiktus argumentus <...> suskirstęs juos į tris grupes. Pirma, dėl tariamai keliamos grėsmės nacionaliniam saugumui. Atsižvelgęs į tai, kad šio argumento nepalaikė nė viena susijusi vidaus institucija, Teismas nesutiko, kad atsisakymą suteikti valstybės pripažinimą pareiškėjai galima pateisinti šiuo pagrindu. Antra, dėl abejonių, ar pareiškėjos bendrijos veikla iš tiesų religinė. Teismas padarė išvadą, kad vertinimas, kurį atliko Seimas, iš esmės kvestionavo pareiškėjos bendrijos įsitikinimus, o tai nesuderinama su valstybės pareiga išlikti neutraliai ir nešališkai. Ir trečia, dėl pareiškėjos bendrijos santykio su krikščionybe“.

80 Seimo 2019 m. birželio 27 d. vakarinio plenarinio posėdžio stenograma.

vėnes, ir tai yra visas mūsų ikikrikščioniško lietuvių tikėjimo paveldas, ir tai yra religinės bendruomenės pateikimas, rodo tai, kad mes savotiškai, balsuodami už, einame tuo keliu sumenkinti ir patį senovės lietuvių tikėjimą, ir patį „Romuvos“ bendruomenės nuveiktą darbą. <...>“

Seimo narys A. N. (pasisakymas pacituotas EŽTT „*Romuvos*“ sprendime): „<...> baltų „Romuva“ nepretenduoja į jokį ikikrikščionišką paveldą. Jie pretenduoja į dabartines religines konstrukcijas čia ir dabar. Čia yra jų reikalas, tikrai jie turi teisę, jie yra įregistruoti. Kai mes kalbame apie valstybės pripažinimą, <...> jie turi tam teisę. Bet <...> valstybės pripažinimas apima ir mūsų veiksmą. Būtent atsakomybė bus Seimui, ar mes tęsime sovietmečio politiką, kai iki 1940 metų etnokultūra, krikščioniškos tradicijos gyvavo labai gražiai ir harmoningai, buvo atskirtos ir supriešintos. Deja, tą supriešinimą šiandien mes galime įtvirtinti vėl. Aš netikiu, kad kam nors priklauso lietuvių kalba, netikiu, kad kokia nors religinė tradicija gali privatizuoti etnokultūrą. Tas lietuvybės ir krikščionybės supriešinimas, etnokultūros ir krikščionybės supriešinimas, kurį šiandien mes norime padaryti, yra tikrai sovietmečio, deja, tradicijos tąsa. Tai nėra laisvės įteisinimas, tai yra sovietmečio projekto paprasčiausiai pratęsimas. Aš nieko nesakau, kad „Romuva“ yra sovietmečio projektas, tikrai ne, bet tas supriešinimas yra, deja, atėjęs iš sovietinių laikų ir siūlau šiandien atidėti tą klausimą, nebalsuoti. Galbūt ateis laikas, kai mes galėsime valstybės pripažinti ir šitą bendriją, bet tikrai ne šiandien.“

Seimo narys M. M. „<...> Šitas projektas nieko bendro su religine laisve ar realiu pripažinimu neturintis projektas. Išpažink ir tikėk kuo tu nori, kol tu netrukdai kitam žmogui <...> šis įstatymo projektas yra konkrečiai apie valstybės dotacijas ir mokymą mokyklose. Ką turime remti mokesčių mokėtojų pinigais ir ką turime mokyti mokyklose, tai yra konkrečiai tam skirtas šis projektas. <...> Neopagonys gali tikėti kuo tik nori, gali užsiimti kuo tik nori tol, kol netrukdo kitiems žmonėms. Šis projektas yra apie valstybės dotaciją <...>“

Seimo narys Ž. P. (pasisakymas pacituotas EŽTT „*Romuvos*“ sprendime): „<...> Neužmirškime, kad Rusijos KGB nuosekliai nuo sovietinių laikų darė viską, kad pagonybė Lietuvoje sustiprėtų. Paskaitykite A. Dugino raštus. Jis aiškiai įvardina, kad krikščionybė yra vienas iš tų akmenų, kuriuos reikėtų Lietuvoje sunaikinti, tai buvo ir partizaninio judėjimo atrama. Todėl aš manau, kad norėdami ar nenorėdami, sąmoningai ar nesąmoningai šiuo metu tie, kurie teikia šį projektą, tiesiog vykdo Kremliaus instrukciją. Vykdote tai, apie ką A. Duginas rašė savo knygose labai stambiu šriftu. Taip pat pagalvokite apie mūsų santykius su Lenkija. <...> Pagalvokite apie tai, kaip būtumėte pažiūrėję popiežiui į akis, nes bandėte šį įstatymą prieš metus priimti, bet, matyt, susigėdote. <...> Mes būsime išjuokti visame krikščioniškame pasaulyje, nes mes, aišku, būsime unikalūs tuo. Taip pat pagalvokite apie būsimą Konstitucinio Teismo bylą, kuriai, aš manau, tikrai surinksime parašus <...>.“

Iš posėdyje dalyvavusių 86 Seimo narių 40 balsavo už projektą, 31 – prieš, 15 susilaikė. Projektui nepritarta. Kaip nurodyta posėdžio stenogramoje, balsavimo

rezultatų paskelbimas palydėtas plojimais ir šūksniu „Ačiū Dievui!“ Nepritarimas reiškė, kad nebuvo priimta jokio atskiro teisės akto – tik padarytas atitinkamas įrašas Seimo posėdžio protokole[81]. Toks žymus prieš projektą balsavusių Seimo narių skaičiaus padidėjimas (nuo 19 iki 31), kai dalyvavusių posėdyje Seimo narių skaičius buvo panašus kaip prieš dvi dienas (tada dalyvavo 83), rodo, kad LVK pirmininko raštas paveikė rezultatą: būtų sunku paneigti prielaidą, kad dalis Seimo narių sprendimą dėl religinės mažumos tikėjimo laisvės įgyvendinimo priėmė vadovaudamiesi ne įstatymu, bet Lietuvoje vyraujančiam tikėjimui atstovaujančios bažnyčios požiūriu. Strasbūre tai neliko nepastebėta.

Be to, projekto teikėjai ir palaikytojai apkaltinti, kad jie tęsia KGB veiklą, kuria siekiama sunaikinti krikščionybę Lietuvoje, ir vykdo „Kremliaus instrukciją“. Tai *per extensionem* reiškė pačios „Romuvos“ apkaltinimą sąsajomis jei ne tiesiogiai su formaliai nebeegzistuojančia, o faktiškai į kitas specialiąsias tarnybas mutavusia KGB, tai tikrai su dabartinės Rusijos režimu. Šitaip šią bendriją demonizavusį Seimo narį Ž. P. ji apskundė Seimo etikos ir procedūrų komisijai (EPK), kuri 2019 m. rugsėjo 11 d. pateikė išvadą, kad Ž. P. tyčia paskleidė klaidingus ir įžeidžiančius teiginius, skatinančius priešiškumą „Romuvai“, ir įpareigojo jį paneigti „įžeidžiančius žodžius“. Ž. P. apskundė EPK išvadą Vilniaus apygardos administraciniam teismui (VAAT). VAAT 2020 m. liepos 10 d. sprendimu pritarė EPK išvadai, bet nerado teisinio pagrindo įpareigoti Ž. P. paneigti savo žodžius. Ž. P., pareiškęs, kad EIP pažeidė jo indemnitetą, kad jis yra persekiojamas už Seimo nario „pareigų vykdymą“, o tai „absoliučiai draudžiama“ ir kad „demokratija privalo būti apginta“[82], pateikė apeliacinį skundą Lietuvos vyriausiajam administraciniam teismui (LVAT)[83], kuris 2021 m. rugsėjo 29 d. nutartimi panaikino VAAT sprendimą ir bylą nutraukė[84]. Iškart po to[85] Ž. P. išplatino pergalingai suformuluotą pranešimą, kuriame padėkojo LVAT „už šį sprendimą“[86], kuriuo esą buvo „deramai įvertin[tas] Seimo nario konstitucin[is] status[as]“ (Pavilionis, 2021). Ž. P. aiškiai turėjo galvoje tai, kad pagal Konstituciją Seimo narys „už kalbas Seime negali būti persekiojamas“ (62 str. 3 d.) – esą kaip tik dėl to aukščiausiosios instancijos administracinio teismo „sprendimas“[87] ir buvo jam palankus. Vis dėlto Ž. P. pa-

81 Seimo 2019 m. birželio 27 d. vakarinio plenarinio posėdžio protokolas.

82 Slaptai.lt, 2020. Tokią nuomonę formavo ir kai kurie politikos komentatoriai. Žr., pvz., Girnius, 2020.

83 Tuo metu, kai šalys teikė EŽTT naujausius paaiškinimus (2021 m. vasario 2 d.), byla LVAT dar nebuvo išnagrinėta.

84 LVAT 2021 m. rugsėjo 29 d. nutartis administracinėje byloje nr. eA-1871-492/2021.

85 2021 m. spalio 1 d.

86 Iš tikrųjų nutartį.

87 Iš tikrųjų nutartis.

dėka LVAT būtent už tokį „sprendimą“[88] buvo be pagrindo, o pergalė – santykinė, nes „sprendimas“ buvo visai ne toks, kaip jį pakomentavo Seimo narys. Iš LVAT nutarties matyti, kad šis teismas ne palaikė apelianto argumentus, o jų visai nevertino; tai, kad nutartyje cituojamos tam tikros Konstitucijos ar oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos, taip pat tos, kurios nusako Seimo nario konstitucinį statusą, neaiškintina kaip Seimo nario statuso „įvertinimas“ – nei „deramas“, nei „nederamas“, joks. Ž. P. apeliacinis skundas buvo iš dalies patenkintas ir byla buvo nutraukta formaliu pagrindu – dėl to, kad, pasak LVAT, VAAT neįvertino to, jog ginčas kilo „dėl Seimo ir Seimo nario veiklos, jam vykdant tiesiogines funkcijas, ir išnagrinėjo administraciniams teismams ABTĮ „nepriskirtiną“[89] bylą“, nes pagal ABTĮ 18 straipsnio 2 dalį administraciniam teismui Valstybės politikų elgesio kodekso 10 straipsnyje „numatyta“[90] tvarka gali būti skundžiami tik tie EPK sprendimai dėl tokio Seimo narių elgesio viešajame gyvenime, kuris „nėra jų tiesioginių funkcijų vykdymas“. Tai konstatavęs, LVAT pareiškė nepasisakysiąs dėl kitų apeliacinio skundo argumentų. Taigi jis nepasisakė ir dėl Ž. P. teiginių turinio – jis jo nenagrinėjo[91]. Nepanaikino jis ir EPK išvados. Jei Ž. P. teiginių turinys būtų buvęs nagrinėjamas, LVAT būtų turėjęs įvertinti jų santykį su tiesa. Tokiu atveju LVAT pirmiausia būtų turėjęs nustatyti, ar tie teiginiai yra žinia (kaip Lietuvos jurisprudencijoje paprastai vadinami fakto teiginiai; angl. *statements of fact*, pranc. *constats factuels*, *constats de fait*, *déclarations de fait*), ar jie yra nuomonė (t. y. vertinamieji teiginiai; angl. *value judgments*, pranc. *jugements de valeur*). Jei LVAT būtų Ž. P. teiginius pripažinęs žinia, jie būtų pateisinami tik tokiu atveju, jei jie adekvačiai atspindėtų faktus, o Ž. P. būtų sugebėjęs tą įrodyti. O jei LVAT Ž. P. teiginius būtų pripažinęs nuomone, jie būtų pateisinami tik tuo atveju, jei jie būtų paremti tikrais, sąmoningai neiškraipytais faktais[92]. Bet LVAT nutartyje nėra ne tik tokio ver-

88 Iš tikrųjų nutartį.

89 Turėtų būti „nepriskirtą“.

90 Turėtų būti „nustatyta“.

91 Žiniasklaida, kaip paprastai, to nesuprato ir net nepasistengė pasigilinti, kas gi buvo nagrinėta ir nutarta. Tipiškas pranešimas buvo toks, kur gana detaliai aprašoma, kas vyko Seime ir kaip bylinėjosi Ž. P., bet apie LVAT sprendimą pranešta tik tiek, kad teismas „priėmė sprendimą pareiškėjo skundą patenkinti iš dalies“, ir dar pridurta, kad Ž. P. bus grąžinti 34 eurai, kuriuos jis sumokėjo kaip žyminį mokestį. Žr., pvz., Kauno.diena.lt, 2021.

92 Pagal Visuomenės informavimo įstatymo (VIĮ) 2 str. 83 d. žinia – tai „visuomenės informavimo priemonėse skelbiamas faktas, tikri (teisingi) duomenys“. Toks pats žinios apibrėžimas buvo įtvirtintas (tik VIĮ 2 straipsnio 89 dalyje) ir tuo metu, kai Ž. P. pasidalino *urbi et orbi* savo geopolitiniu apreiškimu iš Seimo tribūnos. Tuo tarpu nuomonė – tai „visuomenės informavimo priemonėse skelbiamas požiūris, nusimanymas, nuovoka, supratimas, mintys arba komentarai apie bendro pobūdžio idėjas, faktų ir duomenų, reiškinių ar įvykių vertinimai, išvados ar pastabos apie žinias, susijusias su tikrais įvykiais“; „nuomonė gali remtis faktais, pagrįstais argumentais ir paprastai ji yra subjektyvi, todėl jai netaikomi tiesos ir tikslumo kriterijai, tačiau ji turi būti reiškiama sąžiningai ir etiškai, sąmoningai nenuslepiant ir neiškreipiant faktų ir duomenų“. Toks pats nuomonės apibrėžimas buvo įtvirtintas ir redakcijoje, kuria ši nuostata galiojo 2019 m. birželio 27 d.

tinimo, bet ir Ž. P. teiginių pripažinimo arba žinia, arba nuomone, nes nebuvo prieita prie bylos nagrinėjimo iš esmės. LVAT nepaneigė VAAT nustatytų faktų, be kita ko, to fakto, kad iš Valstybės saugumo departamento (VSD) ir NSGK nebuvo gauta „jokių oficialių duomenų dėl bendrijos „Romuva“ sąsajų su Kremliumi“. Pripažįstant tai, kad šis faktas yra nustatytas neįsiteisėjusiame VAAT sprendime ir todėl jo nustatymas formaliai gali būti laikomas neturinčiu teisinės reikšmės, netenka abejoti, kad jis yra tikrovės faktas, kurio tikrumo negalima paneigti vien prisidengiant tuo, jog jo nustatymas nėra konstatuotas kokiame teismo akte (be to, jis konstatuotas tebegaliojančioje EPK išvadoje). Todėl, švelniai tariant, labai kritiškai vertintinas Ž. P. pareiškimas, išsakytas jo pranešime, išplatintame iškart po LVAT nutarties priėmimo, esą „savo pasisakymo metu Seime jis tik „bandė atkreipti dėmesį į šią neopagoninę ideologinę kryptį, kuri sutampa su ilgamete Rusijos politika regione bei išreiškė savo nuomonę apie geopolitinį kontekstą bei ilgamečio V. Putino ideologo Dugino raštus, kuris neopagonybės stiprinimą laiko atitinkantį Kremliaus interesus“, tačiau nepaskleidė jokios – nei teisingos, nei neteisingos – informacijos apie „Romuvą“, nes jo kalboje nebuvo užuominos, kad bendrijos veikla tiesiogiai susijusi su Kremliaus politika“. Toks aiškinimas (kurį VAAT įvertino kaip gynybinę versiją, kurią čia pat paneigė) labai jau nutolsta nuo to, ką Ž. P. iš tikrųjų pasakė Seimo 2021 m. birželio 27 d. posėdyje, būtent: „tie, kurie teikia šį projektą, tiesiog vykdo Kremliaus instrukciją“ ir „[v]ykdote tai, apie ką Duginas rašė savo knygose labai dideliu šriftu“. Jo *ex post* aiškinimais nepatikėjo ne tik EPK ar VAAT, bet ir jo politiniai bendražygiai[93].

LVAT nutraukus bylą formaliu pagrindu, vėlu spėlioti, kokia būtų buvusi bylinėjimosi baigtis, jei „Romuva“ būtų ne kreipusis į EPK, kurios sprendimas šiuo klausimu, kaip paaiškėjo iš LVAT nutarties, yra neteismingas administraciniams teismams, o gynusi savo garbę ir orumą civiline tvarka arba inicijavusi baudžiamąją bylą dėl šmeižimo (nes mažai kas ginčytųsi, kad kategoriškas „Romuvos“ sąsajų su Rusijos režimu postulavimas yra sunkesnis dalykas nei jos pašiepimas kaip miško bezdukų garbintojų). Atsiribojant nuo konkretaus ginčo dėl Ž. P. pareiškimų apie religinę bendriją „Romuva“ ir jos sąsajų su Rusijos režimu, tokia alternatyvi bylinėjimosi strategija galbūt būtų davusi tą papildomą pridėtinę vertę, kad taptų aiškiau, koks yra dviejų Konstitucijos 62 straipsnio 3 dalies nuostatų – „Seimo narys už <...> kalbas Seime negali būti persekiojamas“ ir „už asmens įžeidimą ar šmeižtą jis gali būti traukiamas atsakomybėn bendrąja tvarka“ – tarpusavio san-

93 Vienas iš jų pakomentavo taip (jau po *„Romuvos“* sprendimo paskelbimo): „Aš esu judėjas, Lietuvą laikau krikščioniška valstybe, tačiau net aš, tas, kuris esu sulaukęs iš tų pagonių piketų už mano iniciatyvas Vilniuje pavadinti gatvę Brunono vardu, net aš nedrįsčiau jų vadinti Rusijos šnipais ar dirbančiais Putino naudai. Tiesą sakant, mes Lietuvoje turėtume baigti kartą kiekviename žingsnyje svaidytis KGB agentų etiketėmis. O kalbant dėl Žygio – vyras šįkart laiku neprikando liežuvio, tai tiek“ (Danauskienė, 2021).

tykis, taip pat koks yra jų santykis su šio straipsnio 1 dalies nuostata, kad „Seimo narys be Seimo sutikimo negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn“. Kol kas tam, kad būtų galima be dviprasmybių atsakyti į šiuos klausimus, nepakanka nei oficialiosios konstitucinės doktrinos, nei kitų teismų jurisprudencijos, nei Seimo praktikos. Bet tai jau visai kita tema.

Ginčas tarp „Romuvos“ ir Ž. P., peraugęs į teisminį ginčą tarp Ž. P. ir EPK, čia smulkiau aprašomas todėl, kad minėto Seimo nario argumentai – taip pat ir (o veikiau ypač) išsakyti *ex post* – atskleidžia, jog Seimo narys, balsuodamas prieš valstybės pripažinimo suteikimą jam subjektyviai nepriimtinai religinei bendrijai, savo subjektyvų vertinimą gali iškelti virš teisės. Šiuo atžvilgiu informatyvus ir iliustratyvus yra Ž. P. *ex post* pranešimo pavadinimas „Aukštesnės instancijos teismas panaikino sprendimą, kuriuo Ž. Pavilioniui uždrausta turėti savo nuomonę dėl pagonybės“. Šis pavadinimas apgaulingas, manipuliacinis, net dvigubai nekorektiškas. Pirma, nei EPK, nei VAAT nė nemėgino uždrausti minėtam Seimo nariui „turėti savo nuomonę dėl pagonybės“, net jeigu ji, persmelkta puikybės ir savo viršenybės prieš nekrikščioniškų tikėjimų išpažinėjus pojūčio, yra itin nepagarbi pagonių atžvilgiu. Antra, VAAT išnagrinėta byla buvo ne dėl Ž. P. „nuomon[ės] dėl pagonybės“, o dėl jo viešai paskleistos neigiamos žinios apie „Romuvą“, kurios jis nemėgino pagrįsti faktais, o jei būtų mėginęs, nebūtų sugebėjęs to padaryti (nes ją pagrindžiančios informacijos nebuvo gauta nei iš VSD, nei iš NSGK); o jei Ž. P. posakiai buvo ne žinia, bet vertinamojo pobūdžio teiginiai (ši prielaida grynai hipotetinė, nes akivaizdu, jog jie tokie nebuvo), jis nebūtų sugebėjęs įrodyti, kad jie turėjo pakankamą faktinį pagrindą.

Taigi administraciniuose teismuose nagrinėtas ginčas buvo ne dėl to, ar Ž. P. ar Seimo nariams apskritai leistina turėti „savo nuomonę dėl pagonybės“, o dėl to, ar jo ir kitų panašiai mąstančių Seimo narių subjektyvi nuomonė gali būti svaresne už Konstitucijos ir RBBĮ nuostatomis paremtus teisinius argumentus, kuriais grindžiamas pasiūlymas priimti Seimo nutarimą – teisės taikymo aktą; kitaip tariant, teisinis ginčas buvo dėl to, ar Ž. P. ir kitų panašiai galvojančių Seimo narių nuomonėms leistina įveikti teisę – ir kaip argumentui parlamentiniuose debatuose, ir kaip balsavimo motyvui.

Tai bendresnė problema, sietina ne vien su Seimo sprendimais dėl valstybės pripažinimo suteikimo religinėms bendrijoms. Ji gali kilti ir kituose kontekstuose – situacijose, kai tai, ką įgyvendina kolektyviai sprendimus priimantys Seimo nariai, yra ne Seimo laisvos nuožiūros, o įgaliojimų įgyvendinimas, kur įgaliojimai nesutapatinami vien su subjektine teise, bet yra *subjektinės teisės ir pareigos simbiozė*; jeigu dauguma Seimo narių balsuoja priešingai tam, ko kaip vienintelio galimo sprendimo reikalauja teisė, laikytina, kad Seimas neįgyvendino savo įgaliojimų priimti teisiškai privalomą sprendimą, net jei prieš jį balsavę Seimo nariai mano įgyvendinę savo teisę balsuoti pagal savo sąžinę, kas, kaip galima spręsti, laikoma

tuo pačiu kaip balsavimas savo nuožiūra. Pavienių parlamento narių valios ir parlamento kolektyvinės valios santykio klausimas – sudėtingas teorinis klausimas, į kurį teisės ir politikos moksluose galbūt niekada nebus vieno visus tenkinančio, juolab lengvo atsakymo; jis čia nebus aptariamas. Bet pasakytina, kad Seimo narių balsavimas prieš teisę atitinkantį Seimo įgaliojimų įgyvendinimą paprastai teisinamas Seimo nario *laisvu mandatu*. Konstitucinės teisės teorijoje parlamento nario laisvas mandatas pagrįstai laikomas vienu iš demokratinio parlamentarizmo pagrindų. Jis yra imperatyvaus mandato priešybė – tai yra jo esmė. Imperatyvus mandatas, sovietiniame pseudokonstitucionalizme vadintas rinkėjų priesakais, parlamento narį padarytų priklausomą nuo rinkėjų vardu jam priesakus duodančių asmenų, o tai reikštų, kad parlamento mašina yra „vairuojama nuo užpakalinės sėdynės“ priesakų davėjų, kurie patys nėra gavę jokio mandato ir nėra niekam atsakingi ir atskaitingi. Konstitucijos 59 straipsnio 4 dalies nuostata „pareigas eidami Seimo nariai vadovaujasi <...> Konstitucija, valstybės interesais, savo sąžine ir negali būti varžomi jokių mandatų“ nereiškia, kad Seimo nariai nėra varžomi nieko – jie nėra varžomi „jokių mandatų“, bet yra *varžomi Konstitucijos*. Lietuvos politiniame (ir kasdieniame) diskurse laisvo mandato esmė neretai išplaunama, pabrėžiant vieną šio instituto dėmenį – „laisvas“, o antrajam – „mandatas“ – neteikiant pakankamai reikšmės. Kalbant logikos terminais, „mandatas“ yra objektas, o „laisvas“ – predikatas; predikatas turi reikšmę tik kartu su objektu. Šiuos du dėmenis mėginama suderinti oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje, kur laisvas mandatas aiškinamas kartu su kitu, ne mažiau svarbiu, konstituciniu imperatyvu – Seimo nario pareiga balsuoti pagal savo sąžinę ir Konstituciją ir pabrėžiama, kad tarp Seimo nario sąžinės ir Konstitucijos neturi būti atotrūkio, kitaip tariant, Seimo nario sąžinė privalo būti orientuota į Konstituciją[94]. Šitaip aiškinant laisvą mandatą, abu

94 Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarime konstatuota: „Konstitucijoje įtvirtintas Seimo nario laisvas mandatas negali būti suprantamas tik kaip leidimas veikti vien savo nuožiūra, veikti vadovaujantis vien savo sąžine ir ignoruoti Konstituciją. Konstitucija suponuoja tokią Seimo nario nuožiūros ir tokią Seimo nario sąžinės sampratą, kurioje tarp Seimo nario nuožiūros bei Seimo nario sąžinės ir Konstitucijos reikalavimų, Konstitucijos saugomų ir ginamų vertybių neturi būti atotrūkio: pagal Konstituciją Seimo nario nuožiūra ir jo sąžinė turi būti orientuotos į Konstituciją, į Tautos ir Lietuvos valstybės interesus.“ Taip pat žr. Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d., 2006 m. balandžio 4 d. nutarimus, 2009 m. gegužės 15 d. sprendimą. Pastarajame sprendime labai specifiniame kontekste, kai Seimas ištisus metus atsisakinėjo atleisti iš pareigų kadenciją baigusį Aukščiausiojo Teismo pirmininką, Teismas konstatavo, kad „pagal Konstituciją Seimui įgyvendinant konstitucinius įgaliojimus (konstitucinę pareigą) – Seimo posėdyje priimant atitinkamą individualų teisės taikymo aktą dėl Aukščiausiojo Teismo pirmininko (ar šio teismo skyriaus pirmininko) atleidimo pasibaigus jo įgaliojimų laikui, Seimo nariams kyla pareiga visų pirma įsitikinti, kad iš tikrųjų yra nurodytas objektyvaus pobūdžio faktas, t. y. pasibaigęs įstatymo nustatytas Aukščiausiojo Teismo pirmininko (ar šio teismo skyriaus pirmininko) įgaliojimų (kadencijos) laikas, ir jeigu objektyvaus pobūdžio faktas nustatytas, veikti taip, kad Seimas galėtų įgyvendinti iš Konstitucijos kylantį reikalavimą atleisti Aukščiausiojo Teismo pirmininką (ar šio teismo skyriaus pirmininką) pasibaigus įstatymo nustatytam jo įgaliojimų laikui“ ir kad „kitoks konstitucinio Seimo nario laisvo

šio instituto dėmenys – ir „laisvas“, ir „‚mandatas“ – papildo vienas kitą ir sudaro visumą: „mandatas“ reiškia Seimo nario į(si)pareigojimą sprendimus priimti pagal Konstituciją ir teisę, o „laisvas“ – tai, kad jam neturi būti trukdoma įgyvendinti šį į(si)pareigojimą. Tai nepaneigia Seimo nario laisvės priimti sprendimus, bet jo diskrecija nėra beribė – ją riboja Konstitucija ir teisė. Jei tarp „laisvės“ ir „mandato“ nėra pusiausvyros, jei antrasis laisvo mandato instituto dėmuo – „mandatas“ yra visiškai subordinuotas pirmajam, pirma, toks mandatas nebėra mandatas, nes objekto ribos išskysta, tampa neapibrėžtos – jis tampa neidentifikuojamas, antra, Seimo nario diskrecija virsta savivale, nes predikatas nebesiejamas su identifikuojamu objektu. Ši pusiausvyrą tarp laisvės ir pareigos teigianti laisvo mandato doktrina – vienas iš sprendimų priėmimo teisinės valstybės parlamente pagrindų.

Vis dėlto ši šiaip jau nuosekli doktrina yra šiek tiek idealistinė. Tą turbūt patvirtintų ne vienas realaus politinio gyvenimo stebėtojas. Ji nėra veiksminga, jei, priimdamas sprendimus, ja nesivadovauja Seimas, tiksliau, dauguma Seimo narių, balsuojančių už Konstitucijai ir teisei prieštaraujantį sprendimą (jei ja nesivadovauja pavieniai Seimo nariai, tai irgi nėra neproblemiška, bet vieno ar kelių mažumoje likusių Seimo narių individualus „nuklydimas“ paprastai nesukelia teisinių padarinių). Doktrinos, kurioje mėginama „sutaikyti“ Seimo nario laisvą mandatą ir jo pareigą vadovautis Konstitucija ir teise, užuomazgų ankstyvojoje Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje buvo nedaug, ji buvo suformuluota 2004–2006 metais. Jos ne vien teorinis poreikis palaipsniui išryškėjo tada, kai tam tikrais (neretai politiškai jautriais) klausimais dalis Seimo narių – kai kada dauguma – balsuodavo priešingai tam, ko reikalavo Konstitucija ir teisė. Doktrina buvo itin išplėtota 2009 m., kai Konstitucinio Teismo buvo paprašyta išaiškinti, kaip turi būti traktuojamos situacijos, kai Seimo dauguma atkakliai atsisako vykdyti Konstituciją, ir kaip vertintinas tokio atsisakymo santykis su Seimo nario priesaika[95]. Ir šiandien Seimo nukrypimas nuo Konstitucijos ir teisės, dangstantis Seimo nario laisvu mandatu, nėra toks retas reiškinys. Todėl teisinėje valstybėje turi būti teisinis procedūrinis mechanizmas, leidžiantis teisei atkovoti savo „teritoriją“.

Ar toks mechanizmas buvo „Romuvos“ atveju? Iš EŽTT 2021 m. birželio 8 d. sprendimo matyti, kad ne. Bet prieš pereidami prie „*Romuvos*“ byloje nustaty-

mandato principo aiškinimas – esą jis gali būti suprantamas kaip Konstitucijos ir įstatymų nevaržoma Seimo nario absoliuti laisvė Seimo posėdyje veikti taip, kad Seimas nevykdytų iš Konstitucijos kylančių reikalavimų priimti atitinkamus sprendimus, reikštų, kad būtų sudaromos sąlygos priimti su Konstitucija nesuderinamus sprendimus“. O 2004 m. liepos 1 d. nutarime konstatuota: „Seimo nario laisvas mandatas – ne Tautos atstovo privilegija, o viena iš teisinių priemonių, užtikrinančių, kad Tautai bus deramai atstovaujama jos demokratiškai išrinktoje atstovybėje Seime, kad Tautos atstovybė Seimas veiks tik Tautos ir Lietuvos valstybės interesais. Dėl to Seimo nario laisvas mandatas negali būti naudojamas ne Tautos ir Lietuvos valstybės interesais.“

95 Konstitucinio Teismo 2009 m. gegužės 15 d. sprendimas.

tų pažeidimų ir EŽTT argumentų išsiaiškinkime, kas Lietuvos teisėje yra religinių bendrijų valstybinis pripažinimas ir kaip jis buvo reglamentuojamas tuo metu, kai Strasbūre buvo nagrinėjama „*Romuvos*“ byla.

4. Religinių organizacijų valstybinis pripažinimas Lietuvos teisėje

Visuotinai sutariama, kad pagal Konstituciją bažnyčia ar religinė organizacija Lietuvoje gali priklausyti vienam iš trijų tipų ir turėti vieną iš trijų skirtingų teisinių statusų: 1) ji gali būti valstybės tradicine pripažinta bažnyčia arba religinė organizacija; 2) ji gali būti netradicinė, bet valstybės pripažinta bažnyčia arba religinė organizacija; 3) ji gali būti „kita“ bažnyčia arba religinė organizacija, kuriai valstybė nėra suteikusi pripažinimo. Tokia tipologija įtvirtinta ir 1995 m. išleistame Konstitucijos nuostatas įgyvendinti turinčiame RBBĮ, tik kai kurios jame vartojamos sąvokos yra kitos nei Konstitucijoje. Sąvoka „valstybės pripažinimas“ RBBĮ pakartota, bet bažnyčioms ir religinėms organizacijoms įvardyti vartojamos sąvokos „religinė bendruomenė“ ir „religinė bendrija“[96]. Sistemiškai aiškinant RBBĮ nuostatas, pagal jį Lietuvoje yra: 1) valstybės pripažintos tradicinės religinės bendrijos ir bendruomenės; 2) „kitos“ (netradicinės) valstybės pripažintos religinės bendrijos[97]; 3) „kitos“ (netradicinės) religinės bendruomenės ir bendrijos, kurioms valstybė nėra suteikusi pripažinimo. Tai, kad įstatymų leidėjas pasirinko vietoj konstitucinių sąvokų „bažnyčia“ ir „religinė organizacija“ įstatyme vartoti sąvokas „religinė bendruomenė“ ir „religinė bendrija“, – ne vienintelis atvejis, kai įstatymuose vartojamos kitos sąvokos nei Konstitucijoje, bet skirtingų sąvokų vartojimas savaime nėra nepriimtinas[98]. Ta proga pažymėtina, kad konstitucinės sąvokos turi autonominę reikšmę, kuri atskleidžiama oficialiai aiškinant Konstituciją, ir neturi būti aiškinamos pagal tą prasmę, kurią jos (ar vietoj jų pasirinktos kitos sąvokos) turi žemesnės nei Konstitucijos galios teisės aktuose. Kalba vystosi, gali atsirasti naujų žodžių, bet ordinarinės teisės aktuose vartojamų sąvokų (ir tų pačių kaip Konstitucijoje, ir jas pakeičiančių) turinys neturi nukrypti nuo konstitucinio reguliavimo, jį iškreipti, sudaryti prielaidų ordinariniam reguliavimui konkuruoti su konstituciniu. Konstitucinių sąvokų pakaitalai ordinarinėje teisėje laikytini jų korektiškais

96 Dar RBBĮ minimi religiniai centrai – aukštesniosios religinių bendrijų valdymo institucijos, bet čia nagrinėjamu klausimu ši sąvoka neaktuali.

97 Šiame kontekste religinės bendruomenės nepaminėtos, taigi pagal įstatymo raidę (bet turbūt tik raidę) valstybės pripažinimas gali būti suteikiamas tik religinėms bendrijoms, bet ne bendruomenėms.

98 Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas.

atitikmenimis, jei jie ir jų sisteminiai ryšiai su ordinarinės teisės aktų sąvokomis nesudaro prielaidų tokiai konkurencijai, tačiau autoritetingai nustatyti, ar ir kiek tam tikras konstitucinės sąvokos pakaitalas įstatyme yra korektiškas, taigi ir konstituciškai pateisinamas, kiekvienu atveju būtų konstitucingumo patikros dalykas.

Religinių bendruomenių ir bendrijų, o Konstitucijos terminais – bažnyčių ir religinių organizacijų, valstybinis pripažinimas nėra vien konstitucinės teisės ar vien ordinarinės teisės institutas, jis apima ir konstitucinės, ir ordinarinės teisės nuostatas. Konstitucijos nuostatos dėl bažnyčių ir religinių organizacijų valstybinio pripažinimo brėžia gaires nepalyginamai konkretesniam ir detalesniam ordinariniam reguliavimui, kuris, kad ir kokiomis sąvokomis būtų išreikštas, neturi iškreipti konstitucinio reguliavimo, jam prieštarauti. Tad atskleidžiant, koks yra valstybės pripažinimo instituto turinys, negalima apsiriboti vien RBBĮ nuostatų, kuriose vartojamos sąvokos „religinė bendruomenė“, „religinė bendrija“ ir „valstybės pripažinimas“, aiškinimu, bet reikia aiškinti ir konstitucinių sąvokų „bažnyčia“, „religinė organizacija“ ir „valstybės pripažinimas“ turinį ir tarpusavio santykį. Nuo konstitucinių sąvokų ir pradėsime, kartu aptardami ir tai, ar – o jeigu taip, tai kaip – jas atitinka jų ordinariniai pakaitalai.

Trys bažnyčių ir kitų religinių organizacijų tipai Konstitucijoje įvardyti sąvokomis, kurių santykis nėra aiškus vien iš žodžių prasmės. Atitinkamas nuostatas aiškinant lingvistiškai matomas dvejopas šio santykio problemiškumas: 1) Konstitucijoje nėra paaiškinta, kuo yra panašios ar kuo skiriasi bažnyčios ir religinės organizacijos; 2) joje nėra paaiškinta ir tai, ką reiškia tam tikrų, bet ne visų bažnyčių ir religinių organizacijų valstybinis pripažinimas.

Pirmiausia – apie bažnyčių ir religinių organizacijų konstitucinę sampratą ir šių sąvokų santykį. Konstitucijos 43 straipsnio 1 dalyje kaip „valstybės pripažįstamos“ nurodytos „tradicinės Lietuvoje bažnyčios bei religinės organizacijos“ ir „kitos bažnyčios ir religinės organizacijos“, 2 dalyje nustatyta, kad juridinio asmens teises turi „valstybės pripažintos bažnyčios bei kitos religinės organizacijos“, 3, 4 ir 6 dalyse minimos „bažnyčios bei religinės organizacijos“, o 5 dalyje – vėl „bažnyčios bei kitos religinės organizacijos“. Vienur sąvokos „bažnyčios“ ir „religinės organizacijos“ sujungtos jungtuku „ir“ arba „bei“, vadinasi, jos yra vartojamos kaip alternatyvios, o kitur rašoma apie „bažnyčias ir kitas religines organizacijas“, o tokia žodžio „kitos“ vartosena reiškia, kad bažnyčios traktuojamos kaip religinių organizacijų rūšis. Sąvokas „bažnyčia“ ir „religinė organizacija“ aiškinant sistemiškai ir palankiai įvairiems religiniams susivienijimams, antroji sąvoka yra bendresnė, platesnė už pirmąją, ji apima ir organizacijas, kurios save vadina bažnyčiomis, ir organizacijas, kurios savęs šitaip netituluoja. Taigi bažnyčios – religinių organizacijų rūšis. Konstitucija nepasufleruoja, kokia tai rūšis, ji neužsimena ir apie tai, kokios yra kitos religinių organizacijų rūšys ir kuo tos organizacijos skiriasi nuo bažnyčių. RBBĮ sąvoka „bažnyčia“ irgi nėra apibrėžta; šiame dar 1995 m.

išleistame ir niekada nauja redakcija neišdėstytame įstatyme, kuriame padarytos vos kelios pataisos, nėra ir kai kurių kitų sąvokų apibrėžimų, ką jau kalbėti apie tai, kad nėra atskiro sąvokoms (terminams ir jų apibrėžtims) skirto straipsnio (tai nėra kokybiškos teisėkūros pavyzdys ir neatitinka dabartinių teisėkūros standartų[99]). Negana to, žodis „bažnyčia“ (daugiskaita) tame įstatyme iki 2023 m. kovo 23 d. pataisos tebuvo pavartotas vieną kartą – niekada nekoreguotoje 4 straipsnio 2 dalyje. Iš jos aiškėja, koks pagal RBBĮ yra bažnyčių santykis su religinėmis organizacijomis. Religinės bendrijos apibrėžtos kaip „bažnyčių ir tolygių religinių organizacijų-bendruomenių, siekiančių įgyvendinti tos pačios religijos tikslus, susivienijimai“. Šio straipsnio 1 dalyje religinė bendruomenė apibrėžta kaip „asmenų grupė, siekianti įgyvendinti tos pačios religijos tikslus“ ir nurodyta, kad ji „gali būti atitinkamos religinės bendrijos vietinis padalinys“. Viena konstitucinė sąvoka „religinė organizacija“ įstatyme virto dviem: „religinė bendruomenė“ ir „religinė bendrija“. Panašiai kaip pagal Konstituciją, nepaisant jos teksto nenuoseklumų, bažnyčios yra ne kažkas alternatyvu religinėms organizacijoms, o religinių organizacijų rūšis, taip ir pagal RBBĮ jos yra religinių bendruomenių rūšis (šį teiginį netrukus teks patikslinti). Bet nei cituotose įstatymo klauzulėse, nei kitur jame nėra paaiškinta, kokios religinės bendruomenės vadintinos bažnyčiomis, o kokios laikytinos kitomis „religinėmis organizacijomis-bendruomenėmis“, kurios yra „tolygios“ bažnyčioms. Neaišku ir tai, kodėl įstatymų leidėjas bažnyčioms prilygino tik religines bendruomenes, bet nepaminėjo religinių bendrijų, į kurias gali vienytis religinės bendruomenės. Vis dėlto neturėtų kilti didesnių nesusipratimų dėl to, ar bažnyčiomis gali būti vadinamos ne vien religinės bendruomenės, bet ir religinės bendrijos; religinių bendrijų nepaminėjimas vienintelėje nuostatoje, kurioje minimos bažnyčios, nėra kliūtis bažnyčiomis vadinti ir religines bendrijas, jei jos save identifikuoja būtent šitaip, nes pažodinio teisės aiškinimo, įstatymo raidės suabsoliutinimas *ad absurdum* neleistų bažnyčia vadinti net LKB, pačios didžiausios Lietuvoje religinės bendrijos, o tokių ketinimų įstatymų leidėjas tikrai negalėjo turėti. Taigi – žadėtasis patikslinimas: pagal ordinarinę teisę bažnyčios yra religinių organizacijų – religinių bendruomenių arba religinių bendrijų – *rūšis*.

Bet ką reiškia „rūšis“? Ar esama kokių nors kokybinių požymių, kurie skirtų bažnyčias nuo kitų „religinių organizacijų“? Tokių, dėl kurių būtų visuotinai sutariama, nėra. „Bažnyčia“ – tai religinės organizacijos pavadinimas, tiksliau, pa*si*va-

99 Žr. Teisės aktų projektų rengimo rekomendacijų 32 p., pagal kurį po įstatymo tikslų, paskirties, juo reguliuojamų „teisinių santykių“ nurodymo ir kitų bendrųjų nuostatų turi būti pateiktos „sąvokos (terminai ir jų apibrėžtys)“ (Teisingumo ministro 2013 m. gruodžio 23 d. įsakymas nr. 1R-298 „Dėl Teisės aktų projektų rengimo rekomendacijų patvirtinimo“ (2021 m. lapkričio 18 d. redakcija)). Konstruktas „įstatymu reguliuojami teisiniai santykiai“, žinoma, yra nesusipratimas, nes įstatymu yra reguliuojami visuomeniniai santykiai, kurie, juos sureguliavus, tampa teisiniais, bet, matyt, bazinių teisės teorijos žinių reikia tik tol, kol išlaikomas pirmo kurso egzaminas.

dinimas. Tikinčiųjų bendruomenės ar bendrijos vadinimasis arba nesivadinimas bažnyčia – jos pačios apsisprendimo reikalas; žodžio „bažnyčia“ (ne)vartojimą religinei organizacijai apibūdinti lemia ne įstatymų leidėjo ar kurios nors kitos valstybės institucijos valia, o tik tai, kaip save identifikuoja atitinkama organizacija. Todėl žodžiu „bažnyčia“ gali būti vadinama ne tik nacionalinė religinė organizacija (religinė bendruomenė arba religinė bendrija), bet ir tarptautinė arba supranacionalinė organizacija, kuriai priklauso atitinkama nacionalinė religinė organizacija. Į tokį požiūrį orientuoja ir Konstitucija, reikalaujanti gerbti žmonių tikėjimo ir sąžinės laisvę, kuri, be kita ko, apima ir jų teisę ne vien vieniems, bet ir kartu su kitais išpažinti bei praktikuoti religiją ir tikėjimą ir yra negali būti varžoma (26 str.). Tad dėl sąvokos „bažnyčia“, nors neapibrėžtos nei Konstitucijoje, nei RBBĮ, vartojimo neturi kilti principinių nesutarimų. Tiesa, tam tikromis specifinėmis aplinkybėmis gali būti nelengva nuspręsti, kuri iš kelių konkuruojančių tos pačios religijos tikslus įgyvendinti siekiančių religinių organizacijų vadintina (tam tikra) bažnyčia, ypač jei jos neigia konkurenčių pretenzijas atstovauti tai religijai, – galbūt bažnyčia vadintina tik viena iš šių religinių organizacijų, galbūt kelios, o gal net visos (tokių ginčų kyla, kai kokia nors bendruomenė atskyla nuo tradicinės bažnyčios, bet siekia ir toliau būti laikoma ja[100]). Bet tai nekeičia reikalo esmės; valstybės, ypač pasaulietinės, neretai susiduria su keblumais, kai reikia priimti viešuosius sprendimus klausimais, kurie priklauso religijos sričiai. Apibendrinant pažymėtina, kad pagarbos tikėjimo ir sąžinės laisvei ir apskritai žmogaus teisėms ir jų apsisprendimui dvasia aiškinant konstitucinį bažnyčių ir kitų religinių organizacijų statusą tampa aišku, jog tai, ar religinė organizacija vadina save bažnyčia, ar ne, negali turėti jokios reikšmės jos teisiniam statusui. Šia dvasia aiškintinas ir RBBĮ nustatytas reguliavimas, kuris, neapibrėžus sąvokos „bažnyčia“, suponuoja, kad religinės bendruomenės ar religinės bendrijos vadinimą bažnyčia lemia vien jos apsisprendimas. Jei įstatymų leidėjas nustato nevienodą religinių organizacijų teisinį statusą, jo diferencijavimą turi lemti ne vienų iš jų pasivadinimas bažnyčiomis, o kitų kitaip, bet kiti konstituciškai pateisinami veiksniai. Tai pasakytina ir apie jų valstybinį pripažinimą: pagal Konstituciją valstybė pripažįsta tam tikras bažnyčias ir kitas religines organizacijas, bet vien religinės organizacijos vadinimasis bažnyčia nereiškia, kad ji jau yra ar turi būti pripažinta valstybės; valstybės nepripažinta religinė organizacija gali būti ir tokia, kuri yra vadinama (nes pati vadinasi) bažnyčia.

Taigi – apie bažnyčių ir kitų religinių organizacijų valstybinį pripažinimą (tai antrasis iš minėtų konstitucinių sąvokų problemiškumo aspektų). Konstitu-

100 Yra pagrindo manyti, kad tai buvo viena iš priežasčių, paskatinusių teisingumo ministrą kreiptis į Konstitucinį Teismą su prašymu išaiškinti jo 2000 m. birželio 13 d. nutarimo nuostatas. Pagal šį prašymą buvo priimtas Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 6 d. sprendimas; Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 4 d. teisminio posėdžio protokolas, b. l. 98-106.

cijos 43 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad valstybė pripažįsta tradicines Lietuvoje bažnyčias bei religines organizacijas, o kitas bažnyčias ir religines organizacijas – jeigu jos turi atramą visuomenėje ir jų mokymas bei apeigos neprieštarauja įstatymui ir dorai, o 2 dalyje – kad valstybės pripažintos bažnyčios bei religinės organizacijos turi juridinio asmens teises. Žodžiai „pripažįsta“ ir „pripažintos“, vartojami Konstitucijos 43 straipsnio 1 ir 2 dalyse, vargu ar laikytini geriausiu Konstitucijos projekto rengėjų pasirinkimu; kaip bus parodyta, „pripažinimas“ šiose Konstitucijos nuostatose reiškia ne visai tai, ką šis žodis reiškia bendrinėje kalboje. Bendrinėje kalboje žodis „pripažinti“ reiškia „patvirtinti tapatybę“[101]. Jei konstitucinei sąvokai „pripažinti“ būtų teikiama bendrinės kalbos žodžio „pripažinti“ reikšmė, bažnyčios ar kitos religinės organizacijos valstybinis pripažinimas reikštų jos teisinio subjektiškumo patvirtinimą valstybės vardu. Nes ką gi reikštų tai, kad valstybė „nepripažįsta“ – bendrine prasme – tam tikros religinės organizacijos? Tai, kad tos organizacijos valstybė nelaiko tokia, su kuria ji gali palaikyti teisinius (oficialius) santykius, ta religinė organizacija stokoja teisinio subjektiškumo, neturi jokio teisinio statuso, jos veikla (apeigos, mokymo skleidimas ir kt.) yra teisiškai nesaugoma ir neginama, gal net netoleruojama, tad jei dėl jos būtų priimami kokie nors viešieji sprendimai, ta organizacija būtų *ne teisinių santykių subjektas, bet objektas*. Tai nederėtų su kitomis Konstitucijos (ne vien 43 straipsnio) nuostatomis. Konstitucijos nuostatos, reglamentuojančios bažnyčių ir kitų religinių organizacijų pripažinimą, negali būti aiškinamos taip, kad būtų paneigta jau minėta žmogaus teisė laisvai pasirinkti „bet kurią“ religiją ir tikėjimą, vienam ar kartu su kitais privačiai ar viešai ją išpažinti, atlikinėti religines apeigas, praktikuoti tikėjimą ir mokyti jo (26 str.); be šių elementų tikėjimo ir sąžinės laisvė nebūtų „nevaržoma“, taigi jos nebūtų. Tikėjimo ir sąžinės laisvė turi ne vien individualų, bet ir *kolektyvinį dėmenį*. Būtent jis čia yra lemiamas. Pasaulyje nėra nė vienos religijos, kuri apsiribotų asmeniniu tikėjimu, jos visos reikalauja ir tam tikro kolektyvinio veikimo. Tikėjimo ir sąžinės laisvės negalima redukuoti į teisę žmogui vienam, privačiai, išpažinti ir praktikuoti religiją, ji yra įgyvendinama ir kartu su kitais, suponuoja ir kolektyvines praktikas, taigi ir išpažinėjų jungimąsi į religines organizacijas bei laisvą šių organizacijų veikimą, vadinasi, ir valstybės konstitucinę pareigą gerbti religinių organizacijų kūrimosi ir veikimo laisvę. Tokio gerbimo *conditio sine qua non* yra šios laisvės ir jos turėtojų – taip pat ir kolektyvinių – pripažinimas bendrine šio žodžio prasme. Tad sąvoka „valstybės pripažinimas“ bažnyčių ir kitų religinių organizacijų santykio su valstybe kontekste tiesiog negali neturėti kitos reikšmės nei ta, kurią turi bendrinės kalbos žodis „pripažinimas“. Būtent todėl žodžiai „pripažįsta“ ir „pripažintos“ ir nebuvo geriausias Konstitucijos projekto rengėjų pasirinkimas

101 Lietuvių kalbos žodynas. *Paieška: pripažinti*. Prieiga per internetą: http://www.lkz.lt/?zodis=%C5%BEinti&id=32047150018. Šis žodis turi ir daugiau reikšmių.

(nors būtų nelengva pasakyti, koks būtų buvęs geresnis). Konstitucinio konstrukto „valstybės pripažinimas“ prasmė yra kitokia nei siūlo bendrinė kalba, jis yra tai, kas angliškai vadinama *term of art* – sąvoka, tam tikrame kontekste turinti specifinę prasmę. Ši sąvoka žymi ne religinės organizacijos teisinį subjektiškumą *per se*, o *tam tikro statuso suteikimą jai*. Bažnyčios ir kitos religinės organizacijos, kurias valstybė pripažįsta Konstitucijos 43 straipsnio prasme, tėra dalis teisinį subjektiškumą turinčių ir legaliai veikiančių religinių organizacijų; jos nėra vienintelės religinės organizacijos, kurias valstybė pripažįsta – bendrinės kalbos žodžio „pripažinti“ prasme – kaip teisinių santykių subjektą; religinė organizacija, kuriai nėra suteiktas valstybės pripažinimas Konstitucijos 43 straipsnio prasme, vis tiek yra jos „pripažįstama“ *qua* religinė organizacija bendrine žodžio „pripažinti“ prasme, nes valstybė neignoruoja tos organizacijos kaip kažko, ko teisiškai (oficialiai) nėra, antraip būtų paneigtas tikėjimo ir sąžinės laisvės kolektyvinis aspektas.

Reziumuokime. Pagal Konstitucijos 43 straipsnį religinės organizacijos, iš kurių kai kurios vadinamos (nes pačios vadinasi) bažnyčiomis, yra trijų tipų, iš kurių du siejami su valstybės pripažinimu ne bendrine, o specifine šio žodžio prasme (kurią dar teks aiškintis), o trečiasis apima religines organizacijas, kurioms toks valstybės pripažinimas nėra suteiktas. O valstybės pripažintos religinės organizacijos, iš kurių kai kurios vadinamos bažnyčiomis, yra dviejų tipų: 1) tradicinės bažnyčios ir kitos religinės organizacijos, kurias valstybė yra pripažinusi vien dėl jų tradiciškumo – joms nereikia jokio papildomo valstybės pripažinimo akto, teisės taikymo akto, nes tą pripažinimą jos jau yra įgijusios *ex lege* ir neatšaukiamai (apie tai netrukus); 2) tos tradicinėmis nesančios bažnyčios ir kitos religinės organizacijos, kurioms valstybės pripažinimas yra suteiktas atskirais teisės taikymo aktais kaip atitinkančioms Konstitucijos 43 straipsnio 1 dalyje nustatytas sąlygas – jos turi atramą visuomenėje, o jų apeigos bei mokymas neprieštarauja įstatymui ir dorai; priėmus RBBĮ 2023 m. kovo 23 d. pataisas, toks pripažinimas gali būti atšauktas, jei jos tų sąlygų nebeatitinka (6 str. 6 d.). Šiai sampratai, kurioje valstybės pripažintos religinės organizacijos yra „išskaidytos“ į du tipus, niekas nėra rimtai oponavęs[102], nes ji buvo išskaityta Konstitucijoje[103]. 1995 m. įtvirtinta

102 Bet žr. svarstymus, jog šis „išskaidymas“ ne(be)atitinka EŽTT jurisprudencijos ir esą įvykusio „posūkio Konstitucinio Teismo pozicijoje“ (siejamo su jo 2017 m. liepos 4 d. nutarimu) (Glodenis, 2020). Klausimas, ar tikrai pasiteisina pripažintų religinių organizacijų skirstymas į tradicines ir kitas, jei jų statusas pagal kitus įstatymus yra vienodas, yra racionalus; pakeisti šią „dviejų viename“ situaciją galima tik keičiant Konstituciją (nerealu, kad tai būtų padaryta) arba koreguojant įstatymus, kad tarp dviejų kategorijų pripažintų religinių bendrijų atsirastų statuso skirtumų (šia linkme nenueita toliau nei kelios padrikos replikos iš Seimo tribūnos, kuriomis buvo siekiama ne spręsti šią problemą, o atkalbėti nuo valstybės pripažinimo suteikimo „Romuvai“).

103 Galima teoretizuoti, ar konstitucinis reguliavimas negalėtų būti suprantamas kitaip, pvz., kaip reiškiantis, kad pagal Konstituciją yra ne trys (tradicinės, valstybės pripažintos netradicinės ir „kitos“), o tik du bažnyčių ir kitų religinių organizacijų tipai: 1) tradicinės Lietuvoje bažnyčios ir kitos religinės

RBBĮ, ji vėliau (tiesa, netiesiogiai) aprobuota Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarime[104], kuriame ne tik buvo padėti religinių organizacijų tradiciškumo doktrinos pamatai, bet ir išaiškintas konstitucinis pasaulietinės valstybės principas, suponuojantis valstybės neutralumą įsitikinimų klausimais – pasaulėžiūrinį ir religinį neutralumą, draudimą valstybei kurias nors pažiūras ar ideologiją paskelbti privalomomis, primesti individui ar nustatyti privalomą pažiūrų sistemą, valstybės ir bažnyčios atskirumą kaip Lietuvos valstybės, jos institucijų ir jų veiklos pasaulietiškumo pamatą, valstybės nesikišimą į bažnyčių bei religinių organizacijų vidaus gyvenimą, o bažnyčių ir religinių organizacijų – į valstybės, jos institucijų, pareigūnų veiklą, taip pat tai, kad bažnyčios bei religinės organizacijos „neformuoja valstybinės politikos“. Kaip matyti iš cituotų Seimo narių pasisakymų bei kitų netradicinių religinių bendrijų valstybinio pripažinimo klausimų sprendimo Seime pavyzdžių (jų bus pateikta netrukus), to riboženklinio nutarimo didelė dalis įvairių politinių sudėčių Seimo narių būna linkę nepaisyti (tai neprasprūdo pro EŽTT akis).

Konstruktas „[v]alstybės pripažintos bažnyčios bei religinės organizacijos“, kuriuo Konstitucijos 43 straipsnio 2 dalyje įvardijamos religinės organizacijos, turinčios juridinio asmens teises, nėra sėkmės pavyzdys ir teisėkūros technikos požiūriu. Jis dviprasmiškas, nes žodžiai „valstybės pripažintos“ įrašyti vien prieš žodį „bažnyčios“ ir atskirti nuo žodžių „religinės organizacijos“. Tai sukuria neaiškumą: ar juridinio asmens teisės garantuojamos tik valstybės pripažintoms bažnyčioms bei valstybės pripažintoms religinėms organizacijoms, ar visoms valstybės pripažintoms bažnyčioms ir visoms kitoms religinėms organizacijoms, taigi ir toms, kurios valstybės nėra pripažintos nei tradicinėmis, nei netradicinėmis. Neaiškumai teisės akto tekste turi būti aiškinami atitinkamų visuomeninių santykių subjektų naudai. Matyt, tokio požiūrio laikėsi ir įstatymų leidėjas: RBBĮ nevienodai reglamentuojamas tradicinių religinių bendruomenių ir bendrijų juridinio asmens teisių įforminimas ir šių teisių suteikimas kitoms religinėms bendruomenėms ir

organizacijos; 2) kitos (tradicinėmis Lietuvoje nelaikomos) bažnyčios ir kitos religinės organizacijos, kurias valstybė yra pripažinusi dėl to, kad jos atitinka Konstitucijoje nustatytas sąlygas? Tada valstybės nepripažintomis būtų tik tokios bažnyčios ir kitos religinės organizacijos, kurios neatitinka minėtų sąlygų ir dėl to neturi teisinio subjektiškumo. Toks aiškinimas būtų grindžiamas, kaip parodyta, ne paties tinkamiausio termino „pripažinti“ reikšmės sutapatinimu su bendrinės kalbos žodžio „pripažinti“ reikšme. Sureikšminus lingvistinį teisės aiškinimą, toks aiškinimas būtų galimas, bet jis nederėtų su žmogaus konstitucine teise ne tik vienam, bet ir kartu su kitais išpažinti bei praktikuoti religiją ir tikėjimą. Taip pat kiltų klausimas, kodėl žmogaus tikėjimo ir sąžinės laisvė (jos kolektyvinis dėmuo) yra padaryta priklausoma nuo „atramos visuomenėje“. Galimybė valstybei nepripažinti tam tikrų religinių organizacijų reikštų, kad tikėjimo ir sąžinės laisvė ne tik nėra „nevaržoma“ (26 str. 1 d.), bet ir nėra „prigimtinė“ (18 str.). Todėl įstatymų leidyba – net ir kurį laiką neturint šiuo klausimu oficialiosios konstitucinės doktrinos – nuo pat pradžių nuėjo „trijų tipų kryptimi“.

104 Toje byloje buvo tiriamas ne RBBĮ, o Švietimo įstatymo nuostatų konstitucingumas.

bendrijoms, bet juridinio asmens teisių turėjimas niekaip nesusietas su tuo, ar „kitoms“ religinėms bendruomenėms ir bendrijoms valstybė yra suteikusi pripažinimą, ar ne (10, 11 str.).

Grįžkime prie dviejų valstybės pripažintų religinių organizacijų tipų. Vienos jų valstybės pripažįstamos vien dėl to, kad yra tradicinės. Konstitucijoje įtvirtinta tik pati galimybė tam tikras bažnyčias ir kitas religines organizacijas pripažinti tradicinėmis, bet nenurodyta, kokios iš jų yra tradicinės. Konstitucinis Teismas yra išaiškinęs, jog „Konstitucijos nuostata, kad valstybė pripažįsta tradicines Lietuvoje bažnyčias bei religines organizacijas, suponuoja tai, jog įstatymų leidėjas gali tam tikras religines organizacijas įvardyti kaip tradicines Lietuvoje“ ir kad „bažnyčių bei religinių organizacijų įvardijimas kaip tradicinių [yra] ypatingas jų valstybinio pripažinimo būdas“; „tradicinių bažnyčių bei religinių organizacijų pripažinimo instituto konstitucinis įtvirtinimas reiškia, kad jų valstybinis pripažinimas yra neatšaukiamas“, nes „tradiciškumas nėra nei sukuriamas, nei panaikinamas įstatymų leidėjo valios aktu“, o „bažnyčių bei religinių organizacijų įvardijimas kaip tradicinių yra ne jų, kaip tradicinių organizacijų, sukūrimo, bet jų tradiciškumo – nuo įstatymų leidėjo valios nepriklausančios jų santykių su visuomene būklės konstatavimo aktas, atspindintis visuomenės religinės kultūros raidą ir būklę“[105]. Konstatuoti, kokios bažnyčios ir kitos religinės organizacijos yra tradicinės, palikta įstatymų leidėjui[106]. Preziumuotina, kad pagal Konstituciją jų neturėtų būti tik viena – ne vien dėl to, kad Konstitucijos 43 straipsnio 1 dalyje yra vartojama daugiskaita, bet ir dėl to, kad vienintelės tradicinės bažnyčios įtvirtinimas atrodytų kaip bandymas apeiti konstitucinį imperatyvą, kad Lietuvoje nėra valstybinės religijos (43 str. 7 d.). Bet to niekada ir nesiekta. RBBĮ tradicinėmis nuo pat pradžių įvardytos devynios religinės bendrijos: 1) lotynų apeigų katalikų; 2) graikų apeigų katalikų; 3) evangelikų liuteronų; 4) evangelikų reformatų; 5) ortodoksų (stačiatikių); 6) sentikių; 7) judėjų; 8) musulmonų sunitų; 9) karaimų. Kai kas galėtų paklausti, kodėl šiame sąraše nėra tradicinio baltų tikėjimo išpažinėjų; atsakant į šį klausimą tektų gilintis į tokius tradiciškumo sampratos aspektus, kurie anaiptol nelaikytini teisiniais, pavyzdžiui, į tai, kad tradicijos būna ne tik išlaikomos ir palaikomos, bet ir nutrūksta arba visai išnyksta; tačiau galėtų būti pateiktas ir, manytina, relevantinis teisinis argumentas, paminėtas TM išvadoje dėl „Romuvos“, – tai, kad pirmoji iš šią religinę bendriją sudarančių religinių bendruomenių įregistruota (tik)

105 Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimas.

106 Tradicinių bažnyčių ir religinių organizacijų sąrašo nustatymas įstatymu, o ne vykdomosios valdžios aktu, sietinas su tuo, jog pagal Konstituciją „bažnyčių bei kitų religinių organizacijų būklė valstybėje nustatoma susitarimu arba įstatymu“ (43 str. 5 d.). Bet yra buvęs (dabar jau panaikintas) vykdomosios valdžios aktas, kuriuo buvo patvirtintas religinių bendruomenių tradiciškumas (Teisingumo ministro 2002 m. vasario 15 d. įsakymas nr. 39 „Dėl tradicinių religinių bendruomenių ir bendrijų sąrašo patvirtinimo“).

1992 m., tad laiko tarpą, praėjusį nuo jos įregistravimo, 1995 m., kai buvo priimtas RBBĮ, nebūtų visiškai nepagrįsta įvertinti kaip per trumpą tradiciškumui patvirtinti. Kita vertus, tradicinių bažnyčių ir kitų religinių organizacijų sąrašas neturi būti laikomas visiškai nekintamu – jis iš principo gali būti išplėstas, net jei tai siejama su išimtinėmis aplinkybėmis. Hipotetiškai svarstant, ar šis sąrašas galėtų būti kada nors papildytas senovės baltų tikėjimui atstovaujančia religine bendrija, pasakytina, kad turbūt kiltų klausimų dėl jos (o gal ir tikėjimo) nenutrūkstamumo, ką jau kalbėti apie bendresnį Lietuvos visuomenės religinės kultūros raidos ir būklės pokyčių vertinimą. Šiuo atžvilgiu itin informatyvus ir instruktyvus yra Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 6 d. sprendimas, kuriame (pakartojant ir plėtojant 2000 m. birželio 13 d. nutarimo doktrinines nuostatas), išaiškinta, kad: „pagal Konstituciją Seimas turi įgaliojimus – ne tik gali, bet ir privalo – įstatyme įvardyti, kokios bažnyčios bei religinės organizacijos Lietuvoje yra tradicinės; toks įvardijimas – tai objektyvaus fakto, kad tam tikros bažnyčios bei religinės organizacijos Lietuvoje yra tradicinės, konstatavimas, o ne atitinkamų bažnyčių, religinių organizacijų tradiciškumo sukūrimas, nes jų buvimas tradicinėmis nepriklauso nuo įstatymų leidėjo valios“; „įstatyme tradicinėmis Lietuvoje gali būti įvardijamos tik tokios bažnyčios bei religinės organizacijos, kurių tradiciškumas Lietuvoje nekelia jokių abejonių, nes jos yra istoriškai, per amžius susiformavusio Lietuvos visuomenės socialinio, kultūrinio ir dvasinio paveldo dalis; kad bažnyčias, religines organizacijas būtų galima pripažinti tradicinėmis Lietuvoje, joms toli gražu nepakanka, *inter alia*, veikti Lietuvoje kelis dešimtmečius ar atitikti kokius nors kitus įstatymų leidėjo nustatytus formalius kriterijus, nes bažnyčių, religinių organizacijų tradiciškumas neatsiranda net per kelias žmonių kartas, o yra ilgalaikis, amžius vykęs ir nenutrūkęs procesas, sietinas su ilgaamže Lietuvos visuomenės dvasine, kultūrine raida ir padaręs jai esminį poveikį; taigi įstatymų leidėjas privalo įstatyme tradicinėmis Lietuvoje įvardyti tas bažnyčias, religines organizacijas, kurios neabejotinai atitinka minėtą tradiciškumo sampratą, ir negali tradicinėmis Lietuvoje įvardyti tokių bažnyčių, religinių organizacijų, kurios šios tradiciškumo sampratos neatitinka; konstatavęs ir įstatyme įtvirtinęs, kokios bažnyčios bei religinės organizacijos Lietuvoje yra tradicinės, įstatymų leidėjas šio sąrašo negali plėsti, nebent nuo tokio konstatavimo praeitų labai daug laiko ir toks šio sąrašo išplėtimas atspindėtų pasikeitusią Lietuvos visuomenės religinės kultūros raidą ir būklę“; „kadangi tam tikrų bažnyčių bei religinių organizacijų tradiciškumas Lietuvoje yra objektyvi, nuo įstatymų leidėjo valios nepriklausanti bažnyčių bei religinių organizacijų santykių su visuomene būklė, įstatymų leidėjas negali ir atšaukti šio tradiciškumo konstatavimo“.

Tradicinių religinių bendruomenių ir bendrijų sąrašą plėsti kliudo Konstitucinio Teismo nurodyta sąlyga, kad tai gali būti daroma tik tokiu atveju, jei įtraukimas „atspindėtų pasikeitusią Lietuvos visuomenės religinės kultūros raidą ir

būklę“[107]. Tad naujai siekiamų įtraukti religinių organizacijų tradiciškumui pagrįsti neturėtų pakakti to, kad jos čia veikia ilgą laiką ar kad jos turi daug išpažinėjų, nes konstitucinė (ir bendroji) tradiciškumo – kitaip nei formalaus valstybės pripažinimo – samprata suponuoja ne vien ilgą religinės organizacijos veikimo trukmę ar santykinai didelį narių skaičių, bet ir tam tikrą kultūros formų perdavimą iš kartos į kartą bei išliekamumą, taip pat, Konstitucinio Teismo žodžiais, „esminį poveikį Lietuvos visuomenės dvasinei, kultūrinei raidai“. Būtent šia linkme nuėjo įstatymų leidėjas, kuris dar iki Konstituciniam Teismui suformuluojant pacituotąjį teiginį religinių bendruomenių ir bendrijų tradiciškumą RBBĮ apibūdino taip: jis reiškia, kad religinė bendruomenė ar bendrija sudaro „Lietuvos istorinio, dvasinio bei socialinio palikimo dalį“ (5 str.). Ši didinga ideologema yra abstrakti, stokoja teisinio apibrėžtumo ir gali būti aiškinama įvairiai. Kaip teisinė nuostata ji orientuoja ne į formalų, o į kokybinį atitinkamos religinės organizacijos vertinimą – jos reikšmę Lietuvos visuomenės dvasiai ir kultūrai, bet palieka plačią erdvę tą organizaciją vertinti ne iš teisės, o iš humanistinės (istorinės, kultūrinės, sociologinės ir kt.) perspektyvos. Kad ir kaip būtų, religinių bendruomenių ir religinių bendrijų tradiciškumas yra teisiškai reikšmingas, nes šiuo pagrindu leidžiama diferencijuoti atitinkamų visuomeninių santykių teisinį reguliavimą. Konstitucinis Teismas 2006 m. birželio 13 d. nutarime konstatavo, kad „Konstitucijos 43 straipsnio 1 dalies nuostata, jog yra tradicinės Lietuvoje bažnyčios bei religinės organizacijos, yra tas konstitucinis pagrindas, kuriuo remiantis valstybėje gali būti nustatoma skirtinga tradicinių bažnyčių bei religinių organizacijų būklė, palyginti su kitomis bažnyčiomis bei religinėmis organizacijomis“, ir kad, „neapribojant Konstitucijoje įtvirtintų visoms bažnyčioms bei religinėms organizacijoms garantuojamų teisių, tradicinėms bažnyčioms bei religinėms organizacijoms įstatymu gali būti užtikrinamos ir tokios teisės, kurių neturi tradicinėmis nesančios bažnyčios bei religinės organizacijos“. O 2007 m. gruodžio 6 d. sprendime išaiškinta, kad „iš pačios Konstitucijos kyla įstatymų leidėjo įgaliojimai tradicinėms Lietuvoje bažnyčioms bei religinėms organizacijoms įstatymu nustatyti ir tokias teises, kurių neturi tradicinėmis Lietuvoje nesančios bažnyčios bei religinės organizacijos (aišku, tokių teisių nustatymas turi būti konstituciškai pagrindžiamas)“, ir kad „jeigu valstybė suteikia kuriai nors kitai (tradicine Lietuvoje nesančiai) bažnyčiai, religinei orga-

107 2022 m. pabaigoje 15 Seimo narių įregistravo RBBĮ pataisos projektą, kuriuo siūloma tradicine pripažinti armėnų apaštališkąją bažnyčią. Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo nr. I-1057 5 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas XIVP-2364 (2022). Projekto aiškinamajame rašte rašoma apie šios bažnyčios įkūrimą, armėnų sąsajas su Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste, gyvenimą Vilniuje ir tai, kad dominikonų Šv. Dvasios bažnyčioje jie turėję altorių, bet nepaminėta, kiek yra šios religijos išpažinėjų (nurodoma tik tai, kad armėnai sudaro 0,04 proc. Lietuvos gyventojų – 2021 m. Lietuvoje gyveno 1 125 armėnų tautybės žmonės) (Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo nr. I-1057 5 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto aiškinamasis raštas, 2022).

nizacijai pripažinimą, tai savaime nėra pagrindas jai nustatyti tokias teises, kokias tradicinės Lietuvoje bažnyčios bei religinės organizacijos turi būtent dėl to, kad jos yra tradicinės Lietuvoje".

Antrasis bažnyčių ir kitų religinių organizacijų valstybinio pripažinimo būdas – valstybės pripažinimo suteikimas Seimo nutarimu – teisės taikymo aktu. Toks pripažinimas siejamas su Konstitucijos 43 straipsnio 1 dalyje nustatytomis sąlygomis – atitinkamos bažnyčios ar kitos religinės organizacijos turima atrama visuomenėje ir jų mokymo bei apeigų neprieštaravimu įstatymui ir dorai; pasak Konstitucinio Teismo, jei tam tikra valstybės pripažinta religinė organizacija „netenka atramos visuomenėje ar jos mokymas arba apeigos ima prieštarauti įstatymui arba dorai", tą pripažinimą „galima atšaukti" – „kitaip nei konstatavimą, kad tam tikra bažnyčia, religinė organizacija yra tradicinė Lietuvoje"[108]. Kas laikytina atrama visuomenėje, Konstitucijoje nėra apibrėžta. Minėta, kad LVK pirmininkas ginčijo religinės organizacijos turimos atramos visuomenėje nustatymą vien pagal sociologines apklausas ir siūlė vadovautis „platesniais tyrimais". Tiesa, nei laiško autorius, nei juo rėmęsi Seimo nariai nepaaiškino, kokie turėtų būti tie „platesni tyrimai"[109]. Kadangi Konstitucija neapibrėžia, kas laikytina religinės organizacijos turima atrama visuomenėje, šis reikalavimas turi būti sukonkretintas įstatyme. Toks sukonkretinimas atsirado 2023 m.: patikslinta, kad religinės bendrijos „gali būti valstybės pripažintos" ne tik jeigu „jų mokymas bei apeigos neprieštarauja įstatymams ir dorai" (RBBĮ šis *copy-paste* iš Konstitucijos buvo ir iki 2023 m. kovo 23 d. pataisų), bet ir jeigu „jos turi tvirtą ir ilgalaikę atramą visuomenėje" (6 str. 1 d.). Tad atrama visuomenėje turi būti ne bet kokia – ji turi būti „tvirta ir ilgalaikė". Būtent tokią atramos visuomenėje sampratą yra suformulavęs Konstitucinis Teismas 2007 m. gruodžio 6 d. sprendime, kuriame konstatuota, kad „bažnyčios bei religinės organizacijos, kurios Lietuvoje nėra tradicinės, gali būti išskirtos iš kitų tradicinėmis nesančių bažnyčių bei religinių organizacijų suteikiant joms specialų statusą – nustatant, kad jos yra valstybės pripažintos bažnyčios bei religinės organizacijos", kad „suteikti šį statusą yra įstatymų leidėjo prerogatyva" (vadinasi, nekeičiant Konstitucijos šios funkcijos negalima perduoti kitam, nepolitiniam, subjektui), kad „šis specialus statusas gali būti suteikiamas tik toms bažnyčioms bei religinėms organizacijoms, kurios turi atramą visuomenėje", ir kad „atitinkamos bažnyčios, religinės organizacijos atrama visuomenėje turi būti tvirta ir ilgalaikė, taigi negali apsiriboti negausia žmonių grupe ar nedidele visuomenės dalimi, keliais veiklos dešimtmečiais, viena arba keliomis žmonių kartomis" ir „turi būti tokia, kad dėl jos nekiltų jokių abejonių", todėl „sprendžiant, ar tam tikrai bažnyčiai,

108 Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 6 d. sprendimas. Kaip minėta, 2023 m. kovo 23 d. pataisomis tai buvo įtvirtinta ir RBBĮ.

109 Gal tokie, kai „plačiai tiriama" tol, kol pavyksta įrodyti, kad reikalaujamos atramos nėra?

religinei organizacijai suteiktinas valstybės pripažinimas, būtina įsitikinti, kad ta bažnyčia, religinė organizacija tikrai turi atramą visuomenėje“.

Nors Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 6 d. sprendimas įnešė šiek tiek daugiau aiškumo, reikalavimas valstybės pripažinimo siekiančioms religinėms bendrijoms turėti ne bet kokią, o tvirtą ir ilgalaikę atramą visuomenėje yra abstraktus ir jį reikėtų sukonkretinti. Jį interpretuodamas, įstatymų leidėjas turi tam tikrą diskreciją ir gali įvairiai apibrėžti kriterijus, pagal kuriuos vertinamas religinės organizacijos turimos atramos visuomenėje tvirtumas ir ilgalaikiškumas. Vargu ar būtų lengva rasti svarių argumentų, kurie paneigtų galimybę kaip svarbiausią (o gal net vienintelį) nustatyti tokį kriterijų kaip atitinkamo tikėjimo išpažinėjų skaičius, jeigu jis per tam tikrą ilgą laiką išlieka pastovus ar bent reikšmingai nesumažėja. O ar toks kriterijus gali būti religinės organizacijos veikimo trukmė, paaiškėjo po Konstitucinio Teismo 2021 m. rugsėjo 7 d. nutarimo, bet apie tai dar ne dabar (žr. 7 skirsnį).

Kitas klausimas, ką pacituotoje formuluotėje „gali būti valstybės pripažintos“ reiškia žodis „gali“. Ar jis apibrėžia religinių bendruomenių, ar valstybės (Seimo) „galėjimą“? Jei teisės nuostatų dviprasmybės aiškinamos palankiai teisinių santykių subjektams, žodis „gali“ reiškia *bendrijų* teisę siekti valstybės pripažinimo ir jį įgyti, jeigu jos atitinka nustatytas sąlygas. Aiškinimas, esą šis žodis reiškia Seimo laisvę savo nuožiūra nesuteikti valstybės pripažinimo tas sąlygas atitinkančioms bendrijoms, reikštų, jog įteisinama (bent kai kurių) jų *diskriminacijos* galimybė. Vis dėlto, kaip matyti iš religinės bendrijos „Romuva“ (ir kai kurių kitų religinių bendrijų, apie kurias netrukus) patirties, didelė dalis įvairių politinių sudėčių Seimo narių būna linkę pasirinkti antrąjį – diskriminacinį – aiškinimą, Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 6 d. sprendimo formuluotei „įstatymų leidėjo prerogatyva“ suteikdami sprendimo ne pagal teisę, o pagal savo subjektyvų manymą, taigi savivalės akto, prasmę.

Kalbant apie Konstitucijoje nustatytą ir įstatyme pakartotą reikalavimą, kad valstybės pripažinimo siekiančių religinių organizacijų mokymas bei apeigos turi neprieštarauti įstatymui ir dorai, pasakytina, kad praktikoje dažnai nebūna itin sunku patikrinti ir įsitikinti, ar mokymas bei apeigos tikrai neprieštarauja įstatymui. Tereikia palyginti religines nuostatas su įstatymo nuostatomis ir įvertinti, ar tarp jų nėra konflikto, taip pat reikia įvertinti, ar apeigos nepažeidžia įstatymų (dėl keblesnių dalykų visada galima gauti religijos ir kitų sričių specialistų išvadas). Vis dėlto įmanomos tokios situacijos, kai įvertinimas bus ne toks jau nedviprasmiškas. Pavyzdžiui, ar prieštarautų įstatymui religinio mokymo draudimas atlikti krašto apsaugos tarnybą, jei pagal hipotetinį įstatymą atitinkamo tikėjimo išpažinėjai galėtų būti į ją pašaukti, taigi privalėtų ją atlikti? Šiuo atveju pagrįstų abejonių gali kelti paties įstatymo kokybė – tai, ar jis nepamina atitinkamos prigimtinės teisės. O ar neprieštarauja gyvūnų teisių apsaugos įstatymams (o galbūt ir tarptautiniams

teisės aktams[110]) tokios religinės apeigos, per kurias aukojami gyvūnai verčiami kentėti? Negi problemą pašalina tai, jog įstatymų leidėjas ima ir parašo įstatyme, kad tai, ką jaučia aukojami gyvūnai, nėra kančia[111]? Bet dar sunkiau atsakyti, ar kai kurie religiniai mokymai neprieštarauja dorai. Pirma, sąvokai „dora" nėra sukurta vieno visiems priimtino apibrėžimo. Antra, visų visuomenių dorovinės nuostatos laikui bėgant kinta: tai, kas anksčiau buvo laikoma doru dalyku, šiandien gali būti laikoma nedoru, ir atvirkščiai. Trečia, nėra ir turbūt niekada nebus visuotinai sutariama ir dėl to, kas yra dora tam tikroje visuomenėje tam tikru laiku. Todėl Seimui, sprendžiančiam dėl bažnyčios ar kitos religinės organizacijos mokymo ir apeigų neprieštaravimo dorai, galėtų kilti ir keblių klausimų. Antai kaip doros atžvilgiu vertinti kai kurių religijų (net vienos tradicinės) toleruojamą poligamiją arba kai kurių bažnyčių traktavimą moterų kaip nelygių vyrams (nes joms neleidžiama tapti dvasininkėmis)?

Minėta, kad religinių organizacijų valstybinis pripažinimas vien dėl jų tradiciškumo orientuoja į jų kokybinį įvertinimą – jų reikšmę Lietuvos visuomenės dvasiai ir kultūrai. Ar į ją orientuoja ir netradicinių religinių organizacijų valstybinis pripažinimas? Konstitucijos 43 straipsnio tekste nėra nieko, kas skatintų į šį klausimą atsakyti teigiamai. Joje tik nustatyta, kad „kitos", t. y. netradicinės, bažnyčios ir religinės organizacijos yra valstybės pripažįstamos, jeigu jos turi atramą visuomenėje ir jų mokymas bei apeigos neprieštarauja įstatymui ir dorai. Tai gerokai mažiau nei reikšmė Lietuvos visuomenės dvasiai ir kultūrai. Bet įstatymų leidėjas nuėjo kitu keliu. Jis įtvirtino, kad netradicinės religinės bendrijos, jeigu jos atitinka atramos visuomenėje ir mokymo bei apeigų neprieštaravimo įstatymams ir dorai reikalavimus, „gali būti valstybės pripažintos kaip Lietuvos istorinio, dvasinio ir socialinio palikimo dalis" (6 str. 1 d.). Konstitucijoje nėra *expressis verbis* suformuluota tokio aukšto reikalavimo; jis įtvirtintas ordinarinėje teisėje – įstatyme. Buvo galima klausti, ar šitaip žemesnės už Konstitucijos galios aktu nebuvo susiaurinta „kitų" religinių organizacijų teisė siekti valstybės pripažinimo ir jį įgyti, juolab kad Konstitucinis Teismas šio dalyko nebuvo tyręs, o iki 2007 m. – ir aiškinęs. Jo 2000 m. birželio 13 d. nutarime apie tai, jog kurios nors bažnyčios ar religinės bendrijos gali sudaryti „Lietuvos istorinio, dvasinio bei socialinio palikimo dalį", užsiminta tik vieną kartą, bet ne aiškinant konstitucinį reguliavimą, o persakant,

110 Žr., pvz.,: Georgetown Law Library. *International and Foreign Animal Law Research Guide.*

111 Plg. Gyvūnų gerovės ir apsaugos įstatymo 5 str. 1 d.: „Žiauriu elgesiu su gyvūnais, jų kankinimu nelaikomi šie veiksmai: <...> 12) ūkinių gyvūnų skerdimas, prieš tai jų neapsvaiginus, religinėms apeigoms atlikti būtinais metodais, jeigu šie gyvūnai skerdžiami skerdykloje". Tarsi jei įstatymų leidėjas tai, ką empatijos nestokojantis žmogus laikytų žiauriu elgesiu, pavadins ne žiauriu elgesiu, tai tas elgesys ir nebus žiaurus. Kaip Seimas įvertintų tokį teisėkūros pasiūlymą: „žiauriu elgesiu su žmogumi, jo kankinimu nelaikomas danties rovimas be nuskausminimo Seimo nariui, jeigu dantis raunamas odontologijos klinikoje, o rovėjas prieš tai pasimeldžia"?

kaip RBBĮ nustatytą reguliavimą (kuris nebuvo tyrimo dalykas toje byloje) aiškina suinteresuoto asmens – Seimo atstovai. Šio klausimo palikimas neaiškinto tame nutarime rodo Teismo apsisprendimą nebūti nepateisinamai aktyvistiniam, juolab kad atsakant į pareiškėjos – Seimo narių grupės abejones dėl ginčijamo reguliavimo atitikties Konstitucijai jo aiškinti nereikėjo. Nedviprasmiško atsakymo į klausimą, ar įstatymu nebuvo susiaurinta „kitų“ religinių organizacijų teisė siekti valstybės pripažinimo ir jį įgyti, neatsirado ir po Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 27 d. sprendimo. Jame išaiškinta, kad valstybės pripažinimo siekiančių religinių organizacijų atrama visuomenėje turi būti tvirta ir ilgalaikė. Bet tame sprendime, kaip ir 2000 m. birželio 13 d. nutarime, nėra konstatuota, kad valstybės pripažinimo siekiančios netradicinės religinės bendrijos turi būti „Lietuvos istorinio, dvasinio ir socialinio palikimo dalimi“. Būti tokia „dalimi“ – tai ne tas pats, kas turėti tvirtą ir ilgalaikę atramą visuomenėje. Tuo tarpu 2023 m. į RBBĮ buvo perkelta Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 27 d. sprendimo formuluotė „tvirta ir ilgalaikė atrama“, bet paliktas ir anksčiau buvęs reikalavimas religinei bendrijai būti „Lietuvos istorinio, dvasinio ir socialinio palikimo dalimi“, kuri yra ir tradicinių religinių organizacijų požymis. Šitaip – vieną ideologemą ne pakeitus, bet papildžius kita – valstybės pripažintos bažnyčios ir kitos religinės organizacijos buvo *priartintos* prie tradicinių, *iš esmės joms prilygintos*. Jas skiria vien tai, kad vienos religinės organizacijos yra įrašytos į tradicinių sąrašą, o kitos ne.

Tiesa, pagal Konstituciją diferenciacijos galimybė išlieka[112], bet bent šiuo metu tradicinės religinės organizacijos nėra kaip nors išskiriamos iš visų valstybės pripažintų religinių organizacijų pagal tai, kokias teises jos turi pagal įstatymus. Įstatymų leidėjas, pateisindamas kitų valstybės pripažintų religinių organizacijų prilyginimą tradicinėms, jų valstybinį pripažinimą susiejo su valstybės įsipareigojimais: „valstybės pripažinimas reiškia, kad valstybė palaiko religinių bendrijų dvasinį, kultūrinį ir socialinį palikimą“ (RBBĮ 6 str. 1 d.). Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarime ir 2007 m. gruodžio 27 d. sprendime nėra nieko apie tai, jog valstybės pripažinimas galėtų reikšti kokio nors palikimo „palaikymą“. Tai ordinarinės teisės nuostata, jos teisinis turinys labai nekonkretus, nes dvasinis, kultūrinis ir socialinis palikimas nėra lengvai apčiuopiamas dalykas, be to, neaiški palaikymo apimtis, valstybės galimybės ne beribės, o ir turbūt ne visas palikimas turėtų būti palaikomas – bent jau pasaulietinės valstybės. Bet RBBĮ yra konkretesnių nuostatų, iš kurių aiškėja, kokiais būdais gali būti palaikomas šis palikimas, kaip antai užtikrinant galimybę valstybinėse švietimo ir auklėjimo įstaigose atlikti

112 Kaip minėta, „jeigu valstybė suteikia kuriai nors kitai (tradicine Lietuvoje nesančiai) bažnyčiai, religinei organizacijai pripažinimą, tai savaime nėra pagrindas jai nustatyti tokias teises, kokias tradicinės Lietuvoje bažnyčios bei religinės organizacijos turi būtent dėl to, kad jos yra tradicinės Lietuvoje“ (Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 6 d. sprendimas).

tradicinių ir kitų valstybės pripažintų religinių bendruomenių ir bendrijų apeigas, „neprieštaraujančias pasaulietinės mokyklos sampratai“ (8 str. 4 d.), ir galimybę valstybinėse švietimo įstaigose dėstyti tradicinių ir kitų valstybės pripažintų religinių bendruomenių ir bendrijų tikybą (9 str. 2 d.). O įvairiuose kituose įstatymuose (kurie čia nėra specialiai aptariami) yra nuostatų, pagal kurias valstybės pripažintų religinių bendrijų dvasinis, kultūrinis ir socialinis palikimas įgyja labai materialią išraišką: jos turi teisę registruoti bažnytinę santuoką (kuri teisiškai prilyginama sudarytai civilinės metrikacijos įstaigoje), teisę gauti nacionalinio transliuotojo eterio laiką savo religinėms apeigoms transliuoti, teisę į žemės mokesčio lengvatas (būti atleistoms nuo jo), teisę į tai, kad jų dvasininkai būtų draudžiami pensijų socialiniu draudimu valstybės lėšomis, ir kt. Susiejus netradicinių religinių bendrijų valstybinį pripažinimą su jų buvimu Lietuvos istorinio, dvasinio ir socialinio palikimo dalimi ir valstybės įsipareigojimu palaikyti jų dvasinį, kultūrinį ir socialinį palikimą, RBBĮ sąvoka „pripažinimas“ ne tik dar labiau nutolsta nuo jos bendrinės prasmės, bet ir labai priartėja prie sąvokos „palaikymas“, reiškiančios jau ne „tapatybės patvirtinimą“, bet (šiame kontekste) „neleidimą išnykti“, „padėjimą išlikti“[113]. Svarstytina, ar įstatymų leidėjas šitaip Konstitucijos projekto rengėjų ne itin sėkmingai parinktai sąvokai „pripažinimas“ nesuteikė naujos prasmės. O galbūt priešingai – gal jis kaip tik surado tinkamesnį žodį ordinarinėje teisėje įvardyti tam, kas nustatyta Konstitucijoje? Kad ir kaip būtų, kiekvienas tradicinių ir kitų valstybės pripažintų religinių organizacijų valstybinio palaikymo būdas (kiekviena „papildoma“ teisė) kyla iš ordinarinės teisės aktų, o jie neturi imuniteto nuo konstitucingumo patikros. Kitas reikalas, ar atsirastų politinės ir moralinės valios atlikti tokią patikrą – ne nominalią, o principingą.

Reikalavimų valstybės pripažinimo siekiančioms netradicinėms religinėms bendrijoms taikymo praktika trumpai apžvelgta EŽTT *„Romuvos“* sprendime. 2001 m. Seimas be didesnių diskusijų suteikė valstybės pripažinimą Lietuvos Evangelikų baptistų bendruomenių sąjungai. 2008 m. valstybės pripažinimas buvo suteiktas Septintosios dienos adventistų bažnyčiai. Tiesa, šį kartą valstybės pripažinimo suteikimas nebuvo toks sklandus. Po pirmojo svarstymo Seimo nutarimo projektui nebuvo pritarta, nes keli Seimo nariai išreiškė susirūpinimą dėl to, kad esą neaišku, kokios yra svarbiausios to tikėjimo dogmos ir kuo ši religinė bendrija skiriasi nuo Katalikų bažnyčios. Po poros mėnesių Seimui pakartotinai svarstyti ir balsuoti buvo pateiktas „patobulintas“ nutarimo projektas, kuris ir buvo priimtas. Šis svarstymas iš esmės apsiribojo kelių Seimo narių pastebėjimu, kad religinė bendrija „sulaukė palankių nuomonių iš Katalikų bažnyčios hierarchų“, be to, tam, kad Septintosios dienos adventistų bažnyčiai būtų suteiktas valstybės pripažinimas, oficialiu

113 Lietuvių kalbos žodynas. *Paieška: palaikyti*. Prieiga per internetą: http://www.lkz.lt/?zodis=laikyti&id=18003610010. Šis žodis turi ir daugiau reikšmių.

laišku pritarė LKB Kauno arkivyskupas. 2016 m. Seimas be ilgų svarstymų suteikė valstybės pripažinimą Lietuvos evangelinio tikėjimo krikščionių sąjungai. 2017 m. valstybės pripažinimo sulaukė Lietuvos naujoji apaštalų bažnyčia. Seimo nutarimo projektą pateikusio Seimo nario teigimu, ši bažnyčia atitinka visus įstatymo keliamus reikalavimus, turi 3 tūkst. sekėjų, palaiko gerus santykius su Katalikų bažnyčia, pripažįsta krikščionių Bibliją ir yra gerbiama kitų religijų atstovų.

Vis dėlto sėkmė lydėjo ne visas valstybės pripažinimo siekiančias netradicines religines bendrijas. Lietuvos jungtinė metodistų bažnyčia su prašymu suteikti jai valstybės pripažintos religinės bendrijos statusą į Seimą kreipėsi dar 2001 metais. Teisingumo ministerija parengė išvadą, kurioje konstatavo, kad ši religinė bendrija atitinka įstatymo keliamus reikalavimus, bet Seimas ligi šiol nėra balsavęs dėl šio klausimo. Jehovos liudytojai su prašymu suteikti jai valstybės pripažinimą į Seimą kreipėsi 2018 metais. Šios religinės bendrijos prašymas Seime dar nesvarstytas, negauta ir kompetentingų institucijų išvadų, ar ji atitinka įstatyme nustatytus reikalavimus. „Romuvos“ istorija jau aptarta. Nevienodas valstybės pripažinimo siekiančių religinių bendrijų traktavimas Seime kelia rimtų konstitucinių klausimų – ne tik dėl asmenų lygiateisiškumo, bet ir dėl Seimo teisėkūros procedūrų, taip pat dėl Lietuvos valstybės ne nominalaus, o realaus pasaulietiškumo, ypač dėl to, ar valstybės pripažinimo siekiančioms netradicinėms religinėms bendrijoms nėra būtina atitikti dar vieną neformalizuotą kriterijų – užsitikrinti LKB palankumą.

Skaitant Konstituciją kaip visumą, įvairius klausimus provokuoja ne vien tai, kad joje nevienodai sujungiamos ar atskiriamos sąvokos „bažnyčios“, „religinės organizacijos“ ir „kitos religinės organizacijos“, o prievardis „valstybės pripažintos“ prašosi papildomo paaiškinimo, bet ir tai, kad joje netolygiai vartojamos ir kai kurios kitos sąvokos, kurios, nors skirtingos, yra skirtos artimiems, iš dalies susipinantiems ar net sutampantiems objektams įvardyti: „religija“ ir „tikėjimas“ (26, 27, 43 straipsniai[114]), „minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė“ (26 straipsnis), „bendrijos“, „asociacijos“ ir „visuomeninės organizacijos“ (35, 44, 114, 124 straipsniai); reikalavimai, kad bendrijų bei asociacijų „tikslai ir veikla“ nebūtų priešingi „Konstitucijai ir įstatymams“, kad bažnyčių ir religinių organizacijų „mokymas bei apeigos“ neprieštarautų „įstatymui ir dorai“, bažnyčių bei religinių organizacijų „mokslo skelbimas, kita tikybinė veikla, taip pat maldos namai“ nebūtų naudojami tam, kas prieštarauja „Konstitucijai ir įstatymams“ (35, 43 straipsniai). Įvairūs su tokiu šių ir kai kurių kitų sąvokų vartojimu susiję neaiškumai yra neišvengiami, nes religijos ir tikėjimo (ir organizuoto, ir neorganizuoto) srityje susiduriama su tokia didžiule tapatumų, formų, santykių ir vertinimų įvairove, kurią vargu ar pavyktų aprėpti lakoniškomis Konstitucijos klauzulėmis, o kai kurioms nevienareikšmiškoms sąvokoms (kaip antai „atrama visuomenėje“ arba „dora“) labiau

114 Bet plg. 29 straipsnio 2 dalį: joje minimas tikėjimas, bet neminima religija.

apibrėžtus pakaitalus irgi būtų sunku rasti. Kita vertus, ceitnoto sąlygomis rengiant Konstitucijos projektą nepavyko pasiekti visiško teksto nuoseklumo, išvengti nedviprasmiškų formuluočių, terminijos ir struktūros keistenybių, prieštaravimų, kitų netikslumų ir neapibrėžtumų – žodis „pripažinimas“ tikrai nėra didžiausias iš jų[115]. Konstitucinio reguliavimo turinys, palaipsniui, byla po bylos, atskleidžiamas Konstitucinio Teismo formuluojamoje oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje, pasirodė esąs kokybiškesnis (nuoseklesnis, darnesnis, mažiau prieštaringas) nei joje aiškinamas Konstitucijos tekstas. Idant būtų aiškiai atsakyta į tokius (ir panašius) klausimus kaip ką tik keltieji, Konstitucijos 43 straipsnį būtina aiškinti kartu su kitais Konstitucijos straipsniais, tarp jų (bet ne vien) – 25 straipsniu, kuriame įtvirtinta žmogaus įsitikinimų ir jų raiškos laisvė, 26 straipsniu, kuriame įtvirtinta minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė, 35 straipsniu, kuriame įtvirtinta piliečių teisę vienytis į, *inter alia*, bendrijas ir asociacijas. Tam tikru mastu tą pamėginta padaryti Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarime ir kai kurias jo nuostatas aiškinančiame 2007 m. gruodžio 6 d. sprendime.

Apibendrinkime. Konstitucinė sąvoka „religinės organizacijos“ yra bendrinė, ji apima ir valstybės pripažintas organizacijas, kurių kai kurios *ex lege* yra tradicinės, ir organizacijas, dėl kurių valstybinio pripažinimo nėra priimta jokio teisės akto; ir tarp vienų, ir tarp kitų gali būti (ir yra) tokių, kurios vadinamos bažnyčiomis, bet tai nesuponuoja jokių teisinio statuso skirtumų. Pagal RBBĮ valstybės pripažinimas suponuoja valstybės įsipareigojimą palaikyti atitinkamų religinių bendrijų dvasinį, kultūrinį ir socialinį palikimą, bet tai nereiškia, jog be valstybės pripažinimo (specifine žodžio „pripažinimas“ prasme) ir valstybės palaikymo negalima privačiai arba viešai išpažinti ir praktikuoti religijos ar tikėjimo, atlikti religinių apeigų, o įgyvendinti tokių tikėjimų tikslus siekiančios ir religinės organizacijos negali veikti *qua* religinės organizacijos – atlikti apeigų, turėti maldos namų, labdaros įstaigų, mokyklų dvasininkams rengti, laisvai tvarkytis pagal savo kanonus ir statutus ar sudaryti susitarimų su valstybe (Konstitucijos 43 str. 3–5 d.). Pagal Konstituciją juridinio asmens teises gali turėti ir valstybės pripažintos, ir tokio pripažinimo negavusios religinės organizacijos (43 str. 2 d.), atitinkančios įstatyme nustatytas sąlygas. Konstitucija toleruoja įvairias religines organizacijas ir garantuoja jų ir jų narių veikimo laisvę. Valstybės pripažinimas, juolab įtraukimas į tradicinių religinių bendruomenių ir bendrijų sąrašą, tik suteikia papildomų galimybių – tokių, kurias pagal įstatymus turi tradicinės bažnyčios ir religinės organizacijos. „Romuva“ savo peticijoje EŽTT jas vadino „papildomomis teisėmis“. Siekdama valstybės pripažinimo ji siekė ne vien formaliai paaukštinti savo statusą, bet ir gauti galimybę naudotis tomis „papildomomis teisėmis“. Bylą Strasbūre ji laimėjo. Bet statuso paaukštinimas įvyks tada, kai atitinkamą nutarimą priims Seimas. Jeigu priims.

115 Plačiau žr. Kūris, 2023.

5. Strasbūro Teismo argumentai

EŽTT „*Romuvos*“ byloje nusprendė, jog Lietuva pažeidė bendrijos pareiškėjos teises, įtvirtintas EŽTK 14 straipsnyje, paimtame kartu su 9 straipsniu, ir 13 straipsnyje. Pirmiau – šiek tiek anachroniškai – aptarsime šį nustatymą pagrindžiančius argumentus, o paskui pereisime prie klausimo, kodėl ši byla apskritai buvo nagrinėjama iš esmės.

Dėl Konvencijos 9 ir 14 straipsnių. Bendrija pareiškėja skundėsi tuo, kad Seimas atsisakė suteikti jai valstybės pripažinimą, nors ji atitiko visus RBBĮ nustatytus kriterijus. Tą atitiktį patvirtino TM ir kitos jos veiklą vertinusios institucijos. Bet Seimas nesirėmė jų išvadomis, o savo sprendimą grindė Seimo narių asmeniniais religiniais įsitikinimais ir politiniais interesais. Jie bendriją pareiškėją nepagrįstai kaltino ryšiais su Kremliumi, minėjo jos tariamą grėsmę krikščionybei, citavo jai nepalankų LVK pirmininko laišką Seimo nariams[116]. Pasak bendrijos pareiškėjos, Seimo atsisakymas suteikti jai valstybės pripažinimą suvaržė jos galimybę laisvai išpažinti religiją, jos sudarytos religinės santuokos nesukelia tų padarinių, kuriuos sukelia civilinės santuokos, ir turi būti sudarytos pakartotinai civilinės metrikacijos įstaigoje, o nacionalinis transliuotojas nesuteikia jai eterio laiko religinėms apeigoms transliuoti, kad jos taptų labiau prieinamos gyventojams. Bendrija pareiškėja teigė buvusi diskriminuojama: ji vertinta kitaip nei tokioje pačioje padėtyje buvusios kitos, daug mažiau sekėjų turėjusios, religinės bendrijos[117], nes ji pirmoji iš nekrikščioniškų bendrijų siekė valstybės pripažinimo. Be to, įstatymas draudžia valstybės pripažinimo negavusiai religinei bendrijai pakartotinai kreiptis dėl jo anksčiau nei po 10 metų, – šis draudimas yra neproporcingas ir nėra būtinas demokratinėje visuomenėje.

Vyriausybė teigė bendrijos pareiškėjos peticiją buvus nepriimtina (žr. 6 skirsnį), bet pateikė „platesnius paaiškinimus“. Jos vertinimu, TM išvada nebuvo privaloma Seimui ir galbūt buvo nepagrįsta, nes: „įvairūs religijotyrininkai“ abejoja praeityje buvus vieningą „baltų tikėjimą“; šį tikėjimą išpažįsta ir kitos, „Romuvai“ nepriklausančios, religinės bendruomenės, todėl jo sekėjų skaičių nustatę gyventojų surašymai neatspindi šios bendrijos atramos visuomenėje; bendrija pareiškėja įregistruota 2002 m., tad 2019 m. dar nebuvo suėjęs RBBĮ reikalaujamas 25 metų termi-

116 Be to, pasak bendrijos pareiškėjos, Seimo sprendimą taip pat galėjo paveikti kai kurių Seimo narių noras „įvykdyti politinį kerštą vienam iš tuo metu valdančiosios koalicijos lyderių“, palankiam „Romuvos“ tikėjimui. Apie šį argumentą studijoje užsimenama tik probėgšmais, bet aišku, kad jei neleistina Seimo nariams Seimo sprendimo grįsti savo asmeniniais religiniais įsitikinimais ir politiniais interesais, *a fortiori* neleistina jo grįsti politinio keršto motyvais.

117 Pvz., Lietuvos naujoji apaštalų bažnyčia, kuriai 2017 m. Seimas suteikė valstybės pripažinimą, turėjo tik 422 sekėjus, o Lietuvos evangelinio tikėjimo krikščionių sąjunga, kuriai valstybės pripažinimas suteiktas 2016 m., turėjo 1 852 sekėjus.

nas. Vyriausybės aiškinimu, religinių bendrijų valstybinis pripažinimas suponuoja suteikimą joms „papildomų“ turtinių teisių, o įstatyme nustatytus valstybinio pripažinimo kriterijus lengva pasiekti, todėl valstybė privalo išlaikyti teisingą pusiausvyrą tarp religijos laisvės ir viešojo intereso, o Seimas, suteikiantis valstybės pripažinimą religinei bendrijai ir šitaip nustatantis ryšį tarp jos ir valstybės, privalo „atlikti įvertinimą iš esmės“, kad nebūtų suteikta privilegijų jų nevertiems religiniams judėjimams, pavyzdžiui, parodijuojantiems religiją ar iš jos besišaipantiems[118]. Pasak Vyriausybės, bendrija pareiškėja yra labiau kultūrinė nei religinė bendrija, Lietuvoje išpažinti savo tikėjimą ir atlikti religines apeigas gali ir valstybės pripažinimo neįgijusios religinės bendrijos, o „daugelyje Europos katalikiškų šalių“ pagonių judėjimai neturi privilegijuoto statuso. Vyriausybė neigė ir diskriminuojantį LVK pirmininko laiško poveikį, nes jis nusiųstas tik vienam Seimo nariui ir esą nėra įrodymų, kad jis platintas už parlamentinės grupės „Už šeimą“ ribų (keli jos nariai net palaikė valstybės pripažinimo suteikimą bendrijai pareiškėjai).

EŽTT gausiai rėmėsi savo ankstesne jurisprudencija; jo nutarime nėra doktrininių novelų; visi argumentai yra iš ankstesnių, gerai žinomų sprendimų, kurių Seime nenorėta prisiminti. Pirmiausia Teismas pagrindė, kodėl bendrijos pareiškėjos skundas turi būti nagrinėjamas pagal Konvencijos 9 ir 14 straipsnius, paimtus kartu. Kadangi jo vaidmuo subsidiarus, EŽTT nesiėmė reikšti nuomonės „jautrios teologinės diskusijos tema“ ir *in abstracto* spręsti, ar „Romuva“ laikytina religine bendrija, bet jos religiniu pobūdžiu nesuabejojo[119]. Teismas pasirėmė tuo, kad Lietuvoje yra nustatyta tvarka įregistruotos kelios senovės baltų tikėjimo ben-

118 Vyriausybė nurodė pastafarianizmą (Skrajojančio spagečių monstro bažnyčią), džedaizmą ir dudeizmą. Šiame kontekste (net jei tai kuriozas) paminėtina, kad nuo 2015 m. Naujoji Zelandija pripažįsta pastafarianistų santuokas (BBC, 2015; Theguardian.com, 2016, Zauzmer, 2016). Kita vertus, 2016 m. JAV federalinis teismas atsisakė pripažinti pastafarianizmą religija (*Cavanaugh v. Bartelt* (2016)).

119 Anksčiau nagrinėtose bylose, kuriose buvo sprendžiama, ar pareiškėja organizacija laikytina religine, EŽTT rėmėsi tuo, kaip tuos dalykus buvo įvertinusios nacionalinės institucijos. Žr., pvz., *Kimlya ir kiti prieš Rusiją* (2009); *İzzettin Doğan ir kiti prieš Turkiją* [DK] (2016). Kitose šalyse dėl pagonybės kaip religijos iš esmės nekyla abejonių. Plg.: Islandijoje naujai sukurtas pagonių judėjimas *Ásatrúarfélagið* dar 1973 m. pripažintas religine organizacija ir turi teisę registruoti santuokas, taip pat teisę į dalį lėšų, surinktų kaip bažnyčios mokesčiai (šios organizacijos manymu, per mažą – *Ásatrúarfélagið prieš Islandiją* (nepriimtinumo sprendimas, 2012). Danijoje 2003 m. pagonių judėjimas *Forn Siðr* pripažintas religine bendrija ir pagal įstatymus turi teisę registruoti santuokas, teisę į tam tikras mokesčių privilegijas ir teisę turėti savo kapines (Lokis-dottir, 2008). Graikijoje Aukščiausiasis Teismas 2017 m. senovės helenistinei religijai pripažino „žinomos religijos“ statusą, suteikiantį teisę registruoti santuokas (Schulz, 2017; Chrysoupoulos, 2017). Latvijoje 1990 m. *Dievturi* įregistruota kaip religinė organizacija, bet neturi teisės registruoti santuokų (ją turi aštuonios religinės organizacijos, nurodytos Civilinio įstatymo 51 str. (Civillikums (1937)) ar mokytis tikybos (ją turi šešios organizacijos, nurodytos Religinių organizacijų įstatymo 6 str. 3 d. (Reliģisko organizāciju likums (1995)). Tačiau Latvija neseniai yra turėjusi valstybės vadovą, kuris teigė išpažįstąs pagonių tikėjimą (Collier, 2015).

druomenės ir kad iki svarstymų Seime, po kurių „Romuvai“ nesuteiktas valstybės pripažinimas, jokioms valstybės institucijoms nekilo abejonių dėl jos įsitikinimų religinio pobūdžio, kuriam paneigti nepakanka religijotyrininkų diskusijų apie šių įsitikinimų istorines šaknis. EŽTT 9 straipsnio saugoma teisė būtų teorinė ir iliuzinė, jei valstybės galėtų aiškinti religinės konfesijos sąvoką taip siaurai, kad netradicinė religija ar religinė mažuma netektų teisinės apsaugos. Valstybės pripažinimas būtų suteikęs bendrijai paraiškėjai „papildomas privilegijas“, įskaitant teisę jos dvasininkams atlikti santuokos, turinčios tokią pačią reikšmę kaip civilinė santuoka, apeigas ir teisę mokyti tikybos mokyklose. EŽTK 14 straipsnyje įtvirtintas diskriminacijos draudimas apima daugiau nei naudojimąsi tomis teisėmis ir laisvėmis, kurias valstybės privalo užtikrinti pagal Konvenciją ir jos protokolus; jis yra taikomas ir toms valstybės savanoriškai suteiktoms „papildomoms“ teisėms, kurios patenka į bet kurio EŽTK straipsnio bendrą taikymo sritį. Tad nors pagal EŽTK 9 straipsnį valstybės neprivalo leisti religinio švietimo valstybinėse mokyklose arba religines santuokas prilyginti civilinėms santuokoms, šie dalykai patenka į šio straipsnio taikymo sritį (kaip ir suteikimas religinėms bendrijoms įvairių tinkamą jų veiklą padedančių užtikrinti „privilegijų“), tad bendrijos pareiškėjos skundas nagrinėtinas pagal EŽTK 14 straipsnį. O kadangi valstybės pripažinimo nesuteikimas bendrijai pareiškėjai nepaveikė jos juridinio asmens statuso ir neapribojo galimybės veikti ir išpažinti savo religiją, jos skundas nebuvo nagrinėjamas pagal EŽTK 9 straipsnį atskirai.

Teismas pripažino, kad valstybė gali vertinti religinių įsitikinimų teisėtumą ir jų raiškos būdus, bet, jei jie pasiekia tokį įtikimumo, rimtumo, susitelkimo ir svarbos lygį, kad juos apima Konvencijos 9 straipsnio garantuojama teisė į minties, sąžinės ir religijos laisvę, ji privalo būti neutrali ir nešališka. Valstybė pasirenka bendradarbiavimo su religinėmis bendruomenėmis formas ir neprivalo suteikti religinėms bendrijoms tokio ypatingo statuso, dėl kurio jos įgytų privilegijų, bet, jei toks statusas yra sukurtas, valstybė, būdama neutrali ir nešališka, turi pasirūpinti, kad religinės grupės turėtų galimybę kreiptis dėl jo ir kad nustatyti kriterijai būtų taikomi be diskriminacijos. Pagal RBBĮ netradicinės religinės bendrijos dėl tokio statuso – valstybės pripažinimo galėjo kreiptis praėjus 25 metams nuo įregistravimo; TM, įgaliota institucija, nustatė, kad bendrija pareiškėja buvo įregistruota daugiau nei prieš 25 metus, turi „pakankamą“ atramą visuomenėje, o jos mokymas ir apeigos neprieštarauja įstatymui ir dorai, taigi ji atitinka įstatyme nustatytus reikalavimus. EŽTT nerado pagrindo suabejoti TM išvada. Jis nesiėmė vertinti, kuri data laikytina bendrijos pareiškėjos pirminio įregistravimo data ir kokia atrama visuomenėje būtų „pakankama“ pagal Lietuvos teisę, bet netiesiogiai pripažino, kad ta atrama yra „pakankama“, nes Seimas yra suteikęs valstybės pripažinimą ir religinėms bendrijoms, turėjusioms mažiau sekėjų nei „Romuva“. Nors „Romuvos“ padėtis buvo panaši į tų bendrijų, Seimas ją vertino kitaip nei jas. Skirtingas

vertinimas nebūtų diskriminacinis, jei nebūtų grindžiamas tam tikromis identifikuojamosiomis savybėmis ar statusu. O kuo pagrįstas skirtingas vertinimas šiuo atveju? Nei RBBĮ, nei kiti teisės aktai, nei teismų praktika aiškiai nenustato, kada Seimas gali nesuteikti valstybės pripažinimo religinei bendrijai, kai yra pateikta palanki TM išvada; niekur nenurodyta ir tai, ar Seimas gali ginčyti tokią išvadą; todėl kyla grėsmė, kad Seimo sprendimai bus savavališki, be to, religinės bendrijos neturi galimybės sužinoti, į kokius kriterijus gali būti atsižvelgiama sprendžiant dėl valstybės pripažinimo suteikimo joms. Ir apskritai problemiška, kad dėl valstybės pripažinimo suteikimo religinėms bendrijoms sprendžia Seimas – politinė institucija[120].Todėl esminę reikšmę turi tai, kokiais motyvais Seimas grindė skirtingą būtent „Romuvos" vertinimą. Nors Seimas sprendimą priėmė balsavimu, nenurodęs, kodėl šios bendrijos prašymas netenkinamas, EŽTT nustatė jo motyvus – *jie matyti iš Seimo narių pasisakymų svarstant šį klausimą*.

Čia nebuvo netikėtumų. Teismo vertinimu, valstybės pripažinimo nesuteikimą bendrijai pareiškėjai bent iš dalies (ir ne taip jau mažai) *lėmė jos religiniai įsitikinimai* – vienas iš Konvencijos 14 straipsnyje nurodytų pagrindų, kuriais draudžiama diskriminacija; kitoks bendrijos pareiškėjos vertinimas nei panašioje padėtyje buvusių kitų religinių bendrijų negali būti pateisinamas nuorodomis į jos tikėjimo pobūdį[121]. EŽTT sugrupavo ir įvertino visus Seimo narių išsakytus argumentus – ir nė vienos grupės argumentai negalėjo pateisinti Seimo sprendimo atsisakyti suteikti valstybės pripažinimą „Romuvai": 1) jis nebuvo pateisinamas nacionalinio saugumo sumetimais, nes, nors kai kurie Seimo nariai teigė esant ryšį tarp „Romuvos" ir KGB ar Kremliaus politikos, šių įtarimų nepalaikė nė viena kompetentinga institucija (įskaitant NSGK), tokių įtarimų neišsakė Vyriausybė, EPK ir VAAT pripažino juos nepagrįstais[122], be to, nėra žinių, kad prieš „Romuvą" būtų pradėta kokia nors procedūra dėl jos tariamai keliamo pavojaus; 2) nepateisino Seimo sprendimo ir abejonės, ar „Romuvos" veikla yra religinė (o ne kultūrinė ar etnografinė) ir ar „baltų tikėjimo" buvimas yra „pakankamai įrodytas", – šitaip Seimas iš esmės kvestionavo šios bendrijos įsitikinimų teisėtumą ir jų raiškos būdus, o tai nesuderinama su valstybės pareiga būti neutralia ir nešališka, be to, „Romuvos" religinio pobūdžio neginčijo nė viena įgaliota institucija, o nei Seimas, nei Vyriausybė nė neįrodinėjo, kad jos pažiūros nesiekia reikalaujamo įtikimumo, rimtumo, susitelkimo ir svarbos lygio arba kad ją galima prilyginti kokiems nors

120 Tiek kiti byloje taikyti principai, tiek ir šis nebuvo jokia naujovė. Žr., pvz., *Magyar Keresztény Mennonita Egyház ir kiti prieš Vengriją* (2014). Šiame kontekste Teismas priminė ir šalių paaiškinimus dėl to, ar Seimo sprendimas galėjo būti grindžiamas „kerštu" konkrečiam politikui motyvais.

121 Ir šis principas – ne naujovė. Lietuva jau buvo pralaimėjusi bylą dėl jo nepaisymo – *Mockutė prieš Lietuvą* (2018).

122 Bylos nagrinėjimo EŽTT metu VAAT sprendimas nebuvo įsiteisėjęs, nes buvo apskųstas apeliacine tvarka, o vėliau neįsiteisėjo, nes buvo panaikintas formaliu pagrindu.

religijų parodijuotojams; 3) Seimo sprendimo nepateisino ir argumentai, susiję su bendrijos pareiškėjos faktiniu ar numanomu santykiu su krikščionybe. Šį klausimą verta aptarti plačiau.

Kai kurie Seimo nariai aiškino, jog dauguma lietuvių yra katalikai, rėmėsi istorine krikščionybės svarba Lietuvoje, taip pat poveikiu, kurį pagonių religinės bendrijos valstybinis pripažinimas esą galėjo turėti ryšiams su „krikščioniškuoju pasauliu“. EŽTT neprasprūdo pro akis tai, kad suteikdamas valstybės pripažinimą kitoms religinėms bendrijoms Seimas keliskart pabrėžė jų gerus santykius su LKB. EŽTT nespėliojo, kokį poveikį Seimo sprendimui galėjo turėti LVK pirmininko laiškas, bet pažymėjo, kad jis pasiekė daugiau nei pusę Seimo narių, buvo aiškiai cituojamas, jo turinys buvo aptariamas. LKB vadovybės valdžios laiškas buvo atsiųstas Seimui ir jame cituojamas, kai (anksčiau) buvo svarstomas kitos netradicinės religinės bendrijos, Septintosios dienos adventistų bažnyčios, valstybinio pripažinimo klausimas, – tame laiške išsakyta palanki LKB nuostata buvo pateikta kaip argumentas už valstybės pripažinimo suteikimą. EŽTT priminė, kad tikro religinio pliuralizmo puoselėjimas yra gyvybiškai svarbus demokratinei visuomenei, kad valdžia turi ne pašalinti įtampos priežastį panaikindama pliuralizmą, o užtikrinti, kad konkuruojančios grupės toleruotų viena kitą, ir kad šio valstybės vaidmens nereikia suvokti kaip mažinančio vaidmenį tikėjimo ar bažnyčios, su kuria istoriškai ir kultūriškai susiję šalies gyventojai. Daugumos ar istoriškai vyraujanti religija nepateisina mažumos religijos grupių diskriminacijos, o kai teisės į religijos laisvę įgyvendinimas yra padarytas priklausomu nuo išankstinio leidimo, pripažintos bažnyčios įtraukimas į leidimo suteikimo procesą yra nesuderinamas su valstybės pareiga išlikti neutraliai ir nešališkai. Nei daugumos religijos buvimas, nei tariama įtampa tarp pareiškėjos bendrijos ir daugumos religijos, nei daugumos religijos vadovybės priešinimasis negali būti objektyvus ir tvirtas pagrindas atsisakyti suteikti bendrijai pareiškėjai valstybės pripažinimą. EŽTT priminė ir Seimo narių nepaisytą Konstitucinio Teismo jurisprudenciją – valstybės ir bažnyčios atskirumą, Lietuvos valstybės pasaulietiškumą ir pareigą būti neutralia įsitikinimų klausimais, draudimą kurias nors pažiūras ar ideologiją paskelbti privalomomis, primesti individui ar nustatyti privalomą pažiūrų sistemą.

Strasbūro Teismo argumentuose, pagrindžiančiuose Konvencijos 14 straipsnio, paimto kartu su 9 straipsniu, pažeidimo nustatymą, yra dvi svarbios išlygos. Pirmoji: EŽTT, nustatęs šį pažeidimą, nusprendė, jog nebūtina nagrinėti dar ir to, ar bendrijos pareiškėjos teisės nebuvo pažeistos dėl to, jog valstybės pripažinimo negavusi religinė bendrija pakartotinai kreiptis dėl jo gali ne anksčiau nei po 10 metų. Formalus sprendimas palikti nenagrinėtą tam tikrą „papildomą“ klausimą yra itin dažnas EŽTT praktikoje; šiuo atveju (kaip ir daugeliu kitų) jis netiesiogiai rodo, kad EŽTT nemano, jog „Romuvai“ palankaus naujo sprendimo priėmimas turėtų užtrukti taip ilgai. Kamuolys buvo pasiųstas į Seimo aikštės pusę.

Kita svarbi išlyga – klasikinis *caveat*: EŽTT pabrėžė, kad jo užduotis yra ne nuspręsti, ar bendrijai pareiškėjai suteiktinas valstybės pripažinimas, o įvertinti, ar ji turėjo galimybę dėl jo kreiptis ir ar nustatyti kriterijai jai buvo pritaikyti be diskriminacijos. Formaliai tai palieka Seimui laisvas rankas dar kartą spręsti dėl valstybės pripažinimo suteikimo „Romuvai", juolab kad atsisakymas jį suteikti pažeidė Konvenciją. Čia tenka prisiminti klausimą, ką formuluotėje „gali būti valstybės pripažintos" reiškia žodis „gali". Žinome, kad didelė dalis Seimo narių būna linkę pasirinkti diskriminacinį aiškinimą, pagal kurį Seimas yra laisvas nesuteikti valstybės pripažinimo netradicinėms religinėms bendrijoms, nors jos ir atitinka įstatymo reikalavimus. Jei ir vėl būtų nueita šiuo keliu, bet būtų tikimasi, kad naujas diskriminacijos raundas nesibaigtų pralaimėta byla Strasbūre, tokiems Seimo nariams reikėtų nepamesti rūkstančio ginklo – nepripaistyti tokių nesąmonių, kokių buvo nesivaržant pripaistyta Seimo 2019 m. birželio 27 d. plenariniame posėdyje: apie „kultūrines bendrijas", „sovietmečio politikos tęsimą", „KGB", „Duginą", „Kremliaus instrukcijas" ir pan.; jei Seime būtų gautas „Romuvai" nepalankus LKB institucijų laiškas, jo patartina viešai necituoti. Ar šių atsargumo priemonių pakaktų? *Ne, bet nebūtų taip gėda.* Minėta, kad individualios *„Romuvos"* sprendimo įgyvendinimo priemonės apima pažeidimo padarinių pašalinimą, taigi – valstybės pripažinimo suteikimą šiai bendrijai, nes ji ir toliau laikytina atitinkančia nustatytus reikalavimus. Nėra pagrindo iš naujo nustatinėti faktų, jau konstatuotų TM išvadoje, juolab nuspręsti, kad jie iš esmės pasikeitė ir „Romuva" jau neatitinka nustatytų reikalavimų. Šiuo klausimu svarbus yra Konstitucinio Teismo 2021 m. rugsėjo 7 d. nutarimas (žr. 7 skirsnį).

Dėl Konvencijos 13 straipsnio. Sprendimo struktūroje EŽTT argumentai šiuo klausimu tokie trumpi, kad beveik nėra ką persakyti: bendrija pareiškėja skundėsi, kad Lietuvos teisėje nebuvo veiksmingos vidaus teisinės gynybos priemonės, kuri leistų ginčyti Seimo sprendimą. EŽTT šį skundą pripažino priimtinu ir pažymėjo, kad jis jau konstatavo, jog veiksmingų vidaus teisinės gynybos priemonių nebuvo. *Ergo*, buvo pažeistas Konvencijos 13 straipsnis[123].

Reikalas tas, kad EŽTK 13 straipsnio pažeidimą kolegija nustatė dar prieš imdamasi nagrinėti bendrijos pareiškėjos skundą pagal šį straipsnį – tada, kai sprendė dėl skundo pagal EŽTK 9 ir 14 straipsnius priimtinumo, tad beliko tik pakartoti tai, kas jau nustatyta, ir padaryti formalią išvadą. Tačiau skundo pagal EŽTK 13 straipsnį kontekste kyla svarbių konstitucinių klausimų.

123 Per Seimo 2022 m. balandžio 21 d. plenarinį posėdį surengtoje diskusijoje (žr. 8 skirsnį) Vyriausybės atstovė EŽTT pasakė: „Norėčiau atkreipti gerbiamo Seimo dėmesį, kad Teismas atskirai nustato Konvencijos 13 straipsnio pažeidimus išimtiniais atvejais, šiais sprendimais pirmiausia pabrėždamas teisminės kontrolės svarbą teisinėje valstybėje." Dėmesio atkreipti nepavyko – Seimo salėje apie tai nepaklausė ir nepasisakė niekas, o ir vėlesni įvykiai rodo, kad dėmesio šiam klausimui nepadaugėjo.

6. Peticijos priimtinumas: grįžimas į 2010-uosius

Vyriausybės paaiškinimai EŽTT dėl bendrijos pareiškėjos skundo pagal Konvencijos 9 ir 14 straipsnius iš esmės buvo lakoniški, nes, jos manymu, jis buvo nepriimtinas. Esą bendrija pareiškėja nepanaudojo jai prieinamų vidaus teisinės gynybos priemonių. Pasak Vyriausybės, pagal Lietuvos teisę kiekvienas asmuo, manantis, kad pažeidžiamos jo teisės, turi teisę kreiptis į teismą – tai aiškiai įtvirtinta ir rutiniškai kartojama Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. Konvencijoje įtvirtintas reikalavimas panaudoti visas vidaus teisinės gynybos priemones (35 str. 1 d.), atspindintis subsidiarumo principą, pagal kurį tarptautinė žmogaus teisių apsauga turi būti aktyvuota tik tada, kai to nepadaro pati valstybė, yra labai svarbi – dažnai nepermaldaujama – peticijų priimtinumo sąlyga; kita vertus, šis reikalavimas taikomas atsižvelgiant į konkrečios bylos aplinkybes, taigi lanksčiai. Tam skirta EŽTT jurisprudencija yra labai plati[124].

Vyriausybės dažnai prašo EŽTT atmesti peticijas dėl to, kad pareiškėjai esą nepanaudojo vidaus teisinės gynybos priemonių. Tačiau jos turi įrodyti, kad reikalaujama priemonė buvo „įtvirtinta teoriškai“ ir „įgyvendinama praktiškai“, kad ji atitinkamu laiku buvo veiksminga – buvo prieinama, galėjo atitaisyti pažeidimu padarytą žalą ir teikė asmeniui tinkamą sėkmės perspektyvą (angl. *reasonable prospect of success*, pranc. *perspective raisonnable de succès*). EŽTT, tarptautinis teismas, pats nesiima aiškinti nacionalinės teisės. Ar valstybės teisėje buvo reikalaujama veiksminga teisinės gynybos priemonė, jis sprendžia lygindamas, sverdamas ir vertindamas šalių argumentus. Būna, kad EŽTT išvados apie nacionalinį teisinį reguliavimą, taip pat ir apie vidaus teisinės gynybos priemones, paskatina atitinkamų šalių teisininkų prieštaravimus, esą Teismas neteisingai suprato ir įvertino nacionalinę teisę. Idant išvengtų klaidų, bet taip pat ir priekaištų (nebūtinai pagrįstų, o kartais padiktuotų ne vien teisinių interesų), EŽTT linksta vartoti atsargias formuluotes, tokias kaip „Vyriausybė neįrodė“, „Teismas nebuvo įtikintas“ ir pan. Kartais gali susidaryti įspūdis, kad Vyriausybė, gindama apskųstą sprendimą, nepadarė darbo iki galo – nes neišdėstė visų argumentų, kurie būtų leidę valstybei nepralaimėti bylos. Bet tikrovė yra nepermaldaujama, teisinė tikrovė taip pat: jei argumentų nėra, Vyriausybė jų neišras. Formuluotė „Vyriausybė neįrodė“ yra ir „*Romuvos*“ sprendime, bet vargu ar Vyriausybė galėjo pateikti EŽTT daugiau argumentų nei pateikė, nes „papildomų“ įtikinamų argumentų nebuvo, nepaisant konstitucinės maksimos, kad Lietuvoje kiekvienas asmuo, manantis, kad jo teisės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą.

124 Bendrieji principai dėl reikalavimo panaudoti veiksmingas vidaus teisinės gynybos priemones apibendrinti sprendime *Vučković ir kiti prieš Serbiją* [DK] (2014).

Dėl kreipimosi į administracinius teismus. Vyriausybės teigimu, administraciniai teismai turi kompetenciją nagrinėti skundus dėl Seimo veiksmų, jie tiria *Seimo aktus, priimtus vykdant viešąjį administravimą*, o valstybės pripažinimo suteikimo „Romuvai" klausimas patenka į šią kategoriją. Bet net jeigu skundžiamas Seimo sprendimas būtų ne viešojo administravimo aktas, o aktas, susijęs su valstybės valdžios vykdymu (apie šią skirtį netrukus), pareiškėja bendrija galėjo kreiptis į administracinius teismus ir prašyti atlyginti dėl neteisėtų valdžios institucijų veiksmų atsiradusią žalą. Vyriausybė pripažino, kad administraciniai teismai negali pripažinti Seimo priimto teisės akto neteisėtu, bet jie gali su atitinkamu prašymu kreiptis į Konstitucinį Teismą, o šis turi įgaliojimus tą padaryti. Vyriausybė pateikė pavyzdžių, kai administraciniai teismai, tyrę valstybės pareigūnų atleidimą iš pareigų arba atsisakymą paskirti asmenis į pareigas, kreipdavosi į Konstitucinį Teismą su prašymais įvertinti Seimo arba Vyriausybės priimtų sprendimų teisėtumą; kai kurie iš tų sprendimų buvo pripažinti neteisėtais. Taigi, Vyriausybės manymu, reikalaujamos teisinės gynybos priemonės Lietuvos teisėje buvo – ir yra.

Bendrija pareiškėja laikėsi priešingos nuomonės. Ji teigė neturėjusi veiksmingos vidaus teisinės gynybos priemonės, kurią buvus tvirtino Vyriausybė, nes Konstitucijoje įtvirtintas Seimo nario laisvas mandatas, todėl teismai negali įpareigoti Seimo balsuoti taip, o ne kitaip, priimti tokį, o ne kitokį sprendimą. O Vyriausybės pateikti teismų praktikos pavyzdžiai yra apie labai skirtingus dalykus nei nagrinėjami šioje byloje.

EŽTT pažymėjo, kad RBBĮ nėra eksplicitiškai įtvirtinta galimybė apskųsti Seimo sprendimą atsisakyti suteikti valstybės pripažinimą religinei bendrijai – jame tik įtvirtinta tokios bendrijos teisė po 10 metų teikti naują prašymą. Bet Vyriausybė galimybę bendrijai pareiškėjai kreiptis į administracinius teismus įrodinėjo ne remdamasi šiuo įstatymu. Ji teigė, kad bendrijos pareiškėjos teisė apskųsti Seimo sprendimą administraciniams teismams kilo iš bendrosios, visų asmenų, teisės kreiptis į teismą, įtvirtintos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. Esą Seimo sprendimo teisėtumas būtų buvęs nagrinėjamas, nes jis buvo viešojo administravimo aktas. Bet net jei jis būtų ne viešojo administravimo aktas, o aktas, susijęs su valstybės valdžios vykdymu (apie šią skirtį netrukus), buvo galima pagal Civilinio kodekso 6.271 straipsnį reikalauti juo padarytos turtinės ar neturtinės žalos atlyginimo. O jeigu administracinių teismų sprendimai būtų netenkinę pareiškėjos bendrijos, ji galėjo kreiptis su konstituciniu skundu į Konstitucinį Teismą; jei šis būtų pripažinęs Seimo sprendimą neteisėtu, jis būtų netekęs teisinės galios, o „Romuva" būtų galėjusi kreiptis į Seimą su nauju prašymu suteikti jai valstybės pripažinimą nepraėjus nustatytiems 10 metų. Argumentą dėl kreipimosi į administracinius teismus su prašymu atlyginti žalą EŽTT atmetė iškart, be platesnio aiškinimo, nes bendrija pareiškėja skundėsi ne dėl patirtų materialinių nuostolių ar pan., o dėl Seimo atsisakymo suteikti jai valstybės pripažinimą, tad vien kompensacinė priemonė, kai nėra

galimybės skundžiamą Seimo sprendimą panaikinti arba Seimui privalomu teismo sprendimu pripažinti neteisėtu, negalėjo tinkamai atitaisyti žalos, dėl kurios skundžiamasi. EŽTT jurisprudencijoje veiksmingomis laikomos tik tokios priemonės, kurios tiesiogiai ištaiso padėtį. Beje, kaip minėta, „Romuva“ neprašė atlyginti žalos ir EŽTT nagrinėtoje byloje, ir ne tik žalos, bet ir bylinėjimosi išlaidų.

Nustačius, kad kreipimasis į administracinius teismus su prašymu atlyginti žalą nebuvo veiksminga teisinės gynybos priemonė, liko išsiaiškinti, ar administraciniai teismai, jei bendrija pareiškėja būtų į juos kreipusis, galėjo vertinti Seimo sprendimo teisėtumą ir ar tai galėjo baigtis jo teisinės galios panaikinimu, nesvarbu, ar ją panaikintų patys administraciniai teismai, ar į procesą būtų įtrauktas Konstitucinis Teismas. Ne, negalėjo. EŽTT pasirėmė LVAT išaiškinimu, kad administraciniai teismai nenagrinėja skundų dėl *Seimo sprendimų, susijusių su valstybės valdžios vykdymu*, tad negali ir kreiptis dėl jų į Konstitucinį Teismą. Šitaip esminę reikšmę įgijo klausimas, ar Seimo sprendimas, kurį „Romuva“ esą galėjo apskųsti administraciniams teismams, buvo aktas, susijęs su valstybės valdžios vykdymu, kurio jie netirtų, ar jis buvo jiems teismingas viešojo administravimo aktas.

Tai labai svarbi ir itin problemiška skirtis. Sąvoką „teisės aktas, susijęs su valstybės valdžios vykdymu“ į apyvartą įvedė Konstitucinis Teismas – jis ją pavartojo 2010 m. gegužės 13 d. nutarime; nuo tada ji prigijo administracinių teismų praktikoje (kur yra vartojama šiek tiek inertiškai). Toje konstitucinės justicijos byloje Konstitucijai neprieštaraujančia pripažinta ABTĮ nuostata, pagal kurią administracinių teismų kompetencijai nepriskiriama tirti Respublikos Prezidento ir Vyriausybės (kaip kolegialios institucijos) veiklos. Konstitucinis Teismas šią nuostatą išaiškino siaurinamai, kaip taikytiną tik tiems minėtų institucijų aktams, kuriuos leidžiant yra vykdoma valstybės valdžia. Šitaip aktai, susiję su valstybės valdžia, buvo *atskirti* nuo viešojo administravimo aktų, netgi *priešpriešinti* jiems: pirmųjų administraciniai teismai negali tirti, antruosius – tiria. Nesigilinant į visus šios skirties aspektus (tarp kurių yra ir keliančių prieštaringų minčių), pažymėtina, kad tame nutarime viešojo administravimo sąvoka vartojama taip, kaip ji tos bylos nagrinėjimo metu buvo apibrėžta ABTĮ[125]; lygiai taip pat tuo metu ji buvo apibrėžta ir Viešojo administravimo įstatyme (VAĮ). Šiandien VAĮ ji apibrėžta jau kitaip[126], o ABTĮ jos apibrėžimo visai nėra. Nėra viešojo administravimo sąvokos

125 Viešasis administravimas – tai „įstatymų ir kitų teisės aktų reglamentuojama viešojo administravimo subjektų veikla, skirta įstatymams ir kitiems norminiams teisės aktams įgyvendinti priimant administracinius sprendimus, teikiant įstatymų nustatytas administracines paslaugas, administruojant viešųjų paslaugų teikimą ir atliekant viešojo administravimo subjekto vidaus administravimą“ (2 str. 1 d.).

126 Viešasis administravimas – tai „teisės aktais reglamentuota viešojo administravimo subjektų veikla, skirta teisės aktams įgyvendinti: administracinis reglamentavimas, administracinių sprendimų priėmimas, teisės aktų ir administracinių sprendimų įgyvendinimo priežiūra, administracinių paslaugų teikimas, viešųjų paslaugų teikimo administravimas“ (2 str. 18 d.).

ir Konstitucijoje – sąvoka „valstybės valdžia“, yra, o sąvokos „viešasis administravimas“ – ne. Konstitucinio Teismo nutarimai kartu su juose suformuluota oficialiąja konstitucine doktrina turi Konstitucijos galią. Bet vien nuo to, kad sąvoka „viešasis administravimas“ atsirado viename – 2010 m. gegužės 13 d. – Konstitucinio Teismo nutarime, *ji netapo konstitucine doktrinine sąvoka*, kuri įvardytų tai, kas įtvirtinta Konstitucijoje, tik nepavadinta tuo žodžiu (kaip, pavyzdžiui, sąvokos „valdžių padalijimas“, „pilietinė tauta“, „atsakingas valdymas“, „pasaulietinė valstybė“, „geopolitinė orientacija“ ar „viešasis interesas“). Autonomiškos konstitucinės doktrininės sąvokos „viešasis administravimas“ Teismas ne tik neapibrėžė, bet nė nesukūrė nei tame nutarime, nei vėlesnėje jurisprudencijoje[127].

Tą reikia paaiškinti. Kadangi konstitucinės sąvokos negali būti aiškinamos pagal tai, kaip jos yra vartojamos įstatymuose, konstitucinės doktrininės sąvokos taip pat negali būti nei sukuriamos, nei aiškinamos pagal tai, kaip jos yra apibrėžtos įstatymuose, juolab kad, kaip matome, tie apibrėžimai gali kisti – ir kinta. Konstitucinio Teismo 2010 m. gegužės 13 d. nutarime sąvoka „viešasis administravimas“ *nėra* konstitucinė doktrininė sąvoka dėl to, kad ji jame vartojama aiškinant ne Konstitucijoje, o tuometiniame ABTĮ nustatytą teisinį reguliavimą. Tame nutarime ji atliko *instrumentinę funkciją* – leido siaurinamai išaiškinti tiriamą nuostatą ir pripažinti ją neprieštaraujančia Konstitucijai. Taip pat ir išaiškinimas, kad administraciniai teismai gali tirti Respublikos Prezidento ir Vyriausybės (kaip kolegialios institucijos) viešojo administravimo aktus, bet jų kompetencijai nepriskiriama tirti šių institucijų veiklos, kuria įgyvendinama valstybės valdžia, neturi būti, bent be išlygų, laikomas iš Konstitucijos kylančiu kompetencijos padalijimu (bent jau kol to nėra konstatavęs Konstitucinis Teismas) – šis išaiškinimas atliko instrumentinę funkciją tiriant tuometinį ordinarinį reguliavimą, bet, pakeitus tą ordinarinį reguliavimą, juo negalima mechaniškai remtis. Ribą tarp aktų, kuriais vykdomas viešasis administravimas, ir aktų, susijusių su valstybės valdžios vykdymu, brėžia ordinarinė teisė; net darant prielaidą, kad tokia riba kyla iš Konstitucijos, tame Konstitucinio Teismo nutarime nėra paaiškinta, kur ji ir kokia ji; asmuo, ketinantis kreiptis į administracinius teismus, jos *a priori* nežino, nebent dėl tam tikros rūšies aktų jau būtų atitinkama administracinių teismų praktika (precedentai). O ordinarinės teisės brėžiama riba yra paslanki: jeigu įstatymais išplečiama viešojo administravimo sritis, minėtų institucijų sprendimų, susijusių su valstybės valdžios vykdymu, išleidimas apima ir tam tikrus viešojo administravimo elementus[128].

127 Gal neatsitiktinai sąvoką „teisės aktas, susijęs su valstybės valdžios vykdymu“ Konstitucinis Teismas vėliau yra pavartojęs tik vienąkart – 2016 m. birželio 28 d. sprendime, kuriame *à propos* citavo 2010 m. gegužės 13 d. nutarimą.

128 Formuluotė „aktai, susiję su valstybės valdžios vykdymu“, jei jie griežtai priešpriešinami aktams, kuriais vykdomas viešasis administravimas, nėra tiksli. Visos Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalyje nurodytos institucijos net ir viešojo administravimo sprendimus priima ne vien kaip administra-

Konstitucinio Teismo 2010 m. gegužės 13 d. nutarime yra teiginys (pakartotas dukart), suponuojantis tam tikrus apribojimus teismams, taip pat ir administraciniams, į kuriuos įvairūs asmenys galėtų kreiptis dėl minėtų institucijų aktų teisėtumo. Štai jis: „Seimo, Respublikos Prezidento, Vyriausybės, Teismo konstitucinio statuso ypatumai, susiję su valstybės valdžios vykdymu ir valstybės valdžių padalijimu, *inter alia* suponuoja tai, jog šios institucijos negali perimti viena kitos konstitucinių įgaliojimų, taigi ir teismai, į kuriuos suinteresuoti asmenys kreipiasi su prašymais išnagrinėti Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės aktus arba kitaip pasireiškiančią šių institucijų veiklą, negali perimti Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės konstitucinių įgaliojimų, t. y. už šias valdžios institucijas priimti atitinkamų sprendimų arba įpareigoti minėtų valdžios institucijų išleisti aktus, susijusius su valstybės valdžios vykdymu.“ Akivaizdu, kad „negali perimti <...> konstitucinių įgaliojimų, t. y. už šias valdžios institucijas priimti atitinkamų sprendimų arba įpareigoti [jų] išleisti aktus, susijusius su valstybės valdžios vykdymu“, nėra tas pats, kas „negali tirti jų aktų“. Juolab kad pateiktoje citatoje sąvoka

cinės įstaigos, bet ir kaip valstybės valdžios institucijos; valstybės valdžios vykdymas yra jų *raison d'ȇtre*; jos nenustoja jos vykdyti, kai priima sprendimus, kuriuos (kintanti) ordinarinė teisė tam tikru metu priskiria viešajam administravimui. Skirtumas tas, kad, priimdamos aktus, kuriais nėra vykdomas viešasis administravimas (kaip jis suprantamas pagal įstatymus), šios institucijos turi vertybinio ir politinio (ne tik *politics*, bet ir *policy* prasme) apsisprendimo laisvę, taigi nevaržomai sprendžia, ar tam tikrą aktą apskritai reikia priimti, o ne tik sprendžia dėl jo turinio. Jos gali pasinaudoti arba nepasinaudoti teise priimti vertybinius ir politinius sprendimus. Tuo tarpu vykdydamos viešąjį administravimą šios institucijos (kaip ir nepaminėtosios Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalyje) turi administracinę diskreciją, kuri yra siauresnė už (pavadinkime taip) vertybinę ar politinę. Administracinė diskrecija reiškia tam tikrą laisvę apsispręsti dėl priimamo sprendimo turinio, bet ne dėl jo tikslingumo: institucijos neturi teisės jo nepriimti – jį priimti yra jų pareiga. Tad administracinė diskrecija suponuoja ne tik sprendimų priėmėjų subjektinę teisę, bet ir reglamentuotą pareigą. Subjektinė teisė čia yra subordinuota pareigai – ji reiškia laisvę to reglamentavimo ribose apsispręsti, kaip įvykdyti tą pareigą. Kaip jau minėta, tokią subjektinę teisę labiau tiktų vadinti įgaliojimais – žodžiu, apimančiu ir subjektinę teisę, ir teisinę pareigą. Tačiau ir vienu, ir kitu atveju šios institucijos vykdo valstybės valdžią. Plg. šį aiškinimą: Lietuvos administracinių teismų praktikoje *administracinė diskrecija suprantama kaip „galia*, suteikianti administravimo subjektui tam tikrą veiklos *laisvę priimant sprendimus*, įgalinanti jį iš keleto *teisiškai* galimų elgesio variantų pasirinkti tą, kuris, *jo nuomone*, yra *tinkamiausias“; taigi administracinę* diskreciją apibūdina tai, kad: 1) ji „palieka viešojo administravimo subjektui tam tikrą pasirinkimą dėl, jo nuomone, teisingiausio administracinio sprendimo (teisėto ir tikslingo <...> administracinio sprendimo)“; 2) „subjektas pasirinkimą gali daryti tik tarp teisiškai galimų variantų“; 3) „[pasirinkdamas], kuris yra geriausias tarp teisės siūlomų variantų, – viešojo administravimo subjektas atlieka tam tikrą vertybinį pasirinkimą, t. y. viešojo administravimo subjektas priimdamas savo sprendimą sprendžia politinio ir ekonominio tikslingumo klausimą“ (Paužaitė-Kulvinskienė, 2023 (deja, šio įžvalgaus ir nuoseklaus apibūdinimo neatitinka publikacijos pavadinimas, kur, turbūt siekiant trumpumo ar skambumo, administracinė diskrecija netiksliai pavadinta „pasirinkimais vertybinėse situacijose tarp teisės ir tikslingumo“ – iš apibūdinimo matyti, kad pasirinkimai yra ne tarp teisės ir tikslingumo, o tikslingumo pasirinkimai teisės apibrėžtose ribose)). Turbūt nebūtų pro šalį, jei Konstitucinis Teismas patikslintų jo paskleistą šiek tiek dezorientuojančią formuluotę (kurios ir pats nevartoja savo vėlesnėje jurisprudencijoje) – vietoj „aktų, susijusių su valstybės valdžios vykdymu“ įtvirtintų tinkamesnį.

„teismai“ apima ir Konstitucinį Teismą, o jam Konstitucijoje *tikrai nėra* nustatyta jokių apribojimų tirti Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės aktų, nors ir jis negali „už šias valdžios institucijas priimti atitinkamų sprendimų arba įpareigoti [jų] išleisti aktus, susijusius su valstybės valdžios vykdymu“. Tad net ir „aktai, susiję su valstybės valdžios vykdymu“, neturi visiško imuniteto nuo teisminės kontrolės[129].

Todėl svarstytina, ar 2010 m. Konstitucinis Teismas, pripažindamas ginčytą ABTĮ nuostatą neprieštaraujančia Konstitucijai, nesuklydo ar bent be reikalo nekomplikavo situacijos. Negi ne nuosekliau būtų buvę ne instrumentalizuoti įstatymuose vis kitaip apibrėžiamą sąvoką „viešasis administravimas“ – tam, kad būtų „išgelbėta“ nerangiai ir prieštaringai sukonstruota ABTĮ nuostata, o principingai pripažinti ją antikonstitucine (pažeidžiančia konstitucinę teisę kreiptis į teismą) ir šitaip užtikrinti, kad bet kuris minėtų institucijų aktas galėtų būti tiriamas teisme[130]. Jeigu tas aktas iš tikrųjų būtų, Teismo žodžiais tariant, susijęs su valstybės valdžios vykdymu, o jo teisiškai reglamentuotas išleidimo procesas neapimtų jo-

129 Kaip pavyzdį galima paminėti Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 22 d. nutarimą, priimtą byloje, kurioje pareiškėjas – Seimas ginčijo Respublikos Prezidento dekretą, kuriuo šis vetavo Seimo priimtą įstatymą. Konstitucinis Teismas tyrė tą dekretą ir pripažino neprieštaraujančiu Konstitucijai. Be jokios abejonės, tas dekretas buvo, vartojant Konstitucinio Teismo 2010 m. terminiją, aktas, susijęs su valstybės valdžios vykdymu *par excellence*. To dekreto išleidimo procese nebuvo jokių viešojo administravimo elementų, turbūt tokiame akte jų ir negalėtų būti – bet jis buvo tiriamas teismine tvarka.

130 Tos nuostatos „išgelbėjimas“ abejotinas dar ir štai dėl ko. Nors ABTĮ dabar jau išdėstytas kita, 2016 m. birželio 2 d., redakcija, ta nuostata liko beveik nepakitusi – Konstitucinis Teismas nenurodė, kad ji, nors pripažinta neprieštaraujančia Konstitucijai, turėtų būti suformuluota kitaip. Tad ji ir toliau suformuluota iš esmės taip pat – taip, kad joje nėra nubrėžta jokios skirties tarp administraciniams teismams teismingų aktų, kuriais vykdomas viešasis administravimas, ir jiems neteismingų aktų, susijusių su valstybės valdžios vykdymu. Tą nuostatą reikia skaityti kartu su ją pateisinančiu Konstitucinio Teismo 2010 m. gegužės 13 d. nutarimu – tai turbūt ne pats patogiausias būdas skaityti įstatymus. Šiuo metu nustatyta, kad „administracinių teismų kompetencijai nepriskiriama tirti Respublikos Prezidento, Seimo, Seimo narių, Ministro Pirmininko, Vyriausybės, Konstitucinio Teismo, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir Lietuvos apeliacinio teismo teisėjų veiklos, kitų teismų teisėjų, taip pat prokurorų, ikiteisminio tyrimo pareigūnų ir antstolių procesinių veiksmų, susijusių su teisingumo vykdymu ar bylos tyrimu, taip pat su sprendimų vykdymu, ir Seimo kontrolieriaus, žvalgybos kontrolieriaus ir vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus sprendimų“ (18 str. 2 d.). Negana to, sąrašas institucijų, kurių veiklos nepriskirta tirti administraciniams teismams, vis plečiamas, įtraukiant į jį anksčiau neįrašytas institucijas, pvz., neseniai įsteigtą žvalgybos kontrolieriaus instituciją. Tačiau jei Konstituciniam Teismui pavyko „išgelbėti“ Respublikos Prezidento ir Vyriausybės (kaip kolegialios institucijos) veiklos tyrimo nepriskyrimą administracinių teismų kompetencijai, tai ką daryti su Seimo kontrolieriaus, žvalgybos kontrolieriaus ir vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus sprendimais? Jei jų veiklos tyrimo nepriskyrimas administracinių teismų kompetencijai gali būti konstituciškai pateisinamas, tai tik ne tuo pagrindu, kad ši nuostata esą neleidžia tirti jų aktų, susijusių su valstybės valdžios vykdymu, nes kontrolieriai (kaip ir prokurorai, ikiteisminio tyrimo pareigūnai ar antstoliai) nėra valstybės valdžią vykdančios institucijos (jie neminimi Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalyje; apie jų nepriskyrimą nei įstatymų leidžiamajai, nei vykdomajai, nei teisminei valdžiai žr. Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimą).

kių viešojo administravimo elementų, teismo, kurio būtų prašoma patikrinti jo teisėtumą (taip pat ir Konstitucinio Teismo) sprendimas būtų prognozuojamas, paprastas ir aiškus: tas aktas *atitinka Konstituciją*, ir tiek. Dabar gi buvo sukurta kažkas panašaus į *politinių klausimų doktriną*, pagal kurią valdžios institucijų aktai gali būti neteismingi teismams, jeigu jais išsprendžiamas „politinis“ klausimas. Ši doktrina sunkiai dera su teisės viešpatavimo imperatyvu, su bendruoju teisės principu *ubi ius, ibi remedium* (minimu ir Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje, taip pat ir 2010 m. gegužės 13 d. nutarime), su konstitucinių teismų „išradėjo“ Hanso Kelseno požiūriu, kad jeigu Konstitucija nedraudžia tam tikro („politinio“) sprendimo, vadinasi, ji jį leidžia, su itin giliai teismų diskreciją analizavusio autoriaus Aharono Barako principine nuostata „viskas yra teisminga“ (angl. *everything is justiciable*) ir kt.

Kita vertus, analogija su politinių klausimų doktrina (kurios čia nėra galimybės analizuoti plačiau) yra ribota, nes net ir Konstitucinio Teismo 2010 m. gegužės 13 d. nutarime nėra jokios užuominos, kad aktai, susiję su valstybės valdžios vykdymu, apskritai negalėtų būti tiriami teismo. Nors tie aktai neteismingi administraciniams (ir bendrosios kompetencijos) teismams, jie teismingi Konstituciniam Teismui. Konstitucijoje nėra jokių ribojimų, dėl kurių jis galėtų netirti kurio nors Konstitucijos 105 straipsnio 1 ar 2 dalyje nurodyto akto, nesvarbu, ar jis susijęs su valstybės valdžios, ar „tik“ su viešojo administravimo vykdymu. Jis yra ne kartą tyręs tokių aktų teisėtumą, tik konstitucinės justicijos bylas inicijuodavo ne teismai, o kiti subjektai. Problema yra ne aktų, susijusių su valstybės valdžios vykdymu, teisėtumo patikros galimumas ar negalimumas, o tai, *kokiomis procesinėmis priemonėmis įmanoma inicijuoti šią patikrą*, jeigu jau jos negalima inicijuoti per administracinius (ar kitus) teismus.

Šiek tiek ironiška, kad Vyriausybė rėmėsi skirtimi tarp aktų, kuriais vykdomas viešasis administravimas, ir aktų, susijusių su valstybės valdžios vykdymu, nors Konstitucinio Teismo 2010 m. gegužės 13 d. nutarime, kuriame įvesta ši skirtis, nieko nerašoma apie Seimo aktus. Teismas ginčijamą ABTĮ nuostatą tyrė tik ta apimtimi, kuria ją ginčijo pareiškėjai – VAAT ir LVAT, t. y. tiek, kiek ja administracinių teismų kompetencijai (buvo) nepriskirta tirti Respublikos Prezidento ir Vyriausybės (kaip kolegialios institucijos) veiklos: „administracinių teismų kompetencijai nepriskiriama tirti Respublikos Prezidento <...>, Vyriausybės (kaip kolegialios institucijos) <...> veiklos <...>“. Vietoj žodžio „Seimas“ – kupiūros. Daugiau tirti toje byloje nebuvo būtina. Bet Vyriausybė neklydo: tai, kas konstatuota dėl tų dviejų institucijų aktų imuniteto nuo patikros administraciniuose teismuose, *mutatis mutandis* tinka ir Seimo aktams. Taip tą nutarimą suprato ir LVAT, kurio išaiškinimu pasirėmė EŽTT.

Bendrija pareiškėja rėmėsi LVAT išaiškinimu, grindžiamu Konstitucinio Teismo 2010 m. gegužės 13 d. nutarimu, įrodinėdama, kad jos skundžiamas Seimo

sprendimas buvo aktas, susijęs su valstybės valdžios vykdymu, kurio administraciniai teismai neturi kompetencijos tirti. O Vyriausybė tuo išaiškinimu rėmėsi mėgindama įrodyti, kad jis ne tik neužkerta kelio administraciniams teismams tirti tą Seimo aktą, bet, priešingai, leidžia jį tirti, nes tas Seimo sprendimas buvo viešojo administravimo aktas. Vis dėlto Seimo įgaliojimų išskaidymas į dvi kategorijas nepadėjo Vyriausybei apginti Seimo sprendimo. Vyriausybė ne tik nepateikė teismų praktikos panašiose bylose pavyzdžių, nes jų nebuvo (jos pateikti pavyzdžiai per daug skyrėsi nuo bendrijos pareiškėjos bylos, kad būtų galima jais remtis), bet ir nepaaiškino, kodėl valstybės pripažinimo suteikimas religinėms bendrijoms buvo viešojo administravimo funkcija – nes to paaiškinti buvo neįmanoma. Vyriausybė pati pripažino Seimo vaidmenį suteikiant valstybės pripažinimą religinėms bendrijoms valstybės vardu ir šitaip nustatant ryšį tarp jų ir valstybės; o tai, kad valstybės pripažinimo suteikimas yra išskirtinė Seimo teisė ir kad religinių bendrijų statuso skirtumai kyla iš Konstitucijos, yra konstatavęs ir Konstitucinis Teismas, reiškia, jog, pasak EŽTT, nebuvo įrodyta, kad skundžiamas Seimo sprendimas buvo viešojo administravimo aktas, teismingas administraciniams teismams. Išvada: Vyriausybės įrodinėjama teisinės gynybos priemonė nebuvo nei „įtvirtinta teoriškai“, nei „įgyvendinama praktiškai“. Išties, sunku įrodyti Lietuvos teisėje buvus teisinės gynybos priemonę, galėjusią bendriją pareiškėją apginti nuo Seimo savivalės, kai tos priemonės nebuvo. O savivalė – buvo.

Dėl kreipimosi į Konstitucinį Teismą. „Romuvos“ byla galėjo patekti – bet nepateko – į Konstitucinį Teismą trimis keliais (netrukus pamatysime, kad buvo ir ketvirtasis). Vyriausybė nurodė du. Pirmasis: prašyti Konstitucinio Teismo ištirti Seimo atsisakymo suteikti bendrijai pareiškėjai valstybės pripažinimą teisėtumą galėjo administraciniai teismai. EŽTT įvertino šį kelią kaip nerealistinį, nes Seimo sprendimas nebuvo jiems teismingas. Tai jau aptarta. Antrasis kelias: į Konstitucinį Teismą su konstituciniu skundu galėjo kreiptis pati „Romuva“, jei administracinių teismų sprendimai būtų jos netenkinę. Be abejo, jie *būtų* jos netenkinę, nes tie sprendimai būtų buvę – atmesti prašymą. Trečiasis, Vyriausybės nepaminėtas, kelias bylai pasiekti Konstitucinį Teismą buvo ne teismo, bet kurio nors kito Konstitucijos 106 straipsnio 1 dalyje nurodyto subjekto kreipimasis į jį. Išties, į jį galėjo kreiptis Seimas *in corpore*, 1/5 visų Seimo narių grupė arba Vyriausybė. Dėl Seimo kreipimosi buvo galima neturėti vilčių – neįtikėtina, kad toks pasiūlymas būtų surinkęs balsų daugumą. Sunkiau paaiškinti, kodėl į Konstitucinį Teismą nesikreipė 1/5 Seimo narių grupė; šiaip ar taip, 2019 m. birželio 27 d. net 40 jų balsavo už pateiktą Seimo nutarimo projektą, o kreiptis pakanka 29-ių. Vienas iš paaiškinimų galėtų būti nejautrumas mažumų teisėms, bet tai tik spėjimas. O štai Vyriausybės kreipimasis būtų buvęs nepaprastai įdomus teisinis ėjimas (ne tik dėl to, kad jos kreipimaisi labai reti). EŽTT laikosi principinės nuostatos (ir ją rutiniškai kartoja), kad valstybėms turi būti sudaryta galimybė savo teisės siste-

mos priemonėmis atitaisyti padarytus pažeidimus; bylas (kuriose nustatoma, ar iš tikrųjų padaryta pažeidimų) EŽTT nagrinėja tik tada, kai (tariami) pažeidimai nebuvo atitaisyti. *Ex post* svarstymas, ar Vyriausybės kreipimasis į Konstitucinį Teismą būtų padėjęs jai Strasbūre, būtų spekuliatyvus – atsakymas priklausytų nuo to, ką būtų nutaręs Konstitucinis Teismas. Be to, šis svarstymas grynai hipotetinis, nes šitokiam nestandartiniam ėjimui reikėjo mąstymo *out of the box*, o jo požymių šiuo atžvilgiu nematyti[131]. Tiesa, *out of the box* mąstymą, tik labai jau savitą, pademonstravo Seimo nariai, priešinęsi „Romuvos“ valstybiniam pripažinimui. Jie inicijavo konstitucinės justicijos bylą, kurioje siekė ne apginti, o, priešingai, suvaržyti šios religinės bendrijos teises. Tai ketvirtasis kelias, kuriuo *„Romuvos“* byla galėjo patekti į Konstitucinį Teismą – ir pateko, tiesa, formaliai ne kaip *„Romuvos“*, o kaip abstrakčiosios normų kontrolės byla. Tai aptariama toliau (žr. 7 skirsnį). O kol kas – apie antrąjį kelią.

Vyriausybė tvirtino, kad bendrija pareiškėja galėjo pati kreiptis į Konstitucinį Teismą, nes nuo 2019 m. rugsėjo 1 d. Lietuvoje veikia konstitucinis skundas. Jei bendrija pareiškėja būtų padavusi konstitucinį skundą Konstituciniam Teismui, o šis būtų ėmęsis tirti ginčijamą Seimo sprendimą ir būtų pripažinęs jį neteisėtu, tas sprendimas būtų netekęs teisinės galios, o bendrija pareiškėja būtų galėjusi nepraėjus nustatytiems 10 metų iš naujo prašyti suteikti jai valstybės pripažinimą.

„Romuvos“ byla – pirmoji Strasbūro Teismo nagrinėta byla prieš Lietuvą, kurioje kilo konstitucinio skundo – naujos vidaus teisinės gynybos priemonės veiksmingumo klausimas[132]. Bendrija pareiškėja teigė negalėjusi pasinaudoti šia priemone, nes peticijos EŽTT pateikimo dieną jos nebuvo. Ji teisi – formaliai. Jos peticija pateikta 2019 m. rugpjūčio 29 d., likus dviem dienoms iki konstitucinio skundo įvedimo. Seimo sprendimas atsisakyti suteikti jai valstybės pripažinimą priimtas 2019 m. birželio 27 dieną. Pagal Konvencijos 35 straipsnio 1 dalį (išdėstytą tuometine redakcija) kreiptis į EŽTT buvo galima per šešis mėnesius nuo tos dienos, kai buvo priimtas galutinis sprendimas. Kodėl galutinio sprendimo data

131 Bendrijos pareiškėjos peticija buvo perduota Vyriausybei 2020 m. birželį (*Senovės baltų religinė bendrija „Romuva“ prieš Lietuvą* (pranešimas apie peticijos perdavimą Vyriausybei)). Tuometinės Vyriausybės, pritarusios suteikti valstybės pripažinimą „Romuvai“, vadovas 2019 m. birželio 27 d. balsavime nedalyvavo (žr. Seimo narių balsavimo rezultatus). 2020 m. gruodžio 11 d. pradėjo dirbti nauja Vyriausybė, paskutiniuosius paaiškinimus Teismui teikė ji. Naujosios Vyriausybės vadovė, iki tol buvusi Seimo nare, tąkart balsavo prieš valstybės pripažinimo suteikimą „Romuvai“ (*ibid.*). Tad prielaida, kad Vyriausybė galėjo kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl to Seimo sprendimo teisėtumo, yra ne tik hipotetinė, bet ir bergždžia.

132 Pirmoji, kur šis klausimas kilo, bet ne vienintelė, kurioje EŽTT teko vertinti pareiškėjo bylų nagrinėjimą pagal konstitucinius skundus. Žr. *Hoppen ir AB „Amber Grid“ darbuotojų profesinė sąjunga prieš Lietuvą* (2023). Pareiškėjas skundėsi pagal EŽTK 6 straipsnio 1 dalį, 11 ir 14 straipsnius, bet ne pagal 13 straipsnį, todėl konstitucinio skundo kaip teisinės gynybos priemonės veiksmingumo klausimas buvo periferinis.

laikytina būtent 2019 m. birželio 27 d.? Todėl, kad, kaip parodyta, dėl tą dieną priimto Seimo sprendimo panaikinimo, pakeitimo, atšaukimo ir t. t. nebuvo įmanomas joks kitas – visų pirma teismo – sprendimas. Tai, kad tas Seimo sprendimas iš principo buvo teismingas („žinybingas“) Konstituciniam Teismui (trečiasis iš aptartųjų nerealistinių kelių), nekeitė reikalo esmės – bent iki 2019 m. rugsėjo 1 d. nedarė to Seimo sprendimo „negalutiniu“, nes į Konstitucinį Teismą dėl jo galėjo kreiptis tik keturi subjektai: 1) administraciniai teismai – jie būtų atmetę bendrijos pareiškėjos prašymą, nes Seimo sprendimą būtų laikę jiems neteisminingu su valstybės valdžios vykdymu susijusiu aktu, ir į Konstitucinį Teismą nebūtų kreipęsi; 2) Seimas *in corpore* – tuščios viltys; 3) ne mažesnė kaip 29 Seimo narių grupė – tokios iniciatyvos nebuvo; 4) Vyriausybė – ji, kaip galima spręsti, tokios galimybės nesvarstė ir pasirinko verčiau įrodinėti Strasbūre tai, kas neįrodoma. Bet net ir ši teorinė galimybė nebuvo tokia, kuria pasinaudoti galėjo pati bendrija pareiškėja, nes visais keturiais atvejais tas hipotetinis kreipimasis buvo *priklausomas nuo kitų subjektų valios*[133]. Be abejo, „Romuva“ galėjo pabandyti laimę – kreiptis į administracinius teismus, o kai jos kreipimasis būtų buvęs atmestas, kreiptis su konstituciniu skundu į Konstitucinį Teismą. Tokia bylinėjimosi strategija iš principo buvo galima, bet, vertinant iš bendrijos pareiškėjos pozicijų, turėjo trūkumų. Pavyzdžiui, ką ji būtų turėjusi ginčyti Konstituciniame Teisme – Seimo 2019 m. birželio 27 d. sprendimą ar galbūt (ir) ABTĮ nuostatą, pagal kurią jos prašymas būtų buvęs atmestas? O jei (ir) ABTĮ nuostatą, tai kurią? Gal tą pačią, kurią Konstitucinis Teismas jau kartą „išgelbėjo“ 2010 m. gegužės 13 d. nutarime? Tokiu atveju neatmestina, kad bendrijos pareiškėjos konstitucinį skundą būtų atsisakyta nagrinėti, nes jame „nurodyto teisės akto atitikimas Konstitucijai jau buvo tirtas Konstituciniame Teisme ir tebegalioja tuo klausimu priimtas Konstitucinio Teismo nutarimas“ (KTĮ 69 str. 1 d. 4 p.). O darant prielaidą, kad bendrija pareiškėja būtų ginčijusi kitą, Konstitucinio Teismo dar netirtą, ABTĮ nuostatą, ką jai reikėtų daryti, jei Teismas, ištyręs ją, būtų nustatęs, jog ji prieštarauja Konstitucijai, o Seimo 2019 m. rugsėjo 27 d. sprendimo būtų netyręs, bet būtų palikęs jį tirti administraciniam teismui? Tai nėra nuo tikrovės atitrūkęs pasvarstymas. Konstitucinio Teismo praktikoje yra buvę bylų, kur jis, ištyręs „nepagrindinį“ klausimą, nuspręsdavo netirti „pagrindinio“[134]. O ką būtų reikėję daryti bendrijai pareiškėjai, jei (tai

133 Vienas iš bendraautorių E. Kūris prisimena, kaip 2006 m. Lietuvoje viešėjęs tuometinis EŽTT pirmininkas per susitikimą su LVAT teisėjais pasiteiravo, kaip žmogui pasiekti Konstitucinį Teismą, jeigu jis mano, kad jo byloje taikomas įstatymas yra antikonstitucinis, bet bylą nagrinėjantis teismas atsisako kreiptis į Konstitucinį Teismą. Buvo atsakyta, kad tai nėra neįmanoma: tereikia paprašyti „savo Seimo nario“, kad šis suburtų 29 Seimo narių grupę, kuri ir pateiktų prašymą Konstituciniam Teismui. Į klausimą, ar tokia priemonė laikytina veiksminga, atsakyta nebuvo.

134 Ryškus pavyzdys – Konstitucinio Teismo 2016 m. liepos 8 d. nutarimas, kuriame prieštaraujančiu Konstitucijai ir Vyriausybės įstatymo nuostatai buvo pripažintas pareiškėjos – Respublikos Prezidentės neginčytas Vyriausybės darbo reglamento punktas, nustatęs Vyriausybės aktų priėmimo

spekuliacija, bet gyvenime visko būna) administracinis teismas jos prašymą būtų „suskaidęs“ į smulkesnius – tuomet ir konstitucinių skundų galėtų būti ne vienas[135]. Be to, 2019 m. rugsėjį ir vėliau – iki pat 2019 m. gruodžio 27 d., kai turėjo baigtis šešių mėnesių terminas peticijai į EŽTT paduoti, konstitucinis skundas Lietuvoje buvo visiška naujovė – šioje srityje patirties neturėjo nei bendrija pareiškėja, nei kiti potencialūs pareiškėjai, nei advokatai, nei pats Konstitucinis Teismas. Todėl „Romuva“, turėdama teisę ir galimybę palaukti iki 2019 m. rugsėjo 1 d., kol pradės veikti konstitucinio skundo institutas, ir pasinaudoti šia nauja priemone, turėjo pagrindo nenorėti būti bandomuoju triušiu ir nelaukti tos datos, o peticiją EŽTT pateikti dar iki jos. Tą ji ir padarė. Strasbūro Teismui ji teigė, kad peticijos pateikimo dieną ji negalėjo tiesiogiai kreiptis į Konstitucinį Teismą, todėl konstitucinis skundas (kurio ji nepadavė) nelaikytinas veiksminga teisinės gynybos priemone; be to, Konstitucinis Teismas esą nebūtų galėjęs tinkamai atitaisyti jos teisių pažeidimo padarinių.

Vertindamas šalių argumentus, EŽTT priminė, kad reikalavimas panaudoti visas vidaus teisinės gynybos priemones paprastai siejamas su diena, kurią pateikta peticija, bet gali būti šios taisyklės išimčių, pateisinamų išskirtinėmis bylos aplinkybėmis, ypač kai sukuriamos naujos teisinės gynybos priemonės. EŽTT pažymėjo, kad KTĮ pataisos, nustačiusios „tikslią“ konstitucinių skundų pateikimo tvarką, buvo priimtos 2019 m. liepos 16 d., praėjus mažiau nei mėnesiui nuo Seimo sprendimo nesuteikti pareiškėjai bendrijai valstybės pripažinimo. Pagal tą tvarką, taikytiną nuo 2019 m. rugsėjo 1 d., konstituciniai skundai galėjo būti teikiami per keturis mėnesius nuo galutinio sprendimo konkrečioje byloje. EŽTT vertinimu, tai, jog bendrija pareiškėja pateikė peticiją likus kelioms dienoms iki tos dienos, kai jai būtų tapusi prieinama naujoji priemonė – konstitucinis skundas, savaime neatleido jos nuo pareigos panaudoti tą priemonę, *jei ji būtų buvusi veiksminga*.

tvarką, o bylos dalis dėl pagal tą tvarką priimto Vyriausybės nutarimo, kurį pareiškėja kaip tik ir ginčijo, buvo nutraukta, nes, pasak Konstitucinio Teismo, jo tyrimas būtų buvęs „savitikslis“. Bylos nagrinėjimo išvakarėse Vyriausybė panaikino ginčijamą nutarimą, nors neturėjo tokios teisės, nes nutarimo galiojimas buvo sustabdytas pagal tuometinę Konstitucijos 106 str. 4 d. Teismui atsisakius tirti to Vyriausybės nutarimo konstitucingumą, jo įgaliojimas nebuvo „atstatytas“, kaip, manytina, turėjo būti pagal KTĮ 26 str. 3 d., kurioje eksplicitiškai aptariama tik tokia situacija, kai Konstitucinis Teismas pripažįsta ginčijamą aktą neprieštaraujančiu Konstitucijai, o ne nutraukia jo tyrimą ir šitaip nei patvirtina pareiškėjo abejones, nei jas paneigia; skaitant šią nuostatą pažodžiui, išeitų, kad, jei akto, kurio galiojimas sustabdytas, tyrimas nutraukiamas, nebėra ir ką „atstatyti“; tačiau, kaip primenama 10 skirsnyje (ir kai kur kitur), Konstitucinis Teismas daugybę kartų yra pabrėžęs, kad pažodinis metodas nėra vienintelis ir dažnai net ne svarbiausias teisės aiškinimo metodas; tą daugybę kartų yra pabrėžęs ir Konstitucinis Teismas. Tai sukėlė komplikacijų, todėl Vyriausybė paprašė Konstitucinio Teismo išaiškinti jo 2016 m. liepos 8 d. nutarimo nuostatas, bet Teismas atsisakė tą daryti (Konstitucinio Teismo 2018 m. balandžio 17 d. sprendimas).

135 Iš *Hoppen ir AB „Amber Grid“ darbuotojų profesinės sąjungos* sprendimo matyti, kad gali būti taip, jog visi „daliniai“ ir administracinių teismų, ir Konstitucinio Teismo sprendimai, juos vertinant atskirai, yra pagrįsti, bet nėra išspręsta platesnė problema, kuri tegali būti išspręsta nacionaliniu, o ne EŽTT lygmeniu.

Bet ar ji būtų buvusi veiksminga? EŽTT pažymėjo, kad Konstitucinis Teismas nagrinėja konstitucinius skundus, kai buvo išnaudotos visos teisinės gynybos priemonės ir teismas yra priėmęs galutinį sprendimą. Vyriausybė įrodinėjo, kad bendrija pareiškėja turėjo kreiptis į administracinius teismus, o šiems priėmus galutinį sprendimą administracinėje byloje, būtų galėjusi pateikti konstitucinį skundą. Bet neįrodyta, jog veiksminga teisinės gynybos priemonė buvo pats procesas administraciniuose teismuose. Todėl nebuvo galima tikėtis, kad tokį procesą inicijuotų bendrija pareiškėja. Be to, KTĮ nenustato, kad konstitucinis skundas galėtų būti pateiktas bylose, kurios nepriskirtos kitų teismų kompetencijai ir kuriose nėra kitų teisinės gynybos priemonių. EŽTT šitaip sureagavo į tai, kad pagal KTĮ paduoti konstitucinį skundą galima tik asmeniui „pasinaudojus visomis įstatymuose nustatytomis savo konstitucinių teisių ar laisvių gynybos priemonėmis, įskaitant teisę kreiptis į teismą“, tik „išnaudojus visas įstatymuose numatytas teismo sprendimo apskundimo galimybes“ ir tik tada, kai yra „priimtas galutinis ir neskundžiamas teismo sprendimas“, antraip prašymas grąžinamas pareiškėjui (65 str. 2 d. 2 p., 67[1] str. 1 d. 6 p. ir 4 d. 3 p., 70 str. 2 d.). Jeigu Seimo aktų, susijusių su valstybės valdžios vykdymu, negalima skųsti administraciniams teismams, *negali būti ir galutinio ir neskundžiamo teismo sprendimo*. Tad konstitucinio skundo šioje byloje nebuvo galima pripažinti veiksminga teisinės gynybos priemone Konvencijos 35 straipsnio 1 dalies prasme.

Čia svarbūs žodžiai „šioje byloje“. EŽTT nepripažino konstitucinio skundo tokia teisinės gynybos priemone, kuri yra neveiksminga *per se*. Bet jis atkreipė dėmesį į tai, ką kažkodėl ignoravo Konstitucijos ir KTĮ pataisų rengėjai ir priėmėjai, – kad kai kurie Seimo ir kitų institucijų sprendimai pagal ordinarinį reguliavimą („aprobuotą“ Konstitucinio Teismo) *nėra teismingi jokiam teismui, nepaisant konstitucinės maksimos, kad kiekvienas asmuo, manantis, kad jo teisės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą*. O juk vienas iš argumentų, kuriais buvo grindžiamas konstitucinio skundo įvedimas, kaip tik ir buvo tas, kad jis tapsiąs veiksminga vidaus teisinės gynybos priemone, galinčia sumažinti bylų prieš Lietuvą skaičių Strasbūre[136]. Kaip matome, ši viltis neišsipildė jau pačioje pirmojoje byloje, kurioje kilo naujosios teisinės gynybos priemonės veiksmingumo klausimas. EŽTT priėmė nagrinėti peticiją, kurią pateikusi bendrija pareiškėja nebuvo kreipusis į jokį nacionalinį teismą, taip pat ir Konstitucinį Teismą. Tai kelia klausimų dėl Lietuvoje įtvirtinto konstitucinio skundo modelio kokybės.

Bet prieš pereidami prie šių klausimų pažiūrėkime, kaip *„Romuvos“* bylą sprendė Konstitucinis Teismas. Tegu netrikdo tai, kad jo 2021 m. rugsėjo 7 d. spren-

136 Lietuviškojo konstitucinio skundo modelio rengėjai turėjo vilčių, kad konstitucinis skundas bus „filtras“, galintis sumažinti peticijų prieš Lietuvą skaičių Strasbūre. Plg. Birmontienė *et al.,* 2019, p. 420. Ir praėjus porai metų po konstitucinio skundo įvedimo ši viltis dar buvo išsakoma Konstitucinio Teismo teisėjų. Plg. Jočienė, 2022, p. 25–26.

dime žodis „Romuva“ pavartotas tik nuorodose į EŽTT 2021 m. birželio 8 d. sprendimą (dukart), į suinteresuoto asmens – Seimo atstovo paaiškinimus (vienąkart) ir į teisingumo viceministro pateiktą informaciją (vienąkart). Nors pati ši bendrija toje byloje nedalyvavo jokiu procesiniu statusu, *vis tiek tai buvo „Romuvos“ byla*, ir dar kaip *„Romuvos“* – ne formaliai, o faktiškai. Mat, kol ši bendrija (galbūt) svarstė, kreiptis ar nesikreipti į Konstitucinį Teismą, jos statuso paaukštinimo oponentai irgi svarstė, kreiptis į jį, ar ne[137]. Nusprendė: kreiptis. Čia vėl susitinkame su Ž. P. ir kitais kovotojais su miško bezdukais.

7. Konstitucinio Teismo 2021 m. rugsėjo 7 d. nutarimas

Seimui atsisakius suteikti valstybės pripažinimą „Romuvai“, ji tą sprendimą apskundė EŽTT ir apie tai iškart[138] informavo visuomenę (15min.lt, 2019; Bernardinai.lt, 2019; Delfi.lt, 2019). Netrukus suburta 34 Seimo narių grupė, kuri 2019 m. lapkričio 12 d.[139] kreipėsi į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti, ar RBBĮ 6 straipsnio dalis ta apimtimi, kuria nustatyta, kad religinės bendrijos gali kreiptis dėl valstybės pripažinimo praėjus ne mažiau kaip 25 metams nuo pirminio jų įregistravimo Lietuvoje, neprieštarauja Konstitucijos 43 straipsnio 1 daliai ir konstituciniam teisinės valstybės principui. Kitų RBBĮ straipsnių pareiškėja – Seimo narių grupė neginčijo, kaip ir kitų 6 straipsnio nuostatų, būtent: kad „kitos (netradicinės) religinės bendrijos gali būti valstybės pripažintos kaip Lietuvos istorinio, dvasinio ir socialinio palikimo dalis, jeigu jos palaikomos visuomenės ir jų mokymas bei apeigos neprieštarauja įstatymams ir dorai: (1 dalis); kad „valstybės pripažinimas reiškia, kad valstybė palaiko religinių bendrijų dvasinį, kultūrinį ir socialinį palikimą“ (1 dalis), kad „valstybės pripažinimą suteikia Lietuvos Respublikos Seimas“ (2 dalis); kad „jeigu prašymas nepatenkinamas, pakartotinai galima dėl to kreiptis praėjus 10 metų nuo prašymo nepatenkinimo dienos“ (2 dalis); kad „pripažinimo klausimą Seimas sprendžia gavęs Teisingumo ministerijos išvadą“ (3 dalis) ir kad „pirminis įregistravimas yra įvykęs, jei religinė bendrija teisėtai veikė (buvo įregistruota) Lietuvoje po 1918 m. vasario 16 dienos“ (4 dalis). Taigi bylą inicijavusiems Seimo nariams netiko ne tai, kaip RBBĮ reglamentuojamas religinių bendrijų valstybinis pripažinimas apskritai, o tik vienas šio reglamentavimo elementas – neva

137 O gal jau buvo nusprendę. Plg. jau cituotą Ž. P. pasisakymą Seimo 2019 m. birželio 27 d. plenariniame posėdyje: „<...> pagalvokite apie būsimą Konstitucinio Teismo bylą, kuriai, aš manau, tikrai surinksime parašus <...>.“

138 2019 m. rugsėjo 2 d.

139 Tokia data nurodyta prašyme. Seimo narių parašai patvirtinti 2019 m. lapkričio 14 dieną. Prašymas Konstituciniame Teisme gautas 2019 m. lapkričio 15 dieną.

per trumpas terminas, kuriam suėjus bendrijos gali kreiptis dėl valstybės pripažinimo. Visa kita jiems neužkliuvo: nei tai, kad nenustatyta, per kiek laiko Seimas turi priimti sprendimą dėl valstybės pripažinimo[140]; nei tai, kad nėra *expressis verbis* paaiškinta TM išvadoje konstatuotų faktų reikšmė; ir tai, kad nenustatyta, kaip įforminamas prašymo suteikti valstybės pripažinimą atmetimas ir ar jis kaip nors turi būti motyvuotas; ir tai, kad pakartotinai kreiptis dėl valstybės pripažinimo galima tik praėjus 10 metų „nuo prašymo nepatenkinimo dienos". Sprendžiant iš visko, bylos iniciatoriai laikėsi nuostatos, kad santykiai tarp valstybės pripažinimo prašančios netradicinės religinės bendrijos ir Seimo yra tokie: religinė bendrija yra prašytoja, o Seimas jos prašymą „patenkina" arba jo „nepatenkina" savo nuožiūra ir kada nori. Konstitucinę problemą redukavus vien iki neva per trumpo termino, po kurio galima prašyti valstybės pripažinimo, prašymas galėjo būti trumpas. Toks jis ir buvo: argumentams išdėstyti pakako poros puslapių. Iš argumentų svarbiausi buvo be platesnio konteksto pacituoti Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 6 d. sprendimo teiginiai, kad „atitinkamos bažnyčios, religinės organizacijos atrama visuomenėje turi būti tvirta ir ilgalaikė, taigi negali apsiriboti negausia žmonių grupe ar nedidele visuomenės dalimi, keliais veiklos dešimtmečiais, viena arba keliomis žmonių kartomis" ir „turi būti tokia, kad dėl jos nekiltų jokių abejonių"[141]; daroma išvada, kad „nagrinėjamu atveju Konstitucinis Teismas laiką skaičiuoja šimtais, o ne dešimtimis metų". Taip pat nurodyta, kad atramos visuomenėje sąlygą, kaip ir reikalavimą, kad religinių bendrijų, kurioms suteikiamas valstybės pripažinimas, apeigos ir mokymas turi neprieštarauti įstatymui ir dorai, „detalizuoti, aiškinti ir interpretuoti[142] <...> galima tik pagal Konstitucinio Teismo formuojamą oficialiąją konstitucinę doktriną", o Seimas „turi įgaliojimus" pripažinti tik tas religines organizacijas, kurios atitinka šias sąlygas, tad jis „turi teisę" ir nustatyti, ar jas atitinka valstybės pripažinimo siekianti organizacija; jei neatitinka, „valstybės pripažinimas negali būti suteiktas". Iš prašymą pasirašiusių 34 Seimo narių Seimo 2019 m. birželio 27 d. plenariniame posėdyje prieš valstybės pripažinimo suteikimą religinei bendrijai „Romuva" balsavo 19, už – vienas, susilaikė penki, nedalyvavo posėdyje septyni, o dvi prašymą pasirašiusios Seimo narės nė negalėjo dalyvauti, nes Seimo nario mandatus įgijo vėliau. „Pareiškėjų atstovu"[143] pasirinktas[144] Ž. P., kurį prašymo surašymo išvakarėse EPK įpareigojo

140 Minėta, kad Jehovos liudytojai valstybės pripažinimo laukia nuo 2018 m., o Lietuvos jungtinė metodistų bažnyčia – nuo 2001 m. Atrodo, prašymo autoriai delsimą laikė normaliu dalyku.

141 Taip pat pora citatų iš Konstitucinio Teismo 2005 m. sausio 19 d. ir 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimų, kuriomis mėginta pagrįsti Konstitucinio Teismo atliekamo Konstitucijos aiškinimo svarbą.

142 Taip parašyta.

143 Turėtų būti „pareiškėjos atstovas", nes konstitucinės justicijos procese pareiškėja yra Seimo narių grupė, o ne Seimo nariai.

144 Iš tikrųjų „pasirinkimo" dažniausiai nebūna: atstovas ir pirmasis pasirašiusysis paprastai yra kreipimosi iniciatorius.

paneigti priešiškumą „Romuvai“ skatinančius „įžeidžiančius žodžius“. Prašyme „Romuva“ nepaminėta, bet jo sąsaja su jos kreipimusi į EŽTT pernelyg akivaizdi, kad ja kas nors suabejotų, tad ši byla galėtų būti vadinama „Ž. P ir kiti prieš „Romuvą“[145]. Prašymas priimtas nagrinėti 2019 m. gruodžio 11 dieną. Tuo metu, kai „*Romuvos*“ bylą nagrinėjo EŽTT, ši konstitucinės justicijos byla dar nebuvo išnagrinėta[146].

Konstitucinis Teismas nutarimą šioje byloje priėmė 2021 m. rugsėjo 7 dieną. Šiek tiek keista, kad nutarime yra nuorodų į EŽTT „*Romuvos*“ sprendimą, kuris įsiteisėjo tik 2021 m. rugsėjo 8 d., tad nutarimo priėmimo dieną dar nebuvo teisė. Bet būtų dar keisčiau, jei Teismas, ne kartą deklaravęs draugiškumą Konvencijai, reiškiantį ir palankumą žmogaus teisėms (kaip įprasta vadinti, angl. *human-rights friendly approach*, pranc. *approche respectueuse des droits de l'homme*), būtų ignoravęs EŽTT sprendimą. Konstitucinio Teismo nutarimas reikšmingas bent keliais atžvilgiais.

Pirma, jame išplėtota oficialioji konstitucinė doktrina, suformuluota dar 2000 m. birželio 13 d. nutarime ir 2007 m. gruodžio 6 d. sprendime, kurią bylos iniciatoriai skaitė kaip jiems patinka, – kaip leidžiančią, Seimui sprendžiant dėl jiems nepatinkančių ar kitaip neįtinkančių religinių bendrijų veikimo laisvės, jo nariams balsuoti vadovaujantis ne teise, o savo religiniais ar kitokiais asmeniniais įsitikinimais. Net suinteresuoto asmens – Seimo atstovas (ŽTK pirmininkas), įrodinėjęs, jog ginčijamas 25 metų terminas atitinka Konstituciją, buvo susitaikęs su tuo, kad pareiškėjos neginčyta nuostata, jog „pripažinimo klausimą Seimas sprendžia gavęs Teisingumo ministerijos išvadą“, reiškia, kad pagal įstatymą Seimas, net ir gavęs netradicinei religinei bendrijai palankią TM išvadą, turi „diskreciją (bet ne pareigą)“ konstatuoti, jog ta bendrija turi atramą visuomenėje, o jos apeigos bei mokymas neprieštarauja įstatymui ir dorai, o svarbiausia, kad toks reguliavimas dera su Konstitucija[147]. Seimo diskrecijos klausimo Teismas neplėtojo; jis ją tik paminėjo, bet susiejo ne su kuria nors viena RBBĮ nuostata (juolab ne su ginčijamu 25 metų terminu), o su platesniu tame įstatyme – taip pat ir jo 6 straipsnio 2 dalyje – nusta-

145 Tą suprato ir žiniasklaida. Žr., pvz., Andrukaitytė, 2019; Vaiškūnas, 2021.

146 Konstitucinio Teismo interneto svetainėje skelbiamame neišnagrinėtų prašymų sąraše ji buvo nurodyta pirmoji.

147 Tokią poziciją jis išsakė ir Seimo 2022 m. spalio 27 d. posėdyje: „<...> Aš tik norėčiau atkreipti dėmesį, kad Teisingumo ministerijos išvada religinių bendrijų pripažinimo kontekste nėra nei rekomendacinio, nei jokiu būdu įpareigojančio pobūdžio. Tai yra konstatuojamoji išvada, ar religinė bendrija atitinka įstatyme ir Konstitucijoje bei Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje nustatytus kriterijus. Niekas – jokia Teisingumo ministerijos išvada negali Lietuvos Respublikos Seimo narių įpareigoti priimti arba vienokį, arba kitokį sprendimą <...>“ (Seimo 2022 m. spalio 27 d. vakarinio plenarinio posėdžio stenograma). Kaip pažiūrėsi. TM išvada Seimo narių neįpareigoja formaliai, nes negali jų priversti balsuoti taip, o ne kitaip. Bet juos balsuoti įpareigoja konstitucinis imperatyvas, kad Seimo nario sąžinė privalo būti orientuota į Konstituciją. Už šio imperatyvo nepaisymą sankcijos nėra: Seimo narys už balsavimus Seime „negali būti persekiojamas“ (Konstitucijos 62 str. 3 d.).

tytu teisiniu reguliavimu, ir neapibūdino Seimo diskrecijos kaip „diskrecijos (bet ne pareigos)“. Teismas konstatavo, kad pagal ginčijamą RBBĮ straipsnio dalį „Seimas turi diskreciją spręsti dėl valstybės pripažinimo suteikimo besikreipiančiai kitai (netradicinei) religinei bendrijai, patikrinęs, ar [ji] atitinka <...> nustatytas sąlygas“, bet, „įgyvendindamas savo diskreciją, [jis] sprendžia, ar suteikti minėtai religinei bendrijai valstybės pripažintos religinės bendrijos statusą“, tik po to, kai bus „gavęs Teisingumo ministerijos išvadą“. Tegu neprasprūsta pro akis (daug kam prasprūdo) tai, kad tai yra *ne konstitucinio, o įstatyme įtvirtinto reguliavimo aiškinimas*. Negana to, nutarime subtiliai primintos Venecijos komisijos 2004 m. birželio 11 d. Su religija ir tikėjimu susijusių teisės aktų peržiūros gairės, pagal kurias „turi būti kruopščiai ribojama valstybės diskrecija, kuria galėtų būti varžoma religijos laisvė, kai tokie ribojimai kyla iš neaiškių nacionalinės teisės nuostatų ar dėl kitų priežasčių“. Seimo diskrecijos paminėjimas tokiame kontekste tikrai neinterpretuotinas kaip neribotos diskrecijos, juolab savivalės, „palaiminimas“; Teismas aiškiai neįžvelgė neribotos diskrecijos net RBBĮ nustatytame reguliavime (ką jau kalbėti apie tai, koks būtų šitaip aiškinamos Seimo diskrecijos santykis su konstituciniais imperatyvais). Veikiau priešingai. Spręsdamas dėl valstybės pripažinimo suteikimo netradicinėms religinėms bendrijoms, Seimas turi *ne absoliučią, o ribotą diskreciją*: jo nuožiūros laisvę riboja Konstitucija ir įstatymas. Jis negali priimti sprendimo negavęs TM išvados, taigi nepaisydamas joje nustatytų faktų ir juos pakeisdamas „savo nustatytais faktais“ (svaičiojimais apie „Kremliaus instrukcijų vykdymą“ ir pan.) arba kitos (net dominuojančios) religinės organizacijos požiūriu, antraip ši išvada būtų nereikalinga[148]. Jei vis dėlto atsisakoma suteikti valstybės pripažinimą tokiai religinei bendrijai, dėl kurios TM yra pateikusi palankią išvadą, toks Seimo sprendimas turi būti grindžiamas faktais, kurių galbūt neįvertino TM, o ne Seimo nenoru sutikti su TM išvada, kad ta bendrija turi atramą visuomenėje, o jos mokymas bei apeigos neprieštarauja įstatymui ir dorai; atsisakymas turi remtis kokiu nors konstituciškai pateisinamu pagrindu, o jų tikrai negali būti prigalvota daug; jei Seimui kiltų pagrįstų abejonių dėl TM išvados, jis turėtų paprašyti, kad ji ją patikslintų, įvertindama tai, kas nebuvo įvertinta. Preziumuotina, kad TM,

148 Iš pakviestos specialistės mokslininkės antropologės pasisakymo per Seimo 2022 m. balandžio 21 d. plenarinį posėdį surengtoje diskusijoje (žr. 8 skirsnį): „Girdėjosi klausimų, ar kiekvienas sambūris galiausiai gali tapti religine bendrija? Teoriškai taip, jeigu jis to norės ir atitiks įstatymo keliamus reikalavimus. Vis dėlto <...> svarbiausia, kad tiek <...> Konvencija, tiek <...> Konstitucija nesuteikia valstybės institucijoms plačios diskrecijos vertinant, ar konkretus sambūris yra religinis. Valstybės diskrecija šiuo atžvilgiu apribojama siekiant užtikrinti, kad kiekvienas galėtų išpažinti savo pasirinktą tikėjimą ir kad nebūtų daroma dirbtinių kliūčių religinių bendruomenių veiklai, būtų užtikrinama netradicinių ir mažumų religinė apsauga“; „<...> balsuojant dėl nutarimo suteikti bendrijai „Romuva“ valstybės pripažinimą, siūlau vadovautis ekspertų pateikiamomis išvadomis taikyti vienodus kriterijus, kaip ir kitoms religinėms bendrijoms, ir vengti eskaluoti argumentus. Jie nėra svarbūs konkrečiu atveju ir išeina už diskrecijos ribų.“

rengdama išvadą, remiasi objektyvių duomenų (įskaitant statistinius) analize, o jei prireikia, ir specialistų (religijotyrininkų, antropologų, kultūrologų, sociologų, istorikų, teisininkų ir (arba) kt.) išvadomis, parengtomis ne pagal savo subjektyvias nuomones, o pagal mokslo pripažintas metodikas, antraip išvados rengimas būtų profanacija[149]. Tuo tarpu Seimas, *ne profesiniu pagrindu sudaryta institucija*, nėra kompetentingas vien jo narių įžvalgų, įtarimų ar apreiškimų pagrindu nuginčyti ministerijos nustatytų faktų[150]. TM išvada smarkiai suvaržo jo diskreciją. Be abejo, bus Seimo narių, kurie tokį aiškinimą traktuos kaip jų laisvo mandato varžymą, bet laisvas mandatas yra mandatas priimti sprendimus *pagal teisę*, o ne savavaliauti. Kitoks Teismo nutarimo teiginių, kuriuose minima (daug neplėtojant) Seimo diskrecija, aiškinimas būtų nesuderinamas su EŽTT pozicija „*Romuvos*“ byloje, jog Seimo sprendimas pažeidė Konvencijos 14 straipsnį, *inter alia*, dėl to, kad jis nepaisė TM („įgaliotos institucijos“) išvadoje nustatytų faktų, jog šios bendrijos pobūdis yra religinis, ji turi atramą visuomenėje, o jos mokymas bei apeigos neprieštarauja įstatymui ir dorai, kvestionavo šiuos faktus, o dalis Seimo narių nusistvėrė išgalvotų priekabių, esą suteikus jai valstybės pripažinimą būtų įvykdytos „Kremliaus instrukcijos“ arba kad jis būtų prieš Katalikų bažnyčią.

Antra, pareiškėjos ginčytas 25 metų terminas, kuriam suėjus galima kreiptis dėl valstybės pripažinimo, buvo pripažintas atitinkančiu Konstituciją. Bylos iniciatoriai tikėjosi Konstitucinį Teismą suformuluosiant griežtą doktriną, pagal kurią netradicinėms religinėms bendrijoms „šimtams metų“ būtų užkirstas kelias įgyti valstybės pripažinimą[151], bet įvyko priešingai: nutarimas yra palankus šioms bendrijoms, jei jos nuspręstų siekti valstybės pripažinimo.

Trečia, antikonstitucine (prieštaraujančia Konstitucijos 26 straipsnio 1 daliai ir 43 straipsnio 1 daliai) pripažinta RBBĮ nuostata „jeigu prašymas nepatenkinamas, pakartotinai galima dėl to kreiptis praėjus 10 metų nuo prašymo nepatenkinimo dienos“ (6 str. 2 d.). Kaip minėta, ji nebuvo ginčijama. Konstitucinis Teismas ją ištyrė *ultra petita* ir *ex proprio motu*. Šis tyrimas nebuvo perteklinio

149 Bet žr. 8 skirsnį – apie tai, kaip, pasak vieno „Romuvos“ oponento Seimo nario, yra rengiamos TM išvados.

150 „Seimas paprastai suformuojamas iš labai energingų, aiškiai politiškai nusistačiusių ir gerai orientuotų politinių partijų ar socialinių grupių lyderių. Tačiau Seimo ir valstybės valdymo darbe tai gali būti visiškai atsitiktiniai ir valstybės valdymo bei teisės požiūriu visiškai nekompetentingi žmonės. Žinoma, galimos ir kai kurios išimtys. Esant tokiai ar panašiai sudėčiai, komplikuojasi jo narių socialinis bendravimas, nes jie išeina į tribūną kaip partijos bosai, politikieriai, politiniai verteivos, intrigantai, profanai, politiniai agitatoriai, tušti oratoriai, mitinginiai demagogai ir iš jos gina socialinės grupės, partijos interesus. Taip per Seimo instituciją formuojasi nekompetentingas valstybės valdymas, parlamentarizmo krizė ir pagaliau tokios parlamentinės demokratijos kritika.“ (Römeris, 1929).

151 Tai buvo ne nauja iniciatyva. To paties siekta dar 2015 m., tik ne per Konstitucinį Teismą (Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo nr. I-1057 6 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas nr. XIIP-3670 (2015)). „Romuvos“ reakciją į šią teisėkūros iniciatyvą žr.: Vaiškūnas, 2015.

aktyvizmo apraiška, jo reikalingumas nesunkiai pagrindžiamas, nes antikonstitucine pripažinta nuostata buvo išdėstyta toje pačioje RBBĮ straipsnio dalyje kaip ir pareiškėjos ginčyta nuostata ir (ne vien) šiuo atžvilgiu sudarė su ja vieną visumą[152].

Kalbant apie antrąjį ir trečiąjį aspektą, nutarime išaiškinta, kad, reglamentuojant valstybės pripažinimo suteikimą religinėms organizacijoms, kurios turi atramą visuomenėje ir kurių mokymas bei apeigos neprieštarauja įstatymui ir dorai, neturi būti sudaryta prielaidų pernelyg suvaržyti, nepagrįstai pasunkinti jų teisės į šį specialų statusą, juolab ją paneigti. Konkrečiau, negalima įtvirtinti pernelyg ilgo termino jų teisei kreiptis dėl valstybės pripažinimo įgyti ar nustatyti pernelyg sudėtingos, ilgai trunkančios valstybės pripažinimo procedūros. Teismo vertinimu, nėra konstitucinių argumentų teigti, jog Seimas negalėjo nustatyti būtent 25 metų termino, kuriam suėjus galima prašyti valstybės pripažinimo. O štai 10 metų terminas pakartotiniam prašymui pateikti įvertintas kaip nepagrįstai ilgas. Teismas šį vertinimą pagrindė tuo, kad, nors valstybės pripažinimo suteikimo procedūra gali trukti ilgą laiką, nenustatyta, kada Seimas turi priimti sprendimą suteikti ar atsisakyti suteik-

152 Tačiau tas stereotipinis pagrindimas, kurį parašė Teismas (pastaraisiais metais labai tipiškas tokiais atvejais) kelia abejonių: „Šios konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog jis, nustatęs, kad pareiškėjo ginčijamas teisinis reguliavimas prieštarauja Konstitucijai kitu nei pareiškėjo nurodytasis aspektu, privalo tai konstatuoti (2015 m. rugsėjo 22 d., 2017 m. liepos 4 d., 2019 m. balandžio 16 d. nutarimai); konstitucinio teisingumo įgyvendinimas suponuoja tai, kad Konstitucijai prieštaraujantis teisės aktas (jo dalis) turi būti pašalintas iš teisės sistemos (*inter alia* 2015 m. rugsėjo 22 d., 2017 m. liepos 4 d., 2019 m. balandžio 16 d. nutarimai).“ Tokia praktika atsirado 2014–2015 m. Iki tol Teismas turėjo nusistatęs aiškias *ultra petita* leistinumo taisykles: tai galėjo būti daroma tik tada, kai į ginčijamą reguliavimą įsiterpia papildomas reguliavimas arba kai ginčijamas poįstatyminis reguliavimas grindžiamas neginčijamu įstatymo nustatytu reguliavimu, kuris pasirodo esąs antikonstitucinis. Be to, šis aktyvizmas buvo grindžiamas bylos dalyko ypatumais, o ne „nuoga“, nesuvaržyta Teismo galia, jei jis ja nusprendžia pasinaudoti. Šį naują požiūrį Teismas pagrindė nuorodomis į savo ankstesnę jurisprudenciją, iš kurios neišplaukė suformuluota išvada: „Konstitucinis Teismas yra ne kartą konstatavęs, jog jis, nustatęs, kad Konstitucijai prieštarauja įstatymo, kurio atitikties Konstitucijai pareiškėjas neginčija, nuostatos, kuriomis yra įsiterpiama į ginčijamu įstatymu reguliuojamus santykius, privalo tai konstatuoti (*inter alia*, 2001 m. lapkričio 29 d., 2002 m. sausio 14 d., 2013 m. liepos 1 d., 2014 m. liepos 11 d. nutarimai). Tai taikytina ir pareiškėjo neginčijamoms nuostatoms, įtvirtintoms tame pačiame įstatyme, kurio kitų nuostatų atitiktį Konstitucijai pareiškėjas ginčija (2014 m. liepos 11 d. nutarimas). Konstitucinio teisingumo įgyvendinimas suponuoja tai, kad Konstitucijai prieštaraujantis teisės aktas (jo dalis) turi būti pašalintas iš teisės sistemos (2001 m. lapkričio 29 d. nutarimas)“ (Konstitucinio Teismo 2015 m. birželio 11 d. nutarimas). Ilgainiui Teismo aktyvistinė pozicija suradikalėjo taip, kad jai vargu ar rastume analogų lyginamojoje konstitucinėje teisėje: „konstitucinio teisingumo įgyvendinimas suponuoja tai, kad Konstitucijai prieštaraujantis teisės aktas (jo dalis) turi būti pašalintas iš teisės sistemos. Todėl Konstitucinis Teismas pagal Konstituciją privalo šalinti iš teisės sistemos visas antikonstitucines nuostatas, kurių prieštaravimas Konstitucijai paaiškėja nagrinėjamoje konstitucinės justicijos byloje“ (Konstitucinio Teismo 2020 m. birželio 12 d. nutarimas). Netrukus tai pakartota ir „užtvirtinta“ Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 24 d. ir 2020 m. rugsėjo 11 d. nutarimuose. Šis superaktyvizmas keistai sugyvena su eskapizmu kai kuriose bylose, pvz., toje, kurioje priimtas Konstitucinio Teismo 2016 m. liepos 8 d. nutarimas, kurio nuostatas 2018 m. balandžio 17 d. sprendimu atsisakyta aiškinti. Bet tai būtų atskiro (intriguojančio) tyrimo dalykas.

ti bendrijai valstybės pripažintos religinės bendrijos statusą, tad 10 metų terminas sudarė prielaidas pernelyg suvaržyti arba nepagrįstai pasunkinti religinių organizacijų teisę įgyti valstybės pripažinimą. Galima svarstyti, kaip būtų buvęs įvertintas (jei būtų buvęs nustatytas RBBĮ) *racionalus* terminas, per kurį Seimas turi išspręsti valstybės pripažinimo klausimą. Nutarimo argumentus analizuojant struktūriškai, negalima nematyti, kad šioje konstitucinės justicijos byloje – kaip ir jau aptartu tik įstatymuose, bet ne Konstitucijoje, įtvirtintos sąvokos „viešasis administravimas“ instrumentalizavimo atveju – ordinarinis teisinis reguliavimas, kurio pareiškėja neginčijo, pasitarnavo kaip įrankis jos ginčijamos nuostatos konstitucingumui įvertinti. Tarp šių dviejų bylų yra du struktūriniai skirtumai: 1) 2010 m. išnagrinėtoje byloje Teismas nenustatė, kad ginčyta įstatymo nuostata būtų antikonstitucinė, o 2021 m. jis nustatė prieštaravimą Konstitucijai, bet ne tos nuostatos, kurią ginčijo pareiškėja, o tos, kurios ji neginčijo; 2) spręsdamas dėl administracinių teismų įgaliojimų tirti valstybės valdžios institucijų aktų teisėtumą Teismas instrumentalizavo eksplicitinį ordinarinį teisinį reguliavimą, o spręsdamas dėl valstybės pripažinimo suteikimo netradicinėms religinėms bendrijoms jis instrumentalizavo įstatymo spragą. O esminis šių bylų struktūrinis panašumas – tas, kad ir 2010 m., ir 2021 m. tirtų nuostatų atitikties Konstitucijai vertinimą nulėmė *ne tiek jų pačių turinio santykis su Konstitucijos nuostatomis, kiek jų vieta visuminiame įstatyme įtvirtintame reguliavime*. Kadangi 10 metų termino antikonstitucingumą nulėmė ne jo tiesioginė neatitiktis Konstitucijos nuostatoms (26 straipsnio 1 daliai ir 43 straipsnio 1 daliai), o jo santykis su kitomis RBBĮ nuostatomis, svarstytina, ar įstatymų leidėjas, jei jis Teismo *ultra petita* nustatytą RBBĮ nuostatos antikonstitucingumą suprastų tik kaip nulemtą konteksto ir jo požiūris į netradicines religines bendrijas ir toliau būtų diskriminacinis (jis ir toliau toks yra – žr. 8 skirsnį), galėtų pamėginti „įvykdyti“ šį nutarimą likviduodamas RBBĮ esamą spragą, pavyzdžiui, nustatydamas protingą (ne per ilgą) laiką, per kurį Seimas turi išspręsti netradicinės valstybės pripažinimo klausimą, bet kartu palikdamas (ar naujoje 6 straipsnio redakcijoje vėl įrašydamas) diskvalifikuotąjį 10 metų terminą. Kaip pamatysime, įstatymų leidėjas nenuėjo tuo keliu: jis terminą sutrumpino iki dvejų metų, aiškiau apibrėžė jo skaičiavimo pradžios datą ir nustatė, per kiek laiko Seimas privalo išspręsti valstybės pripažinimo klausimą. Jei Seimas būtų apsiribojęs vien termino sutrumpinimu, dėl to galėtų būti inicijuota nauja konstitucinės justicijos byla. Bet nereikia manyti, kad Teismas aprobuotų tokį hipotetinį, pasakykime tiesiai, gudravimą. Juk jei jis būtų manęs, jog ordinarinio teisinio reguliavimo antikonstitucingumą nulėmė tik tai, kad RBBĮ nebuvo įtvirtinta, per kiek laiko Seimas turi išspręsti valstybės pripažinimo klausimą, jis būtų turėjęs antikonstituciniu pripažinti ne pakartotiniam prašymui dėl valstybės pripažinimo pateikti nustatytą 10 metų terminą, o minėtą spragą, kurią būtų įvertinęs kaip legislatyvinę omisiją. To Teismas nepadarė. Užtat jis iš esmės palaikė suinteresuoto asmens atstovo požiūrį į religinės organizacijos turimos atramos vi-

suomenėje sampratą (apie tai netrukus). Atstovas pabrėžė, kad EŽTT „*Romuvos*“ sprendime kategoriškai konstatuota, jog valstybė, sukūrusi specialų teisinį statusą religinėms organizacijoms, turi „vykdyti savo neutralumo ir nešališkumo pareigą“ ir užtikrinti, kad joms būtų sudaryta „sąžininga galimybė“ kreiptis dėl to statuso, o kriterijai, nustatyti jam įgyti, būtų taikomi be jokios diskriminacijos, tačiau įstatyme nėra nustatyta, kokiu pagrindu Seimas, politinė institucija (su iš to išplaukiančiomis rizikomis), gali nesuteikti valstybės pripažinimo netradicinei religinei bendrijai, dėl kurios TM yra pateikusi palankią išvadą. Šie EŽTT argumentai, kuriais rėmėsi suinteresuoto asmens – Seimo atstovas, sulaukė atgarsio Teismo nutarime. Neatmestina, kad hipotetinėje naujoje konstitucinės justicijos byloje nebūtų palaikyti ir kiti į valstybės pripažinimo siekiančioms religinėms organizacijoms palankų konstitucinio reguliavimo aiškinimą kreipiantys argumentai[153].

Produktyviausias ir vertingiausias suinteresuoto asmens atstovo argumentas – originalus ginčijamos įstatymo nuostatos „perskaitymas“. Pasak jo, religinės bendrijos palaikymas visuomenėje negali būti nei sukuriamas, nei panaikinamas administraciniu viešojo subjekto aktu; todėl „objektyviai nepagrįsta“ jos turimą atramą visuomenėje vertinti išimtinai pagal pirminio jos įregistravimo Lietuvoje datą; įstatymų leidėjas ginčijamą 25 metų terminą nustatė kaip minimalų terminą, kada įgyjama teisė pradėti valstybės pripažinimo procedūrą, o ne kaip „absoliučią valstybės pripažinimo suteikimo religinei bendrijai sąlygą“. Šitaip Teismui buvo pasiūlyta tai, kas jo 2021 m. rugsėjo 7 d. nutarime yra itin novatoriška, – išaiškinimas, *ko neapima* tokia konstitucinė netradicinių religinių organizacijų valstybinio pripažinimo sąlyga kaip jų turima atrama visuomenėje: ji neapima termino, kuriam suėjus įgyjama teisė kreiptis dėl valstybės pripažinimo. Tokį terminą daugelis (bylą inicijavę Seimo nariai tai jau tikrai) suprato kaip *materialiąją* netradicinių religinių bendrijų valstybinio pripažinimo sąlygą, tarsi ji būtų jų turimos atramos visuomenėje kaip jų valstybinio pripažinimo materialiosios sąlygos neatskiriama dalis ir Seimas turėtų įgaliojimus šį terminą sukonkretinti įstatyme, nes jis, nors būtinas pagal Konstituciją, nėra joje apibrėžtas tiksliu metų skaičiumi. Dekonstruojant Teismo pateiktą ginčijamos įstatymo nuostatos aiškinimą, aiškėja metodologija, kuria jis vadovavosi. Teismas nelaikė, kad yra konstituciškai būtina nustatyti terminą, kuriam suėjus bendrija įgyja teisę kreiptis dėl valstybės pripažinimo; įstatymų leidėjas gali, bet neprivalo jo nustatyti; jei Seimas nustato tokį terminą, galima tirti, ar jis nėra nepateisinamai ilgas. Teismas atmetė pareiškėjos požiūrį, jog terminas, kuriam suėjus įgyjama teisė kreiptis dėl valstybės pripažinimo,

153 Be abejo, svarbus ir asmenybinis veiksnys. Vienas iš Konstitucinio Teismo teisėjų prieš juo tapdamas daug metų buvo Seimo nariu ir 2019 m. birželio 27 d. balsavo prieš valstybės pripažinimo suteikimą „Romuvai“ (žr. Seimo narių balsavimų rezultatus). Jau ne kartą pastebėta, kad jo (ne) nusišalinimo nuo bylų klausimai nėra sprendžiami paisant *nemo iudex in re sua* imperatyvo. Žr., pvz., Vaičaitis, 2023. Bet tai atskira tema.

laikytinas iš Konstitucijos kylančia religinių organizacijų valstybinio pripažinimo *materialiąja* sąlyga; jei terminas yra nustatytas, jis tegali turėti *procesinę* reikšmę. Pasak Teismo, ginčijamas 25 metų terminas „nėra viena iš valstybės pripažinimo suteikimo religinei bendrijai sąlygų – turėti atramą visuomenėje ir užtikrinti, kad tos bažnyčios, religinės organizacijos mokymas bei apeigos neprieštarauja įstatymui ir dorai, ir negali būti su jomis tapatinamas“, jis yra tik „prielaida pradėti valstybės pripažinimo suteikimo procedūrą“, tik „reikalavimas, kurį turi atitikti religinė bendrija tam, kad dėl jos galėtų būti pradėta valstybės pripažinimo suteikimo procedūra, kurios metu bus vertinama, ar atitinkamą kreipimąsi pateikusiai religinei bendrijai gali būti suteiktas valstybės pripažinimas“[154]. Šioje byloje Konstitucinis Teismas nerado konstitucinio pagrindo kvestionuoti būtent 25 metų terminą. Bet jei terminas būtų kitoks, šiuo atžvilgiu niekas nepasikeistų – jis vis tiek turėtų tik procesinę reikšmę. Žinoma, čia neturimi omeny Seimo narių grupės trokštami „šimtai metų“, nes tokį terminą tektų vertinti jau ne kaip procesinę prielaidą pasinaudoti teise, o kaip draudimą ja pasinaudoti aprėpiamoje ateityje.

Šitaip keliais sakiniais Konstitucinis Teismas perbraukė visą bylą inicijavusios Seimo narių grupės prašymo „logiką“. Dar papildomai jis paaiškino, kad RBBĮ 6 straipsnio 2 dalyje įtvirtintu teisiniu reguliavimu sudarytos prielaidos valstybės pripažinimo siekti ir toms religinėms organizacijoms, kurios dėl 1940 m. pradėtos Lietuvos okupacijos, per kurią nebuvo užtikrinama religijos ir tikėjimo laisvė, „negalėjo įsisteigti ir teisėtai veikti ir tai padaryti jos galėjo tik Lietuvai atkūrus Nepriklausomybę“, nes „jei, kaip teigia pareiškėja, <...> būtų reikalaujama įstatymu nustatyti ilgesnį terminą po valstybės pripažinimo siekiančios religinės bendrijos pirminio įregistravimo Lietuvoje, kaip antai skaičiuojamą šimtais metų, kai kurios religinės bendrijos, *inter alia* galėjusios veikti neįregistruotos, negalėtų pasinaudoti Konstitucijoje <...> garantuojama teise [įgyti valstybės pripažintų religinių organizacijų] statusą; iš jų būtų reikalaujama „neįmanomų dalykų“. Konstitucinis Teismas turbūt ne „tarp kitko“ priminė ir Venecijos komisijos nuomonę (dėl Vengrijos įstatymų), kad toks religinės organizacijos trukmės reikalavimas kaip „bent 100 metų tarptautiniu mastu ar kaip asociacijai Vengrijoje bent 20 metų“ yra „labai nelankstus“ ir jį rekomenduojama „peržiūrėti“.

Ar šis nutarimas bent kiek palengvino „Romuvos“ padėtį? Ir taip, ir ne. Ne, nes Seimas ir vėl atsisakė suteikti jai valstybės pripažinimą. Taip, nes paskatino pataisyti įstatymą. Bet yra ir dar viena – kol kas niekur nesvarstyta – galimybė šiai religinei bendrijai siekti to, į ką ji turi teisę. Ta galimybė – Konstitucinio Teismo rankose.

154 Iš pakviesto Konstitucinio Teismo teisėjo pasisakymo per Seimo 2022 m. balandžio 21 d. plenarinį posėdį surengtoje diskusijoje (žr. 8 skirsnį): „<...> tai yra tik prielaida pradėti valstybės pripažinimo procedūrą, tačiau ne sąlyga pagal turinį. Sąlyga pagal turinį yra kitos arba kita, tai yra turėjimas atramos visuomenėje ir taip pat mokymo bei apeigų neprieštaravimas įstatymui bei dorai“.

8. Įstatymo pataisos prasiskina kelią, bet „Romuva“ lieka ten pat

Akivaizdu, kad EŽTT „*Romuvos*“ sprendimas padarė įtaką Konstitucinio Teismo 2021 m. rugsėjo 7 d. nutarimui. Jais abiem remtasi, į Seimą grąžinant „Romuvos“ valstybės pripažinimo klausimą[155], taip pat taisant RBBĮ[156]. Bet galiausiai jie nepadėjo „Romuvai“ įgyti valstybės pripažinimo. Šių sprendimų potencialas dar neišnaudotas, nors tą bandyta padaryti.

2021 m. rugsėjo 30 d. Seime įregistruotas Seimo nutarimo „Dėl valstybės pripažinimo suteikimo Senovės baltų religinei bendrijai „Romuva““ projektas, 2021 m. gruodžio 7 d. jis (patobulintas) pateiktas Seimo plenariniame posėdyje. Iš Seimo narių pasisakymų matyti, kad užkulisiuose buvo bandoma telkti projekto priešininkus ir kad dalis Seimo narių ketino balsuoti prieš projektą, kad ir kokie būtų jį pagrindžiantys teisiniai argumentai[157]. Iš kai kurių pasisakymų (prastai užmaskuotų kaip klausimų projekto teikėjui) matyti, kad tie Seimo nariai ketina balsuoti vadovaudamiesi savo religiniais įsitikinimais, neigti TM išvadoje nustatytus ir EŽTT sprendime pagrįstais pripažintus faktus, net viešai niekinti jiems nepatinkančio tikėjimo išpažinėjus. Vienas kalbėjusysis, S. J., kvestionavo „Romuvos“ religinį pobūdį ir lygino ją su „kokia nors ekstrasensų sąjunga“ ir „kažkokių šamanų sambūriu“ kaip organizacijomis, „kurių mes negalime toleruoti“. Kita kalbėjusioji, R. T., ginčijo tai, kad jau yra suėję 25 metai nuo bendrijos „Romuva“ įregistravimo (esą ji įregistruota tik 2002 m.); pasak jos, 1967 m. įkurtas kraštotyrinis sąjūdis „Romuva“, kuriame dalyvavo įvairių tikybų žmonės, „nebuvo religinis susivienijimas“ ir „nepretendavo į religinį darinį“. Dar kitas, E. P., išdėstė sąmokslo teoriją, esą „sambūrio“ siekis gauti valstybės pripažinimą yra apgavikiškas ir merkantilinis („tu tampi lyderiu ir užsitikrini sau pragyvenimą ir pensiją po 25 metų“), ir visiškai sumenkino TM išvados reikšmę, pažemindamas ją iki „kažkokio biurokrato iš kokios nors institucijos parašytos pažymos“. O Seimo narys V. P., buvęs Seimo Pirmininku tuo metu, kai Seimas, pažeisdamas Konvencijos nuostatas, nesuteikė

155 Aiškinamasis raštas dėl Seimo nutarimo „Dėl valstybės pripažinimo suteikimo Senovės baltų religinei bendrijai „Romuva““ projekto“ (2021).

156 Aiškinamasis raštas dėl Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo nr. I-1057 6 straipsnio ir Seimo statuto nr. I-399 7 straipsnio papildymo projektų (2022). Nurodyta, kad projekto tikslas – įgyvendinti EŽTT sprendimą, taip pat ir Konstitucinio Teismo nutarimo dalį dėl 10 metų termino, nustatyto pakartotiniam kreipimuisi dėl valstybės pripažinimo suteikimo prieštaravimo Konstitucijai.

157 Seimo narys R. Ž.: „<...> Ar jums neatrodo, kad dar vieną gausite, praleisite smūgį, dar vieną gausite <...>. Nes kad gausite, tai tikrai net neabejoju, nes jie jau čia brūzga nuo penktadienio, eina pas mus ir įkalbinėja, kad mūsų rankomis tai būtų nukirsta“. Seimo narys A. S.: „<...> dėl kokių priežasčių dalis tikrų ir menamų katalikų balsuoja prieš šitą įstatymą, balsavo ir balsuos prieš šitą įstatymą?“ (Seimo 2021 m. gruodžio 7 d. vakarinio plenarinio posėdžio stenograma).

valstybės pripažinimo „Romuvai“[158], apkaltino šią bendriją „imituojant“ religiją ir siekiant „vienintelio gražaus tikslo – gauti tos srities pinigų“[159]. Nepaisant šių išvedžiojimų, pateikimo stadijoje projektui buvo pritarta: 41 Seimo narys balsavo už jį, 18 balsavo prieš, 18 susilaikė[160]. Įvertinus, kad projektą palaikytų per mažai Seimo narių, balsavimas dėl jo neįtrauktas į artimų Seimo plenarinių posėdžių darbotvarkę ir pateiktas Seimui svarstyti tik 2022 m. rugsėjo 29 d. plenariniame posėdyje. Nors buvo Seimo narių, raginusių balsuoti už projektą, kai kurie pasisakymai buvo tokie, kad, atrodo, EŽTT sprendimą citavęs ir priminęs, kad „Romuva“ religine, o ne kitokia organizacija yra įregistruota Lietuvos institucijų, projekto teikėjas (ŽTK narys) kalbėjo sienoms ir kad nebuvo nei EŽTT sprendimo, nei Konstitucinio Teismo nutarimo, nėra nei Konvencijos, nei Konstitucijos:

> Seimo narė V. A.-A.: „<...> atsimenu <...> dažnai minimo V. Putino ideologo A. Dugino 1995 metais išleistą knygą „Geopolitinė Rusijos ateitis“. Būdama jauna politikė, aš ją perskaičiau ir nepamiršau to puslapio, kuriame rašoma, kad vienas didžiausių Kremliaus priešų Lietuvoje yra Katalikų Bažnyčia ir kad Maskva ir Kremlius visomis išgalėmis turi remti tuos, kurie nepalaiko Katalikų Bažnyčios. Ten yra atskirai minima ir pagoniška pakraipa. Tuo aš visai nenoriu pasakyti, kad reikia kelti kažkokias bylas „Romuvai“. Tačiau mano kolegų praeitoje kadencijoje abejonė dėl tam tikrų sąsajų, dėl tam tikrų galimų palaikymų iš anos pusės turėjo konkretų pagrindą – Kremliaus ideologo A. Dugino teoriją. <...> Todėl aš balsuodama negalėsiu pamiršti A. Dugino ir jo raginimų Lietuvoje silpninti krikščionybę <...>.“
>
> Seimo narys T. T.: „<...> jums noriu pasakyti, kad Lietuvos krikštas įvyko XIV amžiuje, Žemaitijos, rodos, – XV amžiaus pradžioje“.
>
> Seimo narė V. A.-A. (antras pasisakymas): „<...> aš neteikiau jokių kaltinimų šiai bendruomenei. Aš tik pasakiau, kad skaičiau A. Dugino požiūrį, išdėstytą jo knygoje <...> Ši knyga yra visos dabartinės Rusijos ideologijos pagrindas. Ir tebūnie tai laikoma mano emocine reakcija į knygą, net labai individualia ir subjektyvia, aš pasakiau, kad aš negaliu jos pamiršti ir balsuosiu atitinkamai. Nieko daugiau aš nepasakiau“[161].

158 Objektyvumo dėlei pasakytina, kad jis tame balsavime nedalyvavo; Seimo plenarinio posėdžio protokolas pasirašytas ne jo.

159 Kitas Seimo narys, A. S., jam atsakė: „<...> Pirmiausia žiūrėkime į mūsų Konstituciją, žmogaus teises ir laisves. Na, nori jie tikėti šitą Dievą, tad jie ir tikės. Kodėl mes turime reguliuoti vienų ar kitų žmonių teisę kuo nors tikėti? <...> Jeigu [EŽTT] pripažįsta, kad su jūsų Seimo vadovavimu buvo priimtas neteisingas sprendimas, reikia atsiprašyti dalies Lietuvos piliečių ir ištaisyti tą klaidą <...>. Nevertinkime kitų ir bus paprasčiau – greičiau išspręsime problemą.“ (Seimo 2021 m. gruodžio 7 d. vakarinio plenarinio posėdžio stenograma).

160 Seimo 2021 m. gruodžio 7 d. vakarinio plenarinio posėdžio protokolas.

161 Seimo 2022 m. rugsėjo 29 d. vakarinio plenarinio posėdžio stenograma.

Anksčiau tvirtinusieji, kad buvimas Lietuvoje žmonių, išpažįstančių ikikrikščionišką tikėjimą, kenkia jos įvaizdžiui, niekaip nepakomentavo šių pasisakymų; matyt, jų nuomone, jie nekenkia Lietuvos, kaip teisinės, demokratinės ir pasaulietinės valstybės, įvaizdžiui. Tačiau keli Seimo nariai sureagavo į teisinio nihilizmo apraišką, kai kaip „turėjusi konkretų pagrindą" buvo pakartota diskredituota „kolegų praeitoje kadencijoje" (t. y. Ž. P.) insinuacija apie „Romuvos" „tam tikras sąsajas" su Kremliumi, kuri dar buvo papildyta tvirtinimu, kad galbūt yra „tam tikri palaikymai iš anos pusės". Primintina, kad LVAT 2021 m. rugsėjo 29 d. nutartimi buvo nutraukta Ž. P. byla prieš EIP, bet EIP 2019 m. rugsėjo 11 d. išvada, kad Ž. P. tyčia paskleidė klaidingus ir įžeidžiančius teiginius, skatinančius priešiškumą „Romuvai", nebuvo nei paneigta, nei panaikinta, nei EIP buvo įpareigota ją paneigti. Taigi nors Seimo narė, vėl ištraukusi „Kremliaus" ir „Dugino" „kortas", sakė nesiūlanti „kelti kažkokias bylas „Romuvai"", būtų galima svarstyti, ar negalėjo būti pradėta etikos byla prieš ją pačią kaip prikalbėjusią daugokai „atsitiktinių žodžių"[162]. Tačiau nei „Romuva", nei niekas kitas šį kartą nesikreipė į EIP.

Už valstybės pripažinimo suteikimą religinei bendrijai „Romuva" balsavo 34 Seimo nariai, prieš – 19, susilaikė 18[163]. Projektui nepritarta. Viena Seimo narė, A. Š., prognozavo, kad „Romuva" dar kartą kreipsis į EŽTT, ir siūlė balsavimą pakartoti, bet tuo keliu nenueita, kai tam pasipriešino kita Seimo narė, jau cituota R. T., pareiškusi, jog daug Seimo narių „yra katalikai arba krikščionys" ir balsavo prieš Seimo nutarimo projektą „vien dėl to, kad neturi „kitų dievų, tik mane", [o tai] yra Dievo įsakymas". Projektas grąžintas „pagrindiniam komitetui tobulinti". Tik nenurodyta, ką reikia „tobulinti", – gal dėl to, kad tame vieno sakinio projekte nebuvo ką „tobulinti" iš esmės[164]. Pasirinkimas tik toks: arba Seimas gerbia teisę, randa savyje valios vykdyti Konstituciją, įstatymus, teismų sprendimus bei valstybės tarptautinius įsipareigojimus ir suteikia valstybės pripažinimą „Romuvai", arba ne. Šiuo atveju „tobulinti" yra „nukišti į gilų stalčių" eufemizmas. Bet ŽTK projektą tikrai

162 Turimas omeny šios Seimo narės apgailestavimas dėl jos ankstesnio išsišokimo, kai ji iš Seimo tribūnos prieštaravo teatro spektaklio, kuriame, jos manymu, buvo rodoma nepagarba krikščionybei, rodymą. To posėdžio stenograma su, pavadinkime taip, nepaprastai vaizdingu Seimo narės pasisakymu, kur ji pasiūlė atlikti tam tikrus fiziologinius veiksmus su lėkšte, iš kurios valgo kultūros ministras, pati tapo teatro performanso dalimi. Seimo narė teatralų reakciją į jos ekstravagantišką pasiūlymą pakomentavo šitaip: „Jeigu pjesėje naudota Seimo posėdžių stenograma, aš nieko prieš. Tai geriau, nei iš konteksto iškirpti sakinį, kurį aš, jei galėčiau, atšaukčiau. Jis ne tik nebuvo reikalingas, bet ir nebuvo adekvačiai suprastas žmonių. <...> Pirmas asmuo, atkreipęs dėmesį į spektaklyje peržengtas ribas, buvo Popiežius Benediktas XVI <...> jei Popiežius pasisako tokiu klausimu, tai niekada nebūna atsitiktinis dalykas. Skirtingai nei Lietuvos Seimas, įskaitant ir mane, jis bent jau stengiasi išvengti atsitiktinių sakinių" (Urbonaitė-Vainienė, 2012).

163 Seimo 2022 m. rugsėjo 29 d. vakarinio plenarinio posėdžio protokolas.

164 Bet šiaip jau buvo ką patobulinti teisėkūros technikos aspektu – pataisyti Konstitucinio Teismo nutarimo pavadinimą, nes jis nurodytas netiksliai (sutrumpintai – nukopijavus nuorodą iš Teismo interneto svetainės). ŽTK pasielgė radikaliau (žr. toliau).

„patobulino“ – iš preambulės išbraukė EŽTT sprendimo ir Konstitucinio Teismo nutarimo paminėjimus ir 2022 m. spalio 14 d. šitaip „patobulintą“ projektą įregistravo iš naujo[165]. Veiksmų plane, Vyriausybės pateiktame MK, nurodoma, kad Seimo nutarimo projektas bus svarstomas „iškart po to, kai bus atitinkamai pakeista institucinė sąranga“ (angl. *as soon as the institutional framework is amended accordingly*), ir paaiškinta, kad jau yra pataisytas RBBĮ, bet dar reikia sulaukti, kol Seimo statute bus numatyta nauja ŽTK veiklos kryptis (angl. *activity*). Prie to dar grįšime.

MK priežiūra yra tai, kas gali paskatinti („patobulintą“) projektą ištraukti iš stalčiaus anksčiau nei praeis tie „šimtai metų“, kurių pageidavo bylą Konstituciniame Teisme inicijavę Ž. P. ir jo bendraminčiai. Priežiūra nepanaikinama tol, kol neįvykdomos ir bendrosios, ir individualios priemonės. „Romuva“ kreipėsi į MK su prašymu EŽTT sprendimo jos byloje vykdymui taikyti sustiprintą priežiūrą (Andrukaitytė, 2022; Vaiškūnas, 2022). Veiksmų plane, Vyriausybės pateiktame MK, informuojama apie naujausias (2023 m.) RBBĮ pataisas, kurios, kaip tikimasi, palengvins valstybės pripažinimo suteikimą „Romuvai“ ir įtikins MK, kad sustiprintos priežiūros taikymas nėra tikslingas[166].

Prieš kreipdamasi į MK „Romuva“ svarstė, ar nevertėtų inicijuoti naujos bylos EŽTT – apskųsti naująjį, 2022 m. rugsėjo 29 d., Seimo atsisakymą suteikti jai valstybės pripažinimą[167], bet pasirinko verčiau kreiptis į MK. Šis pasirinkimas nereiškia, kad ji negalėjo skųsti naujojo atsisakymo. Tokiais atvejais EŽTT turi nuspręsti, ar nagrinėti naują peticiją, ar joje išdėstyti skundai yra priskirtini MK. Jei EŽTT nuspręstų, kad peticija jam teisminga, jis tikrintų, ar ji pateikta per nustatytą keturių mėnesių terminą, Konvencijos 15-uoju protokolu, įsigaliojusiu 2021 m. rugpjūčio 1 d., įvestą vietoj buvusių šešių mėnesių ir taikomą nuo 2022 m. vasario 1 d. Jei šis terminas skaičiuojamas nuo 2022 m. rugsėjo 29 d., t. y. nuo Seimo sprendimo priėmimo (ir įsigaliojimo) dienos, per jį nauja peticija nebuvo pateikta. Paradoksas: tai, kad „*Romuvos*“ byloje EŽTT nusprendė, jog bendrija pareiškėja negalėjo pasinaudoti veiksminga vidaus teisinės gynybos priemone, šiuo atžvilgiu galėtų būti naudinga Vyriausybei: jei terminas praleistas, antroji peticija nepriimtina, ir tiek. Kita vertus, ar lengva peticijos nepriimtinumą argumentuoti (neva) praleistu kreipimosi

165 Seimo nutarimo „Dėl valstybės pripažinimo suteikimo Senovės baltų religinei bendrijai „Romuva““ projektas nr. XIVP-893(3) (2022); Gaučaitė-Znutienė, 2022.

166 Praeityje buvo sustiprinta šių bylose prieš Lietuvą priimtų sprendimų vykdymo priežiūra: *Paksas prieš Lietuvą* [DK] (2011); *Vasiliauskas prieš Lietuvą* [DK] (2015); *Matiošaitis ir kiti prieš Lietuvą* (2017); *Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą* (2020). 2023 m. liepą, kai baigiama rašyti ši studija, yra sustiprinta šių sprendimų vykdymo priežiūra: *L. prieš Lietuvą*, nr. 27527/03, 2007 m. rugsėjo 11 d.; *Abu Zubaydah prieš Lietuvą* (2018); *Macatė prieš Lietuvą* [DK] (2023).

167 Pasak „Romuvos“ krivės, „čia yra iššūkis teisinei sistemai, nes <...> ir Konstitucinis Teismas, ir EŽTT pripažino, kad mes turim tą teisę ir turim būti pripažinti. Mes dabar galvojam, pažiūrėsim, kokios galimybės, bet greičiausiai vėl kreipsimės į Europos Žmogaus Teisių Teismą“ (ve.lt, 2022).

terminu? Juk nuo 2019 m., kai bendrija pareiškėja pirmą kartą kreipėsi į EŽTT, nacionalinis teisinis reguliavimas pakito: Lietuvoje jau veikia konstitucinis skundas. Vyriausybė, teikdama paaiškinimus EŽTT, negalėtų to ignoruoti. Galbūt ji įrodinėtų, kad bendrija pareiškėja nepanaudojo šios naujos teisinės gynybos priemonės, tad jos naujoji peticija atmestina šiuo pagrindu. Bet tai tik hipotezė; Vyriausybė galėtų manyti, jog jai parankesnė kita bylinėjimosi strategija[168] – įrodinėti, kad bendrijai pareiškėjai konstitucinis skundas nebuvo prieinama teisinės gynybos priemonė, nes jį pateikti galima tik tada, kai yra įsiteisėjęs galutinis ir neskundžiamas teismo sprendimas, kurio šiuo atveju nėra kam priimti, nes, kaip jau nustatė EŽTT, administraciniai teismai „Romuvos“ prašymą, kuriuo ji skųstų Seimo sprendimą, laikytų nepriimtinu. Atrodo, nėra požymių, kad administracinių teismų praktika šiuo atžvilgiu būtų pakitusi. Paradoksas: hipotetinėje naujoje *„Romuvos“* byloje Vyriausybei būtų naudingiau, jei teismų praktika, paneigianti konstitucinį imperatyvą, kad kiekvienas asmuo, manantis, jog jo teisės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą, nebūtų tapusi liberalesnė tokių pareiškėjų atžvilgiu, nes argumentas, kad buvo praleistas kreipimosi į EŽTT terminas, būtų *prima facie* svarus. O jei Vyriausybė laikytųsi pozicijos, kad bendrija pareiškėja nepanaudojo visų vidaus teisinės gynybos priemonių, EŽTT turėtų šį argumentą motyvuotai priimti arba motyvuotai atmesti. Nors konstitucinis skundas nebuvo pripažintas veiksminga teisinės gynybos priemone EŽTT išnagrinėtoje *„Romuvos“* byloje, nėra tiesaus atsakymo į klausimą, ar sprendimas būtų toks pats ir hipotetinėje naujoje *„Romuvos“* byloje. Jei konstitucinis skundas būtų pripažintas veiksminga teisinės gynybos priemone, tai reikštų, kad „Romuva“ prieš kreipdamasi į Strasbūro Teismą turėjo ją panaudoti.

Kaip ji galėtų būti panaudota? Dvejopai. Pirmasis būdas – „Romuva“ galėtų kreiptis į administracinius teismus, kurie arba išspręstų bylą iš esmės, arba atmestų jos prašymą. Bet mes jau žinome, kad administraciniai teismai bylos iš esmės nespręstų, nes Seimo nutarimas jiems neteismingas. Vadinasi, „Romuvos“ prašymą jie atmestų. Jį atmetus galutiniu ir neskundžiamu administracinio teismo sprendimu, bendrija per keturis mėnesius nuo šio sprendimo įsiteisėjimo dienos galėtų kreiptis su konstituciniu skundu į Konstitucinį Teismą (KTĮ 65 str. 2 d. 2 ir 3 p.)[169]. Jei Konstitucinio Teismo sprendimas, jam išnagrinėjus bylą, netenkintų bendrijos pareiškėjos, ji galėtų kreiptis į EŽTT, o terminas peticijai paduoti galėtų būti skaičiuojamas nuo Konstitucinio Teismo sprendimo įsiteisėjimo dienos.

Antrasis būdas – „Romuva“ galėtų kreiptis į Konstitucinį Teismą su konstituciniu skundu tiesiogiai. Tolesnė eiga priklausytų ir nuo to, ar Konstitucinis Teismas mano turįs įgaliojimus tirti teisėtumą tokių Seimo aktų, dėl kurių teisėtumo

168 Iš platesnio galimų strategijų spektro, bet jos čia neaptariamos.

169 Turint galvoje ir galimybę atnaujinti dėl svarbių priežasčių praleistą prašymo pateikimo Konstituciniam Teismui terminą (KTĮ 65 str. 4 d.).

negalima kreiptis į administracinius teismus (taip pat ir į bendrosios kompetencijos teismus). Jeigu Konstitucinis Teismas laikytųsi nuostatos, kad jis gali tirti tokių aktų teisėtumą, ir priimtų nagrinėti „Romuvos“ prašymą, bet jo sprendimas jos netenkintų, bendrija pareiškėja galėtų kreiptis į EŽTT – ir šiuo atveju terminas peticijai paduoti galėtų būti skaičiuojamas nuo Konstitucinio Teismo sprendimo įsiteisėjimo dienos. Jeigu jis atmestų konstitucinį skundą, nes laikytų, kad prieš kreipiantis su konstituciniu skundu turėjo būti kreiptasi į administracinius teismus, bendrija vis tiek galėtų kreiptis į EŽTT, ginčydama Seimo atsisakymą suteikti jai valstybės pripažinimą pagal EŽTK 9 ir 14 straipsnius, taip pat pagal 13 straipsnį (kaip pirmojoje „*Romuvos*“ byloje). Tačiau nežinia, ar peticijos padavimo terminas būtų skaičiuojamas nuo Konstitucinio Teismo sprendimo įsiteisėjimo dienos ir tuo atveju, kai tuo sprendimu prašymas būtų sugrąžintas pareiškėjai, nes ji neišnaudojo visų teisinės gynybos priemonių, arba būtų atsisakyta priimti jį nagrinėti, nes pareiškėja ne tik neišnaudojo teisinės gynybos priemonių, bet ir „nebegali jomis pasinaudoti“, kadangi toks kreipimasis į Konstitucinį Teismą galėtų būti įvertintas kaip mėginimas pasinaudoti *nesama* teisinės gynybos priemone. Išties, jei keturių mėnesių terminą konstituciniam skundui paduoti įtvirtinančios KTĮ nuostatos aiškinamos pažodžiui, „Romuva“ negali pateikti konstitucinio skundo Konstituciniam Teismui. Taip šias nuostatas, sverdamas šalių argumentus, „*Romuvos*“ byloje išsiaiškino EŽTT. Kaip pamatysime, jis nenukrypo nuo KTĮ įstatymo rengėjų paaiškinimų ir, svarbiausia, nuo Konstitucinio Teismo jurisprudencijos – žr. 10 skirsnį, kur aptariama, ar konstituciškai galimas kitoks – potencialiam pareiškėjui palankus – aiškinimas.

Bet tai – hipotetiniai svarstymai, „alternatyvi istorija“, „kas būtų, jeigu būtų“. O tikrovė tokia, kad „Romuva“ nesikreipė į Konstitucinį Teismą dėl Seimo antrojo sprendimo atsisakyti suteikti jai valstybės pripažinimą atitikties Konstitucijai, įstatymams ir (arba) EŽTK[170]. Ji nesikreipė ir į administracinius teismus. Ji nepadavė naujos peticijos Strasbūro Teismui, bet pasirinko kreiptis į MK. Veiks-

170 Konvencija yra ratifikuota įstatymu ir pagal Konstitucijos 138 str. 3 d. turi įstatymo galią, todėl (nors tai retenybė) į Konstitucinį Teismą galima kreiptis dėl poįstatyminio akto (bet ne įstatymo) atitikties Konvencijai (Konstitucinio Teismo 2004 m. balandžio 7 d. sprendimas, 2007 m. sausio 16 d. nutarimas). Jeigu prašoma ištirti įstatymo atitiktį Seimo ratifikuotai tarptautinei sutarčiai, Teismas atsisako nagrinėti prašymą, nes jis netiria įstatymo atitikties įstatymo galią turinčiam teisės aktui (Konstitucinio Teismo 2002 m. balandžio 25 d. sprendimas). Teismas taip pat yra atsisakęs nagrinėti prašymą ištirti, ar Konstitucijai neprieštarauja Seimo ratifikuotos tarptautinės sutarties nuostatos, nes jį buvo padavusi Seimo narių grupė, o pagal Konstituciją Konstitucinio Teismo išvados dėl Lietuvos Respublikos tarptautinės sutarties atitikties Konstitucijai gali prašyti Seimas *in corpore* paklausimu, išdėstytu Seimo nutarime arba patvirtintu Seimo nutarimu, taip pat Respublikos Prezidentas; Seimo narių grupė tokios teisės neturi (Konstitucinio Teismo 2014 m. vasario 18 d. sprendimas). Iš pastarojo precedento neaišku, ar būtų pagrindas Teismui atsisakyti nagrinėti Seimo narių grupės prašymą, jeigu ji kreiptųsi su prašymu formaliai ne dėl tarptautinės sutarties, o dėl įstatymo, kuriuo sutartis buvo ratifikuota, konstitucingumo (*inter alia*, jei būtų prašoma ištirti to įstatymo atitiktį Konstitucijai pagal priėmimo, pasirašymo ar paskelbimo tvarką).

mų plane, Vyriausybės pateiktame MK, nurodoma, kad jau yra įgyvendinta viena bendroji priemonė – padarytos pataisos RBBĮ 6 straipsnyje, kuriame įtvirtintą valstybės pripažinimo suteikimo religinėms bendrijoms tvarką sukritikavo EŽTT. Apžvelkime, kaip buvo taisomas tas reguliavimas.

Seimo valdyba 2022 m. balandžio 7 d. sudarė darbo grupę RBBĮ „nuostatoms tobulinti“[171]. Valdybos sprendime nurodyta, kad darbo grupė sudaroma atsižvelgiant į, *inter alia*, Konstitucinio Teismo 2021 m. rugsėjo 7 d. nutarimą (po kurio tame įstatyme atsirado dar viena spraga), bet neabejotina, kad kitas katalizatorius buvo EŽTT *„Romuvos“* sprendimas, juolab kad buvo žinoma, jog ši bendrija yra kreipusis į MK prašydama, kad šis EŽTT sprendimui jos byloje vykdyti taikytų sustiprintą priežiūrą. Iškart po darbo grupės sudarymo ŽTK iniciatyva per Seimo 2022 m. balandžio 21 d. plenarinį posėdį buvo surengta diskusija „Teisiniai ir istoriniai valstybės pripažinimo suteikimo religinėms bendrijoms aspektai“. Joje turėjo būti svarstoma, kaip turėtų būti reglamentuojamas valstybės pripažinimo suteikimas netradicinėms religinėms bendrijoms[172]. Posėdyje dalyvavo pakviesti specialistai[173], bet – tik šešiolika Seimo narių[174]; toks menkas dalyvavimas gali reikšti atsainų požiūrį į savo pareigas, bet taip pat ir tai, kad didelė dalis Seimo narių nematė reikalo dalyvauti diskusijoje, kuri nepakeistų jų apsisprendimo (kad ir koks jis būtų), tačiau bet kuriuo atveju jis liudija nepagarbą ir pakviestiesiems, ir religinėms mažumoms. Iš Seimo narių kalbėjo keturi[175]; dviejų pasisakymai (formuluoti kaip klausimai) rodo, kad jie nesuprato – o gal nepanoro suprasti – nei pakviestųjų specialistų, nurodžiusių RBBĮ ydas ir kalbėjusių apie Seimo diskrecijos ribotumą sprendžiant žmogaus teisių klausimus, nei EŽTT sprendimo, nei Konstitucinio Teismo nutarimo, nei skirtumo tarp fakto ir nuomonės, nes ir vėl ginčijo TM išvadoje konstatuotus faktus ir priešpriešino jiems savo subjektyvias nuomones, kad „Romuvos“ narių tikėjimas nėra religija, o jos narių skaičius yra per mažas valstybės pripažinimui įgyti. Štai citatos:

> Seimo narė R. T.: „Baltai ne tik religiškai, bet ir kultūriškai nėra vieninga grupė <...> taip pat ir tokių mokslinių duomenų nėra, kad buvo ar išliko senasis baltų tikėjimas ar baltų religija. <...> Net religijotyrininkai pabrėžia tai, kad mes išvis

171 Seimo valdybos 2022 m. balandžio 7 d. sprendimas nr. SV-S-450 „Dėl darbo grupės Lietuvos Respublikos religinių bendrijų ir bendruomenių įstatymo nuostatoms tobulinti“. Netrukus pastebėta, kad įstatymo pavadinimas parašytas klaidingai, tad jis pataisytas; buvo keičiama ir darbo grupės sudėtis.

172 Seimo 2022 m. balandžio 21 d. vakarinio plenarinio posėdžio stenograma.

173 Konstitucinio Teismo teisėjas, Vyriausybės atstovė EŽTT ir mokslininkė antropologė iš Vytauto Didžiojo universiteto.

174 Suskaičiuota vieno iš dalyvavusiųjų. O oficialiai šiame posėdyje lankomumas (t. y. nominalus užsiregistravimas) buvo labai didelis – 136 Seimo nariai (žr. Seimo 2021 m. balandžio 21 d. vakarinio plenarinio posėdžio lankomumą ir vaizdo įrašą).

175 Neskaičiuojant posėdžio pirmininko ir diskusiją inicijavusio ŽTK pirmininko.

> iškreipiame religijos supratimą <...> tereikia 25 metus veikti, sugalvoti savo apeigas ir manyti, kad bendruomenės nariai, dalyvaujantys tose apeigose <...> Mano supratimu, religija yra daug plačiau, negu bandoma dabar vienai labai įdomiai ir vertingai organizacijai „Romuva“ etnokultūrine prasme suteikti religijos statusą toms apeigoms, kurios realiai yra rekonstruotos folkloro pagrindu.“
>
> Seimo narys A. N.: „Kiek istoriškai autentiški šios religinės bendruomenės papročiai, ar yra kokių nors rašytinių šaltinių apie pačias apeigas, nes kalbant su įvairiais istorikais ne vienas abejoja pačių apeigų autentiškumu. Ar tai yra koks nors naujadaras religinėje bendruomenėje?“

Prisimenant diskusijos pavadinimą, negalima nematyti, kad šie pasisakymai buvo tik apie vieną „teisinį ir istorinį valstybės pripažinimo suteikimo religinėms bendrijoms aspektą“ – apie „Romuvą“. Būtent „Romuvos“ siekio įgyti valstybės pripažinimą kontekste ir rengtos RBBĮ pataisos.

O jos skynėsi kelią. Jų pirmasis projektas įregistruotas 2022 m. birželio 22 d. kartu su Seimo statuto pataisos projektu[176]. Aiškinamajame rašte[177] pažymima, kad siekiama įgyvendinti Konstitucinio Teismo nutarimą, pakeičiant Konstitucijai prieštaraujančią RBBĮ nuostatą dėl per ilgo termino, nustatyto religinės bendrijos pakartotiniam kreipimuisi dėl valstybės pripažinimo; bet ne mažiau svarbu ištaisyti EŽTT sprendime nurodytus Lietuvos teisinio reguliavimo trūkumus, būtent: kad nėra „tinkamų“ teisinės gynybos priemonių, kurias galėtų panaudoti religinė bendrija, kuriai Seimas nesuteikia valstybės pripažinimo; kad pati valstybės pripažinimo suteikimo procedūra yra patikėta Seimui, o jo, kaip politinės institucijos, sprendimai gali būti nepagrįsti, neobjektyvūs ir savavališki; kad jei Seimo sprendimas nėra motyvuotas, bendrija neturi galimybės sužinoti, į kokius „konkrečius valstybės pripažinimo suteikimo kriterijus“ atsižvelgta jį priimant; teisinį reguliavimą reikėjo „patobulinti“ taip, kad būtų sumažinta „nepagrįstų, neobjektyvių ir savavališkų sprendimų tikimybė“, būtų „detaliau“ reguliuojama sprendimų „rengimo ir priėmimo tvarka“, būtų nustatyti „tam tikri“ reikalavimai jų turiniui ir aiškiau nurodyti kriterijai, į kuriuos atsižvelgiama suteikiant valstybės pripažinimą. Projektų autoriai paminėjo ir *siekį užtikrinti galimybę ginčyti pagal Konstitucijos 106 straipsnį Seimo sprendimą atsisakyti suteikti valstybės pripažinimą* – tokiu sprendimu „laikytinas atitinkamo Seimo nutarimo priėmimas, o ne Seimo balsavimas, kurio metu joks nutarimas nepriimamas“. Patobulintiems projektams Seimo 2022 m. birželio 30 d. plenariniame posėdyje pritarta po pateikimo be di-

176 Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo nr. I-1057 6 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas nr. XIVP-1850 (2022); Statuto dėl Seimo statuto nr. I-399 70 straipsnio papildymo projektas nr. XIVP-1851 (2022).

177 Aiškinamasis raštas dėl Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo nr. I-1057 6 straipsnio pakeitimo įstatymo ir Statuto dėl Seimo statuto nr. I-399 70 straipsnio papildymo projektų (2022).

desnių diskusijų[178]. Dar patobulinti projektai svarstyti Seimo 2022 m. rugsėjo 27 d. plenariniame posėdyje, kuriems po svarstymo pritarta[179]. Balsuoti dėl jų numatyta 2022 m. spalio 11 d. posėdyje, bet padaryta pertrauka „iki kito posėdžio“[180]. Tas kitas posėdis įvyko 2022 m. spalio 27 d., bet balsuojama nebuvo, nes vėl padaryta pertrauka[181]. Prieš pat Seimo 2022 m. spalio 27 d. plenarinį posėdį konservatyvi nevyriausybinė organizacija Laisvos visuomenės institutas (LVI) viešai kreipėsi į Seimo narius ir paragino juos nepriimti RBBĮ pataisų[182]. Po dviejų dienų Seimas antrą kartą atsisakė suteikti valstybės pripažinimą „Romuvai“. Iki rudens sesijos pabaigos pataisų priimti nepavyko. Tą pavyko padaryti tik 2023 m. kovo 23 d. – nedidele balsų dauguma: už pataisas balsavo 60 Seimo narių, prieš – 32, susilaikė 21. Jos įsigaliojo 2023 m. gegužės 1 dieną.

O štai su RBBĮ pataisomis susijusi Seimo statuto pataisa nebuvo priimta. Trys dienos po to, kai Vyriausybė pateikė MK atnaujintą veiksmų planą, kuriame užsiminė apie „institucinės sąrangos“ pakeitimą, Seimo narys J. R., kurio pasiūlymui RBBĮ griežčiau reglamentuoti religinių bendrijų pripažinimo kriterijus nebuvo pritarta, pasiūlė tuos kriterijus įrašyti į Seimo statutą, kurio pataisa kaip tik buvo svarstoma[183]. Ši iniciatyva daugiau nei abejotina, nes Seimo statutas skirtas Seimo struktūrai ir darbo tvarkai reglamentuoti (Konstitucijos 76 str.), jis nėra skirtas religinių mažumų teisėms ar apskritai žmogaus teisėms reglamentuoti, jo negali vetuoti Respublikos Prezidentas ir kt. Šįkart Seimas pasiūlymui pritarė, tačiau, susikivirčijus šiam Seimo nariui ir teisingumo ministrei (irgi Seimo narei), buvo padaryta pertrauka, kad EPK išsiaiškintų, ar teikiant pasiūlymą Seimo nariams nebuvo pateikta neteisinga informacija. Seimo sesija baigėsi anksčiau nei EPK išsiaiškino šį klausimą[184].

178 Išskyrus nebent šią Seimo nario S. J. reakciją į siūlymą sutrumpinti pakartotinio prašymo suteikti valstybės pripažinimą terminą: „<...> Kodėl dveji metai? Gal ne visiems atrodo, bet Seimas iš tikrųjų rimta įstaiga. Jeigu kas dveji metai mes kelsime audras ir šaršalus, nemanau, kad čia yra labai naudinga <...>“ (Seimo 2022 m. birželio 30 d. vakarinio plenarinio posėdžio protokolas ir stenograma).

179 Seimo 2022 m. rugsėjo 27 d. vakarinio plenarinio posėdžio protokolas.

180 Seimo 2022 m. spalio 11 d. vakarinio plenarinio posėdžio protokolas.

181 Seimo 2022 m. spalio 27 d. vakarinio plenarinio posėdžio protokolas ir stenograma.

182 Laisvos visuomenės institutas (2022). Kreipimosi („rašto“) autoriai nenurodyti. Bet viena „*Romuvos*“ bylos pamoka išmokta: nevyriausybinių organizacijų kreipimaisi į Seimo narius, kitaip nei dominuojančios bažnyčios hierarchų laiškai, paprastai nevertinami kaip tiesioginis kišimasis į teisėkūros sprendimų priėmimą.

183 Tuometiniu pataisos projektu buvo siūloma nustatyti naują ŽTK veiklos kryptį – „atsižvelgus į Teisingumo ministerijos išvadą ir įvertinus dėl jos pateiktas religinės bendrijos pastabas, rengti Seimo nutarimų dėl valstybės pripažinimo suteikimo religinėms bendrijoms, atsisakymo religinei bendrijai suteikti valstybės pripažinimą ar religinei bendrijai suteikto valstybės pripažinimo atšaukimo projektus ir juos svarstyti“ (Statuto dėl Seimo statuto nr. I-399 70 straipsnio pakeitimo projektas nr. XIVP-2581(2), 2023).

184 Seimo 2023 m. gegužės 18 d. vakarinio plenarinio posėdžio protokolas ir stenograma.

RBBĮ naujosios redakcijos 6 straipsnyje įtvirtintos reikšmingos novelos: 1) kad įgytų valstybės pripažinimą, netradicinės religinės bendrijos turi turėti „tvirtą ir ilgalaikę“ atramą visuomenėje – anksčiau šių žodžių nebuvo[185], jie *copy-paste* būdu perkelti iš Konstitucinio Teismo 2021 m. rugsėjo 7 d. nutarimo ir 2007 m. gruodžio 6 d. sprendimo; 2) paliktas 25 metų terminas, kuriam suėjus religinė bendrija gali kreiptis į Seimą dėl valstybės pripažinimo, bet pabrėžta, kad jis yra „prielaida (ne sąlyga turėti atramą visuomenėje ir užtikrinti, kad tos bažnyčios, religinės organizacijos mokymas bei apeigos neprieštarauja įstatymui ir dorai) pradėti valstybės pripažinimo suteikimo procedūrą“ – dar vienas *copy-paste* iš to paties nutarimo; 3) nustatytas terminas, per kurį TM privalo pateikti išvadą dėl religinės bendrijos atitikties Konstitucijos ir įstatymo reikalavimams, – per šešis mėnesius nuo tos dienos, kai TM gauna iš religinės bendrijos jos kreipimosi dėl valstybės pripažinimo kopiją[186]; 4) rengiant išvadą, atsižvelgiama į specialistų ar nepriklausomų ekspertų pateiktą informaciją ar vertinimą; 5) Seimas gali ne tik suteikti valstybės pripažinimą religinėms bendrijoms, bet ir atsisakyti jį suteikti – ankstesnėje redakcijoje atsisakymas suteikti valstybės pripažinimą šiais žodžiais nebuvo paminėtas; 6) nustatytas terminas, per kurį Seimas privalo „išspręsti valstybės pripažinimo klausimą“, – per tris mėnesius nuo TM išvados gavimo dienos, neįskaitant laiko tarp Seimo sesijų; 7) įtvirtinta religinė bendrijos teisė raštu pateikti nuomonę dėl TM išvados ir pristatyti ją Seimo nutarimo projekto svarstymo Seime metu – ligi šiol valstybės pripažinimo suteikimo religinėms bendrijoms klausimai buvo sprendžiami jų atstovams nedalyvaujant; 8) įtvirtinta formalizuota, taigi kitokia nei iki tol, atsisakymo suteikti valstybės pripažinimą samprata – tiek suteikiant valstybės pripažinimą, tiek ir atsisakant jį suteikti, turi būti priimamas Seimo nutarimas, o toks valstybės pripažinimo nesuteikimas, kuris neturi Seimo nutarimo formos, nelaikomas atsisakymu jį suteikti, taigi ir „valstybės pripažinimo klausimo išsprendimu“; 9) nustatyta, kad jeigu Seimas nepritaria pateiktam nutarimo projektui, valstybės pripažinimo klausimas Seime „sprendžiamas pakartotinai tol, kol priimamas atitinkamas Seimo nutarimas“, taigi Seimo nutarimo formos neįgavęs atsisakymas nelaikomas galutiniu[187]; 10) jei Seimas atsisako suteikti valstybės pripažinimą religinei bendrijai, jo nutarime turi

185 Nebuvo net žodžio „atrama“ – vietoj jo buvo įrašytas reikalavimas valstybės pripažinimo siekiančioms bendrijoms būti „palaikomomis visuomenės“.

186 Šis terminas gali būti pratęstas ne ilgiau kaip šešiems mėnesiams teisingumo ministro motyvuotu sprendimu.

187 Nėra nustatyta, kada šis klausimas turi būti išspręstas galutinai (jei jau nepavyko to padaryti per nustatytus tris mėnesius). Pagal ligtolinį reguliavimą Seimas, atsisakęs suteikti valstybės pripažinimą religinei bendrijai, bet nepriėmęs dėl to jokio nutarimo, apskritai galėjo prie šio klausimo negrįžti tol, kol religinė bendrija į jį nesikreips iš naujo, o ši to negalėjo padaryti anksčiau nei po 10 metų nuo to „neformalizuoto“ atsisakymo.

būti nurodytas „tokio sprendimo pagrindas (pagrindai) ir motyvai, kodėl religinė bendrija neturi atramos visuomenėje ir (arba) jos mokymas ar apeigos prieštarauja įstatymams ir (arba) dorai“ – ligi šiol atsisakymas galėjo būti nemotyvuotas, taip pat nebuvo pareigos nurodyti jo teisinį ir (arba) faktinį pagrindą; 11) Seimui priėmus nutarimą atsisakyti suteikti valstybės pripažinimą religinei bendrijai, ji pakartotinai dėl jo į Seimą gali kreiptis praėjus dvejiems metams nuo nutarimo įsigaliojimo dienos – 10 metų terminas sutrumpintas penkiagubai, bet naujasis terminas skaičiuojamas nuo „formalizuoto“ atsisakymo dienos, taigi gali pailgėti iki neapibrėžtos trukmės; 12) teisingumo ministras įpareigotas iki RBBĮ pataisų įsigaliojimo priimti jo įgyvendinamuosius teisės aktus – taigi kitaip nei ligi tol, Seimui teikiamų išvadų rengimas turi būti reglamentuotas taip, kad būtų užtikrintas atitinkamų įstatymo nuostatų įgyvendinimas, vadinasi, kad būtų užtikrintas specialistų ir ekspertų, kurių pateikta informacija bei vertinimais remiasi išvadų rengėjai, nepriklausomumas bei nešališkumas, ir pačių išvadų objektyvumas bei pagrįstumas[188]; 13) valstybės pripažinimas gali būti atšaukiamas, jeigu Seimas, gavęs TM išvadą, pateiktą Seimo prašymu arba TM iniciatyva, nusprendžia, kad religinė bendrija nebeatitinka valstybės pripažinimo suteikimo kriterijų – nebeturi atramos visuomenėje ir (arba) jos mokymas ar apeigos prieštarauja įstatymams ir (arba) dorai; 14) atitinkamame Seimo nutarime turi būti nurodomas tokio sprendimo pagrindas (pagrindai) ir motyvai; 15) religinė bendrija, kuriai valstybės pripažinimas buvo atšauktas, pakartotinai dėl valstybės pripažinimo į Seimą gali kreiptis praėjus ne mažiau kaip penkeriems metams nuo atšaukimo dienos, jeigu išnyko atšaukimo pagrindas (pagrindai).

Kai kurios iš RBBĮ novelų nėra neprieštaringos, kaip antai „valstybės pripažinimo klausimo išsprendimo“ nukėlimas iki tada, kai bus priimtas Seimo nutarimas, kuris gali būti ir niekada nepriimtas. Tačiau jos apskritai vertintinos kaip sudarančios prielaidas bent šiek tiek padidinti Seimo sprendimų pagrįstumą bei profesionalumą ir jų priėmimo proceso skaidrumą, užkirsti kelią jų priėmimo vilkinimui ir Seimo narių savivalei. Sunku dabar būtų numatyti, kaip bus taikomos tokios novelos kaip reikalavimai Seimui valstybės pripažinimo klausimą spręsti „pakartotinai tol,

188 Teisingumo ministrė 2023 m. balandžio 28 d. įsakymu nr. 1R-167 „Dėl Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos išvadų dėl religinių bendrijų atitikties valstybės pripažinimo suteikimo reikalavimams rengimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ patvirtino tą aprašą. Pagal jo 14 p. už išvados rengimą atsakingas padalinys „nusprendžia, ar išvadai parengti reikės gauti nepriklausomo eksperto (ekspertų) išvadas“. Išeina, kad gali būti apsieita ir be ekspertų. Kaip tada įvykdyti RBBĮ reikalavimą rengiant išvadą „atsižvelgti į specialistų ar nepriklausomų ekspertų pateiktą informaciją ar vertinimą“? Jeigu, kaip Seimo 2022 m. spalio 27 d. posėdyje teigė RBBĮ pataisoms oponavęs Seimo narys J. R., tiesa tai, kad „faktiškai Teisingumo ministerijoje yra vienas žmogus, <...> kuris ir formuluoja tas išvadas“, tai galėtų būti tam tikras pagrindas kvestionuoti net pačias teisingiausias TM išvadas. Nepriklausomo eksperto (juo labiau ne vieno) pasitelkimas minėtą argumentą galėtų neutralizuoti.

kol priimamas atitinkamas Seimo nutarimas“, ar Seimo nutarime, kuriuo atsisakoma suteikti valstybės pripažinimą, nurodyti atsisakymo pagrindą ir motyvus. Cituoti (taip pat tie, kurie bus cituojami toliau) Seimo narių pasisakymai neleidžia atmesti tikimybės, kad dalis jų kaip balsavo, taip ir toliau balsuos ne vadovaudamiesi oficialiai konstatuotais faktais ir ne pagal teisę, o vadovaudamiesi ne teisiniais motyvais ir pagal savo subjektyvų supratimą. Nereikia puoselėti iliuzijų, kad nebus tokių Seimo narių, kurie, kad ir kokios išvados jiems būtų pateiktos dėl tam tikrų (ypač nekrikščioniškų) religinių bendrijų mokymo ir apeigų atitikties įstatymo reikalavimams, vis tiek balsuos prieš jų valstybinį pripažinimą. Bet jei tokia pozicija ir toliau imtų viršų, Seimo nutarime, kuriuo atsisakoma suteikti valstybės pripažinimą religinei bendrijai, turi būti nurodyti „tokio sprendimo pagrindas (pagrindai)“, kitaip tariant, tai, kad jis grindžiamas aktu ar dokumentu (ar keliais), kuris (kurie) nenukrypsta nuo nešališkumo, nepriklausomumo ir profesionalumo standartų ir pagrįstumu bei teisine reikšme yra svaresnis (svaresni) už religinei bendrijai palankią TM išvadą. Tokiu dokumentu negali būti, pavyzdžiui, mokslininko (ar kelių) nuomonė, juolab kitų religinių organizacijų hierarchų laiškai ar angažuotų nevyriausybinių organizacijų atsišaukimai, ką jau kalbėti apie konspirologinius svaičiojimus apie „Kremliaus instrukcijas“ arba pseudoistorinius leptelėjimus, kuriame amžiuje įvyko Žemaitijos krikštas. Be to, reikalaujama, kad Seimo nutarime būtų nurodytas ne vien atsisakymo pagrindas (pagrindai), bet ir motyvai, „kodėl religinė bendrija neturi atramos visuomenėje ir (arba) jos mokymas ar apeigos prieštarauja įstatymams ir (arba) dorai“; taigi turi būti nurodyti *tikrieji* religinei mažumai nepalankaus balsavimo motyvai. Bet ką daryti, jei tikrieji motyvai yra tokie, kokių, jei nenorima sukompromituoti Seimo, negalima įrašyti į jokį teisės aktą[189]? Tame Seimo nutarime tikrai neturi būti išsakyta abejonių, „į kokias dvasias jie tiki“, ar paminėti „miško bezdukai“, „neturėjimas kitų dievų“, „LKB nuomonė“, „pažiūrėjimas Popiežiui į akis“ arba „gerai atsimenamas Dugino knygos puslapis“. TM konstatuoti faktai negali būti atmetami vien dėl to, kad jos išvada esą suvaržo Seimo nario laisvą mandatą, nes, kad ir kaip būtų vertinamas Seimo nario laisvo mandato santykis su kitų (šiuo atveju vykdomosios valdžios) institucijų sprendimais, tokie motyvai būtų susiję ne su sprendimo turiniu, t. y. ne su tuo, ar religinė bendrija turi atramą visuomenėje ir jos mokymas ar apeigos prieštarauja įstatymui ir dorai, bet su *Seimo galių interpretavimu kaip visagalybės*; juk joks sprendimas negali būti pateisinamas vien tuo, kad sprendimų priėmėjas formaliai turėjo įgaliojimus priimti sprendimą atitinkamu klausimu, nors priimto sprendimo turinys yra ydingas.

O būtent šį argumentą RBBĮ pataisų priešininkai eksploatavo smarkiai. Jis išsakytas LVI viešame raginime Seimo nariams balsuoti prieš svarstomas pataisas. LVI nuomone, jos paneigia Seimo nario laisvą mandatą, kurį ši organizacija aiškina ne

189 Nors, kaip matome, kai kurie Seimo nariai nesibodi išsakyti net labiausiai odiozinių.

kaip imperatyvaus mandato priešybę, o kaip absoliučią Seimo nario laisvę balsuoti pagal savo norą net tada, kai sprendžiama dėl pamatinių (kito) žmogaus teisių. Pasak rašto autorių, „valstybės pripažinimo nesuteikimas religinei bendrijai nepažeidžia jokių [jos] teisių ir neatima galimybės jai naudotis <...> teisėmis, užtikrinančiomis laisvą religijos praktikavimą“, tačiau pataisų projektas „parašytas taip, kad būtų galima versti Seimą suteikti religinei bendrijai valstybės pripažinimą esant atitinkamai Teisingumo ministerijos pateiktai išvadai“; tai „ydinga praktika“, nes valstybės pripažinimą religinei bendrijai Seimas teikia „laisvu apsisprendimu“ ir „neturi išankstinės pareigos jokiai religinei bendrijai suteikti pripažinimo“; tai, kad „Seimas, nutaręs nesuteikti bendrijai valstybės pripažinimo, dar atskirai turėtų balsuoti dėl nutarimo, kuriame privalėtų nurodyti, kodėl priėmė tokį sprendimą“, yra „konstitucine ir teisine prasme <...> absurdiška“[190]; šitaip bus sukurtas „iki šiol Lietuvos teisėje nematytas precedentas“, kai Seimas „bus priverstas balsuoti dėl pasiaiškinimo, kodėl jam nepritarė“; tai „iš esmės paneigia“ konstitucinį Seimo nario laisvo mandato principą, reiškiantį, kad „Seimo narys, atsisakydamas balsuoti už kokį nors nutarimą, neprivalo nurodyti savo balsavimo motyvų bei dėl to pasiaiškinti“, taip pat konstitucinį valdžių padalijimo principą, nes „Seimui nustatoma prievolė remtis ministerijos išvada, o atsisakius tai daryti – priimti atskirą tai paaiškinantį nutarimą“.

Panašios mintys (neminint LVI) išsakytos Seimo 2022 m. spalio 27 d. plenariniame posėdyje[191]:

> Seimo narys J. R.: „<...> Žmogaus Teisių Teisme Teisingumo ministerijos išvada yra traktuojama labai reikšmingai, net reikšmingiau negu Seimo sprendimas. <...> Dabar faktiškai Teisingumo ministerijoje yra vienas žmogus, dirbantis kone nuo nepriklausomybės pradžios, kuris ir formuluoja tas išvadas. To vieno žmogaus nuomonė tampa kone svarbesnė už viso Seimo balsavimą.“

Visai neatmestina, kad jis teisus dėl šio fakto. Tačiau iš teisingo problemos konstatavimo kai kurie Seimo nariai čia pat padarė *non sequitur*:

> Seimo narys E. P.: „<...> manau, kad tos tradicinės religinės bendruomenės tikrai turi būti tradicinės. Jos turėtų būti <...> turėti tam tikrą sanklodą per kelis šimtmečius galbūt, o ne taip, kad iš tikrųjų susikuriu kokią nors mažą bendriją, noriu įgyvendinti savo tokį projektėlį ir galbūt netgi pripažinti, kad tai būtų pripažinta religine bendrija. Aš tikrai nesutinku, kad mano vaikus mokytų apie galbūt kokias nors religijas, kurios kažkieno sugalvotos mažame būrelyje arba tikrai nėra pripažintos <...>.“

190 Rašto autoriai mano, kad tinka ši analogija: „jei Seimas, nepritaręs kokios nors tarptautinės sutarties ratifikavimo projektui, Vyriausybės programai ar teisėjo skyrimui į Aukščiausiąjį Teismą, po to turėtų pasiaiškinti, kodėl nepritarė, ir dar dėl to priimti atskirą nutarimą“. Analogija ydinga: suminėti klausimai nėra nei žmogaus teisių, nei juolab mažumų teisių klausimai.

191 Seimo 2022 m. spalio 27 d. vakarinio plenarinio posėdžio stenograma.

Seimo narė V. A.-A.: „<...> Mums bandoma primesti požiūrį, kad ekspertų išvada yra svarbesnė negu tautos išrinktų atstovų pozicija. Ekspertai, kokie jie bebūtų, atstovauja tik arba sau, arba juos paskyrusių biurokratų pozicijai, o Seimo nariai atstovauja rinkėjams. Ir atstovauja rinkėjų nuostatoms. Todėl, aš manau, iš esmės šis įstatymas, kaip surašyta ši pataisa, yra ydingas, prieštarauja Konstitucijai ir yra net skųstinas Konstituciniam Teismui.“

O štai kelios citatos iš Seimo 2023 m. kovo 23 d. plenarinio posėdžio[192]:

Seimo narė R. T.: „<...> Na, iš tiesų negaliu palaikyti šio įstatymo projekto pirmiausia todėl, kad mums, krikščioniškai valstybei, katalikiškam kraštui, tas blaškymasis tikrai yra nereikalingas ir jis yra daugiau draskantis negu telkiantis. Senovės baltų bendrija puoselėjo baltiškąsias tradicijas, pagoniškas tradicijas, iš tikrųjų jos yra svarbios lietuviško identiteto požiūriu, tačiau tai nėra religija ir tai ne kartą yra pažymėję religijotyrininkai, kurie laiko „Romuvą“, šią organizaciją, neopagonišku judėjimu. Be abejo, jų tikslai yra gražūs – puoselėti etnokultūrą, bet ir palikime tai etnokultūrai ir skirkime didesnį dėmesį, galimybes mokyklose. Nepriklausomybės pradžioje buvo, kai etnokultūra būdavo įvedama mokyklose, tai tegul išlieka kaip tradicinio paveldo puoselėjimo dalis, bet pavadinti sukurto religinio judėjimo religija aš tikrai negaliu. Vis dėlto visi turime vieną Dievą.“

Seimo narys P. S.: „Štai, gerbiami kolegos, ir paaiškėjo tikslai. Nors mes sakome, kad čia nesvarstome esmės ir „Romuvos“, ir baltų religijos, bet, deja, mes ją svarstome. Būtent apie tai ir yra kalbama. Todėl ne kažkokia teisinė ekvilibristika ir biurokratinės detalės turi mums būti prieš akis, o esmė, ar Seimas turi čia politinės valios patvirtinti pagonis valstybės pripažįstama religija, ar neturi. Kartais šitoje salėje skamba siūlymas atsigręžti į Europą, į europietiškas vertybes, į vakarietiškas vertybes, ir aš tam labai pritariu – nepamirškime, ant kieno pagrindų stovi Vakarų civilizacija. Ant krikščionybės pamatų stovi Europa, stovi Jungtinės Amerikos Valstijos, visa euroatlantinė erdvė stovi ant krikščioniškos civilizacijos pamatų. <...> Aš labai gerbiu „Romuvą“ kaip etnokultūrinį būrelį, kuris dar sovietmečiu puoselėjo tradiciją, puoselėjo etnokultūrą, bet kodėl buvo sovietų valdžios toleruojamas? Todėl ir buvo sovietų valdžios toleruojama jų veikla, kad jie aiškiai pasakė: mes ne religija, mes nepretenduojame į religiją, mes užsiimame tradicija, mes užsiimame papročiais, etnokultūra ir taip toliau. Todėl leido jiems vystytis ir už tai galime jiems padėkoti, ir tą jų veiklą šiandien skatinti – „Romuvą“ kaip etnokultūrinį judėjimą, kuris puoselėja senąsias, baltiškąsias tradicijas, kultūras, viskas gerai. Tačiau tai nėra religija ir jie patys tai sovietmečiu yra deklaravę. Kokį mes čia dabar norime rekonstruoti Frankenšteiną, man nelabai aišku. Mieli kolegos, balsuokime prieš.“

Seimo narė V. A.-A.: „<...> norėdami apginti, sakykim, „Romuvos“ siekius gauti tam tikrų privilegijų, nes juk niekas nedraudžia jiems veikti, tiesiog jie siekia

192 Seimo 2023 m. kovo 23 d. vakarinio plenarinio posėdžio stenograma.

> privilegijų, kurios yra Konstitucijoje suteiktos tradicinėms religinėms bendruomenėms, mes atveriame Pandoros skrynią. Mes net negalvojame į priekį, kad gali atsirasti tokių grupuočių, apsiskelbusių religijomis, nuo kurių mums galbūt šiek tiek ir šiurps oda, jos irgi po labai trumpo laiko, po kokių 25 metų, pradės reikalauti sau teisių ir tada gali maža nepasirodyti. Nenorėčiau aš įvardinti, kokios čia galėtų būti kryptys, bet mes atveriame Pandoros skrynią prisidengdami „Romuvos" interesais. <...> Dabar išplaunamas tas fundamentalus principas, kad vis dėlto religijos turi remtis labiausiai kultūrine tradicija, o čia mes leidžiame net ir kurti sektas, jeigu tik to panorėsime. <...> Mes pasirašėme sutartį su nauja, labai laukiama Lietuvoje religine bendrija ir abejoju, kad šis įstatymas tą pasirašytą sutartį atitiks. Ir vėl reikės jį taisyti. Būtų buvę protingiausia atidėti."

Nesunku numanyti, kad kai Seimui bus vėl teikiamas nutarimo projektas dėl valstybės pripažinimo suteikimo „Romuvai" (ar kitai nekrikščioniškai religinei bendrijai), jam bus priešinamasi. Laukti liko neilgai. Iki pataisų įsigaliojimo dienos pateiktų religinių bendrijų prašymų suteikti joms valstybės pripažinimą nagrinėjimas turi būti tęsiamas pagal nauja redakcija išdėstytą RBBĮ 6 straipsnį. Be to, „jeigu <...> teisingumo ministerijos išvada dėl religinės bendrijos atitikties įstatymų nustatytiems reikalavimams nėra pateikta <...> Seimui, ji pateikiama per 6 mėnesius nuo šio įstatymo įsigaliojimo dienos". Tad TM išvada dėl Jehovos liudytojų turi būti pateikta iki 2023 m. lapkričio 1 d., o „Romuvai" palanki išvada tebegalioja. Taip pat nustatyta, kad, „jeigu Seimas, gavęs Teisingumo ministerijos išvadą dėl religinės bendrijos atitikties įstatymų nustatytiems reikalavimams, nėra priėmęs nutarimo dėl valstybės pripažinimo religinei bendrijai suteikimo ar atsisakymo jį suteikti, valstybės pripažinimo klausimą jis išsprendžia per 3 mėnesius nuo šio įstatymo įsigaliojimo dienos, neįskaitant laiko tarp Seimo sesijų". Vadinasi, Lietuvos jungtinės metodistų bažnyčios valstybinio pripažinimo klausimas turi atsirasti Seimo darbotvarkėje ne vėliau kaip 2023 m. spalio pradžioje, nes jai palanki TM išvada Seime gauta jau seniai. Ne vėliau į darbotvarkę turėtų grįžti ir „Romuvos" klausimas. Kaip minėta, tai, kas faktiškai buvo antrasis Seimo atsisakymas suteikti valstybės pripažinimą šiai bendrijai, formaliai buvo Seimo nutarimo projekto grąžinimas ŽTK „tobulinti", taigi klauzulė „jeigu Seimas <...> nėra priėmęs nutarimo" apima ir šią situaciją. Jeigu Seimo narių nuostatos, kuriomis buvo grindžiamas antrasis atsisakymas, liks nepakitusios ir valstybės pripažinimas religinei „Romuvai" vėl nebus suteiktas, Seimo nutarime turės būti nurodyti bent kiek padoriai atrodantys motyvai, nes jie bus vertinami MK, taip pat, jei ši bendrija inicijuotų naujas bylas, galėtų būti vertinami ir EŽTT ir (arba) Konstitucinio Teismo.

Bet ar tikrai – ir Konstitucinio Teismo?

9. Dar apie įstatymo pataisas: teisinės gynybos priemonių kūrimas ir nesukūrimas

Kaip minėta, RBBĮ novelos yra palankios religinėms mažumoms dėl to, kad sudaro prielaidas šiek tiek apriboti Seimo narių savavaliavimą – formaliai suvaržo Seimo galimybes atmesti netradicinių religinių bendrijų prašymus suteikti joms valstybės pripažinimą vadovaujantis asmeniniais religiniais įsitikinimais ar kitokiais neteisiniais motyvais (pavyzdžiui, tuo, jog balsuodamas už valstybės pripažinimą Seimo narys esą kartu pripažintų, jog turi „kitus dievus, [o ne] tik mane“), išgalvotais argumentais (tokiais kaip insinuacija, jog tokiu pripažinimu būtų įvykdytos „Kremliaus instrukcijos“) arba net visai neįvardijant motyvų. Tad galima teigti, kad RBBĮ pataisomis Seimas iš dalies įvykdė Konstitucinio Teismo 2021 m. rugsėjo 7 d. nutarimą, taip pat dalį bendrųjų priemonių, kurias reikėjo įgyvendinti pagal EŽTT 2021 m. birželio 8 d. sprendimą.

Kas *neįvykdyta* – tai neužtikrinta galimybė ginčyti pagal Konstitucijos 106straipsnį Seimo sprendimą atsisakyti suteikti valstybės pripažinimą, nors vienas iš siekių, kuriais grįstas RBBĮ pataisų siūlymas, buvo būtent šios galimybės užtikrinimas. Būtų buvę pravartu, jeigu Konstitucinio Teismo nutarime būtų išaiškinta ne tik valstybės pripažinimo suteikimo netradicinėms religinėms organizacijoms tvarka, bet ir tai, kas darytina, jei Seimas nevykdo savo konstitucinės pareigos suteikti valstybės pripažinimą kuriai nors iš jų, atitinkančiai RBBĮ nustatytas sąlygas. Tai pats sunkiausias klausimas[193].

Bet galbūt RBBĮ pataisomis buvo žengtas bent koks nors žingsnelis šia linkme? Bandant atsakyti į šį klausimą, verta atidžiau pažvelgti į vieną novelą. Nuo šiol Seimo atsisakymas suteikti valstybės pripažinimą turės būti fiksuojamas Seimo nutarime – atskirame akte. Jame turės būti nurodyti „tokio sprendimo pagrindas (pagrindai) ir motyvai, kodėl religinė bendrija neturi atramos visuomenėje ir (arba) jos mokymas ar apeigos prieštarauja įstatymams ir (arba) dorai“. Anksčiau atsisakydamas suteikti valstybės pripažinimą (taip pat ir „Romuvai“) Seimas nepriimdavo nutarimo: į Seimo plenarinio posėdžio protokolą būdavo įrašomas neigiamas balsavimo rezultatas, ir tiek, o apie atsisakymo motyvus buvo galima spręsti iš Seimo posėdžio stenogramos – kartais apytikriai, o kai kada, kaip „Ro-

193 Iš pakviesto Konstitucinio Teismo teisėjo pasisakymo per Seimo 2022 m. balandžio 21 d. plenarinį posėdį surengtoje diskusijoje (žr. 8 skirsnį): „<...> [EŽTT] atkreipė dėmesį <...> teisinis reguliavimas šiandieną yra probleminis, reikėtų pergalvoti dėl efektyvių gynybos priemonių, jeigu valstybės pripažinimo statuso siekianti religinė bendruomenė ar bendrija būtų nepatenkinta sprendimu dėl statuso nesuteikimo. Tai dėl tokių efektyvių gynybos priemonių įvedimo reikėtų pergalvoti ir, matyt, numatyti, siekiant išvengti nesusipratimų.“

muvos“ atveju, gana aiškiai. Manytina, kad, siūlydami įtvirtinti Seimo pareigą priimti atskirą nutarimą kiekvienąkart, kai jis atsisako suteikti valstybės pripažinimą, pataisų iniciatoriai siekė sukurti Lietuvos teisėje ne nominalią, bet veiksmingą teisinės gynybos priemonę, kurios nebuvimą *„Romuvos“* sprendime konstatavo Strasbūro Teismas, – sudaryti teisines prielaidas potencialiai bendrijai pareiškėjai ginčyti Seimo atsisakymo suteikti valstybės pripažinimą teisėtumą, jeigu oficialiai deklaruoti atsisakymo motyvai būtų diskriminaciniai ar kitaip nepateisinami pagal Konstituciją. Jų nenurodžius, Seimo nutarimo prieštaravimas RBBĮ 6 straipsnio 5 daliai (ir *per extensionem* bent kelioms Konstitucijos nuostatoms) būtų akivaizdus, o bylos Konstituciniame Teisme baigtis – nuspėjama. Ne kitokia tos bylos baigtis būtų ir tada, jei iš Seimo narių pasisakymų į nutarimą būtų perkelti tokie motyvai kaip „Kremliaus instrukcijos“, „Dugino knyga“, „į kokias dvasias jie tiki“ ar besivaidenantis pavojus krikščionybei.

Siekiai siekiais, o teisinė tikrovė yra tokia, kokia yra. Kokia teisinės gynybos priemonė buvo sukurta, įtvirtinus šiuos reikalavimus? *Jokia.* Pirmiausia, negali nekristi į akis tai, kad buvo apibrėžta valstybės pripažinimo klausimo išsprendimo samprata: pagal įstatymą – nors tai nereiškia, kad pagal Konstituciją – nuo šiol jis laikomas išspręstu, jei yra priimtas Seimo nutarimas, kuriuo valstybės pripažinimas arba suteikiamas, arba atsisakoma jį suteikti. O jei Seimas per nustatytus tris mėnesius nepriėmė tokio nutarimo, klausimas laikomas neišspręstu. Turbūt jį reikėtų vadinti „tebesprendžiamu“, nes Seimas privalo prie jo „pakartotinai“ – bet neaišku, kokiais intervalais – grįžti „tol, kol priimamas atitinkamas Seimo nutarimas“. Tas periodinis grįžimas gali kartotis *neapibrėžtai ilgą laiką*, eventualiai – *neturėti pabaigos*. Per tą laiką bendrija, kurios valstybinio pripažinimo klausimą Seimas vis dar „sprendžia“, negali iš naujo prašyti valstybės pripažinimo, nes dvejų metų terminas, kuriam suėjus galima dėl to kreiptis, skaičiuojamas nuo Seimo nutarimo, kuriuo atsisakyta suteikti valstybės pripažinimą, įsigaliojimo dienos – o nutarimas nepriimtas. Taigi tai, kas viena ranka buvo duota, kita gali būti atimta – ir tikriausiai bus atimta, nors galbūt ne iš visų, o tik iš kai kurių potencialių bendrijų prašytojų, pavyzdžiui, iš tų, dėl kurių kam nors Seime, kas prisimintų kokį nors puslapį iš jaunystėje perskaitytos rusų imperializmo ideologo knygos, kiltų „konkretų pagrindą turinčių abejonių“, ar tik ta įtartina netradicinė religinė bendrija nevykdo „Kremliaus instrukcijų“, arba kam atrodytų, kad jos statuso paaukštinimas galėtų pakenkti krikščionybei.

Antra, nors pataisų projekto autoriai deklaravo siekį užtikrinti galimybę ginčyti pagal Konstitucijos 106 straipsnį Seimo sprendimą atsisakyti suteikti valstybės pripažinimą, jie tą ketinamą užtikrinti galimybę *nuasmenino*. *Kam* ją buvo norima užtikrinti? Prisiminkime keturis subjektus, teoriškai galėjusius ginčyti Konstituciniame Teisme Seimo 2019 m. birželio 27 d. sprendimą. RBBĮ pataisos nė vienam iš jų – nei teismams, nei Seimui *in corpore*, nei 29 ar daugiau Seimo narių

grupėms, nei Vyriausybei – nė per nago juodymą neišplėtė šios galimybės ir nesukūrė naujų paskatų inicijuoti konstitucinės justicijos bylą nei dėl Seimo 2019 m. birželio 27 d. ar 2022 m. rugsėjo 29 d. sprendimų, nei dėl būsimų panašių sprendimų, jau turėsiančių Seimo nutarimo formą. Neinicijuota ir kitų įstatymų – KTĮ, ABTĮ ir VAĮ – pataisų, kurios išplėstų šią galimybę ar sukurtų tokias paskatas; nesiūlyta tokių pataisų padaryti ir Vyriausybės įstatyme ar Seimo statute. Nebuvo ir teisėkūros iniciatyvų leisti dėl tokių Seimo sprendimų (nesvarbu, turinčių Seimo nutarimo formą ar ne) paduoti konstitucinį skundą neturint galutinio ir neskundžiamo teismo sprendimo, juolab ginčyti teismuose tai, kad Seimas nepateisinamai ilgą laiką nepriima jokio nutarimo, kuriuo būtų išspręstas valstybės pripažinimo klausimas. Deklaruotas siekis sukurti trūkstamą teisinės gynybos priemonę nebuvo įgyvendintas.

Gerais norais grįstas kelias gali vesti ir į pragarą. Kaip pamatysime, galimybės ginčyti Seimo sprendimo atsisakyti suteikti valstybės pripažinimą religinei bendrijai teisėtumą ne tik nebuvo išplėstos – jas pamėginta *susiaurinti* visiems minėtiems keturiems subjektams, kurie yra laisvi apsispręsti, ar inicijuoti tokią konstitucinės justicijos bylą ir šitaip ginti Seimo palankumo nesulaukusios (ir galbūt diskriminuojamos) religinės bendrijos narių religijos ir tikėjimo laisvę. Čia tenka grįžti prie RBBĮ pataisomis įtvirtintos valstybės pripažinimo klausimo išsprendimo sampratos. Pataisų projekto aiškinamajame rašte minimoje Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje yra nuoroda į jos 105 straipsnį, kurio 1 dalyje įtvirtinti Konstitucinio Teismo įgaliojimai tirti, ar Konstitucijai neprieštarauja „įstatymai ir kiti Seimo priimti aktai“. Nuo šiol Seimas laikys, kad kol jis nėra priėmęs nutarimo šiuo klausimu, jis (dar) nėra atsisakęs suteikti prašomą valstybės pripažinimą – jis dar tik sprendžia tą klausimą. Tad bus galima teigti, kad nėra ir Seimo akto, kurį būtų galima ginčyti Konstituciniame Teisme. Vadinasi, saugu.

Ne visai taip. Sprendimo nepriėmimas taip pat gali būti sprendimas. Šiuo klausimu yra įtakinga sprendimų nepriėmimo (angl. *nondecision making*) teorija (siejama pirmiausia su Peterio Bachracho ir Mortono Baratzo vardais). Sprendimų nepriėmimas joje suprantamas ne kaip tai, kad valdžios subjektas mėgina išspręsti tam tikrą klausimą, bet jam nepavyksta, o kaip tai, kad jis *nusprendžia nepriimti sprendimo*. Šitaip jis neleidžia tam tikro klausimo įtraukti į darbotvarkę (angl. *agenda*) ir nuslopina kilusį, kylantį ar galintį kilti iššūkį *status quo*. Sprendimų nepriėmimas atlieka šališkumo mobilizavimo (angl. *mobilization of bias*) funkciją: dar labiau įtvirtinamas dominuojantis įsitikinimų, vertybių, institucinių procesų ir procedūrų kompleksas (angl. *set*), privilegijuojantis vienas visuomenės grupes kitų atžvilgiu. Sprendimų nepriėmimas – *demokratinio pliuralizmo priešininkas*, o gal net ir priešas, nes demokratiniam pliuralizmui būdinga leisti politinėms (ir *politics*, ir *policy* prasme) idėjoms varžytis specifinėje „rinkoje“, kai įvairios visuomenės grupės turi santykinai lygias galimybes konkuruoti ir siekti daryti įtaką

darbotvarkei; nė viena iš jų nėra pašalinta iš šios „rinkos“. O sprendimų nepriėmimu pasiekiama tam tikrų grupių pašalinimo iš „rinkos“ ir išvengiama tiesioginės konfrontacijos tarp jų. Rinka tampa „saugi“. RBBĮ įtvirtinta valstybės pripažinimo klausimo išsprendimo samprata sudaro prielaidas šio klausimo sprendimą pakeisti sprendimo nepriėmimu. Bet, leisdama išvengti tiesioginės konfrontacijos tarp visuomenės grupių dėl darbotvarkės formavimo, ji sukuria kitą konfrontaciją – *teisinę konfrontaciją* tarp savęs kaip ordinarinės teisės konstrukto ir *konstitucinės* religinių organizacijų valstybinio pripažinimo sampratos. Ordinarinės teisės ir Konstitucijos nuostatų konkurencijos klausimus sprendžia Konstitucinis Teismas. RBBĮ įtvirtinta valstybės pripažinimo klausimo išsprendimo samprata gali tapti jo tyrimo dalyku. Nėra priežasčių, dėl kurių negalėtų būti kvestionuojamas RBBĮ 6 straipsnio 4 dalies nuostatų konstitucingumas – ta apimtimi, kuria įtvirtinta, kad sprendimu atsisakyti suteikti valstybės pripažinimą religinei bendrijai visada laikytinas „atitinkamo Seimo nutarimo priėmimas, o ne Seimo balsavimas, kurio metu joks nutarimas nepriimamas“ (tokia samprata yra *expressis verbis* išdėstyta *travaux préparatoires* – pataisų projekto aiškinamajame rašte). Kol jų atitiktis Konstitucijai nepatvirtinta Konstitucinio Teismo, jų teisėtumas yra ne įrodytas, o tik preziumuojamas. Šį klausimą, kuriam reikia plačios analizės, palikime atvirą; esama argumentų, kreipiančių į šių nuostatų konstitucingumo prezumpcijos įveikimą, bet neatmestina, kad Konstitucinis Teismas galėtų išaiškinti jas ir kaip atitinkančias Konstituciją – ne mažiau išradingai nei ABTĮ nuostatas, pagal kurias administraciniai teismai negali tirti tam tikrų aktų, jei jie susiję su valstybės valdžios vykdymu.

Ar mėginimas Seimo atsisakymą suteikti valstybės pripažinimą pateisinti apeliuojant į tai, jog valstybės pripažinimo klausimas esą dar neišspręstas, įtikinamai nuskambėtų Strasbūre? Vargu. EŽTT buvo daugybė bylų, kai vyriausybių dangstymasis formalumais neduodavo vaisių. Be to, *„Romuvos“* byloje Vyriausybė pati įtikinėjo, kad apskųstasis Seimo sprendimas, nors jis nebuvo įformintas kaip Seimo nutarimas, o tik įrašytas į Seimo plenarinio posėdžio protokolą, buvo ir administraciniams teismams, ir Konstituciniam Teismui teismingas *Seimo aktas*, o EŽTT nusprendė, kad bendrija pareiškėja neturėjo jai prieinamos teisinės gynybos priemonės ne dėl to, kad Seimo sprendimas nesuteikti jai valstybės pripažinimo esą buvęs ne Seimo aktas, o dėl to, kad Konstitucinis Teismas jos prašymo nebūtų priėmęs, nes nebuvo priimta galutinio ir neskundžiamo administracinio teismo sprendimo, o administraciniai teismai nebūtų jo priėmę, nes Seimo sprendimas buvo aktas, susijęs su valstybės valdžios vykdymu.

Oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje išaiškinta, kad toks Seimo ar kitos institucijos *neveikimas*, kai nėra išleidžiama teisės akto, kurį pagal Konstituciją privaloma išleisti, nėra teismingas Konstituciniam Teismui. Jo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendime, kuriame išdėstyta legislatyvinės omisijos doktrina, konstatuota:

„<...> Konstitucinis Teismas, <...> turintis išimtinius įgaliojimus tirti ir priimti sprendimus dėl bet kokių Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės teisėkūros sprendimų (veiksmų) padarinių – teisės aktų (jų dalių) atitikties aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, <...> neturi įgaliojimų tirti valstybės institucijų, kurių teisės aktų atitiktį aukštesnės galios teisės aktams jis tiria, teisėkūros sprendimų nepriėmimo – vengimo, delsimo priimti tokius sprendimus, taip pat kokių nors kitų motyvų nulemto neveikimo, net jeigu teisės sistemoje dėl šio neveikimo atsiranda spragų ar kitų neapibrėžčių. Vadinasi, Konstitucijoje nurodyti subjektai, kurie gali Konstituciniame Teisme ginčyti būtent teisės aktų (jų dalių), kuriuos priėmė Seimas, Respublikos Prezidentas, Vyriausybė, arba teisės aktų (jų dalių), kurie buvo priimti referendumu, atitiktį aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* Konstitucijai, negali ginčyti vengimo, delsimo priimti tokius teisėkūros sprendimus ar kokių nors kitų motyvų nulemtą neveikimą, dėl kurio nėra išleisti atitinkami teisės aktai <...>.“

„Jeigu atitinkamas teisėkūros subjektas neišleido teisės akto (aktų), kuriuo (kuriais) vietoje teisės akto (jo dalių), Konstitucinio Teismo pripažinto prieštaraujančiu aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* Konstitucijai, būtų nustatytas naujas (kitoks) teisinis reguliavimas, <...> tai <...> ir nėra to teisės akto (jo dalies), kurį Konstitucijoje nurodyti subjektai galėtų ginčyti Konstituciniame Teisme; taigi tokiu atveju nėra teisės akto (jo dalies), kurio atžvilgiu Konstitucinis Teismas galėtų vykdyti konstitucinę kontrolę.“

Ar ši doktrina leidžia išvengti konstitucinės justicijos bylos dėl tokio Seimo sprendimo, neįforminto kaip nutarimas, kuriuo jis (galbūt nebe pirmą kartą) atideda valstybės pripažinimo klausimo išsprendimą – neįrašo jo į Seimo sesijos darbų programą, neįtraukia į plenarinio posėdžio darbotvarkę, išbraukia iš jos ar pan.?

Ne, neleidžia. Tokiais atvejais Seimo aktas *yra* – tai yra Seimo sprendimas, turintis kitą, ne nutarimo, formą. Jo forma – įrašas Seimo plenarinio posėdžio protokole. Įrašo protokole padarymas *nėra neveikimas*.

Jei Seimas manė, kad tie jo sprendimai dėl valstybės (ne)pripažinimo, kurie neturi Seimo nutarimo formos, nėra jo aktai, kurių teisėtumas gali būti ginčijamas ir tiriamas teisme (o jokio kito racionalaus paaiškinimo, kodėl reikėjo įtvirtinti, kad valstybės pripažinimo klausimas laikomas išspręstu tik tada, kai yra priimtas atitinkamas Seimo nutarimas, nėra), šis manymas grindžiamas dviem klaidingomis premisomis. Pirmoji – ta, kad tokie Seimo sprendimai yra ne galutiniai, o tarpiniai aktai. Šiai premisai prieštarauja žinoma sentencija, kad nieko nėra labiau nuolatinio už laikiną. Be abejo, sentencija ir yra tik sentencija, jos negalima suabsoliutinti, bet šiaip jau ilgam įšaldytas tarpinis sprendimas yra ne kas kita kaip sprendimo nepriėmimas ką tik aptarta prasme, jis irgi yra sprendimas – sprendimas atsisakyti patenkinti religinės bendrijos prašymą. Toks atsisakymas gali būti ilgalaikis ir šia prasme galutinis sprendimas, kuris yra tik kamufliuojamas kaip sprendimo nepriėmimas „kol kas“.

Antroji klaidinga premisa – ta, kad teisminės kontrolės dalyku gali būti tik toks Seimo sprendimas (nesvarbu, galutinis ar formaliai tik tarpinis), kuris įformintas kaip atskiras aktas. Nieko panašaus[194]. Kai kurie svarbūs, net išskirtinę reikšmę valstybei ir visuomenei turintys Seimo sprendimai neturi nei Seimo nutarimo, nei kito atskiro akto formos, bet yra dar ir kaip galutiniai. Vienas ryškiausių pavyzdžių – Konstituciją šiurkščiai pažeidusio ir Tautai duotą priesaiką sulaužiusio Respublikos Prezidento pašalinimas iš pareigų apkaltos proceso tvarka 2004 metais. Dėl to atskiro Seimo nutarimo nebuvo priimta – Seimas slaptu balsavimu priėmė sprendimą, kuris buvo įrašytas į Seimo plenarinio posėdžio protokolą[195], ir tiek. Jei tas įrašas nebūtų Seimo aktas pagal Konstitucijos 105 straipsnio 1 dalies prasmę, jo teisėtumo nebūtų galima ginčyti ir tirti. Ar tada būtų galima kalbėti apie teisės viešpatavimą? Be to, atskirais aktais neįforminamų Seimo sprendimų (taip pat ir galutinių) įvairovė yra didžiulė. RBBĮ pataisomis įtvirtinta samprata, kurioje Seimo sprendimai dėl valstybės pripažinimo klausimų neapima įrašų Seimo plenarinio posėdžio protokole, tikintis, kad jie negalės būti ginčijami Konstituciniame Teisme, yra siaura, *kazuistinė*, nes nėra taikoma Seimo sprendimams dėl kitų klausimų, kurie ir toliau laikomi Seimo aktais, kurių konstitucinę kontrolę Konstitucinis Teismas gali vykdyti. Iš visos atskiro teisės akto formos neturinčių Seimo sprendimų įvairovės imunitetą nuo konstitucinės kontrolės pamėginta suteikti vienintelei sprendimų rūšiai – sprendimams dėl valstybės pripažinimo klausimo. Ši išimtis nustatyta pagal sprendimų turinį, kuris yra susijęs su *viena iš pamatinių žmogaus teisių* – religijos ir tikėjimo laisve. Ar tai pateisinama? Ar toks imunitetas galėjo būti nustatytas? Kaip jis dera su Konstitucija?

Jei Seimas, valstybės pripažinimo klausimo išsprendimą susiejęs su atitinkamo Seimo nutarimo priėmimu, tikrai tikėjosi, kad jo neva tarpiniai sprendimai negalės būti kontroliuojami Konstitucinio Teismo, Konstitucija tokioms viltims yra pastačiusi užtvarą. Konstitucinio Teismo įgaliojimai vykdyti *visų* Seimo aktų konstitucingumo kontrolę kyla iš Konstitucijos, o ne iš įstatymo, juolab ne iš tokio įstatymo, kuris, kaip RBBĮ, *nėra skirtas konstitucinės justicijos proceso santykiams reguliuoti*. Tą patvirtina ir atitinkama Konstitucinio Teismo praktika. Kai kuriose konstitucinės

194 Paneiginėti šią prielaidą galima pradėti nuo Hanso Kelseno „Grynosios teisės teorijos“ pirmosios dalies 2 ir 3 skyrių. Bet negalime leistis dar ir į šią teorinę diskusiją.

195 Seimo 2004 m. balandžio 6 d. plenarinio posėdžio protokolas. Pirminės redakcijos Seimo statute buvo nustatyta, kad „jeigu bent už vieną kaltinimo formuluotę balsuoja 3/5 visų Seimo narių, laikoma, jog asmuo Seimo yra pripažintas kaltu įvykdžius jam inkriminuojamą nusižengimą. Šiuo atveju, remdamasis balsų skaičiavimo grupės protokolu, posėdžio pirmininkas padiktuoja tokį įrašą posėdžio protokole“ – ir pateiktas pavyzdinis įrašo tekstas, kuriame yra žodžiai, kad atitinkamas asmuo „nuo šios dienos <...> Seimo sprendimu yra pašalintas iš <...> pareigų (panaikintas jo Seimo nario mandatas)“; taip pat buvo nustatyta, kad „posėdžio pirmininkas šį įrašą pasirašo ir viešai paskelbia Seimo posėdyje“ (263 str.). Šiuo metu Seimo statute šie dalykai reglamentuojami kitaip – Seimas dėl asmens pašalinimo iš pareigų apkaltos proceso tvarka turi priimti nutarimą.

justicijos bylose tirtas Seimo sprendimų, neįformintų kaip atskirų aktų, teisėtumas – Teismas jų nepripažino jam neteismingais. Antai vienoje pirmųjų bylų[196] ginčytas „Seimo nutarimas“[197], kuriuo į Seimo sesijos darbų programą neįrašytas Seimo nutarimo[198] dėl Seimo nario K. B. įgaliojimų nutraukimo projekto pateikimas. Nors ginčijamas aktas byloje vadintas „Seimo nutarimu“, jokio atskiro Seimo nutarimo nebuvo – atitinkamas sprendimas tik buvo įrašytas Seimo plenarinio posėdžio protokole[199]. Bylą inicijavusi Seimo narių grupė teigė, esą Seimas šiuo „nutarimu“ priėmęs du sprendimus: neįrašyti į sesijos darbų programą pateikto nutarimo projekto ir atmesti tą projektą. Teismas nesutiko su tokiu aiškinimu ir pažymėjo, kad iš Seimo posėdžio protokolo matyti, jog „dėl pateikto nutarimo projekto buvo priimti du atskiri nutarimai“, iš kurių antrojo pareiškėja neginčijo, todėl įvertino jos prašymą kaip „neparemtą teisiniais motyvais“ ir „nenagrinėtiną“. Šiandien, kai sukaupta nepalyginamai didesnė konstitucinės justicijos bylų nagrinėjimo patirtis, Teismo argumentai galėtų būti išdėstyti ir kitaip, kitokia būtų terminija, gal skirtinga būtų ir nutarimo rezoliucinė dalis, bet čia nagrinėjamu aspektu esmė nesikeičia: vien į Seimo posėdžio protokolą įrašytą ir niekaip kitaip (jokiu atskiru aktu) neįformintą Seimo sprendimą Teismas laikė jam teismingu. Kitoje byloje[200] Teismas nutarė, kad Konstitucijos ir Seimo statuto nuostatoms neprieštarauja Seimo sprendimas atmesti Seimo nutarimą dėl specialiosios tyrimo komisijos sudarymo, įformintas vien įrašu Seimo plenarinio posėdžio protokole[201]. Dar kitoje byloje[202] tirta, ar Konstitucijai ir įstatymo nuostatoms neprieštarauja Vyriausybės sprendimas, įrašytas į jos posėdžio protokolą, bet neturintis Vyriausybės nutarimo formos. Teismas tą sprendimą pripažino prieštaraujančiu Konstitucijai pagal formą, pasirašymo tvarką bei skelbimo ir įsigaliojimo tvarką[203]. Nuo 2004 m. Vyriausybės sprendimų, priimamų kaip nutarimai, padaugėjo – tai leidžiama remiantis Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ (Konstitucijos sudedamosios dalies) 4 straipsniu;

196 Konstitucinio Teismo 1993 m. spalio 1 d. nutarimas.

197 Konstitucinis Teismas, sekdamas pareiškėja – Seimo narių grupe, jį vadino nutarimu dėl to, kad Seimo plenarinio posėdžio protokole buvo parašyta, jog „Seimas nutaria“.

198 Šiuo atveju – jau atskiro akto.

199 Iš Konstitucinio Teismo nutarimo: „Nutarimas yra Lietuvos Respublikos Seimo 1993 m. birželio 10 d. posėdžio protokole nr. 56 (117), kuris gautas kartu su prašymu.“

200 Konstitucinio Teismo 2000 m. kovo 30 d. nutarimas.

201 Iš Konstitucinio Teismo nutarimo: „Seimas 1998 m. spalio 6 d. priėmė sprendimą atmesti Seimo nutarimo „Dėl specialiosios tyrimo komisijos sudarymo“ projektą (Seimo 1998 m. spalio 6 d. rytinio plenarinio posėdžio protokolas nr. 11 (237); toliau taip pat ir Seimo sprendimas).“

202 Konstitucinio Teismo 2001 m. lapkričio 29 d. nutarimas.

203 Teismas *ex proprio motu* taip pat Konstitucijai prieštaraujančiomis pripažino įstatymo nuostatas, pagal kurias Vyriausybės nutarimai, kuriuose nėra nustatomos, keičiamos ar pripažįstamos netekusiomis galios teisės normos, šiuos aktus pasirašiusių asmenų nuožiūra gali būti oficialiai neskelbiami ir gali įsigalioti jų oficialiai nepaskelbus.

niekur Konstitucijoje nerastume, kad šie sprendimai turėtų imunitetą nuo teisėtumo patikros. Tad nėra ir jokių argumentų, kurie paneigtų galimybę tirti Seimo nutarimo formos neturinčio, vien į Seimo plenarinio posėdžio protokolą įrašyto Seimo sprendimo teisėtumą, be kita ko, pagal formą. Tai apima ir sprendimus ko nors nenuspręsti[204]. Galiausiai, Seimo sprendimų, neturinčių Seimo nutarimo formos, ginčijimo Konstituciniame Teisme faktas dar nereiškia, kad jie bus pripažinti neteisėtais. Ne kiekvienas Seimo sprendimas atidėti valstybės pripažinimo klausimo išsprendimą, neįrašyti jo į Seimo sesijos darbų programą, neįtraukti į plenarinio posėdžio darbotvarkę, išbraukti iš jos ar pan. yra nepateisinamas vilkinimas. Seimas turi turėti galimybę ginti tokių savo sprendimų pagrįstumą ir teisėtumą. RBBĮ pataisomis pamėginta tą galimybę apriboti vienoje srityje, nors siekta gal ir ne visai to.

Taigi, nepaisant RBBĮ pataisų iniciatorių deklaruoto siekio užtikrinti galimybę ginčyti Konstituciniame Teisme Seimo atsisakymą suteikti valstybės pripažinimą netradicinėms religinėms bendrijoms, ši galimybė nebuvo užtikrinta. Ar tai reiškia, kad tokių sprendimų teisėtumas galėtų būti patikrintas tik Strasbūre? Jeigu hipotetinės naujosios bylos faktinės aplinkybės būtų panašios į *„Romuvos“* bylos, nebūtų neracionalu teigti, kad vėl galėtų būti nustatytas Konvencijos 13 straipsnio pažeidimas, nebent būtų pakoreguotas konstitucinio skundo reglamentavimas.

Kaip jis galėtų būti koreguojamas?

10. Oficialioji konstitucinė-įstatyminė doktrina?

EŽTT gali priimti nagrinėti bylą „tik po to, kai pagal visuotinai pripažintus tarptautinės teisės principus buvo panaudotos visos valstybės vidaus teisinės gynybos priemonės“ (Konvencijos 35 str. 1 d.). Taigi valstybėms sudaroma galimybė užkirsti kelią ar ištaisyti jų galbūt padarytus pažeidimus prieš tai, kai dėl jų bus kreiptasi į EŽTT. Reikalavimas panaudoti visas vidaus teisinės gynybos priemones grindžiamas dviem prezumpcijomis: 1) kad tokia veiksminga vidaus teisinės gynybos priemonė *yra* ir 2) kad potencialus pareiškėjas *gali ja pasinaudoti*. Vis dėlto tai, kad EŽTT nustato ne taip jau mažai Konvencijos 13 straipsnio pažeidimų, rodo, jog arba tos priemonės pareiškėjams būna neprieinamos, arba jos yra tik iliuzinės, arba jų visai nėra.

Kai asmuo nacionalinėje teisėje neranda jam prieinamos veiksmingos teisinės gynybos priemonės tam tikroms teisėms apginti, kreipimasis į EŽTT gali būti vienintelis jam likęs teisminis kelias. Šiuo atžvilgiu pagal Konvencijos 34 straipsnį teikiama individuali peticija EŽTT papildo konstitucinį skundą pagal valstybių

204 Plg. gana specifinę bylą, kurioje tirta, ar Konstitucijai ir įstatymo nuostatoms neprieštarauja Vyriausybės nutarimas (šiuo atveju atskiras aktas), kuriuo nutarta neskirti į pareigas konkursą laimėjusio asmens. Konstitucinio Teismo 2007 m. rugpjūčio 13 d. nutarimas.

vidaus teisę, o konstitucinis skundas papildo teisminę apsaugą Europos Tarybos lygmeniu (Mavčič, 2011). Strasbūro Teismui pateikiama peticija atlieka funkcijas, panašias į konstitucinio skundo: EŽTT nustačius Konvencijoje įtvirtintų teisių pažeidimą, valstybė turi įgyvendinti individualias priemones (atlyginti pažeidimu padarytą žalą, atnaujinti procesą byloje ir kt.), o jei nustatoma, kad valstybės teisėje nėra veiksmingos teisinės gynybos priemonės, ji turi įvykdyti bendrąją priemonę – sukurti tą trūkstamą teisinės gynybos priemonę, kad Konvencijos 13 straipsnis nebūtų pažeidžiamas ateityje, kaip ir kiti straipsniai, kurių pažeidimus būtų galima atitaisyti. Veiksminga teisinės gynybos priemonė suponuoja ne vien nominalią, o realiai užtikrinamą asmens teisę kreiptis į teismą[205]. Tai nereiškia, kad ta priemonė būtinai turi būti konstitucinis skundas. Nei konstitucinis skundas, nei abstrakčioji konstitucingumo kontrolė nėra tokios teisinės gynybos priemonės, kurių reikalauja Konvencija. Ir tai suprantama: kai kuriose Europos Tarybos valstybėse narėse nėra konstitucinių (ar jiems prilygintų) teismų, o ten, kur jie yra, ne visur yra individualaus kreipimosi į Konstitucinį Teismą galimybė. Bet jei valstybės teisėje konstitucinis skundas yra įtvirtintas, jis gali būti laikomas veiksminga vidaus teisinės gynybos priemone, panaudotina prieš kreipiantis į EŽTT, nors ši prezumpcija nėra labai tvirta ir gali būti įveikta. Ar konstitucinis skundas laikytinas vidaus teisinės gynybos priemone, panaudotina prieš kreipiantis į EŽTT, sprendžiama atsižvelgiant į konkrečios bylos aplinkybes ir bendrą valstybės situaciją, todėl vertinimai gali skirtis. Net bylose prieš tą pačią valstybę konstitucinis skundas gali būti pripažintas veiksminga priemone sprendžiant dėl vienų tariamų Konvencijos pažeidimų, bet ne dėl kitų (European Commission for Democracy through Law, 2020). EŽTT jurisprudencijoje galima išskirti tam tikrus kriterijus, į kuriuos atsižvelgiama sprendžiant dėl šios priemonės veiksmingumo. Vienas iš jų – valstybės pasirinktas konstitucinio skundo modelis. Modelio nereikia per daug sureikšminti, nes joks modelis savaime nereiškia, kad konstitucinis skundas bus arba nebus laikomas veiksminga teisinės gynybos priemone; tai priklauso nuo sprendimo, priimto nagrinėjant bylą pagal konstitucinį skundą, teisinės galios[206], nuo procesinių reikalavimų konstituciniam skundui[207], nuo to, ar konstitucinis teismas aiškina konstitucines teises Konvencijai draugišku būdu[208] ir

205 „Pavyzdinis“ sprendimas, kuriame išdėstyti bendrieji teisės į teisingą bylos nagrinėjimą, apimančios ir teismo prieinamumą, principai yra *Zubac prieš Kroatiją* [DK] (2018).

206 Tam, kad konstitucinis skundas būtų pripažintas veiksminga teisinės gynybos priemone, Konstitucinio Teismo sprendimai turi būti galutiniai, galimi peržiūrėti tik išimtinėmis aplinkybėmis.

207 Pvz., skundo padavimo terminų, bylos nagrinėjimo trukmės, rungimosi principo užtikrinimo, atstovavimo, laikinųjų apsaugos priemonių. Plačiau apie tai žr. Pūraitė-Andrikienė, 2022b.

208 Tai materialiojo pobūdžio reikalavimas. Paprastai konstituciniai teismai remiasi nacionalinėse konstitucijose įtvirtintų žmogaus teisių katalogu. Šios teisės gali įvairiais aspektais skirtis nuo įtvirtintų Konvencijoje. Net jei konstitucinės teisės ir Konvencijoje įtvirtintos teisės panašiai atrodo

kt. Tačiau sprendžiant, ar turėjo būti pasinaudota šia teisinės gynybos priemone, konstitucinio skundo modelis dažnai yra atspirties taškas.

Kartais teigiama, kad konstitucinis skundas yra veiksminga vidaus teisinės gynybos priemonė tik tada, kai valstybė yra pasirinkusi plataus dalyko konstitucinio skundo modelį (Dürr, 2016). Taip nėra. Ar bus reikalaujama, kad pareiškėjas prieš kreipdamasis į EŽTT būtų kreipęsis į konstitucinį teismą, labai priklauso nuo konstitucinio teismo įgaliojimų, o jie įvairiose valstybėse skirtingi, apimties. Jei konstitucinio teismo įgaliojimai apsiriboja teisės aktų atitikties Konstitucijai patikra, iš pareiškėjo reikalaujama būti panaudojus šią teisinės gynybos priemonę tik tada, jei jis abejoja jam taikomo teisės akto nuostatos konstitucingumu; o jei jis skundžiasi EŽTT dėl teisės akto, dėl kurio atitikties Konstitucijai jis nesuabejojo, netinkamo aiškinimo ar taikymo, kreipimasis į konstitucinį teismą nebus pripažįstamas veiksminga teisinės gynybos priemone. Antai, vertindamas Lenkijoje įtvirtintą norminio skundo modelį, EŽTT konstatavo, kad jam būdingi du svarbūs ribojimai: vienas susijęs su skundo taikymo sritimi, kitas – su žalos atlyginimu. Toks skundas bus veiksminga teisinės gynybos priemonė, jei: 1) Konvenciją galbūt pažeidęs individualus sprendimas buvo priimtas tiesiogiai taikant antikonstitucinę nacionalinio teisės akto nuostatą; 2) to sprendimo peržiūrai taikomos procesinės teisės nuostatos įtvirtina galimybę atnaujinti bylos nagrinėjimą arba panaikinti galutinį sprendimą, remiantis Konstitucinio Teismo sprendimu, kuriuo nustatytas tos nuostatos prieštaravimas Konstitucijai. Pasinaudoti konstituciniu skundu reikalaujama tik tada, kai tenkinamos abi šios sąlygos[209].

Lietuvoje Konstitucija nenustato jokių ribojimų Konstituciniam Teismui tirti kurių nors Seimo aktų (=sprendimų) teisėtumą, nesvarbu, jie yra norminiai aktai ar individualūs teisės taikymo aktai, ar vadinamosios minkštosios teisės (angl. *soft law*, pranc. *droit mou*) aktai, taip pat ar jie yra įforminti kaip atskiri aktai, ar tėra sprendimai, įrašyti į Seimo plenarinio posėdžio protokolą (ar kitaip oficialiai užfiksuoti). Kita vertus, įstatymų leidėjas tvirtai laikosi nuostatos, kad tokie Seimo sprendimai

tekste, jų aiškinimas konstituciniame teisme ir EŽTT gali labai skirtis. Kad konstitucinis skundas galėtų būti pripažintas veiksminga priemone pagal Konvenciją, konstitucinės teisės turi būti interpretuojamos „Konvencijai draugišku būdu“. Tai nereiškia identiškumo. Konstitucinių teisių aiškinimas gali būti platesnis, suteikti asmeniui daugiau laisvių. Kai kurie autoriai teigia, kad, jeigu nacionalinių konstitucinių teisių aiškinimas daug siauresnis nei Konvencijoje įtvirtintų teisių, EŽTT turėtų konstitucinio skundo nepripažinti veiksminga teisinės gynybos priemone ir priimti peticijas nereikalaudamas, kad šia priemone būtų pasinaudota (Dürr, 2016).

209 *Szott-Medyńska ir kiti prieš Lenkiją* (nepriimtinumo sprendimas, 2003). Panašiai įvertintas ir Latvijos konstitucinio skundo modelis (taip pat norminis). *Larionovs ir Tess prieš Latviją* (nepriimtinumo sprendimas, 2014).
Tačiau kitose bylose EŽTT pažymėjo, kad individualus konstitucinis skundas Latvijoje negali būti pripažintas veiksminga teisinės gynybos priemone, jei galimas pažeidimas kilo iš netinkamo teisės akto taikymo ar aiškinimo, o pati teisės akto nuostata nėra antikonstitucinė. *Petrova prieš Latviją* (2014).

kaip tie, kuriuos jis 2019 m. ir 2022 m. priėmė ir galbūt dar priims ateityje dėl religinės bendrijos „Romuva“, yra neteismingi administraciniams teismams, nes jie yra aktai, kuriais Seimas vykdo valstybės valdžią (net jei tokiais sprendimais vykdoma valdžia labiau darosi panaši į savivalę, vykdomą Seimo vardu). Šios tam tikrų aktų neteismingumo administraciniams teismams nuostatos, suformuluotos Konstitucinio Teismo 2010 m. gegužės 13 d. nutarime, laikomasi ir apsaugant nuo ginčijimo teisme Seimo sprendimus įvairiais kitais klausimais, taip pat įvairius Respublikos Prezidento bei Vyriausybės sprendimus. Šiuo atveju nesvarbu, kiek ši nuostata pagrįsta (jei apskritai pagrįsta), nes nėra požymių, kad būtų bent pagalvojama apie jos atsisakymą. Todėl ją tenka priimti kaip tikrovės faktą, su kuriuo, kaip su blogu oru ar *El Niño*, nori nenori tenka susitaikyti – bent jau tol, kol savo pozicijos neperžiūrėjo Konstitucinis Teismas, 2010 m. gegužės 13 d. nutarime, priimtame daug anksčiau nei buvo įvestas konstitucinis skundas, sureikšminęs skirtį tarp aktų, susijusių su valstybės valdžios vykdymu, ir aktų, priimtų vykdant viešąjį administravimą, bet nepatikslinęs, kokios procesinės priemonės leidžia patikrinti aktų, *a priori* laikomų neteismingais teismams (išskyrus patį Konstitucinį Teismą), teisėtumą. Kartu galima mėginti ieškoti priemonių, leidžiančių sušvelninti tuos neigiamus padarinius, kuriuos sukelia tai, kad su valstybės valdžios vykdymu susijusių aktų negalima ginčyti teisme net tada, kai jais įsiterpiama į žmogaus teises. Konstitucinis skundas – viena iš tokių priemonių. Nors administraciniai (o *per extensionem* ir bendrosios kompetencijos) teismai Konstitucinio Teismo buvo „išvaduoti“ nuo tokių aktų teisėtumo tyrimo, pats Konstitucinis Teismas yra ne kartą tyręs aktų, kuriais neabejotinai vykdoma valstybės valdžia, teisėtumą[210]. Bet jis tai darydavo *pagal kitų subjektų prašymus*. Ar įvedus konstitucinį skundą atsirado koks nors kelias tokiems aktams pasiekti Konstitucinį Teismą *asmenims, kurių teises jie pažeidžia*, neprašant malonės iš „savo Seimo nario“[211] ir pan.?

Manytina, kad toks kelias yra, tiksliau, *galėtų būti*. Konstitucinis Teismas yra išplėtojęs Konstitucijos vientisumo doktriną: daugybę kartų aiškinta, jog Konstitucijos nuostatos sudaro vieną visumą ir nė viena iš jų negali būti aiškinama taip, kad būtų iškreiptas arba paneigtas kurios nors kitos konstitucinės nuostatos turinys, nes taip būtų iškreipta ir viso konstitucinio reguliavimo esmė, pažeista konstitucinių vertybių pusiausvyra. Naujoji Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalis taip pat aiškintina atsižvelgiant į kitas Konstitucijos nuostatas, be kita ko, į jos 30 straipsnio 1 dalies nuostatą, jog asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą. Teismas 2002 m. liepos 2 d. nutarime suformulavo principinę nuostatą, kad negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų paneigta asmens, manančio, kad jo teisės ar laisvės pažeidžiamos, teisė

210 Žr., pvz., Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d., 2008 m. vasario 22 d. nutarimus.

211 Žr. 133 išnašą.

ginti savo teises ar laisves teisme. O ankstesniame, 2000 m. birželio 30 d., nutarime jis postulavo teisės kreiptis į teismą absoliutumą ir draudimą ją dirbtinai varžyti[212]. Gali atrodyti, kad lietuviškoji oficialioji konstitucinė doktrina yra griežtesnė už Konvencijos teisę, nes EŽTT jurisprudencijoje teisė kreiptis į teismą, kad ir kaip išplėtota, nėra absoliuti. Bet toks vertinimas būtų paviršutiniškas, nes Konvencija, nepaisant kai kurių panašumų, nėra Konstitucija, nes Konvencijos teisė nėra „teisė be spragų" – yra ne taip jau mažai santykių, kurių ji nereguliuoja, taip pat ir susijusių su asmens kreipimusi į teismą. Be to, kaip priminta ir *„Romuvos"* sprendime, valstybės savo teisėje gali nustatyti ir aukštesnius žmogaus teisių ir laisvių apsaugos gynimo standartus nei tie, kurių reikalauja Konvencija.

Prisiminkime Konstitucijos naujosios 106 straipsnio 4 dalies tekstą. Joje nustatyta, kad „kiekvienas asmuo turi teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl 105 straipsnio pirmojoje ir antrojoje dalyse nurodytų aktų[213], jeigu jų pagrindu priimtas sprendimas pažeidė šio asmens konstitucines teises ar laisves ir šis asmuo išnaudojo visas teisinės gynybos priemones", ir kad „šios teisės įgyvendinimo tvarką nustato Konstitucinio Teismo įstatymas". Kas įtvirtinta šioje dalyje? Joje įtvirtinta asmens teisė ne per teismus ar geranoriškus politinio proceso dalyvius, o tiesiogiai su konstituciniu skundu kreiptis į Konstitucinį Teismą, kai yra priimtas sprendimas, kuris, jo manymu, pažeidžia jo konstitucines teises ar laisves, ir ginčyti akto, kuriuo grindžiamas tas sprendimas, teisėtumą. Asmuo gali ginčyti ne netinkamą teisės akto pritaikymą jam, čia įvardytą apibendrinamuoju terminu „sprendimas", o patį aktą. Jei Teismas patvirtintų pareiškėjo abejones, tas aktas netektų teisinės galios, o asmens teises pažeidęs sprendimas galėtų (net turėtų) būti peržiūrėtas, galbūt net pakeistas – Konstitucijos 107 straipsnio naujojoje 3 dalyje įtvirtinta, kad, jei Konstitucinis Teismas nustato, kad teisės aktas (jo dalis) prieštarauja Konstitucijai, tai yra „pagrindas įstatymo nustatyta tvarka atnaujinti procesą dėl pažeistų to asmens konstitucinių teisių ar laisvių įgyvendinimo".

Bet paklauskime kitaip: ko Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje *nėra* įtvirtinta?

Pirma, joje nėra įtvirtinta, kad asmuo negali Konstituciniame Teisme ginčyti kurių nors Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės aktų (kas toliau rašoma apie Seimo aktus, *mutatis mutandis* tinka ir Respublikos Prezidento bei Vyriausybės aktams). Išimčių nėra: Seimo aktai gali būti ginčijami *visi*. Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje vartojamos ir akto, ir sprendimo sąvokos: sprendimu čia vadinamas sprendimas, paprastai priimtas ne Seimo, bet grindžiamas Seimo aktu. Čia tenka priminti banalų dalyką: kiekvienas Seimo aktas išleidžiamas tada, kai Seimas priima atitinkamą sprendimą. Nėra sprendimo – nėra akto. Kai Kons-

212 Žr. ir ankstyvuosius Teismo nutarimus, pvz., 1997 m. spalio 1 d. nutarimą.

213 Tai yra Seimo, Respublikos Prezidento ir Vyriausybės aktų.

titucinis Teismas sprendžia dėl Seimo akto atitikties pagal turinį aukštesnės galios aktui, jis sprendžia dėl atitinkamo Seimo sprendimo turinio. Kiekvienas Seimo aktas kartu yra *ir sprendimas* – tai Seimo sprendimas, galimai sudaręs prielaidas kitu, paprastai jau ne Seimo, sprendimu įsiterpti į asmens teises. Tam, kad Seimo sprendimą būtų galima ginčyti ir tirti, jis turi būti įgijęs išorinę formą – Kelseno žodžiais, akto subjektyvioji prasmė turi būti tapusi objektyviąja. Seimo aktas – tai Seimo sprendimas, kuriam yra suteikta *kokia nors išorinė forma*; jei ji nesuteikta, teisiškai nėra ir sprendimo. Šiuo atžvilgiu neturi reikšmės tai, *kaip* įformintas Seimo sprendimas. Jis gali būti įformintas atskiru aktu (įstatymu, nutarimu, rezoliucija, tvarkos aprašu ir kt.), bet gali būti (pagrįstai arba ne) apsiribota fiksavimu oficialiame dokumente (stenogramoje, posėdžio protokole ir kt.) fakto, kad yra priimtas tam tikro turinio sprendimas. To pakanka, kad Seimo sprendimo subjektyvioji prasmė taptų objektyviąja, o Seimo sprendimas – Seimo aktu. Tai, kad Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje neįtvirtinta, jog asmuo negali Konstituciniame Teisme ginčyti kurių nors Seimo aktų, reiškia, kad nenustatyta, jog asmuo gali ginčyti tik tokį Seimo sprendimą, kuriam yra suteikta tam tikra (pavyzdžiui, Seimo nutarimo) forma. Panašiai, kaip Teismas laiko jam teismingais prašymus ištirti į Seimo plenarinio posėdžio protokolą įrašytus sprendimus, kai juos ginčija kiti subjektai, taip ir tokie sprendimai jam teismingi ir tada, kai juos ginčija asmenys, pagal Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalį paduodantys konstitucinius skundus.

Antra, šioje dalyje nenustatyta ne tik to, kad ginčijamas Seimo sprendimas būtinai turi būti įformintas atskiru Seimo aktu, bet ir to, kad jis turi būti formaliai galutinis. Jeigu jis sukelia teisinius padarinius, kuriuos galima vertinti kaip įsiterpimą į asmens konstitucines teises ar laisves, juo labiau jei jo pagrindu yra priimtas sprendimas, kuris jas galbūt pažeidė tiesiogiai, ginčijamas Seimo sprendimas gali būti ir tarpinis. Suprantama, kad konstitucinis skundas dėl tokio tarpinio Seimo sprendimo, kuris nesukelia jokių teisinių padarinių, būtų beprasmis.

Trečia, nuostata „kiekvienas asmuo turi teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl <...> aktų, jeigu jų pagrindu priimtas sprendimas pažeidė šio asmens konstitucines teises ar laisves“ suformuluota taip, kad atrodo, jog tam, kad asmuo įgytų šią teisę, visada turi būti mažiausiai du nesutampantys sprendimai – pirmasis ir paskutinysis[214]. Pirmasis – tai Seimo sprendimas priimti ginčijamą aktą; paskutinysis – paprastai ne Seimo sprendimas, kuriuo tiesiogiai pažeista asmens konstitucinė teisė ar laisvė. Pirmasis yra norminis aktas, paskutinysis – teisės taikymo aktas. Ginčyti galima ne tą sprendimą, o aktą, kurio pagrindu jis priimtas. Ar tai reiškia, kad konstitucinį skundą galima paduoti tik tada, kai yra „aktų <...> pagrindu priimtas sprendimas“? Būtent toks aiškinimas ir skleidžiamas nuo pat konstitucinio skundo įvedimo. Ta-

214 Be abejo, tarp jų gali būti ir daugiau sprendimų (kaip antai tada, kai atitinkamas klausimas sprendžiamas pavaldumo tvarka).

čiau šitaip aiškinant pamirštama teisės abėcėlinė tiesa, kad parlamentai ne tik leidžia įstatymus – jie juos ir taiko, jie leidžia ne vien norminius, bet ir teisės taikymo aktus. Asmens konstitucines teises ir laisves gali pažeisti jau pirmasis aktas, nereikia jokio kito, juolab paskutiniojo. Seimo nutarimas, kuriuo asmuo atleidžiamas iš pareigų, yra teisės taikymo aktas; atleidimas gali būti teisiškai ydingas, o įstatymas, numatantis asmens atleidimą iš pareigų – nepriekaištingas, tai kurių galų jį ginčyti? Negi dėl tokio Seimo nutarimo negalima paduoti konstitucinio skundo? Jeigu taip, tai kodėl? Nejaugi tik dėl to, kad po jo nebuvo priimta jokio „paskutiniojo sprendimo“? Negi asmuo, manantis, jog jo teises pažeidžia jau pirmasis aktas, po kurio nebus priimta jokio antrojo, trečiojo ir t. t., tam, kad apgintų savo konstitucines teises, vis tiek kaip Mesijo atėjimo turi laukti to kito akto, nors jis niekada nebus priimtas? Kas čia per teisės viešpatavimas, kas per teisinė valstybė? Taip Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalis gali būti aiškinama tik tada, kai sureikšminamas, suabsoliutinamas pažodinis (lingvistinis, verbalinis) aiškinimo metodas ir ignoruojami visi kiti. Bet pažodinis metodas – *ne vienintelis*, dažnai net *ne svarbiausias* teisės, taip pat ir Konstitucijos, aiškinimo metodas; tą daugybę kartų yra pabrėžęs ir Konstitucinis Teismas. Taikant sisteminį, teleologinį, kontekstinį, loginį ir kitus metodus, darytina išvada, jog konstitucinį skundą įvedusiomis Konstitucijos pataisomis siekta padidinti galimybes asmeniui *ginti* nuo valdžios savivalės savo konstitucines teises ir laisves, o *ne palikti sritis*, kuriose savivalė ir toliau būtų nekontroliuojama dangstantis tuo, kad, nors asmens konstitucinę teisę pažeidęs pirmasis aktas jau priimtas, nebuvo priimtas kažkoks nežinia kam reikalingas paskutinysis sprendimas, juolab kad tą pirmąjį aktą vis tiek įmanoma ginčyti, tik tą gali daryti ne asmuo, kurio teises jis galbūt pažeidė, o kiti subjektai (pavyzdžiui, 29 Seimo narių grupė). Vertinant deskriptyviai, tokių atvejų, kai asmens konstitucinė teisė ar laisvė bus pažeista jau pirmuoju Seimo sprendimu, būtų mažuma, nes daugeliui jų (ypač įstatymų) taikyti reikia išleisti teisės taikymo aktą, bet, vertinant normatyviai, Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalis (tenka pripažinti, suformuluota tikrai ne geriausiu būdu) nedraudžia paduoti konstitucinio skundo *dėl tokio pirmojo sprendimo, kuris kartu yra ir paskutinysis*, sutampa su juo, tad jokie vėlesni sprendimai dėl to suvaržymo ar paneigimo yra nereikalingi, o gal ir negalimi (o jei ir būtų galimi, negalėtų jo pašalinti). EŽTT jurisprudencijoje yra bylų, kuriose nustatyta, kad tam tikrą Konvencijoje įtvirtintą žmogaus teisę ar laisvę pažeidė pats parlamento sprendimas – ir net ne toks, kuriuo pritaikyta teisė, bet toks, kuriuo nustatytas bendras teisinis reguliavimas. Nors šiaip jau EŽTT nėra linkęs nagrinėti valstybių narių teisės *in abstracto*, šios išimtys tik patvirtina taisyklę. Antai byloje *Roman Zakharov prieš Rusiją* EŽTT nustatė Konvencijos 8 straipsnio pažeidimą ne dėl to, kad valdžia būtų pareiškėjui taikiusi įstatyme numatytas priemones[215], o dėl to,

215 Telefoninių pokalbių perėmimą ir kt. Pareiškėjas toje byloje buvo kreipęsis į nacionalinį teismą.

kad buvo ydingas pats įstatymas. O byloje *Vallianatos prieš Graikiją*[216] (dėl vienalyčių sąjungų) peticija buvo priimta nagrinėti, nors pareiškėjai apskritai nebuvo prieš tai kreipęsi į jokius teismus, nes jų teises pažeidė pats įstatymas, o ne jo pritaikymas. Tokiems atvejams skirta plati teisės (įstatymo) kokybės (angl. *quality of the law*, pranc. *qualité de la loi*) doktrina, kurioje formuluojami kokybės reikalavimai pozityviajai teisei, kildinami iš teisės viešpatavimo (angl. *rule of law*, pranc. *préeminence du droit*) imperatyvo, persmelkiančio visas Konvencijos nuostatas (taip kaip jis persmelkia visas Konstitucijos nuostatas). Ir *„Romuvos“* byloje religijos ir tikėjimo laisvės pažeidimas nustatytas, nepaisant to, kad bendrijos pareiškėjos atžvilgiu tebuvo priimtas vienas sprendimas – pirmasis, kuris kartu buvo ir paskutinysis, nes buvo teisės taikymo aktas; pažeidėjas buvo Seimas, o ne kokia nors kita institucija, priėmusi kokį nors spendimą Seimo akto pagrindu. Galiausiai, svarstytina, kaip aiškinimas, esą, kad būtų įgyta teisė paduoti konstitucinį skundą, būtinai turi būti ne vienas, bet mažiausiai du sprendimai, kurių antrasis būtų priimtas pirmojo pagrindu, dera su oficialiąja konstitucine doktrina, pagal kurią negalimos Konstitucijos pataisos, paneigiančios prigimtinį žmogaus teisių ir laisvių pobūdį. Ši dar ne itin išplėtota doktrina skatina klausti, ar toks naujai nustatytos teisės paduoti konstitucinį skundą dėl konstitucinių teisių ir laisvių pažeidimo aiškinimas, kai ji apribojama tais atvejais, kai turi būti ne vienas, o bent du teisę ar laisvę pažeidžiantys sprendimai, kurių paskutinysis turi būti grindžiamas pirmuoju, nepaneigia asmens, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, teisės kreiptis į teismą (30 str. 1 d.) ir *kiekvieno* teisės ginti savo teises remiantis Konstitucija (6 str. 2 d.), be kita ko, aiškinamų kartu su asmenų lygiateisiškumo principu (29 str.). Vis dėlto daugelį „kreivų“, t. y. ne itin nusisekusių, formuluočių – taip pat ir Konstitucijos – galima „ištiesinti“, jei jos aiškinamos racionaliai, sistemiškai ir palankiai žmogaus teisėms. Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalį aiškinant racionaliai ir kitų Konstitucijos nuostatų kontekste, ji neužkerta kelio konstitucinį skundą paduoti ir nesant joje nurodyto antrojo sprendimo.

Ketvirta, Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje nustatyta sąlyga konstituciniam skundui paduoti: jį paduoti galima tik tada, kai bus išnaudotos visos teisinės gynybos priemonės. Nėra nurodyta, kokios tos priemonės, bet formuluotė „visos teisinės gynybos priemonės“ suponuoja, kad tam tikros teisinės gynybos priemonės yra įtvirtintos teisės aktuose. Tai atitinka oficialiąją konstitucinę doktriną, pagal kurią visas teises turi būti galima ginti teisme. Jei pagal įstatymus tam tikra teisė ar laisvė gali būti ginama teisme, reikalavimas išnaudoti visas teisinės gynybos

216 Pareiškėjai skundėsi, be kita ko, pagal EŽTK 13 straipsnį ir teigė neturėję prieinamos veiksmingos teisinės gynybos priemonės, kuri būtų leidusi jiems ginčyti to įstatymo atitiktį Konvencijai. EŽTT šį skundą atmetė kaip aiškiai nepagrįstą, nes Konvencija neįpareigoja valstybių narių sukurti tokią teisinės gynybos priemonę. Tačiau Teismas nustatė, kad buvo pažeistas Konvencijos 14 straipsnis, paimtas kartu su 8 straipsniu.

priemones apima ir kreipimąsi į atitinkamus teismus. Bet ką daryti, jeigu įstatymai tokios teisės nenumato, kaip tais atvejais, kai aktas, kurio teisėtumą hipotetinis pareiškėjas norėtų ginčyti, yra susijęs su valstybės valdžios vykdymu? Manytina, kad Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalis gali būti aiškinama kaip reikalaujanti išnaudoti tik tas teisinės gynybos priemones, kurios yra *prieinamos* pareiškėjui. Jei įstatymuose teisinės gynybos priemonė nenumatyta, *jos ir nereikia išnaudoti*, nes *lex non cogit ad impossibilia* – šį bendrąjį teisės principą Konstitucinis Teismas pirmąkart postulavo dar 1995 m. sausio 24 d. išvadoje, beje, Konvencijos nuostatų atitikties Konstitucijai bei religijos ir tikėjimo laisvės kontekste, ir nuo tol yra daug kartų pakartojęs – kartais kartu su formuluote *impossibilium nulla obligatio est*; šis principas primintas ir 2021 m. rugsėjo 7 d. nutarime, tik persakytas lietuviškais žodžiais – „negalima reikalauti neįmanomų dalykų“. Jeigu teisinių gynybos priemonių nenumatyta, jų neįmanoma išnaudoti ir to neturi būti reikalaujama. Konstitucija to ir nereikalauja. Tai kas gi reikalauja? Tuoj pamatysime.

Penkta, Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje nustatyti įstatymų leidėjo įgaliojimai – ir teisė, ir pareiga – įstatymu reglamentuoti asmens teisės kreiptis į Konstitucinį Teismą su konstituciniu skundu įgyvendinimo tvarką. Ji turi būti reglamentuojama ne bet kokiu įstatymu, o KTĮ[217]. Aiškinant įvairias Konstitucijos nuostatas, kuriose įstatymų leidėjui eksplicitiškai nustatyti įgaliojimai įstatymu nustatyti tam tikros konstitucinės teisės įgyvendinimo tvarką, Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje būdavo vadovaujamasi principine nuostata, kad įstatymų leidėjas neturi įgaliojimų konstitucinį reguliavimą sukonkretinti ir detalizuoti taip, kad atitinkamos teisės įgyvendinimas būtų neproporcingai pasunkintas arba ji būtų suvis paneigta. Tad ir Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalies formuluotės „įgyvendinimo tvarka“ negalima aiškinti kaip leidžiančios įstatymų leidėjui nustatyti tokias konstitucinio skundo padavimo sąlygas, kurių neįmanoma patenkinti, ar sumažinti aktų, dėl kurių galima kreiptis į Konstitucinį Teismą, ratą, kai kuriuos iš jo pašalinant, kaip antai asmens teisę ar laisvę suvaržančius Seimo sprendimus, kurie nėra įforminti kaip atskiri Seimo aktai (nutarimai) ar formaliai yra tarpiniai. Skirtį tarp to, kas yra teisės įgyvendinimo tvarkos elementas, o kas yra pačios subjektinės teisės elementas, ne visada lengva nubrėžti, bet kai kurie dalykai yra aiškūs be ilgų paaiškinimų: antai konstitucinio skundo padavimo terminas (jei jis nėra absurdiškai trumpas) yra tokios tvarkos elementas, o imuniteto nuo konstitucinės kontrolės nustatymas tam tikriems aktams – ne. O jei toks pašalinimas padaromas ne KTĮ, o kitu įstatymu, vien to turėtų pakakti tokio ordinarinio reguliavimo konstitucingumui kvestionuoti.

217 KTĮ – vienas iš trijų įstatymų, tiesiogiai paminėtų Konstitucijoje. Kiti du yra Vyriausybės įstatymas bei Teismų įstatymas. Taip pat tiesiogiai paminėtas Seimo statutas, bet jis nėra įstatymas, nors ir turi įstatymo galią.

Kartu su Konstitucija įsigaliojo KTĮ pataisos. KTĮ naujosios redakcijos 65 straipsnio 2 dalyje nustatytos sąlygos konstituciniam skundui paduoti. Pirmoji: „asmuo turi teisę paduoti Konstituciniam Teismui prašymą ištirti įstatymų ar kitų Seimo priimtų aktų, Respublikos Prezidento aktų, Vyriausybės aktų atitikimą Konstitucijai arba įstatymams“, jeigu „tų aktų pagrindu priimtas sprendimas pažeidė šio asmens konstitucines teises ar laisves“ (2 p.). Tai yra Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje nustatytos sąlygos pakartojimas, tik patikslinta, kokie aktai gali būti ginčijami. Argumentai dėl šios sąlygos jau išsakyti aptariant konstitucinį reguliavimą: jei ši sąlyga aiškinama ne vien lingvistiškai, bet ir sistemiškai, viso konstitucinio reguliavimo kontekste ir nepametant iš akiračio konstitucinio skundo tikslo padidinti galimybes asmeniui ginti savo konstitucines teises ir laisves nuo valdžios savivalės, ji, nors prieštaringai suformuluota, leidžia asmeniui ginčyti Konstituciniame Teisme ir tokius Seimo sprendimus, kuriais pačiais, be papildomo teisės taikymo sprendimo, įsiterpiama į konstitucines žmogaus teises ir laisves, taip pat ir tokius, kurie formaliai yra ne galutiniai, bet tarpiniai. Čia nebėra ko pridurti, nebent palinkėti kada nors pataisyti pacituotą formuluotę, kad ji nebūtų dviprasmiška.

Tačiau KTĮ 65 straipsnio 2 dalyje nustatytos ir dvi sąlygos, kurių Konstitucijoje nėra: konstitucinį skundą paduodantis „asmuo [turi būti pasinaudojęs] visomis įstatymuose nustatytomis savo konstitucinių teisių ar laisvių gynybos priemonėmis, įskaitant teisę kreiptis į teismą, ir, išnaudojus visas įstatymuose numatytas teismo sprendimo apskundimo galimybes, [turi būti] priimtas galutinis ir neskundžiamas teismo sprendimas“ (1 p.) ir „nuo <...> nurodyto teismo sprendimo įsiteisėjimo dienos [turi būti nepraėję] daugiau kaip keturi mėnesiai“ (3 p.). Dėl keturių mėnesių termino konstituciniam skundui paduoti[218] neturėtų kilti principinių prieštaravimų[219], nes terminai, per kuriuos galima kreiptis į teismą, nėra konstitucinės justicijos proceso teisės išradimas ir būdingi ne vien jai. Bet problemiškas yra nustatyto termino pradžios momentas – „nuo <...> nurodyto teismo sprendimo įsiteisėjimo dienos“, tačiau tai ne pačios šios nuostatos yda, o sąlygos, kad visas teisinės gynybos priemonių išnaudojimas būtinai turi baigtis įsiteisėjusiu galutiniu ir neskundžiamu teismo sprendimu, ydingumo atspindys.

Ši sąlyga suformuluota kaip sukonkretinanti ir detalizuojanti Konstitucijoje įtvirtintą visų teisinės gynybos priemonių išnaudojimo reikalavimą. Tas reikalavimas – vienas iš konstitucinio skundo požymių ir savaime nekelia abejonių. Bet čia jis ne sukonkretintas ar detalizuotas, o sugriežtintas – ir *sugriežtintas neproporcingai* siekiamam tikslui (norėtųsi preziumuoti, kad tas tikslas yra konstituciškai pagrindžiamas, bet ta prezumpcija labai silpna). Pareiškėjas laikomas išnaudojusiu visas

218 Tokio paties kaip pateikiant peticiją į Strasbūro Teismą.

219 Juolab kad dėl svarbių priežasčių praleistas terminas gali būti atnaujintas.

įstatymuose nustatytas teisinės gynybos priemones, tik jei: 1) jis, gindamas savo konstitucinę teisę ar laisvę, yra pasinaudojęs „teise kreiptis į teismą“; 2) jis yra išnaudojęs „visas įstatymuose numatytas teismo sprendimo apskundimo galimybes“; 3) yra „priimtas galutinis ir neskundžiamas teismo sprendimas“ (jis turi būti įsiteisėjęs – 3 p.). KTĮ įtvirtinta visų teisinės gynybos priemonių sąvoka apima ir ikiteisminį ginčų nagrinėjimą, jei jis privalomas pagal įstatymus, ir kreipimąsi į teismą, ir visas galimybes apskųsti teismo sprendimą – ir apeliacine, ir kasacine tvarka (Pūraitė-Andrikienė, 2022a, p. 160–165). Prie prašymo Konstituciniam Teismui pareiškėjas turi pridėti dokumentus, patvirtinančius, kad visa tai padaryta (67[1] str. 4 d. 3 p.).

Jei būtų įtvirtinti tik pirmieji du šio trilypio reikalavimo sandai, būtų galima teigti, kad yra pašalintas neapibrėžtumas, atsirandantis, kai Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalis aiškinama vien lingvistiškai. Būtų galima aiškinti, kad turi būti išnaudotos tik „įstatymuose numatytos“ teisinės gynybos priemonės, galimybe apskųsti teismo sprendimą taip pat turi būti pasinaudota tik tada, jei ji numatyta įstatymuose; vadinasi, jei įstatymuose nėra numatyta galimybių kreiptis į teismą ar apskųsti teismo sprendimą, jomis ir neturi būti pasinaudota, nes *lex non cogit ad impossibilia* ir *impossibilium nulla obligatio est*. Bet trečiasis sandas – reikalavimas, kad turi būti „priimtas galutinis ir neskundžiamas teismo sprendimas“, – suformuluotas kaip *įsakmus nurodymas*, kad jei tokio sprendimo nėra, *negali būti ir konstitucinio skundo*. O juk, kaip matėme, galimi ir tokie Seimo sprendimai, kuriais taikant teisę suvaržoma ar net paneigiama tam tikra teisė ar laisvė ir po kurių jokie vėlesni papildomi sprendimai dėl to suvaržymo ar paneigimo yra nereikalingi, gal ir negalimi (o jei būtų galimi, tai nieko nepakeistų). *„Romuvos“* byla kaip tik ir buvo apie tokį sprendimą – galimybės ginčyti Seimo sprendimą teismuose, įskaitant Konstitucinį Teismą, nebuvimas kainavo valstybei pralaimėjimą, ir dar nežinia, ar nebus sustiprinta EŽTT sprendimo vykdymo priežiūra; šiaip ar taip, priežiūra (nesvarbu, sustiprinta ar ne) neturėtų būti panaikinta tol, kol nebus nešališkai ir be išgalvotų priekabių išspręstas valstybės pripažinimo suteikimo „Romuvai“ klausimas. Seimo sprendimų, kurie gali pažeisti tam tikrą konstitucinę teisę ar laisvę, bet negali būti ginčijami jokiame Lietuvos teisme, gali būti kuo įvairiausių, jų spektras neapsiriboja vien atsisakymu suteikti valstybės pripažinimą netradicinėms religinėms bendrijoms (formaliu arba faktiniu – vilkinant arba atidėliojant šio klausimo išsprendimą). Tų sprendimų įvairovės atskleidimas pareikalautų nuodugnaus atskiro tyrimo. Kaip pavyzdį (su tam tikromis išlygomis) galima paminėti Seimo nutarimus sutikti Seimo narį patraukti baudžiamojon atsakomybėn, suimti ar kitaip suvaržyti jo laisvę (Seimo statuto 23 str. 4 d.), Seimo nutarimus dėl Seimo pareigūnų ar valstybės institucijų vadovų atleidimo (218 str.) arba nutarimus pašalinti asmenį iš pareigų arba panaikinti Seimo nario mandatą (242 str.), ką jau kalbėti apie įstatymus, kuriais (kaip tie, kuriuos EŽTT tyrė *Roman Zakharov* ar *Vallianatos* bylose) tam tikra teisė suvaržoma *ex lege*, – įstatymai

nenustato tokio asmens teisės kreiptis į administracinius (ar bendrosios kompetencijos) teismus ir ginčyti tų Seimo nutarimų, juolab įstatymų, teisėtumą, arba jei kreipimasis formaliai įmanomas, jis neteikia pareiškėjui tinkamos sėkmės perspektyvos[220]. Prie tokių sprendimų galima priskirti ir (kol kas dar netaikytą) novelą – religinei bendrijai suteikto valstybės pripažinimo atšaukimą (RBBI 6 str. 6 d.): jei sprendžiant dėl valstybės pripažinimo suteikimo religinei bendrijai neleistina Seimo nariams vadovautis ne teise, o savo asmeniniais religiniais įsitikinimais ir politiniais interesais (įskaitant kerštо motyvus), to neleistina daryti ir sprendžiant dėl suteikto valstybės pripažinimo atšaukimo. Neturi reikšmės tai, kad Seimo aktai šiais klausimais iš principo gali būti tiriami Konstitucinio Teismo, nes Konstitucinis Teismas tą gali daryti tik pagal kitų Konstitucijos 106 straipsnio 1, 2, 3 ir 5 (buvusioje 4) dalyse nurodytų subjektų prašymus, o ne pagal asmens, į kurio teises įsiterpta, konstitucinį skundą, nes tas asmuo negali pateikti įrodymų, kad jo byloje yra priimtas galutinis ir neskundžiamas teismo sprendimas.

Tačiau nuo pat konstitucinio skundo įvedimo buvo skleidžiama žinia, jog galutinis ir neskundžiamas teismo sprendimas turi būti *visada*. Štai vienas iš tokių aiškinimų: „Lietuvos įstatymuose (ir jurisprudencijoje) dar nėra tikslaus atsakymo [į klausimą] apie reikalavimą išnaudoti teisinės gynybos priemones tais atvejais, kai tokios priemonės nėra prieinamos (pvz., dėl parlamento individualių aktų, kurie nepriklauso ordinarinių teismų jurisdikcijai, konstitucingumo). Tačiau visiškai logiška, kad tokiais atvejais galutinis ir neskundžiamas ordinarinio teismo sprendimas, kuriuo atsisakoma priimti prašymą, turėtų būti laikomas pakankamu pagrindu priimti <...> prašymą, kol konstitucinė jurisprudencija (arba įstatymas) ras paprastesnį sprendimą“ (Danėlienė, 2021, p. 297). Tenka konstatuoti, jog įstatymas (KTĮ) ne tik neieškojo „paprastesnio“ sprendimo, bet būtent jis ir sukūrė problemą, neproporcingai sugriežtinęs Konstitucijoje įtvirtintą reikalavimą išnaudoti visas teisinės gynybos priemones. O konstitucinė jurisprudencija, kaip netrukus pamatysime, dar ir smarkiai pasistengė, kad joks „paprastesnis“ sprendimas būtų *neįmanomas*. Galbūt kreipimasis į administracinį („ordinarinį“) teismą vien tam, kad prašymas būtų atmestas, ir būtų šiokia tokia (labai formali) išeitis potenciaIiam konstitucinio skundo padavėjui ir pačiam Konstituciniam Teismui, bet pagal EŽTK reikalaujamos išnaudoti teisinės gynybos priemonės turi būti tokios, kad jomis būtų galima atitaisyti pažeidimu padarytą žalą, jos turi teikti asmeniui tin-

220 Įvairovė tikrai didelė ir dažnas atvejis savaip problemiškas. Antai Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad, jei Seimas nusprendžia neskelbti referendumo, jis dėl to turi priimti nutarimą, o „Seimo nutarimas paskelbti referendumą arba jo neskelbti gali būti konstitucinės kontrolės objektas“ (Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas). Referendumo konstitucinis įstatymas šių dalykų nereglamentuoja. Ar toks Seimo nutarimas (arba įrašas Seimo plenarinio posėdžio protokole, jei Seimas nepriimtų nutarimo) galėtų būti skundžiamas administraciniams teismams? Jeigu ne, kaip jam tapti „konstitucinės kontrolės objektu“?

kamą sėkmės perspektyvą. Jei tokiu kaip pacituotasis „visiškai logišku“ aiškinimu vadovautųsi Strasbūro Teismas, nebūtų nė „*Romuvos*“ bylos (ir daugybės kitų). Tokia „teisinės gynybos priemonė“ kaip kreipimasis į teismą, kuris negali net priimti prašymo, *nėra veiksminga teisinės gynybos priemonė*, kurią reikia išnaudoti. Ji apskritai *nėra teisinės gynybos priemonė* jokia padoria prasme, nes bergždžias kreipimasis į teismą, negalintį priimti prašymo, *nėra gynyba*, juo labiau *nėra teisinė gynyba*, nes galiojanti teisė nenumato, kad šitaip būtų galima ką nors apginti. Tai yra teisinės gynybos imitacija, simuliakras, parodija. Jeigu bergždžius kreipimusis į teismą yra diskvalifikavusi Konvencijos teisė, kodėl juos turėtų palankiau vertinti Lietuvos konstitucinė teisė? Kodėl buvo pamiršta (jei tikrai pamiršta, o ne sąmoningai ignoruojama) dar neseniai kitomis progomis plačiai propaguota principinė (ir, pridurkime, kol kas niekam nekėlusi abejonių) nuostata, kad Konstitucija (taigi ir ją aiškinantis Konstitucinis Teismas) negali nustatyti žemesnių teisinės gynybos standartų nei Konvencija, bet gali nustatyti aukštesnius?

Uždaras ratas: Konstitucinis Teismas galėtų tirti Seimo aktą, kuriuo vykdoma valstybės valdžia, jeigu į jį kas nors dėl jo kreiptųsi, bet nėra kam kreiptis, nes Seimas, Seimo narių grupės arba Vyriausybė to nedaro, pats asmuo, manantis, kad tas aktas pažeidė jo teises, negali kreiptis į Konstitucinį Teismą, kol nėra kreipęsis į kitus teismus, o į kitus teismus jis negali kreiptis, nes (kaip 2010 m. išaiškino Konstitucinis Teismas) tokių aktų jie negali tirti, tuo tarpu Konstitucinis Teismas galėtų juos tirti, bet asmuo negali į jį kreiptis, nes prieš tai turi būti kreipęsis į kitus teismus, o jie jo prašymą atmestų ir t. t.

Ar tokius į Konstitucinį Teismą negalinčius prasibrauti Seimo aktus (=sprendimus) galima skųsti EŽTT? Iš principo – taip (žinoma, nelygu faktinės aplinkybės). Juos galima skųsti pagal EŽTK 13 straipsnį, gal ir pagal 14 straipsnį, paimtą kartu su kuriuo nors kitu straipsniu. Ar tokiais atvejais Vyriausybė galėtų, kaip *„Romuvos“* byloje, įrodinėti, girdi, pareiškėjas turėjo išnaudoti tokią teisinės gynybos priemonę kaip konstitucinis skundas? O kokius argumentus ji galėtų pateikti, įrodinėdama šios priemonės veiksmingumą? Būtų sunku net daryti prielaidą, kad individualus konstitucinis skundas galėtų būti paduotas, nes jis turi būti paduotas per KTĮ nustatytą terminą, kuris skaičiuojamas „nuo <...> nurodyto teismo sprendimo įsiteisėjimo dienos“. Nėra teismo sprendimo – nėra ir jo įsiteisėjimo dienos, terminas nė nepradedamas skaičiuoti. Taip būtų ir tada, jei bendrija „Romuva“ pamėgintų ginčyti Seimo 2022 m. rugsėjo 29 d. atsisakymą suteikti jai valstybės pripažinimą ar hipotetinį būsimą atsisakymą, kuris jau turės būti įformintas Seimo nutarimu, arba ginčytų į plenarinio posėdžio protokolą įrašytą sprendimą atidėti jos valstybinio pripažinimo klausimo išsprendimą, neįrašyti jo į Seimo sesijos darbų programą, neįtraukti į plenarinio posėdžio darbotvarkę, išbraukti iš jos ar pan. *„Romuvos“* byloje Vyriausybei nepavyko įtikinti teisėjų kolegijos, kad bendrija pareiškėja turėjo pasinaudoti tokia teisinės gynybos priemone

kaip konstitucinis skundas, nes ji nebuvo veiksminga. Nuo tada jos veiksmingumą pagrindžiančių argumentų daugiau neatsirado. Veikiau atvirkščiai.

Tačiau KTĮ (bet ne Konstitucijoje) įtvirtintą sąlygą, kad prieš kreipiantis į Konstitucinį Teismą su konstituciniu skundu būtų priimtas (ir įsiteisėjęs) galutinis ir neskundžiamas teismo sprendimas, galima aiškinti ją siejant su tuo, kad panaudotinos teisinės gynybos priemonės, įskaitant teismo sprendimo apskundimo galimybes, *turi būti numatytos įstatyme*. Tada galutinio ir neskundžiamo teismo sprendimo būtų reikalaujama tik tada, kai jo galimybė numatyta įstatymuose. Tai derėtų su principu *lex non cogit ad impossibilia*. Netiksliai, per kategoriškai suformuluota KTĮ novela būtų išaiškinta racionaliai ir palankiai potencialiems pareiškėjams. Konstitucinio Teismo praktikoje buvo ne taip jau mažai bylų, kai nuostatos, kurių formuluotės kėlė pagrįstų abejonių dėl jų atitikties Konstitucijai, būdavo išaiškinamos taip, kad prieštaravimo Konstitucijai (arba poįstatyminio akto prieštaravimo įstatymui) nebūdavo nustatoma. Kaip pavyzdžius galima paminėti bylas, kuriose ginčytos Susirinkimų įstatymo ar Baudžiamojo kodekso nuostatos, arba bylą, kurioje Konstitucijai draugišku būdu išaiškinta Darbo kodekso nuostata, kuriai, pareiškėjo manymu, prieštaravo Vyriausybės nutarimo nuostata[221]. Toks aiškinimas, Konstitucinio Teismo vidiniu *argot* vadinamas „teisingu išaiškinimu“, kartais priartėja prie aiškinimo *contra legem*, o šis kai kada yra vienintelis instrumentas, leidžiantis rasti teisinį ginčo sprendimą[222]. Juo naudotis reikia itin atsargiai, nes ordinarinio reguliavimo konstitucingumo aprobavimas kaip neprieštaraujančio Konstitucijai, galintis atrodyti „teisingas“ bylos sprendimo metu, nebūtinai atrodys „teisingas“ praėjus tam tikram laikui. Pavyzdžiui, negi šiandien, ypač po EŽTK 13 straipsnio pažeidimo nustatymo „*Romuvos*“ byloje, vis dar rimtai manoma, kad pasiteisino Konstitucinio Teismo 2010 m. gegužės 13 d. nutarime išdėstytas aiškinimas, jog tam tikrų institucijų sprendimams, jeigu jie susiję su valstybės valdžios vykdymu (o ne viešuoju administravimu), įstatymu galima nustatyti imunitetą nuo (administracinių) teismų vykdomos teisėtumo kontrolės[223]? Ir vis dėlto, nepaisant tokių kontroversijų, įstatymo nuostatų aiškinimas ne vien pagal jų raidę yra svarbus įrankis, o kartais ir vienintelė galimybė užkirsti kelią žmogaus teisių pažeidimui valdžios institucijų veiksmais, apginti kitas konstitucines vertybes. KTĮ 65 straipsnio 2 dalis gali būti aiškinama taip, kad paduoti konstitucinį

221 Konstitucinio Teismo 2000 m. sausio 7 d., 2003 m. birželio 10 d., 2007 m. gruodžio 7 d. nutarimai.

222 *Contra legem* metodu (jo neįvardijant šiais žodžiais) buvo ryžtingai pasinaudota ankstyvoje Konstitucinio Teismo byloje, kurioje priimtas 1994 m. birželio 30 d. nutarimas.

223 Kaip minėta, toje byloje tirta nekupiūruota nuostata įtvirtino ne valstybės valdžios, bet ir kitų institucijų aktų imunitetą nuo teisminės kontrolės – joje minimos ir institucijos, kurios, kaip yra išaiškinęs Konstitucinis Teismas, nelaikomos vykdančiomis valstybės valdžią. Negi ir jų imunitetą būtų galima „išgelbėti“ remiantis tais pačiais argumentais kaip tie, kurie buvo išradingai panaudoti 2010 m.? Žr. 130 išnašą.

skundą būtų įmanoma dėl visų Konstitucijos 105 straipsnio 1 ir 2 dalyse nurodytų aktų, nesaistant jų padavimo galutiniu ir neskundžiamu teismo sprendimu tada, kai toks sprendimas negali būti priimtas. Tai būtų išeitis – ne ideali, bet vis dėlto.

Šiuo keliu nenueita. Bet ar buvo bent pabandyta išnaudoti šią galimybę?

Konstitucijos novelos, kuriomis įvestas konstitucinis skundas, Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje pradėtos aiškinti dar iki tol, kol pagal konstitucinį skundą buvo iš esmės išnagrinėta pirmoji byla[224]. Teismas 2019 m. lapkričio 25 d. nutarime konstatavo, kad „individualaus konstitucinio skundo instituto įtvirtinimas Konstitucijoje nėra savitikslis“ – juo siekiama sudaryti galimybes veiksmingai apginti asmens konstitucines teises ar laisves, kurios galėjo būti pažeistos sprendimais, priimtais Konstitucijai prieštaraujančių aktų pagrindu. Toje byloje, inicijuotoje Seimo narių grupės, šalys nekėlė jokių su konstituciniu skundu susijusių klausimų – konstitucinio skundo padavimo sąlygų aiškinimas *in abstracto* buvo *obiter dictum*, kurį į nutarimą Teismas įtraukė *ex officio* ir, pasakykime tiesiai, *ex cathedra*. Šis *dictum* papildė Konstitucinio Teismo įgaliojimų tirti nebegaliojančių aktų atitiktį Konstitucijai aiškinimą, bet nebuvo reikalingas sprendžiant pareiškėjos keliamus klausimus. Bet dar iki tol, trečiajame ir ketvirtajame sprendimuose dėl konstitucinių skundų, kuriais atsisakyta juos nagrinėti, Teismas išaiškino, kad „pagal Konstitucijos 106 straipsnio ketvirtąją dalį 2019 m. rugsėjo 1 d. asmenys įgijo teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą Konstitucinio Teismo įstatyme nustatyta tvarka, *inter alia* šio įstatymo 65 straipsnio 2 dalies 3 punkte nustatytu terminu, t. y. nepraėjus daugiau kaip keturiems mėnesiams nuo galutinio ir neskundžiamo teismo sprendimo įsiteisėjimo dienos“, ir kad „nuo 2019 m. rugsėjo 1 d. konstitucinę teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl Konstitucijos 105 straipsnio pirmojoje ir antrojoje dalyse nurodytų aktų įgijo tik tie asmenys, kurių atžvilgiu priimtas galutinis ir neskundžiamas teismo sprendimas byloje dėl šių asmenų konstitucinių teisių ir laisvių pažeidimo įsiteisėjo 2019 m. gegužės 1 d. ir vėliau“[225]. Šis išaiškinimas labai nepalankus pareiškėjams, nes galutinio ir neskundžiamo teismo sprendimo įsiteisėjimą padaro *būtina* teisės paduoti konstitucinį skundą sąlyga. O kai kuriems pareiškėjams jis nepalankus dar ir dėl to, kad keturių mėnesių terminas, numatytas ne Konstitucijoje, o tik KTĮ – ordinarinės teisės akte, skaičiuojamas nuo 2019 m. rugsėjo 1 d. atgal, tad hipotetinis pareiškėjas, kurio byloje galutinis ir neskundžiamas teismo sprendimas įsiteisėjo 2019 m. gegužės 1 d., nuo tų metų rugsėjo 1 d. formaliai įgijo teisę paduoti konstitucinį skundą, bet negalėjo ja pasi-

224 Konstitucinio Teismo 2020 m. kovo 18 d. nutarimas.

225 Konstitucinio Teismo 2019 m. spalio 10 d. sprendimas nr. KT29-A-S18/2019, Konstitucinio Teismo 2019 m. spalio 10 d. sprendimas nr. KT30-A-S19/2019. Sprendimus, kurie nėra paskelbti Teisės aktų registre, galima rasti Konstitucinio Teismo interneto svetainėje lrkt.lt. Čia neaptariama, kodėl net tokie sprendimai, kuriais apibrėžiama (šiuo atveju siaurinamai) tam tikros žmogaus teisės apimtis, gali būti neskelbiami Teisės aktų registre. Bet yra apie ką pagalvoti.

naudoti, nes tą pačią dieną suėjo tas keturių mėnesių terminas, o iki tol jis negalėjo paduoti konstitucinio skundo, nes jį įvedusios Konstitucijos ir KTĮ pataisos dar nebuvo įsigaliojusios. Nieko sau teisės įgijimas. O juk tą terminą buvo galima skaičiuoti ir kitaip – laikant, kad keturis mėnesius nuo galutinio ir neskundžiamo teismo sprendimo iki Konstitucijos ir KTĮ pataisų įsigaliojimo jis buvo „išaldytas“, nes tuo metu potencialūs pareiškėjai negalėjo imtis jokių veiksmų, kad pasinaudotų teise, kurią jie dar tik turėjo įgyti 2019 m. rugsėjo 1 dieną. Būtent taip – pagarbiai ir palankiai potencialiems pareiškėjams pradėtas taikyti Konvencijos 15-asis protokolas, kuriuo peticijos EŽTT padavimo terminas buvo sutrumpintas nuo šešių iki keturių mėnesių. Šio protokolo aiškinamajame memorandume atkreipiamas dėmesys į pereinamąją nuostatą, pagal kurią sutrumpintas terminas taikomas tik praėjus (iki tol skaičiuotiems) šešiems mėnesiams nuo protokolo įsigaliojimo, ir konstatuojama, kad tai daroma, idant potencialūs pareiškėjai visiškai suprastų (angl. *be fully aware*, pranc. *de prendre pleinement connaissance*) naująjį terminą ir šitaip būtų išvengta naujojo termino retroaktyvaus taikymo[226]. Tiesa, išaiškinimas, kai praėjus beveik trims mėnesiams Konstitucinis Teismas retroaktyviai apribojo teisę paduoti konstitucinį skundą, palietė tik nedidelį skaičių potencialių pareiškėjų, ir visa tai jau praeityje. Tačiau šis epizodas savaip liudija bendresnę pažodinio teisės aiškinimo hipertrofavimo tendenciją.

Bet grįžkime prie įsiteisėjusio galutinio ir neskundžiamo teismo sprendimo sąlygos. Netrukus buvo išaiškinta (ir vėliau daug kartų pakartota), kad, „asmuo turi teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą <...> tik tada, kai jis, laikydamasis įstatyme nustatytos tvarkos, pasinaudojo visomis įstatymuose nustatytomis savo konstitucinių teisių ar laisvių gynybos priemonėmis, įskaitant teisę kreiptis į teismą, ir, jam išnaudojus visas įstatymuose numatytas teismo sprendimo apskundimo galimybes, yra priimtas galutinis ir neskundžiamas teismo sprendimas“[227], taip pat kad, „be kitų sąlygų, <...> asmens teisė kreiptis į Konstitucinį Teismą turi būti įgyvendinta per Konstitucinio Teismo įstatyme nustatytą terminą, kuris yra susietas su galutinio ir neskundžiamo teismo sprendimo įsiteisėjimo diena“[228]. Tai, kad asmens konstitucinės teisės gali būti pažeistos Seimo (ar kitos Konstitucijos 105 straipsnio 1 ir 2 dalyse nurodytos institucijos) aktu, po kurio priėmimo nepriimama jokio kito teisės taikymo akto, ir dėl kurio, kaip negalimo ginčyti teismuose, šie negali priimti galutinio ir neskundžiamo sprendimo, ignoruojama ir vėlesnėje jurisprudencijoje – net Teismo aktuose, priimtuose po EŽTT „*Romuvos*“ sprendimo. Netgi priešingai, ankstesnė Teismo pozicija buvo dar labiau sustiprinta. Antai

226 Protocol no. 15 amending the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (CETS No. 213). Explanatory Report.

227 Konstitucinio Teismo 2019 m. spalio 22 d. sprendimas nr. KT37-A-S26/2019.

228 Konstitucinio Teismo 2020 m. sausio 16 d. sprendimas nr. KT6-A-S6/2020.

2021 m. gruodžio 30 d. nutarime, priimtame byloje pagal keturis konstitucinius skundus, Teismas konstatavo, kad „Konstitucijoje ir Konstitucinio Teismo įstatyme įtvirtintu reikalavimu prieš kreipiantis į Konstitucinį Teismą išnaudoti visas teisinės gynybos priemones sudaromos prielaidos asmens, jo manymu, pažeistas konstitucines teises ar laisves apginti pagal Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalį kreipiantis į bendrosios kompetencijos ar specializuotą teismą, taip pat priimtą teismo sprendimą skundžiant aukštesnės instancijos teismui ir taip iš esmės išspręsti kilusį teisinį ginčą bendrosios kompetencijos ar specializuotuose teismuose“ ir kad „tik tuomet, kai asmuo, laikydamasis įstatyme nustatytos tvarkos ir sąlygų, negali apginti, jo manymu, pažeistų konstitucinių teisių ar laisvių kreipdamasis į bendrosios kompetencijos ar specializuotus teismus, jis Konstitucijoje ir Konstitucinio Teismo įstatyme nustatytomis sąlygomis gali kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl teisės aktų, kurių pagrindu priimtas sprendimas galėjo pažeisti jo konstitucines teises ar laisves, atitikties Konstitucijai (kitam aukštesnės teisinės galios aktui)“. Kokios tos prielaidos, kai prielaidų nėra, nepaaiškinta. Dar kartą: šis nutarimas priimtas jau po EŽTT „*Romuvos*“ sprendimo. Pridurkime: ir po Konstitucinio Teismo 2021 m. rugsėjo 7 d. sprendimo.

Kaip matome, konstituciniam skundui skirtos Konstitucijos nuostatos čia aiškinamos *pagal įstatymą*: jos traktuojamos kaip sudarančios darnią visumą su ordinarinės teisės nuostatomis ir nekeliama klausimo, ar antrosios neiškreipia pirmųjų. Tuo tarpu Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje yra daugybę kartų pakartota, jog Konstitucijos nuostatos negali būti aiškinamos pagal teisinį reguliavimą, įtvirtintą žemesnės už Konstituciją teisinės galios aktuose, juolab kad kiekvienas iš jų pats galėtų tapti konstitucingumo patikros dalyku. Paaiškinimas to, kodėl Teismas taip smarkiai nukrypo nuo šio pamatinio Konstitucijos aiškinimo kanono, peržengtų teisinės analizės ribas, bet, manytina, viena iš tokio itin nekritiško požiūrio į būtent šį ordinarinį reguliavimą ir Konstitucijos supynimo su KTĮ priežasčių yra ta, kad ir Konstitucijos, ir KTĮ pataisos rengtos dalyvaujant Konstituciniam Teismui, tiksliau, kai kuriems jame dirbantiems asmenims, kuriems galbūt nė nekilo savikritiška ar bent jau apdairi mintis, kad KTĮ novelos galėtų būti netobulos, ką jau kalbėti apie jų neatitiktį Konstitucijai[229]. Kita vertus, neatmestina, kad gilesnė *travaux prépara-*

229 Yra tam tikrų pėdsakų, jog tuo metu, kai buvo rengiamasi įvesti konstitucinį skundą, pačiame Konstituciniame Teisme buvo manančiųjų, kad nereikia greta visų teisinės gynybos priemonių išnaudojimo atskirai (kaip savarankišką sąlygą) nurodyti dar ir tai, jog prašymas asmeniui sugrąžinamas, kai nėra priimtas galutinis ir neskundžiamas teismo sprendimas, bet ne todėl, kad tai leistų priimti nagrinėti prašymus dėl tokių aktų, dėl kurių negalima kreiptis į teismus, o todėl, kad „praktikoje gali susiklostyti situacija, kai nepaisant to, kad asmuo nebus pasinaudojęs visomis savo konstitucinių teisių ir laisvių gynybos priemonėmis, jo atžvilgiu jau bus priimtas galutinis ir neskundžiamas teismo sprendimas“, tačiau „situacija, kai nebus priimto galutinio ir neskundžiamo teismo sprendimo, pateks į visų teisinės gynybos priemonių neišnaudojimo sąlygą“ (Konstitucinio Teismo pirmininko raštas Teisingumo ministerijai (2019)). Koks dar *lex non cogit ad impossibilia* – dar ir kaip *cogit*.

toires analizė galėtų atskleisti, jog Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pataisomis nė nesiekta daugiau nei išaiškinta oficialiojoje konstitucinio skundo doktrinoje, Konstitucinio Teismo suformuluotoje 2019–2020 m. ir nuo to laiko nepakitusioje. Bet net pasitvirtinus šiai (nuodugniau nepatikrintai) hipotezei vis tiek būtų įmanoma konstituciniam skundui skirtas Konstitucijos ir net KTĮ nuostatas aiškinti žmogaus teisėms draugišku būdu – taip, kad nebūtų užkirsta kelio paduoti konstitucinį skundą dėl aktų, dėl kurių negalima kreiptis į kitus teismus. Be abejo, tobulintinas ir KTĮ įtvirtintas reguliavimas – perimant patirtį daugelio valstybių, kurių teisėje įtvirtintos bendro reikalavimo prieš paduodant konstitucinį skundą būti išnaudojus visas teisinės gynybos priemones išimtys. Antai Čekijoje, Juodkalnijoje, Kroatijoje, Latvijoje, Slovakijoje, Slovėnijoje nereikalaujama jų išnaudoti visų, jei dėl to asmeniui atsirastų neatitaisoma žala arba kai skundą išnagrinėti yra visuomeniškai reikšminga (European Commission for Democracy through Law, 2020). Venecijos komisija primygtinai siūlo tokias išimtis numatyti visais atvejais, kai šios taisyklės laikymasis gali lemti neatitaisomą žalą asmeniui (European Commission for Democracy through Law, 2012). Ji primena, kad subsidiarumo principas, jį siejant su reikalavimu išnaudoti visas teisinės gynybos priemones, apima ne tik tuos atvejus, kai konstitucinis teismas gali vertinti ginčijamo akto konstitucingumą tik po to, kai sprendimus priėmę yra visų kitų instancijų teismai, bet ir kai skųstis kitiems teismams neįmanoma (European Commission for Democracy through Law, 2018). Juk konstitucinio skundo esmė yra ta, kad juo naudojamasi, kai kelio žmogaus teisių pažeidimui negalima užkirsti pasinaudojant bendrosiomis jų apsaugos priemonėmis. Lietuvoje jokių išimčių nenumatyta: jų nėra Konstitucijos tekste (nors jį įmanoma aiškinti žmogaus teisėms draugišku būdu), jų neįtvirtina KTĮ (jį irgi įmanoma aiškinti palankiai pareiškėjams, bet tuo keliu neita), nėra ir tokių teisėkūros iniciatyvų, o Konstitucinio Teismo jurisprudencija nuo pirmųjų konstitucinio skundo įvedimo dienų plėtojama ta linkme, *kad išimčių neatsirastų*.

Čia knieti paklausti, „kas būtų, jeigu būtų“. Į tokius spekuliatyvius klausimus negalima atsakyti užtikrintai, nebus galima atsakyti ir į šį. O vis dėlto: kas būtų, jeigu „Romuva“ 2019 m. būtų ne kreipusis tiesiai į EŽTT, o padavusi konstitucinį skundą? 2019 m. rugsėjo 1 d. iki keturių mėnesių termino, per kurį galima jį paduoti, buvo likę dar beveik du mėnesiai. Tiesa, pagal KTĮ tas terminas skaičiuojamas nuo galutinio ir neskundžiamo teismo sprendimo įsiteisėjimo, bet – juk ne pagal Konstituciją? Ar Konstitucinis Teismas būtų atmetęs tą skundą motyvuodamas tuo, kad neišnaudotos visos teisinės gynybos priemonės, nors jų nebuvo? Gal jis būtų užsiminęs apie nominalią galimybę kreiptis į administracinius teismus – vien tam, kad būtų gautas galutinis ir neskundžiamas sprendimas, kuriuo atmetamas „Romuvos“ prašymas? Tada būtų nukrypta nuo EŽTT jurisprudencijoje nuolat kartojamo principo, kad teisė kreiptis į teismą turi būti įtvirtinta teoriškai ir įgyvendinama praktiškai, būti ne iliuzinė, o veiksminga, teikti asmeniui

tinkamą sėkmės perspektyvą. Būtų nukrypta ir nuo paties Konstitucinio Teismo postulato, jog „pagal Konstituciją galimybė ginti pažeistas teises turi būti reali“[230], beje, pakartoto ir 2019 m. lapkričio 25 d. nutarime. Vis dėlto „Romuvos“ konstitucinis skundas, jei ji būtų jį padavusi (ypač iki 2019 m. spalio, kai priimti pirmieji sprendimai, kuriais atmesti pirmieji konstituciniai skundai), galėjo duoti postūmį žmogaus teisėms draugiškesnei doktrinai. Bet kas žino, „kas būtų, jeigu būtų“. Juk nedavė tokiai doktrinai postūmio nei kitų valstybių patirtis, nei Venecijos komisijos rekomendacijos, nei EŽTT *„Romuvos“* sprendimas. *Tai, kas galėjo tapti veiksminga žmogaus teisių gynimo priemone tokiose bylose, ja netapo.*

Bet viskas nesibaigia nepermaldaujamai rigidišku reikalavimo išnaudoti visas teisinės gynybos priemones aiškinimu. Čia tenka grįžti prie visų įstatyme numatytų teisinės gynybos priemonių neišnaudojimo prieš paduodant konstitucinį skundą padarinių. Jei šios priemonės neišnaudotos, prašymas grąžinamas pareiškėjui – jis galės būti pateiktas iš naujo, kai jos bus išnaudotos, o pareiškėjas manys, kad jo konstitucinės teisės ar laisvės neapgintos. Bet esant kai kuriems pagrindams prašymas ne grąžinamas pareiškėjui, o jį atsisakoma priimti nagrinėti. Vienas iš atsisakymo pagrindų – prašymas yra pateiktas asmens, neturinčio teisės kreiptis į Konstitucinį Teismą[231]. Teismas šį pagrindą taiko ne tik tada, kai ginčijamo teisinio reguliavimo pagrindu nebuvo priimta sprendimo, kuriuo galėjo būti pažeistos pareiškėjo konstitucinės teisės ar laisvės[232], bet ir tada, kai pareiškėjas prieš paduodamas konstitucinį skundą neišnaudojo visų įstatyme nustatytų savo konstitucinių teisių ar laisvių gynybos priemonių ir, pasak Teismo, „nebegali jomis pasinaudoti“[233] (kartais priduriant „šiuo konkrečiu atveju“[234]). Tokia praktika susiklostė nuo pačių pirmųjų konstitucinio skundo veikimo dienų[235]. Išeina, kad Konstitucinis Teismas sprendžia ne vien

230 Žr., pvz., Konstitucinio Teismo 2001 m. balandžio 12 d. nutarimą.

231 Konstitucinis Teismas atsisako nagrinėti individualų konstitucinį skundą, jeigu jis „paduotas asmens, neturinčio teisės kreiptis į Konstitucinį Teismą (pvz.: kai kreipiamasi ne dėl savo, o dėl kito asmens (kitų asmenų) konstitucinių teisių ar laisvių pažeidimo; kai pateikiamas bendro pobūdžio prašymas; kai ginčijamo teisinio reguliavimo pagrindu nebuvo priimta sprendimo, kuriuo galėjo būti pažeistos pareiškėjo konstitucinės teisės ar laisvės; kai pareiškėjas prieš kreipdamasis į Konstitucinį Teismą neišnaudojo visų įstatyme nustatytų savo konstitucinių teisių ar laisvių gynybos priemonių ir nebegali jomis pasinaudoti) (Konstituciniam Teismui pateiktų individualių konstitucinių skundų priimtinumo apžvalga. 2019 m. rugsėjo 1 d. – 2020 m. rugpjūčio 31 d., p. 67). Pvz., kai pateikiamas bendro pobūdžio prašymas, Teismas laiko, kad asmuo nesiekia apginti savo galimai pažeistas konstitucines teises ar laisves (Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 2 d. sprendimas nr. KT116A-S108/2020). 2019-2022 m. 168 konstitucinius skundus (ar jų dalį) atsisakyta nagrinėti kaip pateiktus asmens, neturinčio teisės kreiptis į Konstitucinį Teismą (pagal KTĮ 69 str. 1 d. 1 p.).

232 Pvz., Konstitucinio Teismo 2019 m. gruodžio 18 d. sprendimas nr. KT77-A-S62/2019.

233 Pvz., Konstitucinio Teismo 2019 m. spalio 17 d. sprendimas nr. KT34-A-S23/2019.

234 Pvz., Konstitucinio Teismo 2019 m. spalio 30 d. sprendimas nr. KT40-A-S29/2019.

235 *Ibid.*

jam paduoto prašymo priimtinumo klausimą, bet ir įvertina hipotetinio būsimo bylinėjimosi kituose teismuose baigtį. Iš atitinkamų sprendimų *prima facie* nematyti, kad pareiškėjams nepalankios Teismo prognozės būtų nepagrįstos, nes paprastai jų bylose visų instancijų teismai būna priėmę sprendimus, kuriais galutinai ir neskundžiamai atsisakyta atnaujinti ar pratęsti prašymų padavimo jiems terminus. Vis dėlto kyla klausimų dėl tokios praktikos santykio su jurisprudencine deklaracija, jog „tai, kad Konstitucijoje ir Konstitucinio Teismo įstatyme įtvirtintu reikalavimu prieš kreipiantis į Konstitucinį Teismą išnaudoti visas teisinės gynybos priemones siekiama užtikrinti <...> ir tai, kad Konstitucinis Teismas, nagrinėdamas bylas pagal [konstitucinius] skundus, neįsiterptų į bendrosios kompetencijos ar specializuotų teismų kompetenciją ir jiems priskirtus įgaliojimus vykdyti teisingumą ir spręsti teisinius ginčus dėl pažeistų asmens teisių ar laisvių“[236]. Juk visada yra bent teorinė tikimybė, tegu ir nykstamai maža, kad gali paaiškėti tokių naujų aplinkybių, dėl kurių, jei pareiškėjas vėl kreiptųsi į teismus, jau baigtos bylos turės būti atnaujintos. Kodėl tokiais atvejais atsisakoma nagrinėti prašymą kaip paduotą asmens, neturinčio teisės kreiptis į Konstitucinį Teismą, o ne jis grąžinamas pareiškėjui tuo pagrindu, kad nebuvo išnaudotos teisinės gynybos priemonės, neįsiterpiant į tai, kas priskirta kitų teismų, jei į juos vėl būtų kreiptasi, kompetencijai? Šiuo atžvilgiu EŽTT praktika paprastesnė: EŽTK nenumatyta tokio dalyko kaip prašymo grąžinimas pareiškėjui – numatytas tik atsisakymas jį nagrinėti: atsisakoma ir tada, kai pareiškėjas nėra pažeidimo, kuriuo jis skundžiasi, auka, ir tada, kai jis nėra išnaudojęs visų vidaus teisinės gynybos priemonių.

Dar labiau intriguoja atsisakymas priimti nagrinėti prašymą, kai „ginčijamo teisinio reguliavimo pagrindu nebuvo priimta sprendimo, kuriuo galėjo būti pažeistos pareiškėjo konstitucinės teisės ar laisvės“. Ši formuluotė labai talpi. Ji taikoma įvairiose situacijose: tada, kai ginčijamo teisinio reguliavimo pagrindu nebuvo priimta teismų sprendimų[237] arba jo pagrindu nebuvo priimta sprendimo, kuriuo galėjo būti pažeistos pareiškėjo konstitucinės teisės ar laisvės[238], arba kai ginčijami tokie aktai (jų dalys), kurie nebuvo pagrindas priimti sprendimus, su kuriais pareiškėjai sieja savo konstitucinių teisių ar laisvių pažeidimą[239], arba kai tam tikri sprendimai buvo priimti, bet ne reguliavimo, kurį ginčija pareiškėjas, pagrindu[240] ir kt. Laikui bėgant gali atsirasti ir įvairesnių situacijų, kurioms bus

236 Konstitucinio Teismo 2021 m. gruodžio 30 d. nutarimas.

237 Pvz., Konstitucinio Teismo 2020 m. sausio 16 d. sprendimas nr. KT6-A-S6/2020.

238 Pvz., Konstitucinio Teismo 2020 m. gegužės 13 d. sprendimas nr. KT91-A-S86/2020.

239 Pvz., Konstitucinio Teismo 2019 m. gruodžio 18 d. sprendimas nr. KT77-A-S62/2019; 2019 m. lapkričio 6 d. sprendimas nr. KT43-A-S31/2019.

240 Pvz., Konstitucinio Teismo 2020 m. sausio 20 d. sprendimas nr. KT7-A-S7/2020; 2021 m. gruodžio 15 d. sprendimas nr. KT196-A-S182/2021; 2020 m. balandžio 1 d. sprendimas nr. KT64-A-S59/2020; 2022 m. birželio 8 d. sprendimas nr. KT77-A-S71/2022.

pritaikoma ši formuluotė, drauge ir pripažįstama, kad į Konstitucinį Teismą kreipėsi asmuo, neturėjęs teisės į jį kreiptis. Ar šią formuluotę galima pritaikyti tokiose situacijose, kaip tos, kai Seimas dukart atsisakė suteikti valstybės pripažinimą „Romuvai“, o jokia kita institucija nepriėmė – nes nė neturėjo priimti – kokio nors sprendimo „ginčijamo teisinio reguliavimo pagrindu“, nes šios bendrijos konstitucinės teisės buvo veiksmingai suvaržytos jau pirmuoju sprendimu, priimtu Seimo, neperkėlusio ant kitų institucijų pečių vargo pažeisti Konstituciją ir Konvenciją ir prisiėmusio šią abejotiną garbę sau? Kol kas atsakymo į šį klausimą nėra. Jeigu ši religinė bendrija būtų kreipusis į Konstitucinį Teismą su konstituciniu skundu, gal jau žinotume.

Pabaiga

Konstitucinis skundas – neabejotinai svarbus institutas, leidžiantis siekti veiksmingesnio žmogaus teisių ir laisvių apsaugos ir kitų konstitucinių vertybių užtikrinimo. Lietuvoje įtvirtintas jo modelis nėra idealus, bet tikrovėje idealių modelių apskritai nebūna. Šis modelis gali ir turi būti tobulinamas. Kaip buvo parodyta, tikrai (sakytume, kad verkiant) reikia patobulinti kai kurias KTĮ formuluotes, taip pat pageidautina nustatyti racionalias išimtis iš KTĮ itin sugriežtintos visų teisinės gynybos priemonių taisyklės.

Kitas kelias – potencialiems pareiškėjams ir žmogaus teisėms apskritai draugiškas Konstitucijos ir KTĮ (taip pat, jei prireiktų, kitų įstatymų, kaip antai RBBĮ) nuostatų aiškinimas, atsisakant tokių išgalvotų, dirbtinių, nežinia kam reikalingų konstitucinių skundų pateikimo į Konstitucinį Teismą filtrų kaip pirmojo ir paskutiniojo sprendimų dualizmas, būtinumas visais atvejais kreiptis į teismą, net jei jo galimybė nenumatyta įstatymuose, ir galutinio ir neskundžiamo teismo sprendimo įsiteisėjimas. Tai iš Konstitucinio Teismo pareikalautų atviro žvilgsnio į savo praktiką, taip pat ir ryžto. Kišti galvą į smėlį, nepripažinti problemos, juo labiau tokios, kurią gali išspręsti pats Teismas, – ne geriausias būdas jos atsikratyti.

Tą problemą akivaizdžiai parodė EŽTT *„Romuvos“* byla. Joje lietuviškasis konstitucinis skundas nepripažintas veiksminga žmogaus teisių gynimo priemone, kurią reikia išnaudoti prieš kreipiantis į Strasbūro Teismą. Bet jis nebuvo pripažintas apskritai neveiksminga teisinės gynybos priemone. Jeigu jis nebūtų *prima facie* laikomas priemone, kuri *gali* būti veiksminga, tikėtina, kad EŽTT sprendime jam būtų skirta mažiau dėmesio.

Panašiai, kaip beveik kiekvienas vaistas turi ir šalutinį poveikį, taip ir dažna reforma turi ir neigiamybių, kurias ne visada galima numatyti iš anksto. Šioje studijoje agituojama už oficialiosios doktrinos, kuri šiuo metu yra gana keista, nes joje konstituciniai argumentai susipynę su nekritišku įstatymo nuostatų aiškinimu,

peržiūrą ir praktikos keitimą. Siūlomos korekcijos taip pat gali turėti kokių nors neigiamų aspektų, kurių studijos autoriai šiuo metu nenumato. Jei jų išryškėtų, galbūt kai ką tektų vėl koreguoti. Tačiau esame įsitikinę, kad teigiamybės nusvertų neigiamybes. Į lietuviškąjį individualaus konstitucinio skundo modelį neturi būti žvelgiama kaip į kažką, kas vienąkart sukurta visiems laikams ir nebegali būti taisoma, juo labiau nebeturi būti taisoma, nes, girdi, tai, kas sukurta, yra taip tobula, kad nė nebegali būti pagerinta. Lietuviškasis konstitucinis skundas – naujas pažangus institutas, galintis būti veiksminga žmogaus teisių gynimo priemone, bet jo nereikia pergirti, nes, kaip matėme, kai kas jame nėra girtina. Tą aiškiai rodo „Romuvos“ valstybinio (ne)pripažinimo istorija. Vargu ar ši byla yra paskutinė tokio pobūdžio byla tarptautiniuose teismuose. Konstitucinio Teismo rankose – ir valioje – yra priemonė, kuri leistų tikrai, o ne vien žodžiais sumažinti tokių sprendimų, kai nustatomas teisės į veiksmingą teisinės gynybos priemonę pažeidimas, tikimybę.

Čia ryškėja kita problema – daug sudėtingesnė. Konstitucinis Teismas gali pripažinti Seimo atsisakymą suteikti valstybės pripažinimą RBBĮ reikalavimus atitinkančiai religinei bendrijai antikonstituciniu. Tačiau jis negali priversti Seimo priimti nutarimą, kuriuo jai būtų suteiktas tas statusas. Ne visos teisinės problemos išsprendžiamos teisės priemonėmis. Kai kurios išsprendžiamos būtent ne teisės priemonėmis. Kai 2009 m. pagaliau pavyko atleisti iš pareigų kadenciją baigusį Aukščiausiojo Teismo pirmininką, Seimo ištisus metus neteisėtai perlaikytą einant tas pareigas, tą pavyko padaryti įsikišus kai kuriems politinio proceso dalyviams (ne viskas, kas buvo daroma siekiant, kad vėl įsivyrautų konstitucinė tvarka, buvo vieša). Tokios istorijos kaip „Romuvos“ gali kartotis ir kartotis – nes jos neišsprendžiamos vien teisės priemonėmis. Gal ir nebūtų nenaudingos Konstitucijos pataisos, pagal kurias teismai galėtų priimti sprendimus už teisės nepaisantį Seimą ar kitas institucijas, bet kontempliuoti tokias pataisas reikštų užsisvajoti apie neįmanomus dalykus. Bet net ir tokios pataisos nebūtų panacėja. Tam, kad nebūtų tokių bylų kaip „*Romuvos*“, reikia kažko daugiau nei konstitucinės ir kitos teisinės novelos. Konstitucijos veiksmingumas priklauso nuo pagarbos jai, nuo teisinės ir politinės kultūros, nuo mentaliteto. Neatsitiktinai šioje studijoje pateikiama daug citatų iš Seimo plenarinių posėdžių stenogramų. *Sapienti sat.*

Šaltinių ir literatūros sąrašas

Lietuvos Respublikos norminiai aktai

Konstitucija

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Žin.*, 1992, nr. 33-1014; galiojanti suvestinė redakcija – *TAR*, nr. 0921010KONSRG922324.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pakeitimo įstatymas (2019). *TAR*, nr. 2019-05330.

Konstituciniai įstatymai

1. Lietuvos Respublikos referendumo konstitucinis įstatymas (2022). *TAR*, nr. 2022-15209.

Įstatymai ir įstatymo galią turintys aktai

1. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas (1999). *Žin.*, 1999, nr. 13-308; nauja redakcija (2016) – *TAR*, nr. 2016-16849; galiojanti suvestinė redakcija – *TAR*, nr. 0991010ISTAIII-1029.
2. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo nr. VIII-1029 156 straipsnio pakeitimo įstatymas (2019). *TAR*, nr. 2019-12376.
3. Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas (2015). *TAR*, nr. 2015-11216; galiojanti suvestinė redakcija – *TAR*, nr. 2015-11216.
4. Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso 658, 659, 660 ir 663 straipsnių pakeitimo įstatymas (2019). *TAR*, nr. 2019-12373.
5. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2002). *Žin.*, 2002, nr. 37-1341; galiojanti suvestinė redakcija – *TAR*, nr. 1021010ISTA00IX-785.
6. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso XXXV skyriaus pavadinimo ir 456, 457, 458 ir 459 straipsnių pakeitimo įstatymas (2019). *TAR*, nr. 2019-12371.
7. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (2002). *Žin.*, 2002, nr. 36-1340; galiojanti suvestinė redakcija – *TAR*, nr. 1021010KODE00IX-743.
8. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 366 ir 367 straipsnių pakeitimo įstatymas (2019). *TAR*, nr. 2019-12370.
9. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (2000). *Žin.*, 2000, nr. 74-2262; galiojanti suvestinė redakcija – *TAR*, nr. 1001010ISTAIII-1864.
10. Lietuvos Respublikos gyvūnų gerovės ir apsaugos įstatymas (1997). *Žin.*, 1997, nr. 108-2728; galiojanti suvestinė redakcija – *TAR*, nr. 0971010ISTAVIII-500.
11. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas (1993). *Žin.*, 1993, nr. 6-120; galiojanti suvestinė redakcija – *TAR*, nr. 0931010ISTA0000I-67.
12. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo nr. I-67 3, 13, 24, 28, 31, 32, 39, 40, 46, 48, 49, 53[1], 61, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 76, 84, 86, 88 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 67[1] ir 67[2] straipsniais įstatymas (2019). *TAR*, nr. 2019-12391.
13. Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas (1995). *Žin.*, 1995, nr. 89-1985; galiojanti suvestinė redakcija – *TAR*, nr. 0951010ISTA00I-1057.
14. Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo 6 straipsnio pakeitimo įstatymas (2023). *TAR*, nr. 2023-05502.
15. Lietuvos Respublikos Seimo statutas (1994), *Žin.*, 1994, nr. 15-249; nauja redakcija (1999) – *Žin.*, 1999, nr. 5-97; galiojanti suvestinė redakcija – *TAR*, nr. 0941010STA-T000I-399.
16. Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas (2000). *Žin.*, 2000, nr. 30-827; nauja redakcija (2013) – *Žin.*, 2013, nr. 54-2675; galiojanti suvestinė redakcija – *TAR*, nr. 1001010ISTAIII-1591.
17. Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo nr. VIII-1591 2, 14, 18 ir 20 straipsnių pakeitimo įstatymas (2019). *TAR*, nr. 2019-12377.

18. Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas (1999). *Žin.*, 1999, nr. 60-1945; nauja redakcija (2020) – *TAR*, nr. 2020-12819; galiojanti suvestinė redakcija – *TAR*, nr. 0991010ISTAIII-1234.
19. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas (1996). *Žin.*, 1996, nr. 71-1706; galiojanti suvestinė redakcija – *TAR*, nr. 0961010ISTA00I-1418.

Poįstatyminiai aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo reglamentas (2004). *Žin.*, 2004, nr. 38-1237; galiojanti suvestinė redakcija – *TAR*, nr. 1041000SPRERG041467.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2019 m. rugsėjo 5 d. sprendimas nr. 17B-3 „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo reglamento pakeitimo ir papildymo“. *TAR*, 2019-14273; galiojanti suvestinė redakcija – *TAR*, nr. 2019-14273.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2019 m. rugsėjo 6 d. sprendimas nr. 17B-4 „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2019 m. rugsėjo 5 d. sprendimo nr. 17B-3 „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo reglamento pakeitimo ir papildymo“ pakeitimo“. *TAR*, nr. 2019-14274.
4. Lietuvos Respublikos Seimo 2007 m. liepos 4 d. nutarimas nr. X-1264 „Dėl individualaus konstitucinio skundo instituto įtvirtinimo koncepcijos patvirtinimo“. *Žin.*, 2007, nr. 77-3061; galiojanti suvestinė redakcija – *TAR*, nr. 1071010NUTA00X-1264.
5. Lietuvos Respublikos Seimo 2009 m. gruodžio 17 d. nutarimas nr. XI-577 „Dėl Seimo nutarimo „Dėl individualaus konstitucinio skundo instituto įtvirtinimo koncepcijos patvirtinimo“ pakeitimo“. *Žin.,* 152-6823.
6. Lietuvos Respublikos Seimo 2016 m. gruodžio 13 d. nutarimas nr. XIII-82 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos“. *TAR*, 2016-28737.
7. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2002 m. vasario 15 d. įsakymas nr. 39 „Dėl tradicinių religinių bendruomenių ir bendrijų sąrašo patvirtinimo“. *Žin.*, 2002, nr. 17-707; pripažinimas netekusiu galios – *Žin.*, nr. 2010, 70-3517.
8. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2013 m. gruodžio 23 d. įsakymas nr. 1R-298 „Dėl Teisės aktų projektų rengimo rekomendacijų patvirtinimo“. *Žin.*, 2013, nr. 137-6952; galiojanti suvestinė redakcija – *TAR*, nr. 2013-00131.
9. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2021 m. lapkričio 18 d. įsakymas nr. 1R-388 „ Dėl Teisingumo ministro 2013 m. gruodžio 23 d. įsakymas nr. 1R-298 „Dėl Teisės aktų projektų rengimo rekomendacijų patvirtinimo“ pakeitimo“. *TAR*, nr. 2021-23878.
10. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2023 m. balandžio 28 d. įsakymas nr. 1R-167 „Dėl Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos išvadų dėl religinių bendrijų atitikties valstybės pripažinimo suteikimo reikalavimams rengimo tvarkos aprašo patvirtinimo“. *TAR*, 2023-08182.

***Travaux préparatoires* – Lietuvos Respublikos norminių aktų projektai, jų aiškinamieji raštai ir svarstymo medžiaga**

1. Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo Nr. I-1057 5 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto (2022). Prieiga per internetą:

https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/86de5b107c5f11edbdcebd68a7a0df7e?jfwid=12eg568e8g

2. Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo nr. I-1057 6 straipsnio pakeitimo įstatymo ir Lietuvos Respublikos statuto dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto nr. I-399 70 straipsnio papildymo projektų (2022). Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/4af85bc0f23d11ecbfe9c72e552dd5bd?jfwid=-pd71f7iu8
3. Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl valstybės pripažinimo suteikimo Senovės baltų religinei bendrijai „Romuva“ projekto (2021). Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/bbabbc1121ee11ecad9fbbf5f006237b?jfwid=-wlfnv84kq (priedas nr. 2).
4. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 106 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas XP-980 (2005). Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/TAIS.267381?jfwid=12eg568cl8
5. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 106, 107 straipsnių papildymo ir pakeitimo įstatymo projektas XP-980(2) (2008). Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/TAIS.320023?jfwid=12eg568cl8
6. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas XP-980(3) (2008). Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/TAIS.324316?positionInSearchResults=4&searchModelUUID=-bc946507-1a0c-4a6a-985a-be2225c0ddf2
7. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas nr. XIIIP-431 (2017). Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/942a61000574l1e78352864fdc41e502?jfwid=sql10wggu
8. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas nr. XIIIP-431(2) (2017). Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/d8f621104080l1e7b8e5a254f4e1c3a7?jfwid=sql10wggu
9. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas nr. XIIIP-2159 (2017). Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/353b987059de11e896f6c1bcca8cd3a8?jfwid=3ciqi9dlj
10. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas nr. XIIIP-2159(2) (2018). Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/8b523cfobbfe11e8aa33fe8fofea665f?jfwid=3ciqi9dlj
11. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo nr. I-67 31, 65, 66, 68, 72 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas nr. XIIIP-432 (2017). Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/fb70ddc0057511e78352864fdc41e502?jfwid=89x1te5wd
12. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo pirmininko raštas Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijai (2019). „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo nr. I-67 3, 13, 24, 28, 31, 32, 39, 40, 46, 48, 49, 53^1, 61, 65, 66, 68, 69, 70, 76, 84, 86, 88 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 67^1 IR 67^2 straipsniais įstatymo projekto nr. 19-4644 ir su juo susijusių įstatymų projektų, nr. 14B-231 (2.4). Prieiga per internetą: https://e-

seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAN/fa11f0506d7d11e99684a7f33a9827ac?positionInSearchResults=10&searchModelUUID=411d4160-671e-4c70-818e-c843519a866a

13. Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo nr. I-1057 5 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas XIVP-2364 (2022). Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/863d55907c5e11edbdcebd68a7a0df7e?positionInSearchResults=2&searchModelUUID=58c4b0e6-eb61-4f63-b250-6ca1017ec63a
14. Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo nr. I-1057 6 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas nr. XIIP-3670 (2015). Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/0cb619207714 11e59a1ed226d1cbceb5
15. Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo nr. I-1057 6 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas nr. XIVP-1850 (2022). Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/4e507ce0f23c11ecbfe9c72e552dd5bd?jfwid=-pd71f7iu8
16. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl valstybės pripažinimo suteikimo Senovės baltų religinei bendrijai „Romuva“ projektas nr. XIIIP-2016 (2018). Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/142f1b107ab911e89188e16a6495e98c
17. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl valstybės pripažinimo suteikimo Senovės baltų religinei bendrijai „Romuva“ projektas nr. XIIIP-2016(2) (2018). Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/142f1b107ab911e89188e16a6495e98c?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=3059d3df-8129-47e7-b15d-9139024e8938
18. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl valstybės pripažinimo suteikimo Senovės baltų religinei bendrijai „Romuva“ projektas nr. XIVP-893 (2021). Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/bbabbc1121ee11ecad9fbbf5f006237b?jfwid=-wlfnv84kq
19. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl valstybės pripažinimo suteikimo Senovės baltų religinei bendrijai „Romuva“ projektas nr. XIVP-893(2) (2021). Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/05baf1005e4311ecb2fe9975f8a9e52e
20. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl valstybės pripažinimo suteikimo Senovės baltų religinei bendrijai „Romuva“ projektas nr. XIVP-893(3) (2022). Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/97f2baa04b9911edb7269d52b4d4fd38?jfwid=-wlfnv7su1
21. Lietuvos Respublikos Seimo statuto „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto nr. I-399 70 straipsnio papildymo“ projektas nr. XIVP-1851 (2022). Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/ee5489c0f23c11ecbfe9c72e552dd5bd?jfwid=-pd71f7iu8
22. Lietuvos Respublikos Seimo statuto „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto nr. I-399 70 straipsnio papildymo“ projektas nr. XIVP-2581 (2023). Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/2acb80d0cd2411ed9b3c9397e1236c2a?jfwid=12eg56hzdz
23. Lietuvos Respublikos Seimo statuto „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto nr. I-399 70 straipsnio pakeitimo“ projektas nr. XIVP-2581(2) (2023). https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/2a468590e41e11eda305cb3bdf2af4d8?jfwid=12eg56hztt

24. Lietuvos Respublikos Seimo valdybos 2022 m. balandžio 7 d. sprendimas nr. SV-S-450 „Dėl darbo grupės Lietuvos Respublikos religinių bendrijų ir bendruomenių įstatymo nuostatoms tobulinti“. *TAR*, nr. 2022-07264; galiojanti suvestinė redakcija – *TAR*, nr. 2022-13384.
25. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos raštas Lietuvos Respublikos Seimo Žmogaus teisių komitetui „Dėl išvados valstybės pripažintos religinės bendrijos statuso suteikimo Senovės baltų religinei bendrijai „Romuva“ klausimu pateikimo“, nr. (8.3.44)-7R (2021, tiksli data nenurodyta). Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/bbabbc1121ee11ecad9fbbf5f006237b?jfwid=-wlfnv84kq (priedas nr. 1).

Travaux préparatoires – Seimo plenarinių posėdžių medžiaga

1. Lietuvos Respublikos Seimo 2004 m. balandžio 6 d. plenarinio posėdžio nr. 18(500) protokolas. Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.230068
2. Lietuvos Respublikos Seimo 2019 m. birželio 25 d. rytinio plenarinio posėdžio nr. 301 protokolas nr. SPP-301. Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/ca65f05297d411e9aab6d8dd69c6da66
3. Lietuvos Respublikos Seimo 2019 m. birželio 25 d. rytinio plenarinio posėdžio nr. 301 stenograma. Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/92db1971974911e9aab6d8dd69c6da66
4. Lietuvos Respublikos Seimo 2019 m. birželio 27 d. rytinio plenarinio posėdžio nr. 303 protokolas nr. SPP-303. Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/ca65f05297d411e9aab6d8dd69c6da66
5. Lietuvos Respublikos Seimo 2019 m. birželio 27 d. rytinio plenarinio posėdžio nr. 303 Seimo narių balsavimų rezultatai: Klausimas, dėl kurio vyko balsavimas – Seimo nutarimo „Dėl valstybės pripažinimo suteikimo Senovės baltų religinei bendrijai „Romuva““ projektas (Nr. XIIIP-2016(2)). Prieiga per internetą: https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=37067&p_bals_id=-35030
6. Lietuvos Respublikos Seimo 2019 m. birželio 27 d. rytinio posėdžio nr. 303 stenograma. Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/f3076a4198db11e9aab6d8dd69c6da66.
7. Lietuvos Respublikos Seimo 2019 m. birželio 27 d. vakarinio posėdžio nr. 304 protokolas nr. SPP-304. Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/096db653997111e9aab6d8dd69c6da66
8. Lietuvos Respublikos Seimo 2019 m. birželio 27 d. vakarinio posėdžio nr. 304 stenograma. Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/491079619984 11e9aab6d8dd69c6da66
9. Lietuvos Respublikos Seimo 2021 m. gruodžio 7 d. vakarinio posėdžio nr. 121 protokolas nr. SPP-121. Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/572640a0578e11ec86bdcb0a6d573b32
10. Lietuvos Respublikos Seimo 2021 m. gruodžio 7 d. vakarinio posėdžio nr. 121 stenograma. Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/22a4eea0581311ecacf0d54306d0ca27

11. Lietuvos Respublikos Seimo 2022 m. balandžio 21 d. vakarinis posėdis nr. 160. Lankomumas. Prieiga per internetą: https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=35727&p_k=1&p_a=sale_lank_pos&p_fakt_pos_id=-501709
12. Lietuvos Respublikos Seimo 2022 m. balandžio 21 d. vakarinio posėdžio nr. 160 stenograma. Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/155a5050c20811ec9f0095b4d96fd400
13. Lietuvos Respublikos Seimo 2022 m. balandžio 21 d. vakarinio posėdžio nr. 160 vaizdo įrašas. Prieiga per internetą: https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=35826&p_k=1&p_a=media_object_viewer&guid=F0FE127E-0B71-4A22-9E78-F4F20080FA8F
14. Lietuvos Respublikos Seimo 2022 m. birželio 30 d. vakarinio posėdžio nr. 193 protokolas nr. SPP-193. Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/2af42b22f94411ecbfe9c72e552dd5bd?jfwid=-wlfnv7evi
15. Lietuvos Respublikos Seimo 2022 m. birželio 30 d. vakarinio posėdžio nr. 193 stenograma. Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/f724aafof92e11ecbfe9c72e552dd5bd?positionInSearchResults=8&searchModelUUID=237a189d-7ffd-45a1-a8fe-42fb410efc23
16. Lietuvos Respublikos Seimo 2022 m. rugsėjo 27 d. vakarinio posėdžio nr. 207 protokolas nr. SPP-207. Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/251fe1333e7711edbf47f0036855e731?jfwid=-wlfnv7dvn
17. Lietuvos Respublikos Seimo 2022 m. rugsėjo 29 d. vakarinio posėdžio nr. 209 protokolas nr. SPP-209. Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/8b1e9c52409411edbf47f0036855e731
18. Lietuvos Respublikos Seimo 2022 m. rugsėjo 29 d. vakarinio posėdžio nr. 209 stenograma. Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/b447eb2040af11edbf47f0036855e731
19. Lietuvos Respublikos Seimo 2022 m. spalio 11 d. vakarinio posėdžio nr. 212 protokolas nr. SPP-212. Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/68370b9249f011edb7269d52b4d4fd38?jfwid=-wlfnv7dje
20. Lietuvos Respublikos Seimo 2022 m. spalio 27 d. vakarinio posėdžio nr. 213 protokolas nr. SPP-213. Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/54536eb0568011edbaoded10be2fa21c?jfwid=-wlfnv7d1j
21. Lietuvos Respublikos Seimo 2022 m. spalio 27 d. vakarinio posėdžio nr. 213 stenograma. Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/02d6a4005610 11edbaoded10be2fa21c?jfwid=-wlfnv7d1j
22. Lietuvos Respublikos Seimo 2023 m. kovo 23 d. vakarinio posėdžio nr. 251 protokolas nr. SPP-251. Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/c51836a0c99211ed9b3c9397e1236c2a
23. Lietuvos Respublikos Seimo 2023 m. kovo 23 d. vakarinio posėdžio nr. 251 stenograma. Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/c51836a0c99211ed9b3c9397e1236c2a
24. Lietuvos Respublikos Seimo 2023 m. gegužės 18 d. vakarinio posėdžio nr. 275 protokolas nr. SPP-275. Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/19383f12f5ac11edb649a2a873fdbdfd?jfwid=-wlfnv756n

25. Lietuvos Respublikos Seimo 2023 m. gegužės 18 d. vakarinio posėdžio nr. 275 stenograma. Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/d12c92a0f5ad11edb649a2a873fdbdfd
26. Lietuvos Respublikos Seimo 2023 m. gegužės 18 d. vakarinio posėdžio nr. 304 protokolas nr. SPP-304. Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/096db653997111e9aab6d8dd69c6da66

Kitų valstybių norminiai aktai

1. Civillikums (1937) (Latvijos Respublikos civilinis įstatymas, galiojanti suvestinė redakcija). Prieiga per internetą: https://likumi.lv/ta/id/225418-civillikums
2. Reliģisko organizāciju likums (1995) (Latvijos Respublikos religinių organizacijų įstatymas, galiojanti suvestinė redakcija). Prieiga per internetą: https://likumi.lv/ta/id/36874-religisko-organizaciju-likums

Tarptautinės sutartys

1. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu nr. 15 (konsoliduotas tekstas). *TAR*, nr. 2022-02432.
2. Georgetown Law Library. *International and Foreign Animal Law Research Guide.* Prieiga per internetą: https://guides.ll.georgetown.edu/InternationalAnimalLaw/treaties

Tarptautinių sutarčių *travaux préparatoires*

1. Protocol no. 15 amending the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (CETS No. 213). Explanatory Report. Prieiga per internetą: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Protocol_15_explanatory_report_ENG

Europos komisijos už demokratiją per teisę dokumentai

1. European Commission for Democracy through Law (2004). CDL-AD(2004)028-e Guidelines for legislative reviews of laws affecting religion or belief adopted by the Venice Commission at its 59th Plenary Session (Venice, 18-19 June 2004). Prieiga per internetą: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD%282004%29028-e
2. European Commission for Democracy through Law (2012). CDL-AD(2012)009-e Opinion on Act CLI of 2011 on the Constitutional Court of Hungary adopted by the Venice Commission at its 91st Plenary Session (Venice, 15-16 June 2012). Prieiga per internetą: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2012)009-e
3. European Commission for Democracy through Law (2018). Opinion no. 923/2018. Draft amicus curiae brief for the Constitutional Court of Georgia on the effects of Constitutional Court decisions on final judgments in civil and administrative cases. Prieiga per internetą: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=-CDL(2018)019-e
4. European Commission for Democracy through Law (2020). Opinion no. 1004/2020. Revised report on individual access to constitutional justice, adopted by the Venice Commission on 11 December 2020 at its 125th online Plenary Session (11-12 December

2020). Prieiga per internetą: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2021)001-e

Kiti Europos Tarybos dokumentai

1. The Council of Europe's Directorate General Human Rights and Rule of Law (2013). The Guide to Good Practice in Respect of Domestic Remedies (adopted by the Committee of Ministers on 18 September 2013). Prieiga per internetą: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/pub_coe_domestics_remedies_eng

Teismų praktika

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija

1. Konstitucinio Teismo 1993 m. spalio 1 d. nutarimas. *Žin.*, 1993, nr. 51-991.
2. Konstitucinio Teismo 1994 m. birželio 30 d. nutarimas. *Žin.*, 1994, nr. 51-979.
3. Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 23 d. išvada. *Žin.*, 1996, nr. 114-2644.
4. Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarimas. *Žin.*, 1997, nr. 91-2289.
5. Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d. nutarimas. *Žin.*, 1998, nr. 5-99.
6. Konstitucinio Teismo 2000 m. sausio 7 d. nutarimas. *Žin.*, 2000, nr. 3-78.
7. Konstitucinio Teismo 2000 m. kovo 30 d. nutarimas. *Žin.*, 2000, nr. 28-784.
8. Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimas. *Žin.*, 2000, nr. 49-1424.
9. Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas. *Žin.*, 2000, nr. 54-1587.
10. Konstitucinio Teismo 2001 m. balandžio 12 d. nutarimas. *Žin.*, 2001, nr. 33-1108.
11. Konstitucinio Teismo 2001 m. lapkričio 29 d. nutarimas. *Žin.*, 2001, nr. 102-3636.
12. Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d. nutarimas. *Žin.*, 2002, nr. 5-186; tekstas su atitaisymais – *TAR*, nr. 1021000NUTARG020090.
13. Konstitucinio Teismo 2002 m. balandžio 25 d. sprendimas. *Žin.*, 2002, nr. 44-1679.
14. Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 2 d nutarimas. *Žin.*, 2000, nr. 69-2832.
15. Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas. *Žin.*, 2003, nr. 57-2552.
16. Konstitucinio Teismo 2004 m. balandžio 7 d. sprendimas. *Žin.*, 2004, nr. 53-1816.
17. Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas. *Žin.*, 2004, nr. 85-3094.
18. Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimas. *Žin.*, 2004, nr. 105-3894.
19. Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *Žin.*, 2004, nr. 181-6708; tekstas su atitaisymais – *TAR*, nr. 1041000NUTARG049446.
20. Konstitucinio Teismo 2005 m. sausio 19 d. nutarimas. *Žin.*, 2005, nr. 9-289.
21. Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Žin.*, 2006, nr. 7-254.
22. Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. *Žin.*, 2006, nr. 36-1292.
23. Konstitucinio Teismo 2006 m. balandžio 4 d. nutarimas. *Žin.* 2006, nr. 38-1349.
24. Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 6 d. nutarimas. *Žin.*, 2006, nr. 65-2400.
25. Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas. *Žin.,* 2006, 88-3475, tekstas su atitaisymais – *TAR*, nr. 1061000SPRERG060253.
26. Konstitucinio Teismo 2007 m. sausio 16 d. nutarimas. *Žin.*, 2007, nr. 7-287.
27. Konstitucinio Teismo 2007 m. rugpjūčio 13 d. nutarimas. *Žin.*, 2007, nr. 90-3580.
28. Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 6 d. sprendimas. *Žin.*, 2007, nr. 129-5246.

29. Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 7 d. nutarimas. *Žin.*, 2007, nr. 131-5309.
30. Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 22 d. nutarimas. *Žin.*, 2008, nr. 23-853.
31. Konstitucinio Teismo 2009 m. gegužės 15 d. sprendimas. *Žin.*, 2009, nr. 58-2251.
32. Konstitucinio Teismo 2010 m. gegužės 13 d. nutarimas. *Žin.*, 2010, nr. 56-2766.
33. Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimas. *Žin.*, 2012, nr. 105-5330.
34. Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 1 d. nutarimas. *Žin.*, 2013, nr. 103-5079.
35. Konstitucinio Teismo 2014 m. vasario 18 d. sprendimas. Prieiga per internetą: https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta35/content
36. Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas. *TAR*, nr. 2014-10117.
37. Konstitucinio Teismo 2015 m. birželio 11 d. nutarimas. *TAR*, nr. 2016-00001.
38. Konstitucinio Teismo 2015 m. rugsėjo 22 d. nutarimas. *TAR*, nr. 2015-14100.
39. Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 28 d. sprendimas. *TAR*, nr. 2016-17828.
40. Konstitucinio Teismo 2016 m. liepos 8 d. nutarimas. *TAR*, nr. 2016-19478.
41. Konstitucinio Teismo 2017 m. liepos 4 d. nutarimas. *TAR*, nr. 2017-11471.
42. Konstitucinio Teismo 2018 m. balandžio 17 d. sprendimas. Prieiga per internetą: https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1821/content
43. Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 16 d. nutarimas. *TAR*, nr. 2019-19221.
44. Konstitucinio Teismo 2019 m. spalio 9 d. sprendimas nr. KT28-A-S17/2019. Prieiga per internetą: https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1970/content
45. Konstitucinio Teismo 2019 m. spalio 10 d. sprendimas nr. KT29-A-S18/2019. Prieiga per internetą: https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1971/content
46. Konstitucinio Teismo 2019 m. spalio 10 d. sprendimas nr. KT30-A-S19/2019. Prieiga per internetą: https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1972/content
47. Konstitucinio Teismo 2019 m. spalio 17 d. sprendimas nr. KT34-A-S23/2019. Prieiga per internetą: https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1977/content
48. Konstitucinio Teismo 2019 m. spalio 22 d. sprendimas nr. KT37-A-S26/2019. Prieiga per internetą: https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1982/content
49. Konstitucinio Teismo 2019 m. spalio 30 d. sprendimas nr. KT40-A-S29/2019. Prieiga per internetą: https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1985/content
50. Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 6 d. sprendimas nr. KT43-A-S31/2019. Prieiga per internetą: https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1989/content
51. Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 12 d. sprendimas nr. KT45-A-S32/2019. Prieiga per internetą: https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1991/content
52. Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 13 d. sprendimas nr. KT47-A-S34/2019. Prieiga per internetą: https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1993/content
53. Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 20 d. sprendimas nr. KT50-A-S37/2019. Prieiga per internetą: https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1996/content
54. Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 25 d. nutarimas. *TAR*, 2019, nr. 2019-18747.
55. Konstitucinio Teismo 2019 m. gruodžio 18 d. sprendimas nr. KT67-A-S53/2019. Prieiga per internetą: https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2014/content
56. Konstitucinio Teismo 2019 m. gruodžio 18 d. sprendimas nr. KT77-A-S62/2019. Prieiga per internetą: https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2023/content

57. Konstitucinio Teismo 2019 m. gruodžio 18 d. sprendimas nr. KT79-A-S64/2019. Prieiga per internetą: https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2025/content
58. Konstitucinio Teismo 2020 m. sausio 16 d. sprendimas nr. KT6-A-S6/2020. Prieiga per internetą: https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2046/content
59. Konstitucinio Teismo 2020 m. sausio 20 d. sprendimas nr. KT7-A-S7/2020. Prieiga per internetą: https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2047/content
60. Konstitucinio Teismo 2020 m. vasario 5 d. sprendimas nr. KT20-A-S20/2020. Prieiga per internetą: https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2063/content
61. Konstitucinio Teismo 2020 m. kovo 9 d. nutarimas. *TAR*, nr. 2020-05178.
62. Konstitucinio Teismo 2020 m. kovo 18 d. nutarimas. *TAR*, nr. 2020-05659.
63. Konstitucinio Teismo 2020 m. kovo 18 d. sprendimas nr. KT50-A-S45/2020. Prieiga per internetą: https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2097/content
64. Konstitucinio Teismo 2020 m. balandžio 1 d. sprendimas nr. KT61-A-S56/2020. Prieiga per internetą: https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2109/content
65. Konstitucinio Teismo 2020 m. balandžio 1 d. sprendimas nr. KT64-A-S59/2020. Prieiga per internetą: https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2110/content
66. Konstitucinio Teismo 2020 m. balandžio 8 d. sprendimas nr. KT70-A-S65/2020. Prieiga per internetą: https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2117/content
67. Konstitucinio Teismo 2020 m. balandžio 29 d. sprendimas nr. KT85-A-S80/2020. Prieiga per internetą: https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2136/content
68. Konstitucinio Teismo 2020 m. gegužės 13 d. sprendimas nr. KT91-A-S86/2020. Prieiga per internetą: https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2144/content
69. Konstitucinio Teismo 2020 m. birželio 12 d. nutarimas. *TAR*, nr. 2020-12928.
70. Konstitucinio Teismo 2020 m. birželio 18 d. sprendimas nr. KT110-A-S102/2020. Prieiga per internetą: https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2166/content
71. Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 2 d. sprendimas nr. KT116-A-S108/2020. Prieiga per internetą: https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2172/content
72. Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 23 d. sprendimas nr. KT132-A-S123/2020. Prieiga per internetą: https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2192/content
73. Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 24 d. nutarimas. *TAR*, nr. 2020-16411.
74. Konstitucinio Teismo 2020 m. rugpjūčio 20 d. sprendimas nr. KT144-A-S133/2020. Prieiga per internetą: https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2204/content
75. Konstitucinio Teismo 2020 m. rugsėjo 11 d. nutarimas. TAR, nr. 2020-19129.
76. Konstitucinio Teismo 2021 m. kovo 4 d. nutarimas. *TAR*, nr. 2021-04528.
77. Konstitucinio Teismo 2021 m. kovo 19 d. nutarimas. *TAR*, nr. 2021-05546.
78. Konstitucinio Teismo 2021 m. balandžio 14 d. nutarimas. *TAR*, nr. 2021-07723.
79. Konstitucinio Teismo 2021 m. liepos 16 d. nutarimas. *TAR*, nr. 2021-16058,
80. Konstitucinio Teismo 2021 m. rugsėjo 7 d. nutarimas. *TAR*, nr. 2021-18922.
81. Konstitucinio Teismo 2021 m. rugsėjo 28 d. nutarimas. *TAR*, nr. 2021-20273.
82. Konstitucinio Teismo 2021 m. lapkričio 9 d. nutarimas. *TAR*, nr. 2021-23240.
83. Konstitucinio Teismo 2021 m. gruodžio 15 d. sprendimas nr. KT196-A-S182/2021. Prieiga per internetą: https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2575/content

84. Konstitucinio Teismo 2021 m. gruodžio 22 d. nutarimas. *TAR*, nr. 2021-26640.
85. Konstitucinio Teismo 2021 m. gruodžio 30 d. nutarimas. *TAR*, nr. 2021-27683.
86. Konstitucinio Teismo 2022 m. vasario 10 d. nutarimas. *TAR*, nr. 2022-02427.
87. Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 27 d. nutarimas. *TAR*, nr. 2022-08605.
88. Konstitucinio Teismo 2022 m. birželio 8 d. sprendimas nr. KT77-A-S71/2022.
89. Konstitucinio Teismo 2022 m. rugsėjo 22 d. nutarimas *TAR*, nr. 2022-19372.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo bylų medžiaga
1. Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 4 d. teisminio posėdžio protokolas (kopija gauta iš Konstitucinio Teismo).
2. Prašymas ištirti teisės akto atitikimą Lietuvos Respublikos Konstitucijai nr. S-2016-6929, 2019 m. lapkričio 12 d. (kopija gauta iš Konstitucinio Teismo).

Informacija apie Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktiką
1. Konstitucinis Teismas (2020). Metinis Konstitucinio Teismo veiklos pranešimas 2019 (2020). Prieiga per internetą: https://lrkt.lt/data/public/uploads/2020/03/_metinis-2019-web.pdf
2. Konstitucinis Teismas (2021). Metinis Konstitucinio Teismo veiklos pranešimas 2020. Prieiga per internetą: https://lrkt.lt/data/public/uploads/2021/04/metinis-2020-web.pdf
3. Konstitucinis Teismas (2022). Metinis Konstitucinio Teismo veiklos pranešimas 2021. Prieiga per internetą: https://lrkt.lt/lt/data/public/uploads/2022/04/metinis-2021-web.pdf
4. Konstitucinis Teismas (2023). Metinis Konstitucinio Teismo veiklos pranešimas 2022. Prieiga per internetą: https://lrkt.lt/data/public/uploads/2023/04/metinis-2022-web.pdf
5. Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui pateiktų individualių konstitucinių skundų priimtinumo apžvalga: 2019 m. rugsėjo 1 d. – 2020 m. rugpjūčio 31 d (2020). Prieiga per internetą: https://lrkt.lt/data/public/uploads/2021/04/individualiu-konstituciniu-skundu-priimtinumo-apzvalga-2019-2020-link.pdf

Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo jurisprudencija
1. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2021 m. rugsėjo 29 d. nutartis administracinėje byloje nr. eA-1871-492/2021.

Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija
1. *Abu Zubaydah prieš Lietuvą*, nr. 46454/11, 2018 m. gegužės 31 d.
2. *Arbačiauskienė prieš Lietuvą*, nr. 2971/08, 2016 m. kovo 1 d.
3. *Ásatrúarfélagið prieš Islandiją* (nepriimtinumo sprendimas), nr. 22897/08, 2012 m. rugsėjo 18 d.
4. *Balsytė-Lideikienė prieš Lietuvą* (nepriimtinumo sprendimas), nr. 72596/01, 2001 m. gegužės 23 d.
5. *Bastys prieš Lietuvą*, nr. 80749/17, 2020 m. vasario 4 d.

6. *Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą*, nr. 41288/15, 2020 m. sausio 14 d.
7. *Černius ir Rinkevičius prieš Lietuvą*, nr. 73579/17 ir nr. 14620/18, 2020 m. vasario 18 d.
8. *Delfi AS prieš Estiją [DK],* nr. 64569/09, 2015 m. birželio 16 d.
9. *Drakšas prieš Lietuvą*, nr. 36662/04, 2012 m. liepos 12 d.
10. *Gorzelik prieš Lenkiją* [DK], nr. 44128/98, 2004 m. vasario 17 d.
11. *Hoppen ir AB „Amber Grid“ darbuotojų profesinė sąjunga prieš Lietuvą*, nr. 976/20, 2023 m. sausio 17 d.
12. *İzzettin Doğan ir kiti prieš Turkiją* [DK], nr. 62649/10, 2016 m. balandžio 26 d.
13. *Januškevičienė prieš Lietuvą*, nr. 69717/14, 2019 m. rugsėjo 3 d.
14. *Kimlya ir kiti prieš Rusiją*, nr. 76836/01 ir nr. 32782/03, 2009 m. spalio 1 d.
15. *Kuolelis, Bartoševičius ir Burokevičius prieš Lietuvą*, nr. 74357/01 ir dar dvi peticijos, 2008 m. vasario 19 d.
16. *L. prieš Lietuvą*, nr. 27527/03, 2007 m. rugsėjo 11 d.
17. *Laniauskas ir Januška prieš Lietuvą* (komiteto sprendimas), nr. 74111/12 ir 53460/15, 2018 m. rugsėjo 25 d.
18. *Larionovs ir Tess prieš Latviją* (nepriimtinumo sprendimas), nr. 45520/04 ir nr. 19363/05, 2014 m. lapkričio 25 d.
19. *Magyar Keresztény Mennonita Egyház ir kiti prieš Vengriją*, nr. 70945/11 ir 8 kiti, 2014 m. balandžio 8 d.
20. *M. A. ir kiti prieš Lietuvą*, nr. 59793/17, 2018 m. gruodžio 11 d.
21. *Macatė prieš Lietuvą* [DK], nr. 61435/19, 2023 m. sausio 23 d.
22. *Matiošaitis ir kiti prieš Lietuvą*, nr. 22662/13 ir dar 7 peticijos, 2017 m. gegužės 23 d.
23. *Michno prieš Lietuvą* (komiteto sprendimas), nr. 2982615, 2018 m. gruodžio 4 d.
24. *Mockutė prieš Lietuvą*, nr. 66490/09, 2018 m. vasario 27 d.
25. *Morkūnas prieš Lietuvą* (nepriimtinumo sprendimas), nr. 29798/02, 2007 m. balandžio 12 d.
26. *Paksas prieš Lietuvą* [DK], nr. 34932/04, 2011 m. sausio 6 d.
27. *Petrova prieš Latviją,* nr. 4605/05, 2014 m. birželio 24 d.
28. *Rainys ir Gasparavičius prieš Lietuvą*, nr. 70665/01 ir nr. 74345/01, 2005 m. balandžio 7 d.
29. *Rohlena prieš Čekijos Respubliką [DK],* nr. 59552/08, 2015 m. sausio 27 d.
30. *Sanchez prieš Prancūziją* [DK], nr. 45581/15, 2023 m. gegužės 15 d.
31. *Senovės baltų religinė bendrija „Romuva“ prieš Lietuvą*, nr. 48329/19, 2021 m. birželio 8 d.; vertimas: http://lrv-atstovas-eztt.lt/uploads/ROMUVA%20v.%20LITHUANIA_SPRENDIMAS.docx.pdf.
32. *Sidabras ir Džiautas prieš Lietuvą*, nr. 55480/00 ir nr. 59330/00, 2004 m. liepos 27 d.
33. *Sidabras ir kiti prieš Lietuvą*, nr. 50421/08 ir nr. 56213/08, 2015 m. birželio 23 d.
34. *Szott-Medyńska ir kiti prieš Lenkiją* (nepriimtinumo sprendimas), nr. 47414/99, 2003 m. spalio 9 d.
35. *Šulcas prieš Lietuvą*, nr. 35624/04, 2010 m. sausio 5 d.
36. *Teliatnikov prieš Lietuvą*, nr. 51914/19, 2022 m. birželio 7 d.
37. *Valaitis prieš Lietuvą*, nr. 3937519, 2023 m. sausio 17 d.

38. *Vallianatos prieš Graikiją* [DK], nr. 29381/09 ir nr. 32684/09, 2013 m. lapkričio 7 d.
39. *Varnas prieš Lietuvą*, nr. 42615/06, 2013 m. liepos 9 d.
40. *Vasiliauskas prieš Lietuvą* [DK], nr. 35343/05, 2015 m. lapkričio 20 d.
41. *Višniakovas prieš Lietuvą* (komiteto sprendimas), nr. 25988/16, 2018 m. gruodžio 18 d.
42. *Vučković ir kiti prieš Serbiją* [DK], nr. 17153/11 ir dar 29 peticijos, 2014 m. kovo 25 d.
43. *Zubac prieš Kroatiją* [DK], nr. 40160/12, 2018 m. balandžio 5 d.
44. *Žičkus prieš Lietuvą*, nr. 26652/02, 2009 m. balandžio 7 d.

Informacija apie Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimų vykdymą

1. *Ancient Baltic Religious Association "Romuva" v. Lithuania* – Status of execution (2023), Prieiga per internetą: https://hudoc.exec.coe.int/eng?i=004-58447

Informacija apie Europos Žmogaus Teisių Teismo gautas peticijas

1. *Ruminas prieš Lietuvą* (pranešimas apie peticijos perdavimą Vyriausybei), nr. 3181/22, 2023 m. kovo 7 d. Prieiga per internetą: https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-224019
2. *Senovės baltų religinė bendrija „Romuva" prieš Lietuvą* (pranešimas apie peticijos perdavimą Vyriausybei), nr. 3181/22, 2023 m. birželio 12 d., Prieiga per internetą: https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-203592

Kitų valstybių teismų jurisprudencija

1. Nebraskos (JAV) apygardos teismo (United States District Court for the District of Nebraska) 2016 m. balandžio 12 d. sprendimas byloje *Cavanaugh v. Bartelt*. Prieiga per internetą: https://casetext.com/case/cavanaugh-v-bartelt-2

Kita oficiali informacija

1. Lietuvos statistikos departamentas (2011). *Lietuvos gyventojai 2011 metais: 2011 m. gyventojų surašymo rezultatai*. Vilnius: Lietuvos statistikos departamentas.
2. Oficialiosios statistikos portalas (2011). *Gyventojai pagal religinę bendruomenę, kuriai save priskyrė, savivaldybėse*. Prieiga per internetą: https://osp.stat.gov.lt/lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=a19ff692-f3aa-4a3d-90c3-84c7880fa9fa#

Mokslinė literatūra

1. Birmontienė, T. *et al.* (2019). *Konstituciniai ginčai*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
2. Danėlienė, I. (2021). Individual access to constitutional justice in Lithuania: the potential within the newly established model of the individual constitutional complaint. *Revista de Derecho Político,* 111, 282–311.
3. Dürr, S. R. (2016). Improving human rights protection on the national and the European levels – Individual access to constitutional courts and the accession of the European Union to the European Convention on Human Rights. In: González Oropeza, M., Otálora Malassis, J. M., Nguyen Huu, D. (eds.), *Homenaje a Jean-Claude Colliard. Tomo II*. Mexico: Tribunal Electoral del Poder Judicial de la Federación, 267–298.

4. Jarašiūnas, E (2009). Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas ir žmogaus teisių apsauga. Iš: Jarašiūnas, E. *et al. Žmogaus teisių apsaugos institucijos*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 193–244.
5. Jočienė, D. (2022). *Individualaus konstitucinio skundo įgyvendinimo iššūkiai: Lietuvos patirtis.* Prieiga per internetą: https://lrkt.lt/data/public/uploads/2022/03/d.jocienes-pranesimas.pdf
6. Kūris, E. (2005). Sujets à droit de saissir la Cour constitutionelle. Puşcaş, V. (resp. de ed.), Pîrţac, N. (red.). *Justice constitutionelle: actualite et perspectives*. Chişinău: Cartdidact, 203–212.
7. Kūris, E. (2011). Konstitucinis Teismas. Iš: Kūris, E. (sud. ir moksl. red.) *Lietuvos teisinės institucijos*. Vilnius: Registrų centras, 69–111.
8. Kūris, E. (2023). Doctrinal experimenting with the Constitution in Lithuania: On the structure of the Constitution, the non-amendability of constitutional provisions, and the legal force of ‘pre-Constitutional’ acts. *Review of Central and East European Law,* 48(2), 95–133.
9. Lastauskienė, G. Sunki byla Lietuvos teismų požiūriu: Religinio pobūdžio bylų pavyzdžiu. *Teisė,* 104, 75–89.
10. Lastauskienė, G. (moksl. red.) (2020). *Teisės teorija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
11. Mavčič, A. M. (2011). *Individual complaint as a domestic remedy to be exhausted or effective within the meaning of ECHR: Comparative and Slovenian aspect.* Prieiga per internetą: http://www.concourts.net/lecture/constitutional%20complaint1.pdf
12. Pūraitė-Andrikienė, D. (2022a). *Lietuvoje įtvirtintas konstitucinio skundo institutas kaip žmogaus teisių apsaugos įrankis*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
13. Pūraitė-Andrikienė, D. (2022b). Individual constitutional complaints in Lithuania: An effective remedy to be exhausted before applying to the European Court of Human Rights? *Baltic Journal of Law & Politics,* 15(1), 1–30.
14. Römeris, M. (1929). Valstybės Taryba. *Teisė* 16. Cit. pagal: Andriulis, V. Konstitucinės priežiūros Lietuvoje pradai Valstybės Tarybos (1928–1940) veikloje (1995). Iš: Rinkevičius, V. (sud.). *Konstitucinis Teismas ir konstitucingumo garantijos Lietuvoje: Konferencijų medžiaga*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas.
15. Sadurski, W. (2008). *Rights before courts: A study of constitutional courts in Postcommunist States of Central and Eastern Europe.* Dordrecht: Springer.
16. Steinberger, H. (1993). *Models of constitutional jurisdiction*. Strasbourg: European Commission for Democracy through Law, Council of Europe Press.
17. Švedas, G. *et al.* (2019). *Lietuvos baudžiamoji teisė. I knyga*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
18. Wiczanowska, H. (2018). The adequacy of the constitutional complaint as extraordinary means of human rights protection: A comparison of Polish and German solutions. *Torun International Studies,* 1(11), 5–23.
19. Žilys, J. (2012). Konstitucinės justicijos ištakos Lietuvoje. Iš: Kūris, E. (sud. ir red.). *Lietuvos Respublikos Konstitucijos dvidešimtmetis: patirtis ir iššūkiai*. Vilnius: Lietuvos notarų rūmai, 29–53.

Kiti šaltiniai

1. 15min.lt (2019). *Valstybės pripažinimo negavusi religinė bendruomenė „Romuva“ kreipėsi į EŽTT.* Prieiga per internetą: https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/religine-bendruomene-nepripazinta-romuva-kreipesi-i-eztt-56-1196290
2. Andrukaitytė, M. (2019). *Grupė Seimo narių kreipėsi į KT dėl religinių bendruomenių pripažinimo termino.* Prieiga per internetą: https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1116487/grupe-seimo-nariu-kreipesi-i-kt-del-religiniu-bendruomeniu-pripazinimo-termino
3. Andrukaitytė, M. (2022b). *„Romuva“ prašo sustiprintos EŽTT sprendimo priežiūros, Seime vėl nepritarus pripažinimui.* Prieiga per internetą: https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1793508/romuva-praso-sustiprintos-eztt-sprendimo-prieziuros-seime-vel-nepritarus-pripazinimui
4. BBC (2015). *New Zealand: Pastafarian marriage ceremonies approved.* Prieiga per internetą: https://www.bbc.com/news/blogs-news-from-elsewhere-35112484
5. Bernardinai.lt (2019). *„Romuva“ kreipėsi į EŽTT dėl nesuteikto valstybės pripažinimo.* Prieiga per internetą: https://www.bernardinai.lt/2019-09-03-romuva-kreipesi-i-eztt-del-nesuteikto-valstybes-pripazinimo
6. Chrysoupoulos, P. (2017). *Greek State Recognizes Paganism as Religion*. Prieiga per internetą: https://greekreporter.com/2017/04/20/greek-state-recognizes-paganism-as-religion/#:~:text=Greek%20Pagans%20are%20granted%20legal,the%20indigenous%20religion%20of%20Hellas
7. Collier, M. (2015). *Latvia provides EU's first "green" president – Raimonds Vējonis.* Prieiga per internetą: https://eng.lsm.lv/article/politics/president/latvia-provides-eus-first-green-president-raimonds-vejonis.a132316
8. Čibiraitė, G. (2006). *Baltai – demokratiška gyvybės religija.* Prieiga per internetą: http://www.postscriptum.lt/9-politika-ir-gamta/baltai-%E2%80%93-demokratiska-gyvybes-religija
9. Danauskienė, V. (2021). *Slaptasis ginklas Pavilionio interpeliacijai: iniciatoriai neslepia turintys dar vieną kozirį.* Prieiga per internetą: https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/slaptasis-ginklas-pavilionio-interpeliacijai-iniciatoriai-neslepia-turintys-dar-viena-koziri.d?id=87531871
10. Delfi.lt (2001). *Rizikuojame pagarsėti kaip keistuolių valstybė.* Prieiga per internetą: https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/rizikuojame-pagarseti-kaip-keistuoliu-valstybe.d?id=602127
11. Delfi.lt (2019). *Valstybės pripažinimo negavusi religinė bendruomenė „Romuva“ kreipėsi į EŽTT.* Prieiga per internetą: https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/valstybes-pripazinimo-negavusi-religine-bendruomene-romuva-kreipesi-i-eztt.d?id=82129239
12. Garškaitė, R. (2018). *Ar valstybė turėtų pripažinti neopagonių bendriją*. Prieiga per internetą: https://www.bernardinai.lt/2018-06-23-ar-valstybe-turetu-pripazinti-neopagoniu-bendrija
13. Gaučaitė-Znutienė, M. (2022). *„Romuvai“ nesuteiktas pripažinimas piktina Seimo narius: „EŽTT nutarimas Seimui mažiau aktualus nei Dugino pezalai“.* Prieiga per inter-

netą: https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1799291/romuvai-nesuteiktas-pripazinimas-piktina-seimo-narius-eztt-nutarimas-seimui-maziau-aktualus-nei-dugino-pezalai
14. Girnius, K. (2020). *Ir Pavilionis turi teisę į savo nuomonę*. Prieiga per internetą: https://www.delfi.lt/news/ringas/lit/kestutis-girnius-ir-pavilionis-turi-teise-i-savo-nuomone.d?id=84906473
15. Glodenis, D. (2020). *Religinių bendruomenių diferenciacija Lietuvoje Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikos šviesoje.* Prieiga per internetą: https://alkas.lt/2020/04/19/d-glodenis-religiniu-bendruomeniu-diferenciacija-lietuvoje-europos-zmogaus-teisiu-teismo-praktikos-sviesoje
16. Kauno.diena.lt (2021). *LVAT panaikino sprendimą dėl Ž. Pavilionio pasisakymų apie „Romuvą“.* Prieiga per internetą: https://kauno.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/lvat-panaikino-sprendima-del-z-pavilionio-pasisakymu-apie-romuva-1045367
17. Laisvos visuomenės institutas (2022). *LVI raštas Seimo nariams dėl siūlomo Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo pakeitimo.* Prieiga per internetą: https://laisvavisuomene.lt/lvi-rastas-seimo-nariams-del-siulomo-religiniu-bendruomeniu-bendriju-istatymo-pakeitimo-projekto/?utm_source=rss&utm_medium=rss&utm_campaign=lvi-rastas-seimo-nariams-del-siulomo-religiniu-bendruomeniu-bendriju-istatymo-pakeitimo-projekto
18. *Lietuvių kalbos žodynas*. Prieiga per internetą: http://www.lkz.lt
19. Lokis-dottir (2008). *First official pagan cemetery in a millenium*. Prieiga per internetą: https://lokis-dottir.livejournal.com/99399.html
20. Paužaitė-Kulvinskienė, J. (2023). *Administracinė diskrecija kaip pasirinkimai vertybinėse situacijose tarp teisės ir tikslingumo*. Prieiga per internetą: https://www.teise.pro/index.php/2023/04/07/j-pauzaite-kulvinskiene-administracine-diskrecija-kaip-pasirinkimai-vertybinese-situacijose-tarp-teises-ir-tikslingumo
21. Pavilionis, Ž. (2021). Seimo nario Žygimanto Pavilionio pranešimas: *„Aukštesnės instancijos teismas panaikino sprendimą, kuriuo Ž. Pavilioniui uždrausta turėti savo nuomonę dėl pagonybės*“. Prieiga per internetą: https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=35403&p_k=1&p_t=278281
22. Religijų tyrimų ir informacijos centras (2013). *Lietuvos gyventojai pagal tikybą: 2001 ir 2011 m. surašymų duomenys*. Prieiga per internetą: https://religija.lt/straipsnis/lietuvos-gyventojai-pagal-tikyba-2001-ir-2011-m-surasymu-duomenis
23. Schulz, C. (2017). *Greek Paganism legally recognized as 'known religion' in Greece*. Prieiga per internetą: https://wildhunt.org/2017/04/greek-paganism-legally-recognized-as-known-religion-in-greece.html
24. Slaptai.lt (2020). *Parlamentaras Žygimantas Pavilionis skųs teismo sprendimą dėl „Romuvos“.* Prieiga per internetą: https://slaptai.lt/parlamentaras-zygimantas-pavilionis-skus-teismo-sprendima-del-romuvos
25. Theguradian.com (2016). *World's first Pastafarian wedding takes place in New Zealand.* Prieiga per internetą: https://www.theguardian.com/world/2016/apr/18/worlds-first-pastafarian-wedding-takes-place-in-new-zealand

26. Urbonaitė-Vainienė, I. (2012). *V. Aleknaitė-Abramikienė: jei galėčiau, iš savo gyvenimo išbraukčiau sakinį apie prišlapinimą į ministro lėkštę.* Prieiga per internetą: https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/valeknaite-abramikiene-jei-galeciau-is-savo-gyvenimo-isbraukciau-sakini-apie-prislapinima-i-ministro-lekste.d?id=60105531
27. Vaičaitis, V. A. (2023). *2023 m. gegužės 31 d. Konstitucinio Teismo nutarimo komentaras (Dėl asmenų artimų kontaktų uždarose erdvėse ribojimo paskelbus karantiną).* Prieiga per internetą: https://www.teise.pro/index.php/2023/06/13/v-a-vaicaitis-2023-m-geguzes-31-d-konstitucinio-teismo-komentaras-del-asmenu-artimu-kontaktu-uzdarose-erdvese-ribojimo-paskelbus-karantina
28. Vaiškūnas, J. (2015). *Uoli katalikė V. Abramikienė siūlo pusšimčiu metų prailginti netradicinių religinių bendruomenių nepripažinimą*. Prieiga per internetą: https://alkas.lt/2015/10/27/uoli-katalike-v-abramikiene-siulo-pussimciu-metu-prailginti-netradiciniu-religiniu-bendruomeniu-nepripazinima
29. Vaiškūnas, J. (2021). *KT nagrinės Ž. Pavilionio skundą, kuriuo siekiama apsunkinti nepripažintų religinių bendrijų pripažinimą.* Prieiga per internetą: https://alkas.lt/2021/09/01/kt-nagrines-z-pavilionio-skunda-kuriuo-siekiama-apsunkinti-nepripazintu-religiniu-bendriju-pripazinima
30. Vaiškūnas, J. (2022). *„Romuva“ Strasbūro teismo sprendimo nevykdantį Seimą apskundė Europos Tarybos Ministrų Komitetui.* Prieiga per internetą: https://alkas.lt/2022/10/05/romuva-strasburo-teismo-sprendimo-nevykdanti-seima-apskunde-europos-tarybos-ministru-komitetui
31. Ve.lt (2022). *„Romuva“ ketina vėl kreiptis į EŽTT, Seime pakartotinai įstrigus bendrijos pripažinimui.* Prieiga per internetą: https://ve.lt/aktualijos/lietuva/romuva-ketina-vel-kreiptis-i-eztt-seime-pakartotinai-strigus-bendrijos
32. Vireliūnaitė, L. (2018). *Seimo komitetas nemato pavojaus „Romuvos“ veikloje ir pritaria, kad ji gautų privilegijų.* Prieiga per internetą: https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/seimo-komitetas-nemato-pavojaus-romuvos-veikloje-ir-pritaria-kad-ji-gautu-privilegiju-56-992928
33. Zauzmer, J. (2016). *In New Zealand, the Church of the Flying Spaghetti Monster is an approved religion now. Here's its first wedding.* Prieiga per internetą: https://www.washingtonpost.com/news/acts-of-faith/wp/2016/04/19/you-may-now-canoodle-the-bride-new-zealand-couple-weds-in-first-legal-flying-spaghetti-monster-ceremony

Post scriptum

Ši studija baigta rašyti ir rankraštis knygos sudarytojams įteiktas 2023 m. liepą. Rašantieji apie teisę (išskyrus nebent teisės istorikus) negali pralenkti laiko. Jie tik gali tikėtis, kad laikas bus jiems maloningas bent tiek, kad iki tol, kol tai, ką jie parašė, bus paskelbta, neįvyks nieko, kas jų analizę ir išvadas padarytų pasenusiomis jau publikacijos pasirodymo dieną. Bet ši kukli viltis išsipildo nedažnai.

Kol publikacija recenzuojama, redaguojama ir spausdinama, ką jau kalbėti apie perskaitymą, teisėkūros subjektai ima ir nustato kitokį nei aprašytasis atitinkamų santykių reguliavimą, teisę taikantys subjektai priima sprendimų, esmingai pakoreguojančių realų autorių nagrinėtos teisės veikimą, taip pat pasirodo teismų jurisprudencijos, kuri arba patvirtina autorių pateiktus galiojančios teisės analizę ir vertinimą, arba skatina kitu kampu pažvelgti į publikacijoje nagrinėtą jurisprudenciją ir pamatyti joje tai, ko (ne vien jie) neįžvelgė, arba ją iš esmės pakeičia (bet autoriai savo publikacijos nebegali pakeisti). Be to, keičiasi ir socialinė tikrovė, kurią normina teisė: susiklosto naujos, kartais netikėtos, faktinės situacijos, kurioms galbūt taikytini autorių analizuoti precedentai ir doktrinos, arba, priešingai, tie precedentai ir doktrinos gali būti modifikuoti ar net visai atmesti, jei taikytojai (pirmiausia teismai) manys, kad sprendimai, į kuriuos jie orientuoja, būtų kuriuo nors atžvilgiu ydingi. Kai kurios iš tų naujų situacijų būna nesusijusios su publikacijoje nagrinėjamais klausimais, bet galima numanyti, kad, jas sprendžiant, kokiu nors aspektu kils ir autorių nagrinėtos teisės klausimas. Antai kas galėjo numanyti, kad su sąžinės laisve ar religinių organizacijų statusu visiškai nesusijusioje byloje, kurioje buvęs pareigūnas ginčijo Vyriausybės nutarimu jam paskirtą tarnybinę nuobaudą, administracinis teismas bac! ir nuspręs panaikinti tą nutarimą. O vis dėlto taip atsitiko[241]. Tiesa, šis VAAT sprendimas gali būti panaikintas LVAT[242]. Bet įsivaizduokime, kad jis nėra panaikinamas ir įsiteisėja. Ar tai būtų precedentas, kuriuo sekant byloje, susijusioje su religinių organizacijų valstybiniu (ne)pripažinimu, galėtų būti panaikintas ir Seimo sprendimas? Tačiau ši byla čia minima tik *à propos*. Kaip kur kas reikšmingesnė paminėtina kita, kurioje Seimo narys M. P. (vis dar) bylinėjasi su EPK ir kuri netiesiogiai rodo pozicijos, LVAT pasirinktos Ž. P. byloje, sąlygiškumą. Pirmiau trumpai aptarsime tą bylą, o po to pereisime

241 Vilniaus apygardos administracinio teismo 2023 m. liepos 31 d. sprendimas administracinėje byloje eI3-1072-809/2023. Tai, kad to asmens skundą teismas laikė jam teismingu, nekelia abejonių, nes tas Vyriausybės nutarimas galėjo būti laikomas viešojo administravimo aktu, kurio šioje studijoje plačiai analizuota Konstitucinio Teismo 2010 m. doktrina nepalieka už administracinių teismų jurisdikcijos ribų. Tačiau pagal Konstituciją dėl Vyriausybės nutarimų teisėtumo sprendžia Konstitucinis Teismas, o ne administraciniai ar bendrosios kompetencijos teismai, juolab tokie, kurių sudėtyje yra tik vienas teisėjas (kaip šiuo atveju). Net ir Konstitucinis Teismas, jei jis nustato Vyriausybės nutarimo prieštaravimą įstatymui ir (arba) Konstitucijai, formaliai panaikina ne šį aktą, o tik jo teisinę galią, todėl tas aktas nebegali būti taikomas. Konstitucinis valdžių padalijimo principas suponuoja, kad Vyriausybės nutarimų nenaikina ne tik teismai, bet ir Seimas ar Respublikos Prezidentas; juos gali panaikinti tik pati Vyriausybė. Paprastai ji tą ir padaro po to, kai jos aktas Konstitucinio Teismo pripažįstamas prieštaraujančiu įstatymui ir (arba) Konstitucijai.

242 Buvo pranešta, kad VAAT sprendimas apskųstas LVAT. Žr., pvz.: Steniulienė, I. *VRM apskundė teismo sprendimą panaikinti papeikimą buvusiam VST vadui Pociui* (2023 m. rugpjūčio 31 d.). Prieiga per internetą: https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2066321/vrm-apskunde-teismo-sprendima-panaikinti-papeikima-buvusiam-vst-vadui-pociui

prie naujų sprendimų dėl „Romuvos“ valstybinio (ne)pripažinimo, priimtų jau po to, kai baigta rašyti ši studija.

Seimo narys M. P. garsiai pafantazavo, kad „Lietuvos, Lenkijos ir Ukrainos įsipareigojimai karinėje ir saugumo srityje greičiausiai susiję su idėja atkurti Žečpospolitą kaip trijų valstybių konfederaciją“[243]. Ši keista mintis savaime nėra nei neteisėta, nei neetiška, ji tik verčia apgailestauti dėl kai kurių (nežinome, kiek didelės dalies) Tautos atstovų kognityvinių gebėjimų ir mąstymo lygio, kompromituoja demokratinio atstovavimo idėją, prikišamai iliustruoja M. Römerio dar 1929 m. išsakytą vertinimą[244] ir, nors praėjo beveik šimtas metų, patvirtina jo aktualumą. O, kad tik tiek! Kur kas rimtesnis dalykas – tai, kad M. P. išvedžiojo, esą „Vakarų tikslas yra sukelti Trečiąjį pasaulinį karą“, o „JAV ir jos sąjungininkės tyčia vilkina ginklų Ukrainai tiekimą, nes Ukrainos karių ir žmonių gyvybių sąskaita nori susilpninti Rusiją, o paskui ją padalinti į mažas valstybes, kurias galėtų kontroliuoti“[245]. EPK šiuos kvazi-, para- arba pseudopolitologinius (pavadinkime taip) atradimus įvertino kaip Seimo nario etiką pažeidžiančius „Kremliaus propagandos naratyvus atitinkančius teiginius“[246]. M. P. dėl šios išvados kreipėsi į VAAT. Šis atsisakė priimti jo skundą „kaip nenagrinėtiną teisme“. M. P. apskundė VAAT nutartį LVAT, o LVAT ją panaikino ir perdavė skundo priėmimo klausimą VAAT nagrinėti iš naujo[247]. LVAT vertinimu, tai, kad EPK išvada „negali būti ginčo administraciniame teisme objektu“, nėra akivaizdu tol, kol nenustatyta, ar EPK išvadoje „aprašyti Seimo nario veiksmai yra susiję su Seimo nario tiesioginių funkcijų vykdymu“, ar yra tik jo „dalyvavimas viešajame gyvenime, nebūtinas tiesioginių funkcijų atlikimui“. Pirmuoju atveju EPK išvada turėtų būti laikoma tokia, kuri yra priskirta administracinių teismų jurisdikcijai, bet nuspręsti, ar ji tikrai yra tokia, galima „tik išnagrinėjus administracinį ginčą iš esmės ir įvertinus [minėtą] materialųjį teisinį aspektą“. LVAT esminę reikšmę turėjo ta aplinkybė, kad M. P. savo regėjimus paskelbė *Youtube* interneto svetainėje, o Ž. P. skambiai pakalbėjo iš Lietuvos

243 Cituojama pagal: *Teismas tenkino M. Puidoko prašymą: kaltinimai skleidus Kremliaus propagandą bus nagrinėjami iš naujo* (2023 m. rugpjūčio 26 d.). Prieiga per internetą: https://www.alfa.lt/aktualijos/teismai/teismas-tenkino-m-puidoko-prasyma-kaltinimai-skleidus-kremliaus-propaganda-bus-nagrinejami-is-naujo/300563

244 Žr. 150 išnašą.

245 Cituojama pagal: *Seimo etikos sargai pripažino M. Puidoką skleidžiant Kremliaus propagandos naratyvus* (2023 m.. balandžio 7 d.). Prieiga per internetą: https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/seimo-etikos-sargai-pripazino-m-puidoka-skleidziant-kremliaus-propagandos-naratyvus-56-2034990

246 Cituojama pagal: *Teismas tenkino M. Puidoko prašymą: kaltinimai skleidus Kremliaus propagandą bus nagrinėjami iš naujo* (243 išnaša).

247 Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2023 m. rugpjūčio 23 d. nutartis administracinėje byloje nr. eAS-362-552/2023.

Respublikos herbu papuoštos Seimo tribūnos. LVAT nutartyje aptariamas santykis tarp Valstybės politikų etikos kodekso[248] 10 straipsnio 2 dalies, pagal kurią EPK sprendimai gali būti skundžiami „[ABTĮ] nustatyta tvarka“, ir šioje studijoje aptartos ABTĮ 18 straipsnio 2 dalies, pagal kurią, sekant Ž. P. precedentu, administraciniams teismams gali būti skundžiami tik EPK sprendimai dėl tokio Seimo narių elgesio viešajame gyvenime, kuris „nėra jų tiesioginių funkcijų vykdymas“.

Taigi ginčas grįžo į VAAT. Šiuo metu, kai rašomas šis *Post scriptum*, jis dar neišnagrinėtas. LVAT Ž. P. byloje sureikšmino ribą tarp Seimo narių kalbų *ex rostris* ir „šiaip pakalbėjimo“[249]: kai Seimo narys dalyvauja debatuose parlamente, laikoma, kad jis atlieka Seimo nario funkcijas (būtent tai ir išgelbėjo Ž. P.). Po naujo VAAT sprendimo M. P. byloje (o vėliau ir LVAT nutarties, jei byla pasiektų jį) turėtų atsirasti daugiau aiškumo dėl to, ar Seimo narių „šiaip pakalbėjimas“ *en dehors du parlement* nelaikytinas „susijusiu su Seimo nario tiesioginių funkcijų vykdymu“ vien dėl to, kad jis buvo *en dehors*, ar vis dėlto tarp šių dalykų yra kokia nors teisiškai reikšminga sąsaja. Antrąją kryptį sugestijuoja ne tik tai, kad šiais *post-truth* ir (ne vien) viešo žodžio devalvacijos laikais riba tarp su viešųjų pareigų vykdymu susijusio kalbėjimo ir „šiaip pakalbėjimo“ yra išsitrynusi, – šią kryptį implicitiškai sugestijuoja ir LVAT nutartis, kuria M. P. skundo priėmimo klausimas perduotas VAAT nagrinėti iš naujo. Bet nereikia tikėtis, kad nauji sprendimai M. P. byloje, kad ir kokie jie būtų, bent kiek aiškiau nušvies „atvirkštinį“ klausimą – ar viskas, ką Seimo narys pasako iš Seimo tribūnos, *ipso facto* laikytina ne tik veiksmais, „susijusiais su [jo] tiesioginių funkcijų vykdymu“[250], bet ir tuo, kas „būtina [jo] tiesioginių funkcijų atlikimui“. Vis dėlto struktūriškai abu klausimai yra beveik identiški, todėl atsakymą į pirmąjį galima ekstrapoliuoti į antrąjį: jei tai, ką Seimo narys pakalba, pavyzdžiui, *Youtube*, gali būti „būtina [jo] tiesioginių funkcijų atlikimui“, ir tada jį pasmerkianti EPK išvada yra neteisminga administraciniams teismams, tai gal ir ne viskas, ką Seimo narys pakalba *ex rostris*, vien dėl to, kad kalbėta iš Seimo tribūnos, turi būti laikoma tuo, kas būtina minėtam reikalui, ir tada EPK išvada, kuria Seimo narys pasmerkiamas už tokį jo „tiesioginių funkcijų vykdymui nebūtiną“ pakalbėjimą, galėtų būti „ginčo administraciniame teisme objektu“? Jei atsakymas į šį „atvirkštinį“ klausimą būtų „ne, ne viskas“, būtų galima retrospektyviai suabejoti LVAT išvados Ž. P. byloje pagrįstumu[251]. Žinoma, suabejoti ne teisine procesine prasme, nes kas nuspręsta,

248 *Žin.*, 2006, nr. 102-3938; galiojanti suvestinė redakcija – *TAR*, nr. 1061010ISTA000X-816.

249 Nepaisant žodžių panašumo, pakalbėjimas nebūtinai reiškia nusikalbėjimą, nors neretai atsitinka taip, kad „pakalbant šiaip“ kaip tik ir nusikalbama.

250 Sąsaja yra – dėl to nesiginčijame.

251 Juk tam, kad Ž. P. pasipriešintų valstybės pripažinimo suteikimui „Romuvai“, jam tikrai nebuvo būtina ją apkaltinti vykdant kažkokią „Kremliaus instrukciją“ ar tęsiant KGB veiklą Lietuvoje, ypač neturint tokius teiginius pagrindžiančių faktų.

tas nuspręsta, toje byloje taškas yra padėtas ir ji nebus atnaujinta. Ir vis dėlto administracinių teismų jurisprudencija, kuri yra nuolat plėtojama (M. P. bylos perdavimas VAAT nagrinėti iš naujo yra viena iš daugelio tokio plėtojimo prielaidų), gali kada nors pateikti ir ne tokį formalistinį, o labiau niuansuotą atsakymą į minėtą „atvirkštinį" klausimą (o ne tik įvertinti M. P. vamplojimą apie Vakarų siekį sukelti Trečiąjį pasaulinį karą, Žečpospolitos atkūrimą ir Rusijos padalinimą į mažas valstybes). Jei skirtis tarp Seimo nario kalbų, kurios yra „būtinos [jo] tiesioginių funkcijų atlikimui", ir „šiaip pakalbėjimų" *ex rostris* administracinių teismų jurisprudencijoje kada nors taptų labiau niuansuota, tokių bylų kaip Ž. P. baigtis galėtų būti ir kitokia nei šios, taip laimingai pasibaigusios šiam Seimo nariui: jos baigtųsi ne Seimo nario pasmerkimo EPK klausimo palikimu neišspręsto iš esmės, o kaip nors kitaip[252] – neatmestina, kad ir nepalankiai Seimo nariui. Turbūt tai nesulaikytų absoliučiai visų Seimo narių nuo „liežuvio neprikandimo laiku"[253], bet galėtų paskatinti bent vieną kitą kurio nors būsimo Seimo „buvusią jauną politikę" nebetraukti iš rankovės „Dugino kortos" ir „balsuoti atitinkamai" (kaip tą darė V. A.-A. Seimo 2022 m. rugsėjo 29 d. plenariniame posėdyje). Teismų (ne vien administracinių) sprendimais ne vien (iš)sprendžiami fakto ir teisės klausimai konkrečiose bylose, bet ir dedamas pagrindas civilizuotam[254] ateities bendrabūviui – siekiamybei, kuri Konstitucijos preambulėje yra įvardyta tokiais pakylėtais žodžiais kaip „teisė laisvai gyventi ir kurti", „tautinė santarvė" arba „atvira, teisinga ir darni visuomenė".

O kol čia aptartas Seimo narių kalbėjimo teisinio vertinimo niuansavimas nėra įvykęs faktas, „Romuvos" istorija – ir byla – rutuliojasi toliau. 2023 m. rugsėjo 19 d. Seimas dar kartą svarstė siūlymą suteikti valstybės pripažinimą šiai religinei bendrijai[255] (be kita ko, vykdant EŽTT sprendimą), bet ir vėl atmetė šį siūlymą. Už valstybės pripažinimo suteikimą balsavo 48 Seimo nariai, prieš – 31, susilaikė – 30[256]. Šįkart Seimo nutarimo projektas atmestas galutinai: jis nebus „tobulinamas"[257]. Šis Seimo sprendimas neįformintas kaip jo nutarimas – jis tėra įrašas Seimo plenarinio posėdžio protokole. Tą pačią dieną ŽTK pirmininkas pateikė kito Seimo nutarimo, kuriuo Seimas oficialiai atsisako suteikti valstybės pripaži-

252 Kaip, dabar nespekuliuosime. Bet iš to, kas parašyta apie takoskyrą tarp žinių ir nuomonių, skaitytojas gali padaryti tam tikras išvadas.

253 Žr. 93 išnašą.

254 Arba ne. Deja, ne taip jau retai ne.

255 Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl valstybės pripažinimo suteikimo Senovės baltų religinei bendrijai „Romuva"" projektas nr. XIVP-893(3) (2022). Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/97f2baa04b9911edb7269d52b4d4fd38

256 Lietuvos Respublikos Seimo 2023 m. rugsėjo 19 d. rytinio plenarinio posėdžio nr. 302 protokolas nr. SPP-302. Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/49fffdf156ef11ee-8e3cc6ee348ebf6d

257 Už galutinį atmetimą balsavo 74 Seimo nariai, prieš – 15, susilaikė 15.

nimą „Romuvai“, projektą[258]. Kaip minėta, pataisius RBBĮ, Seimas, atsisakydamas suteikti valstybės pripažinimą religinei bendrijai, turi priimti nutarimą, kuriame privalo nurodyti tokio sprendimo pagrindą (pagrindus) ir motyvus, kodėl ta bendrija neturi atramos visuomenėje ir (arba) jos mokymas ar apeigos prieštarauja įstatymams ir (arba) dorai (6 straipsnio 5 dalis). Projekte nurodyta, kad valstybės pripažinimą atsisakoma suteikti, „konstatavus <...> Seimo narių išsakytas subjektyvias nuomones dėl Senovės baltų religinės bendrijos „Romuva“ mokymo ir apeigų galimos neatitikties dorai, esą šios bendrijos mokymas ir apeigos neatitinka religijoms būdingo mokymo ir apeigų, bei įvertinus tai, kad Seimas anksčiau nepritarė suteikti valstybės pripažinimą šiai bendrijai“. Šis projektas, kitaip nei pirmasis, dėl kurio diskusija buvo vangi, atmestas, kaip sakoma, su trenksmu[259]. Seimo narė V. A.-A. (ta pati, kuri, kai dar buvo „jauna politikė“, skaitė Dugino knygą, bet susilaikė nuo siūlymo „kelti kažkokias bylas „Romuvai““) projekto formuluotę pavadino „nepadoria“, o jos pateikimą – „smulkiu politiniu chuliganizmu“ ir „pasityčiojimu iš šiandien priimto Seimo sprendimo“. Bet šis projektas dar bus „tobulinamas“[260]. Pagal RBBĮ jame turi būti nurodyti ne kokie nors menami ar vėliau sugalvoti atsisakymo motyvai, o tie, kuriuos išsakė Seimo nariai, svarstydami šį klausimą.

Tik kad tų motyvų išsakyta labai jau mažai – tik du, ir juos išsakė tik viena Seimo narė, kuriai niekas iš Seimo narių nepaprieštaravo. Diskusija, po kurios buvo nepritarta pirmajam projektui, išties buvo vangi[261]. Konkrečiai, iš Seimo narių, pasipriešinusių tam, kad „Romuvai“ būtų suteiktas valstybės pripažinimas, kalbėjo vienintelė R. T. (ta pati, kuri per ankstesnius svarstymus sakė, kad „visi turime vieną Dievą“, o siūlomą valstybės pripažinimą prilygino Dievo įsakymo neturėti „kitų dievų, tik mane“ pažeidimui). Pasakiusi, kad „Romuvos“ propaguojama baltų kultūra yra „graži baltiškoji kultūra, kur garbinami gamtos reiškiniai“, ji suformulavo šiuos atsisakymo suteikti valstybės pripažinimą motyvus. Pirmasis, nekart įvairių Seimo narių išsakytas ir per ankstesnius svarstymus, buvo tas, kad ši „žmonių pasirinkta gyvenimo forma <...> jokiais būdais [negali būti pripažinta] religija ir [pastatyta] su šimtmečiais gyvuojančia religija vienoje plotmėje“. Šis motyvas neoriginalus ir jau net neįdomus, ypač turint galvoje TM išvadą, kurią,

258 Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl atsisakymo suteikti valstybės pripažinimą Senovės baltų religinei bendrijai „Romuva““ projektas nr. XIVP-3071 (2023). Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/89fe00815098 11ee8e3cc6ee348ebf6d

259 Lietuvos Respublikos Seimo 2023 m. rugsėjo 19 d. vakarinio posėdžio nr. 303 stenograma. Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/92e2bfc0570911ee8e3cc6ee348ebf6d

260 Už tai, kad jis būtų tobulinamas, balsavo 36 Seimo nariai, prieš – 24.

261 Lietuvos Respublikos Seimo 2023 m. rugsėjo 19 d. rytinio posėdžio nr. 302 stenograma. Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/c8e755f056fe11ee8e3cc6ee348ebf6d

kaip galima spręsti, ši Seimo narė ir jos bendraminčiai laiko nieku. Kita vertus, ne toks jau jis neįdomus, nes jeigu Seimo nutarime, kuriuo atsisakoma suteikti valstybės pripažinimą „Romuvai“, kokia nors forma būtų konstatuota, kad ne bet kas, o pati Tautos atstovybė senovės baltų tikėjimo nelaiko religiniu tikėjimu, nebūtų nenuoseklu kelti klausimo dėl šios religinės bendrijos dabartinio teisinio statuso pakeitimo[262] – išregistravimo jos kaip religinės bendrijos ir įregistravimo kaip kažko kito[263]. Juk negali būti kaip religinė bendrija įregistruota organizacija, į kurią vienijamasi ne religinio tikėjimo pagrindu. O jei vienijimosi pagrindas yra ne religinis tikėjimas, tai jis ir nesusijęs su sąžinės laisve, vadinasi, jis neginamas nei pagal Konstitucijos 26 straipsnį, nei pagal EŽTK 9 straipsnį. Štai ką reiškia šis Seimo narės R. T., o *per extensionem* ir Seimo, motyvas.

Tačiau antrasis motyvas dar labiau atima žadą. Cituojame be kupiūrų: „Iš tikrųjų Europa kūrėsi krikščionybės pagrindu ir visos demokratinės vertybės atėjo būtent iš krikščioniškos Europos. Lietuva viena iš paskutiniųjų prisijungė prie šitos bendruomenės, dabar ateina ta kerštо galbūt valanda po 600 metų, nes iš to paties Strasbūro ateina sprendimas viską suniveliuoti, padaryti daug visiems ir apie nieką.“ Šį pasisakymą, kuriam, priminsime, niekas iš Seimo narių nepaprieštaravo, galima suprasti ir kaip (o gal būtent kaip) pareiškimą, kad Lietuvos Respublikos Seime EŽTT yra laikomas kažkokiu užsislėpusių pagonių ordinu, kuris šimtus metų laukė ir pagaliau sulaukė „tos valandos“, kai galėjo „atkeršyti“ Lietuvai už tai, kad ji, nors ir viena iš paskutiniųjų, vis dėlto prisijungė prie krikščioniškos Europos bendruomenės su jos demokratinėmis vertybėmis. Klausimas, ar toks kategoriškas pasiryžimo neleisti Strasbūrui „keršyti Lietuvai“, kaip atsisakymo suteikti valstybės pripažinimą „Romuvai“ motyvo, versijos viešas išdėstymas buvo „būtinas [Seimo narės R. T.] tiesioginių funkcijų atlikimui“, ar ji tiesiog „šiaip pakalbėjo“[264], būtų retorinis, todėl jo ir nereikia klausti. Tačiau be šių motyvų Seimo plenariniame posėdyje jokių kitų nebuvo išsakyta. Akivaizdu, kad Seimo nutarimo projekto „tobulintojams“ teko nedėkinga užduotis jo naujajame variante kaip galima mažiau nekorektiškai perteikti čia pacituotą istorinės, religinės, politinės, teisinės ir kriminologinės minties blyksnį. Nespėliokime, ar jiems tai pavyks. Mums nepavyktų.

262 Į kokį? Kaip sakoma, geras klausimas. Tik vargu ar yra geras atsakymas.

263 Ko konkrečiai? Gal visuomeninės organizacijos? O gal įmonės? Juk būtent į pelno siekiančią įmonę orientuoja Seimo nario E. P. teorija, kuria jis „Romuvos“ valstybės pripažinimo siekį demaskavo kaip užslėptą siekį „užsitikrinti sau pragyvenimą ir pensiją po 25 metų“, ir Seimo nario V. P. pareiškimas, kad ši bendrija siekia „vienintelio gražaus tikslo – gauti tos srities pinigų“. Pora tokių „šiaip pakalbėjimų“ (žr. 249 išnašą), ir konstitucinė sąžinės laisvė (26 str.) virsta konstitucine asmens ūkinės veiklos laisve ir iniciatyva (46 str.).

264 Žr. 249 išnašą.

Vis dėlto ne taip jau ir svarbu, ar (o jeigu taip, tai kaip) tas motyvas bus perteiktas Seimo nutarime dėl atsisakymo suteikti valstybės pripažinimą (jei jis apskritai bus priimtas). „Rankraščiai nedega“. *„Romuvos“* byloje EŽTT citavo Seimo stenogramas. Nėra prielaidų manyti, kad Seimo narės R. T. tezė apie „Lietuvai keršijantį Strasbūrą“ neliks nepastebėta tame pačiame Strasbūre, jei EŽTT tektų nagrinėti naują bylą jau dėl trečio Seimo atsisakymo suteikti valstybės pripažinimą „Romuvai“. Valstybės pripažinimo suteikimą „Romuvai“ palaikiusi Seimo narė A. Š. (Seimo 2022 m. rugsėjo 29 posėdyje prognozavusi, kad ši organizacija dar kartą kreipsis į EŽTT) ragino Seimą „neatsibusti su antra Žmogaus Teisių Teismo byla, kur jis įvertina ir Konstitucijos normas, dėl kurių visa šita „procedūra atsirado“), bet Seimo dauguma jos raginimo nepanoro išgirsti. Ar bus nauja byla, nežinia. Viskas „Romuvos“ rankose. O ji gali pasirinkti įvairius savo ir savo narių sąžinės laisvės gynimo kelius. Bet vargu ar tenka abejoti, kad informaciją apie trečiąjį Seimo atsisakymą suteikti valstybės pripažinimą (su neapsakomai įžvalgiu R. T. demaskavimu, kad Strasbūras „keršija“ Lietuvai už tai, jog ji prieš šešis amžius prisijungė prie krikščioniškos Europos bendruomenės) ši bendrija pateiks MK, kurio ir taip jau yra paprašiusi taikyti sustiprintą priežiūrą EŽTT sprendimo jos byloje vykdymui. Ji taip pat gali pateikti naują peticiją EŽTT.

Bet ši religinė bendrija gali išbandyti ir individualaus konstitucinio skundo kelią – ir nebūtinai prieš tai kreipdamasi į administracinius teismus, nes kreipimasis į juos dėl šio Seimo sprendimo, kuriuo „įvykdyta valstybės valdžia“, nėra veiksminga teisinės gynybos priemonė pagal Konvencijos 13 straipsnio prasmę, jeigu administraciniai teismai privalo jį atmesti, o jie privalo jį atmesti, nes turi vadovautis Konstitucinio Teismo 2010 m. doktrina. Tokio individualaus skundo padavimas galėtų paskatinti Konstitucinį Teismą pakeisti konstitucinių skundų priėmimo praktiką ir atsisakyti dabartinės „konstitucinės-įstatyminės“ doktrinos, kurioje KTĮ nustatyti teisės paduoti konstitucinį skundą ribojimai yra nekritiškai prilyginti nustatytiesiems pačioje Konstitucijoje. Galėtų – labai švelniai pasakyta, veikiau turėtų, nes „Lietuvai keršijančiam Strasbūrui“ galėtų būti skundžiamas ne vien Seimo sprendimas nesuteikti „Romuvai“ valstybės pripažinimo, bet ir šios religinės bendrijos konstitucinio skundo atmetimas tuo formaliu pagrindu, kad jos atžvilgiu nėra priimta galutinio ir neskundžiamo teismo sprendimo, kuris nuo 2019 m. rutuliojamoje oficialiojoje konstitucinėje-įstatyminėje doktrinoje yra sureikšmintas iki absoliuto. Vargu ar Konstitucinis Teismas norėtų sudaryti prielaidas tam, kad EŽTT savo sprendimu *expressis verbis* konstatuotų, jog, atmesdamas „Romuvos“ prašymą dėl formaliai reikalaujamų fiktyvių, o faktiškai nesamų teisinės gynybos priemonių neišnaudojimo, Konstitucinis Teismas patvirtino, kad tam tikrų kategorijų bylose individualus konstitucinis skundas Lietuvoje nėra veiksminga teisinės gynybos priemonė. O galbūt hipotetinis „Romuvos“ kreipimasis į Konstitucinį Teismą su konstituciniu skundu kaip tik paskatintų jį kritiškai įver-

tinti savo 2010 m. doktriną, pagal kurią tam tikrų aktų neįmanoma ginčyti jokiame teisme, ir pataisyti ją taip, kad būtų užtikrinta tai, kas skelbiama Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje. *Que será, será.*

Šiaip ar taip, „Romuvos" istorija – ir byla – dar toli gražu nesibaigė. Jos tęsinys, kad ir koks jis būtų[265], gali būti reikšmingas ne vien šios ir kitų religinių organizacijų statuso reglamentavimui Lietuvoje, bet ir Lietuvos (o gal ir ne vien jos) konstitucinei jurisprudencijai – tiek individualaus konstitucinio skundo aspektu, tiek platesniu asmens konstitucinės teisės kreiptis į teismą aspektu.

265 Vieno iš šios studijos bendraautorių E. Kūrio EŽTT teisėjo kadencija baigėsi dar 2022 m. pabaigoje, tačiau, laiku neišrinkus jį turinčio pakeisti teisėjo nuo Lietuvos, jis toliau eina šias pareigas. Vis dėlto (atsižvelgiant į įprastą bylų nagrinėjimo Strasbūro Teisme trukmę, net jei prieš nebūtų bylinėjimosi Lietuvos teismuose) iki tol, kol nauja byla bus nagrinėjama EŽTT (jei tai apskritai įvyks), tas pareigas tikrai turėtų pradėti eiti naujas teisėjas. Tad šiam bendraautoriui neteks nagrinėti tos naujosios bylos. Todėl jis ir ryžtasi pateikti skaitytojui šiuos savo (ir kolegės) svarstymus apie kai kuriuos tos hipotetinės bylos aspektus.

Teisės principai Lietuvos teisės sistemoje: lemia ar nukreipia?

Giedrė Lastauskienė

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedros docentė
Socialinių mokslų (teisė) daktarė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius, Lietuva
El. paštas: giedre.lastauskiene@tf.vu.lt

Pagrindiniai žodžiai: teisės principai, teisės normos, teisės sistema, konstitucinis teisinės valstybės principas.

Įvadas

2022 m. Vilniaus universiteto Teisės fakulteto surengta Teisės mokslo pavasario konferencija buvo skirta privatinės teisės sričiai. Vienas iš daugiausia atgarsių sulaukusių buvo profesoriaus V. Mikelėno pranešimas „Principas v. taisyklė: konfliktas tarp teisinio neapibrėžtumo ir teisinio aiškumo“[1]. Profesorius išreiškė susirūpinimą, kad dėl teisės principų taikymo egzistuoja daug problemų, kurias mes dažnai ignoruojame, ir kaip galimai netinkamai išspręsto ginčo pavyzdį pateikė Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau ir – LAT) 2021 m. birželio 23 d. nutartį c. b. Nr. e3K-3-208-1075/2021, kurioje buvo pritaikyti teisės principai (teisingumo, protingumo ir sąžiningumo), siekiant pateisinti kalbos ir turinio požiūriu visiškai aiškios teisinės taisyklės netaikymą atvejui, kuriam ji buvo skirta. Mykolo Romerio universiteto profesorė S. Palevičienė vienoje iš žiniasklaidos priemonių gan kritiškai įvertino profesoriaus V. Mikelėno teiginius, nurodydama, kad jo kvestionuota LAT nutartis kaip tik esanti geras teisės aiškinimo ir taikymo pavyzdys: „LAT žingsnis analizuotoje byloje atskleidžia ne tik platų sprendimą priėmusių teisėjų akiratį, tačiau leidžia suvokti ir tai, kad Lietuva koja kojon žengia kartu su Europos privatinės teisės tendencijomis“ (Palevičienė, 2022). Taigi dviejų teisės profesorių pozicijos dėl šios konkrečios bylos išsprendimo ir dėl galėjimo byloje teisės principus pritaikyti tokiu būdu, kad būtų ignoruota (ir byloje netaikyta) kalbos požiūriu

1 Teisės mokslo pavasario konferencijos garso įrašas: https://www.youtube.com/watch?v=l87dqiFkt-A&t=18829s.

visiškai aiški teisinė taisyklė, išsiskyrė. Į šių dviejų teisės autoritetų ginčą sureagavo D. Murauskas, TeisėPro tinklalapyje užduodamas klausimą „Kodėl teisės principai neturi pakeisti teisės normų?“ ir išreikšdamas savo nuomonę šiuo teisiniu klausimu (Murauskas, 2022), o šiek tiek vėliau ir šios publikacijos autorė, publikuodama komentarus „Kur dėti kablelį? Teisės principai – taikyti pavojinga netaikyti“ (Lastauskienė, 2022). Apie teisės principus parašyta labai daug. Tačiau teisės principų klausimas yra toks įdomus ir toks sudėtingas, kad prie jo tikrai galima (ir būtina) grįžti. Juo labiau kad tai yra viena iš teisinių kategorijų, kurių samprata Lietuvos teisės moksle per paskutinius tris dešimtmečius pakito iš esmės.

Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas lėmė ne tik išsivadavimą iš sovietinės okupacijos ir visuomeninės santvarkos pasikeitimą, bet ir esminius teisinės paradigmos pokyčius. Iš pagrindų keitėsi ir teisės sistema, ir kitos su ja susijusios sistemos, kaip antai teisėkūros, jurisdikcijos, jurisprudencijos (teisės mokslo). Nurodyti pokyčiai reiškėsi pačiais įvairiausiais pavidalais, taip pat ir teisinių kategorijų turinio kaita bei naujais teisinio argumentavimo standartais – šios publikacijos kontekste pažymėtina, kad keitėsi ir teisės principų samprata: tiek teoriniu teisės tyrimo aspektu, tiek ir praktiniu teisės veikimo požiūriu.

Šios publikacijos tikslas – iš teisės teorijos (filosofijos) pozicijų peržiūrėti teisės principų suvokimo Lietuvoje pokyčius paradigminio lūžio laikotarpiu, iliustracijai pasitelkiant Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau ir – Konstitucinis Teismas) formuojamos praktikos fragmentą. Prielaidų šį tikslą pasiekti sukuria tam tikrų uždavinių įvykdymas: teisės principų apibrėžtį ir apibūdinimą išreiškiančių terminų apžvalga; teisės principų vietos teisės sistemoje ištyrimas; konstitucinio teisinės valstybės principo taikymo Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje ištakų ir jo taikymo kaitos tendencijų peržiūrėjimas.

Publikacija rengiama remiantis teisės principų klausimus nagrinėjusių ir galimai didžiausią įtaką Lietuvos teisės mokslui padariusių užsienio autorių (Harto, Dworkino, Alexy, Bergel ir kt.) darbais ir daug teisės principų klausimais rašiusiais Lietuvos teisės mokslininkais (Mikelėnu, Kūriu, Jankausku ir kt.) bei Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijos pavyzdžiais. Publikacijai parengti taikyti įprasti tokio pobūdžio darbams metodai, iš kurių daugiausia naudotasi dokumento analizės, kalbotyros ir sisteminiu metodais.

1. Metodologinės tyrimo prielaidos: skirties tarp teisės normų ir teisės principų pagrįstumas

Bendriausiu požiūriu, bet koks teisinis ribojimas (liepimas ar privalomos procedūros nustatymas) tampa privalomas tik tada, kai jis įtvirtinamas teisės normoje. Kontinentinės teisės tradicijoje daugumą tokių normų sukuria valstybinės institucijos.

Pergalę rinkimuose laimėjusios politinės jėgos siekia realizuoti savo tikslus ir ketinimus tiek įstatymų, tiek ir poįstatyminių aktų leidyba. Šis procesas paprastai vyksta sąmoningai, tikslingai kuriant teisines taisykles, kurios padėtų pasiekti tam tikrą socialinį rezultatą. Teisiškai saistantis elgesys žmonėms, kuriems jis skirtas, visada reiškia apsunkinimą, kurį legitimuoja siekis subalansuoti asmeninius praradimus su bendruoju (tikėtinu) gėriu. Šiuolaikinės valstybės, be kita ko, ir Lietuva, disponuoja priemonėmis (teisinėmis, finansinėmis, organizacinėmis), kurios leidžia išsiaiškinti visos visuomenės ar tam tikros jos dalies, kurios gyvenimą svarstomo klausimo sprendimas ateityje paveiks, požiūrį ir įvertinti numatomo teisinio reguliavimo poveikį ir kaštus – taip atrodytų (bent jau idealiuoju lygmeniu) vakarietiškais standartais besiremianti teisėkūros politika. Tačiau teisiškai reikšmingi elgesio modeliai gali būti sukurti ir kitokiais būdais: teisiniais papročiais, teisminiais precedentais, teisės doktrinos darbais, teisės principais. Kiekvienas iš šių teisės egzistavimo pavidalų teisės mokslui įdomus (savaip įsiterpiantis į įstatymų leidėjo galią ir valią kurti teisę), tačiau, ko gero, būtent teisės principai sulaukia daugiausia susidomėjimo, nes tam tikrais atvejais būtent jų taikymas suteikia plačias galimybes teisėjui nukrypti nuo įstatymų leidėjo išleisto teisinio teksto ar jo tikrųjų ketinimų ir leidžia teisėjams patiems kurti teisę, nors tokiomis priemonėmis, kurios leidžia įvertinti būsimo reguliavimo padarinius ir kaštus ir kurias turi teisėkūros subjektai, teismas nedisponuoja.

Kaip žinoma, švelnioji teisinio pozityvizmo versija (dažnai tapatinama su Harto kuriama doktrina) teisę aiškina kaip išimtinai normų sistemą ir sunkiais teisiniais atvejais, kai teisės viduje atsakymo nėra, siūlo taikyti „kintamus teisinius modelius“, pavyzdžiui, *pakankamą* rūpestingumą (Hart, 1993, p. 405), ir neslėpti nei kad tokiais atvejais teisėjas kuria teisę, nei kad bylai išspręsti pasitelkiamos kitos normatyvinės sistemos kaip moralė, politika, religija. Aštriausi tokio (pozityvistinio) požiūrio į teisę kritikai (pavyzdžiui, Fulleris) klausimą „Kas yra teisė?“ keičia į klausimą „Kas yra gera teisė?“) ir siūlo, jų vertinimu, pranašesnę (nes moralesnę) teisės tyrimo schemą. Tinkamesne už pozityvistų formuluojamą teisės sampratą pristatoma ir integralioji teisės samprata, kurioje greta teisės normų (įprastų elgesio standartų) veikia ir teisės principai (Dworkin, 2005).

Teisės moksle tebevyksta diskusija, kaip reikėtų suprasti teisės normą. Pastebėtina, kad teisės literatūroje teisės principai nevienodai apibūdinami (o kartais net apibrėžiami, vartojant skirtinga terminiją). Tam turi įtakos ne tik teisinė tradicija ar teisinė paradigma, kuriomis remdamasis veikia vienas ar kitas tyrėjas, bet ir kalba, kuria autorius rašo[2]. Turime pripažinti, kad sąvokų parinkimas ir pritaikymas – tai ir

2 Štai R. Alexy visas teisines nuostatas vadina normomis ir skiria normas – taisykles ir normas – principus. Panašiai teisės tyrimo schemą konstruoja ir R. Dworkinas, taip pat išskirdamas taisykles ir kitus teisės elementus, tarp kurių įtraukiami ir teisės principai (tiesa, šis autorius, skirtingai negu R. Alexy, principų nevadina normomis).

kalbos ypatumų, ir tam tikrų konvencijų rezultatas. Todėl siekiant, kad sąvokas vienodai suprastų ir publikacijos autorė, ir jos skaitytojas, būtų prasminga nurodyti, kad šioje publikacijoje teisės norma (vartojama kaip teisinės taisyklės sinonimas) suvokiama laikantis analitinei jurisprudencijai būdingos pozicijos kaip specifinė kalbinė taisyklė, kuria nustatoma, kaip normos adresatas turi (gali) elgtis, esant tam tikroms, joje apibrėžtoms aplinkybėms, o teisės principai – kaip ypatingos teisinės nuostatos, tam tikrais požymiais (apie juos – toliau) besiskiriančios nuo teisės normų.

Patikimu ir pagrįstu laikytinas teiginys, kad teisė susideda iš normų ir funkcionuoja kaip tam tikrų normų (taisyklių) sistema. Tiesa, teisės moksle diskusijų dėl normų vyksta, bet diskutuojama daugiausia dėl normos sampratos (be kita ko, dėl privalomųjų normos požymių) ir dėl to, ar be normų teisėje egzistuoja ir kitokių elementų. Lyginant teisės normas ir teisės principus, tarp mokslininkų kaip ir sutariama, kad abu išreiškia teisės požiūriu siektino elgesio pavyzdį ir abu kreipia tam tikro teisinio sprendimo link, bet taip pat atkreipiamas dėmesys ir į šių kategorijų skirtumus. Įprasta pabrėžti, kad viena principo savybių susijusi su laipsniu – principai, skirtingai negu normos, yra platūs, bendri ir nekonkretizuoti; be to, teigiama, kad principai nurodo tam tikrą siekį, tikslą (Hart, 1997, p. 401). Taip pat moksle aptinkame teiginį, kad pagrindinis principo išskirtinumas yra tas, kad principai turi svarbos ir svarumo plotmę, kurios neturi normos (Dworkin, 2004, p. 54)[3]. Taip pat nurodoma, kad normos taikomos pagal schemą „viskas arba nieko“, o principai – „daugiau arba mažiau“, ir pabrėžiama, kad būtent todėl principai, išreiškiantys idealą, siekiamybę, negali būti realizuoti visa apimtimi (Dworkin, 2004, p. 51–54); pažymima, kad jeigu egzistuoja faktai, kurių reikia vienai ar kitai normai pritaikyti, tada tokia norma galioja ir turi būti taikoma, priešingai negu principo taikymo atveju – principas nenustato teisinių padarinių, automatiškai kylančių iš rėmimusi vienu ar kitu principu (Dworkin, 2004, p. 52). Teisės literatūroje atkreipiamas dėmesys į tai, kad principas yra „teisingumo ar sąžiningumo, ar kitokios moralės dimensijos reikalavimas“ (Dworkin, 2004, p. 49). Taip pat pripažįstami skirtingi teisės normų ir teisės principų „susidūrimų“ sprendimo būdai: jeigu dvi normos prieštarauja viena kitai, viena iš jų bus netaikoma kaip negaliojanti, ir teisės mokslas tokiam atvejui dažniausiai pasiūlys lengvai pritaikomas teisės normų kolizijos išsprendimo taisykles; kai skirtingi principai reikalauja skirtingų sprendimų (o tai nutinka dažnai), nėra netaikytino principo – sprendžiant dėl šių teisės elementų susikirtimo, būtina atsižvelgti į kiekvieno iš jų svarbą ir rasti juos derinantį sprendimą, kuris nepaneigtų nė vieno iš principų[4]. Taip

3 Ir būtent su tokiu Dworkino teiginiu labiausiai nesutinka Hartas (Hart, 1993, p. 401–402).

4 Taip teigti paprasta teoriniu lygmeniu, bet sudėtinga tokį teiginį realizuoti, praktiškai taikant teisę, nes ginče įprastai tenka rinktis, kuris iš principų yra svaresnis toje konkrečioje situacijoje, ir bet kuris iš sprendimų gali būti įvardytas abejotinu. Išsamiai šį teisės principų taikymo aspektą analizavo ir praktiškai pritaikomus sprendimus siūlė R. Alexy (Alexy, 2014).

pat pažymima, kad teisės principas, skirtingai negu teisės norma, neturi iš anksto žinomo išimčių sąrašo (dažnai tuo pačiu pabrėžiant, kad būtent teisės normos ir įtvirtina tam tikras (bet ne visas įmanomas) teisės principo veikimo išimtis). Aptinkamas ir papildomas pastebėjimas dėl itin bendro teisės principų pobūdžio, pažymint, kad teisės norma gali apimti didelį skaičių faktinių situacijų, bet teisės principai apima tokių situacijų begalybę (Bergel, 1989, p. 91–92).

Taigi teisės moksle požiūris, kad teisės normos ir teisės principai yra teisiškai reikšmingos ir tarpusavyje esmingai besiskiriančios kategorijos, gali būti įvardytas konvenciniu. Taip pat galime teigti, kad iš teisės normų (taisyklių) kildinama teisė gali būti laikoma daugiau ar mažiau akivaizdžia ir prognozuojama. Tačiau, vertindami teiginius, kuriais teisės moksle apibūdinami teisės principai, ypač dėl itin bendro ir nukreipiančio jų pobūdžio ir įžvalgos, kad jie taikytini begalybei situacijų, turime pagrindo abejoti, ar tokia savybė kaip akivaizdumas ir galėjimas prognozuoti rezultatą galėtų būti priskirta teisei, formuluojamai remiantis teisės principais.

2. Teisės principų vieta teisės sistemoje: doktrininis aspektas

Teisės moksle skiriami keli galimi teisės principų egzistavimo teisės sistemoje modeliai (Jankauskas, 2004, p. 21–22), kuriuos (trumpai) būtų galima pristatyti taip. Pagal pirmąjį modelį teisės principai – tai abstraktaus pobūdžio vadovaujančios idėjos, priklausančios teisinės sąmonės sričiai ir nepriskirtinos normatyvinei tikrovei. Pagal tokį modelį teisiškai saistantis (reguliuojantis) krūvis tenka tik teisės normoms. Pagal antrąjį modelį teisės principai laikomi ypatinga teisės normų rūšimi, kuriai būdingas itin didelis abstraktumas. Tokioje schemoje teisinis tekstas laikomas ypač reikšmingu ir teisės principai priskiriami teisės sistemai tik tuo atveju, jei jie suformuluoti teisės akto tekste. Savarankiško reguliavimo funkcija teisės principams nėra suteikiama. Pagal trečiąjį modelį teisės principai suprantami kaip savarankiški, savitus požymius ir funkcijas turintys teisės sistemos elementai, veikiantys greta teisės normų ir reguliuojantys žmonių elgesį. Pažymima, kad teisės principai skiriasi nuo normų itin aukštu abstrakcijos laipsniu, struktūra, formulavimo ir taikymo ypatumais. Bet, skirtingai negu pirmojo ir antrojo modelio atvejais, teigiama, kad teisės principai gali savarankiškai, be normų įsikišimo, transformuoti visuomeninius santykius į teisinius. Pirmasis modelis akivaizdžiai sietinas su teisiniu pozityvizmu ir, matyt, klasikiniu (griežtuoju) jo pavidalu; antrasis – galėtų būti tapatinamas su švelniuoju pozityvizmu, kai teisinis tekstas laikomas labai reikšmingu, bet neatmetama galima teisės sąveika su kitomis normatyvinėmis sistemomis, be kita ko, politine, moraline ar religine sistema, šią sąveiką

realizuojant per, Harto žodžiais, „kintamuosius teisinius modelius“; šio (antrojo) modelio požymiai, beje, būdingi R. Alexy plėtojamai teisės kaip normų – taisyklių ir normų – principų koncepcijai (Alexy, 1994, 2014). Trečiojo modelio požymių galėtume įžvelgti R. Dworkino darbuose, bet tai, kad autorius, kalbėdamas apie principus, nuosekliai teigė, kad net „tie, kurie panašiausi į normas, nenustato teisinių pasekmių, automatiškai kylančių, kai esama atitikimo numatytoms sąlygoms“ (Dworkin, 2004, p. 52), parodo, jog šis teisės principus itin išpopuliarinęs autorius vis dėlto nelaikė principo tiesiogines teisines pasekmes lemiančiu standartu. Įdomu pažymėti, kad K. Jankauskas, aprašęs trečiąjį principų egzistavimo teisės sistemoje modelį, nurodė: „Būtent tokia teisės principo ir teisės sistemos samprata yra įtvirtinta Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje“ (Jankauskas, 2004, p. 22)[5].

Spręsdami, koks teisės principų ir teisės normų koegzistavimo modelis veikia Lietuvoje, pabandykime atsakyti į tam tikrus klausimus: ar tarp principų ir taisyklių yra ir turėtų būti loginis skirtumas? Ar teisėjai, spręsdami bylas, remiasi ir turėtų remtis principais? Ar teisėjai, spręsdami bylas, vertina ir turėtų vertinti principus kaip teisę ar tik kaip moralinę kategoriją (kas reikštų, kad principų vertinimas ir taikymas lieka teisėjo diskrecija)? Šių klausimų kontekste galime pabandyti patikrinti Lietuvos teisėje formuojamą teisės principų veikimo koncepciją.

Publikacijos autorės požiūriu, yra pagrindo į visus tris klausimus atsakyti teigiamai: taip, Lietuvoje ir teisės moksle, ir teismų jurisprudencijoje daroma loginė skirtis tarp normų ir principų; taip, Lietuvos teisėjai, spręsdami bylas, remiasi teisės principais; taip, teisėjai, spręsdami bylas, remiasi principais kaip teisiniais, o ne moraliniais standartais. Teigiamus atsakymus į šiuos klausimus patvirtina tam tikri lietuviškojo teisinio diskurso fragmentai, pateikiami toliau.

2021 m. konferencijoje, įvykusioje Lietuvos Respublikos civilinio kodekso dvidešimtmečiui paminėti, teisėjai bene didžiausią dėkingumą kodekso rengėjams reiškė už bendrųjų teisės principų (teisingumo, protingumo, sąžiningumo) įtvirtinimą kodekso tekste[6]. Teisėjai linkę manyti, kad principai jiems padeda rasti išeitį

5 Turima galvoje Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija. Šią autoriaus įžvalgą patikrinti siekiama trečiojoje publikacijos dalyje.

6 Iš pirmo žvilgsnio šis dėkingumas atrodo paradoksaliai, nes teisės principų kategorija buvo plačiai paplitusi ir sovietinės teisės sistemoje. Štai 1978 m. Lietuvoje išleistame Baudžiamojo proceso kodekso vadovėlyje proceso principams skirtas atskiras skyrius. Kai kurie vadovėlyje įtvirtinti teiginiai yra ideologiškai angažuoti – pavyzdžiui, teisės principai apibrėžti kaip įstatyme įtvirtinti pradai, kuriuos apsprendžia socialistinė santvarka, pabrėžiant, kad juos įtvirtinti svarbiausi V. Lenino nurodymai. Tačiau atsiribojant nuo ideologijos, matome, kad teisės principus apibūdinanti terminija mums yra atpažįstama kaip turinti sąlytį su šių dienų teisės mokslu. 1978 m. Baudžiamojo proceso vadovėlyje, pasiremiant žodžio semantine kilme (lot. *principium* – pagrindas, pirmasis šaltinis, žodis „principas“ apibrėžtas kaip kurios nors teorijos, mokslo, praktinės veiklos pagrindinis, pradinis teiginys, kaip idėja, pradmuo, kuriuo vadovaujamasi (aut. – visiškai korektiškas aiškinimas); pagrindinė elgesio veikimo norma, taisyklė (aut. – tokia reikšmė taip pat galima). Toliau (*sic*), svarbiausia principų savybe laikomas jų įtvirtinimas norminiuose (normatyviniuose) aktuose

iš įvairių teisinio kvalifikavimo situacijų: kai taikytinas tekstas neaiškus, prieštaringas, kai reikia išsamiai argumentuoti, kodėl teismo sprendimas būtent toks, o ne kitoks, etc. Šiame kontekste pažymėtina, kad būtent V. Mikelėnas, buvęs Civilinio kodekso rengimo darbo grupės vadovas, kartu su D. Mikelėniene buvo vieni iš pirmųjų autorių, kurie po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo į teisinį Lietuvos diskursą įvedė kitaip, negu buvo įprasta sovietiniame teisės moksle, suprantamų teisės principų, be kita ko, bendrųjų teisės principų, koncepciją, tiesa, nurodydamas, kad jie yra „teisės *normų* hierarchijos viršūnė“[7] (Mikelėnienė, Mikelėnas, 1999, p. 236). Reikia pripažinti, kad po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo prasidėjusių paradigminių pokyčių, šio tyrimo kontekste, Lietuvos teisinei minčiai didelę įtaką padarė bendrosios teisės tradicijos teisininkų darbai, ypač – R. Dworkino, kaip buvo nurodyta, plėtojusio integralią teisės sampratą ir ypač daug dėmesio skyrusio teisės principams kaip itin svarbiems teisės sistemos elementams (Dworkin, 2004; Dworkin, 2005; Dworkin, 2006). Toks intensyvus doktrininis intakas galėjo sukurti prielaidas tam, kad Lietuvos teisės moksle iš karto įsitvirtino teisės principų kaip savarankiškų teisės elementų, besiskiriančių nuo teisės normų, koncepcija (Jankauskas, 2004; Spruogis, 2012; Kūris, 2012; Baltrimas, Lankauskas, 2014; Lastauskienė, 2012; Latvelė, 2020). Tik atskiri mokslo fragmentai leistų teigti, kad lietuviškame teisės diskurse liko ir kitokių galimų požiūrių į teisės principų vietą teisės sistemoje požymių. Tokiais fragmentais galėtume įvardyti pozicijas, kad yra principai – idėjos ir principai – normos (Vaišvila, 2004, p. 146–147), kad principai yra teisės normų hierarchijos viršūnėje (Mikelėnienė, Mikelėnas, 1999, p. 236), kad tam tikri teisės principai gali būti išvedami iš tam tikros teisės normų grupės (Vaišvila, 2000, p. 126).

Įdomu stebėti, kaip keitėsi teisės principų kategorijos doktrininė analizė, bėgant laikui ir Lietuvos teisininkams tolstant nuo sovietinės teisinio pozityvizmo doktrinos. Šios publikacijos autorė siekė revizuoti su teisės aiškinimu susijusių kategorijų kaitą per daugiau nei trisdešimt metų po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo. Nepriklausomybės pradžioje sisteminis teisės aiškinimas buvo apibūdinamas kaip aiškinamos teisės normos derėjimas su kitomis teisės normomis, bendrųjų teisės principų aiškinimo metodo apskritai neskiriant; vėliau sisteminis aiškinimo metodas būdavo apibrėžiamas panašiai, bet greta jo pradėtas išskirti bendrųjų teisės principų aiškinimo metodas; galiausiai sisteminio aiškinimo metodo ribos buvo išplėstos tuo pagrindu, kad teisės sistema suprantama ne tik kaip

(aut. – akivaizdi teisinio pozityvizmo įtaka). Vadovėlyje pateikti tokie principų pavyzdžiai kaip nacionalinės kalbos, teisiamojo teisės į gynybą, viešo bylų nagrinėjimo principai. Nurodoma, kad principai apima objektyvius ir subjektyvius elementus. Objektyvūs elementai siejami su visuomeninių santykių dėsningumais, subjektyvūs – su įstatymų leidėjo (subjektyvia) kūrybine veikla, šiuos principus užfiksuojant teisės aktuose (Kazlauskas (red.), 1978, p. 50–51).

7 Tai rodytų panašumą į R. Alexy konstruojamą teisės principų kaip normų – principų sampratą.

teisės normų, bet ir kaip teisės principų sistema, nurodant, kad sisteminis teisės aiškinimo metodas apima savyje ir bendrųjų teisės principų aiškinimo metodą, todėl pastarojo išskirti kaip atskiro aiškinimo metodo nebėra prasmės (Lastauskienė, 2023).

Pateiktieji lietuviško teisės mokslo pavyzdžiai leidžia įžvelgti, kad mokslininkai teisės principams teikia didžiulę reikšmę. Tačiau, palaikant V. Mikelėno 2022 m. konferencijos pranešime įžvelgtinas intencijas, tenka konstatuoti, kad ir šiandien, praėjus trisdešimčiai metų nuo nepriklausomybės atkūrimo ir paradigminių teisės sistemos pokyčių pradžios, teisės principų taikymo legitimumo šaltiniai ir ribos tebėra sudėtingas teisės klausimas. Beje, sunkumų vis dar kelia ne tik praktinis teisės principų taikymas, bet ir teorinis teisės principų „patalpinimo" teisės sistemoje aspektas. Ir ne tik dėl teisinio pozityvizmo, suabsoliutinusio valstybės galias kurti teisę, išreiškiamą normomis, įtakos teisiniam diskursui, bet ir dėl sunkumų įtikinamai apibrėžti ir paaiškinti teisės principus ir jų veikimą.

Teisės literatūroje pripažįstama fundamentali teisės principų reikšmė, dažnai pasitelkiant filosofinį apibrėžimą, pagal kurį principai – tai sistema direktyvinio pobūdžio nuostatų, kurioms paklūsta visos tolesnės procedūros (Bergel, 1989, p. 91), išskiriant jų svarbą teisės spragoms pildyti (Bergel, 1989, p. 97) ar teisiniam argumentavimui (Hart, 1994, p. 405); nurodoma, kad teisės principai įgalina teisėjus veikti net ir tais atvejais, kai apskritai nėra tiems atvejams taikytino teisinio teksto (Bergel, 1989, p. 85–86). Bet tebėra neatsakytas klausimas, kur slypi teisės principų normatyvinė galia. Teisinis normatyvizmas sukūrė „impulsų" konstrukciją, leidžiančią pagrįsti teisės normų (net ir papročiu suformuotų) privalomumą (Kelsen, 2002), tačiau teisės principams tokia schema visiškai netinka. Kodėl gi teisėjas gali (privalo) taikyti teisės principus ir kur slypi teisės principų turinio nustatymo šaltiniai?

Teisė moksle randame tokių (ar panašių) bendro pobūdžio samprotavimų: i) dalis bendrųjų teisės principų *glūdi* pozityviosios teisės (aut., taigi – teisės normų sistemoje) – bet kita jų dalis gali būti kildinama iš pačios *teisinės tvarkos dvasios (*Glendon, Gordon, Osakwe, 1993, p. 128); ii) teisės principai neišeina iš *teisinės tvarkos* apimties, jie – vidinė (sudedamoji) tos teisinės tvarkos dalis (Bergel, 1989, p. 85); pripažįstama, kad teisės principams būdinga *moralinė dimensija* (Dworkin, 2004, p. 49) (bet moralinę dimensiją įprasta nelaikyti teisiškai saistančia, dažniausiai ji priskiriama teisėjo diskrecijai, jam priimant vienokį ar kitokį sprendimą); sutariama, kad principų svarba dažnai siejama su teismų sprendimais, kuriais jie išaiškinti ir pritaikyti, bet taip pat nurodoma, kad tiesiogiai iš teismo jurisprudencijos teisės principų normatyvumas nekyla (Bergel, 1989, p. 89); yra autorių, atvirai teigiančių, kad reikia kalbėti ne apie bendrųjų teisės principų taikymą, bet apie teisėjų precedentais kuriamą teisę – „<...> kyla klausimas, ar teisės šaltinis iš tikrųjų yra bendrasis principas, ar pats teisėjas" (Glendon, Gordon, Osakwe, 1993, p. 121).

Taigi teisės mokslas ir teisės doktrina nepasiūlo tokios teisės principus inkorporuojančios teisės tyrimo schemos, kuri leistų pritaikyti ją sprendžiant praktinius teisės klausimus, o klausimas, *kodėl* teisėjas privalo taikyti teisės principus, taip pat likęs be įtaigaus atsakymo.

3. Teisės principo taikymo ištakos ir raidos tendencijos: vieno principo pavyzdžiu

Jau buvo cituotas teiginys, kad būtent Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija įtvirtinto modelį, pagal kuri teisės principas veikia kaip tiesiogiai teisinius padarinius kuriantis elgesio standartas. Tenka pripažinti, kad yra prielaidų tokiai įžvalgai. Šioje publikacijoje bus bandoma šį teiginį iliustruoti, pasitelkiant Konstitucinio Teismo praktikos, teismui taikant teisinės valstybės principą, fragmentą.

Kaip žinoma, 1992 m. spalio 25 d. referendume buvo priimta Lietuvos Respublikos Konstitucija. Joje pirmą kartą valstybės istorijoje numatyta konstitucinės justicijos institucija – Konstitucinis Teismas. Pagal Konstitucijos 102 straipsnį, Konstitucinis Teismas sprendžia, ar įstatymai ir kiti Seimo aktai neprieštarauja Konstitucijai, o Respublikos Prezidento ir Vyriausybės aktai – neprieštarauja Konstitucijai arba įstatymams. Įgyvendindamas Konstituciją ir šį įstatymą, Seimas 1993 m. vasario – kovo mėn. paskyrė visus Konstitucinio Teismo teisėjus. 1993 m. rugsėjo 17 d. Konstitucinis Teismas priėmė pirmąjį nutarimą konstitucinės justicijos byloje, nustatęs Seimo nutarimo prieštaravimą Konstitucijos 123 straipsniui.

Vienas iš dažniausiai Konstitucinio Teismo praktikoje taikomų principų – konstitucinis teisinės valstybės principas (šioje publikacijoje bus vartojamas ir trumpinys – KTVP). Šio principo turinys konstitucinės justicijos bylose aiškinamas įvairiai: rašoma, kad šis principas yra įtvirtintas Konstitucijoje[8]; kad jis lemia pagrindinius Lietuvos valstybės valdžios organizacijos ir veiklos principus[9]; pasak teismo, demokratiniai rinkimų į politines atstovaujamąsias institucijas principai taip pat kildinami iš konstitucinio teisinės valstybės principo suponuojamų imperatyvų ir aiškintini atsižvelgiant į juos[10]; nurodoma, kad konstitucinis teisinės valstybės principas – universalus principas, kuriuo grindžiama visa Lietuvos teisės sistema ir pati Konstitucija; rašoma, kad konstitucinis teisinės valstybės principas – itin talpus konstitucinis principas, apimantis daug tarpusavyje susijusių im-

8 Konstitucinio Teismo 1999 m. lapkričio 23 d. nutarimas.

9 Konstitucinio Teismo 2000 m. spalio 18 d., 2001 m. sausio 25 d., 2012 m. kovo 29 d., 2012 m. gegužės 2 d. nutarimai.

10 Konstitucinio Teismo 2019 m. vasario 15 d. nutarimas.

peratyvų; jo turinys atskleistinas atsižvelgiant į įvairių kitų konstitucinių principų, kaip antai Konstitucijos viršenybės, Tautos suvereniteto, demokratijos, atsakingo valdymo, valdžios galių ribojimo ir valdžios įstaigų tarnavimo žmonėms, turinį[11].

Nurodytos konstitucinės jurisprudencijos nuostatos, kaip ir teisės mokslininkų teiginiai dėl teisinės valstybės principo[12], kuria teisinės valstybės principo daugiareikšmiškumo kontekstą, kuris laikytinas svarbiu, vertinant šio principo taikymą konstitucinės justicijos bylose, kurias sprendė Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas.

Pažymėtina, kad Lietuvos Respublikos Konstitucijos tekste konstitucinis teisinės valstybės principas tiesiogiai nėra įvardytas. Bet Konstitucijos preambulėje nurodyta, kad lietuvių tauta Konstituciją priėmė ir skelbia, *siekdama,* be kito ko, atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir *teisinės valstybės*. Tikėtina, visiems žinoma, kad Konstitucijos preambulė buvo rengiama Justino Marcinkevičiaus teksto pagrindu, tačiau įdomu pažymėti, kad Konstitucijos rengimo darbo grupės nario Vytenio Povilo Andriukaičio žodžiais[13], „jame nebuvo principinio kertinio akmens – atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekio“[14] ir kad šis teiginys atsirado būtent jo (V. P. Andriukaičio) iniciatyva ir pasiūlymu. Taigi Konstitucijos tekste įtvirtintas teisinės valstybės siekis – kas atitinka nukreipiantį (bet ne nelemianti) teisės principo pobūdį. Pirmą kartą teisinės valstybės principas Konstitucinio Teismo nutarimo tekste paminėtas 1999 m. gegužės 11 d. – taigi daugiau negu penkerius metus nuo Konstitucinio Teismo veiklos pradžios nei pareiškėjai, nei Konstitucinis Teismas tokiu principu kaip sudedamąja Konstitucijos dalimi nesirėmė. Nurodytame nutarime teismas tik argumentuose nurodė, kad egzistuoja teisinės valstybės principai (vartojo sąvoką daugiskaita – „principai“ ir neįvardijo šių principų konstituciniais), rezoliucinėje dalyje buvo nustatytas prieštaravimas Konstitucijos 74 straipsniui, bet ne KTVP. 1999 m.

11 Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d., 2011 m. lapkričio 17 d. nutarimai.

12 Teisės mokslo doktrinoje nurodoma, kad teisinės valstybės principas apima daug įvairių tarpusavyje susijusių imperatyvų, tokių kaip Konstitucijos viršenybė, žmogaus teisių gerbimas ir apsauga, valdžių padalijimas, asmenų lygybė prieš įstatymą, teisėjų ir teismų nepriklausomybė, įstatymų neveikimas atgaline data, teisėtų lūkesčių apsauga, teisinis tikrumas ir teisinis saugumas ir kt. (Jarašiūnas, 2006). Taip pat pažymėtina, kad teisės literatūroje teisinės valstybės principo turinys yra siejamas su teisinės valstybės kategorijos suvokimu, išskiriant formaliąją, materialiąją ir funkcinę šio principo sampratą (Murauskas, 2011).

13 V. P. Andriukaičio teiginiai paimti, gavus jo sutikimą, iš jo ir publikacijos autorės asmeninio susirašinėjimo.

14 Pasak V. P. Andriukaičio, Justino Marcinkevičiaus tekste nebuvo minimi ir Lietuvos Statutai bei konstitucijos, ir visa tai atsirado būtent jo siūlymu. V. Andriukaitis nurodo, kad dar savo pogrindinėje bei politinio disidentinio laikotarpio savišvietos veikloje jis daug dėmesio skyrė K. R. Popper atvirosios visuomenės koncepcijai ir kad jis taip pat buvo susipažinęs su Zigmo Toliušio 1926 m. vasarą „Varpo“ bendrovėje išleista knygele „Demokratija ir jos priešai arba Demokrato katekizmas“, kurią laiko ir šiandien aktualia.

lapkričio 9 d. nutarime Konstitucinis Teismas nurodė, kad yra tokie konstituciniai teisinės valstybės principai (jau pridedama sąvoka „konstituciniai“, vis dar vartojama daugiskaita – „principai“), pareiškėjas byloje tokiais principais nesirėmė (byloje prieštaravimo Konstitucijai nebuvo nustatyta). 1999 m. lapkričio 23 d. nutarime Konstitucinis Teismas vėl nurodo esant tokį teisinės valstybės principą (apibrėžia vienaskaita, nevartoja būdvardžio „konstitucinis“, byloje nustatyti prieštaravimai Konstitucijos normoms, prieštaravimo KTVP nenustatyta). 1999 m. gruodžio 21 d. nutarime nurodyta, kad teisėjo ir teismų nepriklausomumas – vienas iš esminių demokratinės teisinės valstybės principų (pridedama valstybę apibūdinanti sąvoka – „demokratinė“), pareiškėjas tokiu principu nesirėmė, rezoliucijoje nustatytas prieštaravimas konkrečioms Konstitucijos nuostatoms, bet ne teismo argumentuose paminėtam principui.

Ryškiu įvykiu KTVP taikymo praktikoje laikytinas nutarimas, priimtas 2000 m. vasario 23 d. byloje Nr. 21/98-6/99. Šioje byloje vienas iš bylos pareiškėjų (Seimo narių grupė) pasirėmė KTVP kaip sudedamąja Konstitucijos dalimi ir teisiškai saistančiu standartu. Seimo narių grupei atstovavo, be kita ko, jau minėtas V. P. Andriukaitis, kuris, apibūdindamas šį atvejį, prisiminė: „Laukiau momento, kada susidarys proga išprovokuoti dėl šio pamatinio principo pasisakyti ir patį Konstitucinį Teismą. Mat tik konstituciniai principai suponuoja ir konstitucinius gėrius, kurie yra pilietinės Tautos egzistencijos esmė <...> be konstitucinių principų ir imperatyvų nėra ir pilietinės Tautos demokratinių pagrindų.“ Tai buvo ne tik pirmas kartas, kai Konstitucinio Teismo buvo paprašyta tirti ir dėl teisinio reguliavimo prieštaravimo KTVP, bet ir pirmas atvejis, kai prieštaravimas šiam principui buvo nustatytas.

Tokios buvo KTVP taikymo ištakos. Peržiūrėję paskutinių metų Konstitucinio Teismo jurisprudenciją, matome, kad iš šešiolikos bylų, kuriose 2021 m. buvo priimti nutarimai, tik keturiose bylose pareiškėjai nesirėmė KTVP – likusiose dvylikoje ginčijo teisinį reguliavimą kaip prieštaraujantį ir KTVP. Vienoje byloje pareiškėjas KTVP nesirėmė – teismas prieštaravimą šiam principui nustatė pats, savo iniciatyva (pavyzdžiui, Konstitucinio Teismo 2021 m. vasario 12 d. nutarimas). Iš Konstitucinio Teismo nutarimų, priimtų 2022 metais, matome, kad iš šešiolikos bylų, kuriose priimti nutarimai, pareiškėjai net keturiolikoje bylų prašė pripažinti prieštaravimą KTVP – visose bylose, kuriose rastas prieštaravimas, buvo pripažintas taip pat ir prieštaravimas KTVP.

Apibendrindami KTVP taikymo ištakas ir raidą, galime įžvelgti, kad tokį (ar panašiai) suprantamą principą pirmiausia kaip esantį konstatavo Konstitucinis Teismas, bet jis šį principą naudojo kaip teisinio argumentavimo priemonę, o ne kaip teisinį standartą, kurio sulaužymas tiesiogiai nulemia prieštaravimą Konstitucijai. Vėliau šį teismo argumentavimą principu pradėjo naudoti pareiškėjai, kol tai tapo plačiai paplitusia praktika. Maža to, šiuo metu KT yra linkęs *ex officio* patikrinti, ar pareiškėjo ginčijamas teisinis reguliavimas nereiškia ne tik prieštaravimo

pareiškėjo nurodytoms Konstitucijoje įtvirtintoms nuostatoms, bet ir prieštaravimo KTVP, nors pareiškėjas byloje to ir neprašo.

Matant poreikį formuluoti iš atlikto tyrimo kylančius klausimus ir ignoruojant tam tikrus diskurso aspektus kaip nepatenkančius į šios publikacijos objektą[15] ir vadovaujantis tam tikromis didelio patikimumo prezumpcijomis, jų papildomai neįrodinėjant, tokiomis kaip: i) interpretacijos diskrecija numato subjektui teisę laisvai pasirinkti aiškinimo metodus, savarankiškai spręsti, kurių metodų taikymo rezultatai bus paskelbti oficialia konstitucine doktrina (Mesonis, 2010, p. 250); ii) „konstitucinės justicijos formuojama oficiali konstitucinė doktrina yra vienintelis šaltinis, kurio pagrindu garantuojamas teisės normų sistemos legitimumas. Oficiali interpretacija yra privaloma, taigi ji imperatyvi <...> (Mesonis, 2010, p. 248), publikacijos autorei kyla tam tikrų klausimų:

1. Ką reiškia faktas, kad daugiau negu penkerius metus po Konstitucinio Teismo veiklos pradžios konstitucinis teisinės valstybės principas ne tik kad nebuvo įvardytas kaip tiesioginius teisinius padarinius (prieštaravimą Konstitucijai) nulemiantis teisinis standartas, bet juo net nebuvo remtasi kaip teisiniu argumentu, taikytu argumentuoti teismo nutarimus? Ar tai reiškia, kad tuos penkerius metus dar nebuvo pagrindo Lietuvos visuomenę, be kita ko, teisinę bendruomenę, laikyti teisės principais besiremiančia visuomene? O gal tai reiškia, kad Konstitucinis Teismas, veikęs 1993–1998 metais, nebuvo „atradęs“ šio principo ir (ar) nelaikė jo teisiškai saistančiu elgesio standartu?
2. Ar KTVP turinį (taip, kaip jis suprantamas šiandien) ir jo taikymo rezultatą pakeitė (galėjo pakeisti) tai, kad pradžioje daugiskaita apibrėžiamą principą (teisinės valstybės *principai*) pakeitė vienaskaitinis jo įvardijimas (koks vartojamas šiuo metu), kad jo apibrėžtyje įsitvirtino kaip neatskiriamas būdvardis „konstitucinis“ ir „atsiskyrė“ anksčiau vartotas valstybės apibūdinimas – „demokratinės“ (valstybės)?
3. Ar bylos išsprendimo konstrukcija, kai nustatomas prieštaravimas ne tik konstitucinei nuostatai, bet „ir KTVP“, nereiškia, kad tokiu atveju tiesiog argumentuojama remiantis teisės principu? Bet kaip tada vertinti situacijas, kai prieštaravimas Konstitucijai įrodinėjamas, o ir pripažįstamas, išimtinai KTVP pagrindu?
4. Kiek plačiai (ar bet kokioje situacijoje) gali būti tiesiogiai pritaikomas KTVP kaip pagrindinė (o kartais net vienintelė) konstitucinė nuostata, kurios neatitinkantis teisinis reguliavimas pripažįstamas prieštaraujančiu Konstitucijai?

15 Šioje publikacijoje nėra tiriama konstitucinių teisės normų ir teisės principų samprata ir neanalizuojama, ar jų koegzistavimo modelis laikytinas specifiniu: „Konstitucija apima ir principus, ir normas: konstituciniai principai ir konstitucinės normos tarp savęs glaudžiai susiję <...>, į Konstituciją galima žvelgti jei ne kaip į „tik principų bei normų rinkinį“, tai bent kaip į „visų pirma principų rinkinį“ (Kūris, 2012, p. 60).

5. Ar KTVP taikymas Konstitucinio Teismo iniciatyva nesukuria prielaidų abejoti, ar veikiant tokiu būdu nėra pažeidžiamas rungimosi, kuris, nors ir su išlygomis, vis dėlto veikia ir konstitucinės jurisdikcijos bylose, reikalavimas?

Tai tik dalis klausimų, kurie įdomūs šios publikacijos autorei, o, tikėtina, ir kitiems teise, be kita ko, konstitucine teise, teisės teorija ir filosofija, besidomintiems asmenims, ir būtent akademinė (kaip nešališka) tokių ir panašių klausimų analizė būtų naudinga tiek teisės mokslui, tiek teisinei praktikai.

Išvados

1. Teisės moksle teisės principai įvardijami ir apibūdinami įvairiai. Yra mokslininkų, teisės principus laikančių teisės normų rūšimi. Bet vyraujančiu (ir konvenciniu) galėtume laikyti teisės principų aiškinimą kaip ypatingų teisės sistemos elementų, besiskiriančių nuo teisės normų itin bendru pobūdžiu, reguliavimo krypties įtvirtinimu ir ypatinga svarba teisei. Principai skirti begaliniam situacijų skaičiui, niekada negali būti realizuoti visa apimtimi, todėl pagrįsta laikytina įžvalga, kad jie negali nustatyti teisinių padarinių, automatiškai kylančių iš rėmimosi vienu ar kitu principu. Teisės mokslas nepateikia įtikinamo pagrindimo, kodėl teisėjas privalo taikyti teisės principus.
2. Yra pagrindo teigti, kad Lietuvos teisės sistemoje principai veikia itin intensyviai – ne tik kaip teisinio teksto aiškinimo, teisinio argumentavimo priemonė (kas atitiktų teisės principo prigimtį ir nukreipiantį jo pobūdį), kaip teisės spragų pildymo būdas (dėl tokio spragų pildymo būdo teisės moksle dažniausiai sutariama, nors teisėjai neturi predispozicijų veikti kaip įstatymų leidėjai), bet ir tiesiogiai veikiantis (teisinius padarinius kuriantis) teisinis standartas. Yra pagrindo patvirtinti teisės moksle skelbiamus teiginius, kad tokį itin intensyvų teisės principų veikimą galėjo skatinti ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo veikimo būdas.
3. Konstitucinio teisinės valstybės principo Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje ištakos ir raidos tendencijos iliustruoja paradigminį teisės principų suvokimo pokytį: daugiau negu penkerius metus šiuo principu nesirėmė nei Konstitucinis Teismas, nei pareiškėjai – šiuo metu konstituciniu teisinės valstybės principu remiasi absoliuti pareiškėjų dauguma; konstitucinis teisinės valstybės principas yra taikomas ne tik kaip aiškinimo ir argumentavimo priemonė, bet ir kaip teisiškai saistantis ir tiesioginius padarinius (prieštaravimą Konstitucijai) nulemiantis elgesio standartas; šį principą kaip teisiškai saistantį elgesio standartą Konstitucinis Teismas gali pritaikyti savo iniciatyva.

Šaltinių sąrašas

Norminiai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.

Specialioji literatūra

1. Alexy, R. (1994). *Theorie der Grundrechte*. Baden Baden: Nomos.
2. Alexy, R. (2014). Formal principles: some replies to critics. *International Journal of Constitutional Law*, 12 (3), 511–524.
3. Baltrimas, J., Lankauskas, M. (2014). *Argumentavimas remiantis teisės principais: atkūriamasis ir plėtojamasis būdai*. Mokslo studija [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://teise.org/wp-content/uploads/2016/07/Baltrimas_Lankauskas_studija.pdf [žiūrėta 2023 m. gegužės 16 d.].
4. Baublys, L., Spruogis, E. (red.) (2012). *Teisės teorijos įvadas*. Vilnius: Mes.
5. Bergel, J. L.(1989). *Théorie générale du droit.* Deuxieme edition. Dalloz.
6. Dworkin, R. (2004). *Rimtas požiūris į teises*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
7. Dworkin, R. (2005). *Teisės imperija*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
8. Dworkin, R. (2006). *Principo reikalas*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
9. Glendon, M. A., Gordon, M.W., Osakve, C. (1993). *Vakarų teisės tradicijos*. Vilnius: Pradai.
10. Hart, H. L. A. (1997). *Teisės samprata*. Vilnius: Pradai.
11. Jankauskas, K. (2004). Teisės principų samprata ir jų formulavimo teisės aiškinimo aktuose ypatumai. *Jurisprudencija*, 51 (43), 17–31.
12. Jarašiūnas, E. (2006). Quelques aspects de l'interpretation de principe constitutionnel d'etat de droit dans la jurisprudence constitutionnelle Lituanienne. *Jurisprudencija*, 6(84), 16–24.
13. Kazlauskas, M. (red.) (1978). *Lietuvos TSR baudžiamasis procesas*. Vilnius: Mintis.
14. Kelsen, H. (2002). *Grynoji teisės teorija*. Vilnius: Eugrimas.
15. Kūris, E. (2021). Konstituciniai principai ir Konstitucijos tekstas. *Jurisprudencija*, 25(13), 46–70.
16. Lastauskienė, G. (2012). Korektiško teisės principų taikymo prielaidos. *Teisė*, 85, 45–60.
17. Lastauskienė, G. (red). (2020). *Teisės teorija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
18. Lastauskienė, G. (2023). Teisės aiškinimas: kategorijų revizija. Iš *Visuomenės pokyčiai ir teisė. Liber Amicorum Vytautui Šlapkauskui*. Straipsnių rinkinys. Vilnius, p. 66–87.
19. Latvelė, R. (2020). Teisės principai kaip ypatingos teisinės nuostatos. Iš: Lastauskienė, G. (red.) *Teisės teorija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
20. Mesonis, G. (2010). *Konstitucijos interpretavimo metodologiniai pagrindai*. Vilnius: VĮ Registrų centras.
21. Mikelėnienė, D., Mikelėnas, V. (1999). *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. Vilnius: Justitia.
22. Murauskas, D. (2011). Teisinės valstybės principas: sampratos paieškos doktrinoje. *Teisė*, 78, 168–181.

23. Vaišvila, A. (2000). *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia.
24. Vaišvila, A. (2004). *Teisės teorija*. Antrasis leidimas. Vilnius: Justitia.

Teismų praktika

Konstitucinio Teismo jurisprudencija

1. Konstitucinio Teismo 1993 m. rugsėjo 17 d. nutarimas. Valstybės žinios, 47-949.
2. Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 42-1345.
3. Konstitucinio Teismo 1999 m. lapkričio 23 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 101-2916.
4. Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios,* 1999-12-24, Nr. 109-3192.
5. Konstitucinio Teismo 2000 m. vasario 23 d. nutarimas. *Valstybės žinios,* 17-419.
6. Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios,* 181-6708.
7. Konstitucinio Teismo, 2011 m. lapkričio 17 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 141-6634.
8. Konstitucinio Teismo 2019 m. vasario 15 d. nutarimas. *TAR*, 2373.
9. Konstitucinio Teismo 2021 m. vasario 12 d. nutarimas. *TAR*, 2775.

Bendrosios kompetencijos teismų praktika

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. birželio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-208-1075/2021.

Kiti šaltiniai

1. Lastauskienė, G. (2022). Kur dėti kablelį? Teisės principai – taikyti pavojinga netaikyti *Teisė.Pro* [interaktyvus]. Prieiga per internetą https://www.teise.pro/index.php/2022/03/22/g-lastauskiene-kur-deti-kableli-teises-principai-taikyti-pavojinga-netaikyti/ [žiūrėta 2023 m. gegužės 16 d.].
2. Murauskas, D. (2022). Kodėl teisės principai neturi pakeisti teisės normų? *TeisėPro* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.teise.pro/index.php/2022/02/23/d-murauskas-kodel-teises-principai-neturi-pakeisti-teises-normu/ [žiūrėta 2023 m. gegužės 16 d.].
3. Palevičienė, S. Teisininko komentaras. Teisė pagal sąžiningumo principą – misija įmanoma. *Delfi* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.delfi.lt/news/daily/law/teisininko-komentaras-teise-pagal-saziningumo-principa-misija-imanoma.d?id=89462933 [žiūrėta 2023 m. gegužės 16 d.].

Kai kurie legislatyvinės omisijos konstitucingumo kontrolės aspektai

Elena Masnevaitė

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedros asistentė
Socialinių mokslų daktarė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius, Lietuva
El. paštas: elena.masnevaite@tf.vu.lt

Jolita Miliuvienė

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos
Viešosios teisės instituto lektorė
Socialinių mokslų daktarė
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
El. paštas: jolita.miliuviene@mruni.eu
https://orcid.org/0000-0001-6741-1574

Pagrindiniai žodžiai: legislatyvinė omisija, konstitucingumo kontrolė, Konstitucinis Teismas, konstitucinė jurisprudencija, teisės spraga

Vietoje įvado: legislatyvinės omisijos instituto formavimasis

Teisinio reguliavimo kurioje nors visuomeninių santykių srityje nebuvimas, t. y. situacija, kai tam tikri visuomeniniai santykiai yra teisiškai nereguliuojami, nors yra poreikis juos sureguliuoti, suponuoja teisės spragos – *lacuna legis* – atsiradimą. Dėl objektyvių priežasčių, tokių kaip naujų visuomeninių santykių atsiradimas, jų vystymosi dinamika, teisinės tikrovės pasikeitimas, ar subjektyvių priežasčių, tokių kaip sąmoningas teisėkūros subjekto delsimas teisiškai sureguliuoti atitinkamus visuomeninius santykius ar daromos teisinio reguliavimo klaidos (Sinkevičius, 2017, p. 239), atsiradusios teisės spragos, atsitiktinės jos būtų ar ne[1], visada reiškia teisinio reguliavimo netobulumą, *lex imperfecta*.

1 Atsitiktinė teisės spraga atsiranda tada, kai įstatymų leidėjas tam tikrų faktinių santykių nesureguliuoja, nes nežino jų esant; neatsitiktinė spraga yra tada, kai įstatymų leidėjas, žinodamas esant faktinius santykius, tikslingai jų nereguliuoja dėl politinių, ekonominių ar kitokių priežasčių (Jarašiūnas, Spruogis, 2007, p. 372).

Yra įvairių teisės spragų rūšių ir klasifikacijų, viena jų – legislatyvinė omisija. Tai ypatinga teisės spraga tuo požiūriu, kad ją draudžia pati teisė, o pirmiausia – *ius supremum* – Konstitucija. Legislatyvinė omisija kaip Konstitucijos draudžiama teisės spraga, suponuojanti teisinio reguliavimo, kuriame ji aptinkama, prieštaravimą Konstitucijai, žinoma daugelio valstybių praktikoje. Lietuvos atveju įdomu yra tai, kad legislatyvinės omisijos sąvoką į teisinę apyvartą paleido ne teisės mokslininkai, o Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (Jarašiūnas, Spruogis, 2007, p. 372).

Pirmą kartą legislatyvinės omisijos terminas Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje buvo pavartotas 2004 m. balandžio 16 d. sprendime, nors teisinio reguliavimo konstitucingumo dėl to, kad jame kažkas nenustatyta, klausimas buvo iškeltas anksčiau – 2001 m. sausio 25 d. nutarime, kai į Konstitucinį Teismą kreipęsi Seimo nariai, be kita ko, teigė, jog Seimo statuto nuostatos neatitinka Konstitucijos, be kitų aspektų, dėl to, kad jose neįtvirtintas draudimas suimti Seimo narį Seimo rūmuose, gavus Seimo sutikimą patraukti jį baudžiamojon atsakomybėn. Pati šio konstitucinio teisinio instituto doktrina suformuluota kiek vėliau – 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendime, nors jos pamatai buvo „padėti" Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 6 d. ir 2003 m. gegužės 13 d. sprendimuose.

Konstitucija *expressis verbis* neįtvirtina Konstitucinio Teismo kompetencijos vertinti teisinio reguliavimo nebuvimo atitiktį Konstitucijai. Pagal Konstitucijos 102, 105 straipsnius, Konstitucinis Teismas sprendžia, ar įstatymai ir kiti Seimo aktai neprieštarauja Konstitucijai, o Respublikos Prezidento ir Vyriausybės aktai – neprieštarauja Konstitucijai arba įstatymams. Konstitucinio Teismo teisę ir pareigą vykdyti legislatyvinės omisijos konstitucinę kontrolę pamažu, „byla po bylos", iš konstitucinio teisinio reguliavimo visumos sistemiškai išvedė pats Konstitucinis Teismas, atsižvelgęs į savo konstitucinę funkcinę paskirtį: vykdyti konstitucinį teisingumą, garantuoti Konstitucijos viršenybę teisės sistemoje ir konstitucinį teisėtumą (žr., pavyzdžiui, Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 6 nutarimą), pradėdamas jau minėtuose 2003 m. sprendimuose, kuriuose pabrėžta, kad jeigu įstatymuose nėra nustatytas tam tikras teisinis reguliavimas, Konstitucinis Teismas turi konstitucinius įgaliojimus tirti tų įstatymų (jų dalių) atitiktį Konstitucijai tais atvejais, kai tuo, kad tas teisinis reguliavimas nėra nustatytas būtent tuose įstatymuose (jų dalyse), gali būti pažeidžiami Konstitucijos principai ir (arba) normos.

Beje, niekur nenumatyta ir speciali legislatyvinės omisijos konstitucingumo tyrimo procedūra – konstatavus, kad pareiškėjas kelia legislatyvinės omisijos klausimą, tyrimas atliekamas bendra tvarka, įprastai vertinant ginčijamo teisinio reguliavimo atitiktį Konstitucijai. Tiesa, pareiškėjui, teigiančiam, kad jo ginčijamame teisiniame reguliavime esama jo preziumuojamos legislatyvinės omisijos, tai pagrįsti nėra taip paprasta – Konstitucinis Teismas, plėtodamas legislatyvinės omisijos oficialiąją konstitucinę doktriną, suformulavo tam tikrus kriterijus, kuriuos turi ati-

tikti Konstituciniam Teismui teikiamas pareiškėjo prašymas, kuriame teigiama, kad ginčijamame teisiniame reguliavime yra Konstitucijos draudžiama teisės spraga.

Šiuo klausimu tam tikrą transformaciją išgyveno ir Lietuvos teisės mokslas: nuo tokios galimybės neigimo iki visiškai pagrįstų abejonių kėlimo, koks subjektas ir kokiais atvejais turėtų imtis atitinkamų priemonių (žr. plačiau Jarašiūnas, Spruogis, 2007), galiausiai kvestionuojant paties Konstitucinio Teismo legislatyvinių omisijų „nematymą" tais atvejais, kai jos galbūt turėjo būti konstatuotos (plačiau apie tai: Sinkevičius, 2017).

1. Legislatyvinės omisijos samprata Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje

2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendime Konstitucinis Teismas išaiškino, kad svarbu skirti dviejų rūšių teisės spragas: legislatyvinę omisiją ir kitas teisės spragas (lot. *lacunae legis*).

Legislatyvinė omisija reiškia, jog tam tikrame teisės akte (jo dalyje) atitinkamo teisinio reguliavimo nėra nustatyta, nors pagal Konstituciją (arba) kurį nors kitą aukštesnės galios teisės aktą, kurio atžvilgiu vertinama tiriamojo žemesnės galios teisės akto (jo dalies) atitiktis, privalo būti nustatytas, be to, tai turi būti padaryta būtent tame teisės akte (būtent toje jo dalyje). Tie atvejai, kai pagal Konstituciją (taip pat pagal jokį kitą aukštesnės galios teisės aktą) nereikalaujama, kad atitinkamas teisinis reguliavimas būtų nustatytas ar juolab kad jis būtų nustatytas būtent tame teisės akte (būtent toje jo dalyje), anot Konstitucinio Teismo, negali būti traktuojami kaip legislatyvinė omisija, tai bus paprasta teisės spraga, kurių konstitucingumo Konstitucinis Teismas nevertina.

Legislatyvinės omisijos nebus ir tuo atveju, jei atitinkamas teisinis reguliavimas, nors ir nėra tiesiogiai įtvirtintas atitinkamame teisės akte, gali būti išvestas iš kitų jo nuostatų, t. y. tada, kai tam tikras teisinis reguliavimas yra teisės akte įtvirtintas implicitiškai. Taigi, kaip pažymėjo Konstitucinis Teismas, tam tikro eksplicitinio teisinio reguliavimo nenustatymą būtent tiriamajame teisės akte (būtent tiriamojoje jo dalyje) gali atstoti tai, kad atitinkamas teisinis reguliavimas yra eksplicitiškai arba implicitiškai įtvirtintas kuriame nors kitame teisės akte (kitose to paties teisės akto dalyse). Tokiu atveju Konstitucinis Teismas neturės pagrindo nei tirti, nei konstatuoti, kad Konstitucijai prieštarauja atitinkamas teisinis reguliavimas.

Pasak Konstitucinio Teismo, antrajai kategorijai, t. y. ne legislatyvinėms omisijoms, reikėtų priskirti ir tokias teisės spragas ar kitas neapibrėžtis, kurios atsiranda pačiam Konstituciniam Teismui savo nutarimu pripažinus, kad tam tikras teisės aktas (jo dalis) prieštarauja aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia*, Konstitucijai, kurį pašalinus iš teisės sistemos atsiranda tam tikras teisinio reguliavimo

trūkumas. Kitaip ir negali būti, nes jeigu Konstitucinis Teismas pats prisidėtų prie legislatyvinių omisijų sukūrimo, tai reikštų, kad Konstitucinis Teismas, veikdamas pagal savo konstitucinę kompetenciją, savo nutarimu pats nulemia atsiradimą tokios teisinės situacijos, kuri yra nesuderinama su Konstitucija ar kitu aukštesnės galios teisės aktu. Toks Konstitucinio Teismo įgaliojimų savo nutarimu pripažinti, kad teisės spragos prieštarauja Konstitucijai, aiškinimas iš esmės iškreiptų, net paneigtų konstitucinės kontrolės ir konstitucinės justicijos esmę bei prasmę.

Tokia Konstitucinio Teismo logika visiškai suprantama, nes kitokia traktuotė vestų į *ad absurdum* situaciją, kai Konstitucinis Teismas būtų priverstas tirti ir vertinti ne tik įstatymų leidėjo ar kito teisėkūros subjekto konstitucinės pareigos nevykdymą, bet ir tas situacijas, kurias pats sukūrė. Legislatyvinė omisija visada yra teisėkūros subjekto ydingos veiklos rezultatas, tuo tarpu Konstitucinis Teismas yra teisminė institucija, dėl savo aktyvizmo blogiausiu ar geriausiu atveju, čia jau kaip pažiūrėsi, vadinama „pozityviuoju įstatymų leidėju“, kuris taiso ir tobulina teisės sistemą, o ne kuria joje papildomas ydas.

Konstitucinis Teismas 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendime pabrėžė, kad legislatyvinė omisija nuo kitų teisės spragų skiriasi dar ir tuo, kad ji visada yra atitinkamą teisės aktą išleidusio subjekto teisėkūros veiksmo, o ne jo neveikimo padarinys, taip pat ne kurio nors kito subjekto veiksmo (juo labiau teisėto) ar neveikimo padarinys. Labai svarbu akcentuoti, kad Lietuvoje, kitaip nei kai kuriose kitose valstybėse, legislatyvine omisija nelaikoma tokia teisės spraga, kai tam tikri visuomeniniai santykiai nė nebuvo pradėti reguliuoti kokiais nors teisės aktais, nors yra poreikis juos teisiškai sureguliuoti.

Antai, pastaruoju metu netyla diskusijos apie tai, kad įstatymų leidėjas pernelyg ilgai delsia įgyvendinti atitinkamas Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – CK) nuostatas, numatančias partnerystės instituto sukūrimą (3.229 str.) ar lyties keitimo (CK 2.27 str. 2 d.) klausimus, kurie iki šiol nėra pradėti reguliuoti, nors tokią pareigą įstatymų leidėjas pats sau nustatė dar 2000 m. priimdamas „naująjį“ CK.

Maža to, pirmuoju klausimu įstatymų leidėjas buvo paragintas Konstitucinio Teismo, konstatavusio, kad Konstitucija gina visas šeimas (2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas), o konstitucinė šeimos samprata yra neutrali lyties atžvilgiu (2019 m. sausio 11 d. nutarimas), taigi, dabar jau yra pagrindo manyti, kad tokio reguliavimo poreikis kyla iš Konstitucijos; antruoju – Europos Žmogaus Teisių Teismo (2007 m. rugsėjo 11 d. sprendimas byloje *L. prieš Lietuvą*, 27527/03), o vėliau – ir Europos Tarybos Ministrų Komiteto. Tačiau šiuo atveju kaip tik ir yra susiklosčiusi tokia situacija, kai atitinkami visuomeniniai santykiai (partnerystės, lyties keitimo ar kurie nors kiti) net nėra pradėti reguliuoti – nėra jokio teisės akto. Todėl ir nebūtų įmanoma pripažinti, kad Konstitucijai prieštarauja viso įstatymo ar kito teisės akto nebuvimas Lietuvos teisės sistemoje.

Vis dėlto, gerai paieškojus ir pasitelkus atitinkamus argumentus, pagrindo legislatyvinei omisijai bent vienam iš paminėtų pavyzdžių – tos pačios lyties asmenų gyvenimui drauge – būtų galima rasti. Iš tiesų, partnerystę reguliuojančio teisės akto vis dar nėra, tačiau būtų klaidinga teigti, jog niekas nereguliuoja šeimos santykių. Anaiptol, tam yra skirta visa CK trečioji knyga, taip ir pavadinta – „Šeimos teisė". Kaip minėta, dviejuose Konstitucinio Teismo nutarimuose išplėtota konstitucinė šeimos samprata apima visas šeimas, sukurtas ir santuokos, ir kitokio ryšio pagrindu, sudarytas iš skirtingų ar tos pačios lyties asmenų. Pagal Konstituciją turi būti saugomos ir ginamos visos šeimos, tačiau šeimos santykius reguliuojančioje CK trečiojoje knygoje tos pačios lyties porų šeimos santykiai, jų teisės ir pareigos, turtiniai klausimai nėra sureguliuoti. Štai ir turime teisės aktą, iš Konstitucijos kylančią įstatymų leidėjo neįgyvendintą pareigą ir to sukeltą teisės spragą, kurią draudžia Konstitucija.

Tiesa, po minėtųjų Konstitucinio Teismo nutarimų buvo bandymų ginčyti CK nuostatas dėl to, kad jose nėra aiškiai įtvirtinta šeimos sąvoka. Taigi buvo bandoma kelti legislatyvinės omisijos klausimą dėl to, kad iki šiol niekur nėra aiškiai apibrėžta, kokie ryšiai turi būti nustatyti, jog būtų galima konstatuoti šeimos buvimą. Vis dėlto įrodyti legislatyvinės omisijos buvimą nėra taip paprasta, tad toks pareiškėjos prašymas nebuvo priimtas nagrinėti pažymėjus, jog iš tiesų ji kelia ne legislatyvinės omisijos klausimą, o siekia įrodyti, kad ji ir kitas asmuo neturėtų būti laikomi šeima, idant nereikėtų dalintis kartu užgyvento turto (Konstitucinio Teismo 2019 m. gruodžio 11 d. sprendimas Nr. KT64-A-S50/2019).

Tam tikrus visuomeninius santykius Konstitucija įsakmiai reikalauja reguliuoti konstituciniu įstatymu arba įstatymu, pavyzdžiui, Konstitucijos 9 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad „Referendumo skelbimo ir vykdymo tvarką nustato įstatymas", 12 straipsnio 3 dalyje – kad „Pilietybės įgijimo ir netekimo tvarką nustato įstatymas", 47 straipsnio 3 dalyje – kad „Žemę, vidaus vandenis ir miškus įsigyti nuosavybėn Lietuvos Respublikoje užsienio subjektai gali pagal konstitucinį įstatymą", 128 straipsnio 2 dalyje – kad „Valstybinio turto valdymo, naudojimo ir disponavimo tvarką nustato įstatymas"; kai kada, kaip yra Konstitucijos 93 straipsnyje, 102 straipsnio 2 dalyje, 111 straipsnio 4 dalyje, net *expressis verbis* nurodomas to įstatymo pavadinimas, kaip antai: Vyriausybės įstatymas, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas, Lietuvos Respublikos teismų įstatymas.

Konstitucinis Teismas 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendime išaiškino, jog tada, kai Konstitucija eksplicitiškai nurodo, kad atitinkami visuomeniniai santykiai turi būti sureguliuoti ne bet kokiu teisės aktu, o konstituciniu įstatymu arba įstatymu, toks teisėkūros veiksmų nebuvimas iš tikrųjų gali sudaryti prielaidas susidaryti antikonstitucinei situacijai – tokiai visuomeninių santykių būklei, kai šie santykiai klostosi ne teisės pagrindu dėl to, kad atitinkami visuomeniniai santykiai reguliuojami ne to lygmens teisės aktu, tačiau net ir nesant tinkamos formos ir teisinės

galios teisės akto, tokio teisinio reguliavimo nebuvimas taip pat nelaikytinas legislatyvine omisija.

2. Legislatyvinės omisijos pavyzdžiai pasaulinėje praktikoje

Lyginamoji konstitucinė teisė skiria dvi legislatyvinės omisijos (dar vadinama antikonstitucine omisija (angl. *unconstitutional omission*)) rūšis: absoliučią omisiją (angl. *absolute* arba *total omission*) ir dalinę (santykinę) omisiją (angl. *partial* arba *relative omission*).

Pirmu atveju įstatymų leidėjas arba kitas teisėkūros subjektas apskritai nesiima jokių reikalaujamų teisėkūros veiksmų, antruoju – veiksmų imamasi, tačiau jie tik iš dalies atitinka konstitucinius reikalavimus (Mendes, 2008), kitaip tariant, yra daliniai arba diskriminaciniai. Legislatyvinės omisijos doktrina leidžia užtikrinti konstitucinės kontrolės veiksmingumą ir realumą liberaliose demokratijose: ja remdamiesi konstituciniai teismai valstybės valdžių padalijimo principą iš dalies sušvelnina, palydėdami įstatymų leidėją reikiamu keliu link konstitucinės pareigos įvykdymo tais atvejais, kai pastarajam nepavyko tinkamai apginti konstitucinės santvarkos ar apsaugoti žmogaus teisių ir laisvių (Dixon, Landau, 2021, p. 103). Tačiau legislatyvinės omisijos doktrina neleidžia Konstituciniam Teismui apskritai perimti įstatymų leidėjo galių ar perduoti jas kuriam nors kitam subjektui.

Pasaulinėje praktikoje absoliučios legislatyvinės omisijos konstitucingumas gali būti kvestionuojamas įvairiais būdais, t. y. ir vykdant abstrakčiąją konstitucingumo kontrolę (įskaitant skundo, kuriame keliamas įstatymų leidėjo neveikimo klausimas, pagrindu) ir vykdant konkrečiąją konstitucingumo kontrolę (įskaitant skundo, kuriame keliamas įstatymų leidėjo neveikimo klausimas, pagrindu, jeigu jis grindžiamas siekiu apginti pagrindines žmogaus teises ir laisves).

Beje, kiek netikėta yra tai, kad abstrakčiosios konstitucingumo kontrolės mechanizmas legislatyvinei omisijai tirti pirmą kartą buvo įtvirtintas 1974 m. Jugoslavijos Socialistinės Federacinės Respublikos Konstitucijoje. Kiek vėliau toks instrumentas tapo žinomas ir kitų valstybių – Portugalijos, Brazilijos, Kosta Rikos, Ekvadoro, Venesuelos, Vengrijos, Kroatijos – konstitucinėms sistemoms.

Pažymėtina, kad kai kuriose iš pirmiau nurodytų valstybių konstitucinių teismų[2] galios neapsiriboja absoliučios legislatyvinės omisijos konstatavimu: jie ne tik gali nustatyti terminą įstatymų leidėjui ar kitam teisėkūros subjektui, per kurį jis turi atlikti savo teisėkūros pareigą, bet ir instruktuoti jį, kaip konkrečiai jis turi

2 Pažymėtina, kad čia ir toliau dėl patogumo konstituciniais teismais apibendrintai bus vadinami ir aukščiausieji teismai, vykdantys konstitucinę kontrolę.

tą padaryti, t. y. nurodydami konkretų teisės nuostatų, kurios turi būti priimtos, turinį (Brewer-Carías, 2012, p. 560–561). Akivaizdu, kad tokiu atveju konstituciniai teismai faktiškai veikia kaip „pozityvūs įstatymų leidėjai", nes tikrajam įstatymų leidėjui ar kitam teisėkūros subjektui nelieka nieko kito kaip per nustatytą terminą formalizuoti konstitucinio teismo valią. Negalima nutylėti ir to, kad kartais tai reiškia ir galimybes piktnaudžiauti suteiktais įgaliojimais[3].

Toliau pateikiama keletas santykinai (nenustatytas terminas atitinkamam teisėkūros veiksmui atlikti) iliustratyvių pavyzdžių iš užsienio valstybių konstitucinių teismų jurisprudencijos.

Štai iš Indijos Aukščiausiojo Teismo praktikos paminėtina byla, kurioje buvo sprendžiamas naujokų patiriamų patyčių (angl. *ragging*) universitetuose keliamos grėsmės klausimas (Indijos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. gegužės 4 d. sprendimas byloje *Vishwa Jagriti Mission through President v. Central Government through Cabinet Secretary and Others*). Šis atvejis paminėtinas ne tik dėl jo subtilumo, bet ir dėl to, kad Aukščiausiasis Teismas, be to, kad paragino atitinkamus teisėkūros subjektus nustatyti trūkstamą teisinį reguliavimą, detaliai aprašė, kaip būtų galima eliminuoti nusistovėjusią praktiką, ir pasiūlė, kokių poveikio priemonių akademinė administracija galėtų imtis[4].

Sprendime, priimtame kitoje byloje (Indijos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. vasario 11 d. sprendimas byloje *The University of Kerala v. The Council of Principals of College of Kerala and Others case*), tačiau analogišku klausimu, buvo nueita dar toliau, t. y. Indijos Aukščiausiasis Teismas suformavo komitetą, kuriam buvo pavesta pasiūlyti korekcines priemones, vėliau šio komiteto rekomendacijas nurodant valstybei ir kitiems subjektams įgyvendinti. Beje, motyvuojant šį sprendimą buvo ne kartą pabrėžta, kad patyčios iš esmės yra žmogaus teisių pažeidimas.

Taikydamas panašias lygiateisiškumo užtikrinimo priemones, iš esmės analogiškos orientacijos laikosi ir JAV Aukščiausiasis Teismas, spręsdamas dėl legislatyvinės omisijos, kai būtina užtikrinti pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių apsaugą. Gana dažnai taikomi vadinamieji teismo nurodymai (angl. *structural injuctions*) institucijoms dėl konstitucinių ar statutinės teisės nuostatų laikymosi.

3 Pavyzdžiui, 2004 m. Venesuelos Konstitucinė asamblėja, po to, kai Nacionalinis susirinkimas nesugebėjo paskirti Nacionalinės rinkimų tarybos narių, nusprendė, kad šis „nepavykęs" individualaus pobūdžio aktas yra legislatyvinė omisija, ir Nacionalinės rinkimų tarybos narius paskyrė pati (žr. Brewer-Carías, 2012, p. 560–561).

4 Stiprinti studentų, dėstytojų ir tėvų sąmoningumą, kad patyčios yra smerktinas veiksmas; kampanija prieš patyčias turėtų būti pradedama kartu su informacijos apie priėmimą į studijas sklaida; turėtų būti nustatyta vidinė poveikio priemonių sistema, kuri galėtų apimti pašalinimą iš universiteto ar bendrabučio, laikiną paskaitų lankymo arba stipendijos mokėjimo suspendavimą, nušalinimą nuo dalyvavimo renginiuose, baudą su viešu atsiprašymu ir kt., ir kuri turėtų būti paviešinama kartu su informacija apie priėmimą į studijas; prie prašymo priimti studijuoti turėtų būti pridedamas užpildytas pretendento ir jo tėvų (globėjų) pasižadėjimas, kad jie laikysis universiteto politikos dėl patyčių draudimo, ir t. t.

Tokio nurodymo pagrindu teismas iš esmės įgyja jurisdikciją atitinkamai institucijai, tačiau tai pateisinama tuo, kad taip atitaisoma padaryta žala (savita restitucija).

Kaip nagrinėjamu aspektu itin svarbi byla JAV Aukščiausiojo Teismo praktikoje išskiriama *Brown v. Board of Education* (Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo Teismo 1954 m. gegužės 17 d. sprendimas), kurioje buvo konstatuota, kad vadinamajai „skirtingi, bet lygūs" (angl. *separate but equal*) doktrinai viešajame švietime nėra vietos ir kad atskiros švietimo įstaigos, priklausomai nuo rasės, savo prigimtimi yra diskriminacinės, todėl šiuo atveju buvo pažeista JAV Konstitucijos 14-oji pataisa, garantuojanti vienodą įstatymų apsaugą.

Kitu JAV Aukščiausiojo Teismo sprendimu (Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo Teismo 1990 m. balandžio 18 d. sprendimas byloje *Missouri v. Jenkins*) teismams ne tik buvo suteikti įgaliojimai prižiūrėti valstijos politiką viešojo švietimo klausimais (konkrečiai – kaip įgyvendinama desegregacinė reforma), kad būtų išvengta diskriminacijos, bet ir spręsti mokestinius klausimus, kurių nustatymas JAV paprastai priskiriamas išimtinei valstijos valdžios kompetencijai (Andrey, 1991, p. 254).

Italijos jurisprudencijoje Konstitucinio Teismo sprendimai, kuriuose konstatuojamas legislatyvinės omisijos buvimas, klasifikuojami kaip papildantieji (angl. *additive judgements*) (Palazzo, 2020, p. 53), kadangi tokį sprendimą priėmus, įstatymų leidėjui nurodoma, kaip papildyti Konstitucijos neatitinkantį teisinį reguliavimą.

Įstatymų leidėjui paprastai nurodoma teisės aktus papildyti kokiomis nors žmogaus teisių ir laisvių apsaugos garantijomis (dažniausiai socialinėje srityje) arba kokiu nors teisės principu; pastarieji dar vadinami inovatyviaisiais sprendimais (Palazzo, 2020, p. 54). Sprendime dėl Civilinio kodekso nuostatos, reguliuojančios skyrybų pasekmes, prieštaravimas Konstitucijai konstatuotas dėl skirtingo reguliavimo, taikomo poroms, išsiskyrusioms bendru sutarimu, ir poroms, išskirtoms teismo sprendimu (Italijos Konstitucinio Teismo 1986 m. birželio 12 d. sprendimas byloje Nr. 144/1983). Kadangi pagal ginčytą teisinį reguliavimą laikinosios apsaugos priemonės įsipareigojimams vykdyti galėjo būti pritaikytos tik pagal teismo sprendimą besiskyrusiems sutuoktiniams, viena mama negalėjo šia priemone pasinaudoti, kad užtikrintų alimentų mokėjimą vaikui, kai su sutuoktiniu skyrėsi bendru sutarimu. Įstatymų leidėjui buvo nurodyta atitinkamą Civilinio kodekso nuostatą papildyti fraze „ir sutuoktiniai, išsiskyrę bendru sutarimu".

Antai ir kitų valstybių (Brazilijos, Argentinos, Kolumbijos, Kanados, Didžiosios Britanijos, Čekijos) konstituciniai teismai (arba aukščiausieji teismai), spręsdami dėl absoliučios legislatyvinės omisijos, yra pasisakę, kad jie, idant užtikrintų tinkamą pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių konstitucinę apsaugą, turi veikti aktyviai ir jų kaip konstitucionalizmo gynėjų vaidmuo negali apsiriboti vien tik „negatyviojo įstatymų leidėjo" funkcijos vykdymu – jie turi sukurti tam tikrą aplinką pagrindinėms žmogaus teisėms ir laisvėms įgyvendinti (General Report of the XIVth Congress...).

Kaip nurodė buvęs Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo pirmininkas W. Zeidleris, tokios bylos sudaro daug problemų, įskaitant esamos teisinės padėties nekonstitucingumo apibrėžimą ir apeliavimą į įstatymų leidėją (Zeidler, 1987, p. 507).

Kaip dažniausiai pasitaikantys atvejai nurodomi konstituciniai įpareigojimai įstatymu sureguliuoti pagrindines atitinkamos asmenų grupės teises ir pareigas, konstitucinė įstatymų leidėjo pareiga atsižvelgti į faktinės padėties pasikeitimus, taip pat į skirtumus, kurie yra nesuderinami su lygiateisiškumo principu. Pateikti pavyzdžiai skiriasi priklausomai nuo įstatymų leidėjo veikos: nuo autentiškos omisijos (įstatymų leidėjas ignoruoja specifinį konstitucinį įpareigojimą), įgyvendinimo trūkumo (įstatymų leidėjas ilgą laiką nesiėmė veiksmų) iki diskriminacijos (įstatymų leidėjas ėmėsi veiksmų, tačiau neatsižvelgė į tam tikrą grupę).

Federalinis Konstitucinis Teismas legislatyvinės omisijos tyrimą paprastai grindžia tuo, kad taip pažeidžiamos žmogaus teisės ir laisvės, o gana dažnai šis klausimas keliamas individualaus konstitucinio skundo pagrindu pradėtose konstitucinės justicijos bylose[5].

Tai yra vadinamosios pareigos apsaugoti (angl. *protective duties*) doktrinos, kuriai priskiriami tie atvejai, kai legislatyvinė omisija sudaro konstitucinės pareigos apsaugoti pažeidimą (Möllers, 2013, p. 138), išdava. Antai byloje, kurioje buvo sprendžiamas legislatyvinės omisijos klausimas dėl abortų draudimo (Federalinio Konstitucinio Teismo 1993 m. gegužės 28 d. sprendimas BVerfGE 88, 203), Federalinis Konstitucinis Teismas nurodė, kad Pagrindinis Įstatymas įpareigoja valstybę saugoti žmogaus, įskaitant negimusio vaiko, gyvybę, kurios sudedamąja dalimi yra žmogaus orumas, ir kad negimęs vaikas turi teisinę apsaugą nuo savo motinos, tačiau ta teisinė apsauga galima tik tada, kai įstatymų leidėjas uždraudžia nutraukti nėštumą ir tokiu būdu nustato fundamentalią teisinę pareigą išnešioti vaiką.

3. Lietuvoje taikomo modelio pasirinkimo priežastys

Lietuvoje, kaip bus matyti iš toliau pateikiamos Konstitucinio Teismo argumentacijos, kodėl įstatymų leidėjo ar kito teisėkūros subjekto neveikimas nelaikytinas legislatyvine omisija ir nėra konstitucinės kontrolės objektas, išdėstytos 2006 m.

5 Pavyzdžiui, vienu atveju Federalinis Konstitucinis Teismas sprendė, kad įstatymų leidėjo nustatytos priemonės, kuriomis buvo kontroliuojamas oro transporto keliamas triukšmas, buvo nepakankamos (Federalinio Konstitucinio Teismo 1981 m. sausio 14 d. sprendimas BVerfGE 56, 54), kitu – kad įstatymų leidėjas, nustatydamas pašalpų sistemą, tačiau iš jos eliminuodamas vieną socialinę grupę, ją nepagrįstai diskriminavo ir taip sukūrė dalinę omisiją (Federalinio Konstitucinio Teismo 1957 m. vasario 20 d. sprendimas BVerfGE 6, 257).

rugpjūčio 8 d. sprendime, viena vertus, nusveria „savęs suvaržymo“ (angl. *self-restraint*) doktrina, kurios laikosi Konstitucinis Teismas ir kurios esmė šiame straipsnyje nagrinėjamu aspektu – laikytis valdžių padalijimo principo ir nesikišti į įstatymų leidėjo ar kitų teisėkūros subjektų diskreciją teisėkūros srityje. Taip pat ryškus ir Konstitucijos kaip teisės *par excellence* doktrinos (Jarašiūnas, 2002, p. 248), kai jos aiškinimo procese eliminuojami bet kokie nenuoseklumai, įtaka.

Antra vertus, remiamasi normų hierarchijos teorija, pagal kurią konstitucija, kurioje nenumatyta konstitucingumo kontrolės institucija, yra *lex imperfecta* ir tampa *lex perfecta* tik tada, kai konstitucinis teismas yra kompetentingas pripažinti ordinarinės teisės antikonstitucingumą, arba kitaip – taikyti atitinkamas sankcijas (poveikio priemones) įstatymų leidėjui ar kitam teisėkūros subjektui, kurie netinkamai vykdo teisėkūros pareigą sureguliuoti atitinkamus visuomeninius santykius taip, kad jie atitiktų konstituciją. Kitaip konstitucijos viršenybės principas tebūtų iliuzija, nes nebūtų subjekto, kuris būtų įgalintas konstatuoti atitinkamus konstitucijos pažeidimus.

2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendime Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad pagal Konstitucijos 105 straipsnio 1 ir 2 dalis Konstitucinis Teismas tiria, ar aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia), Konstitucijai, neprieštarauja būtent teisės aktai, o ne valstybės institucijų (Seimo, Respublikos Prezidento, Vyriausybės) teisėkūros sprendimų nepriėmimas – vengimas, delsimas priimti tokius sprendimus, taip pat kokių nors kitų motyvų nulemtas neveikimas.

Aiškindamas šią konstitucinę nuostatą kartu su Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalimi, nustatančia Konstitucinio Teismo sprendimo oficialaus paskelbimo konstitucinius teisinius padarinius, kurie atitinkamo teisės akto pripažinimo prieštaraujančiu Konstitucijai atveju yra neginčijami – to teisės akto pašalinimas iš Lietuvos teisės sistemos, ir atsižvelgęs į Konstitucijos tiesioginio taikymo principą (Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalis), Konstitucinis Teismas padarė išvadą, kad tuo atveju, jeigu Konstitucinio Teismo konstituciniai įgaliojimai būtų interpretuojami kaip apimantys ir (tariamus) įgaliojimus tirti ir priimti sprendimą, kad Konstitucijai ar kitam aukštesnės galios teisės aktui prieštarauja tai, kad valstybės institucijos nepriima teisėkūros sprendimų, kai joks teisės aktas apskritai nėra išleidžiamas, būtų visiškai neaišku, kaip tokiais atvejais turėtų būti taikoma Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalis, nes tokiais atvejais to teisės akto (jo dalies), kurį Konstitucijoje nurodyti subjektai galėtų ginčyti Konstituciniame Teisme, apskritai nėra. Tad minėta prielaida iš esmės iškreiptų, paneigtų ir Konstitucinio Teismo aktų konstitucinių teisinių padarinių sampratą.

Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad Lietuvos Respublikos įstatymas (ar jo dalis) arba kitas Seimo aktas (ar jo dalis), Respublikos Prezidento aktas, Vyriausybės aktas (ar jo dalis) negali būti taikomi nuo tos dienos, kai oficialiai paskelbiamas Konstitucinio Teismo sprendimas, kad atitinkamas aktas (ar jo

dalis) prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Galima ginčyti Konstitucinio Teismo pateiktus argumentus ir teigti, kad tuo atveju, jeigu būtų konstatuojama absoliuti legislatyvinė omisija, šios normos veikimas tiesiog „neįsijungtų".

Kaip pavyzdį galima pateikti kitus Europos konstitucinius teismus, kurie vykdo absoliučios legislatyvinės omisijos konstitucinę kontrolę, kaip antai Čekijos, Vokietijos ir Vengrijos konstituciniai teismai (General Report of the XIVth Congress ...). Nė vienos iš šių valstybių konstitucijose tokia šių konstitucinių teismų kompetencija *expressis verbis* nėra įtvirtinta: ir jų įgaliojimai šiuo aspektu, ir atitinkami konstituciniai teisiniai padariniai buvo suformuluoti konstitucinėje jurisprudencijoje – ir yra šių konstitucinių teismų aktyvizmo išraiška.

Tiek, kiek tai yra susiję su žemesnės galios teisės aktais, Konstitucinis Teismas 2008 m. rugpjūčio 8 d. sprendime nuėjo kitu keliu ir nurodė, kad ta aplinkybė, jog tai, kad atitinkami teisėkūros sprendimai nėra priimti, anaiptol nereiškia, kad asmenys apskritai negali ginti savo teisių ir laisvių, kurios yra pažeidžiamos būtent dėl to, kad tokie teisėkūros sprendimai nėra priimti. Bendrasis teisės principas *ubi ius, ibi remedium*, Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalies nuostata, kad Konstitucija yra tiesiogiai taikomas aktas, konstitucinis atsakingo valdymo principas, Konstitucijos 5 straipsnio 3 dalies nuostata, kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, Konstitucijos 18 straipsnio nuostata, kad žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės, taip pat Konstitucijoje įtvirtinta asmens, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, teisė kreiptis į teismą suponuoja ne tik tai, kad tokiais atvejais asmens teisės, laisvės, teisėti interesai bei teisėti lūkesčiai turi ir gali būti apginti aiškinant Konstituciją ir tiesiogiai taikant jos nuostatas, bet ir tai, kad tokią gynybą turi užtikrinti teismai.

Anot Konstitucinio Teismo, legislatyvinės omisijos pašalinimas yra atitinkamo (kompetentingo) teisėkūros subjekto kompetencijos dalykas, tačiau žemesnės galios teisės aktuose esančią legislatyvinę omisiją yra įmanoma tam tikru mastu užpildyti ir teismams aiškinant bei taikant teisę, pavyzdžiui, naudojant teisės analogiją, taikant bendruosius teisės principus, taip pat aukštesnės galios teisės aktus, pirmiausia – Konstituciją.

Vis dėlto žemesnės galios teisės aktuose esanti legislatyvinė omisija, kaip ir kitos teisės spragos, gali būti užpildoma tik *ad hoc*, t. y. šiuo – teisės taikymo – būdu legislatyvinė omisija yra pašalinama tik individualiam visuomeniniam santykiui, dėl kurio sprendžiamas ginčas teisme nagrinėjamoje byloje. Kita vertus, teisminis (*ad hoc*) legislatyvinės omisijos šalinimas sudaro prielaidas formuotis vienodai teismų praktikai sprendžiant tam tikros kategorijos bylas – teismų precedentuose įtvirtintai teisei, kurią, be abejo, vėliau gali iš esmės pakeisti ar kitaip pakoreguoti įstatymų leidėjas (ar kitas kompetentingas teisėkūros subjektas), tam tikrus visuomeninius santykius sureguliuodamas įstatymu (ar kitu teisės aktu) ir šitaip atitinkamą teisės spragą pašalindamas jau ne *ad hoc*, bet ateičiai skirtu bendru teisiniu reguliavimu.

Jeigu tokie teismų įgaliojimai būtų neigiami, nepripažįstami, jeigu teismų galimybės taikyti teisę, pirmiausia aukščiausiąją teisę – Konstituciją, priklausytų nuo to, ar tam tikras teisėkūros subjektas nesukūrė legislatyvinės omisijos, ir bylas galėtų išspręsti tik po to, kai ta legislatyvinė omisija bus užpildyta teisėkūros būdu, tada tektų konstatuoti, kad teismai, spręsdami bylas, taiko ne teisę, pirmiausia aukščiausiąją teisę – Konstituciją, o tik įstatymą (apibendrinta šios sąvokos prasme), kad jie ne vykdo teisingumą pagal teisę, o tik formaliai taiko teisės aktų straipsnius (jų dalis), kad konstitucinėms vertybėms, *inter alia*, žmogaus teisėms ir laisvėms, žala gali būti daroma (ir neatlyginama ar kitaip neatitaisoma) vien dėl to, kad atitinkamas teisėkūros subjektas tam tikrų santykių nesureguliuoja teisiškai (arba juos teisiškai sureguliuoja nepakankamai intensyviai), t. y. kad nors Konstitucijoje ir yra įtvirtintos tam tikros vertybės, jos nėra deramai ginamos ir saugomos pagal Konstituciją. Tai nesiderintų su teismų socialine ir konstitucine paskirtimi. Be to, tai reikštų, kad teisė yra traktuojama vien kaip jos tekstinė forma, sutapatinama su ja.

Reikia pažymėti, kad Lietuvos teismai naudojasi šia galimybe, nors ir ne itin dažnai. Paminėtini keli įdomūs aspektai. Pirmiausia galimybe *ad hoc* užpildyti legislatyvinę omisiją iš esmės naudojasi administraciniai teismai, kurie sprendžia ginčus, kylančius viešosios teisės, kuriai teisės analogijos taikymas, nors ir numatytas Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatyme, nelabai būdingas.

Antra, administraciniai teismai *ad hoc* užpildo ir įstatymuose, ir žemesnės galios teisės aktuose esančią legislatyvinę omisiją, netgi tokiose „delikačiose" bylose kaip, pavyzdžiui, rinkimų bylos[6].

Galiausiai, trečia, pareiga pildyti legislatyvines omisijas teismams pasitaikys dažniau dėl individualaus konstitucinio skundo įtvirtinimo Lietuvos teisės sistemoje. Konstituciniam Teismui pagal asmens prašymą išsprendus konstitucinės justicijos bylą ir konstatavus, kad ginčytas teisės aktas prieštarauja Konstitucijai dėl jame esančios legislatyvinės omisijos, toks asmuo pagal Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalį turi teisę kreiptis dėl jo bylos atnaujinimo ordinariniuose teismuose. Teismai tokiu atveju turėtų iš naujo nagrinėdami bylą netaikyti Konstitucijai prieštaraujančio teisinio reguliavimo, o jei jis Konstitucijai prieštaravo dėl to, kad jame nėra nustatyta to, kas pagal Konstituciją privalo būti nustatyta – tiesiogiai taikyti Konstituciją, taip užpildant tame teisės akte esančią spragą.

6 Žr., pavyzdžiui, Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo (toliau – LVAT) 2010 m. lapkričio 29 d. nutartį administracinėje byloje Nr. A858-1452/2010, LVAT 2011 m. gegužės 27 d. sprendimą administracinėje byloje Nr. R756-57/2011, LVAT 2011 m. liepos 18 d. sprendimą administracinėje byloje Nr. R146-2/2011, LVAT 2012 m. gegužės 18 d. nutartį administracinėje byloje Nr. A662-1480/2012, LVAT 2014 m. sausio 28 d. nutartį administracinėje byloje Nr. A556-334/2014, LVAT 2021 m. spalio 20 d. nutartį administracinėje byloje Nr. R-14-1062/2021 ir kt.).

4. Legislatyvinių omisijų konstitucingumo kontrolė Lietuvos Konstitucinio Teismo praktikoje

Konstitucinio Teismo nutarimų, kuriuose nuspręsta, kad ginčytas teisės aktas prieštarauja Konstitucijai dėl to, kad jame esama Konstitucijos draudžiamos teisės spragos, rezoliucinės dalys skiriasi nuo kitų, kiek labiau įprastų. Tokiuose Konstitucinio Teismo nutarimuose teisės aktas ar jo dalis ne tiesiog pripažįstami prieštaraujantys Konstitucijai, o nutarimo rezoliucinėje dalyje aiškiai nurodoma, kad jis prieštarauja Konstitucijai „tiek, kiek jame <...> nenustatyta“ ar „tiek, kiek jame nėra reguliuojama <...>“. Taigi pati Konstitucinio Teismo nutarimo rezoliucinės dalies formuluotė įspėja teisėkūros subjektą, kad, įgyvendinamas tokį nutarimą, dabar jau jis tikrai privalės tą kažką nustatyti prieštaraujančiu Konstitucijai pripažintame teisės akte.

Tiesa, ir tokia lengvai atpažįstama formuluotė nereiškia, jog tokiame nutarime Konstitucinis Teismas tikrai konstatavo legislatyvinės omisijos buvimą. Minėtoji formuluotė, jog tam tikra teisės akto dalis prieštarauja Konstitucijai „tiek, kiek joje nenustatyta <...>“, gali būti vartojama ir tada, kai tam tikra taisyklė tiriamame teisės akte nėra nustatyta eksplicitiškai, ir tai reiškia, kad jame yra implicitiškai įtvirtinta priešingo turinio taisyklė, kuri neatitinka Konstitucijos reikalavimų (Staugaitytė, 2007, p. 333).

Aiškindamas tokių situacijų skirtumą nuo legislatyvinės omisijos buvimo, Konstitucinis Teismas tame pačiame 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendime yra pateikęs privatinės ir viešosios teisės pavyzdžius. Antai privatinėje teisėje dominuoja principas „viskas, kas neuždrausta, yra leidžiama“, taigi nesant eksplicitiškai įtvirtinto atitinkamo draudimo, tam tikras teisės subjektų elgesys yra leidžiamas ir tai išplaukia implicitiškai iš atitinkamo eksplicitinio teisinio reguliavimo nebuvimo; viešojoje teisėje atvirkščiai – vadovaujantis principu, jog „viskas, kas neleidžiama, yra draudžiama“, eksplicitiškai neįtvirtinus tam tikros taisyklės, reiškia, jog iš atitinkamo teisės akto kyla implicitinis draudimas. Abiem atvejais nėra pagrindo konstatuoti, kad, nenustačius tam tikros taisyklės, esama legislatyvinės omisijos, nes tos taisyklės nebuvimą užpildo implicitinis reguliavimas.

Kai kuriuose Konstitucinio Teismo nutarimuose pareiškėjai patys stengiasi identifikuoti legislatyvinių omisijų buvimą ir į Konstitucinį Teismą kreipiasi su konkrečiu prašymu ištirti teisinio reguliavimo konstitucingumą būtent šiuo aspektu. Kaip minėta, Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje yra suformuluoti atitinkami reikalavimai kreipimuisi dėl legislatyvinės omisijos (įrodyti, kad santykiai reguliuojami, tik nepakankamai, kad poreikis juos reguliuoti išsamiau kyla iš Konstitucijos, įrodyti, kad būtent tame teisės akte tai turėtų būti padaryta). Gavęs tokį prašymą, Konstitucinis Teismas tiria ir konstatuoja, kad arba nurodytas teisinis reguliavimas iš tiesų prieštarauja Konstitucijai „tiek, kiek jame nenustatyta <...>“, arba, išsiaiškinęs ginčijamo teisinio reguliavimo turinį, prieina prie išvados, kad pareiškėjo abejonės dėl legislatyvinės omisijos egzistavimo buvo ne-

pagrįstos (2009 m. kovo 2 d. nutarimas) ar kad jame „pareiškėjo preziumuojamos legislatyvinės omisijos nėra“ (2016 m. sausio 25 d. nutarimas).

Kitais atvejais pats Konstitucinis Teismas, vertindamas pareiškėjo nurodyto teisinio reguliavimo konstitucingumą, „aptinka“ situacijas, kurios pagal Konstituciją yra neleistinos, ir jei tokios situacijos yra nulemtos ginčijamo teisinio reguliavimo, tai būna pagrindas konstatuoti jo neatitiktį Konstitucijai. Antai 2009 m. gruodžio 11 d. nutarime dėl mokėjimo už darbą vidaus tarnybos sistemos pareigūnams Konstitucinis Teismas konstatavo, kad pagal Konstituciją negali būti tokių situacijų, kad valstybės tarnautojui, kuris dirba poilsio, švenčių dienomis, nakties metu, dirba kenksmingomis, labai kenksmingomis ar pavojingomis darbo sąlygomis, atlieka įprastą darbo krūvį viršijančią veiklą ar papildomas užduotis, atliekamas viršijant nustatytą darbo trukmę, būtų nemokama. Atsižvelgiant į tai, Valstybės tarnybos įstatymo VI skyrius tiek, kiek jame nebuvo nustatyta teisinio reguliavimo, pagal kurį būtų buvę galima teisingai atlyginti už darbą vidaus tarnybos sistemos pareigūnams, dirbusiems poilsio ir švenčių dienomis, nakties metu, atlikusiems papildomas užduotis viršijant nustatytą darbo trukmę, kai jiems išmokėtinų priedų ir priemokų suma viršijo nustatytą ribą, pripažintas prieštaravusiu Konstitucijai. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad ginčijamame teisės akte atitinkami santykiai – atlyginimas už darbą kenksmingomis sąlygomis ir neįprastu metu – buvo reguliuojami, tačiau, kaip pastebėjo Konstitucinis Teismas, nepakankamai.

Legislatyvinės omisijos buvimą gali lemti ir atitinkamo reguliavimo trūkumas poįstatyminiame teisės akte, kai poreikis nustatyti tokį teisinį reguliavimą kyla ne iš Konstitucijos, o iš įstatymo.

Būtent tokią legislatyvinę omisiją nurodė Konstitucinis Teismas 2020 m. liepos 8 d. nutarime dėl kompensacijos už naudojimąsi įstatymu tinklų operatorių naudai nustatytais servitutais apskaičiavimo, konstatavęs, kad Elektros energetikos įstatyme nustačius asmenų teisę gauti vienkartinę kompensaciją už naudojimąsi tinklų operatorių naudai nustatytais žemės servitutais, apskaičiuojamą pagal Vyriausybės patvirtintą tokių kompensacijų apskaičiavimo ir mokėjimo tvarką, tačiau Vyriausybės nutarime nenustačius šių kompensacijų apskaičiavimo ir mokėjimo tvarkos, nėra užtikrinamas realus minėtos teisės įgyvendinimas. Pasirėmęs oficialiąja konstitucine legislatyvinės omisijos doktrina, Konstitucinis Teismas atitinkamą Vyriausybės nutarimą pripažino prieštaraujančiu įstatymui.

Tai, kad ginčytas teisinis reguliavimas prieštarauja Konstitucijai dėl jame esančios legislatyvinės omisijos, Konstitucinis Teismas gali konstatuoti ir tada, kai atitinkamame nutarime apie jos buvimą net neužsimena nei pareiškėjas, nei pats Konstitucinis Teismas, ir toks terminas atitinkamame nutarime apskritai nevartojamas. Tiesa, tokiais „tyliais“ legislatyvinės omisijos atvejais pareiškėjas savo prašymą dažniausiai formuluoja taip, kad Konstitucinio Teismo prašo ištirti atitinkamo ginčijamo teisinio reguliavimo konstitucingumą tuo aspektu, jog jame „nėra nustatyta“ tai, kas pareiškėjo nuomone, turėtų būti nustatyta.

Konstitucinis Teismas tokiu atveju aiškindamas Konstitucijos nuostatas suformuluoja atitinkamą iš Konstitucijos kylantį reikalavimą ir nutarimą užbaigia legislatyvinių omisijų atveju vartojama ta pačia formuluote, jog tirtas teisinis reguliavimas iš tiesų prieštarauja Konstitucijai „tiek, kiek jame nenustatyta <...>“, tiesa, nebūtinai pritardamas pareiškėjo nurodytai prieštaravimo apimčiai.

Vienas iš tokių pavyzdžių galėtų būti Konstitucinio Teismo 2021 m. kovo 19 d. nutarimas, kuriame prieštaraujančiu Konstitucijai pripažintas teisinis reguliavimas, pagal kurį nebuvo galima atlyginti asmeniui patirtų advokato išlaidų bylose, kuriose priimamas išteisinamasis nuosprendis arba kurios nutraukiamos, nenustačius nusižengimo sudėties.

Konstitucinis Teismas šiame nutarime, prieš prieidamas prie tokios galutinės išvados, konstatavo, kad iš Konstitucijos kyla pareiga numatyti atsižvelgiant į bylos aplinkybes būtinų ir pagrįstų išlaidų šiai teisei įgyvendinti atlyginimą asmeniui, kuriam nėra taikoma teisinė atsakomybė, nes nenustatyta, kad jis padarė teisės pažeidimą. Taigi nesant tokio pagal Konstituciją reikalaujamo teisinio reguliavimo, šioje byloje konstatuota, kad atitinkami teisė aktai prieštarauja Konstitucijai.

Išvados

1. Tai, kad Konstitucinis Teismas turi kompetenciją tirti Konstitucijos draudžiamų teisės spragų atitiktį Konstitucijai, paaiškėjo Konstitucinio Teismo antrojo veiklos dešimtmečio pradžioje. Šią savo kompetenciją Konstitucinis Teismas išvedė iš konstitucinių įgaliojimų vykdyti teisingumą ir užtikrinti Konstitucijos viršenybę teisės sistemoje, taip pat siekdamas kuo geresnės žmogaus teisių ir laisvių apsaugos, nes ne tik konkretus teisinis reguliavimas, bet ir tam tikro Konstitucijos suponuojamo teisinio reguliavimo nebuvimas gali lemti žmogaus teisių ir laisvių pažeidimus. Konstitucinis Teismas imperatyviai nurodė ir tai, kad legislatyvinės omisijos egzistavimas įmanomas tik tais atvejais, kai atitinkami visuomeniniai santykiai jau pradėti reguliuoti, nes, apsiimdamas tirti teisėkūros subjektų neveikimą (t. y. net nepradėjimą reguliuoti tam tikrų santykių), jis net neturėtų ko šalinti iš teisės sistemos kaip prieštaraujančio Konstitucijai ir paneigtų Konstitucijos 107 straipsnio, reglamentuojančio Konstitucinio Teismo nutarimų teisinius padarinius, veikimą.
   Kartu Konstitucinis Teismas pabrėžė teismų pareigą užpildyti legislatyvines omisijas *ad hoc* pagal kompetenciją sprendžiant bylas dėl individualaus visuomeninio santykio ir taikant teisę.
2. Įgalinęs save tirti legislatyvinių omisijų konstitucingumą, Konstitucinis Teismas suformulavo ir tam tikrus reikalavimus subjektams, siekiantiems užginčyti teisinio reguliavimo konstitucingumą būtent dėl to, kad jame nėra kažkas nustatyta. Kreipdamasis į Konstitucinį Teismą su prašymu patikrinti, ar teisi-

niame reguliavime nėra legislatyvinės omisijos, pareiškėjas turi pagrįsti, kad jo preziumuojamo trūkstamo teisinio reguliavimo niekur nėra nustatyta nei eksplicitiškai, nei implicitiškai, įrodyti, kad tokio reguliavimo poreikis kyla iš Konstitucijos, taip pat argumentuoti, kodėl toks teisinis reguliavimas turi būti nustatytas būtent jo ginčijamame teisės akte ir būtent toje teisės akto dalyje.

3. Po legislatyvinės omisijos doktrinos suformulavimo Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendime buvo priimta nemažai Konstitucinio Teismo nutarimų, kuriuose įvairiais aspektais buvo nustatyta legislatyvinė omisija, net ne visais atvejais *expressis verbis* įvardijus, jog kalbama būtent apie legislatyvinę omisiją. Gana dažnai konstatuojant legislatyvinės omisijos buvimą buvo konstatuojamas ir teisinės valstybės principo pažeidimas. Konstituciniame Teisme buvo nagrinėjama daug bylų, kuriose dėl legislatyvinės omisijos buvo pripažinti Konstitucijos straipsnių, įtvirtinančių pagrindines žmogaus teises ir laisves, pažeidimai, konstatavus, kad įstatymų leidėjas nepakankamai atidžiai atliko savo pareigas, reguliuodamas tam tikrus visuomeninius santykius.
4. Legislatyvine omisija laikytina ir tokia teisės spraga, kuri atsiranda Konstituciniam Teismui suformulavus atitinkamas oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatas, kurios suponuoja tam tikro teisinio reguliavimo nustatymą. Kadangi įstatymų leidėjas ar kitas teisėkūros subjektas yra saistomas ne tik Konstitucinio Teismo nutarimo rezoliucinės dalies, bet ir visos nutarimo nuostatų visumos, o Konstitucinio Teismo pateikiamas Konstitucijos nuostatų aiškinimas turi Konstitucijos teisinę galią, ne tik tiesiai iš Konstitucijos, bet ir iš oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatų kylančios pareigos nustatyti tam tikrą teisinį reguliavimą nepaisymas reiškia Konstitucijos pažeidimą.

Šaltinių sąrašas

Norminiai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Lietuvos aidas*, 1992-11-10, 220-0; *Valstybės žinios,* 1992, 33-1014 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
2. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas. *TAR*, 2016, 2016-16849.
3. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios,* 2000, 74-2262 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

Specialioji literatūra

1. Andrey, G. S. (1991). The Missing Half of *Missouri v Jenkins*: Determining the Scope of a Judicial Desegregation Remedy. *University of Chicago Legal Forum,* 1, 253–273.
2. Brewer-Carías, A. R. (2012). Constitutional Courts as Positive Legislators. In *General Reports of the XVIIIth Congress of the International Academy of Comparative Law / Rapports Généraux du XVIIIème Congrès de l'Académie Internationale de Droit Comparé* (eds. K. B. Brown, D. V. Snyder), Washington.

3. Dixon, R., Landau, D. (2021). *Abusive Constitutional Borrowing: Legal globalization and the subversion of liberal democracy*. Oxford: Oxford University Press.
4. Jarašiūnas, E. (2002). Konstitucija ir įstatymas: kelios interpretavimo problemos. *Konstitucijos aiškinimas ir tiesioginis taikymas. Baltijos ir Skandinavijos konferencijos medžiaga*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 234–257.
5. Jarašiūnas, E., Spruogis E. (2007). Legislatyvinės omisijos problemos konstitucinėje jurisprudencijoje. *Konstitucinė jurisprudencija*, 4(8), 369–406.
6. Mendes, G. (2008). Constitutional Jurisdiction in Brazil: the Problem of Unconstitutional Legislative Omission [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.stf.jus.br/repositorio/cms/portalStfInternacional/portalStfAgenda_pt_br/anexo/Jurisdicao_Constitucional_no_Brasil_Omissao_Legislativa_incostitucional1.pdf
7. Möllers, Ch. (2013). *The Three Branches: A Comparative Model of Separation of Powers*. Oxford: Oxford University Press.
8. Palazzo, N. (2020). Law-making power of the Constitutional Court of Italy. In *Judicial Law-Making in European Constitutional Courts* (ed. M. Florczak-Wątor). Routledge, 46–70.
9. Sinkevičius, V. (2017). Legislatyvinė omisija Konstitucinio Teismo nutarimuose: kai kurie diskusiniai klausimai. *Jurisprudencija*, 24(2), 238–255.
10. Staugaitytė, V. (2007). Konstitucinio Teismo nutarimų tipai ir jų poveikio teisės sistemai bei teisės taikymo praktikai ypatumai. *Konstitucinė jurisprudencija*, 4(8), 330–362.
11. Zeidler, W. (1987). Federal Constitutional Court of the Federal Republic of Germany: Decisions on the Constitutionality of Legal Norms. *Notre Dame Law Review*, 62(4), 504–525.

Teismų praktika

Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai

1. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2007 m. rugsėjo 11 d. sprendimas byloje *L. prieš Lietuvą,* pareiškimas Nr. 27527/03.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija

1. Konstitucinio Teismo 2004 m. balandžio 16 d. sprendimas. *Valstybės žinios*, 57-2006.
2. Konstitucinio Teismo 2001 m. sausio 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 10-295.
3. Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas. *Valstybės žinios*, 88-3475, atitaisymas – *Valstybės žinios*, 137.
4. Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 6 d. sprendimas. *Valstybės žinios*, 45-2031.
5. Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 13 d. sprendimas. *Valstybės žinios*, 48-2133.
6. Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 6 nutarimas. *Valstybės žinios*, 65-2400.
7. Konstitucinio Teismo 2009 m. kovo 2 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 25-988.
8. Konstitucinio Teismo 2009 m. gruodžio 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 148-6632.
9. Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 118-5564.
10. Konstitucinio Teismo 2016 m. sausio 25 d. nutarimas. *TAR*, 1547.
11. Konstitucinio Teismo 2019 m. sausio 11 d. nutarimas. *TAR*, 439.

12. Konstitucinio Teismo 2019 m. gruodžio 11 d. sprendimas Nr. KT64-A-S50/2019 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2010/content
13. Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 8 d. nutarimas. *TAR*, 15246.
14. Konstitucinio Teismo 2021 m. kovo 19 d. nutarimas. *TAR*, 5546.

Lietuvos Respublikos vyriausiojo administracinio teismo aktai
1. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2010 m. lapkričio 29 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A^{858}-1452/2010.
2. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. gegužės 27 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. R^{756}-57/2011.
3. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. liepos 18 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. R^{146}-2/2011.
4. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. gegužės 18 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A^{662}-1480/2012.
5. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. sausio 28 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A^{556}-334/2014.
6. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2021 m. spalio 20 d. nutartis administracinėje byloje Nr. R-14-1062/2021.

Užsienio valstybių konstitucinių ir jiems prilygintų teismų sprendimai
1. Federalinio Konstitucinio Teismo 1981 m. sausio 14 d. sprendimas byloje BVerfGE 56, 54.
2. Federalinio Konstitucinio Teismo 1957 m. vasario 20 d. sprendimas byloje BVerfGE 6, 257.
3. Federalinio Konstitucinio Teismo 1993 m. gegužės 28 d. sprendimas byloje BVerfGE 88, 203.
4. Indijos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. gegužės 4 d. sprendimas byloje *Vishwa Jagriti Mission through President v. Central Government through Cabinet Secretary and Others* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://indiankanoon.org/doc/301513/
5. Indijos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. vasario 11 d. sprendimas byloje *The University of Kerala v. The Council of Principals of College of Kerala and Others case* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://judis.nic.in/supremecourt/imgs1.aspx?filename=33739
6. Italijos Konstitucinio Teismo 1986 m. birželio 12 d. sprendimas byloje Nr. 144/1983.
7. Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo Teismo 1954 m. gegužės 17 d. sprendimas byloje *Brown v. Board of Education*, 347 U. S. 483 [interaktyvus] Prieiga per internetą: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/347/483/case.html
8. Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo Teismo 1990 m. balandžio 18 d. sprendimas byloje *Missouri v. Jenkins*, 495 U. S. 33 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://caselaw.findlaw.com/us-supreme-court/495/33.html

Kiti šaltiniai
1. General Report of the XIVth Congress of the Conference of European Constitutional Courts on Problems of Legislative Omission in Constitutional Jurisprudence. [Interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.venice.coe.int/files/Bulletin/SpecBull-legislative-omission-e.pdf

Konstitucinis Teismas kaip žmogaus teisių apsaugos institucija

Dovilė Pūraitė-Andrikienė
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedros docentė
Socialinių mokslų (teisė) daktarė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius
El. paštas: dovile.puraite-andrikiene@tf.vu.lt
ORCID: 0000-0001-6964-1568

Pagrindiniai žodžiai: Konstitucinis Teismas, žmogaus teisių apsauga, žmogaus teisių gynimas, individualus konstitucinis skundas

Įvadas

Konstitucinė teisminė kontrolė yra pagrindinis Konstitucijos veiksmingumą užtikrinantis instrumentas. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (įsteigtas 1993 m.) jau tris dešimtmečius sėkmingai vykdo šią misiją Lietuvoje. Šio teismo jurisprudencija reikšmingai prisidėjo prie sėkmingo perėjimo prie naujos, su Europos Sąjungos ir tarptautinės teisės standartais suderintos, teisės sistemos ir turėjo didelę įtaką demokratijos, teisinės valstybės ir konstitucinės santvarkos stabilumo stiprinimui Lietuvoje[1]. Taigi Konstitucinis Teismas atliko svarbų vaidmenį pereinant nuo buvusio nedemokratinio režimo prie naujos socialinės ir politinės sistemos. Vis dėlto tikrąjį valstybės demokratijos pažangos lygį vargu ar galima nustatyti kalbant apie ką nors kitą nei apie žmogaus teises ir jų realią apsaugą valstybėje ir visuomenėje.

Šiais laikais pagarba žmogaus teisėms yra kiekvienos demokratinės teisinės valstybės pagrindas. Vis didėjantį jautrumą žmogaus teisėms Europoje neabejotinai paskatino galimybė kreiptis į Europos Žmogaus Teisių Teismą (EŽTT) ir šio teismo jurisprudencija. Vidinė valstybių reakcija į šias tendencijas buvo konstitucinių teismų kompetencijos išplėtimas stiprinant fizinių ir juridinių asmenų dalyvavimą. Todėl daugumoje Europos Sąjungos valstybių (išskyrus Italiją ir Bulgariją) buvo įtvirtintas individualaus konstitucinio skundo institutas. Taigi, nors pirminė konstitucinės kontrolės funkcija buvo apsaugoti konstitucijas nuo joms prieštarau-

1 Plačiau apie tai žr.: Pūraitė-Andrikienė, 2023.

jančių įstatymų, dabar konstituciniai teismai taip pat yra svarbūs žmogaus teisių apsaugos sistemos elementai. Svarbu pabrėžti, kad konstituciniai teismai atlieka žmogaus teisių apsaugos funkciją ne tik nagrinėdami individualius konstitucinius skundus, bet ir įgyvendindami kitus savo įgaliojimus. Nagrinėdami kitų subjektų (valstybės institucijų) prašymus dėl teisės aktų konstitucingumo, konstituciniai teismai iš teisės sistemos šalina konstitucines žmogaus teises pažeidžiančius teisės aktus; formuoja oficialiąją konstitucinę doktriną žmogaus teisių srityje.

Atspindėdamas šias tendencijas, Konstitucinis Teismas ne sykį yra konstatavęs, kad Lietuvos Respublikos konstitucinė santvarka grindžiama žmogaus ir piliečio teisių ir laisvių, kaip didžiausios vertybės, prioritetu[2]. Per tris savo veiklos dešimtmečius nagrinėdamas įvairių subjektų prašymus Konstitucinis Teismas keitė Lietuvos piliečių gyvenimą išspręsdamas ne vieną konstitucinį ginčą žmogaus teisių srityje. Naujausią postūmį žmogaus teisių apsaugai ir gynimui Konstituciniame Teisme neabejotinai suteikė 2019 m. įsigaliojusi Konstitucijos pataisa dėl individualaus konstitucinio skundo įtvirtinimo[3].

Taigi šio straipsnio tikslas – atskleisti Konstitucinio Teismo vaidmenį stiprinant žmogaus teisių apsaugą ir gynimą Lietuvoje. Siekiant įgyvendinti išsikeltą tikslą darbe keliami ir sprendžiami šie uždaviniai: 1) atskleisti, kokiomis formomis Konstitucinis Teismas prisideda prie žmogaus teisių apsaugos stiprinimo; 2) išanalizuoti svarbiausias Konstitucinio Teismo išnagrinėtas konstitucinės justicijos bylas žmogaus teisių srityje ir svarbiausius oficialiosios konstitucinės žmogaus teisių doktrinos principus; 3) atskleisti, kaip Konstitucinis Teismas prisideda prie žmogaus teisių gynimo nagrinėdamas teismų bei fizinių ir juridinių asmenų prašymus ištirti teisės aktų atitiktį Konstitucijai.

Kalbant apie Konstitucinio Teismo vaidmenį žmogaus teisių apsaugoje, paminėtina, kad daugiausiai publikacijų šioje srityje buvo skirta būtent individualaus konstitucinio skundo įtvirtinimo Lietuvoje galimybėms analizuoti (Beliūnienė, 2014), (Pūraitė-Andrikienė, 2015); esama ir publikacijų, skirtų 2019 m. įtvirtintam individualaus konstitucinio skundo institutui, jo efektyvumui nagrinėti (Birmontienė, et al., 2019), (Danėlienė, 2021), (Pūraitė-Andrikienė, 2022a, 2022b). Tačiau Lietuvos teisės moksle nėra skiriama pakankamai dėmesio klausimui, kaip Konstitucinis Teismas prisidėjo prie žmogaus teisių apsaugos stiprinimo Lietuvoje iki individualaus konstitucinio skundo įtvirtinimo, taip pat beveik nėra aptariama kitų Konstitucinio Teismo vykdomos žmogaus teisių apsaugos stiprinimo formų[4]. Taigi šis straipsnis yra pirmasis mokslo darbas, kuriame bandoma atskleisti Konstitucinio Teismo indėlį į žmogaus teisių apsaugos ir gynimo stiprinimą Lietuvoje per trisde-

2 *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 1999 m. lapkričio 23 d. nutarimas.

3 Lietuvos Respublikos Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pakeitimo įstatymas (2019).

4 Kaip išimtį galima paminėti E. Jarašiūno publikaciją „Konstitucinis Teismas ir žmogaus teisių apsauga“ (Jarašiūnas, 2009).

šimt jo veiklos metų, išskiriant ir analizuojant visas šio teismo vykdomas žmogaus teisių apsaugos formas.

Siekiant užsibrėžto tikslo, visų pirma analizuoti norminiai šaltiniai: Konstitucija ir ordinarinės teisės aktai ir šių teisės aktų pakeitimai. Itin svarbią vietą šiame tyrime užima jurisprudencinių šaltinių (Konstitucinio Teismo nutarimų, išvadų ir sprendimų, kuriuose spręsti įvairūs konstituciniai ginčai žmogaus teisių srityje, formuluota oficialioji žmogaus teisių konstitucinė doktrina) analizė. Šiame darbe analizuota ir tyrimui aktuali specialioji literatūra, nagrinėjamų klausimų analizei pasirinktos tų užsienio ir Lietuvos konstitucinės teisės mokslo atstovų mintys, kurios leistų atskleisti kuo didesnę galimų požiūrių aptariama tema amplitudę. Tyrime taip pat analizuoti ir Konstitucinio Teismo metiniai pranešimai. Tyrimas atliktas derinant skirtingus, leidžiančius atskleisti tiek teorinę, tiek praktinę analizuojamo klausimo problematiką, metodus – dokumentų analizę, loginę, sisteminę, kritinę, lyginamąją, teleologinę, lingvistinę analizę.

1. Žmogaus teisių apsauga Konstituciniame Teisme: subjektyvusis ir objektyvusis elementai

Analizuojant Konstitucinio Teismo vaidmenį stiprinant žmogaus teisių apsaugą Lietuvoje, visų pirma reikėtų apsibrėžti, ką aprėpia žmogaus teisių apsaugos sistema. Siauruoju požiūriu ši sistema apima tik teisminį žmogaus teisių gynimą. Plačiuoju požiūriu į žmogaus teisių apsaugos sistemą įeina ir kvaziteisminės procedūros (pvz., kreipimaisi į ombudsmeno institucijas), o žvelgiant dar plačiau – ir kiekviena stebėjimo ir patariamoji veikla ar net sąmoningumo didinimas (angl. *awareness raising*) žmogaus teisių srityje (Pūraitė-Andrikienė, 2022a).

Minėtus žmogaus teisių apsaugos sistemos elementus galima vertinti dviem aspektais: subjektyviuoju ir objektyviuoju. Subjektyviuoju požiūriu žmogaus teisių apsauga susijusi su teisminiu ar kvaziteisminiu procesu konkrečioje byloje, kitaip tariant, su žmogaus teisių gynimu. Objektyviuoju požiūriu ji apima ir tolesnius šių procedūrų padarinius, kurie išeina už bylos ribų, taip pat ji apima papildomas priemones ar veiklą, kurių tikslas – žmogaus teisių apsauga ir jų populiarinimas (angl. *promotion*), net ir nesant konkretaus žmogaus teisių pažeidimo, labiau turint prevencinių tikslų (Somody, Vissy, 2012).

Kalbant apie konstitucinės kontrolės procedūras konstituciniuose teismuose neabejotina, kad jos visos turi objektyvųjį žmogaus teisių apsaugos elementą, kurio pirminis tikslas ne „ištaisyti“ žmogaus teisių pažeidimą, bet prisidėti prie žmogaus teisių apsaugos stiprinimo. Pavyzdžiui, nagrinėdami valstybės institucijų prašymus dėl teisės aktų konstitucingumo, konstituciniai teismai iš teisės sistemos šalina konstitucines žmogaus teises pažeidžiančius teisės aktus; formuoja oficialiąją konstitucinę doktriną žmogaus teisių srityje. Lietuvos Konstitucinis Teismas

tokia objektyviąją žmogaus teisių apsaugą visų pirma atlieka nagrinėdamas Seimo, Seimo narių grupės, Respublikos Prezidento, Vyriausybės prašymus ištirti teisės aktų atitiktį Konstitucijai (Konstitucijos 106 str. 1–3 d.).

Be abejo, konkretaus žmogaus teisių pažeidimo kontekste iš visų konstitucinių teismų įgaliojimų didžiausią tiesioginį poveikį turi individualaus konstitucinio skundo procedūra, nes yra inicijuojama fizinio ar juridinio asmens, kurio teisės galimai buvo pažeistos, išnaudojus visas teisinės gynybos (ir teismines) priemones (Konstitucijos 106 str. 4 d.). Taigi šį institutą galima drąsiai įvardyti žmogaus teisių gynimo mechanizmu subjektyviuoju požiūriu. Vis dėlto ši procedūra turi ir platesnį poveikį. Ji apima padarinius, kurie išeina už konkrečios bylos ribų, nes nutarimai individualaus konstitucinio skundo bylose Lietuvoje turi ne tik *inter parties*, bet ir *erga omnes* poveikį (Konstitucijos 107 str. 1–2 d.), sprendžiant šios rūšies bylas formuojama oficialioji konstitucinė doktrina žmogaus teisių srityje. Kaip ir kitos konstitucinės kontrolės procedūros, įgaliojimai nagrinėti individualius konstitucinius skundus turi ir objektyvųjį žmogaus teisių apsaugos elementą. Taigi individualaus konstitucinio skundo institutas apima tiek objektyvųjį, tiek subjektyvųjį žmogaus teisių apsaugos elementus.

Panašiai gali būti įvertinti ir tie atvejai, kai į Konstitucinį Teismą, sustabdę konkrečios bylos nagrinėjimą, kreipiasi bendrosios kompetencijos ar administraciniai teismai (Konstitucijos 110 str.). Konstitucinio Teismo nutarimas, priimtas teismo inicijuotoje konstitucinės justicijos byloje, turės tiesioginių padarinių tos administracinės, baudžiamosios ar civilinės bylos šalių teisėms, t. y. subjektyvųjį žmogaus teisių elementą, tačiau taip pat teismų inicijuotose bylose priimtais nutarimais iš teisės sistemos gali būti pašalinti konstitucines žmogaus teises pažeidžiantys teisės aktai, suformuluota oficialioji konstitucinė doktrina žmogaus teisių srityje.

Taigi Lietuvoje Konstitucinis Teismas, nagrinėdamas Seimo, Seimo narių grupės, Respublikos Prezidento, Vyriausybės prašymus dėl teisės aktų atitikties Konstitucijai, prisideda prie žmogaus teisių apsaugos stiprinimo objektyviuoju aspektu[5], o nagrinėdamas teismų, taip pat fizinių bei juridinių asmenų prašymus –

5 Objektyviuoju aspektu prie žmogaus teisių apsaugos Konstitucinis Teismas tam tikrais atvejais taip pat prisideda ir teikdamas išvadas Konstitucijos 105 str. 3 d. nurodytais klausimais. Išvadose tam tikrais atvejais taip pat suformuluojama oficialioji konstitucinė doktrina žmogaus teisių srityje. Pavyzdžiui, Konstitucinio Teismo 2017 m. gruodžio 19 d. išvadoje dėl Seimo nario K. Pūko veiksmų Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad viena iš pagal Konstitucijos 29 straipsnį draudžiamo diskriminavimo (kartu ir žmogaus orumo žeminimo) formų yra priekabiavimas, be kita ko, priekabiavimas dėl lyties ir seksualinis priekabiavimas. Priekabiavimas dėl lyties suprantamas kaip nepriimtinas ar nepageidaujamas fiziniais, verbaliniais ar neverbaliniais veiksmais (be kita ko, prisilietimais, gestais, žodžiu, raštu ar vaizdu) išreikštas elgesys, susijęs su lytimi, kuriuo, be kita ko, siekiama pažeminti arba žeminamas žmogaus orumas, siekiama sukurti arba kuriama asmenį, su kuriuo taip elgiamasi, bauginanti, priešiška, žeminanti ar žeidžianti aplinka. Seksualinio priekabiavimo, kuris yra viena iš priekabiavimo dėl lyties formų, skiriamasis bruožas yra asmeniui, prie kurio priekabiaujama, nepageidaujamas seksualinio pobūdžio elgesys.

subjektyviuoju ir objektyviuoju aspektais, t. y. prisideda tiek prie žmogaus teisių apsaugos, tiek prie jų gynimo.

2. Objektyvusis žmogaus teisių apsaugos elementas Konstituciniame Teisme: Konstitucijai prieštaraujančių teisės aktų šalinimas iš teisės sistemos ir oficialiosios konstitucinės žmogaus teisių doktrinos formavimas

Konstitucinis Teismas, nagrinėdamas įvairių subjektų prašymus, priėmė ne vieną baigiamąjį aktą, kuriais keitė Lietuvos piliečių gyvenimą tiek šalindamas konstitucines žmogaus teises pažeidžiančius teisės aktus iš teisės sistemos, tiek formuluodamas oficialiąją doktriną žmogaus teisių srityje. Pavyzdžiui, savo nutarimais Konstitucinis Teismas teisiškai sulygino bažnytinę ir civilinę santuoką[6], pripažino mirties bausmę prieštaraujančia Konstitucijai[7], apgynė pensininkų teisę į visą senatvės pensiją[8], taip pat konstitucinę teisę kreiptis į teismą[9], įtvirtino piliečių teisę kandidatuoti rinkimuose nebūnant politinės partijos nariu[10], atskleidęs konstitucinę šeimos sampratą, pagal kurią pirmenybė teikiama šeimos santykių turiniui, o ne jų išraiškos formai, Konstitucinis Teismas taip pat apsaugojo Lietuvos šeimas nuo diskriminacijos[11] , taip pat apgynė dirbančių motinų teisę į mokamas atostogas ir maksimalią motinystės pašalpą per šias atostogas[12] ir kt.

Konstitucinis Teismas taip pat sprendė daug reikšmingų bylų, susijusių su pažeidžiamų visuomenės grupių teisių apsauga. Pavyzdžiui, Konstitucinis Teismas reikšmingai prisidėjo prie kovos su diskriminacija dėl lyties[13], negalios[14] ir amžiaus[15], taip pat prie vaiko teisų apsaugos[16]. Konstitucinio Teismo jurisprudencija taip pat prisidėjo prie laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų teisių apsaugos[17]. Konstitucinis Teismas sprendė ir keletą svarbių bylų, susijusių su pažeidžia-

6 *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 1994 m. balandžio 21 d. nutarimas.
7 Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas.
8 Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas.
9 *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas.
10 *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 2007 m. vasario 9 d. nutarimas.
11 Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas.
12 *Inter alia,* Konstitucinio Teismo 2016 m. kovo 15 d. nutarimas.
13 Konstitucinio Teismo 2017 m. gruodžio 19 d. išvada.
14 Konstitucinio Teismo 2018 m. birželio 6 d. nutarimas.
15 Konstitucinio Teismo 2020 m. birželio 3 d., 2021 m. vasario 12 d. nutarimai.
16 Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 8 d. nutarimas.
17 Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 24 d., 2015 m. vasario 26 d. nutarimai.

mų grupių, kurių pažeidžiamumą lėmė jų kaip mažumos statusas, apsauga. Šiame kontekste ypač svarbūs buvo Teismo sprendimai LGBTQI asmenų teisių[18] ir tautinių mažumų statuso[19] klausimais. Taigi Teismo konstitucinė jurisprudencija atskleidė, kad visuomenėje vyraujantys stereotipai negali būti konstitucinis pagrindas paneigti pagrindines asmens ar asmenų grupės teises demokratinėje teisinėje valstybėje[20]. Pažymėtina ir tai, kad Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad Konstitucijos 29 straipsnio 2 dalis negali būti suprantama kaip įtvirtinanti baigtinį nediskriminavimo pagrindų sąrašą; priešingu atveju būtų sudarytos prielaidos paneigti šio straipsnio 1 dalyje laiduojamą visų asmenų lygybę įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms, t. y. pačią konstitucinio asmenų lygiateisiškumo principo esmę[21]. Pavyzdžiui, kaip Konstitucijos 29 straipsnio nuostatose implicitiškai įtvirtintą asmens teisę Konstitucinis Teismas yra išskyręs asmens teisę nebūti diskriminuojam dėl jo amžiaus[22], taip pat asmens teisę nebūti diskriminuojamam dėl jo lytinės tapatybės ir (ar) seksualinės orientacijos[23].

Tai tik keletas pavyzdžių, per trisdešimt Konstitucinio Teismo veiklos metų išspręsta daug svarbių konstitucinių ginčų žmogaus teisių apsaugos srityje. Tačiau išspręsti ginčai – praeities dalykas; ateičiai lieka doktrinos, kurių pagrindu tie ginčai išspręsti (Kūris, 2023). Konstitucinė žmogaus teisių doktrina nėra statiška. Ji nuolat vystosi kartu su valstybe, reaguodama į kylančius iššūkius ir taip įkūnija gyvosios konstitucijos idėją. Konstituciniam Teismui dažnai teko nagrinėti bylas, kuriose kelti įvairių atskirų konstitucinių teisių aiškinimo klausimai. Per visą veiklos laikotarpį šiam teismui teko formuluoti oficialiąją konstitucinę doktriną dėl įvairių politinių, pilietinių, socialinių, ekonominių ir kultūrinių teisių turinio ir šių teisių įgyvendinimo ribų.

Nedideliame straipsnyje neįmanoma aprėpti per tris dešimtmečius suformuluotos plačios oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatų žmogaus teisių srityje. Vis dėlto galima išskirti tam tikrus pagrindinius per visą Konstitucinio Teismo veiklos laikotarpį suformuluotos šios doktrinos principus: 1) draudžiama keisti Konstituciją taip, kad būtų sunaikintas prigimtinis žmogaus teisių pobūdis; 2) valstybė turi užtikrinti, kad žmogaus teisių nepažeistų ne tik valstybės institucijos ir pareigūnai, bet ir privatūs asmenys, t. y. pareiga užtikrinti ne tik vertikaliąją,

18 Konstitucinio Teismo 2019 m. sausio 11 d. nutarimas.

19 Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 21 d. nutarimas; Konstitucinio Teismo 2009 m. lapkričio 6 d. sprendimas; Konstitucinio Teismo 2014 m. vasario 27 d. sprendimas.

20 Plačiau apie pažeidžiamų asmenų grupių apsaugą Konstituciniame Teisme žr. Pūraitė-Andrikienė, 2022c.

21 Konstitucinis Teismo 2020 m. birželio 3 d. nutarimas.

22 Konstitucinio Teismo 2020 m. birželio 3 d., 2021 m. vasario 12 d. nutarimai.

23 Konstitucinio Teismo 2019 m. sausio 11 d. nutarimas.

bet ir horizontaliąją žmogaus teisių apsaugą; 3) valstybė turi ne tik negatyvią, bet ir pozityvią atsakomybę žmogaus teisių apsaugos srityje; 4) Konstitucijoje įtvirtintos žmogaus teisės ir laisvės sudaro vientisą sistemą, todėl nė viena teisė negali būti aiškinama taip, kad būtų paneigta kita teisė; 5) naudojimasis konstitucinėmis teisėmis ir laisvėmis gali būti ribojamas tik įstatymu, ribojimai turi būti būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises ir laisves ar kitus konstituciškai svarbius tikslus, ribojimais neturi būti paneigiama teisių ir laisvių prigimtis ir esmė, turi būti paisoma konstitucinio proporcingumo principo (Žalimas, 2015). Toliau analizuojamos svarbiausios paminėtais aspektais suformuluotos oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos.

Prigimtinis žmogaus teisių pobūdis. Turbūt reikšmingiausias prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių sampratai plėtoti oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje baigiamasis aktas – Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas, kuriuo pripažinta, kad Baudžiamajame kodekse numatyta mirties bausmė prieštarauja Konstitucijai. Šiame nutarime konstatuota, jog prigimtinis žmogaus teisių pobūdis reiškia, kad jos yra neatskiriamos nuo individo, nesusietos nei su teritorija, nei su tauta. Prigimtines teises žmogus turi nepriklausomai nuo to, ar jos yra įtvirtintos valstybės teisės aktuose, ar nėra. Šias teises turi kiekvienas, o tai reiškia, kad jas turi ir geriausieji, ir blogiausieji žmonės.

Žmogaus teisių ir laisvių prigimtinio pobūdžio pripažinimo principo turinys toliau plėtotas, *inter alia*, Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarime, kuriame konstatuota, kad Konstitucijos 18 straipsnyje nėra įvardytos konkrečios prigimtinės žmogaus teisės ir laisvės – jos įtvirtintos kituose Konstitucijos straipsniuose (jų dalyse). Šiame nutarime konstatuota ir tai, kad Konstitucijoje įtvirtintas žmogaus teisių ir laisvių prigimtinio pobūdžio pripažinimo principas reiškia, kad žmogui priklauso nuo jo asmens neatskiriamos ir iš jo neatimamos teisės ir laisvės, kad žmogus jas turi *ipso facto*. Konstitucinis žmogaus teisių ir laisvių prigimtinio pobūdžio pripažinimas suponuoja tai, jog negali būti nustatyta tokia šių teisių ir laisvių įgyvendinimo tvarka, kad jų įgyvendinimas priklausytų nuo teise nepagrįstų valstybės institucijų, pareigūnų ar kitų asmenų sprendimų.

Svarbu pažymėti, kad savo jurisprudencijoje Konstitucinis Teismas prigimtiniam žmogaus teisių ir laisvių pobūdžiui yra suteikęs ypatingą statusą. 2014 m. liepos 11 d. nutarime Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis, demokratija ir valstybės nepriklausomybė yra tokios konstitucinės vertybės, kurios sudaro Konstitucijos, kaip visuomenės sutarties, ir ja grindžiamo Tautos bendro gyvenimo, pačios Lietuvos valstybės pamatą. Niekas negali paneigti Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių šias pamatines konstitucines vertybes, nes tai reikštų pačios Konstitucijos esmės paneigimą. Todėl net paisant iš pačios Konstitucijos kylančių jos keitimo apribojimų negali būti priimamos Konstitucijos pataisos, naikinančios prigimtinį žmogaus teisių ir laisvių pobūdį.

Taigi Konstitucinis Teismas konstatavo akivaizdų dalyką: niekas neturi ir negali turėti įgaliojimų panaikinti prigimtinių žmogaus teisių, kylančių iš prigimtinio žmogaus orumo. Mokslinėje literatūroje pabrėžiama, kad Konstitucijos 18 straipsnio nuostata „Žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės", būdama bene pati abstrakčiausia Konstitucijos nuostata, tokia nebėra tik dėl Konstitucinio Teismo, kaip vienintelio oficialaus Konstitucijos aiškintojo, veiklos (Žalimas, 2017, p. 304).

Valstybės pareiga užtikrinti ne tik vertikaliąją, bet ir horizontaliąją žmogaus teisių apsaugą, valstybė turi ne tik negatyvią, bet ir pozityvią atsakomybę žmogaus teisių apsaugos srityje. Konstitucinis Teismas ne kartą konstatavo, kad prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių įtvirtinimas Konstitucijoje suponuoja įstatymų leidėjo, kitų teisėkūros subjektų pareigą leidžiant asmens ir valstybės santykius reguliuojančius teisės aktus vadovautis žmogaus teisių ir laisvių prioritetu, nustatyti pakankamas žmogaus teisių ir laisvių apsaugos ir gynimo priemones, jokiu būdu šių teisių ir laisvių nepažeisti ir neleisti, kad jas pažeistų kiti[24].

Konstitucinis Teismas 2004 m. gruodžio 29 d. nutarime asmens konstitucines teises, analizuodamas Konstitucijos 28 straipsnio, įtvirtinančio, jog įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos, įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių, atskleidė, kad konstitucines teises vertina ir kaip veikiančias ne tik vertikaliuoju, bet ir horizontaliuoju lygmeniu. Teismas konstatavo, kad Konstitucijoje yra įtvirtinta tokia žmogaus teisių ir laisvių samprata, kad vienų asmenų teisės ir laisvės sugyvena su kitų asmenų teisėmis ir laisvėmis, kad įgyvendindamas savo teises ir laisves žmogus privalo laikytis Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių. Interpretuodamas konstitucines teisių gynimo garantijas ir Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalies nuostatas, Konstitucinis Teismas ne kartą pabrėžė, kad asmens teisės turėtų būti ne formaliai, o realiai ir veiksmingai ginamos ne tik nuo valdžios institucijų ar pareigūnų, bet ir nuo privačių asmenų neteisėtų veiksmų[25].

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje atskleista ir oficialioji konstitucinė valstybės pareigos užtikrinti žmogaus teisių ir laisvių apsaugą ir gynimą doktrina. Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarime konstatuota, kad Konstitucija – antimažoritarinis aktas; ji gina individą. Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje ne kartą pabrėžė, kad valstybė yra konstituciškai įpareigota teisinėmis, materialinėmis, organizacinėmis priemonėmis užtikrinti žmogaus teisių ir laisvių gynimą nuo neteisėto kėsinimosi ar ribojimo, nustatyti pakankamas žmogaus teisių ir laisvių apsaugos ir gynimo priemones. Pagal Konstituciją valstybė ne tik turi užtikrinti žmogaus teisių ir laisvių gynimą nuo kitų asmenų neteisėtų

24 Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas.

25 Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarimas.

kėsinimųsi, bet ir jokiu būdu neleisti, kad į jas neteisėtai kėsintųsi, jas pažeistų pačios valstybės institucijos ar pareigūnai[26].

Konstitucijoje įtvirtintos žmogaus teisės ir laisvės sudaro vientisą sistemą, todėl nė viena teisė negali būti aiškinama taip, kad būtų paneigta kita teisė. Konstitucinis Teismas 1997 m. vasario 13 d. nutarime yra pažymėjęs, kad tarp, viena, asmens teisių ir laisvių ir, antra, visuomenės interesų neretai kyla konfliktų, o kartais atsiranda ir prieštaravimų, kad demokratinėje visuomenėje tokie prieštaravimai sprendžiami derinant skirtingus interesus ir siekiant nepažeisti jų pusiausvyros ir kad vienas iš interesų derinimo būdų yra asmens teisių ir laisvių įgyvendinimo ribojimas. Vėlesnėje savo jurisprudencijoje Konstitucinis Teismas konstatavo ir tai, kad Konstitucijoje įtvirtintos žmogaus teisės ir laisvės sudaro vieningą ir darnią sistemą. Konstitucijoje yra įtvirtinta tokia žmogaus teisių ir laisvių samprata, kad vienų asmenų teisės ir laisvės sugyvena su kitų asmenų teisėmis ir laisvėmis. įgyvendindamas savo teises ir laisves žmogus privalo laikytis Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių[27].

Konstitucinis Teismas taip pat ne kartą pabrėžė, kad negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį asmuo, įgyvendindamas vieną konstitucinę teisę, netektų galimybės įgyvendinti kitos konstitucinės teisės[28]. Pavyzdžiui, Konstitucinis Teismas 2019 m. spalio 31 d. nutarime pažymėjo, kad konstituciškai būtų nepagrįsta reikalauti, kad netekęs darbo asmuo, įgyvendindamas konstitucinę teisę į aukštąjį mokslą ir kartu siekdamas pasinaudoti konstitucine teise į socialinę paramą nedarbo atveju, būtų priverstas rinktis tik tam tikrą studijų aukštojoje mokykloje formą, nors pasirinkęs ir kitą studijų formą jis galėtų suderinti studijas su profesiniu ir (ar) kitu užimtumu.

Žmogaus teisių ribojimo sąlygos. Nors kai kurios asmens teisių ir laisvių ribojimo sąlygos atskleistos ir ankstesniuose Konstitucinio Teismo nutarimuose, tačiau platesnę doktriną šiuo klausimu jis suformavo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarime, kuriame konstatuota, jog prigimtinio žmogaus teisių ir laisvių pobūdžio pripažinimo principas nepaneigia to, kad žmogaus teisių ir laisvių įgyvendinimas gali būti ribojamas. Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad pagal Konstituciją žmogaus konstitucinių teisių ir laisvių įgyvendinimą galima riboti, jeigu laikomasi šių sąlygų: tai daroma įstatymu; ribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises ir laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus; ribojimais nėra paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė; yra laikomasi konstitucinio proporcingumo principo.

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje laikomasi pozicijos, kad pagal Konstituciją pagrindinių žmogaus teisių ribojimu negalima pažeisti šių teisių es-

26 Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas.

27 Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas.

28 Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas.

mės; jeigu teisė apribojama taip, kad ją įgyvendinti pasidaro neįmanoma, jeigu ji suvaržoma peržengiant protingai suvokiamas ribas arba neužtikrinamas jos teisinis gynimas, tai yra pagrindas teigti, jog pažeidžiama pati teisės esmė, o tai tolygu šios teisės neigimui[29].

Be to, Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje konstatuota, kad reikalavimas asmens teisių ir laisvių įstatymu neriboti labiau negu reikia teisėtiems ir visuomenei svarbiems tikslams pasiekti, *inter alia*, suponuoja reikalavimą įstatymų leidėjui nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris sudarytų prielaidas pakankamai individualizuoti asmens teisių ir laisvių apribojimus: ribojantis asmens teises ir laisves įstatymo nustatytas teisinis reguliavimas turi būti toks, kad sudarytų prielaidas kiek įmanoma įvertinti individualią kiekvieno asmens situaciją ir, atsižvelgiant į visas svarbias aplinkybes, atitinkamai individualizuoti konkrečias tam asmeniui taikytinas ribojančias jo teises priemones[30].

Konstitucinis Teismas žmogaus teisių ribojimo galimybes interpretavo ir diskriminacijos draudimo kontekste, pažymėdamas, kad pagal Konstituciją nustatant žmogaus teisių ir laisvių ribojimus, būtina paisyti ir tokių iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylančių reikalavimų kaip asmenų lygiateisiškumas ir diskriminacijos draudimas. Pagal Konstituciją negali būti nustatyti tokie žmogaus teisių ir laisvių ribojimai, kurie būtų taikomi kuriai nors asmenų grupei, kuri nuo kitų grupių nesiskiria tokiais objektyviais kriterijais, kad būtų galima pateisinti nevienodo teisinio reguliavimo taikymą, taip pat negalima nustatyti tokių žmogaus teisių ir laisvių ribojimo išimčių, kurios galėtų būti vertinamos kaip diskriminacija ar privilegijos[31].

Be abejo, tam tikros teisės, pavyzdžiui, kankinimų ar vergovės draudimas, yra absoliučios ir negali būti ribojamos jokiais atvejais. Svarbu pažymėti, kad Konstitucinis Teismas, interpretuodamas Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalies nuostatas, jog asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą, suformulavo griežtą doktriną, kad teisė kreiptis į teismą yra absoliuti[32]. Konstitucinis Teismas prie absoliučių konstitucinių teisių priskiria ir Konstitucijos 31 straipsnio 6 dalyje įtvirtintą asmens teisę į gynybą, taip pat ir su šia teise siejamą teisę turėti advokatą[33].

Atkreiptinas dėmesys, kad Konstitucinio Teismo formuluojama žmogaus teisių ribojimo doktrina remiasi konstituciniais imperatyvais, kurie yra grindžiami visuotinai pripažintais kriterijais žmogaus teisių apsaugos doktrinoje, be kita ko, EŽTT jurisprudencijoje. Aptartos oficialiosios konstitucinės doktrinos nuos-

29 Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas.

30 *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 2011 m. liepos 7 d. nutarimas.

31 *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 27 d. nutarimas.

32 *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas.

33 Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 12 d. nutarimas.

tatos atskleidžia, kad Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje vadovaujamasi panašiais principais kaip ir tarptautinių žmogaus teisių apsaugos institucijų veikloje. Pažymėtina ir tai, kad Konstitucinis Teismas Konstitucijos saugomas teises interpretuoja atsižvelgdamas į tarptautinius žmogaus teisėms skirtus dokumentus, į tai, kaip asmens teises, jų turinį supranta tarptautinė bendruomenė, kuri vadovaujasi demokratiniais teisės principais.

Didžiausią įtaką Konstitucijoje įtvirtintų žmogaus teisių aiškinimui, be abejo, turi Europos žmogaus teisių konvencija (toliau – Konvencija) ir EŽTT jurisprudencija. Dar 1995 m. sausio 24 d. išvadoje Konstitucinis Teismas Konvenciją apibūdino kaip ypatingą tarptautinės teisės šaltinį, kurio tikslas kitoks negu daugumos kitų tarptautinės teisės aktų; šis tikslas yra visuotinis – siekti, kad Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje skelbiamos teisės būtų visuotinai ir veiksmingai pripažįstamos ir kad jų būtų laikomasi ginant ir toliau įgyvendinant žmogaus teises ir pagrindines laisves; tikslo požiūriu Konvencijos funkcija yra tokia pat kaip ir konstitucinių žmogaus teisių garantijų, nes Konstitucija įtvirtina šias garantijas šalyje, o Konvencija – tarptautiniu lygmeniu. Šia išvada Konstitucinis Teismas *a priori* konstitucinės kontrolės būdu pripažino, kad tam tikros Konvencijos nuostatos neprieštarauja Konstitucijai ir tokiu būdu padėjo pagrindus šią konvenciją ratifikuoti Lietuvoje.

Vėliau, 2000 m. gegužės 8 d. nutarime Konstitucinis Teismas konstatavo (ir paskui savo jurisprudencijoje ne kartą pakartojo), kad EŽTT jurisprudencija, kaip teisės aiškinimo šaltinis, yra svarbi Lietuvos teisei aiškinti ir taikyti. Šiame kontekste reikėtų pabrėžti, kad Konvencija ir ją aiškinanti EŽTT praktika neabejotinai yra ir Konstitucijos, kaip aukščiausiosios teisės, o ne tik kitų Lietuvos teisės aktų aiškinimo šaltinis. Aiškindamas Konstitucijos normų ir principų turinį Konstitucinis Teismas dažnai remiasi EŽTT pateiktu Konvencijos aiškinimu. Konstitucinis Teismas rėmėsi Konvencija arba EŽTT jurisprudencija daugumoje konstitucinės justicijos bylų, susijusių su teise į teisingą teismą, nuosavybės apsauga, saviraiškos ir informacijos laisve, teise į privatų ir šeimos gyvenimą ir teise į laisvus rinkimus (Žalimas, 2015b). Yra nemažai svarbių konstitucinės justicijos bylų, kuriose konstitucinės žmogaus teisės buvo aiškinamos ypač „Konvencijai draugišku“ būdu (Pūraitė-Andrikienė, 2022b). Mokslinėje literatūroje pabrėžiama, kad Konvencija ir EŽTT jurisprudencija ypač didelę įtaką Konstitucinio Teismo jurisprudencijai darė pirmąjį Konstitucinio Teismo veiklos dešimtmetį (Birmontienė, 2010, p. 386). Išskirtinos tokios konstitucinės žmogaus teisių doktrinos raidos tendencijos, kurių formavimuisi turėjo įtakos Konvencijos teisė: pirminių ir išvestinių (eksplicitiškai ir implicitiškai įtvirtintų) konstitucinių teisių doktrinos formavimas; absoliučių teisių statuso pripažinimas kai kurioms teisėms; žmogaus teisių integralumo ir nedalomumo principo pripažinimas; socialinių teisių, kaip individualių teisių, kurioms turi būti garantuojama teisminė gynyba, pripažinimas; žmogaus teisių ribojimo doktrinos grindimas Konvencijos principais; Konvencijoje įvirtintų žmogaus

teisių tiesioginė gynyba (Birmontienė, 2010, p. 386). Vis dėlto Konvencija ir EŽTT jurisprudencija išlieka svarbiu šaltiniu Konstituciniam Teismui aiškinant teisę ir interpretuojant konstitucines teises, grindžiamas europinės kultūros vertybėmis ir dabar[34].

3. Subjektyvusis žmogaus teisių apsaugos elementas Konstituciniame Teisme: teismų bei fizinių ir juridinių asmenų prašymų nagrinėjimas

Kaip minėta, nagrinėdamas teismų ir fizinių bei juridinių asmenų prašymus, Konstitucinis Teismas prie žmogaus teisių apsaugos stiprinimo prisideda tiek subjektyviuoju, tiek objektyviuoju aspektais. Šiame straipsnio skyriuje išsamiau pristatomas Konstitucinio Teismo, kaip žmogaus teisių apsaugos institucijos, vaidmuo nagrinėjant teismų prašymus ir individulius konstitucinius skundus.

3.1. Bendrosios kompetencijos ir administracinių teismų prašymų ištirti teisės aktų atitiktį Konstitucijai nagrinėjimas Konstituciniame Teisme

Inicijuoti konstitucinį ginčą Konstituciniame Teisme turi teisę bendrosios kompetencijos (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos apeliacinis teismas, apygardų ir apylinkių teismai) ir specializuoti teismai (Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, apygardų administraciniai teismai). Teismai gali kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl visų Konstitucinio Teismo kompetencijai priskirtų teisės aktų konstitucingumo patikros: konstitucinių įstatymų atitikties, įstatymų ir Seimo statuto, Seimo poįstatyminių teisės aktų, Respublikos Prezidento aktų, Vyriausybės aktų (Konstitucijos 106 str. 1–3 d.). Konstitucijoje nustatyta, kad tais atvejais, kai yra pagrindo manyti, jog įstatymas ar kitas teisės aktas, kuris turėtų būti taikomas konkrečioje byloje, prieštarauja Konstitucijai, teisėjas sustabdo šios bylos nagrinėjimą ir kreipiasi į Konstitucinį Teismą prašydamas spręsti, ar šis įstatymas ar kitas teisės aktas atitinka Konstituciją (110 str. 2 d.).

Pabrėžtina, kad Lietuvoje teismai yra išskirtinis subjektas, galintis inicijuoti teisės aktų konstitucingumo patikrą. Teismų pateikiamų prašymų unikalumas[35] pasižymi šiais požymiais:

34 Plačiau apie Konstitucinio Teismo požiūrį į Konvenciją, formalų Konvencijos statusą, poveikį ir Konstitucinio Teismo bei EŽTT sąveiką žr. Bubnytė-Širmenė, 2023.

35 Plačiau apie Lietuvos teismų teisės (ir pareigos) kreiptis į Konstitucinį Teismą bruožus žr.: Birmontienė et. al., 2019, p. 400–410.

1) jie gali inicijuoti teisės aktų konstitucingumo kontrolę ne abstrakčiai, kaip kitos institucijos, bet tik neatsietai nuo nagrinėjamo ginčo, t. y. gali kreiptis į Konstitucinį Teismą tik su prašymu ištirti, ar Konstitucijai ir įstatymams neprieštarauja teisės aktas (ar jo dalis), kurį besikreipiantis teismas turėtų taikyti jo nagrinėjamoje civilinėje, baudžiamojoje ar administracinėje byloje;
2) skirtingai nei kiti šiuos įgaliojimus turintys subjektai, teismai turi ne vien teisę, bet ir pareigą tais atvejais, kai nagrinėjant bylą kyla abejonių, ar įstatymas (kitas teisės aktas), kuris turėtų būti taikomas toje byloje, neprieštarauja Konstitucijai, kreiptis į Konstitucinį Teismą su prašymu spręsti, ar šis įstatymas (kitas teisės aktas) atitinka Konstituciją;
3) tokie įgaliojimai yra suteikti visiems teismams, nepriklausomai nuo jų padėties teismų sistemoje[36];
4) teismai, spręsdami, ar kreiptis į Konstitucinį Teismą, yra nepriklausomi nuo bylos šalių nuomonės šiuo klausimu, jie gali kreiptis į Konstitucinį Teismą tiek savo paties, tiek bylos šalių iniciatyva;
5) sustabdytosios bylos šalis nedalyvauja nagrinėjant atitinkamos konstitucinės justicijos bylą;
6) skirtingai nei Konstitucinio Teismo nutarimams, priimtiems išnagrinėjus Seimo, Seimo narių grupės, Respublikos Prezidento, Vyriausybės prašymus, Konstitucinio Teismo nutarimams, priimtiems teismų inicijuotose bylose, būdingas retroaktyvus taikymas *inter parties* kontekste, t. y. tik tam tikros bylos, kurioje taikytinas šis Konstitucinio Teismo nutarimas, šalių santykiams[37]. Kaip pažymėjo Konstitucinis Teismas, Konstitucijos 110 straipsnyje įtvirtintu reguliavimu siekiama, kad nebūtų taikomas Konstitucijai prieštaraujantis atitinkamas teisės aktas (jo dalis), kad dėl tokio teisės akto (jo dalies) taikymo neatsirastų antikonstitucinių teisinių padarinių, kad nebūtų pažeistos asmens teisės[38].

Kalbant apie teismų prašymų nagrinėjimą Konstituciniame Teisme ir žmogaus teisių gynimą, paminėtina, kad būtent tai, jog asmuo Lietuvoje gali kreiptis

36 Pavyzdžiui, Ukrainoje teismai, kuriems nagrinėjant bylą kyla abejonių dėl byloje taikytino teisės akto konstitucingumo, negali tiesiogiai kreiptis į Konstitucinį Teismą, jie tai gali padaryti tik per tarpininką – Aukščiausiąjį Teismą. Moldovoje tokie įgaliojimai suteikti taip pat tik Aukščiausiajam Teismui. Manytina, kad tiesioginio teismų kreipimosi į konstitucinius teismus modelis yra veiksmingesnis Konstitucijos viršenybės užtikrinimo būdas. Tai ypač aktualu valstybėse, kuriose individams nėra suteikta teisės tiesiogiai kreiptis į konstitucinius teismus.

37 Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad viena iš Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos taisyklės, kad Konstitucinio Teismo sprendimų galia yra nukreipiama į ateitį, išimtis yra įtvirtinta Konstitucijos 110 straipsnyje, pagal kurią nagrinėjamoje byloje teismas negali taikyti teisės akto (jo dalies), kurį Konstitucinis Teismas, įgyvendindamas Konstitucijos 102 straipsnio 1 dalyje nustatytus įgaliojimus, pripažino prieštaraujančiu Konstitucijai (2012 m. gruodžio 19 d. sprendimas).

38 *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 2018 m. gruodžio 14 d. nutarimas.

į Konstitucinį Teismą per tarpinę instituciją, t. y. per teismus, buvo vienas iš pagrindinių argumentų, pateikiamų abejojant individualaus konstitucinio skundo prasmingumu. Pabrėžiama, kad tokio netiesioginio kreipimosi pranašumas yra tai, kad ordinariniai teismai tarsi sargai saugo konstitucinės justicijos instituciją nuo nepagrįstų ar pasikartojančių skundų. Pavyzdžiui, Lietuvoje iki individualaus konstitucinio skundo įvedimo būtent teismų prašymai ir sudarė didžiąją dalį Konstituciniame Teisme gautų prašymų ištirti teisės aktų atitiktį Konstitucijai[39]. Tačiau reikėtų sutikti su Venecijos komisijos nuomone, kad netiesioginis kreipimasis į konstitucinės justicijos institucijas nėra pakankama priemonė konstitucinėms žmogaus teisėms užtikrinti, nes tokio mechanizmo efektyvumas per daug priklauso nuo šių tarpinių institucijų gebėjimo ir geranoriškumo identifikuoti potencialiai antikonstitucinius teisės aktus bei kreiptis į konstitucinės justicijos institucijas. Todėl toks netiesioginis kreipimasis turėtų būti derinamas su galimybe asmeniui tiesiogiai kreiptis į konstitucinės justicijos instituciją (European Commission for Democracy through Law, 2020). Tokią poziciją pagrindžia ir Lietuvos pavyzdys.

Lietuvos teisės mokslo doktrinoje tvirtinama, kad individualią bylą nagrinėjančio teismo atliekamas asmens konstitucinių teisių ir laisvių gynimas yra nepakankamas užtikrinti veiksmingą asmens konstitucinių teisių apsaugą (Beliūnienė, 2014, 117–145). Pavyzdžiui, nepaisant to, kad bylą nagrinėjančio teismo sprendimas kreiptis į Konstitucinį Teismą ar į jį nesikreipti, vadovaujantis Konstitucijos ir oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatomis, turėtų būti siejamas būtent su pagrįstų abejonių dėl byloje taikytino akto ar jo nuostatos konstitucingumo buvimu, ordinarinių teismų priimamuose procesiniuose sprendimuose pateikiami ir kiti šį apsisprendimą lemiantys argumentai (Birmontienė et al., 2019, 414–419). Pabrėžiami įvairūs bendrosios kompetencijos ar specializuotų teismų nesikreipimo į Konstitucinį Teismą atvejai: kai teismai gali būti dirbtinai skatinami atsisakyti savo abejonių dėl byloje taikytino teisinio reguliavimo konstitucingumo; kai bylos šalių pateiktus prašymus kreiptis į Konstitucinį Teismą teismai gali nepagrįstai griežtai pripažinti nepakankamais įstatymo neatitikties Konstitucijai problemai iškelti; kai teismai gali nepakankamai argumentuoti byloje kilusią teisinio reguliavimo konstitucingumo abejonę ir todėl Konstitucinis Teismas atsisakys tirti jų keliamą konstitucingumo klausimą (Beliūnienė, 2014, 183–184). Kartais ordinariniai teismai į Konstitucinį Teismą nusprendžia nesikreipti siekdami nestabdyti bylos nagrinėjimo (t. y. prioritetą teikdami operatyviai išnagrinėti bylą, net jei lieka rizika, kad dėl galbūt Konstitucijai prieštaraujančio teisės akto taikymo byla galėtų būti išnagrinėta neteisingai), taip pat dėl kitų objektyvių ar subjektyvių priežasčių (Birmontienė et al., 2019, 417). Paskutinis aštrios teisininkų kritikos sulaukęs atvejis,

39 1993–2019 m. teismai pateikė – 896, Seimo narių grupė – 216, Seimas – 19, Vyriausybė – 6, Prezidentas – 3 prašymus ištirti teisės aktų konstitucingumą (Konstitucinis Teismas, 2020).

kai teismas nesikreipė į Konstitucinį Teismą dėl byloje taikyto akto konstitucingumo – tai Vilniaus miesto apylinkės teismo 2023 m. balandžio 21 d. sprendimas, kuriuo atmestas prašymas dėl tos pačios lyties asmenų partnerystės įregistravimo civilinės būklės aktų registre, komentuojant šį sprendimą dažnai pabrėžiama, kad teismas neįvykdė konstitucinės teismo pareigos kreiptis į Konstitucinį Teismą, kai nagrinėjant bylą yra abejonių dėl esamo teisinio reguliavimo atitikties Konstitucijai (15min, 2023).

Vis dėlto iki 2019 m. teismų kreipimaisi į Konstitucinį Teismą buvo vienintelė individualaus priėjimo prie konstitucinės justicijos forma (nors ir netiesioginė) Lietuvoje, t. y. ir vienintelis būdas, kaip Konstitucinis Teismas galėjo prisidėti prie žmogaus teisių gynimo, todėl neabejotinai prisidėjo prie žmogaus teisių apsaugos stiprinimo tiek subjektyviuoju, tiek objektyviuoju aspektais. Antra vertus, netiesioginio kreipimosi į konstitucinį teismą galimybės nepakankamumas buvo vienas iš konstitucinio skundo prasmingumą nacionalinėje žmogaus teisių apsaugos sistemoje pagrindžiančių argumentų[40].

3.2. Individualių konstitucinių skundų nagrinėjimas Konstituciniame Teisme

Minėta, kad Konstitucinio Teismo įgaliojimai nagrinėti individualius konstitucinius skundus turi ne tik subjektyvųjį, bet ir objektyvųjį žmogaus teisių apsaugos elementą, taigi šiuo instrumentu galima ne tik „ištaisyti" žmogaus teisių pažeidimą, bet ir prisidėti prie žmogaus teisių apsaugos stiprinimo.

Nors ir po kelių nesėkmingų bandymų įtvirtinti individualaus konstitucinio skundo institutą, naujausią postūmį žmogaus teisių apsaugai ir gynimui Konstituciniame Teisme neabejotinai suteikė 2019 m. įsigaliojusi Konstitucijos pataisa dėl individualaus konstitucinio skundo įtvirtinimo[41]. Konstitucijos 106 straipsnis papildytas nauja ketvirtąja dalimi, kurioje nustatyta, kad kiekvienas asmuo turi teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl Konstitucijos 105 straipsnio pirmojoje ir antrojoje dalyse nurodytų aktų, jeigu jų pagrindu priimtas sprendimas pažeidė šio asmens konstitucines teises ar laisves ir šis asmuo išnaudojo visas teisinės gynybos priemones. Konstitucijos 107 straipsnis papildytas trečiąja dalimi, kurioje nustatyta, kad byloje pagal Konstitucijos 106 straipsnio ketvirtojoje dalyje nurodyto asmens kreipimąsi priimtas Konstitucinio Teismo sprendimas, kad Lietuvos Respublikos įstatymas (ar jo dalis) arba kitas Seimo aktas (ar jo dalis), Respublikos Prezidento aktas, Vyriausybės aktas (ar jo dalis) prieštarauja Konstitucijai, yra pa-

40 Plačiau apie šį ir kitus argumentus žr.: Pūraitė-Andrikienė, 2022a.

41 Lietuvos Respublikos Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pakeitimo įstatymas (2019).

grindas įstatymo nustatyta tvarka atnaujinti procesą dėl pažeistų to asmens konstitucinių teisių ar laisvių įgyvendinimo.

2019 m. rugsėjo mėn. taip pat įsigaliojo Konstitucinio Teismo įstatymo[42] (toliau – ir KTĮ) ir Konstitucinio Teismo reglamento pakeitimai[43], kuriais detalizuota individualaus konstitucinio skundo pateikimo tvarka, taip pat papildomą proceso atnaujinimo pagrindą įtvirtinantys Civilinio proceso kodekso[44], Baudžiamojo proceso kodekso[45], Administracinių nusižengimų kodekso[46] ir Administracinių bylų teisenos įstatymo pakeitimai[47].

Skirtingai nuo kitų regiono valstybių, Lietuva konstitucinio skundo mechanizmą įtvirtino tik 2019 m., praėjus 26 metams nuo Konstitucinio Teismo įsteigimo. Kaip ir kaimyninės, Lenkija ir Latvija, Lietuva pasirinko vadinamąjį norminio konstitucinio skundo modelį[48]: 1) asmuo individualų konstitucinį skundą gali pateikti dėl įstatymų ir kitų Seimo priimtų aktų, Respublikos Prezidento aktų, Respublikos Vyriausybės aktų atitikties Konstitucijai ar kitam aukštesnės galios teisės aktui, jeigu jų pagrindu priimtas sprendimas pažeidė šio asmens konstitucines teises ar laisves; 2) konstitucinį skundą gali pateikti ne tik fiziniai, bet ir juridiniai asmenys, Lietuvos Respublikos ir kitų valstybių piliečiai, asmenys be pilietybės ir kt.; 3) nustatytos trys pagrindinės konstitucinio skundo pateikimo sąlygos (reikalavimas, kad pareiškėjo, bet ne trečiojo asmens, teisės ir laisvės būtų pažeidžiamos (galimai) Konstitucijai prieštaraujančiu teisės aktu; reikalavimas išnaudoti visas kitas teisines gynybos priemones; 4 mėnesių skundo padavimo terminas); 4) konstituciniu skundu inicijuotoje byloje priimtas Konstitucinio Teismo nutarimas, kad teisės aktas (ar jo dalis) prieštarauja Konstitucijai, yra pagrindas

42 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo Nr. I-67 3, 13, 24, 28, 31, 32, 39, 40, 46, 48, 49, 53(1), 61, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 76, 84, 86, 88 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 671 ir 672 straipsniais įstatymas (2019).

43 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2019 m. rugsėjo 5 d. sprendimas Nr. 17B-3 dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo reglamento pakeitimo ir papildymo (2019).

44 Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 366 ir 367 straipsnių pakeitimo įstatymas (2019).

45 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso XXXV skyriaus pavadinimo ir 456, 457, 458 ir 459 straipsnių pakeitimo įstatymas (2019).

46 Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso 658, 659, 660 ir 663 straipsnių pakeitimo įstatymas (2019).

47 Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo Nr. VIII-1029 156 straipsnio pakeitimo įstatymas (2019).

48 Lietuvos konstitucinio skundo modelio kontekste terminas „norminis konstitucinis skundas“ yra sąlyginis, nes Konstitucijos 105 straipsnio pirmojoje ir antrojoje dalyse nurodyti aktai Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje suprantami kaip visi nurodytų subjektų priimami teisės aktai: tiek norminiai, tiek individualūs aktai. Sąvoka „norminis konstitucinis skundas“ šiame straipsnyje vartojama atsižvelgiant į jos įsitvirtinimą konstitucinio skundo tematikai skirtoje literatūroje. Taip pat dėl tos aplinkybės, kad Lietuvoje konstitucinio skundo objektu gali būti tik įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios priimti aktai, bet ne bendrosios kompetencijos ar administracinių teismų sprendimai.

atnaujinti procesą dėl to asmens konstitucinių teisių ar laisvių įgyvendinimo, taigi kaip ir Konstitucinio Teismo nutarimams, priimtiems teismų inicijuotose bylose, šiems nutarimams taip pat būdingas retroaktyvus taikymas *inter parties* kontekste (Pūraitė-Andrikienė, 2022a).

Nuo individualaus konstitucinio skundo instituto įtvirtinimo Lietuvos teisės sistemoje praėjo tik ketveri metai, tačiau jau dabar galima konstatuoti, kad įteisinus konstitucinio skundo institutą buvo žengtas reikšmingas žingsnis stiprinant žmogaus teisių apsaugą ir gynimą Lietuvoje. Pirmieji šio instituto veikimo metai atskleidžia, kad baimės, dėl kurių taip ilgai buvo delsiama įtvirtinti šį institutą, nepasitvirtino: nors Konstitucinio Teismo darbo krūvis padidėjo, tačiau tikrai nėra pagrindo tvirtinti, kad Konstitucinis Teismas yra pernelyg apkrautas darbu dėl konstitucinių skundų nagrinėjimo; įprasta Teismo veikla nesutriko, konstitucinės justicijos bylos ir toliau nagrinėjamos įprastu ritmu, o vidutinės skundų išnagrinėjimo trukmės kol kas tikrai negalima pavadinti pernelyg ilga[49]. Konstitucinis Teismas yra išnagrinėjęs dar gana nedaug konstitucinių skundų. 2019–2022 m. Konstitucinis Teismas priėmė 13 nutarimų[50] pagal individualų konstitucinį skundą inicijuotose bylose, šešiuose iš šių nutarimų Konstitucinis Teismas pripažino teisės aktus (ar jų dalis) prieštaraujančiais Konstitucijai:

1) Konstitucinis Teismas 2020 m. rugsėjo 11 d. nutarime pripažino pareiškėjo ginčyto Architektų rūmų įstatymo 4 straipsnio 1 dalyje įtvirtinto teisinio reguliavimo prieštaravimą Konstitucijai. Tai – pirma byla pagal individualų konstitucinį skundą, kuri išspręsta pareiškėjo naudai.
2) Kitoje konstitucinės justicijos byloje, nagrinėtoje pagal individualų konstitucinį skundą, išspręstas bylą nagrinėjant teisme patirtų išlaidų advokatui atlyginimo tiems asmenims, kurie buvo pripažinti nepadarę teisės pažeidimo (Konstitucinio Teismo 2021 m. kovo 19 d. nutarimas), klausimas. Šiuo nutarimu buvo išspręsta sisteminė problema, su kuria susidūrė ne tik į Konstitucinį Teismą kreipęsis pareiškėjas, bet ir kiti asmenys, ir dėl kurios Lietuvos Respublika jau buvo pralaimėjusi bylą *Černius ir Rinkevičius prieš Lietuvą*[51] EŽTT. Po šio Konstitucinio Teismo nutarimo daugiau panašių kreipimųsi į EŽTT dėl šios problemos nebeturėtų būti.
3) 2021 m. balandžio 14 d. nutarimu Konstitucinis Teismas pripažino, kad Vidaus tarnybos statuto nuostata, pagal kurią asmuo, pripažintas kaltas dėl

49 Pvz., 2019–2021 m. vidutinė konstitucinio skundo išnagrinėjimo trukmė nuo jo priėmimo nagrinėti Konstituciniame Teisme yra apytiksliai 9 mėn. (Pūraitė-Andrikienė, 2022a, p. 265–266).

50 Konstitucinio Teismo 2020 m. kovo 18 d., 2020 m. rugsėjo 11 d., 2021 m. kovo 4 d., 2021 m. kovo 19 d., 2021 m. balandžio 14 d., 2021 m. liepos 16 d., 2021 m. rugsėjo 28 d., 2021 m. lapkričio 9 d., 2021 m. gruodžio 22 d., 2021 m. gruodžio 30 d., 2022 m. vasario 10 d., 2022 m. balandžio 27 d., 2022 m. rugsėjo 22 d. nutarimai.

51 Europos Žmogaus Teisių Teismo 2020 m. vasario 18 d. sprendimas byloje *Černius ir Rinkevičius prieš Lietuvą*.

bet kurio tyčinio nusikaltimo padarymo, niekada negali būti statutiniu valstybės tarnautoju, prieštarauja Konstitucijai.

4) 2021 m. gruodžio 22 d. nutarimu pripažintas Valstybės tarnybos įstatymo nuostatos prieštaravimas Konstitucijai.
5) 2022 m. vasario 10 d. nutarimu Konstitucinis Teismas pripažino, kad Administracinių bylų teisenos įstatymo 158 straipsnio 2 dalis tiek, kiek pagal ją fizinio asmens, neturinčio aukštojo universitetinio teisinio išsilavinimo, prašymą dėl proceso atnaujinimo surašo advokatas visais šiame įstatyme įtvirtintais proceso atnaujinimo pagrindais, įstatymų leidėjui neatsižvelgus į šiame įstatyme įtvirtintų proceso atnaujinimo pagrindų teisinės prigimties skirtumus, išskyrus tiek, kiek toks reikalavimas nustatytas surašyti prašymui dėl proceso atnaujinimo ABTĮ 156 straipsnio 2 dalies 10, 12 punktuose nustatytais proceso atnaujinimo pagrindais, prieštarauja Konstitucijai. Šioje byloje Konstitucinis Teismas, *inter alia*, plėtojo reikšmingą doktriną, susijusią su Konstitucinio Teismo nutarimų, priimtų pagal individualius konstitucinius skundus inicijuotose bylose, padariniais. Kaip nurodė Konstitucinis Teismas, tokiu atveju, kai jis pagal individualų konstitucinį skundą išnagrinėtoje konstitucinės justicijos byloje jau yra priėmęs sprendimą, kuriuo konstatuota, kad teisės aktas (jo dalis), kurio pagrindu priimtas prašomoje atnaujinti byloje (jos procese) nagrinėjimo dalyku buvęs sprendimas, prieštarauja Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui), t. y. jis jau yra nustatęs atitinkamo teisės akto (jo dalies) prieštaravimą Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui), pagal Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalį yra pagrindas atnaujinti įsiteisėjusiu teismo sprendimu ar nutartimi užbaigtos bylos procesą. Todėl tokiu atveju prašymas dėl proceso atnaujinimo galėtų būti surašomas ir nepasitelkiant advokato.
6) 2022 m. balandžio 27 d. nutarimu Konstitucinis Teismas pripažino prieštaraujančiomis Konstitucijai Seimo rinkimų įstatymo, Rinkimų į Europos Parlamentą įstatymo ir Savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo nuostatas.

Net ir tais atvejais, kai pagal konstitucinį skundą inicijuotoje byloje Konstitucinis Teismas pripažįsta, kad ginčijamas teisės aktas neprieštarauja Konstitucijai, konstitucinio skundo institutas taip pat atveria daugiau perspektyvų aiškinti Konstitucijos nuostatas, prisideda prie oficialiosios konstitucinės doktrinos plėtros, leidžia atskleisti naujus asmens konstitucinių teisių ar laisvių turinio elementus. Pavyzdžiui, 2021 m. gruodžio 30 d. nutarimu Konstitucinis Teismas pripažino, kad Civilinio proceso kodekso 347 straipsnio 3 dalis, kurioje nustatyta, kad kasacinį skundą surašo advokatas, neprieštarauja Konstitucijai, tačiau šioje byloje suformulavo reikšmingą oficialiąją konstitucinę doktriną dėl bylų nagrinėjimo kasacine tvarka, kaip išskirtinio teismo proceso, taip pat dėl reikalavimo asmeniui prieš kreipiantis į Konstitucinį Teismą išnaudoti visas teisinės gynybos priemones.

Paminėti nutarimai rodo, kad individualiu konstituciniu skundu yra apginamos tam tikrų asmenų konstitucinės teisės, o kartu iš teisės sistemos pašalinamos ir kitiems asmenims aktualios Konstitucijai prieštaraujančios teisės aktų nuostatos, taigi atliekama tiek žmogaus teisių gynimo, tiek apsaugos funkcija.

Žinoma, konstitucinio skundo instituto įgyvendinimas susiduria ir su tam tikrais iššūkiais, kurie atskleidžia tiek kai kurias šį institutą reglamentuojančio teisinio reguliavimo, tiek kitokias problemas. Viena iš pagrindinių problemų, keliančių abejonių dėl šio instituto veiksmingumo, – itin mažas konstitucinių skundų priimtinumo procentas. 2019 m. Konstituciniame Teisme gauti 94 konstituciniai skundai, tais pačiais metais išspręstas 53 konstitucinių skundų priimtinumo klausimas: atsisakyta nagrinėti – 50 konstitucinių skundų, grąžinti pareiškėjams – 3 konstituciniai skundai ir priimtas nagrinėti tik vienas konstitucinis skundas (Konstitucinis Teismas, 2020). 2020 m. gautas 231 konstitucinis skundas, tais pačiais metais išspręstas 181 skundo priimtinumo klausimas: atsisakyta nagrinėti – 151 konstitucinį skundą, visa apimtimi grąžinta pareiškėjams – 17 konstitucinių skundų, iš dalies grąžinta pareiškėjams, iš dalies atsisakyta nagrinėti – 7 konstitucinius skundus, priimti nagrinėti tik 5 konstituciniai skundai (Konstitucinis Teismas, 2021). 2021 m. gauta 150 konstitucinių skundų, tais pačiais metais išspęstas 127 konstitucinių skundų priimtinumo klausimas, Konstitucinis Teismas 110 konstitucinių skundų visa apimtimi atsisakė nagrinėti, 5 konstitucinius skundus visa apimtimi grąžino pareiškėjams, taip pat 5 konstitucinius skundus iš dalies grąžino pareiškėjams, iš dalies atsisakė nagrinėti, priimti nagrinėti 7 konstituciniai skundai (Konstitucinis Teismas, 2022), 2022 m. gauta 118 individualių konstitucinių skundų, tais pačiais metais išspręstas 107 konstitucinių skundų priimtinumo procentas: atsisakyta nagrinėti 88 konstitucinius skundus – visa apimtimi grąžinta pareiškėjams – 10 konstitucinių skundų, iš dalies grąžinta pareiškėjams, iš dalies atsisakyta nagrinėti – 3 konstitucinius skundus, priimti nagrinėti 6 konstituciniai skundai (Konstitucinis Teismas, 2023).

Mažą konstitucinių skundų priimtinumo procentą gali lemti skirtingos priežastys: pareiškėjai nežino / nesupranta skundo pateikimo sąlygų arba kartais piktnaudžiauja šia savo teise; taip pat ir Lietuvoje įtvirtinta gana siaura konstitucinio skundo koncepcija. Vis dėlto reikėtų atsižvelgti į tai, kad konstitucinio skundo institutas dar visai naujas. Tikėtina, kad laikui bėgant Konstitucinio Teismo formuojama konstitucinių skundų priimtinumo praktika turėtų būti vis labiau žinoma ir suprantama pareiškėjams, todėl tolydžio gaunamų skundų (ypač akivaizdžiai nepriimtinų) kiekis mažės. Taigi prie klausimo, ar sprendžiant žemą konstitucinių skundų priimtinumo procento problemą reikalingos konstitucinio skundo institutą reglamentuojančio reguliavimo korekcijos, reikėtų grįžti po kelerių metų.

Daugelis nacionalinio konstitucinio skundo modelio elementų visuminio konstitucinio reguliavimo, platesnių žmogaus teisių apsaugos galimybių, europinių tendencijų kontekste iš esmės vertintini pozityviai (plačiau Pūraitė-Andrikie-

nė, 2022a). Vis dėlto kai kurie nacionalinio konstitucinio skundo modelio trūkumai matomi jau dabar. Todėl siekiant, kad Lietuvoje įtvirtintas konstitucinis skundas būtų veiksmingesnė žmogaus teisių apsaugos priemonė, t. y. labiau atitiktų Lietuvos visuomenės ir teisinės bendruomenės lūkesčius, teisinės sistemos galimybes, Europos valstybių tendencijas, kai kurie nacionalinio konstitucinio skundo modelio aspektai galėtų būti tobulinami keičiant teisinį reguliavimą, o tam tikrais atvejais ir plėtojant (ar koreguojant) oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatas. Pavyzdžiui, nacionalinio konstitucinio skundo modelio trūkumu gali būti įvardytas išimčių iš visų teisinės gynybos priemonių išnaudojimo taisyklės neįtvirtinimas[52]. Su tuo susijusias jau ne tik teorines, bet ir praktines problemas atskleidė EŽTT sprendimas byloje *Romuva prieš Lietuvą*[53].

Vis dėlto, nepaisant minėtų iššūkių, paminėti Konstitucinio Teismo nutarimai, priimti pagal konstitucinius skundus inicijuotose bylose, akivaizdžiai atskleidžia, kad jau dabar galima teigti, kad šio instituto įvedimas buvo reikšmingas žingsnis stiprinant žmogaus teisių apsaugą ir gynimą Lietuvoje.

Apibūdinant šio instituto reikšmę žmogaus teisių apsaugos sistemoje, nereikėtų pamiršti, kad konstitucinis skundas gali būti pripažintas paskutine privaloma teisinės gynybos priemonė, kurią reikia išnaudoti prieš kreipiantis į EŽTT. Todėl šis institutas leidžia valstybėms ištaisyti galimus žmogaus teisių pažeidimus prieš kreipiantis į EŽTT ir padeda įveikti Strasbūro Teismo apkrovos problemą. Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvoje pasirinktas norminio konstitucinio skundo modelis, Lietuvos konstitucinio skundo procedūra galėtų būti pripažinta paskutine privaloma teisinės gynybos priemone, kurią reikia išnaudoti prieš kreipiantis į EŽTT, kai individualus sprendimas, kuriuo galimai buvo pažeista Konvencija, buvo priimtas tiesiogiai taikant Konstitucijai prieštaraujančią nacionalinio teisės akto nuostatą; tačiau tai nebus veiksminga teisinės gynybos priemonė tais atvejais, kai pareiškėjas skundžiasi dėl klaidingo teisės akto taikymo ar aiškinimo, kai teisės aktas pats savaime neprieštarauja Konstitucijai[54].

Taigi 2019 m. suteikus fiziniams ir juridiniams asmenims teisę tiesiogiai kreiptis į Konstitucinį Teismą prasidėjo naujas Konstitucinio Teismo veiklos etapas ir sudarytos sąlygos toliau stiprinti Konstitucinio Teismo vaidmenį užtikrinant Konstitucijos veiksmingumą ir konstitucinę žmogaus teisių apsaugą. Kartu naujasis konstitucinio skundo institutas tapo pagrindiniu Konstitucinio Teismo ateities iššūkiu. Įtvirtinus šį institutą Konstituciniam Teismui teks ne tik susidoroti su padidėjusiu darbo krūviu, bet ir užtikrinti, kad visuomenės ir teisininkų

52 Plačiau apie šį ir kitus nacionalinio konstitucinio skundo modelio trūkumus žr.: Pūraitė-Andrikienė, 2022a.

53 .Europos Žmogaus Teisių Teismo 2021 m. birželio 8 d. sprendimas byloje *Romuva prieš Lietuvą*.

54 Plačiau apie tai žr.: Pūraitė-Andrikienė, 2022b, p. 1–30.

bendruomenės lūkesčiai dėl veiksmingos konstitucinių žmogaus teisių apsaugos priemonės būtų išpildyti.

Išvados

Lietuvoje Konstitucinis Teismas, nagrinėdamas Seimo, Seimo narių grupės, Respublikos Prezidento, Vyriausybės prašymus dėl teisės aktų atitikties Konstitucijai, šalina konstitucines žmogaus teises pažeidžiančius teisės aktus iš teisės sistemos ir formuluoja oficialiąją konstitucinę doktriną žmogaus teisių srityje, taigi tokiu būdu prisideda prie žmogaus teisių apsaugos stiprinimo objektyviuoju aspektu, o nagrinėdamas teismų, taip pat fizinių ir juridinių asmenų prašymus ištirti teisės aktų atitiktį Konstitucijai – objektyviuoju ir subjektyviuoju aspektais, t. y. prisideda tiek prie žmogaus teisių apsaugos, tiek prie gynimo.

Konstitucinis Teismas, nagrinėdamas įvairių subjektų prašymus, priėmė ne vieną baigiamąjį aktą, kuriais keitė Lietuvos piliečių gyvenimą tiek šalindamas konstitucines žmogaus teises pažeidžiančius teisės aktus iš teisės sistemos, tiek formuluodamas oficialiąją doktriną žmogaus teisių srityje. Konstitucijoje įtvirtintas teises Teismas interpretuoja atsižvelgdamas į tarptautinius žmogaus teisėms skirtus dokumentus, į tai, kaip asmens teises, jų turinį supranta tarptautinė bendruomenė, kuri vadovaujasi demokratiniais teisės principais. Dėl Konstitucinio Teismo jurisprudencijos pereita prie sampratos, kad valstybė veikia pagal teisės viršenybės principo reikalavimus, vienas iš kurių yra užtikrinti pagrindinių žmogaus teisių apsaugą.

Iki 2019 m. teismų kreipimaisi į Konstitucinį Teismą buvo vienintelė individualaus priėjimo prie konstitucinės justicijos forma (nors ir netiesioginė) Lietuvoje, todėl neabejotinai prisidėjo prie žmogaus teisių apsaugos stiprinimo Lietuvoje tiek subjektyviuoju, tiek objektyviuoju aspektais. Antra vertus, šios netiesioginio kreipimosi į Konstitucinį Teismą galimybės nepakankamumas buvo vienas iš individualaus konstitucinio skundo prasmingumą nacionalinėje žmogaus teisių apsaugos sistemoje pagrindžiančių argumentų.

2019 m. Konstituciniam Teismui suteikti įgaliojimai nagrinėti fizinių ir juridinių asmenų prašymus dėl teisės aktų atitikties Konstitucijai turi ne tik subjektyvųjį, bet ir objektyvųjį žmogaus teisių apsaugos elementą. Nors individualaus konstitucinio skundo institutas susiduria su tam tikrais iššūkiais, pagal konstitucinius skundus inicijuotose bylose priimti nutarimai atskleidžia, kad pasitelkus šį institutą yra apginamos tam tikrų asmenų konstitucinės teisės, o kartu iš teisės sistemos pašalinamos ir kitiems asmenims aktualios Konstitucijai prieštaraujančios teisės aktų nuostatos, taigi atliekama tiek žmogaus teisių gynimo, tiek apsaugos funkcija. Taigi 2019 m. suteikus fiziniams ir juridiniams asmenims teisę tiesiogiai kreiptis į Konstitucinį Teismą sudarytos sąlygos toliau stiprinti Konstitucinio

Teismo vaidmenį užtikrinant Konstitucijos veiksmingumą ir konstitucinę žmogaus teisių apsaugą. Kartu naujasis konstitucinio skundo institutas tapo pagrindiniu Konstitucinio Teismo ateities iššūkiu. Įtvirtinus šį institutą Konstituciniam Teismui tenka ne tik susidoroti su padidėjusiu darbo krūviu, bet ir užtikrinti, kad visuomenės ir teisininkų bendruomenės lūkesčiai dėl veiksmingos konstitucinių žmogaus teisių apsaugos priemonės būtų išpildyti.

Šaltinių sąrašas

Norminiai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pakeitimo įstatymas (2019). *TAR*, 5330.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo Nr. I-67 3, 13, 24, 28, 31, 32, 39, 40, 46, 48, 49, 53(1), 61, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 76, 84, 86, 88 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 671 ir 672 straipsniais įstatymas (2019). *TAR*, 12391.
4. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 366 ir 367 straipsnių pakeitimo įstatymas (2019). *TAR*, 12370.
5. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso XXXV skyriaus pavadinimo ir 456, 457, 458 ir 459 straipsnių pakeitimo įstatymas (2019). *TAR*, 12371.
6. Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso 658, 659, 660 ir 663 straipsnių pakeitimo įstatymas (2019). *TAR*, 12373.
7. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo Nr. VIII-1029 156 straipsnio pakeitimo įstatymas (2019). *TAR*, 12376.

Specialioji literatūra

1. Beliūnienė, L (2014). *Žmogaus teisių apsaugos stiprinimas individualaus konstitucinio skundo institutu.* Vilnius: Lietuvos teisės institutas.
2. Birmontienė, T. (2010). Europos žmogaus teisių konvencija ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo formuojama konstitucinė doktrina. Iš: Mesonis, G. (red.) *Regnum est: 1990 m. Kovo 11-osios nepriklausomybės Aktui – 20: Liber Amicorum Vytautui Landsbergiui: mokslo straipsnių rinkinys*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 377–414.
3. Birmontienė, T. et. al. (2019). *Konstituciniai ginčai*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
4. Danėlienė, I. (2021), Individual access to constitutional justice in Lithuania: the potential within the newly established model of the individual constitutional complaint. *Revista de Derecho Político,* 111, 282–311.
5. Bubnytė-Širmenė, K. (2023). The European Convention on Human Rights and the Lithuanian Constitutional Court: the ECHR's Formal Status, Impact and Interaction Between the Court and the ECtHR. *Review of Central and East European Law,* 48(2), 194–216.

6. European Commission for Democracy through Law (2020). *Revised report on individual access to constitutional justice*, Venice. Prieiga per internetą: default.aspx (coe.int) [žiūrėta 2023 m. gegužės 10 d.].
7. Jarašiūnas, E. (2009). Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas ir žmogaus teisių apsauga. Iš Jarašiūnas, E. (et. al). *Žmogaus teisių apsaugos institucijos*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 193–244.
8. Kūris, E. (2023). Svarstymai apie Konstitucinio Teismo 1999–2008 m. jurisprudenciją. Iš Jočienė, D. et. al. (red.). *Trisdešimt konstitucinės justicijos metų: Tempore et loco.* Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 413–521.
9. Pūraitė-Andrikienė, D. (2015). Individualus konstitucinis skundas kaip veiksmingas žmogaus teisių apsaugos ir konstitucionalizmo plėtros instrumentas. *Teisė,* 96, 201–224.
10. Pūraitė-Andrikienė, D. (2022a). *Lietuvoje įtvirtintas konstitucinio skundo institutas kaip žmogaus teisių apsaugos įrankis*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
11. Pūraitė-Andrikienė, D. (2022b). Individual constitutional complaints in Lithuania: an effective remedy to be exhausted before applying to the European Court of Human Rights? *Baltic Journal of Law & Politics,* 15(1), 1–30.
12. Pūraitė-Andrikienė, D. (2022c). Protection of vulnerable groups in the jurisprudence of the Constitutional Court of Lithuania. *Przegląd prawa konstytucyjnego,* 3, 267–279.
13. Pūraitė-Andrikienė, D. (2023). Towards an Effective Constitution in Lithuania: The Role of the Constitutional Court. *Review of Central and East European Law,* 48(2), 134–165.
14. Somody, B., Vissy, B. (2012). Citizen's Role in constitutional adjudication in Hungary: From the *actio popularis* to the constitutional complaint. *Acta Juridica Hungarica,* 53(4), 96–108.
15. Žalimas, D. (2015). 25 metai laisvės ir žmogaus teisių kelyje: pažanga ir lūkesčiai. Prieiga per internetą: https://www.lrkt.lt/lt/apie-teisma/pranesimai-ir-publikacijos/108 [žiūrėta 2023 m. gegužės 10 d.].
16. Žalimas, D. (2016). Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikos įtaka Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijai. Prieiga per internetą: pranesimai_zalimas_2016-m.pdf (lrkt.lt) [žiūrėta 2023 m. gegužės 10 d.].
17. Žalimas, D. (2017). Lietuvos Respublikos Konstitucija kaip jurisprudencinė konstitucija. Iš Žalimas, D. (red.), *Lietuvos konstitucionalizmas: praeitis ir dabartis.* Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 289–387.

Teismų praktika

Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai

1. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2020 m. vasario 18 d. sprendimas byloje *Černius ir Rinkevičius prieš Lietuvą,* pareiškimai Nr. 73579/17, Nr. 14620/18.
2. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2021 m. birželio 8 d. sprendimas byloje *Romuva prieš Lietuvą,* pareiškimas Nr. 48329/19.

Konstitucinio Teismo jurisprudencija

1. Konstitucinio Teismo 1994 m. balandžio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 31-562.

2. Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada. *Valstybės žinios,* 9-199.
3. Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 36-915
4. Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios,* 91-2289.
5. Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 109-3004.
6. Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 90-2662.
7. Konstitucinio Teismo 1999 m. lapkričio 23 d. nutarimas. *Valstybės žinios,* 101-2916.
8. Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas. *Valstybės žinios.* 54-1587.
9. Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas. *Valstybės žinios.* 39-1105
10. Konstitucinis Teismas 2001 m. vasario 12 d. nutarimas. *Valstybės žinios.* 14-445.
11. Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios,* 113-5057.
12. Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios, 29-1196.*
13. Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios.* 1-7.
14. Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios,* 102-3957.
15. Konstitucinio Teismo 2007 m. vasario 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios,* 19-722.
16. Konstitucinio Teismo 2009 m. lapkričio 6 d. sprendimas. *Valstybės žinios,* 134-5859.
17. Konstitucinio Tesimo 2011 m. liepos 7 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 84-4106.
18. Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios, 118-5564.*
19. Konstitucinio Teismo 2012 m. gruodžio 19 d. sprendimas. *Valstybės žinios*, 152-7779.
20. Konstitucinio Teismo 2014 m. vasario 27 d. sprendimas. *TAR*, 2336.
21. Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas. *TAR*, 10117.
22. Konstitucinio Teismo 2015 m. vasario 26 d. nutarimas. *TAR,* 3023
23. Konstitucinio Teismo 2016 m. kovo 15 d. nutarimas. *TAR,* 4898.
24. Konstitucinio Teismo 2017 m. gruodžio 19 d. išvada. *TAR,* 20413.
25. Konstitucinio Teismo 2018 m. birželio 6 d. nutarimas. *TAR,* 9478.
26. Konstitucinio Teismo 2019 m. sausio 11 d. nutarimas. *TAR,* 439.
27. Konstitucinis Teismas 2019 m. spalio 31 d. nutarimas. *TAR,* 17396.
28. Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 8 d. nutarimas. *TAR,* Nr. 17963.
29. Konstitucinio Teismo 2020 m. kovo 18 d. nutarimas. *TAR,* 5659.
30. Konstitucinio Teismo 2020 m. birželio 3 d. nutarimas. *TAR,* 12128;
31. Konstitucinio Teismo 2020 m. rugsėjo 11 d. nutarimas. *TAR,* 19129.
32. Konstitucinio Teismo 2021 m. vasario 12 d. nutarimas. *TAR,* 2775.
33. Konstitucinio Teismo 2021 m. kovo 4 d. nutarimas. *TAR*, 4528.
34. Konstitucinio Teismo 2021 m. kovo 19 d. nutarimas. *TAR*, 5546.
35. Konstitucinio Teismo 2021 m. balandžio 14 d. nutarimas. *TAR*, 7723.
36. Konstitucinio Teismo 2021 m. liepos 16 d. nutarimas. *TAR*, 16058.
37. Konstitucinio Teismo 2021 m. rugsėjo 28 d. nutarimas. *TAR*, 20273.
38. Konstitucinio Teismo 2021 m. lapkričio 9 d. nutarimas. *TAR*, 23240.
39. Konstitucinio Teismo 2021 m. gruodžio 22 d. nutarimas. *TAR*, 26640.
40. Konstitucinio Teismo 2021 m. gruodžio 30 d. nutarimas. *TAR*, 27683.

Kiti šaltiniai

1. Konstitucinio Teismo 2019 m. metinis veiklos pranešimas (2020). Prieiga per internetą: _metinis-2019-web.pdf (lrkt.lt) [žiūrėta 2023 m. gegužės 26 d.].

Konstitucinio Teismo 2020 m. metinis veiklos pranešimas (2021). Prieiga per internetą: metinis-2020-web_.pdf (lrkt.lt) [žiūrėta 2023 m. gegužės 26 d.].

Konstitucinio Teismo 2021 m. metinis veiklos pranešimas (2022). Prieiga per internetą: metinis-2021-web__.pdf (lrkt.lt) [žiūrėta 2023 m. balandžio 30 d].

Konstitucinio Teismo 2022 m. metinis veiklos pranešimas (2023). Prieiga per internetą: metinis-2022-web.pdf (lrkt.lt) [žiūrėta 2023 m. gegužės 20 d].

15min (2023). Prašymą dėl tos pačios lyties asmenų partnerystės registravimo atmetusį teismą užgriuvo kritika. Prieiga per internetą: https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/teismas-atmete-prasyma-del-tos-pacios-lyties-asmenu-partnerystes-registravimo-56-2041688?utm_medium=copied [žiūrėta 2023 m. gegužės 20 d].

Ar Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijos kontekste *lis pendens* turėtų būti konstituciniu principu?

Albertas Šekštelo
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Privatinės teisės katedros lektorius
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius
El. paštas: albertas.sekstelo@gmail.com

Pagrindiniai žodžiai: Konstitucija, Konstitucinis Teismas, *lis pendens, res judicata*

Įvadas

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – Konstitucinis Teismas) formuoja oficialią konstitucinę doktriną savo jurisprudencijoje jau trisdešimt metų ir yra Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija) tinkamo taikymo ir aiškinimo garantas. Per savo trisdešimt metų aktyvios veiklos Konstitucinis Teismas pasisakė dėl įvairių socialiai ir teisiškai svarbių ir jautrių klausimų, pavyzdžiui, dėl mirties bausmės panaikinimo (Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas), dėl teismo precedento taikymo[1]. Taip pat Konstitucinis Teismas pasisakė ir svarbiais procesiniais klausimais, pavyzdžiui, Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad pagal Konstituciją, *inter alia*, jos 109 straipsnio 1 dalį, aiškinamą kartu su iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylančiu teisingumo principu, vykdant teisingumą priimtų ir įsiteisėjusių, t. y. *res judicata* galią įgijusių, teismo sprendimų privalomumas yra konstitucinė vertybė (Konstitucinio Teismo 2022 m. vasario 10 d. nutarimas). Tačiau pažymėtina, kad su teismų sprendimų *res judicata* principu susijęs ir kitas – *lis pendens* principas, kuris riboja teismo kompetenciją nagrinėti bylą, jeigu ta pati byla jau teisėtai pradėta nagrinėti kitoje valstybėje. Taip yra todėl, kad jeigu abu teismai išnagrinėtų bylas, atsirastų nesuderinamų teis-

1 *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d., 2006 m. kovo 28 d., 2006 m. rugsėjo 21 d., 2007 m. spalio 24 d. nutarimai.

mo sprendimų rizika, kas paneigtų *res judicata*, tuo pačiu ir konstitucinę teismo sprendimų privalomumo vertybę. Kitaip tariant, tiek *lis pendens*, tiek *res judicata* yra dvi to paties medalio pusės – abu, tik skirtingu laikotarpiu, užkerta kelią prieštaringiems teismo sprendimams atsirasti.

Kadangi šio svarbaus *lis pendens* klausimo Konstitucinis Teismas išsamiai nenagrinėjo, šio straipsnio tikslas – aptarti konstitucines šio principo implikacijas ir reikšmę Konstitucinio Teismo oficialiajai doktrinai. Tyrimo objektas yra Konstitucinio Teismo nutarimai, teismų praktika ir teisės doktrina, analizuojanti su *lis pendens* teisiniu statusu ir taikymu susijusius ir šiam straipsniui aktualius klausimus. Minėtam straipsnio tikslui įgyvendinti keliami šie straipsnio uždaviniai, kurie, be kita ko, yra šio straipsnio hipotezės: pirma, ar *lis pendens* gali būti prilyginamas teisės principui? Ir, jeigu atsakymas į šią hipotezę būtų teigiamas, antra, ar *lis pendens* galėtų būti laikomas konstituciniu principu? Tyrimas atliktas derinant skirtingus, leidžiančius atskleisti tiek teorinę, tiek praktinę analizuojamo klausimo problematiką, metodus – dokumentų analizę, loginę, sisteminę, kritinę, lyginamąją, teleologinę, lingvistinę analizę.

1. Ar *lis pendens* yra konstitucinis principas?

Prieš analizuojant *lis pendens* vietą principų sistemoje, trumpai aptarkime šio principo esmę. Tai yra institutas, „padedantis išvengti tarptautiniame procese lygia greta bylinėtis kelių valstybių teismuose ir leidžiantis atsisakyti teismui nagrinėti bylą, kai tokia pat byla yra iškelta užsienio valstybės teisme“ (Mikelėnas, 2001, p. 165). Pasak Mikelėno, nors šis institutas pirmiausia skirtas teismo jurisdikciniams klausimams spręsti, „aptariama doktrina taip pat leidžia išvengti situacijos, kai dėl to paties ginčo dviejų valstybių teismai priima visiškai priešingus sprendimus“ (Mikelėnas, 2001, p. 165). Tokia riziką pripažįsta ir J. J. Fawcettas, pažymėdamas, jog plačiai pripažįstama, kad vengiama situacijos, kurioje dviejose skirtingose valstybėse tuo pačiu metu tęsiamas bylinėjimasis tarp tų pačių šalių, dėl to paties dalyko ir pagrindo. Tokiu atveju egzistuoja akivaizdi rizika, kad tai gali baigtis dviem tarpusavyje nesuderinamais sprendimais (Fawcett, 1995, p. 27). Tokią riziką pripažįsta ir kiti mokslininkai (Law, 2022, p. 467; Fentiman, 2023, p. 709).

Lis pendens principo esmę atspindi teiginys „kas pirmas laike – tas pirmas teisėje“. Kitaip tariant, sakoma, kad teismai taiko pirmesnis nei kiti taisyklę, jeigu tapati byla lygiagrečiai yra nagrinėjama kitame teisme, kuris turi tokią pat kompetenciją nagrinėti tapatų ginčą (De Ly, 2009, p. 10). Taigi, iš esmės *lis pendens* taikymas yra mechaninis – nustatoma, ar yra tapati byla; jeigu taip – patikrinama, kuri

iš bylų iškelta vėliau, ir ši byla sustabdoma arba atitinkamas ieškinys paliekamas nenagrinėtas (Šekštelo, 2016, p. 3).

J. J. Fawcetas nurodo keturis būdus, kaip teismas galėtų elgtis *lis pendens* situacijoje:

a) Teismas galėtų atsisakyti savo jurisdikcijos (pvz., palikti ieškinį nenagrinėtą) arba sustabdyti bylos nagrinėjimą;
b) Teismas galėtų apriboti bylos eigą užsienio valstybės teisme;
c) Abu procesai galėtų tęstis ir *res judicata* principas galėtų užkirsti kelią prieštaringiems sprendimams priimti; arba
d) Turėtų egzistuoti mechanizmai, skatinantys šalis pareikšti savo reikalavimus tik viename forume (Fawcet, 1995, p. 28).

Lis pendens principo pritaikymas užtikrintų pirmo ir paskutinio J. J. Fawcetto pasiūlyto būdo įgyvendinimą (Šekštelo, 2016, p. 3). Mokslinėje literatūroje nurodoma, kad minėtų būdų funkcijos yra trejopos – išvengti prieštaringų sprendimų, užkirsti brangų lygiagretų bylinėjimąsi ir apsaugoti šalis nuo kenkėjiškų bylinėjimosi taktikų. Taigi, šios funkcijos yra labai panašios į *res judicata* principo funkcijas (De Ly, 2009, p. 4).

Apibendrinant reikia pažymėti, kad *lis pendens* viena iš funkcijų – užkirsti kelią priimti skirtingus sprendimus tapačiose (civilinėse)[2] bylose[3], nagrinėjamose kelių valstybių teismuose. Dėl šių priežasčių *lis pendens* principą turime aiškinti ir kito visuotinai pripažinto – *res judicata* principo kontekste.

Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad pagal Konstituciją, be kita ko, jos 109 straipsnio 1 dalį, aiškinamą kartu su, *inter alia,* iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylančiu teisingumo principu, vykdant teisingumą priimtų ir įsiteisėjusių, t. y. *res judicata* galią įgijusių, teismo sprendimų privalomumas yra konstitucinė vertybė (Konstitucinio Teismo 2022 m. vasario 10 d. nutarimas). Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje akcentavo, kad teismo sprendimo įsiteisėjimas sukelia tam tikrus teisinius padarinius, o įsiteisėjęs teismo sprendimas tampa privalomas visoms valstybės institucijoms ar pareigūnams, visiems fiziniams asmenims, įmonėms, įstaigoms ir organizacijoms ir turi būti vykdomas visoje šalies teritorijoje (Konstitucinio Teismo 1998 m. rugsėjo 24 d. nutarimas). Tokiu būdu, priimant ir vykdant teismo sprendimus valstybėje yra įgyvendinamas teisingumas ir garantuojamas įsiteisėjusiuose teismo sprendimuose nustatytų ir patvirtintų teisinių santykių stabilumas (Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d. nutarimas). Todėl įsiteisėjusiu teismo sprendimu nustatyti faktai turi *res judi-*

2 Šiame straipsnyje yra analizuojamos tik atitinkamos (tarptautinio) civilinio proceso normos.

3 Civilinės bylos tapatumo kriterijai yra tos pačios šalys, tas pats ieškinio dalykas ir pagrindas.

cata galią[4,5]. Taigi, pagal Konstituciją, be kita ko, jos 109 straipsnį, pagal kurį teisingumą vykdo tik teismai, konstitucinius teisinės valstybės, teisingumo principus, įsiteisėjusių teismo sprendimų nevykdymas, nesant konstituciškai pateisinamo pagrindo, negali būti toleruojamas[6].

Apibendrinant Konstitucinio Teismo aptartą jurisprudenciją dėl *res judicata*, pagal Konstituciją, *inter alia,* jos 109 straipsnio 1 dalį, aiškinamą kartu su iš universalaus konstitucinio teisinės valstybės principo kylančiu teisingumo principu, vykdant teisingumą priimtų ir įsiteisėjusių, t. y. *res judicata* galią įgijusių, teismo sprendimų privalomumas yra konstitucinė vertybė. Tuo labiau kad *res judicata* principas užtikrina tokių konstitucinio teisinės valstybės principo[7] elementų kaip teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo įgyvendinimą[8].

Pažymėtina, kad „bendrieji teisės principai – tai visos teisės sistemos principai, persmelkiantys visą teisinį reglamentavimą. Jų privalomumas deklaruojamas ir užtikrinamas aukščiausiu lygiu. Lietuvoje teisės sistemos pagrindas yra Konstitucija, todėl iš jos išplaukiantys bendrieji teisės principai yra konstitucinio lygmens“ (Latvelė, 2020, p. 141). Vadinasi, bendrasis principas yra laikomas konstituciniu principu.

Res judicata kaip bendrojo teisės principo svarbą Konstitucinis Teismas pripažino 2006 m. sausio 16 d. nutarime: „nagrinėjant baudžiamąsias[9] bylas turi būti paisoma teisingumo, sąžiningumo, protingumo, proporcingumo, teisėtumo principų, kitų bendrųjų teisės principų, kaip antai *res iudicata, nemo iudex in propria causa, audiatur et altera pars, ubi ius – ibi remedium, onus probandi, impossibilium nulla obligatio est*“ ir kt. Šiame nutarime Konstitucinis Teismas pateikė nebaigtinį bendrųjų teisės principų sąrašą. Šiame kontekste sutiktina su R. Latvele, kad „[t]iks-

4 T. y. turi prejudicinę reikšmę ir iš naujo neįrodinėjami. Civilinio proceso doktrina detalizavo *res judicata* principo padarinius į materialiuosius ir procesinius. Procesinis teismo sprendimo *res judicata* padarinys tas, kad įsiteisėjusio teismo sprendimo nebegalima skųsti įprasta, t. y. apeliacine, tvarka ir ginčyti juo nustatytų faktų (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso (toliau – CPK) 301 str. 1 d. Tuo tarpu materialieji sprendimo *res judicata* padariniai yra dvejopi. Pirma, šalys negali pakartotinai reikšti tapataus ieškinio – tai negatyvusis *res judicata* poveikis, įtvirtintas CPK 279 str. 4 d. Antra, toks sprendimas gali būti reikalavimo pagrindas kitoje civilinėje byloje – tai pozityvusis *res judicata* poveikis, kurį nurodo CPK 182 str. 2 p. (Mikelėnas, 2005, p. 167). Būtent pozityvusis *res judicata* efektas paminėtos konstitucinės justicijos kontekste turi prejudicinę reikšmę (žr., pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. sausio 5 d. nutarties 44 punktą, taip pat 2019 m. lapkričio 14 d. nutarties 46 punktą; 2013 m. spalio 22 d., 2010 m. balandžio 26 d. nutartis).

5 *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 2010 m. gegužės 13 d., 2019 m. lapkričio 25 d. nutarimai.

6 *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 25 d., 2022 m. vasario 10 d. nutarimai.

7 Konstitucinis Teismas savo aktuose taip pat ne kartą konstatavo, kad konstitucinis teisinės valstybės principas yra neatsiejamas nuo teisingumo principo ir atvirkščiai (*inter alia*, Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 17 d., 2010 m. gegužės 28 d., nutarimai).

8 *Inter alia,* Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 16 d., 2013 m. vasario 15 d. nutarimai.

9 Tokie išaiškinimai taikytini ir civilinėms byloms.

laus principų sąrašo ar turinio nustatyti neįmanoma, nes tai išryškėja reikšmingais aspektais kiekvienu konkrečiu atveju taikant principus faktinei situacijai“ (Latvelė, 2020, p. 142). Tuo labiau kad konstitucinių principų aiškinimas sudaro oficialiąją konstitucinę doktriną ir Konstitucinis Teismas ne kartą pažymėjo, kad oficialiosios konstitucinės doktrinos (ir kaip visumos, ir kiekvienu atskiru konstitucinio teisinio reguliavimo klausimu) formavimas yra ne vienkartinis aktas, bet laipsniškas ir nuoseklus procesas. Šis procesas yra nenutrūkstamas ir niekada nebūna visiškai baigtas, nes – pati Konstitucijos, kaip aukščiausios teisinės galios akto, prigimtis, konstitucingumo idėja suponuoja, kad Konstitucijoje negali būti ir nėra spragų ar vidinių prieštaravimų[10].

Atsižvelgdami į šios publikacijos tikslą, toliau analizuosime, ar *lis pendens*, kaip ir *res judicata*, galima prilyginti konstitucinio lygmens principui. Autoriaus vertinimu, nors Konstitucinis Teismas dėl šio principo statuso dar nėra pasisakęs savo jurisprudencijoje, atsakymas į šį klausimą turėtų būti teigiamas dėl šių pagrindinių priežasčių[11]:

I. Pirma, būtina įvertinti, ar *lis pendens* turi (tarptautinio) civilinio proceso teisės principo reikšmę. Nors Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje *lis pendens* įvertinama kaip taisyklė[12], šios publikacijos tikslais tikslinga įvertinti, ar *lis pendens* turi (tarptautinio) civilinio proceso teisės principo statusą. Civilinio proceso teisės principai – tai pagrindinės atitinkamose teisės normose įtvirtintos ar teismų praktikos ir teisės doktrinos suformuotos nuostatos, kurios išreiškia proceso esmę ir yra visos teisės šakos plėtros bazė (Mikelėnas, 2020, p. 78; Mikelėnas, 2003, p. 132). Doktrina pripažįsta, kad civilinio proceso teisės principai yra įtvirtinti, *inter alia*, ALI/UNIDROIT tarptautiniuose civilinio proceso principuose (Mikelėnas, 2020, p. 80). ALI/UNIDROIT tarptautinio civilinio proceso 2.6, 10.3, o ypač, 28.1 principai atskleidžia *lis pendens* kaip teisės principo statusą. ALI/ UNIDROIT tarptautinio civilinio proceso 28.1 principas nurodo, kad, taikant *lis pendens* taisykles, bylų apimtis nustatoma pagal šalių reikalavimus ir jų pakeitimus. Šio principo komentaras detalizuoja, kad „šis principas skirtas išvengti pasikartojančio bylinėjimosi: ar konkuruojančio (*lis pendens*), ar paskesnio (*res judicata*)[13] (Kronke, *et al*. 2007,

10 *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. kovo 28 d. nutarimai.

11 Žinoma, šių priežasčių sąrašas nėra baigtinis.

12 Žr., pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. sausio 19 d., 2021 m. birželio 3 d., 2020 m. gegužės 6 d. nutartis.

13 Šio *lis pendens* principo turinį, kaip minėta, atskleidžia ir kitos ALI/UNIDROIT tarptautinio civilinio proceso principų nuostatos. Kaip antai, 2.6 principas numato, kad teismas turėtų atsisakyti jurisdikcijos ar sustabdyti bylą, kai ginčas anksčiau yra pradėtas nagrinėti kitame kompetentingame teisme, nebent akivaizdu, kad ginčas nebus teisingai, efektyviai ir operatyviai išnagrinėtas tame forume. Šiame kontekste 10.2 principas detalizuoja, kad ieškinio pareiškimo teismui laikas lemia <...> *lis pendens*.

p. 48). Kitaip tariant, *lis pendens* ir *res judicata* sudaro abi to paties medalio puses: nes abu šie principai užkerta kelią paraleliniam bylinėjimuisi, tik jų taikymas laiko atžvilgiu skirtingas – *lis pendens* principas taikomas, kai dar nėra nė vieno galutinio teismo sprendimo, o *res judicata* principas yra taikomas, kai vienas iš teismų jau yra priėmęs galutinį ir įsiteisėjusį sprendimą. Iš šios perspektyvos žiūrint, būtų klaidinga *res judicata* laikyti teisės principu, o *lis pendens* – ne. Tuo labiau kad *lis pendens* principas turi visas teisės principų funkcijas: reglamentavimo[14], interpretavimo[15], teisės spragų pildymo[16], kolizijų šalinimo[17], argumentavimo[18] (Mikelėnas, 2020, p. 79–80; Latvelė, 2020, p. 125–130).

II. Antra, nustačius, kad *lis pendens* atitinka (civilinio proceso) teisės principo požymius, būtina nustatyti konstitucinę *lis pendens* principo reikšmę. Kaip teisingai pažymėjo E. Kūris, „Konstituciniai principai, palyginti su kitais teisės principais, yra ypatingi. Jų reikšmę teisės akte suformuluotoms teisinėms nuostatoms bendriausia prasme galima nusakyti taip. Konstituciniais principais turi būti grindžiama visa teisės sistema, visi teisinio teksto elementai, visos teisės aktuose suformuluotos bendro pobūdžio nuostatos – taip pat tos, kurios konstruojamos kaip teisės normos, t. y. bendro pobūdžio elgesio taisyklės“ (Kūris, 2001, p. 54).

Anot teisės doktrinos, *lis pendens* tikslai yra trejopi – užkirsti kelią nesuderinamiems teismų sprendimams, užtikrinti proceso efektyvumą ir didinti teismų tarpusavio pasitikėjimą (Fentiman, 2023, p. 711–712). Svarbiausias *lis pendens* vaidmuo, ir čia jis eina ranka į ranką su *res judicata* principu, yra nesuderinamų teismų sprendimų prevencija.

Atkreiptinas dėmesys, kad Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, jog bendrosios kompetencijos teismų jurisprudencija turi būti prognozuojama (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas). Tame pačiame nutarime Konstitucinis Teismas akcentavo, kad „iš Konstitucijos kylančios maksimos, kad tokios pat (analogiškos) bylos turi būti sprendžiamos taip pat, nepaisymas reikštų ir Konstitucijos nuostatų dėl teisingumo vykdymo, konstitucinių teisinės valstybės, teisingumo, asmenų lygybės teismui principų, kitų konstitucinių principų nepaisymą“.

14 Valstybė, nustatydama atitinkamą (tarptautinio) proceso reglamentavimą, turi paisyti *lis pendens* reikalavimų.

15 Būtina aiškinti atitinkamas teisės normas būtent *lis pendens* principo kontekste.

16 Būtent taikant *lis pendens* principą buvo užpildyta teisės spraga 1964 metų CPK išaiškinant, kad jeigu dėl to paties teisinio ginčo tarp tų pačių šalių yra prasidėjęs teismo procesas Lietuvos Respublikos teisme, t. y. *lis pendens* taisyklė, tarptautiniame civiliniame procese reiškianti, kad, pareiškus ieškinį vienos susitariančiosios valstybės teisme, prarandama teisė pareikšti ieškinį kitos susitariančiosios valstybės teisme (palyginti nurodytinas Lietuvos CPK 150 str. 2 d. 4 p.) (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 apžvalga; Mikelėnas, 2001, p. 166).

17 Tuo atveju, jei būtų kolizija tarp atskirų civilinio proceso teisės normų, prioritetas turėtų būti teikiamas tai normai, kuri labiau atitinka *lis pendens* esmę.

18 Šalys gali remtis *lis pendens* principu teikdamos savo reikalavimus ir gynybos argumentus.

Manome, kad šios konstitucinės vertybės nebūtų užtikrintos, jeigu teismai, lygiagrečiai nagrinėjantys tą pačią civilinę (ar kitokią) bylą, ją išspręstų skirtingai. Tokiu atveju tokie baigiamieji aktai būtų neaiškūs byloje dalyvaujantiems ir kitiems asmenims, o jeigu šio reikalavimo nepaisoma, tai nėra teisingumo vykdymas, kurį įtvirtina Konstitucija[19].

Ir kadangi *lis pendens* klausimas pirmesnis nei kiti kyla teismų kompetencijos stadijoje sprendžiant, kuris iš (skirtingų valstybių) teismų privalo (ar turi teisę) stabdyti ar nutraukti bylą (Law, 2022, p. 467), šiame kontekste svarbus Konstitucinio Teismo išaiškinimas 2006 m. sausio 16 d. nutarime, kad „konstitucinė teisingumo vykdymo samprata suponuoja ir tai, kad teismai bylas turi spręsti tik griežtai laikydamiesi įstatymuose nustatytų procesinių bei kitų reikalavimų ir neperžengdami savo jurisdikcijos ribų, neviršydami kitų įgaliojimų. Taigi, kiekvienas tam tikros instancijos bendrosios kompetencijos teismas privalo pagal įstatymus vykdyti būtent tas funkcijas, kurios yra įstatymu priskirtos tos instancijos bendrosios kompetencijos teismams“.

Apibendrinant tai, kas buvo pasakyta, teigtina, kad *lis pendens* yra teisės principas ir, kadangi jis yra tiesiogiai susijęs su *res judicata* principu, būtų pagrįsta *lis pendens* laikyti konstituciniu principu, vertu Konstitucinio Teismo dėmesio.

Išvados

Šios publikacijos tikslas buvo patikrinti dvi hipotezes – ar *lis pendens* yra teisės principas ir, jeigu taip, ar jis būtų laikomas konstituciniu principu. Atliktas tyrimas leidžia teigti, kad *lis pendens* kaip (taptautinio) civilinio proceso principą pripažįsta „minkštosios teisės“ (angl. „*soft law*“) šaltiniai, tokie kaip ALI/UNIDROIT tarptautinio proceso principai. Ir taip yra ne atsitiktinai, nes *lis pendens* atlieka visas principų funkcijas – reglamentavimo, interpretavimo, teisės spragų pildymo, kolizijų šalinimo ir argumentavimo. Todėl *lis pendens* pagrįstai galime laikyti (tarptautinio) civilinio proceso teisės principu.

Kadangi pagrindinė *lis pendens* paskirtis yra užkirsti galimybę atsirasti tarpusavyje nesuderinamiems teismų sprendimams tapačiose bylose, šis principas, kaip ir visuotinai pripažįstamas ir konstituciniu principu laikomas *res judicata*, atlieka nesuderinamų teismų sprendimų užkardymą, tik jų poveikis laiko atžvilgiu skiriasi – *res judicata* taikoma jau priimtam ir įsiteisėjusiam teismo sprendimui, o *lis pendens* tuo metu, kai dar nė vienas iš teismų, nagrinėjančių tapačią bylą, nepriėmė galutinio baigiamojo akto. Įvertinus šių abiejų principų ypatingą

19 *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d., 2006 m. kovo 28 d. nutarimai.

paskirtį ir reikšmę, *lis pendens* turėtų atsistoti greta *res judicata*, tuo pačiu konstitucinių principų lygmeniu. Nors Konstitucinis Teismas savo aktuose dar neturėjo progos detaliau pasisakyti tiek dėl *lis pendens* teisinės prigimties, tiek ir dėl šio principo vietos Lietuvos teisės sistemoje, yra visos prielaidos nesumenkinti šio principo reikšmės.

Šaltinių sąrašas

Norminiai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.
2. Europos Parlamento ir Tarybos 2012 m. gruodžio 12 d. reglamentas (ES) Nr. 1215/2012 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo ir vykdymo (nauja redakcija).
3. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (aktuali redakcija) (2003). *Valstybės žinios*, 36-1340.

Specialioji literatūra

1. De Ly F. J. M, Sheppard, A.W. (2009). ILA *Final Report on Lis Pendens and Arbitration*. In Park W.W. (ed.), *Arbitration International*. Oxford: Oxford University Press.
2. Fawcett, J. J. (ed.) (1995). *Declining Jurisdiction in Private International Law*. Oxford: Oxford University Press.
3. Fentiman, R. (2023). *Lis Pendens – Related Actions*. In: Magnus, U., Mankowski, P. (eds.) *European Commentaries on Private International Law ECPIL. Commentary. Volume I. Brussels Ibis Regulation*. Koeln: Ottoshmidt.
4. Kronke, H. *et al.* (2007). *ALI/UNIDROIT Principles of Transnational Civil Procedure with Commentary*. Cambridge: Cambridge University Press.
5. Kūris, E. (2001). Konstituciniai principai ir Konstitucijos tekstas. *Jurisprudencija*, 23(15), 46–70.
6. Latvelė, R. (2020). Teisiniai principai kaip ypatingos teisinės nuostatos. In: Lastauskienė, G. *et al. Teisės teorija. Vilniaus universiteto vadovėlis*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
7. Law, S. (2022). Lis Pendens – Related Actions. In: Isidro, M. R. (ed.) *Brussels I Bis. A Commentary on Regulation (EU) No 1215/2012*. Edward Elgar Publishing.
8. Mikelėnas, V (2001). *Tarptautinės privatinės teisės įvadas*. Vilnius: Justitia.
9. Mikelėnas, V. *et al.* (2003). *Civilinio proceso teisė.* I tomas. Vilnius: Justitia.
10. Mikelėnas, V. *et al.* (2005). *Civilinio proceso teisė.* II tomas. Vilnius: Justitia.
11. Mikelėnas, V. *et al.* (2020). *Civilinio proceso teisė. Bendroji dalis, pirmoji knyga*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
12. Šekštelo, A. (2016). *Lis pendens* taikymas Europos Sąjungos Teisingumo Teismo jurisprudencijoje. *Justitia*, 80, 2–13.

Teismų praktika

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija

1. Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1997 , 104-2644.
2. Konstitucinio Teismo 1998 m. rugsėjo 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1998, 85-2382.
3. Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1998, 100-2791.
4. Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 17 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2003, 27-1098.
5. Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2004, 85-3094.
6. Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2004, 181-6708, atitaisymas – 2004, 186.
7. Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, 7-254.
8. Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, 36-1292.
9. Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, 102-3957, atitaisymai – 2006, 127, 137.
10. Konstitucinio Teismo 2010 m. gegužės 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2010, 56-2766.
11. Konstitucinio Teismo 2010 m. gegužės 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2010, 63-3111.
12. Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2013, 19-938.
13. Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2013, 52-2604.
14. Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 25 d. nutarimas. *TAR*, 2019, 18747.
15. Konstitucinio Teismo 2022 m. vasario 10 d. nutarimas. *TAR*, 2022, 2427.

Bendrosios kompetencijos teismų praktika

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. spalio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-506/2013.
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. balandžio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-173/2010.
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. lapkričio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-342-701/2019.
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. gegužės 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-145-823/2020.
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. birželio 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-149-969/2021.
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. sausio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-125-403/2022.
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. sausio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-66-381/2023.

Kiti šaltiniai

1. ALI/UNIDROIT Principles of Transnational Civil Procedure.
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. gruodžio 21 d. Teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas, apibendrinimo apžvalga Nr. A2-14. *Teismų praktika*, 2000, 14.

Teisėjų tarybos konstitucinio statuso aspektų įžvalgos teismų finansavimo ir teisėjų atleidimo aktualijų kontekste

Egidijus Šileikis

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedros profesorius
Socialinių mokslų (teisė) daktaras
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius
El. paštas: egidijus.sileikis@tf.vu.lt

Pagrindiniai žodžiai: Teisėjų taryba, teismų finansavimas, teisėjų atlyginimai, teismų savivalda, teismų nepriklausomumas, teisėjų paskyrimas, teisėjų atleidimas, apkalta teisėjui, Konstitucinis Teismas, valstybės biudžetas

Įvadas

Jei yra „konstitucinė dimensija baudžiamojoje teisėje“ (Abramavičius, Jarašiūnas, 2004), tai analogiška dimensija Lietuvos teismų ir teisėjų savivaldoje ir savireguliacijoje pirmiausia turėtų būti siejama su 1992 m. Konstitucijoje nurodyta specialia įstatymo numatyta teisėjų institucija, t. y. Teismų įstatyme 2007–2023 m. sukonkretintos Teisėjų tarybos veiklos pagrindais ir jų konstitucinių aspektų doktrina. Be to, jei yra „modernybės filosofinis diskursas“ (Habermas, 2002), tai gali ir turėtų plėtotis tarpdisciplininis (finansinis teisinis ir politinis) diskursas dėl Teisėjų tarybos statuso modernybės stiprinimo, ypač biudžetinių asignavimų teismams planavimo ir koordinavimo būdų plėtimo aspektu.

Teisėjų taryba įgijo išskirtinį konstitucinį statusą, kuriuo įsispraudė ar buvo įsprausta į ekstraordinarinę *nešakinę* konstitucinės teisės sistemą (Kūris, 2003) ir tarsi pasitraukė iš ordinarinės *šakinės* administracinės teisės sistemos bei joje įstatymais sukuriamų savivaldos formų notarų ar antstolių rūmų lygmeniu (Vitkutė, 2020), ne tiek dėl jai specialiai skirtų 1992 m. Konstitucijos pažodinių (eksplicitinių) nuostatų gausumo ar jų turinio išsamumo, kiek dėl jos teisinę padėtį sukonkretinusio Teismų įstatymo atitikties Konstitucijai išskirtinio išnagrinėjimo Konstituciniame Teisme 2006 m. gegužės pradžioje. Toks itin aktyvus abstrakčios normų kontrolės aspektų teisėjų savivaldos srityje išnagrinėjimas 2006 m. gegužės

9 d. buvo tarsi paskatintas ar nulemtas pasirengimo (apšilimo) po nepilno mėnesio, 2006 m. birželio 6 d., vykusiam kitokio reglamentavimo, susijusio su teisingumo vykdymo konstitucinės justicijos sistemoje pagrindais, atitikties Konstitucijai analogiškai aktyviam išnagrinėjimui.

Nuo teisingumo vykdymo sistemos trijose teismų sistemose sampratą supurčiusio ir trimis šešetais paženklinto Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo „2006.06.06" nutarimo, kuris pagal svarbą *aktyvinančiai justicijai* (Šileikis, 2006, 51–60) pelnytai priskirtinas Lietuvos konstitucinės teisės doktrinos *lobynui*, galima įtariai ieškoti kažkokių intrigų Konstitucinio Teismo nutarimų priėmimo datų pasirinkimuose. Tačiau jokios karinės pergalės dienos *reinkarnacijos* nederėtų kreivai įžvelgti teisėjų savivaldos olimpą kardinaliai apvertusiame Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarime, kuriame tiesiog *kirste iškirsta* ištisa „krūva" tuometinio Teismų įstatymo nuostatų (žr. 18 išnašą) apie aukščiausią teisėjų savivaldos instituciją („Teismų taryba"), kurios ydingas pavadinimas pridengė kai kurių politikų ir tarnautojų narystę joje, tuo išprovokuodamas Konstitucinį Teismą pareikalauti įstatymų leidėjo laikytis pirminio tarybos įvardijimo varianto „Teisėjų taryba" (žr. 3 skirsnį).

Tas įstatymo normų „rėžinis iškirtimas", beje, nebuvo vien formalus techninis, kadangi kartu plėtota Teisėjų tarybos konstituciniam statusui aktuali doktrina, pvz., apie tai, kad Konstitucijos 115 straipsnio 5 punkte numatytas teisėjo „poelgis", kuriuo pažemintas teisėjo vardas, suponuoja ne tik atitinkamų faktų nustatymą (konstatavimą), bet ir jų vertinimą. Tokia doktrinos nuostata – konstitucinės teisės *vadovėlinės abėcėlės* (doktrinos citatų ar nuorodų išnašose) dalis (Jarašiūnas, Sinkevičius, Žilys, 2017, 630). Tačiau kritiškasis teisės mokslas negali pasitenkinti ar apsiriboti 2006 m. gegužės 9 d. nutarimo citatomis. Nuo tada kirba Haroldo Šinkūno 2012 m. suformuluotas ne vien retorinis klausimas „Ar speciali teisėjų institucija turėtų būti sudaryta tik iš teisėjų?" (Šinkūnas, 2012, 201–211).

Galima, bet nelabai priimtina 2023 m. ar vėliau pernelyg stebėtis, kodėl 1992 m. spalio 25 d. referendumu priimtoje Konstitucijoje (111 straipsnio 4 dalyje) įvardytas konkretus teisės aktas kaip būtent „Lietuvos Respublikos teismų įstatymas", bet neįvardyta jame numatytina minėta savivaldos ir savireguliacijos institucija (žr. Konstitucijos 112 str. 5 d.). Tačiau svarbu nuosaikiai analizuoti, ar ir kaip dabartinė Teisėjų taryba, stabiliai ir nuosekliai veikianti 2007–2023 m. būtent kaip tokia, o ne kitokia taryba, pagal Konstituciją iš principo galėtų būti įstatymu „reorganizuota", jei: a) radikaliai nesikeistų (ar net toks pat išliktų) jos pavadinimas ir sudėtis (jai būtų priskiriami tik teisėjai); b) tuo būtų siekiama racionaliai ir korektiškai atskirti teisėjų karjeros ir teismų finansavimo derinimo su valstybės politikais (ypač Vyriausybės ir Seimo nariais) klausimų svarstymą ir sprendimą (žr. toliau, t. y. 6 skirsnį) arba net teisėjų pirmalaikio atleidimo pažeminus teisėjo vardą pagrįstumo preliminarų nagrinėjimą (žr. 7 skirsnį).

Teisėjų taryba ar Teisėjų karjeros taryba ar dar kitaip Teismų įstatyme pavadinta aukščiausioji teismų ir teisėjų savivaldos ir savireguliacijos institucija – tai ne tik šios institucijos pavadinimo, bet ir jos kompetencijos (įgaliojimų) klausimas. Jei kompetencija ir ją sudarantys įgaliojimai reglamentuojami ir tikslinami (reorganizuojami) tinkamai, tai institucijos pavadinimo keitimas (ir pagal jį atliekamas funkcijų dalies priskyrimas kitokioms teisėjų ir teismų taryboms!) savaime nesudaro prieštaravimo Konstitucijai. Antraip tektų neįtikinamai teigti, kad įstatymų leidėjas negalėjo „masinės informacijos priemones" (žr. Konstitucijos 44 str.) pavadinti „visuomenės informavimo priemonėmis" (žr. Visuomenės informavimo įstatymą), o „kasmetinių *mokamų* [paryškinta – aut.] atostogų" (Konstitucijos 49 straipsnio 1 dalis) – „kasmetinėmis atostogomis", tarsi pastarieji žodžiai Darbo kodekse savaime aiškiai (visiems suprantamai) atspindėtų, kad už kasmetines atostogas dabar ir vėliau (po 10, 20 ar 30 metų, galiojant 1992 m. Konstitucijai) vienareikšmiškai *apmoka* darbdavys iš savo lėšų, tuo laikotarpiu patirdamas išlaidas išmokamo darbo užmokesčio atostogaujančiam darbuotojui forma.

Visa tai svarbu patikslinti ir analizuoti dviejų konkrečių 2022 m. ir 2023 m. atsiskleidusių išskirtinių aktualijų kontekste: a) Teisėjų tarybos teikiamo (Vyriausybei siūlomo)[1] teismų finansavimo kitais biudžetiniais metais optimizavimo (padidinimo) aspektu, atsižvelgiant į tai, kad tokio finansavimo didinimas pagal Teismų tarybos prašymus ir reikalavimus 2022 m. nebuvo užtikrintas Vyriausybės parengtame ir Seimo patvirtintame 2023 m. valstybės biudžete, taigi negalėjo būti įgyvendintas pirmame 2023 m. pusmetyje, nors tai buvo planuojama ir žadama gausėjant teismuose teisėjų kaip ieškovų ieškiniams dėl atlyginimo dalies priteisimo; b) Teisėjų tarybos posėdyje pagal Respublikos Prezidento kreipimąsi ištiriamo ir konstatuojamo ne tik apylinkių ir apygardų teismų teisėjų, bet ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjo, taip pat Apeliacinio teismo teisėjo vardo pažemino aspektu, atsižvelgiant į tai, kad Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 15 d. nutarime pirmą kartą per oficialiosios konstitucinės doktrinos plėtojimo 29 m. sukurtas aiškumas, suponuojantis, jog minėtų aukščiausio lygmens (Konstitucijoje nurodytų apeliacinės ir kasacinės instancijos teismų) teisėjų pirmalaikis atleidimas prieš jų valią gali būti atliekamas tiek pagal jiems specialiai taikomą parlamentinės apkaltos dėl priesaikos sulaužymo (šiurkštaus Konstitucijos pažeidimo) procedūrą Seime (Konstitucijos 116 straipsnio pagrindu), tiek pagal įprastą kiekvienam teisėjui pritaikomą atleidimo dėl teisėjo vardo pažeminimo procedūrą (Konstitucijos

1 Galiojančio Teismų įstatymo 127 straipsnyje „Biudžeto projektų parengimas ir svarstymas" (2013 m. gegužės 14 d. redakcija) nustatyta, kad biudžeto projektus sudaro asignavimų valdytojai – teismai (1 dalis); asignavimų valdytojai – teismai pasiūlymus dėl savo biudžetų projektų pateikia Teisėjų tarybai svarstyti. Aprobavusi pasiūlymus dėl pateiktų biudžetų projektų, *Teisėjų taryba juos pateikia svarstyti Vyriausybei* (paryškinta – *aut.*) (2 dalis).

115 straipsnio 5 punkto pagrindu), kurios pirminė stadija determinuota Teisėjų tarybos patarimo (ar nepatarimo) besikreipusiam Respublikos Prezidentui dėl teisėjo vardo pažeminimo (požymių visumos) buvimo tam tikrame teisėjo poelgyje.

Svarbu pažymėti, kad Konstitucinis Teismas pagal Konstitucijos 105 straipsnį neturi įgaliojimų nagrinėti, ar Teisėjų tarybos aktai, kuriais patariama Respublikos Prezidentui dėl jo kompetencijai priskirtų teisėjų karjeros klausimų, neprieštarauja Konstitucijai ir įstatymams. Todėl gali susidaryti skubotas įspūdis, kad Konstituciniame Teisme, tiriant Respublikos Prezidento dekretus ir Seimo nutarimus teisėjų atleidimo klausimais, tarsi visiškai negalėtų būti patyrinėjama ar pavertinama *neviešame neeiliniame* 2019 m. rugpjūčio 9 d. posėdyje posėdžiavusi Teisėjų taryba, be kurios patarimo Respublikos Prezidentui nebūtų nei jo vėlesnių dekretų, nei Seimo nutarimų dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (ir Apeliacinio teismo) teisėjo atleidimo pažeminus teisėjo vardą. Tačiau toks įspūdis iš dalies paneigiamas minėtame 2022 m. balandžio 15 d. nutarime. Jame, viena vertus, pažymėta, kad „Teisėjų tarybos aktų teisėtumo ir pagrįstumo vertinimas nėra Konstitucinio Teismo kompetencijos dalykas“. Kita vertus, nutarime nurodomas „faktinių aplinkybių“ nustatymas apima, be kita ko, nuostatas ar teiginius, kad „iš Teisėjų tarybos 2019 m. rugpjūčio 9 d. neviešo neeilinio posėdžio protokolo matyti, kad, pasak pareiškėjo, privalėjusių nusišalinti, tačiau to nepadariusių Teisėjų tarybos narių dalyvavimas balsavime priimant minėtą sprendimą esminės įtakos balsavimo rezultatams neturėjo ir jiems nusišalinus balsavimo rezultatas nebūtų buvęs kitoks“ (nutarimo 38 punkto 5 įtrauka). Šie teiginiai priminti ir panaudoti netgi konstitucinės argumentacijos dalyje: „iš Teisėjų tarybos elektroninės posėdžių organizavimo ir balsavimo sistemos įrašo matyti, kad balsavimo <...> rezultatas nebūtų buvęs kitoks <...>“ (nutarimo 39.3 punktas). Taigi Konstituciniame Teisme, tiriant Respublikos Prezidento dekretus tiek kreiptis į Teisėjų tarybą, tiek gavus jos patarimą kreiptis į Seimą, *gali ir turėtų būti bent minimaliai pakomentuota ar simboliškai įvertinta* atitinkama Teisėjų tarybos veikla ir konkretaus jos patarimo Respublikos Prezidentui svarstymo bei priėmimo aplinkybės.

Minėtas nutarimas – išskirtinis ir analogų „beveik“ neturintis (nors apskritai ne pirminis tokios srities) doktrininis šaltinis, kuris sukurtas iš dalies ankstesnės valstybės vadovo kreipimosi į Teisėjų tarybą patarimo doktrinos pagrindu, tačiau praturtina šią doktrina ypatingais naujais aspektais pagal dviejų pareiškėjų Vilniaus apygardos teismo (prašymas Nr. 1B-16/2020) ir ypač Lietuvos apeliacinio teismo (prašymai Nr. 1B-5/2021, Nr. 1B-21/2021) nagrinėtose ir sustabdytose baudžiamosiose bylose įžvelgtas konstitucines abejones dėl aukščiausio lygmens teisėjų atleidimo pažeminus teisėjo vardą procedūrų. Pirmasis pareiškėjas (Vilniaus apygardos teismas) iškėlė abejones dėl (teisės mokslui galbūt mažiau aktualaus) Respublikos Prezidento 2019 m. rugpjūčio 16 d. dekreto kreiptis į Seimą gavus Teisėjų tarybos patarimą. Antrasis pareiškėjas (Lietuvos apeliacinis teismas) iškėlė

papildomas ir teisės mokslui itin aktualias abejones dėl Respublikos Prezidento 2019 m. liepos 30 d. dekreto kreiptis į Teisėjų tarybą patarimo. Vadinasi, Teisėjų tarybos veiklos skubaus organizavimo tradicinių vasaros atostogų laikotarpiu ir konkretaus neeilinio posėdžio medžiagos konstitucinis patyrinėjimas ir pavertinimas buvo nulemtas abiejų pareiškėjų prašymų, nors labiau determinuotas Respublikos Prezidento 2019 m. liepos 30 d. dekreto ginčijimo.

Visa tai pakursto ne tik naujas įžvalgas (Birmontienė, 2022) ar kritiškus vertinimus (Borusevičiūtė, 2022), bet ir atgaivina ankstesnes diskusijas dėl panašaus Konstitucinio Teismo 2007 m. sausio 16 d. nutarimo, kuriame nagrinėta Respublikos Prezidento 2003 m. liepos 22 d. dekreto Nr. 164 „Dėl apylinkių teismų teisėjų, teismų pirmininkų atleidimo“, kuriuo trys apylinkių teismų teisėjai (pirmininkai) atleisti iš pareigų pažeminus teisėjo vardą, atitiktis Konstitucijai ir Teismų įstatymui (taip pat EŽTK). Stiprėja svarstymai ir abejonės, ar pagal Respublikos Prezidento kreipimąsi posėdžiauti susirinkusi Teisėjų taryba, sudaryta iš įvairiuose teismuose dirbančių teisėjų, fiziškai pajėgi per kelias dienas ar pusdienį įsigilinti į aukščiausiojo lygmens teisėjo vardo galimo pažeminimo faktines aplinkybes, dėl kurių prokuratūra atlieka ikiteisminį tyrimą, ir pagal šias aplinkybes nustatyti teisėjo vardo pažeminimo teisinį faktą. Nauja ir labiau specializuota tokiems klausimams svarstyti teisėjų *profesinės savivaldos* (Vitkutė, 2020, p. 48, 49) papildoma institucija, kurios preliminarus vertinimas nesaistytų Teisėjų tarybos, galbūt sustiprintų pačios Teisėjų tarybos teikiamus patarimus Respublikos Prezidentui, nors galėjų juos užvilkinti, kas blokuotų Respublikos Prezidento konstitucinius įgaliojimus gauti Teisėjų tarybos atsakymą (prireikus pagal jį kreiptis į Seimą). Todėl įsivaizduojami Teisėjų tarybos riboto ir neabsoliutaus „išskaidymo“ į keletą patariančiųjų tarybų variantai gali būti vertinami kaip konceptualiai įdomūs ir aktualūs, tačiau šių variantų vienareikšmis ar kategoriškas absoliutinimas nepriimtinas kaip intervencija į Konstitucinio Teismo doktriną.

Tokiame kontekste svarbu savikritiškai įžvelgti, kad kritiški tyrėjai ir kiti galimi šio tyrimo moksliniai oponentai iš finansų ar vadybos srities, pvz., viešųjų finansų specialistai, kurie teismų ar kitų institucijų finansavimą paprastai priskiria politiniam procesui ir viešųjų finansų teisės sistemai, o teisėjų atleidimus pažeminus teisėjo vardą – administracinės teisės sistemai, galėtų priekaištauti, kad Konstitucinio Teismo veiklos trisdešimtmetis – tai tokia išskirtinė „giluminių“ teorinių apibendrinimų ir įžvalgų paskata ir proga, kuriai neprilygsta teismų finansavimo ir juo labiau teisėjo atleidimo pažeminus teisėjo vardą tematika, tebūnie Teisėjų tarybos statuso lygmeniu. Todėl svarbu pažymėti, kad ši tematika idealiai tinkama sujungti ir plėtoti įvairiausius teorinius istorinius aspektus, pvz., susijusius su Konstitucijos aiškinimo *metodų evoliucija ar dinamika* Konstitucinio Teismo veiklos pirmajame ir vėlesniame etapuose. Antai unikalus „interpretacinio santūrumo“ fenomenas atsispindi Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d.

nutarime: „Konstitucijoje nėra nustatyta, kuri institucija – Seimas ar Vyriausybė nustato teisėjų atlyginimus“. Toks atsargus ir formalus aiškinimas atspindi, kad teisėjų atlyginimų dydžių ar jų apskaičiavimo formulių „konstitucinis nustatymas“ 1995 m. buvo suprantamas kaip tuometinėms Vyriausybės galioms palankus minimalistinis „konstitucinis užrašymas“: jei konstituciškai neparašyta (pažodžiui neįtvirtinta), vadinasi, *konstituciškai nenustatyta*, kad tik Seimas įstatymu esą galėtų reglamentuoti teisėjų atlyginimų apskaičiavimo pagrindus, nepalikdamas Vyriausybei didelės nuožiūros, tarsi teisėjų atlyginimai nebūtų (1995 m. nebuvo) esminis teisingumo vykdytojų statuso elementas, kuris privalo būti detaliai reguliuojamas įstatymu, bet ne žemesnės galios „poįstatyminiu“ teisės aktu. Tokio ar panašaus minimalistinio Konstitucijos „teksto“ ir potekstės aiškinimo (metodo „nenumatyta“) neliko maždaug nuo 1999 m. ar 2001 m., kai Konstitucinis Teismas pradėjo vis aktyviau pabrėžti ne tik *eksplicitines*, bet ir *implicitines* Konstitucijos nuostatas, jų „kontekstinę sampratą“. Tačiau nekorektiška visiškai sumenkinti minėtą 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimą, kadangi jame galima įžvelgti ir šiokio tokio „interpretacinio aktyvizmo“ elementą, atsispindintį nuostatoje, kuri reikšminga tiek darbo teisės, tiek konstitucinės teisės sistemoms: „premijų skyrimas paprastai yra susijęs su darbo teisinių santykių įgyvendinimu, tuo tarpu teisėjai nėra kam nors pavaldūs, <...> todėl *teisėjų premijavimas pažeidžia teisėjų ir teismų nepriklausomumą* (paryškinta – *aut.*)“. Tokiu išaiškinimu ir konstatavimu, kuris priskirtinas ankstyvosios dabartinės Lietuvos Respublikos konstitucinės teisės istorijai, užtikrinta, kad teisėjų ir teismų finansavimo reglamentavimo sistema nebūtų plėtojama teismų pirmininkų finansinės įtakos ir galimo subjektyvumo premijuojant teisėjus didinimo linkme ir kad joje negalėtų įsiterpti *genetiškai svetimas* (samdomiems darbuotojams ar viešojo administravimo valstybės tarnautojams istoriškai būdingas ir funkciškai tinkamas) teisėjų premijavimo teisinis institutas kaip *konstituciškai invazinių* (sistemiškai nepriimtinų) normų ir principų grupė.

Šiaip galėtų būti subrandinamas tarpdisciplininis vaizduotės klausimas, ar dabar būtų psichologiškai pozityvu ir finansiškai negatyvu, jei Teisėjų taryba (arba Konstitucinio Teismo, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo pirmininkai) kasmet skirtų tam tikriems teisėjams premijas (tryliktąjį mėnesinį atlyginimą) kalendorinių metų pabaigoje Kalėdų ar Naujųjų metų proga pagal išnagrinėtų sudėtingų bylų ar didelio darbo krūvio kriterijų.

Beje, šis tyrimas kaip straipsnis 2023 m. nėra atsitiktinis ar specialiai „proginis“ Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 metų ir Konstitucinio Teismo 30-mečio kontekste, kadangi jo autoriaus senokai apmąstytas, ypač būnant Seimo darbo grupės naujam Teismų įstatymo projektui parengti nariu maždaug 2006 m. ir 2007 m., tik ilgai nesurašytas. Rimtesnė pirminė surašymo užsidegimo idėja kadaise gimė nugirdus ar pajutus, kad Teisėjų taryba tarsi ieško metodinės pagalbos universitetų teisės fakultetuose, siekdama generuoti naujas originalias įžvalgas

apie tai, ar ir kaip būtų galima tobulinti ir reorganizuoti jos funkcijas, pavyzdžiui, įstatymu atskirti ir išskaidyti teisėjo vardo pažemino klausimų nagrinėjimą ne vien Teisėjų taryboje, bet ir kitoje įstatyme numatytoje teisėjų savivaldos institucijoje, kuri nebūtinai būtų Teisėjų garbės teismas. Lygia greta kristalizavosi teismų finansavimo klausimų nagrinėjimo ne vien Teisėjų taryboje alternatyvų paieškos ar bent jų pojūtis iš atitinkamų kolegų pokalbių nuogirdų. Tačiau šių eilučių autoriui oficialiai sulaukus tik Teisėjų tarybos prašymo (užsakymo) parengti mokslinę ekspertinę išvadą dėl parlamentinės apkaltos ir administracinio atleidimo už vardo pažeminimą taikymo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjui konstitucinių pagrindų sampratos (Šileikis, Teisė.pro., 2019 m. rugpjūčio 1 d.), taip ir liko nesurašytos įžvalgos apie įstatymų leidėjo galimybes reorganizuoti Teisėjų tarybą pagal jos pačios pritarimą (iniciatyvą). Be to, autoriui, 2022 m. pavasarį kandidatuojant į bendros kompetencijos kasacinio teismo teisėjus ir Seime sulaukus parlamentarų priekaištų dėl esą teisės mokslo „komercijos“ mokslinių ekspertinių išvadų užsakovams forma (tarsi tai nebūtų privalumas pretenduojant į aukštųjų mokyklų docentus ir profesorius Vakarų kultūroje), apskritai *nusviro rankos* siūlytis fakultetų dekanatams ar Teismų tarybai dėl jos funkcijų optimizavimo (reorganizacijos) galimybių analizės. Todėl galima pasidžiaugti, kad šio leidinio rengėjų ir koordinatorių tarsi primygtinis individualus velykinis paraginimas (2023 m. balandžio 7 d.) autoriui prisidėti prie knygos ir pateikti savo indėlį joje, aktyvino kūrybines jėgas surašyti ir patikslinti tai, kas senokai apmąstyta ir tarsi pasąmonėje daug metų *išnešiota*.

1. Teisėjų tarybos narių ir kitų teisėjų nepriklausomumo, depolitizavimo ir apolitiškumo aspektai

Teisėjų ir teismų nepriklausomumas (nešališkumas), kurio reikalauja teisingumo vykdymo kaip viešosios valdžios funkcijos specifika ir „teisminės valdžios visavertiškumo doktrina“ (Jarašiūnas, 2007, p. 298, 308), – vienas iš jautriausių išorės negatyvų poveikį sugeriančių valstybės tvarumo *lakmuso popierėlių*. Jo atsparumas po eilinių Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų tradiciškai pakylančiam politinių teisėkūros (*naktinių*) reformų „viesului“ ir „potvyniui“, kartais pamazgoms iškilių valstybės politikų demaskuotai mistinei „teisėjų partijai“ kaip subjektyvios vaizduotės iliuzijai ar chimerai (Šileikis, 2009, p. 161, 170)[2], turėtų būti Europos Ko-

2 Žurnale „Politologija“ 2009 m. paskelbtame E. Šileikio straipsnyje pažymima: „ <...> ką jau kalbėti apie šių metų įtakingų valstybės politikų ir kai kurių žurnalistų radikalaus turinio ir neadekvataus formato kritinį diskursą mistinio teisėjų klano ir net tariamai nelegalios (neregistruotos) teisininkų partijos klausimu. <...> Teisėjų savivaldos, įvaizdžio, kitų profesinių interesų gynimas, kuris

misijos ataskaitų apie teisės viršenybę (europa.eu, 2020 m. liepos 15 d.) reguliariai patikrinamu ir sertifikuoju tarsi žmogaus galvos ar kitos kūno dalies apdangalo kokybės ženklu „*windproof*“ ar „*water-resistant*“, nepriklausomai nuo to, ar jauni karšti ir maksimalistiški doktorantai kritikuoja tokių Europos Komisijos ataskaitų dalis, skirtas Lietuvai, kaip esą neaišku, kurių Lietuvos teisininkų suteiktos informacijos pagrindu parengtas ir apskritai pernelyg *optimistines* (Borusevičiūtė, Teise.pro., 2022 m. spalio 7 d.) bei, pasirodo, neobjektyvias Seimo atliktų Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kandidatūrų, kurias esą nepagrįstai parinko ir teikė Respublikos Prezidentas, bandydamas kaip nors suformuoti „pilną“ šio teismo sudėtį, atmetimams 2021 m. ir 2022 m.[3]

Jei tokios Europos Komisijos ataskaitos negelbsti ir neįtikina net doktorantų, ką jau kalbėti apie teisėjams priešiškų Lenkijos ar Lietuvos Seimo narių daugumą, tai minėtą atsparumą svarbu papildomai užtikrinti Lietuvos Konstitucinio Teismo atskleistomis teisėjų „socialinėmis (materialinėmis) garantijomis“[4] (Masnevaitė, Pūraitė-Andrikienė, Žalimas, 2015, 460–466) ir tarptautinių organizacijų nurodytomis organizacinėmis priemonėmis (Šinkūnas, 2012, p. 123–126; Ragulskytė-Markovienė, 2022, p. 226–229), be kita ko, tvariu teismų finansavimu ir jo *nemažinimu* bei adekvačiu didinimu pagal valstybėje didėjančią infliaciją (pinigų, kuriais išmokamas teisėjo atlyginimas, vertės mažėjimą).

Tačiau visa tai – politinio pobūdžio Lietuvos valstybės institucijų strateginės viešųjų finansų politikos (biudžetinių pajamų ir išlaidų paskirstymo) dalis, kuri tarsi išsprūdusi ar atimta iš teisėjų ir teismų, kadangi teisėjai Lietuvoje, kitaip nei kai kuriose kitose Vakarų Europos valstybėse, besąlygiškai negali dalyvauti politikoje (ne tik narystės politinėse partijose būdu), taigi tarsi turėtų būti kiek galima labiau „depolitizuoti“ net reikšdami nepasitenkinimą teismų finan-

grindžiamas konstituciniais argumentais (tebūnie su minimalia teisės politikos potekste), iš esmės neturėtų būti gretinamas su neleistina politine (tuo labiau partine) veikla. Antraip tektų kurioziškai manyti, kad pastaraisiais metais akivaizdžiai besitelkiantys mokytojai, gydytojai, policijos darbuotojai, bibliotekininkai ir kitų profesijų atstovai taip pat tampa X ar Y partija... Daugiau apie politikų kritiką Konstitucinio Teismo atžvilgiu žr., pavyzdžiui, tarptautinės teisės specialisto D. Žalimo reakciją (Lietuvos rytas. 2009, gegužės 30, p. 3).“

3 Kolegės M. Borusevičiūtės (Teise.pro., 2022 m. spalio 7 d.) abejonės Europos Komisijos trečiąja (2022 m. liepą pateikta) ataskaita grindžiamos, be kita ko, tuo, kad „įstatymų leidėjas, ordinarinės teisės lygiu nenustatęs Respublikos Prezidentui teisėjų atrankos procedūros terminų, suteikė Respublikos Prezidentui šiuo klausimu gana plačius įgaliojimus ir sudarė visas prielaidas susiklostyti šiandienei situacijai, kai Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų korpusas vis dar nėra suformuotas ir nepaskirtas šio teismo pirmininkas; <...> Respublikos Prezidentas, kuris savo veiksmais sudaro įspūdį, kad atrankos į Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų vietas procedūra yra vilkinama, o tai lėmė tokią faktinę situaciją, kad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininkas vis dar nepaskirtas ir tai trunka jau nuo 2019 metų“.

4 „Teisėjų ir teismų nepriklausomumas, taip pat jų nešališkumas, gali būti užtikrinamas įvairiomis priemonėmis, *inter alia* įstatymais įtvirtinant <...> teisėjo socialines (materialines) garantijas <...>“ (Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 15 d. nutarimo 24 punktas).

savimu. Tai suponuojanti neapibrėžta politologinė depolitizavimo sąvoka kadaise vartota Lietuvos Respublikos teismų įstatymo (1994) 50 straipsnio pavadinime[5], kas gali būti vertinama kaip postsovietinis negatyvaus vienpartinės sistemos patyrimo 1940–1990 m. padarinys ir pirminio 1990–1995 m. vykusio atsiribojimo nuo totalitarinio teismų politizavimo sovietiniu laikotarpiu reliktas. Šiaip teisėjų depolitizavimo principas negali reikšti ar reikalauti jų visiško „apolitiškumo" (Šileikis, 2005, p. 394). Antraip išeitų, kad teisėjai esą neturi net subjektinės teisės bendra tvarka (a) *slapta* balsuoti Lietuvos Seimo daugiamandatėje rinkimų apygardoje už politinių partijų keliamų kandidatų sąrašus (kitokių kandidatų sąrašų Seimo rinkimuose nuo 1992 m. nėra) ir (b) *neskelbtinai* skirti gyventojo pajamų mokesčio (toliau – ir GPM) leidžiamą procentinį dydį pasirinktai politinei partijai (nebūtinai gimnazijai ar universitetui ar profesinei sąjungai), jei tokia kiekvieno mokesčio mokėtojo teisė numatyta įstatyme. Toks iš depolitizavimo principo išvedamas draudimas būtų neproporcingas teisėjo bendrosios laisvės ir privatumo suvaržymas, jei oficialiai nenustatoma ir viešai neskelbiama, kas ir kaip balsavo Seimo rinkimų daugiamandatėje apygardoje ar kasmet skyrė GPM dalį politinei partijai ar gimnazijai (Šileikis, 2014, p. 96, 97).

Nejau jokios teisėjų politizavimo problemos nebūtų tik tuo praeityje aktualiu buvusiu atveju, jei visi teisėjai, demonstruodami patriotiškumą ir pilietiškumą, pagal politikų paraginimą vieningai būtų skyrę leidžiamą GPM procentinę dalį tik „krašto apsaugos sistemos institucijoms ir įstaigoms" (Beliavska, LRT.lt, 2022 m. birželio 6 d.), tarsi jos nebūtų valstybės institucijos ar įstaigos, kurios esą visiškai pagrįstai turėtų būti šalia *atvirą darnią visuomenę* stiprinančių GPM fiksuotos procentinės dalies gavėjų, negaunančių pakankamo tiesioginio finansavimo iš valstybės biudžeto?

Žinoma, galima laikytis priešingos pozicijos, kad teisėjų politizavimas neleistinai pasireikštų teisėjams tiek viešomis kalbomis ar publikacijomis kritikuojant Vyriausybės parengto ir Seimo patvirtinto valstybės biudžeto nuostatose numatytus nepakankamus asignavimus teismų sistemai 2022 m. ir 2023 m. pirmame pusmetyje, tiek bendrąja tvarka skiriant 2023 m. sumažinto ir grynai simboliško, vos 0,6 dydžio GPM procentinę dalį jų pasirinktoms politinėms partijoms. Pastarojoje situacijoje visuomenei formaliai nežinomi teisėjai, kaip ir tie jų kolegos, kurie 2013 m. ar 2014 m. įgyvendino gerokai didesnio dydžio Gyventojų pajamų mokesčio įstatyme abstrakčiai įtvirtintą kiekvieno mokesčio mokėtojo galimybę skirti fiksuotą GPM procentinę dalį tam tikrai politinei partijai, esą neteisėtai sukurtų jų politinio *šališkumo* prielaidas ir todėl turėtų nusišalinti arba būti nušalinti

5 Lietuvos Respublikos teismų įstatymo, priimto 1994 m. gegužės 31 d., 50 straipsnyje „Teisėjų depolitizavimas" nustatyta: „Teisėjas negali dalyvauti politinių partijų ir kitų politinių organizacijų veikloje."

nuo bylų, kuriose proceso dalyvio teisėmis dalyvautų tokia politinė partija[6]. Tačiau teisinė ir bendroji logika (Plečkaitis, 1978) leidžia nesutikti, teigiant, kad pagal tokią kategorišką poziciją neįtikinamai išeitų, jog teisėjas turėtų nusišalinti nuo visų bylų, kuriose proceso dalyvio teisėmis dalyvautų aukštoji mokykla ar jos absolventų *alumnų* asociacija, kuriai jis prieš kelis metus ar net dešimtmetį skyrė analogišką GPM procentinę dalį bendra tvarka, galiojančia visiems mokesčio mokėtojams.

Taigi manytina, kad teisėjas nepolitikuotų tiek santūriai ir argumentuotai kritikuodamas valstybės politikų biudžetinius prioritetus, tarp kurių dešimtmetį nebuvo ir nėra teismų finansavimo objektyvaus padidinimo, tiek bendra tvarka teisėtai skirdamas visiems gyventojams kaip mokesčių mokėtojams leidžiamą vos 0,6 ar 1 procentinio dydžio (ar 1 arba 2 procentinių dydžių, kaip buvo anksčiau) GPM dalį, pvz., tai politinei partijai, kurios rinkimų ar bendrojoje programoje pažymimas teisės viršenybės stiprinimas, teismų finansavimo didinimas.

Todėl nuosaikus ir korektiškas teisėjų ir teismų rūpinimasis bei nepasitenkinimas teismų sistemai skiriamais valstybės biudžeto asignavimų planavimais, svarstymais, patvirtinimais Seime ir (ar) Vyriausybėje arba Finansų ministerijoje negali būti laikomas nei *lobizmu*, kuriam pagal Lobistinės veiklos įstatymą neturėtų registruotis teisėjus vienijanti organizacija (Teisėjų asociacija), kai ji teikia išvadas, pasiūlymus ir kitaip daro įtaką Seimo teisėkūrai, ar net jų savivaldos aukščiausioji institucija (Teisėjų taryba), kai ji analogiškai daro įtaką Vyriausybės rengiamam valstybės biudžeto projektui, nei „politikavimu“ kaip dalyvavimo politikoje būdu.

Su tuo kategoriškai nesutinkant, tektų neįtikinamai teigti, kad dešimtys Kauno ar kitų miestų teisėjų, kurie kaip ieškovai kreipėsi į teismus 2022 ar 2023 m., teikdami ieškinius valstybei dėl dešimtmečiu neadekvačiai sumažintų, t. y. per finansų krizę 2009–2013 m. „perskaičiuotų“ (Masnevaitė, Pūraitė-Andrikienė, Žalimas, 2015, 471–475) ir po šios krizės nuo 2013 m. neatkurtų ir vėliau dėl infliacijos nepakeltų, atlyginimų, esą turėtų būti atleisti iš pareigų kaip *nelojalūs darbdavei* (jos biudžetinei politikai) arba minėtos iškilių politikų įžvelgtos neteisėtos „teisėjų partijos“ nariai (kurie esą politiškai nepatikimi kaip ir tie *nedrąsūs* prokurorai, kurie „bijojo“ atlikti drąsų procesinį veiksmą, skirtą pareikšti įtarimus ir kaltinimus buvusiam sovietų imperijos ir kompartijos vadovui).

6 Šių eilučių autorius remiasi 2014 m. vykusiomis asmeninėmis diskusijomis su MRU prof. Vytautu Sinkevičiumi, kuris tose diskusijose kategoriškai atmetė (esą konstituciškai draudžiamą) teisėjo subjektinę teisę bendra visiems mokesčio mokėtojams galiojančia tvarka skirti GPM procentinę dalį pasirinktai politinei partijai, kas esą rodytų teisėjo šališkumą, neleidžiantį jam nagrinėti bylų, kuriose proceso dalyvio teisėmis dalyvautų tokia politinė partija. Tokia neįtikinama politinio šališkumo prielaida iš esmės grindžiama išvestine prielaida, kada ta partija galėtų dalyvauti byloje, kurią galėtų nagrinėti teisėjas, esą privalantis nusišalinti ar būti nušalintas vien dėl viešai neskelbiamo GPM procentinės dalies skyrimo (juo labiau prieš 2 ar 3 metus).

2. Komunikacijos kaip Teisėjų tarybos stiprinimo ir teisėjų garantijų gynimo legitimacijos aspektai

Jei teisės socialinis (faktinis) galiojimas pagal Jurgen'ą Habermas'ą grindžiamas komunikacija[7], tai Lietuvos 1992 m. Konstitucijoje įtvirtintų ir iš jos Konstitucinio Teismo išvestų teismų ir teisėjų nepriklausomumo socialinių materialinių garantijų *faktinis* galiojimas (veiksmingumo potencialas) taip pat turėtų būti grindžiamas, be kita ko, atitinkama (kiek galima labiau konstruktyvia) teisėjų, politikų, mokslinių tyrėjų, žurnalistų ir kitų dalykiškai suinteresuotų subjektų (visų pirma Teisėjų tarybos, Teisėjų asociacijos, Respublikos Prezidento, Seimo Pirmininko, Ministro Pirmininko, nacionalinio radijo ir televizijos transliuotojo, teisinių žinių portalų, Venecijos komisijos, Europos Komisijos) komunikacija.

Teisėjų ir teismų finansavimo dydžius įstatymu įtvirtinančių politikų ar juos vertinančių mokslinių tyrėjų vidinė ir išorinė komunikacija, kaip bendrosios politinės teisinės diskusijos ir viešosios nuomonės formavimo ar viešųjų ryšių arba „diskurso komunikacijos" dalis, gali apimti įvairius *būdus* atspindėti ir suponuoti teismų nepriklausomumo finansinių organizacinių ar institucinių aspektų aktualijas ir problematikas, tarp tokių būdų – tokius: a) formalizuotus, pvz., įstatymuose numatytus kasmetinius atitinkamų teismų metinės veiklos pranešimus, ir neformalizuotus, pvz., Respublikos Prezidento, Seimo Pirmininko dalyvavimus ir kalbų sakymus tradiciniame Konstitucijos dienos paminėjimo renginyje, kurį kasmet organizuoja Konstitucinis Teismas, pvz., Vaidilos teatre (2021 m.) ar Rotušėje (2007–2017 m.); b) korektiškus saikingus, pvz., Teisėjų tarybos pirmininko ar teismų pirmininkų neužgaulius nusiskundimus (išsipasakojimus) žiniasklaidos priemonėms, ir nekorektiškus nesaikingus, pvz., teismo keliu savo socialines teises ginančių teisėjų ar juos esą vienijančios minėtos mistinės „teisėjų partijos" politinius komunikacinius *pašiepimus*.

Šiame kontekste svarbu pažymėti, kad kultūra ir teisingumo vykdymas nėra tas pats, bet jų tinkamas (veiksmingas) finansavimas turi daug panašumų. „<...> reikėtų pakalbėti ir apie pinigus. Juolab kad <...> tradicija dažnai remiasi lėšomis.

7 Viešosios valdžios legitimacijai susidaryti ir atnaujinti būtinas jos *filtravimas* „pro komunikacijos sietelį" (tinklelį) – pasaulinio garso Frankfurto prie Maino universiteto profesoriaus Jurgeno Habermaso išplėtota parlamentarizmo ar konstitucinės justicijos politinės teisinės legitimacijos pagrindimo komunikavimu teorija – *mutatis mutandis* pritaikoma Lietuvos nepriklausomų bendrosios kompetencijos ir administracinių teismų ir teisėjų įgaliojimų (atitinkamai baudžiamosiose, civilinėse ir administracinėse bylose) legitimacijos komunikaciniam pagrindimui ir atnaujinimui, nors neturėtų būti pernelyg siejama su leidinyje „Lietuvos rytas" ar socialiniuose tinkluose (Delfi.lt) pastarąjį dešimtmetį skelbtomis sociologinėmis apklausomis, kurios atskleidžia *respondentų* pasitikėjimą ar nepasitikėjimą teismais ar išskirtinai Konstituciniu Teismu, tarsi jis nebūtų teismų sistemos dalis. Daugiau žr., pvz.: Arlauskas, 2004, 48.

Kas imtų tvirtinti, kad mūsų laikais visuomenėje galima viską pasiekti geranorišku entuziazmu. Pinigų reikia ir Lietuvos kultūros fondui“ – tai Lietuvai lemtingo persilaužimo 1988 m. suformuluoti vėlesnio Kovo 11-osios Akto signataro Česlovo Kudabos žodžiai leidinyje, kurį šių eilučių autorius netikėtai aptiko (2023 m. balandžio 8 d. perskaitė) jo tėvų kadaise sukauptoje knygų kolekcijoje (Kudaba, 1989, p. 32). Šie tuometiniu „rotaprintu“ net 5 tūkstančių egzempliorių tiražu paskleisto leidinio, kurį recenzavo būsimas Ministras Pirmininkas Gediminas Kirkilas, žodžiai gali būti perfrazuoti taip: *tvaraus teisingumo vykdymo tradicija remiasi, be kita ko, tvariais asignavimais. Kas imtų tvirtinti, kad teismuose dabartiniais laikais viską galima pasiekti geranorišku entuziazmu. Didesnių asignavimų reikia teismų nešališkumui bei teisėjų profesiniam orumui.*

Yra mažiausiai trys būdai, kuriais teisėjai ar teisininkai tyrėjai galėtų korektiškai akcentuoti bei eskaluoti nepadoraus teismų finansavimo aktualiją ir konstitucinę problematiką, susidariusią ir tebesitęsiančią Lietuvoje maždaug 2013–2023 m. Pirma, paskelbti atvirą laišką valstybės vadovui, kaip tai originaliai padarė Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininkas pagal prancūziškas belgiškas manieras 1995 m. (Kūris P., 1995, LRT.lt), tuo sukeldamas itin plačią diskusiją, kurios svarba pažymėta Linos Griškevič 2013 m. apgintoje daktaro disertacijoje „Autentiškos teismų sistemos sukūrimas Lietuvoje“[8]. Antra, duoti žiniasklaidai tokius rezonansinius Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininkės pareigas keletą metų „laikinai“ ėjusios šio teismo Civilinių bylų skyriaus vadovės interviu, kuriuose nurodytas finansinis „sabotažas prieš valstybę“ (Rudėnaitė, Delfi.lt, 2022 m. spalio 23 d.; plg.: Teismai.Lt, 2023 m. sausio 21 d.; Teise.pro, 2020 m. gruodžio 10 d.) ir Bendruoju duomenų apsaugos reglamentu (BDAR) nepridengtas jos privatumo ir orumo dalimi esančio atlyginimo šokiruojantis dydis, mokamas pasiekus profesinės karjero aukštumas (jei ne lubas kasaciniame teisme), taip pat finansiškai išplėtoti (papildyti) ankstesnio Teisėjų tarybos pirmininko ir minėto kasacinio teismo bei Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo vadovo 2020 m. rudenį išgyventas nuoskaudas dėl „paralelinių teisinės tikrovės pasaulių“ (Kryževičius, 2020, Teise.pro). Trečia, parengti atitinkamą straipsnį kolektyvinei studijai apie Konstitucijos ar Konstitucinio Teismo tarsi jubiliejines 30-mečių sukaktis. Pastarasis trečiasis variantas įgyvendinamas šiame tyrime.

Be to, yra mažiausiai trys būdai, kuriais teismams kritiški ar priešiški politikai ir jiems pritariantys kiti asmenys galėtų sumenkinti ar paneigti nepadoraus teismų finansavimo aktualiją ir problematiką. Pirma, pasiūlyti teisėjams sužinoti

8 Šioje L. Griškevič disertacijoje (p. 20) pažymima: „1989–1995 m. vykusius teisinius-istorinius procesus taip pat padėjo atskleisti tuometinėje periodinėje spaudoje skelbti interviu su teisės doktrinos atstovais, teisėjais, visų valdžių atstovais, jų nuomonės, straipsniai (pvz., P. Kūrio viešas laiškas, J. Prapiesčio interviu, E. Jarašiūno, J. Žilio, V. Sinkevičiaus, S. Stačioko, M. Lošio straipsniai ir kt.“

ar patikrinti visuomenės (tautos) nuomonę apie juos, kaip tai rekomendavo tam tikras Seimo narys, tuo išprovokuodamas vieną Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo teisėją 2023 m. balandžio 3 d. vykusiame šios institucijos metinės veiklos apžvalgos pristatyme nuoširdžiai pasamprotauti apie liaudies masių nuomonės apie teismus kaip jų finansavimo kriterijaus objektyvizavimą kadaise atgimimo patriarcho įžvelgtoje *šunaunijoje* ar iškilaus filosofo pajaustoje *prastuomenėje* ir jos lėtoje transcendencijoje (Šliogeris, 1996), tarsi teismų finansavimas nebūtų aukščiausio lygmens valstybės politikų ir specialistų atsakomybės kasmetinis reikalas ir rūpestis. Antra, nurodyti kitus fiskalinius prioritetus, kurie susiję su strateginę reikšmę nacionaliniam saugumui turinčios karinės infrastruktūros kūrimu (tam būtinų lėšų generavimu) ar atlyginimų statutiniams pareigūnams bei mokytojams, bibliotekininkams, muziejininkams didinimu (planavimu), taip pat valstybės lėšų taupymu, kuris būtinas dėl pandemijos (karantinų) ar užsieniečių („neteisėtų migrantų“) masinio antplūdžio suvaldymo (fizinio barjero įrengimo ir asmenų apgręžimo, išstūmimo kaip „neįleidimo“) finansinių padarinių, kurio kontekste teisėjų atlyginimai ir jų pakėlimai esą gali būti suvienodinti su visuomenės geriau vertinamų prokurorų ar specialiųjų tyrimo tarnybos pareigūnų atlyginimais ir jų planuojamais padidinimais. Trečia, pasiteisinti Vyriausybės (o ne teismų) išimtinėmis konstitucinėmis galiomis rengti kitų metų valstybės biudžeto projektą ir jį teikti Seimui priimti, neprivalant pagal įstatymus to projekto (asignavimų teismams apimtyje) idealiai suderinti su Teisėjų taryba, kurioje nuo 2006 m. antrosios pusės nebeliko iki tol keletą metų jos nariais buvusių finansų ministro ir viceministro, Seimo Biudžeto ir finansų komiteto pirmininko ir jo pavaduotojo. Pastarasis trečiasis variantas konkretinimas ir analizuojamas šiame tyrime.

Panašiai galima iškomunikuoti (eskaluoti ar neeskaluoti) Teisėjų taryboje (ir jos patarimo paprašiusioje Prezidentūroje) *įžiebiamo* (inicijuojamo ir *aprobuojamo*) aukščiausiojo lygmens bendrosios kompetencijos teismų teisėjų pirmalaikio atleidimo iš pareigų pažeminus teisėjo vardą aktualiją, kuri susijusi su Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 15 d. nutarimu (žr. 7 skirsnį).

3. Teisėjų tarybos konstitucinio implikavimo ir neįvardijimo aspektai

Ši skirsnį verta pradėti neįprastu Konstitucijoje pažodžiui nenurodytų institucijų – Konkurencijos tarybos ir Teisėjų tarybos – palyginimu. Tuo tikslu svarbu pažymėti, kad teismai nagrinėja sudėtingus ginčus dėl konkurencijos užtikrinimo ar pažeidimo civiliniuose ir administraciniuose santykiuose, tačiau Teisėjų taryba tarsi nėra esmingai susijusi su Konkurencijos taryba. Pastaroji yra baudusi ir prieš tai iškračiusi (patikros ir poėmio būdu) notarų savivaldos olimpą (Šileikis, 2020,

p. 44)[9], tačiau nebuvo analogiškai įsibrovusi į teisėjų savivaldą. Pastarajai priskiriami teisėjų *mokymai* (kvalifikacijos kėlimai), susiję su šioje srityje veikiančių privačių asmenų paslaugų konkurencija, todėl Teismų įstatyme numatyta Teisėjų tarybos pareiga „suderinti" teisėjų mokymų programas su teisingumo ministerija[10] (!) suponuoja, kad ši ministerija prireikus galėtų blokuoti (nederinti) tam tikrų teisėjų mokymų programų įgyvendinimo ar net tuo tikslu pasitelkti Konkurencijos tarybą, nors ji turėtų koncentruotis į Nacionalinės teismų administracijos veiklą šioje srityje[11]. Nepaisant to, Konkurencijos taryba idealiai tinka palyginimui. Ši institucija nekelia didesnių teorinių klausimų dėl jos konstitucinio statuso ir pavadinimo, kadangi savo išskirtinę teisinę įtaką ir svarbą kildina pirmiausia iš Europos Sąjungos teisės ir tik paskui iš Lietuvos įstatymų, visų pirma jos statusą sukonkretinančio Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymo (1999), bet ne Lietuvos 1992 m. spalio 25 d. Konstitucijos. Pastaroji nenurodo nieko konkretaus, kas tiesiogiai sietųsi su specializuota konkurencijos institucija ir jos pavadinimu ar įgaliojimais, nors 46 straipsnio 4 dalyje abstrakčiai numatyta *sąžiningos konkurencijos laisvės* apsauga kaip vienas iš šalies ūkio konstitucinių pagrindų. Todėl Konkurencijos taryba ar tarnyba arba agentūra, skirtingai nei Teisėjų taryba, – Lietuvos įstatymų leidėjo labai plataus pasirinkimo dalykas, kadangi ši institucija: a) nėra konstitucinio lygmens institucija net platesniu požiūriu, nors geba žiniasklaidoje nustelbti ar užgožti atitinkamas ministerijas, numatytas Konstitucijoje; b) gali būti sąlygiškai sugretinta su daugybę metų (1990–2022) veikusiu ir priešais Konstitucinio Teismo būstinę Vilniaus Gedimino prospekte įsikūrusiu Statistikos *departamentu*, kuris pastaraisiais mėnesiais oficialiai pavadintas Valstybės duomenų *agentūra*[12], tarsi tai būtų aukštesnis institucijos statuso ar tapatybės lygmuo pagal anglosaksų administravimo stiliui būdingą agentūrų sistemą Šiau-

9 Šioje E. Šileikio 2020 m. publikacijoje (p. 44) pažymima: „notarus vienijančios asociacijos būstinėje esą pagrįstai turi būti atliekamos žeminančios ir slegiančios patikros (iš esmės kratos) ir net nukopijuojama kompiuteriuose esanti informacija, kuri neva patvirtina konkurenciją varžančių susitarimų sudarymą ir jį įgyvendinantį koordinuotą priešinimąsi Konkurencijos tarybai".

10 Galiojančio Teismų įstatymo 93 straipsnyje „Teisėjų, teismo tarnautojų mokymo organizavimas" (2019 m. liepos 16 d. redakcija) nustatyta, kad teisėjų mokymo programas, suderinusi su Teisingumo ministerija, tvirtina Teisėjų taryba (1 dalis).

11 Galiojančio Teismų įstatymo 93 straipsnyje „Teisėjų, teismo tarnautojų mokymo organizavimas" (2019 m. liepos 16 d. redakcija) nustatyta, kad teisėjų mokymą, taip pat teismo valstybės tarnautojų ir darbuotojų, dirbančių pagal darbo sutartis ir gaunančių darbo užmokestį iš valstybės biudžeto (toliau – darbuotojai), centralizuotą mokymą ir kvalifikacijos kėlimą, išskyrus įstatymuose numatytus atvejus, organizuoja Nacionalinė teismų administracija (2 dalis).

12 Lietuvos Respublikos oficialiosios statistikos ir valstybės duomenų valdysenos įstatymo (2022 m. liepos 19 d. redakcija) 5 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad „Valstybės duomenų agentūra yra Lietuvos Respublikos Vyriausybės įstaiga, dalyvaujanti formuojant valstybės politiką finansų ministrui pavestose oficialiosios statistikos valdymo srityje ir valstybės duomenų valdysenos srityje, įgyvendinanti šią politiką ir koordinuojanti oficialiosios statistikos rengimą <...>".

rės Amerikoje. Tačiau Teisėjų taryba Lietuvoje negalėtų „tyliai ramiai“, be teismų pasipriešinimo ir ginčų Konstituciniame Teisme, būti reorganizuota į agentūrą ar tarnybą vien pagal naujai išrinkto Seimo ar Vyriausybės sumanymą, kaip kadaise Vyriausybės kanceliarija buvo trumpam (2009–2013 m.) nevykusiai pertvarkyta į Ministro Pirmininko tarnybą[13].

Tai leidžia geriau suprasti, kodėl Konstitucijoje nenurodyta „Teisėjų taryba“ nėra visiškas įstatymų leidėjo teisėkūros produktas, kadangi pirmiausia kyla iš tarsi sąmoningai abstrakčios Konstitucijos formuluotės „speciali įstatymo numatyta teisėjų institucija“. Šių penkių žodžių bendra lingvistinė jungtis kaip teisinė konstrukcija hipotetiškai nulemta atitinkamo istorinio politinio konteksto 1990–1992 m.

Lietuvos valstybingumo forma nebuvusios LSSR (LTSR) dvi 1940 m. ir 1978 m. priimtos konstitucijos, kurios vis dėlto susijusios su Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio inicijuotu konstitucionalizmu 1988–1990 m. (Valančius, 1989; 2001), buvo grindžiamos, be kita ko, bolševikų ir komunistų šūkiu „Visa valdžia (liaudies deputatų) taryboms“ ir atitinkama kvazimoksline jurisprudencija (Maksimaitis, 2015, p. 280–289; 2019). Todėl precizinis Teisėjų tarybos konstitucinis įtvirtinimas (įvardijimas) 1990–1992 m. galėjo sudaryti politiškai negatyvų įspūdį, kad visa teismų valdžia savivaldos lygmeniu – Teisėjų tarybai. Tokiame kontekste svarbu pažymėti, kad Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. kovo 11 d. priimtame Laikinajame Pagrindiniame Įstatyme išliko daug išlikusios tuometinio ir ankstesniojo meto terminijos, taigi ir atitinkamų įtakingų centrinių „tarybų“, nors jos ir šiandien analogišku ar panašiu pavadinimu veikia istoriškai artimiausioje Lenkijoje kaip Ministrų Taryba (Šileikis, 2019, p. 154) ir Ukrainoje kaip Aukščiausioji Rada. Visa tai negalėjo neturėti įtakos 1992 m. spalio 25 d. referendumui teiktos Konstitucijos projektui. Jo rengėjai, pasirinkę pirmąją nuolatinę Lietuvos 1922 m. Konstituciją kaip teisinės technikos orientyrą ir atsižvelgdami į to projekto visuomeninio svarstymo 1992 m. gegužę-rugpjūtį atgarsius, taip ilgai derino ir šiaip ne taip 1992 m. rusėjo mėnesį ir spalio pirmąją savaitę kažkaip neįtikėtinai suderino (Sinkevičus, 2012, p. 19–28) įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios galias tame projekte, kad jame atsisakė ne tik *deputatų* ar *organų*, bet ir minėtų įtakingų centrinių *tarybų* sąvokos, pirmenybę teikdami institucijos, Seimo ir jo nario, Vyriausybės ir jos nario alternatyvoms, nors palikdami „savivaldybių tarybas“ ir jų sudaromus „vykdomuosius organus“ (pastarieji iš Konstitucijos 119 straipsnio išbraukti tik Seimo 2022 m. balandžio 21 d. priimtu šio straipsnio pakeitimu, kuriuo įtvirtinti tiesioginiai merų rinkimai).

13 Lietuvos Respublikos Vyriausybės įstatymo 13, 24, 27, 39, 40, 44, 44-1, 45, 46 straipsnių ir dešimtojo skirsnio pavadinimo pakeitimo įstatymo (2009 m. liepos 7 d. Nr. XI-319) 6 straipsnyje „Dešimtojo skirsnio pavadinimo pakeitimas“ buvo nustatyta: „Dešimtojo skirsnio pavadinime vietoj žodžių „Vyriausybės kanceliarija“ įrašyti žodžius „Ministro Pirmininko tarnyba“ <...>“.

Taigi Teisėjų taryba – abstrakčiai konstituciškai suponuojama ir konkrečia funkcine paskirtimi (patarti Respublikos Prezidentui) sutvirtinta kvazi*konstitucinio lygmens* Lietuvos valstybės institucija. Ji – tai būtent ta keistokai 1992 m. Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje *neįvardyta* „speciali įstatymo numatyta teisėjų institucija“[14], kurios patarimai Respublikos Prezidentui dėl teisėjų paskyrimo, atleidimo ir kitų karjeros klausimų atspindi jai priskirtą ypatingą funkcinę paskirtį būti *atsvara* politinio pobūdžio valstybės institucijoms. Teisinis tokio abstraktaus ir lakoniško įtvirtinimo technikos fenomenas pirmiausia gali būti įžvelgiamas šios institucijos *nuasmeninimo* ir „dvigubo numatymo“ aspektais: pirma, institucijos įtvirtinimas neapima jos konkretaus pavadinimo nurodymo (tai deleguojama įstatymų leidėjui), ir tuo prilygsta analogiškam „saugumo tarnybos“ tarsi *įslaptintam* konstituciniam nuasmeninimui Konstitucijos 84 straipsnio 14 punkte[15], kas galbūt visiškai logiška ir pateisinama dėl slaptosios tarnybos (jos būstinės nuotraukų draudžiamo viešinimo) specifikos, bet abejotina ir diskutuotina Lenkijos 1997 m. Konstitucijoje įvardytos Nacionalinės teismų tarybos kontekste (žr. toliau); antra, Konstitucija, aiškiai ir tiesiogiai numatydama (nurodydama) minėtą teisėjų instituciją, reikalauja, kad ją papildomai „numatytų“ (o ne sukonkretintų) įstatymas, tarsi neužtektų jos konstitucinio „numatymo“, kas išprovokavo: a) įstatymų leidėją 2002 m. sausio 24 d. naujai suredaguotu Teismų įstatymu Nr. IX-732 (vietoje iki tol jame įtvirtintos Teisėjų tarybos) „numatyti“ *Teismų tarybą*, kurios nariais tuomet galėjo būti ne tik teisėjai, bet ir teismų finansavimui svarbūs politikai ar tarnautojai, tarp jų – finansų ministras ar jo įgaliotas viceministras, Seimo Biudžeto ir finansų komiteto pirmininkas ar jo pavaduotojas[16]; b) Konstitucinį Teismą 2006 m. gegužės 9 d. nutarimu pripažinti gausybę to įstatymo (minėtos redakcijos) nuostatų prieštaraujančiomis Konstitucijai (be kita ko, 112 straipsnio 5 daliai);

14 Lietuvos Respublikos 1992 m. Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje įtvirtinta: „Dėl teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų Respublikos Prezidentui pataria speciali įstatymo numatyta teisėjų institucija.“

15 Pagal Konstitucijos 84 straipsnio 14 punktą, Respublikos Prezidentas „Seimo pritarimu skiria ir atleidžia <...> saugumo tarnybos vadovą“.

16 Teismų įstatymo (2002 m. sausio 24 d. redakcija) 119 straipsnio 2 dalyje buvo nustatyta: „Teismų tarybą sudaro 24 nariai: 1) pagal pareigas – Aukščiausiojo Teismo pirmininkas, Apeliacinio teismo pirmininkas, Vyriausiojo administracinio teismo pirmininkas, Respublikos Prezidento įgaliotas atstovas, Seimo Pirmininko įgaliotas atstovas, Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto pirmininkas ar jo pavaduotojas, Seimo Biudžeto ir finansų komiteto pirmininkas ar jo pavaduotojas, teisingumo ministras ar jo įgaliotas viceministras ir finansų ministras ar jo įgaliotas viceministras; 2) Visuotiniame teisėjų susirinkime išrinkti teisėjai: vienas – nuo Aukščiausiojo Teismo, vienas – nuo Apeliacinio teismo, vienas – nuo Vyriausiojo administracinio teismo, po vieną – iš penkių apygardų teismų teisėjų, po vieną – iš kiekvieno apygardos teismo teritorijoje esančių apylinkių teismų teisėjų, vienas – nuo visų apygardų administracinių teismų. Teisėjų kandidatūras Visuotiniame teisėjų susirinkime iškelia atitinkamų teismų atstovai; 3) daugiausiai teisėjų vienijančios teisėjų visuomeninės organizacijos išrinktas teisėjas.“

c) įstatymų leidėją 2006 m. gegužės 23 d. priimtu Teismų įstatymo pakeitimo įstatymu Nr. X-611 vėl grįžti prie ankstesnio Teisėjų tarybos pavadinimo ir jos sudėties vien profesiniu pagrindu, t. y. pagal išimtinai teisinės profesinės savivaldos modelį (Vitkutė, 2020, 48, 49).

Šiuo metu Teisėjų taryba įvardijama ir jos sudarymo tvarkos pagrindai bei įgaliojimai sukonkretinami Teismų įstatymo aktualioje redakcijoje[17]. Šio įstatymo ribos ir antikonstitucinės nuostatos, kuriomis buvo ar gali būti iškreipiamos Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalies *implicitinės* nuostatos, atskleidžiamos minėtame Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarime. Jo gremėzdiškas oficialus pavadinimas gali būti laikomas vienu iš rekordinių ir hipotetiškai neįsimenamu net labai gerai besimokusiems universitetinių teisės studijų pirmakursiams ar absolventams[18]. Be to, svarbus Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 17 d. nutarimas, kuriame nagrinėta Respublikos Prezidento 2004 m. liepos 1 d. dekreto Nr. 140 „Dėl apygardos teismo teisėjo atleidimo“ atitiktis Konstitucijai ir Teismų įstatymui[19]. Šiame nutarime konstatuota, kad minėtas ginčytas dekretas „tuo aspektu, kad šiuo Respublikos Prezidento dekretu Vilniaus apygardos teismo teisėjas <...> buvo atleistas iš pareigų Teisėjų garbės teismui neišnagrinėjus jam iškeltos drausmės bylos ir nepriėmus joje sprendimo siūlyti Respublikos Prezidentui atleisti šį teisėją iš pareigų, neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

17 Galiojančio Teismų įstatymo 119 straipsnyje (2019 m. liepos 16 d. redakcija) nustatyta, kad Teisėjų tarybą sudaro septyniolika narių: 1) pagal pareigas – Aukščiausiojo Teismo pirmininkas, Apeliacinio teismo pirmininkas, Vyriausiojo administracinio teismo pirmininkas; 2) Visuotiniame teisėjų susirinkime išrinkti teisėjai: trys – iš Aukščiausiojo Teismo, du – iš Apeliacinio teismo ir vienas – iš Vyriausiojo administracinio teismo, trys – nuo visų apygardos teismų, vienas – nuo visų apygardos administracinių teismų ir keturi – nuo visų apylinkės teismų. Nuo apygardos teismų ir apylinkės teismų į Teisėjų tarybą gali būti išrinkti tik teisėjai, dirbantys skirtinguose teismuose. Teisėjų kandidatūras Visuotiniame teisėjų susirinkime iškelia ir renka atitinkamų teismų teisėjai.

18 Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimo pavadinimo pradžia ir pabaiga – tokia: „Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 56 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 3 dalies (2003 m. sausio 21 d. redakcija), 4, 5, 6 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 57 straipsnio 3 dalies (2003 m. sausio 28 d. redakcija), 63 straipsnio 4 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 70 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 71 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 72 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 73 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 74 straipsnio 1 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 75 straipsnio 1 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 76 straipsnio 2 dalies (2003 m. sausio 21 d. redakcija), 77 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 78 straipsnio 2 dalies (2003 m. sausio 21 d. redakcija), 79 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 81 straipsnio 3, 7 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 90 straipsnio 3, 7 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 119 straipsnio 2, 5 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 120 straipsnio 3, 4 punktų (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 128 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) <...> atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

19 Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 17 d. nutarimo pavadinimas: „Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 47 straipsnio (2003 m. balandžio 3 d. redakcija) 4 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai <...>“.

4. Antrosios kvaziteisingumo ministerijos šalia Teisėjų tarybos privalumų ir trūkumų aspektai

Haroldas Šinkūnas (2012, p. 126) Konstitucijos dvidešimtmečio proga pažymėjo, kad „nepriklausoma teisminės valdžios institucija – teismų taryba – įsteigta ne visose Europos Tarybai priklausančiose valstybėse. <...> Jose plačius įgaliojimus skiriant ir atleidžiant teisėjus, sprendžiant jų profesinės karjeros klausimus bei administruojant teismus turi vykdomoji valdžia, pirmiausia – teisingumo ministras“. O kokia aktuali tokio ministro padėtis Lietuvos teisėjų tarybos ir teismų finansavimo kontekste?

Specialiu įstatymu institucionalizuota Nacionalinė teismų administracija pagal vis didėjančią joje įsteigtų pareigybių (*etatų*) gausą gali būti laikoma antrąja ar mažąja ar net „beveik didžiąja“ kvaziteisingumo ministerija, nors iki jos sukūrimo buvo integrali (neatskiriama) šios ministerijos sudedamoji dalis atitinkamų struktūrinių padalinių (departamentų, skyrių) organizacine forma. Tai iš pirmo žvilgsnio galimai nėra jokia rimtesnė konstitucinė problema, kadangi teismų valdymas ir (svarbiausia) finansavimas pagal Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimą nėra Teisingumo ministerijai priskirto valdymo dalis[20]. Todėl tame nutarime konstatuota, kad valstybės biudžeto įstatyme pagal Konstituciją negali būti tokių Teisingumo ministerijai priskirtų asignavimų, kuriuos ministras savo įsakymais paskirstytų teismams. Jie turi būti tiesiogiai nurodyti valstybės biudžeto įstatyme kaip skiriami ne per Teisingumo ministeriją, bet tiesiogiai konkrečiam teismui.

Visa tai tarsi dėsningai išplaukia iš atitinkamo ginčyto reglamentavimo išaiškinimo ir įvertinimo Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarime: „Analizuojant Įstatymo <...> normą, pagal kurią teisingumo ministrui yra nustatyti įgaliojimai organizuoti atitinkamų teismų finansinį ir materialinį techninį aprūpinimą, pažymėtina, kad Įstatyme pavartota sąvoka „organizuoti teismų finansinį aprūpinimą“ yra teisiškai neapibrėžta ir gali būti įvairiai aiškinama. Ji gali būti suprantama ne tik kaip atspindinti teisingumo ministro įgaliojimus *išsiaiškinti*, *kiek lėšų reikia teismų veiklai, bei jo pareigą pasirūpinti, kad šios lėšos būtų numatytos valstybės biudžete, ne tik kaip atspindinti teisingumo ministro pareigą dalyvauti Seime svarstant valstybės biudžeto projekte teismams numatytų asignavimų skyrimo klausimus* (paryškinta – *aut.*). Įstatyme pavartota sąvoka „organizuoti teismų finansinį aprūpinimą“ gali būti interpretuojama ir taip, kad teisingumo ministrui

20 „Konstitucijos 109 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas teisėjo ir teismų nepriklausomumo principas apima ir teismų organizacinį savarankiškumą. Jokia vykdomosios valdžios institucija ar pareigūnas negali kištis į teismo funkcijų vykdymą ar organizuoti teismų vidaus darbo. Teismų veikla, kaip minėta šiame nutarime, nėra ir negali būti kokiai nors ministerijai priskirta valdymo sritis“ (Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas).

nustatyta teisė valstybės biudžete numatytus asignavimus pačiam paskirstyti konkretiems teismams. Būtent tokį šios Įstatyme pavartotos sąvokos supratimą rodo ir dabartinis teismų finansavimo reguliavimas: valstybės biudžeto įstatyme nėra nustatyta, kiek lėšų skiriama kiekvienam teismui (išskyrus Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą). Nurodoma bendra visai teismų sistemai skirtų lėšų suma.“

Išeina, kad teisingumo ministras, būdamas Vyriausybės nariu ir finansų ministro kolega, rūpindamasis Teisingumo ministerijos valdymo sričiai priskirtų *kalėjimų* (įkalinimo įstaigų) finansavimu, nebeturėtų analogiškai aktyviai rūpintis jo nebeadministruojamų teismų finansavimu ir jo didinimu. Tarsi Teisingumo ministerijos šimtamečiai atpažinimo ženklai, simboliai ir sąvokos „Justitia“, „Temidė“ jau *niekuo dėtos*, nes ši ministerija, kitaip nei Vokietijoje net nerengianti teisėjo egzamino ar pretendentų į teisėjus atrankos administravimo (tai daro Nacionalinė teismų administracija)[21], pasidarė tarsi *bausmių vykdymo ir notarų bei antstolių priežiūros* Teisingumo ministerija (plg.: Šileikis, 2020, p. 54–56), nors, kaip minėta, Teismų įstatyme (vis dėlto) numatyta Teisėjų tarybos pareiga „suderinti“ teisėjų mokymų programas būtent su Teisingumo ministerija.

Tokiame kontekste susidaro ir gali būti įžvelgiamas tam tikras konstitucinis *alogizmas* ar hipotetinis nesusipratimas arba nemielas klausimėlis „Kaip Konstitucijos sergėtojai susilpnino <...> teisėjų <...> apsaugą?“ (Borusevičiūtė, 2022, 36–39). Teismų savarankiškumui ir nepriklausomumui nuo Teisingumo ministerijos neabejotinai palankus (labai svarbus) minėtas Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas (kaip ir 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas), pasirodo, turi negatyvių ar kontroversiškų aspektų kaip *destruktyviai fiskalinių* padarinių teismų finansavimo planavimui ir politiniam suderinimui, kadangi teisingumo ministras jo vadovaujamos įstaigos itin susiaurėjusio (kone tuščiaviduriu tapusio) simbolio Temidės kontekste negali būti tas valstybės politikas ir Vyriausybės narys, kurio kabinete ar jo prieigose galėtų veiksmingai ir tvariai vykti teismų finansavimo planavimas ir apskaita (patikra), t. y. pirminio kitų metų valstybės biudžeto įstatymo projekto (jame numatytų asignavimų teismams) pagrindų modeliavimas ir suderinimas su finansų ministru vien todėl, kad teisingumo vykdymo (taigi ir jo finansavimo) administravimas (planavimas) pagal Konstitucijos išaiškinimą nepriskiriamas Teisingumo ministerijos valdymo sričiai.

Tuo pagal galimybes turinti atitinkamai užsiimti Nacionalinė teismų administracija, deja, nėra atstovaujama Vyriausybėje jos nariais esančių ministrų lygmeniu. Todėl jos vadovo, kaip valstybės tarnautojo, ir finansų ministro arba

21 „Nacionalinė teismų administracija, įgyvendindama Teismų įstatyme nustatytus uždavinius, atlieka šias funkcijas: <...> tvarko pretendentų į laisvas apylinkės teismo teisėjų vietas sąrašą ir jų asmens bylas; tvarko asmenų, pageidaujančių laikyti pretendentų į teisėjus egzaminą, duomenų bazę ir jų asmens bylas; <...> organizuoja pretendentų į teisėjus egzamino laikymą“ (Nacionalinės teismų administracijos įstatymo 2 straipsnio 9, 12 punktai).

Ministro Pirmininko nesutarimų dėl teismų finansavimo nagrinėjimas niekada neprilygs tam politiniam fiskaliniam standartui, kuris praeityje buvo teisingumo ministrui *kuruojant* (planuojant) tinkamą teismų materialinį finansinį *aprūpinimą* (reprezentatyvių teismo buveinių statybas, einamuosius ar kapitalinius remontus).

Tokiame kontekste išeina, kad Teisėjų taryba, kuri konstituciškai negali būti gretinama ar lyginama su viešojo administravimo subjektu esančia Nacionaline teismų administracija (ji nėra atsvara Respublikos Prezidentui), *de facto* pastarajai įstaigai tarsi prilygsta pagal judviejų ribotas galimybes politiškai ir *ekonomiškai* prilygti finansų ministrui (jo vadovaujamai ministerijai) ir Ministrui Pirmininkui (jo vadovaujamai Vyriausybei), kai planuojami kitų metų biudžetiniai prioritetai, tarp jų – tam tikrų sričių padidintas prioritetinis finansavimas.

Visa tai leidžia įžvelgti, kad Nacionalinės teismų administracijos sukūrimas ir išėmimas iš Teisingumo ministerijos organizacinės struktūros su teisingumo ministru priešakyje, viena vertus, sustiprino teismų finansinį organizacinį savarankiškumą ir, kita vertus, nesustiprino Teisėjų tarybos ar kitos teisėjų profesinės savivaldos institucijos galimybių tiesiogiai derėtis su Vyriausybės nariais dėl jų pritarimo ar nepritarimo Finansų ministerijos parengtam kitų metų valstybės biudžeto įstatymo projektui ir jame numatytiems (suplanuotiems) asignavimams teisingumo vykdymo sistemai.

Gal ir dėl to Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, kuris 2023 m. vis dar įsikūręs renovacijos akivaizdžiai reikalingame pastate su didelėmis rūsčiomis tik baudžiamosioms byloms nagrinėti tinkančiomis eglėmis fasado pusėje šalia nebeveikiančio Lukiškių kalėjimo, daug kartų viešai planavo ir propagavo naujos būstinės statybas, t. y. persikėlimą (kartu su Apeliaciniu teismu) į naują funkciškai inovatyvų statinį Šeimyniškių gatvėje Nr. 28 Vilniuje šalia Generalinės prokuratūros, tačiau Nacionalinė teismų administracija finansiškai negebėjo tokių siekių veiksmingai įgyvendinti iki 2023 m. (2020 m. liepą nutraukdama statybos rangos darbų, kurių kaina buvo nustatyta 2018 m. rinkos kainomis, konkursą)[22], nors tai anksčiau pavyko Generalinei prokuratūrai beveik toje pačioje vietoje esančioje Rinktinės gatvėje, tebūnie su netaisyklingais keistai pasivirusiais pastato langais, pelniusiais juos projektavusiems architektams nominavimą profesiniam apdovanojimui, ku-

22 Viešai paskelbta, kad Nacionalinė teismų administracija 2020 m. liepą nutraukė teismų pastato Šeimyniškių g. 28, Vilniuje, statybos rangos darbų konkursą, nes visų gautų pasiūlymų kainos viršijo numatytą projekto biudžetą. Nacionalinė teismų administracija, ieškodama galimybių užbaigti statybos rangos darbų konkursą dėl pirkimo vertės padidinimo kreipėsi į Lietuvos Respublikos Vyriausybės kanceliariją, tačiau šio pirkimo vertės padidinimui nebuvo pritarta ir Nacionalinei teismų administracijai pasiūlyta pirkimą organizuoti iš naujo (https://www.teismai.lt/lt/naujienos/teismu-sistemos-naujienos/nutrauktas-teismu-pastato-seimyniskiu-gatveje-statybos-konkursas/7824; žiūrėta 2023 m. gegužės 6 d.).

ris neapsaugojo nuo kritikos[23]. Šiaip architektai, projektuodami pastatus ir jų langus, pagal *darnaus vystymosi* svarbą atskleidžiančią daktaro disertaciją „Viešasis interesas ir jo įgyvendinimo sąlygos architektūros srityje“ (Veličkaitė, 2019), turėtų eksperimentuoti su privačių asmenų pageidavimus ir poreikius atitinkančiais statiniais, bet ne su prokuratūros ar teismų būstinėmis.

Žinoma, žaliu stiklu apgaubti Lenkijos Aukščiausiojo Teismo (*Sąd Najwyższy*) būstinei nuo 1999 m. skirti inovatyvūs rūmai Varšuvos Krasinskio aikštėje su stikliniais laiptais pastato viduje ir augančiomis pušelėmis ant stogo išties įspūdingi[24]. Tai, deja, neišgelbėjo nuo to, kad Lietuvos Teisėjų taryba, atsižvelgdama į Europos teismų tarybų tinklo pateiktą prašymą, 2021 m. rugpjūčio 28 d. vienbalsiai nutarė: Lenkijos teisėjų taryba turi būti pašalinta iš Europos teismų tarybų tinklo (ENCJ) asociacijos[25].

5. Teisėjų karjeros taryba kaip vizija

Toks šio skirsnio pavadinimas gali gluminti ir šokiruoti, kadangi jame nurodytos institucijos Lietuvoje nebuvo ir nėra. Jos sukūrimo galimybių vizija apima naujos Teismų finansavimo tarybos sukūrimo aspektus (žr. toliau, t. y. 6 skirsnį). Jei teismų finansavimo klausimai pagal įstatymą pereitų tokiai naujai teismų *finansinės*

23 Žr. portalo „Interesting engineering“ sudarytą 10 pastatų sąrašą, į kurį patenka Lietuvos generalinės prokuratūros naujas pastatas (Rinktinės g. Vilniuje), kurį kritikai Lietuvoje vadina „kreivų veidrodžių karalyste“ (https://www.15min.lt/verslas/naujiena/nt-ir-interjeras/nekilnojamasis-turtas/tarp-10-ies-blogi-spinduliuojanciu-ir-generalines-prokuraturos-pastatas-973-906574; žiūrėta 2023 m. gegužės 6 d.]).

24 Žr. Lenkijos Aukščiausiojo Teismo rūmų nuotrauką, kuri panaudota iliustruoti Haroldo Šinkūno 2020 m. lapkričio 24 d. straipsnį „Teisinės valstybės krizė Europoje – Lenkijos pavyzdys“ (Teisė. pro.). Plg.: https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Highest_Court_of_Poland?uselang=-de; žr. minėto teismo svetainę: http://www.sn.pl/SitePages/Strona_startowa.aspx).

25 Viešai paskleidžiant ir pagrindžiant tokį Lietuvos Teisėjų tarybos vienbalsį sprendimą, Lietuvos teismų sistemos svetainėje „teismai.lt“ nurodoma: „minėtame ENCJ posėdyje buvo pristatytos su Lenkijos teismų sistema susijusios aktualijos. Šių metų gegužės mėn. Europos Žmogaus Teisių Teismas nustatė, kad Lenkijos Konstitucinis Teismas „nėra įstatymu įsteigtas teismas“, nes jame yra neteisėtai Lenkijos Prezidento paskirtas teisėjas. Šių metų liepos mėn. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas (ESTT) patenkino Europos Komisijos prašymą ir įpareigojo Lenkiją laikinai stabdyti nacionalines nuostatas dėl Lenkijos Aukščiausiojo Teismo drausmės kolegijos veikimo, taikant laikinąsias apsaugos priemones, kol bus paskelbtas galutinis sprendimas. Lenkijos Konstitucinis Teismas pirmą kartą Europos Sąjungos (ES) sutarčių nuostatas paskelbė antikonstitucinėmis. Be to, ESTT konstatavo, kad Lenkijos teisėjų drausminių klausimų sprendimo tvarka, įskaitant Drausmės kolegijos veiklos principus, yra nesuderinama su ES teise. ESTT savo sprendime nurodė, kad *Lenkijos teisėjų taryba yra įstaiga, kurios nepriklausomumas gali sukelti pagrįstų abejonių* (paryškinta – aut.), o Lenkijos drausminimo priemonių sistema kelia pavojų Lenkijos teismų kreipimosi į Europos Sąjungos Teisingumo Teismą sistemai ir gali būti panaudota siekiant įbauginti Lenkijos teisėjus“ (Teismai.lt, 2021 m. rugpjūčio 27 d.).

(fiskalinės) savivaldos ir savireguliacijos institucijai, tai Teisėjų taryboje liekantys teisėjų karjeros klausimai galėtų būti išgryninti patikslintu (pakeistu) Teisėjų tarybos pavadinimu. Nors dabartinis pavadinimas galėtų nesikeisti, būtų sunku racionaliai paaiškinti, kodėl Teisėjų taryba nėra susijusi su teisėjų atlyginimų biudžetinio planavimo (juo labiau didinimo) klausimų nagrinėjimu (derinimu su Finansų ministerija ir Vyriausybe bei Seimu).

Teisėjų tarybos kaip pirmiausia teisėjų karjeros klausimų, nurodytų Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje, nagrinėjimo institucijos esmė ir prasmė aiškiai atskleista Konstitucinio Teismo doktrinoje[26]. Tačiau yra erdvių diskutuoti, ar ši institucija papildomai turėtų būti aukščiausioji teismų ir teisėjų savivaldos ir savireguliacijos institucija *valstybės biudžeto asignavimų teismams planavimo ir derinimo* klausimams nagrinėti. To tarsi nereikalaujama, bet ir nedraudžiama remiantis Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalimi. Tik dabartinis tarybos pavadinimas galbūt neleistų tinkamai suvokti, kad juo apimamas išimtinai teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo klausimų nagrinėjimas.

Aiškumo ir vaizdingumo labui verta išplėsti 2 skirsnyje minėtus Konkurencijos tarybos, Vyriausybės kanceliarijos ir 1990–2022 m. gyvavusio Statistikos departamento (nuo 2023 m. – Valstybės duomenų agentūros) pavadinimų keitimo galimybių pavyzdžius, papildomai paklausiant, kas bendro tarp Užimtumo tarnybos ir Teisėjų tarybos. Lietuvos Respublikos užimtumo įstatyme įtvirtinta Užimtumo tarnyba iš pirmo žvilgsnio neturi nieko bendro su Teismų įstatyme įtvirtinta Teisėjų taryba, nebent jų bendrumas netiesiogiai pasireikštų tais hipotetiniais išimtiniais atvejais, kai: a) vidaus reikalų ministro karjerą baigęs buvęs apylinkės teismo teisėjas, kurio Respublikos Prezidentas neskiria į anksčiau eitas apylinkės teismo teisėjo pareigas dėl *ex* ministro politinio neatšalimo ir neatmetamo grįžimo į politiką, naujos darbinės veiklos ieškotų Užimtumo tarnyboje, kuo pasipiktinę kai kurie teisininkai pradėjo abejoti, ar valstybės vadovo neveikimas „teisėtas ir teisingas“ (Drakšas, 2021, Delfi.lt), tarsi pamiršdami buvusio Respublikos Prezidentės vyriausiojo patarėjo Mindaugo Lingės nepasitenkinimą dėl tuometinių valdančiųjų kėslų „paversti Respublikos Prezidentą notaru“ (Lingė, 2020, Delfi.lt); b) už teisėjo vardo pažeminimą pirma laiko atleistas teisėjas, kuriam 50 ar 60 metų, ieškotų pragyvenimui samdomos darbinės veiklos ir tuo tikslu kreiptųsi į Užimtumo tarnybą, kas sunkiai tikėtina dėl alter-

26 „Įstatymais ir kitais teisės aktais reguliuojant santykius, susijusius su teisėjų paskyrimu, paaukštinimu, perkėlimu ar atleidimu iš pareigų, negalima paneigti <...> specialios teisėjų institucijos kompetencijos, konstitucinės prigimties ir paskirties“ (Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 15 d. nutarimo 27.1 punktas, kuriame nurodomos 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimo nuostatos). „Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodyta speciali teisėjų institucija <...> yra svarbus teismo <...> savivaldos elementas. Šios specialios teisėjų institucijos konstituciniai įgaliojimai yra susiję su <...> dalyvavimu priimant sprendimus dėl teisėjų karjeros“ (Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 15 d. nutarimo 27 punktas, kuriama nurodomos 2006 m. gegužės 9 d. nutarimo nuostatos).

natyvios veiklos perspektyvų advokatų kontorų konsultantų lygmeniu ar pelningo šeimos užsiėmimo auginant ir parduodant *mėsinius galvijus* kontekste (Kuizinaitė, Lrytas.lt., 2021 m. balandžio 17 d.).

Tačiau minėtų institucijų bendrumas gali būti korektiškai objektyvinamas pagal jų oficialių pavadinimų galimo keitimo įstatymuose kriterijų. Jei ekonomiškai keistoko skambesio ir konceptualumo institucija „Darbo birža", įsteigta 1991 m. kovo 1 d., veikė daugybę metų kaip savita asmenų bedarbystės administravimo (bedarbių asmenų įdardinimo tarpininkavimo) įstaiga[27] tol, kol įstatymų leidėjas įžvelgė ir įgyvendinimo jos dabartinę, nepalyginti tobulesnę įvardijimo alternatyvą (Užimtumo tarnybą nuo 2018 m. spalio 1 d.), tai įstatymu įvardyta Teisėjų taryba taip pat kategoriškai nelaikytina vieninteliu konstituciškai galimu jos pavadinimu. Juk ankstesnė minėta alternatyva „Teismų taryba" prieštaravo Konstitucijos 112 straipsnio 5 daliai, kaip tai nustatyta Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarime, ne tiek dėl pavadinimo pakeitimo, kiek dėl taip pavadintos institucijos asmeninės sudėties, kurioje buvo ne tik teisėjai.

Žinoma, galima teigti, kad Teisėjų taryba ir kaip kategorija, ir kaip konkrečios institucijos ilgametis oficialus pavadinimas – neatskiriama (integrali) oficialiosios konstitucinės doktrinos (ir jos potekstės) implicitinė dalis, iš kurios tokio pavadinimo taip lengvai „išplėšti" nepavyktų, nors formaliai ne ši kategorija, bet Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalies nuasmeninanti formuluotė „speciali įstatymo numatyta teisėjų institucija" dominuoja toje doktrinoje. Tačiau nepriimtina kategoriškai teigti, kad bet koks įstatymų leidėjo sprendimas pakeisti Teisėjų tarybos pavadinimą savaime prieštarautų tokio pavadinimo neįtvirtinančiai Konstitucijos 112 straipsnio 5 daliai.

6. Teismų finansavimo taryba kaip vizija

Jei Konstitucija pagal minėtą jos išaiškinimą Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarime draudžia finansų ministrui ir teisingumo ministrui ar Seimo komitetų pirmininkams arba Respublikos Prezidento vyriausiajam patarėjui teisės klausimais būti Teisėjų tarybos nariais, tai toks draudimas galbūt negaliotų tokiai naujai Teismų finansavimo tarybai, kuri rinktųsi vos keletą kartų per metus (idealiu atveju – Prezidentūroje) ir nagrinėtų išimtinai teismų finansavimo planavimo (suderinimo) klausimus, nenagrinėdama teisėjų karjeros klausimų, kurie liktų priskirti išimtinai Teisėjų tarybai.

27 Žr. sąvokų „Darbo birža" ir „Užimtumo tarnyba" apibrėžimą įstatymuose arba paaiškinimą internetinėje enciklopedijoje „wikipedia" („Užimtumo tarnyba – viešojo administravimo įstaiga, organizuojanti užimtumo rėmimo politikos priemonių įgyvendinimą bedarbiams ir žmonėms, ieškantiems darbo"; žiūrėta 2023 m. balandžio 10 d.).

Visiškas aiškumas dėl tokios naujos specializuotos (neaukščiausios) teisėjų ir teismų savireguliacijos ir savivaldos institucijos sukūrimo atitikties Konstitucijos 112 straipsnio 5 daliai, deja, būtų įmanomas tik įgaliotiems subjektams paprašius ir gavus atitinkamą Konstitucinio Teismo nutarimą (arba sprendimą dėl 2006 m. gegužės 9 d. nutarimo išaiškinimo). Iki tol galiotų naujadaro atitikties Konstitucijai prezumpcija, kuri galėtų būti paneigta Konstituciniame Teisme įgaliotų subjektų prašymu.

Teismų finansavimo taryba galėtų (turėtų) būti įtvirtinama jai skirtame specialiame įstatyme (bet ne Teismų įstatyme), tokiu būdu šio naujo įstatymo *galiojimą ir taikymą išplečiant* iki Konstitucinio Teismo, kuriam iki šiol negalioja ir netaikomas Teismų įstatymas ir jame įtvirtinta Teisėjų tarybos sudarymo tvarka, todėl nebuvo ir nebus nė vieno Konstitucinio Teismo teisėjo, kuris visuotiniame teisėjų susirinkime išrinktas Teisėjų tarybos nariu ar juo savaime (*ex legis*) tapo pagal Konstitucinio Teismo pirmininko pareigas.

Pažymėtina, kad pagal pareigas atsirandanti Konstitucinio Teismo pirmininko narystė Teismų finansavimo taryboje, kaip ir analogiška Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos apeliacinio teismo ir Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo pirmininkų narystė, hipotetiškai užtikrintų, kad nesusidarytų ir nepasikartų ankstesnės destruktyvios prielaidos ir dingstys (provokacijos), dėl kurių Teisėjų taryba 2020 m. spalį priėmė Vakarų Europos lygmeniu skandalingą pareiškimą, kuris Lietuvos žiniasklaidos priemonėse ištransliuotas taip: *Teisėjų taryba ragina Konstitucinio Teismo vadovą liautis menkinti kitus teismus* (LRT.lt, 2020 m. spalio 30 d.).

Taigi naujos papildomos Tarybos sudarymo tvarka turėtų būti nulemta principo, kad visi jos nariais esantys trijų teismų sistemų atstovai pagal pareigas atitinkamai susiję su valstybės biudžeto asignavimų teismams ir (ar) konkrečiam atitinkamam baigiamosios instancijos teismui planavimu ir panaudojimu ar tai pagal pareigybės funkcijų aprašą užtikrinančio valstybės tarnautojo (teismo kanclerio) kontrole. Todėl šioje Taryboje pagal *siauresnį variantą* galėtų (turėtų) būti mažiausiai 8 nariai: Konstitucinio Teismo, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos apeliacinio teismo ir Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo pirmininkai bei kancleriai.

Siekiant sukurti ne tik trijų teismų sistemų atstovų narystę, bet ir jiems Taryboje prilygstančių ir balsavimo teisę turinčių *politikų finansininkų* proporcingą atsvarą, derėtų rinktis Tarybos sudėties *platesnį variantą* (mažiausia 16 narių): aštuoni iš trijų teismų sistemų (minėti teismų pirmininkai ir kancleriai), kurie prireikus galėtų sudaryti *dvi frakcijas* „konstitucinės ir administracinės justicijos“, „baudžiamosios ir civilinės justicijos“, ir aštuoni iš politikų ir ministerijų politinės vadovybės sistemos (teisingumo ministras ir jo paskirtas viceministras, finansų ministras ir jo paskirtas viceministras, Seimo Biudžeto ir finansų komiteto pirmininkas ir jo pavaduotojas, Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto pirmininkas ir jo pavaduotojas), kurie prireikus galėtų sudaryti taip pat *dvi frakcijas* „politikų teisininkų“ ir „politikų finansininkų“.

Pastarasis variantas optimalus, kadangi jame: a) sudarytos tinkamos institucinės ir organizacinės prielaidos minėtiems teismų pirmininkams ir kanclerams bei valstybės politikams susėsti ir diskutuoti prie vieno darbo stalo politiškai neutralioje vietoje, t. y. ne Seime ar Vyriausybėje, juo labiau ne šių institucijų ar jų struktūrinių padalinių vadovų kabinetuose, bet, pvz., Prezidentūroje, tuo tinkamai atspindint konstitucinius Respublikos Prezidento įgaliojimus teismų veiklos ir teisėjų karjeros srityje; b) subalansuotas teismų pirmininkų ir kanclerių (iš viso 8 balsai) ir kitų narių (taip pat iš viso 8 balsai), iš kurių šeši politikai ir du politinio asmeninio pasitikėjimo valstybės tarnautojai (viceministrai), įtakos santykis (proporcingumas).

Jei būtų prisibijoma lyginio skaičiaus (16) ir balsams pasidalijus po lygiai susidarančios *pato* situacijos (šachmatų terminais šnekant), tai septynioliktuoju nariu galėtų (turėtų) būti Respublikos Prezidento vyriausiasis patarėjas teisės klausimais (ar kitas dekretu deleguotas įgaliotas atstovas), kuris pagal galimybes veiksmingai užtikrintų Tarybos posėdžių parengimą ir surengimą Prezidentūroje kaip idealiai „neutralioje vietoje“. Antraip gali kilti organizacinių techninių nesklandumų, nes teisėjai galėtų nepageidauti rinktis į posėdį, pvz., Finansų ministerijoje, o politikai – į posėdį teismų būstinėse.

Šiame kontekste svarbi dar viena, iš dalies minėta, įžvalga, kuri mažina ar net šalina galimą reformos prieštaravimą Konstitucijos 112 straipsnio 5 daliai: Teismų finansavimo tarybos sprendimai turėtų būti tvirtinami Teisėjų tarybos sprendimais, taigi galėtų būti atmetami. Tai užtikrintų, kad Teisėjų taryba, o ne kitokia teismų taryba, būtų (liktų) aukščiausioji teismų ir teisėjų savireguliacijos ir savivaldos institucija, kaip tai pabrėžiama Konstitucinio Teismo doktrinoje.

7. Teisėjo vardo pažeminimo nustatymo taryba kaip vizija

Šio skirsnio pavadinimas, provokuojantis tarsi nedarbingumo nustatymo įsivaizdavimus, taip pat gali šokiruoti, kadangi jame nurodytos teisėjų savivaldos institucijos iki šiol nebuvo ir pagal Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalį neprivalėjo būti. Ji nesuponuojama Konstitucinio Teismo 1993–2022 m. doktrinoje, tačiau, šios doktrinos nekvestionuojant, gali būti diskutuojama kaip metodinė parama Teisėjų tarybai *emociškai jautriausiu* (psichologiškai nemaloniausiu) jos kompetencijai priskirtinu klausimu, susijusiu su teisėjo vardo pažeminimo tam tikru teisėjo poelgiu fakto nustatymu, kuriuo remdamasis Respublikos Prezidentas tęstų jo kreipimusi į Teismų tarybą inicijuotą teisėjo atleidimo iš pareigų pažeminus teisėjo vardą procedūrą pagal Konstitucijos 115 straipsnio 5 punktą. Nors šis „5 punktas“, kurio įgyvendinimo galimybių prielaidas sukuria Teisėjų taryba, nustatydama tei-

sėjo vardo pažeminimo tam tikru teisėjo poelgiu faktą, turi tam tikrų *savigynos* nuo teisėjo vardą diskredituojančio teisėjo poelgio požymių, jo „aktyvavimas“ nulemtas Respublikos Prezidento, kaip politinio pobūdžio institucijos, apsisprendimo tam tikru metu (mėnesį ar savaitę) kreiptis į Teisėjų tarybą patarimo ir todėl galėtų būti lyginamas (perkeltine politologine prasme) su Lietuvoje ir Lenkijoje bei kitose Vidurio Europos šalyse 2022 m. ir 2023 m. viešai itin diskutuojamu kolektyvinio saugumo ir gynimosi susitarimo „5 straipsnio“ politiniu aktyvinimu savigynos tikslais.

Antai Respublikos Prezidentas, naujai išrinktas penkeriems metams ir pradėjęs eiti pareigas 2019 m. viduryje, turi jam konstituciškai suteiktą diskreciją ir kartu jam tenkančią didžiulę atsakomybę politiškai pasirinkti vieną veikimo ar neveikimo variantą iš kelių galimų variantų: *arba* atidėti kreipimąsi į Teisėjų tarybą ir laukti ankstesnio Respublikos Prezidento sutikimu imuniteto (tarp Seimo sesijų) netekusių teisėjų (iš jų – Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjo) baudžiamosios atsakomybės klausimo nagrinėjimo ikiteisminiame tyrime (ar kaltinimų pareiškimo baudžiamojoje byloje išnagrinėjimo bei nekaltumo prezumpcijos paneigimo teisme) baigties, kuri gali itin užtrukti, pvz., iki 2023 m. ar 2024 m., ir tuo dar labiau pakenkti teisėjų ir teismų autoritetui, *arba* ilgai nelaukdamas, pvz., 2019 m. liepos pabaigoje, kreiptis į Teisėjų tarybą patarimo dėl teisėjo vardo pažeminimo („sudėties požymių“) buvimo konkrečiame teisėjo poelgyje, dėl kurio teisėjas neteko imuniteto (ankstesnio Respublikos Prezidento leidimu) ir pradėtas ikiteisminis tyrimas.

Svarbu priminti ir patikslinti, kad minėtame Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 15 d. nutarime nagrinėtas *analogų neturintis* Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjo (taip pat Apeliacinio teismo teisėjo), netekusio imuniteto tarp Seimo sesijų Respublikos Prezidento leidimu, pirmalaikis atleidimas prieš jo valią pagal Seimo nutarimą ir Respublikos Prezidento dekretą kaip teikimą[28], pastarojo *prielaidoms* susidarius būtent dėl Teisėjų tarybos patarimo, t. y. teisėjo vardo pažeminimo tam tikru teisėjo poelgiu fakto konstatavimo pagal Respublikos Prezidento pasiteiravimą. Tokį „pusiau abstrakčios“ individualaus Seimo nutarimo ir Respublikos Prezidento dekreto konstitucinės kontrolės dalyką ir ypač minėto Konstitucinio Teismo nutarimo rezoliucijoje nustatytą Respublikos Prezidento, kuris nelaukė teisėjo poelgio ikiteisminio tyrimo (ar teisėjui pareikšto kaltinimo baudžiamojoje byloje išnagrinėjimo ir nekaltumo prezumpcijos paneigimo teisme) pabaigos, dekreto dėl kreipimosi į Teisėjų tarybą patarimo *neprieštaravimą*

28 Apeliacinio teismo teisėjo atleidimas gali įvykti pagal Respublikos Prezidento dekretą kaip iniciatyvos atleisti teisėją teikimą, kuriam gautas Teisėjų tarybos patarimas, ir Seimo nutarimą kaip pritarimą iniciatyvai bei dar kartą Respublikos Prezidento dekretą kaip teisėjo atleidimo įtvirtinimą remiantis Seimo pritarimu.

Konstitucijai[29], galima vertinti dvejopai (Birmontienė, 2022, 21–28) ar net itin kritiškai (Borusevičiūtė, 2022, 40–52).

Viena vertus, 2 skirsnyje minėtais ar kitokiais komunikavimo būdais galima skleisti probleminę informaciją ir skatinti probleminį diskursą teigiant, kad pagal tam tikrą Teisėjų tarybos patarimą Respublikos Prezidentui ir pastarojo veikimą, kuris pateisintas tame Konstitucinio Teismo nutarime, susidaro Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjo, taip pat Apeliacinio teismo teisėjo išskirtinio konstitucinio statuso ir išskirtinių nepriklausomumo garantijų aktualija bei problematika, kadangi šių teisėjų atleidimą iš pareigų dėl teisėjo vardo pažeminimo inicijuojant bendra tvarka (Teisėjų tarybos patarimo pagrindu) tarsi niveliuojama Konstitucijos 116 straipsnyje *specialiai* numatytos Seime atliekamos parlamentinės apkaltos tik Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir Apeliacinio teismo teisėjams (bet ne apygardų ar apylinkių teismų teisėjams) autentiška konstitucinė samprata ir ekstraordinarinė procedūrinė institucinė svarba.

Kita vertus, minėtais ar kitokiais komunikacijos būdais galima skleisti nuosaikesnę informaciją ir slopinti probleminį diskursą teigiant, kad nėra Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjo, taip pat Apeliacinio teismo teisėjo išskirtinio statuso ir išskirtinių nepriklausomumo garantijų ypatingos aktualijos ar problematikos, kadangi visi teisėjai lygūs pagal jų vardo pažeminimo padarinius ir juos sukeliančius Respublikos Prezidento paprašytus Teisėjų tarybos konstatavimus pagal atitinkamas teisėjo netinkamo poelgio faktines aplinkybes, juo labiau tuo aspektu, kad Seimui ilgai svarstant ir nepradedant ar nebaigiant apkaltos teisėjams, Respublikos Prezidentas neturėtų jokių galimybių įgyvendinti konstitucinių įgaliojimų inicijuoti Seimo nutarimą: a) atleisti Aukščiausiojo Teismo teisėją, kurio poelgį, pažeminantį teisėjo vardą, įvertino ir nustatė Teisėjų taryba Respublikos Prezidento pasiteiravimu; b) pritarti Apeliacinio teismo teisėjo atleidimui, šio teisėjo poelgį, pažeminusį teisėjo vardą, įvertinus ir nustačius Teisėjų tarybai Respublikos Prezidento pasiteiravimu.

Tokiame diskurso ir teisėkūros naujų galimybių vizijos kontekste svarbu pažymėti, kad teisėjų karjera – tai ne tik teisėjų paskyrimai, paaukštinimai ar perkėlimai arba įprasti pozityvūs (garbingi) atleidimai sulaukus įstatyme nustatyto pensinio amžiaus, bet ir ekstraordinariniai negatyvūs (negarbingi) atleidimai pažeminus teisėjo vardą[30]. Todėl šiais klausimais metodinę profesinę paramą ir at-

29 Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 15 d. nutarimo rezoliucijoje pripažinta, kad Respublikos Prezidento 2019 m. liepos 30 d. dekretas Nr. 1K-25 „Dėl kreipimosi į Teisėjų tarybą“ (kaip ir gautu Teisėjų tarybos patarimu grindžiamas 2019 m. rugpjūčio 16 d. dekretas Nr. 1K-45 „Dėl teikimo Lietuvos Respublikos Seimui atleisti <...> iš Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjo pareigų“ bei tokiu teikimu grindžiamas Seimo 2019 m. rugsėjo 24 d. nutarimas „Dėl <...> atleidimo iš Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjo pareigų“) neprieštarauja Konstitucijai.

30 Specifinis (mišrus, nei visiškai garbingas, nei visiškai negarbingas) teisėjo atleidimo iš pareigų atvejis, kuris anksčiau buvo reglamentuotas Teismų įstatyme, atsispindi Respublikos Prezidento 2005 m. kovo 3 d. dekrete Nr. 225 „Dėl apylinkės teismo teisėjos atleidimo“, kurio atitiktis Konsti-

svarą Respublikos Prezidentui privalanti užtikrinti Teisėjų taryba iki šiol pagrįstai yra (buvo) nedaloma (vientisa) pagal jos konstitucinius įgaliojimus, nurodytus Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje, kaip tai atitinkamai pažymima Konstitucinio Teismo doktrinoje apie „specialią įstatymo numatytą teisėjų instituciją".

Beje, pozityvios funkcinės partnerystės kupina formuluotė „parama Respublikos Prezidentui" – tai šių eilučių autoriaus lingvistinis išradimas ar atradimas, kai Konstitucinio Teismo doktrina grindžiama negatyvios priešpriešos (stabdžių ir atsvarų) sklidina formuluote „atsvara Respublikos Prezidentui"[31]. Nesiekiant šios doktrinos sumenkinti, vis dėlto galima ir derėtų nuosaikiai teigti, kad Teisėjų taryba ir jos *patarimas* tikrai nėra tik toks valdžių padalijimo sistemos „stabdis", kuriuo materializuojama vien teisėjų savivaldos olimpo profesinė ir funkcinė „atsvara" Hobso Leviataną esą simbolizuojančiam Respublikos Prezidentui. Jei Teisėjų tarybos „patarimas", kaip labiau nei autoritetinga konsultacija, – tai ne formalus „eilinis" pritarimas ar išimtinis nepritarimas teisėjo vardo pažeminimo nustatymo iniciatyvai „iš Daukanto aikštės", išeina, kad neformaliu „patarimu" vykdoma tiek teisėjų gynimo funkcija (atsvaros forma), tiek „metodinės paramos" Respublikos Prezidentui (jam įgyvendinant įgaliojimus teisėjų karjeros klausimais) funkcija.

Tačiau parama ir atsvara turėtų viena kitą ne slopinti ar paneigti, bet papildyti ir stiprinti, kadangi teisėjo pirmalaikio atleidimo iš pareigų prieš jo valią *elastinga* esanti ir *kaučiukine* neturinti būti procedūrinė *dingstis* „kai savo poelgiu pažemino teisėjo vardą" (Konstitucijos 115 straipsnio 5 punktas) ir tuo pačiu konstitucinė formuluotė „teisėjo vardą pažeminantis poelgis", pasak Konstitucinio Teismo, „yra talpi" (2022 m. balandžio 15 d. nutarimo 25.3 punktas), nors iki tokios 2022 m. balandyje išplėtotos oficialiosios doktrinos, regis, tik konstitucinės teisinės valstybės principas buvo joje vadinamas „talpiu".

Jei Teisėtų tarybai pagal Respublikos Prezidento kreipimąsi tenka atsakingai ir įdėmiai vertinti bei konstatuoti „talpaus" pagrindo atleisti teisėją pirma laiko faktinės dingsties pakankamumą ir pagrįstumą, tai ji galėtų argumentuotai paprašyti kitos, labiau specializuotos Teismų įstatyme numatytos teisėjų savivaldos institucijos (ne tik Teisėjų garbės teismo) suteikti jai preliminarią metodinę pagalbą neimperatyvios (nesaistančios), t. y. konsultacinės išvados forma, tebūnie tik ypatingais ir išimtiniais atvejais, kurie susiję, pvz., su Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ar Apeliacinio teismo teisėjo pirmalaikiu atleidimu. Tačiau tokio Teisėjų tarybos

tucijai ir Teismų įstatymui nagrinėta Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 20 d. nutarime tuo aspektu, kad „S. Petraškaitė buvo penkeriems metams paskirta Ukmergės rajono apylinkės teismo teisėja, o šioje konstitucinės justicijos byloje ginčijamu <...> dekretu <...> ji buvo atleista iš šių pareigų, pasibaigus įgaliojimų laikui" (nutarimo nustatomosios dalies II skirsnis).

31 „<...> speciali teisėjų institucija yra atsvara Respublikos Prezidentui kaip vykdomosios valdžios subjektui formuojant teisėjų korpusą" (Konstitucinio Teismo, be kita ko, 1999 m. gruodžio 21 d., 2022 m. balandžio 15 d. nutarimai).

atliekamo kitos teisėjų savivaldos institucijos pasitelkimo (konsultavimosi su ja ar jos išvados paprašymo ir laukimo) nenumato ir nesuponuoja Konstitucinio Teismo doktrina, kuri neleidžia (draudžia) Teisėjų tarybai *nepatarti Respublikos Prezidentui vien dėl to, kad Teisėjų garbės teismas pagal Teismų įstatymą dar nebaigė svarstyti teisėjo vardo pažeminimo tam tikru teisėjo poelgiu ir (ar) drausminės atsakomybės už tą poelgį taikymo klausimo*.

Išeitų, kad visos (senos geros) teisėjų diskusijos ir teisės tyrėjų, pirmiausia Europos Komisijos trečiąjį pranešimą apie teisės viršenybę Lietuvoje (formuojant Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą) kritikuojančios (Teise. pro., 2022 m. spalio 7 d.) ir konstitucinės teisės egzaminą doktorantūroje audringai išlaikiusios (tuo tikslu kritikos kupiną rašinį Teisėjų tarybos statuso tema ryžtingai gynusios) Mirandos Borusevičiūtės 2021 m. ir 2022 m. rengiamos disertacijos „Teisminės valdžios savivalda Lietuvoje: raida ir perspektyvos“[32] revoliucingos įžvalgos, kad kartą per mėnesį ar savaitę susirinkusi Teisėjų taryba fiziškai nepajėgi per keletą valandų ar dienų tinkamai išnagrinėti teisėjo atleidimo iš pareigų pažeminus teisėjo vardą medžiagą ir užtikrinti atleidžiamam teisėjui galimybę gintis ir būti išklausytam, deja, labai apribotos ir galbūt konstituciškai neperspektyvios būtent dėl Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalies ir jos oficialių doktrininių išaiškinimų Konstitucinio Teismo nutarimuose.

Žinoma, galima diskutuoti ir abejoti, ar pakankamai laiko skiria dvi datas – 2019 m. liepos 30 d. ir 2019 m. rugpjūčio 16 d., kurios turi būti siejamos ne tik su atitinkamais šiomis dienomis priimtais Respublikos Prezidento minėtais dekretais (Nr. 1K-25 „Dėl kreipimosi į Teisėjų tarybą“ ir Nr. 1K-45 „Dėl teikimo Lietuvos Respublikos Seimui atleisti <...>“), bet ir tarp šių dekretų Teisėjų tarybos atliktu posėdžiavimu ir svarstymu bei 2019 m. rugpjūčio 9 d. surengtu galutiniu balsavimu dėl teisėjo vardo pažeminimo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjo poelgiu nustatymo, tuo tikslu priimant *nutarimą patarti Respublikos Prezidentui teikti Seimui atleisti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėją iš pareigų, savo poelgiu pažeminus teisėjo vardą*. Tačiau būtina korektiškai pripažinti, kad laiko tarpas tarp minėtų datų matuotinas ne dienomis, bet savaitėmis (o laiko tarpas tarp 2019 m. liepos 30 d. ir 2019 m. rugpjūčio 9 d. – daugiau nei savaite), nors formaliai pagal ankstesnius Teisėjų tarybos svarstymo ir balsavimo analogiškais klausimais atvejus galėjo būti gerokai trumpesnis. Nėra ir negali būti visiškai įtikinamų objektyvių teisinių argumentų, kad kolegiali *jurisdikcinė* institucija negalėtų tinkamai išnagrinėti vieno itin sudėtingo klausimo per kelias darbo dienas ar net savaitę, kaip tai Teisėjų taryba sugebėjo tradiciniu *vasaros atostogų metu* atlikti 2019 m. rugpjūčio

32 Toks keletą metų rengiamos daktaro disertacijos pavadinimas nurodytas Vilniaus universiteto Teisės fakulteto svetainėje (https://www.tf.vu.lt/about_us/doktorantai/boruseviciute-miranda-dokt/ [žiūrėta 2023 m. balandžio 10 d.]).

9 d. Antraip tektų ydingai teigti, kad Konstitucinis Teismas 2004 m. kovo 16–26 d. negalėjo žodinio proceso tvarka vykusiame viešame posėdyje tinkamai išnagrinėti Seime pradėtos apkaltos Respublikos Prezidentui pagrįstumo bylos, netenkindamas gausybės Respublikos Prezidentui atstovavusių ir gynusių trijų advokatų prašymų, pateiktų tame posėdyje. Tokia proceso koncentracija ir sparta, leidusi Konstituciniam Teismui 2004 m. kovo 31 d. paskelbti surašytą įspūdingo detalumo ir išsamumo išvadą dėl priesaikos sulaužymo (ir šiurkštaus Konstitucijos pažeidimo) Respublikos Prezidento veiksmais, kaip ir vėlesnė apkaltos procesinė eiga Seime, nebuvo atmesta ar sukritikuota Europos Žmogaus Teisių Teisme, nors šis teismas 2011 m. sausio 6 d. nustatė vieno tos konstitucinės justicijos bylos išnagrinėjimo tęsiniu (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimu) grindžiamo Lietuvos rinkimų teisės aspekto prieštaravimą Europos žmogaus teisių konvencijai. Taigi laiko tarpas tarp 2019 m. liepos 30 d. ir 2019 m. rugpjūčio 16 d., tiksliau tarp 2019 m. liepos 30 d. ir 2019 m. rugpjūčio 9 d., savaime neatspindi ir neįrodo Teisėjų tarybos negebėjimo iš anksto tinkamai pasirengti ir, susipažinus su kriminalinės žvalgybos ar ikiteisminio tyrimo medžiaga[33], išsamiai išnagrinėti netgi Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjo poelgio faktines aplinkybes ir šį poelgį kvalifikuoti kaip teisėjo vardo pažeminimą ar nepažeminimą.

Be to, svarbu pažymėti, kad minėtų dviejų Respublikos Prezidento 2019 m. liepos 30 d. ir rugpjūčio 16 d. dekretų, kurių (ypač antrojo) nebūtų buvę be Teisėjų tarybos išskirtinio konstitucinio statuso ir jos 2019 m. rugpjūčio 9 d. nutarimu išdėstyto patarimo, atitikties Konstitucijai tarsi labai nuvėlintas ar pavėluotas išnagrinėjimas Konstituciniame Teisme 2022 m. pagal teismų (pirmiausia Lietuvos apeliacinio teismo) prašymus įgyja ar sukelia *naujo precedento* svarbą tik dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjo (taip pat Apeliacinio teismo teisėjo), bet ne apskritai dėl teisėjų atleidimo pažeminus teisėjo vardą doktrininės sampratos. Kitaip tariant, nėra visiškai nauja ir labiausiai diskutuotina vien Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjo atleidimo pažeminus teisėjo vardą teisena (paremta teisėjo imuniteto panaikinimu tarp Seimo sesijų Respublikos Prezidentės 2019 m. vasario 19 d. dekretu) ir jai skirta konstitucinės justicijos byla, išnagrinėta Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 15 d. nutarimu, tebūnie naujai išaiškinant sudėtingesnės parlamentinės apkaltos sulaužius teisėjo priesaiką taikymo nebūtinybę (alternatyvą) Seimo pasirinkimu tuo aspektu, kad Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 15 d. nutarime (46.3, 51.2 punktuose) pažymėta, kad „Seimo kanceliarijos teisės aktų informacinėje sistemoje 2019 m. rugpjūčio 13 d. buvo užregistruotas Seimo nutarimo dėl teikimo

33 Teisėjų taryba turėjo susipažinti, be kita ko, su minėtame Respublikos Prezidento 2019 m. liepos 30 d. dekrete nurodytu Generalinio prokuroro 2019 m. vasario 15 d. raštu Nr. 17.2-752 „Dėl teisėjų patraukimo baudžiamojon atsakomybėn“ ir 2019 m. liepos 24 d. raštu Nr.17.2-3480 „Dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjo <...>“.

pradėti apkaltos procesą projektas“, taigi Seimas galėjo, bet neprivalėjo atlikti (vykdyti) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjo atleidimo procedūrą ne dėl teisėjo vardo pažeminimo, bet dėl teisėjo *priesaikos sulaužymo* (t. y. apkaltos procedūroje pagal paprašytą ir gautą Konstitucinio Teismo išvadą taikomo patraukimo konstitucinėn atsakomybėn), kas šiaip atspindėtų Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjo statuso specifiką ir *didesnes garantijas* (procesines kliūtis) pirmalaikio ir priverstinio atleidimo prieš teisėjo valią atveju (Borusevičiūtė, 2022).

Kad ir kaip būtų keista ar primiršta, tokia rezonansinė konstitucinės justicijos teisena, pradėta 2020 m. Vilniaus apygardos teismo prašymu Nr. 1B-16/2020 m. ir paįvairinta Apeliacinio teismo prašymu Nr. 1B-5/2021, kaip ir minėtu Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 15 d. nutarimu išnagrinėta visa konstitucinės justicijos byla Nr. 1/2021-6/2021-20/2021, grindžiama gerokai ankstesne ir ne mažiau diskutuotina trijų apylinkių teismų teisėjų (net *pirmininkų*) atleidimo pažeminus teisėjo vardą teisena (taip pat paremta tų teisėjų imuniteto panaikinimu tarp Seimo sesijų tuometinio Respublikos Prezidento dekretu) ir jai skirta ne mažiau rezonansinė konstitucinės justicijos byla. Pastaroji išnagrinėta Konstitucinio Teismo 2007 m. sausio 16 d. nutarimu, jame pripažinus Respublikos Prezidento 2003 m. liepos 22 d. dekreto Nr. 164 „Dėl apylinkių teismų teisėjų, teismų pirmininkų atleidimo“ neprieštaravimą Konstitucijai ir atmetus pareiškėjo argumentus, kad visi teisėjo *drausminės atsakomybės* klausimai esą turėtų būti baigti nagrinėti (juos nagrinėti pagal įstatymą pradėjusiame) Teisėjų garbės teisme, o kol tai nepadaryta (nepabaigta), Teisėjų taryba esą negalinti tokių klausimų nedelsdama išnagrinėti pagal Respublikos Prezidento kreipimąsi ir tiesiogiai taikydama Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalį. Šiame nutarime sukurtas *pirminis precedentas* ir kartu tam tikras teisinis aiškumas, kad teisėjo atleidimo pažeminus teisėjo vardą klausimai pagal Konstituciją negali būti aiškinami (traktuojami) kaip tokie teisėjo „drausminės atsakomybės“ klausimai, kuriuos įstatymas gali pavesti nagrinėti tik Teisėjų garbės teismui. Taigi 2008–2021 m. buvo aišku, kad oficialioji konstitucinė doktrina neleidžia (draudžia) Teismų įstatymu sukurti tokią visų teisėjų drausminės atsakomybės klausimų nagrinėjimo vien Teisėjų garbės teisme procedūrą, kurios nebaigus Teisėjų taryba negalėtų patarti Respublikos Prezidentui pagal jo kreipimąsi dėl teisėjo vardo pažeminimo klausimo, kuris dar svarstomas Teisėjų garbės teisme.

Žinoma, teisės mokslas gali būti plėtojamas diskurso būdu analizuojant ir įprodinėjant Teisėjų garbės teismo ar kitaip pavadintos institucijos (Teisėjo vardo pažeminimo nustatymo tarybos ar Teisėjų tarybos teisėjo vardo pažeminimo klausimams spręsti) galimybę ar būtinybę, privalumus ir trūkumus ar alternatyvas, modelių įvairovę ir priimtinumą Lietuvos teisės sistemai. Tačiau teisės mokslo darbai, kurių įžvalgos atsimuša ar atsitrenkia į Konstitucinio Teismo nubrėžtas doktrinines ribas kaip Maxo Weberio *orientacines koordinates*, neturėtų būti *sufokusuoti* į radikalius Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalies ar net šiai konstituci-

nei nuostatai aiškinti skirtos Konstitucinio Teismo doktrinos radikalaus keitimo „konjunktūrinius" pasiūlymus, su kuriais doktrinos kūrėjai, pvz., prof. Vytautas Sinkevičius, tikriausiai niekada nesutiks, kadangi visada įžvelgs jaunesnių oponentų, remiančių Teisėjų garbės teismo alternatyvą, teorinio kontrpuolimo kaip revanšistinės „kontrdoktrinos" aspektus. Jie sukelia ar sukeltų įtampą dabartinei teisėjo atleidimo iš pareigų pažeminus teisėjo vardą oficialiajai konstitucinei sampratai, kurios pagrindai patikslinti ir sutvirtinti produktyviausios konstitucinės justicijos veiklos (2006) metais (žr.: Sinkevičius, 2010, p. 93–119), ir todėl gali būti labai ribotai „kitaip" plėtojami Teisėjų tarybos reorganizavimo sampratos linkme, nepaisant naujų 2022 m. iššūkių, susijusių su Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjo *vardo pažeminimo* arba *priesaikos sulaužymo* nustatymo procedūrų įtampa (žr.: Sinkevičius. Teisė.pro, 2020).

Todėl galima teigti, kad įstatymų leidėjas, konstituciškai galėdamas įtvirtinti naują Teismų finansavimo tarybą, deja, negali įtvirtinti naujos (aukščiausiosios) Teisėjo vardo pažeminimo nustatymo tarybos (ar Teisėjų tarybos teisėjo vardo pažeminimo klausimams spręsti), kadangi tuo būtų išskaidomi ir siaurinami (iškreipiami) Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje suponuojami Teisėjų tarybos įgaliojimai, *nebent* naujadaro sprendimai būtų preliminarūs ir turėtų būti tvirtinami ir galėtų būti atmetami Teisėjų taryboje. Pastarasis kompromisinis variantas reikštų, kad nauja specializuota taryba nebūtų aukščiausioji ir vienintelė institucija nagrinėti teisėjo atleidimo pažeminus teisėjo vardą klausimus. Ji šiek tiek dubliuotų Teisėjų garbės teismo funkcijas, kurios turėtų būti peržiūrėtos ir patikslintos (inventorizuotos).

Svarbiausia – nepaneigti ir neiškreipti Konstitucinio Teismo nutarimų savito leksikono firminių žodžių „idant" ir „korpuso formavimas". Jei Teisėjų taryba veikla turi būti krištolinė, „idant nei teismų sistemai, nei Respublikos Prezidentui, nei visuomenei nekiltų pagrįstų abejonių dėl formuojamo teisėjų korpuso" (Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 15 d. nutarimo 27.1 punktas, kuriame nurodoma 2006 m. gegužės 9 d. nutarimo nuostata), tai tokios veiklos dalimi esantys tiek teismų ir teisėjų nepriklausomumo (pretendentų į teisėjus ir jų padėjėjus pritraukimo) finansiniai klausimai, tiek teisėjo atleidimo iš pareigų pažeminus teisėjo vardą aspektai neturėtų būti visiškai (100 procentų) perduoti nei naujai Teismų finansavimo tarybai, nei dar kitokiai galimai teisėjų savivaldos institucijai, pvz., Teisėjų tarybai teisėjo vardo pažeminimo klausimams spręsti. Šių ar panašių institucijų sprendimus turėtų tvirtinti arba jų netvirtinti Teisėjų taryba (Teisėjų karjeros taryba) kaip aukščiausioji teismų ir teisėjų savivaldos ir savireguliacijos institucija, ypač jei teisėjo atleidimo atveju Respublikos Prezidentas, atsižvelgdamas į konkretaus atvejo sudėtingumą, sutiktų palūkėti ir neprieštarautų Teisėjų tarybos sprendimui pasitelkti konsultacijoms (preliminarioms įžvalgoms ir nesaistančioms išvadoms) labiau specializuotą teisėjų savivaldos instituciją.

Tačiau net ir tokiu padvigubintos (sudvejintos) teisėjo vardo pažeminimo aplinkybių griežtesnės patikros atveju nerealu (naivoka) tikėtis, kad „nei teismų sistemai, nei <...> visuomenei nekiltų pagrįstų abejonių“ dėl Teisėjų tarybos sprendimo pagal kitos specializuotos teisėjų savivaldos institucijos preliminarią išvadą patarti (pritarti) ar nepatarti (nepritarti) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ar Apeliacinio teismo teisėjo, netekusio imuniteto tarp Seimo sesijų, pirmalaikiam atleidimui prieš jo valią. Teisinėje valstybėje svarbiausia – nepriklausomo teisinio vertinimo ir kvalifikavimo išsamumas ir visapusiškumas, bet ne visuomenės pagrįstų abejonių nesukėlimas ar išsklaidymas formaliai pailgintu ir padvigubintu (sudvejintu) vertinimu ir kvalifikavimu, kurį atliktų dvi teisėjų savivaldos ir savireguliacijos institucijos.

Teigiamas tokios dviejų pakopų naujovės vizijos aspektas – Respublikos Prezidento *nemalonę* užsitraukusio teisėjo galimybė būti išklausytam ir kitaip gintis nuo gresiančio atleidimo *du kartus*, tarsi pirmoje ir antroje teisėjų savivaldos instancijose (*kvazijurisdikcinėse* institucijose).

8. Teisėjų tarybos konstitucinio skundo Konstituciniam Teismui aspektai

Lietuvos 1992 m. Konstitucijoje nėra dviejų *eksplicitinių* (tiesiogiai išreikštų, pažodžiui suformuluotų) nuostatų, įtvirtintų Lenkijos 1997 m. Konstitucijos (Jarašiūnas, Mesonis, 2004, 212–267) 186 straipsnyje: „Nacionalinė teismų taryba saugo teismų ir teisėjų nepriklausomumą“ (1 dalis); „Nacionalinė teismų taryba gali kreiptis į Konstitucinį Tribunolą su prašymu ištirti norminių aktų atitiktį Konstitucijai ta apimtimi, kuria jie susiję su teismų ir teisėjų nepriklausomumu“ (2 dalis)[34].

Taigi kaimyninės Lenkijos valstybės teismų savivaldos aukščiausioji institucija turi konstituciškai garantuotą *specialią procesinę priemonę* prireikus ginti teismų ir teisėjų interesus kraštutinio kreipimosi į Konstitucinį Tribunolą būdu, ginčydama šio teismo kompetencijai priskirtus parlamento, vyriausybės ar prezidento priimtus aktus, kurie susiję su teismų ir teisėjų nepriklausomumo organizaciniais ar materialiniais finansiniais aspektais.

Analogiška Lietuvos Teismų tarybos procesinė galimybė iki šiol, deja, konceptualiai miglota ir nepatvirtinta atitinkamu „teismų praktikos“ precedentu. Iki

34 Lenkijos Konstitucijos 187 straipsnio 1 dalyje nustatyta: „Nacionalinę teismų tarybą sudaro: 1) Aukščiausiojo Teismo pirmasis pirmininkas, teisingumo ministras, Vyriausiojo administracinio teismo pirmininkas ir Respublikos prezidento paskirtas asmuo, 2) penkiolika narių, išrinktų iš Aukščiausiojo Teismo, bendrųjų teismų, administracinių teismų ir karinių teismų teisėjų, 3) keturi nariai, Seimo išrinkti iš deputatų, ir du nariai, Senato išrinkti iš senatorių.“

Lietuvos Seimo 2019 m. kovo 19 d. priimtos ir 2019 m. rugsėjo 1 d. įsigaliojusios Konstitucijos 106, 107 straipsnių pataisos Nr. XIII-2004 Teisėjų taryba nebuvo nurodyta tarp tų 5 specialių įgaliotų subjektų, kurie turėjo teisę prašyti, kad Konstitucinis Teismas ištirtų jo kompetencijai priskirtus Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės priimtus teisės aktus, pvz., Vyriausybės parengtą (nutarimu pateiktą) ir Seimo priimtą (įstatymu patvirtintą) kitų metų valstybės biudžetą. To prašyti pagal Konstitucijos 106, 107 straipsnių nuostatas galėjo tik teismai, Seimas *in corpore*, ne mažiau kaip 29 Seimo nariai, Vyriausybė, Respublikos Prezidentas (jis galėjo ir dabar gali prašyti ištirti tik Vyriausybės priimtus aktus).

Minėta Seimo 2019 m. kovo 19 d. priimta Konstitucijos pataisa įtvirtina naują papildomą (šeštąjį) subjektą, įgaliotą aktyvinti konstitucinės justicijos bylos nagrinėjimą. Tai provokuoja iki šiol oficialioje doktrinoje tinkamai neišgvildentą ir neatsakytą klausimą, ar Teisėjų taryba patenka į naujos Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalies nuostatos turinį: „Kiekvienas asmuo turi teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl Konstitucijos 105 straipsnio pirmojoje ir antrojoje dalyse nurodytų aktų, jeigu jų pagrindu priimtas sprendimas pažeidė šio asmens konstitucines teises ar laisves ir šis asmuo išnaudojo visas teisinės gynybos priemones. Šios teisės įgyvendinimo tvarką nustato Konstitucinio Teismo įstatymas."

Pastarasis įstatymas sukonkretina, kad asmuo, išnaudojęs įprastas teisinės (teisminės) gynybos priemones gindamas *savo konstitucines teises*, per 4 mėnesius nuo jam nepalankaus galutinio neskundžiamo teismo baigiamojo sprendimo įsiteisėjimo gali tiesiogiai kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl jo kompetencijai priskirtų teisės aktų, kurie buvo tam asmeniui nepalankiai taikomi, atitikties Konstitucijai patikros (o dėl Vyriausybės nutarimo ar Respublikos Prezidento dekreto – ir atitikties įstatymams patikros).

Viena vertus, galima impulsyviai teigti, kad prigimtinės žmogaus teisės ir laisvės, kurios garantuojamos Konstitucijos II skirsnyje ir jame įterptame 18 straipsnyje, esą atspindi, jog *juridiniai asmenys* ir jais esančios valstybės institucijos neturėtų būti laikomi žmogaus, piliečio ar kitaip nurodyto asmens konstitucinių teisių ir laisvių subjektais. Antraip minėtas iki reorganizacijos buvęs Statistikos departamentas ar buvusi Darbo birža arba valstybės įmonė „Registrų centras" (ar „Lietuvos geležinkeliai") esą galėtų konstituciniu skundu gintis nuo valstybės įstatymų leidėjo ir jo teisėkūros keitimų keliamos pertvarkymo ar likvidavimo grėsmės. Antai valstybės kontroliuojama akcinė bendrovė „Klaipėdos nafta", kuriai Ministro Pirmininko A. K. vadovaujama Vyriausybė 2012 m. vasario 15 d. nutarimu Nr. 199, priimtu finansų krizės laikotarpiu, kai buvo mažinami teisėjų ir valstybės tarnautojų bei pareigūnų atlyginimai, neįprastai „pritarimu nenurodė" (tarsi imperatyviai nepavedė) besąlygiškai statyti suskystintų gamtinių dujų terminą (tik tam „pritarė" esą pačios bedrovės iniciatyva; žr.: Konstitucinio

Teismo 2015 m. balandžio 3 d. nutarimą)[35], kai dar nebuvo konstitucinio skundo, vargiai būtų galėjusi smulkiųjų privačių akcininkų reikalavimu veiksmingai teikti konstitucinį skundą ir tokiu būdu gintis nuo valstybės, kuriai atstovavo Vyriausybė, jei tokia gynybos teisinė priemonė tuomet būtų įtvirtinta Konstitucijoje. Todėl gali susidaryti įspūdis, kad Teisėjų taryba, kaip institucija, negalėtų būti laikoma konstitucinio skundo subjektu, nes santykyje „žmogus – valstybė" neturi ir negali ginti savo, kaip nefizinio asmens, konstitucinių teisių ir laisvių.

Kita vertus, nuo Konstitucinio Teismo 1996 m. kovo 15 d. nutarimo, kuriuo pakeista ankstesnė asmenų lygiateisiškumo doktrina pagal 1993 m. lapkričio 8 d. nutarimą, juridiniai asmenys pripažįstami atitinkamų konstitucinių asmens teisių ir laisvių subjektais, pvz., Konstitucijos 29 straipsnyje garantuojamo asmenų *lygiateisiškumo* (nediskriminavimo, privilegijų neteikimo) aspektu.

Be to, individualaus konstitucinio skundo koncepcija, kurią Seimas buvo patvirtinęs dar 2007 metais, pagal jos 10 punktą „Įtvirtinti individualaus konstitucinio skundo subjektą – asmenį (fizinį ir juridinį), kurio konstitucinės teisės ir laisvės pažeidžiamos", suponuoja, kad ne tik fiziniai, bet ir juridiniai asmenys galėtų būti laikomi subjektais, galinčiais teikti skundą, kuris abstrakčiai vadinamas konstituciniu skundu. Analogiška įžvalga gali būti grindžiama minėto Konstitucinio Teismo įstatymo atitinkamomis nuostatomis.

Antai, net tik Seimo Pirmininkas kaip fizinis asmuo, kuriam Seimas pareiškė nepasitikėjimą, galėtų, išnaudojęs gynybos priemones ginant Seimo nario teises būti išrinktam Seimo Pirmininku ir nebūti atleistam iš pareigų nesilaikant tam nustatytos tvarkos, teikti skundą Konstituciniam Teismui dėl Seimo priimto nutarimo (ir (ar) šio akto priėmimo pagrindu buvusio Seimo statuto) atitikties Konstitucijai patikros. Analogiška konstitucinė gynyba galėtų būti įgyvendinta *juridinio asmens* statusą turinčios aukštosios mokyklos, ginančios konstituciškai garantuotą autonomiją, arba savivaldybės, ginančios jai suteiktą savivaldos teisę, konstituciniu skundu.

35 Konstitucinio Teismo 2015 m. balandžio 3 d. nutarime, be kita ko, nurodyta: „Konstitucinio Teismo posėdžiui gauti suinteresuoto asmens – Vyriausybės atstovių <...> paaiškinimai. Juose teigiama, kad Vyriausybės 2012 m. vasario 15 d. nutarimas Nr. 199 tiek, kiek juo *pritariama* (paryškinta – *aut.*), kad AB „Klaipėdos nafta", kaip SGD terminalo projekto įgyvendinimo bendrovė, įgyvendintų SGD terminalo projektą, neprieštarauja Konstitucijos 46 straipsnio 1 daliai. Vyriausybės atstovių pozicija grindžiama šiais argumentais. <...> Ginčijamu Vyriausybės nutarimu <...> nenustatyta jokių atitinkamos ūkinės veiklos ribojimų ar draudimų statyti panašius SGD terminalus. <...> AB „Klaipėdos nafta" buvo vienintelė ir tinkamiausia bendrovė SGD terminalo projektui įgyvendinti. SGD terminalo įstatymo ir ginčijamo Vyriausybės nutarimo priėmimo metu AB „Klaipėdos nafta" jau buvo strateginę reikšmę nacionaliniam saugumui turinti bendrovė, kurios daugiau kaip 2/3 akcijų valdė valstybė, <...> todėl pavesti jai tęsti projektą buvo efektyviausia <...>." Pareiškėjas (Seimo narių grupė) argumentavo kitaip: „Tai reiškia, kad AB „Klaipėdos nafta" Vyriausybės sprendimu be konkurso parinkta SGD terminalo projekto įgyvendinimo bendrove, nors yra (gali būti) kitų bendrovių, norinčių statyti SGD terminalą. Dėl to pažeidžiamos Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalies nuostatos, kad Lietuvos ūkis grindžiamas privačios nuosavybės teise, asmens ūkinės veiklos laisve ir iniciatyva."

Vadinasi, svarbiausia – ne tai, ar pareiškėjas fizinis (juridinis) asmuo, bet tai, ar jis gali argumentuotai pagrįsti jam pagal Konstituciją ar iš jos kylančių įstatymų (juo labiau iš Konstitucijos 111 straipsnio 4 dalyje nurodyto Teismų įstatymo) tiesiogiai ar netiesiogiai garantuotų atitinkamų teisių ir laisvių pažeidimą, pvz., Seimo ar Vyriausybės priimtu aktu.

Nekyla abejonių ir poreikio detaliau įrodinėti, kad Teisėjų taryba, kaip aukščiausioji teismų ir teisėjų savireguliacijos ir savivaldos institucija, turi jai konstituciškai priskirtas specifines konstitucines teises (atstovauti ir ginti teismų ir teisėjų teisėtus lūkesčius), kurios gali būti pažeistos Seimo priimtu įstatymu ar Vyriausybės nutarimu. Todėl nėra pagrindo neigti ar kvestionuoti Teisėjų tarybos *procesinį subjektiškumą* (materialinį suinteresuotumą), kuris būtinas tinkamai pasinaudoti konstitucinio skundo Konstituciniam Teismui naujove ir jos didėjančia svarba asmens teisių gynimo būdų sistemoje (Pūraitė-Andrikienė, 2022).

Išvados

1. Nacionalinės teismų administracijos sukūrimas ir išėmimas iš Teisingumo ministerijos organizacinės struktūros su teisingumo ministru priešakyje, viena vertus, sustiprino teismų finansinį organizacinį savarankiškumą ir, kita vertus, nesustiprino Teisėjų tarybos ar kitos teisėjų profesinės savivaldos institucijos galimybių tiesiogiai derėtis su Vyriausybės nariais dėl jų pritarimo ar nepritarimo Finansų ministerijos parengtam kitų metų valstybės biudžeto įstatymo projektui ir jame numatytiems (suplanuotiems) asignavimams teisingumo vykdymo sistemai.
2. Teismų finansavimo taryba galėtų (turėtų) būti įtvirtinama jai skirtame specialiame įstatyme (bet ne Teismų įstatyme). Šios naujos tarybos nariais galėtų (turėtų) būti mažiausiai 16 narių: aštuoni iš trijų teismų sistemų (Konstitucinio Teismo, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos apeliacinio teismo ir Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo pirmininkai bei kancleriai), kurie prireikus galėtų sudaryti *dvi frakcijas* „konstitucinės ir administracinės justicijos“, „baudžiamosios ir civilinės justicijos“, ir aštuoni iš politikų ir ministerijų politinės vadovybės sistemos (teisingumo ministras ir jo paskirtas viceministras, finansų ministras ir jo paskirtas viceministras, Seimo Biudžeto ir finansų komiteto pirmininkas ir jo pavaduotojas, Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto pirmininkas ir jo pavaduotojas), kurie prireikus galėtų sudaryti taip pat *dvi frakcijas* „politikų teisininkų“ ir „politikų finansininkų“. Jei būtų prisibijoma lyginio skaičiaus (16) ir balsams pasidalijus po lygiai susidarančios šachmatų *pato* situacijos, septynioliktuoju nariu galėtų (turėtų) būti Respublikos Prezidento vyriausiasis patarėjas teisės klausimais (ar kitas dekretu deleguotas įgaliotas atstovas), kuris užtikrintų Tarybos posėdžių parengimą ir surengimą

Prezidentūroje kaip idealiai „neutralioje vietoje“. Teismų finansavimo tarybos sprendimai turėtų būti tvirtinami Teisėjų tarybos sprendimais, taigi galėtų būti atmetami. Tai užtikrintų, kad Teisėjų taryba, o ne kitokia teismų taryba, būtų (liktų) aukščiausioji teismų ir teisėjų savireguliacijos ir savivaldos institucija, kaip tai pabrėžiama Konstitucinio Teismo doktrinoje.

3. Įstatymų leidėjas, konstituciškai galėdamas įtvirtinti naują Teismų finansavimo tarybą, deja, turi pernelyg ribotas ir labai abejotinas galimybes papildomai įtvirtinti naują specializuotą Teisėjo vardo pažeminimo nustatymo tarybą (ar Teisėjų tarybą teisėjo vardo pažeminimo klausimams spręsti). Pastarasis teisėkūros variantas išskaidytų Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje numatytus dabartinės universalios Teisėjų tarybos įgaliojimus nagrinėti ir spręsti visus teisėjų karjeros klausimus. Problema sumažėtų ir galbūt galėtų būti paneigta Konstituciniame Teisme, jei naujos specializuotos Teisėjo vardo pažeminimo nustatymo tarybos (ar Teisėjų tarybos teisėjo vardo pažeminimo klausimams spręsti) sprendimai būtų *preliminarūs* ir todėl turėtų būti tvirtinami bei galėtų būti atmetami Teisėjų taryboje. Pastarasis variantas reikštų, kad nauja specializuota taryba nebūtų aukščiausioji ir vienintelė institucija nagrinėti teisėjo atleidimo pažeminus teisėjo vardą klausimus. Ji šiek tiek dubliuotų Teisėjų garbės teismo funkcijas, kurios turėtų būti peržiūrėtos (inventorizuotos).
4. Teisėjų taryba, kaip konstitucinio lygmens aukščiausioji teismų ir teisėjų interesams atstovaujanti ir juos ginanti savireguliacijos ir savivaldos institucija bei atsvara politinio pobūdžio valstybės institucijoms, argumentuotai pažymėdama abejotinus ir juo labiau akivaizdžiai probleminius teismų ir teisėjų nepriklausomumo aspektus, nuo 2019 m. rugsėjo 1 d. gali būti kvalifikuojama kaip Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje numatytą įgaliotą asmenį atitinkantis subjektas, kuris, išnaudojęs įprastas teisinės gynybos priemones gindamas *savo konstitucines teises*, per 4 mėnesius gali tiesiogiai skundu kreiptis į Konstitucinį Teismą, prašydamas ištirti, ar teisinės valstybės principui ir Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalyje įtvirtintam teismų ir teisėjų nepriklausomybės principui neprieštarauja, pvz., Vyriausybės parengtas (nutarimu pateiktas) ir Seimo priimtas (įstatymu patvirtintas) atitinkamų metų valstybės biudžetas tiek, kiek jame numatyti asignavimai teismams nesudaro tinkamų prielaidų veiksmingai vykdyti teismams priskirtą teisingumo funkciją.

Šaltinių sąrašas

Norminiai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pakeitimo įstatymas (2019). *TAR*, 5330.

3. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 67, 119, 122, 124, 141 ir 143 straipsnių pakeitimo įstatymas (2022 m. balandžio 21 d. Nr. XIV-1028). *TAR*, 8142.
4. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (1994). *Valstybės žinios*, 46-851.
5. Lietuvos Respublikos teismų įstatymo pakeitimo įstatymas (2002 m. sausio 24 d. Nr. IX-732). *Valstybės žinios*, 17-649.
6. Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 119, 120 ir 121 straipsnių pakeitimo įstatymas (2006 m. gegužės 23 d. Nr. X-611). *Valstybės žinios*, 60-2121.
7. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas (1996). *Valstybės žinios*, 71-1706.
8. Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymas (1999). *Valstybės žinios*, 30-856.
9. Lietuvos Respublikos lobistinės veiklos įstatymas (2000). *Valstybės žinios*, 56-1644; *TAR*, 2020, 15502.
10. Lietuvos Respublikos nacionalinės teismų administracijos įstatymas (2002). *Valstybės žinios*, 31- 1130.
11. Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymas (2002). *Valstybės žinios,* 73-3085.
12. Lietuvos Respublikos Vyriausybės įstatymo 13, 24, 27, 39, 40, 44, 44-1, 45, 46 straipsnių ir dešimtojo skirsnio pavadinimo pakeitimo įstatymas (2009 m. liepos 7 d. Nr. XI-319). *Valstybės žinios,* 85-3576.
13. Lietuvos Respublikos užimtumo įstatymas (2016). *TAR,* 18825.
14. Lietuvos Respublikos oficialiosios statistikos ir valstybės duomenų valdysenos įstatymas (2022 m. liepos 19 d. redakcija). *TAR,* 16123.
15. Lietuvos Respublikos Seimo 2007 m. liepos 4 d. nutarimas „Dėl individualaus konstitucinio skundo instituto įtvirtinimo koncepcijos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 77-3061.
16. Lietuvos Respublikos Seimo 2019 m. rugsėjo 24 d. nutarimas „Dėl <...> atleidimo iš Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjo pareigų“. *TAR*, 15137.
17. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 m. vasario 15 d. nutarimas Nr. 199 „Dėl Lietuvos Respublikos suskystintų gamtinių dujų terminalo įstatymo įgyvendinimo“ (2012 m. liepos 11 d. redakcija). *Valstybės žinios,* 83-4387.
18. Respublikos Prezidento 2003 m. liepos 22 d. dekretas Nr. 164 „Dėl apylinkių teismų teisėjų, teismų pirmininkų atleidimo“. *Valstybės žinios*, 73-3363.
19. Respublikos Prezidento 2019 m. vasario 19 d. dekretas Nr. 1K-1553 „Dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjo <...> įgaliojimų sustabdymo ir sutikimo patraukti baudžiamojon atsakomybėn“. *TAR,* 2668.
20. Respublikos Prezidento 2019 m. liepos 30 d. dekretas Nr. 1K-25 „Dėl kreipimosi į Teisėjų tarybą“. *TAR,* 12558.
21. Respublikos Prezidento 2019 m. rugpjūčio 16 d. dekretas Nr. 1K-45 „Dėl teikimo Lietuvos Respublikos Seimui atleisti <...> iš Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjo pareigų“. *TAR,* 13173.

Specialioji literatūra

1. Abramavičius, A., Jarašiūnas, E. (2004). Konstitucinė dimensija baudžiamojoje teisėje. *Teisė*, 53, 7–26.

2. Arlauskas, S. (2004). *Turiningieji teisės pagrindai. Pagrindinių subjektinių teisių teorijos metmenys*. Vilnius: MRU leidybos centras.
3. Birmontienė, T. (2022). Teisėjų nepriklausomumo garantijos ir atleidimo (pašalinimo) iš pareigų pagrindai. Iš: *Kelyje su Konstitucija.* Recenzuotų straipsnių rinkinys. B. Sudavičius (red.). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 12–32.
4. Borusevičiūtė, M. (2022). Kaip Konstitucijos sergėtojai susilpnino aukščiausių grandžių bendrosios kompetencijos teismų teisėjų nepriklausomumo apsaugą. Iš: *Kelyje su Konstitucija*. Recenzuotų straipsnių rinkinys. B. Sudavičius (red.). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 33–52.
5. Habermas, J. (2002). *Modernybės filosofinis diskursas*. Vilnius: Alma littera.
6. Jarašiūnas, E., Mesonis, G. (2004) (sudarytojai). Lenkijos Respublikos Konstitucija (1997). Iš: *Užsienio šalių konstitucijos: mokomasis leidinys.* Antrasis leidimas. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 212–267.
7. Jarašiūnas, E. (2007). Teisminės valdžios organizacijos ir veiklos konstitucinės problemos (teisminės valdžios visavertiškumas, teismų sistemos bei teisėjų ir teismų nepriklausomumas). Iš: *Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
8. Jarašiūnas, E., Sinkevičius, V., Žilys J. (2017) (red.). *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vadovėlis. Antroji laida. Vilnius: Valstybės įmonė Registrų centras.
9. Kudaba, Č. (1989). *Lietuvos kultūros fondas. Tikslai ir patirtis pradiniu Fondo kūrimosi laikotarpiu*. Lietuvos TSR „Žinijos" draugija. Recenzavo G. Kirkilas. Už leidinį atsakingas vyr. referentas K. Bernotas. Pasirašyta spausdinti 1988 m. gruodžio 23 d. Tiražas 5000 egzempliorių. Vilnius: Lietuvos TSR „Žinijos" draugijos valdybos rotaprintas.
10. Kūris, E. (2003). Konstitucijos aiškinimas, konstitucinės teisės šaltiniai ir besikeičianti konstitucinės teisės paradigma. *Teisės problemos*, 3(41), 8–32.
11. Kūris, E. (red.) (2015). *Krizė, teisės viešpatavimas ir žmogaus teisės*. Šiauliai: AB „Titnagas".
12. Kūris, Pr. *1995 m. lapkričio 9 d. viešas laiškas*. Lietuvos Respublikos Seimas, Valstybės ir teisės komiteto posėdžių protokolai. Nr. 1-46. F. 2, ap. 4, bylos nr. 263.
13. Griškevič, L. (2013). *Autentiškos teismų sistemos sukūrimas Lietuvoje*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S), Vilniaus universitetas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
14. Maksimaitis, M. (2015). *Lietuvos valstybės konstitucijų istorija*. Vilnius: Justitia.
15. Maksimaitis, M. (2019). Penki okupacijos dešimtmečiai šimtametėje Lietuvos teisės raidos panoramoje. *Teisė*, 111, 8–22.
16. Masnevaitė, E., Pūraitė-Andrikienė, D., Žalimas, D. (2015). Teismų nepriklausomumas ir teisinių ginčų sprendimas. Iš: *Krizė, teisės viešpatavimas ir žmogaus teisės*. Kūris, E. (red.). Šiauliai: AB „Titnagas", 450–505.
17. Plečkaitis, R. (1978). *Logikos įvadas*. Vilnius: Mintis.
18. Pūraitė-Andrikienė, D. (2022). *Lietuvoje įtvirtintas konstitucinio skundo institutas kaip žmogaus teisių apsaugos įrankis.* Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
19. Ragulskytė-Markovienė, R. (2022). Teisėjo nepriklausomumo garantijos ir jų užtikrinimas Lietuvoje. Iš: *Konstitucija ir teisinė sistema. Liber Amicorum Vytautui Sinkevičiui*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.

20. Sinkevičius, V. (2010). Teisėjo atleidimas iš pareigų: konstitucinės doktrinos teoriniai ir praktiniai aspektai. *Jurisprudencija*, 2(120), 93–119.
21. Sinkevičius, V. (2012). 1992 m. Konstitucijos rengimas: to laikotarpio užrašų fragmentai. Iš: *Lietuvos Respublikos Konstitucijos dvidešimtmetis: patirtis ir iššūkiai*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Sudarė E. Kūris, E. Masnevaitė. Vilnius: Vilniaus universitetas ir Notarų rūmai, 19–28.
22. Šileikis, E. (2005). *Alternatyvi konstitucinė teisė*. Antra laida. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
23. Šileikis, E. (2006). Aktyvistinė konstitucinė justicija kaip subtili diskrecija inspiruoti teisinius modelius. *Jurisprudencija*, 12(90), 51–60.
24. Šileikis, E. (2009). Socialinių mokslų forumas pašaliečio akimis arba ko „tūlas teisininkas" galėjo pasisemti iš „neteisininkų", *Politologija*, 2, 158–171.
25. Šileikis, E. (2014). *Partijų finansavimo teisės sistemos įžvalgos*. Vilnius: Lietuvos mokslo periodikos asociacija.
26. Šileikis, E. (2019). Podstawy statusu Rządu Litwy i aktualnosci konstytucyjne z lat 2016–2018, in: *Wokot rządu w polskim i litewskim prawie konstytucyjnym.* Pod redakcją Dariusza Goreckiego. Lodz: Wydawnictwo universytetu Lodzkiego, 151–197.
27. Šileikis, E. (2020). Vyriausybės ir Seimo sumanymų reformuoti notariatą ir notarų savivaldą konstitucinių aspektų įžvalgos. *Notariatas*, 30, 42–59.
28. Šinkūnas, H. (2012). Ar speciali teisėjų institucija turėtų būti sudaryta tik iš teisėjų? Iš: *Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis – recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys: Liber Amicorum profesoriui Jonui Prapiesčiui* (red. G. Švedas). Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Alumnų draugija, 201–211.
29. Šinkūnas, H. (2012). Apie teisėjų nepriklausomumą, veiksmingumą ir atsakomybę. Iš: *Lietuvos Respublikos Konstitucijos dvidešimtmetis: patirtis ir iššūkiai.* Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Sudarė E. Kūris, E. Masnevaitė. Vilnius: Vilniaus universitetas ir Notarų rūmai, 123–130.
30. Šliogeris, A. (1996). *Transcendencijos tyla*. Vilnius: Pradai.
31. Valančius, K. (1989). *Lietuvos valstybės konstitucijos.* Pirmasis leidimas. Vilnius: Mokslas.
32. Valančius, K. (2001). *Lietuvos valstybės konstitucijos*. Antrasis leidimas. Vilnius: UAB Ekonomikos mokymo centras.
33. Veličkaitė, D. (2019). *Viešasis interesas ir jo įgyvendinimo sąlygos architektūros srityje*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S), Vilniaus universitetas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
34. Vitkutė, E. A. (2020). *Profesinė savivalda Lietuvos viešojoje teisėje*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S), Vilniaus universitetas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Teismų praktika

1. Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 85-3094.
2. Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios,* 1995-12-13, Nr. 101-2264.
3. Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 109-3192.

4. Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios,* 51-1894.
5. Konstitucinio Teismo 2007 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios,* 7-287.
6. Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 17 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 134-5427.
7. Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 20 d. nutarimas. *Valstybės žinios,* 136-5529.
8. Konstitucinio Teismo 2015 m. balandžio 3 d. nutarimas. *TAR,* 5147.
9. Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 15 d. nutarimas. *TAR,* 7867.

Elektroniniai leidiniai

1. LRT.lt, Prano Kūrio atviras laiškas Prezidentui (1995 m. lapkričio 10 d. laidos įrašas) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000209683/panoramos-archyvai-prano-kurio-atviras-laiskas-prezidentui [žiūrėta 2023 m. balandžio 10 d.].
2. LRT.lt, 2020 m. rugpjūčio 4 d., Meilutis, M. *Teismų pastato Vilniuje statybos konkursas nutrauktas dėl per didelių kainų* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1203875/teismu-pastato-vilniuje-statybos-konkursas-nutrauktas-del-per-dideliu-kainu [žiūrėta 2023 m. gegužės 6 d.].
3. LRT.lt, 2020 m. spalio 30 d., Meilutis, M. *Teisėjų taryba ragina Konstitucinio Teismo vadovą liautis menkinti kitus teismus* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1266521/teiseju-taryba-ragina-konstitucinio-teismo-vadova-liautis-menkinti-kitus-teismus [žiūrėta 2023 m. gegužės 13 d.].
4. LRT.lt, 2022 m. birželio 6 d. Beliavska, J. *Siūloma leisti gyventojams skirti GPM dalį krašto apsaugos institucijoms* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1712625/siuloma-leisti-gyventojams-skirti-gpm-dali-krasto-apsaugos-institucijoms [žiūrėta 2023 m. gegužės 14 d.].
5. europa.eu, 2020 m. liepos 15 d., *2022 m. teisinės valstybės principo taikymo ataskaita: Europos Komisija teikia konkrečias rekomendacijas ES valstybėms narėms* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://lithuania.representation.ec.europa.eu/news/2022-m-teisines-valstybes-principo-taikymo-ataskaita-europos-komisija-teikia-konkrecias-2022-07-15_lt [žiūrėta 2023 m. gegužės 14 d.].
6. Teismai.lt, 2020 m. liepos 28 d., *Nutrauktas teismų pastato Šeimyniškių gatvėje statybos konkursas* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: (https://www.teismai.lt/lt/naujienos/teismu-sistemos-naujienos/nutrauktas-teismu-pastato-seimyniskiu-gatveje-statybos-konkursas/7824 [žiūrėta 2023 m. gegužės 6 d.].
7. Teismai.lT, 2021 m. rugpjūčio 27 d., *Teisėjų taryba pritaria Lenkijos teisėjų tarybos pašalinimui iš Europos teismų tarybų tinklo* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.teismai.lt/lt/teiseju-taryba-pritaria-lenkijos-teiseju-tarybos-pasalinimui-is-europos-teismu-tarybu-tinklo/9167 [žiūrėta 2023 m. gegužės 6 d.].
8. Teismai.lt, 2023 m. sausio 21 d., Kraulišė, R. *Sigita Rudėnaitė: silpstant teismų sistemai silpnėja pati teisinė valstybė* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.teismai.lt/lt/sigita-rudenaite-silpstant-teismu-sistemai-silpneja-pati-teisine-valstybe/10785 [žiūrėta 2023 m. balandžio 10 d.].
9. Delfi.lt, 2020 m. sausio 17 d., Levickytė, P. *Lingė apie valdančiųjų kėslus: prezidentą nori paversti notaru* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.delfi.lt/news/daily/li-

thuania/linge-apie-valdanciuju-keslus-prezidenta-nori-paversti-notaru.d?id=83297865 [žiūrėta 2023 m. gegužės 4 d.].

10. Delfi.lt, 2021 m. vasario 6 d., Drakšas, R. *Teisininko-komentaras. Ar prezidento sprendimas Misiūno neskirti teisėju – teisėtas ir teisingas?* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.delfi.lt/news/daily/law/teisininko-komentaras-ar-prezidento-sprendimas-misiuno-neskirti-teiseju-teisetas-ir-teisingas.d?id=86418993 [žiūrėta 2023 m. balandžio 10 d.].
11. Delfi.lt, 2022 m. spalio 23 d. Perednis, A., Spurlytė, V. *Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininkė įvardijo, kiek uždirba: tai sabotažas prieš valstybę* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/lietuvos-auksciausiojo-teismo-pirmininke-ivardijo-kiek-uzdirba-tai-sabotazas-pries-valstybe.d?id=91530863 [žiūrėta 2023 m. gegužės 4 d.].
12. Teise.pro., 2020 m. lapkričio 7 d., Kryževičius, G. *Paraleliniai teisinės tikrovės pasauliai* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.teise.pro/index.php/2020/11/07/g-kryzevicius-paraleliniai-teisines-tikroves-pasauliai/ [žiūrėta 2023 m. balandžio 10 d.].
13. Teise.pro. 2020 m., spalio 28 d. Sinkevičius, V. *Teisėjų tarybos diskrecijos ribos* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.teise.pro/index.php/2020/10/28/v-sinkevicius-teiseju-tarybos-diskrecijos-ribos/ [žiūrėta 2023 m. balandžio 10 d.].
14. Teise.pro., 2020 m. lapkričio 24 d., Šinkūnas, H. *Teisinės valstybės krizė Europoje – Lenkijos pavyzdys* [interaktyvus]. Prieiga per internetą:https://www.teise.pro/index.php/2020/11/24/h-sinkunas-teisines-valstybes-krize-europoje-lenkijos-pavyzdys/ [žiūrėta 2023 m. gegužės 6 d.].
15. Teise.pro., 2020 m. gruodžio 10 d., Rudėnaitė, S.: *principinis Teisėjų tarybos siekis – pakelti teismų autoritetą visuomenėje ir valstybėje* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.teise.pro/index.php/2020/12/10/s-rudenaite-principinis-teiseju-tarybos-siekis-pakelti-teismu-autoriteta-visuomeneje-ir-valstybeje/ [žiūrėta 2023 m. balandžio 10 d.].
16. Teise.pro., 2019 m. rugpjūčio 1 d. Šileikis, E. *Ką daryti Teisėjų tarybai: teisėjų atleidimas dėl jų vardo galimo pažeminimo arba dėl priesaikos sulaužymo apkaltos tvarka* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.teise.pro/index.php/2019/08/01/e-sileikis-ka-daryti-teiseju-tarybai-teiseju-atleidimas-del-ju-vardo-galimo-pazeminimo-arba-del-priesaikos-sulauzymo-apkaltos-tvarka/ [žiūrėta 2023 m. balandžio 10 d.].
17. Teisė.pro., 2022 m. spalio 7 d. Borusevičiūtė, M. *Metinės teisinės valstybės principo taikymo ataskaitos tikslas Lietuvos skyriaus kontekste: per didelis Europos Komisijos optimizmas* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.teise.pro/index.php/2022/10/07/m-boruseviciute-metines-teisines-valstybes-principo-taikymo-ataskaitos-tikslas-lietuvos-skyriaus-kontekste-per-didelis-europos-komisijos-optimizmas/ [žiūrėta 2023 m. balandžio 10 d.].
18. Lrytas.lt., 2021 m. balandžio 17 d. Kuizinaitė, M. *Sugrįš į darbą arba atsidurs už grotų: į purvą įmurdytas teisėjas prakalbo apie garsiąją bylą ir D. Grybauskaitės žaidimus* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/aktualijos/2021/04/17/news/sugris-i-darba-arba-atsidurs-uz-grotu-i-purva-imurdytas-teisejas-prakalbo-apie-garsiaja-byla-ir-d-grybauskaites-zaidimus-19047377 [žiūrėta 2023 m. gegužės 14 d.].

Pamatinės teisės idėjos kaip bendrieji teisės principai ir konstituciniai principai

Haroldas Šinkūnas

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedros docentas
Socialinių mokslų (teisė) daktaras
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius
El. paštas: haroldas.sinkunas@tf.vu.lt
ORCID: 0000-0001-8090-1009

Indrė Isokaitė-Valužė

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedros docentė
Socialinių mokslų (teisė) daktarė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius
El. paštas: indre.isokaite@tf.vu.lt
ORCID: 0000-0003-4596-2695

Pagrindiniai žodžiai: bendrieji teisės principai, konstituciniai principai, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, Tarptautinis Teisingumo Teismas, tarptautinės teisės konstitucionalizavimas

Įvadas

Kiekviena teisinė sistema remiasi jai būdingais principais, kurie yra jos teisės normų pagrindas, jų taikymo ir aiškinimo gairės. Viena vertus, kartais šie principai gali formuoti ir kitų teisinių sistemų (teisės šakų) pamatines nuostatas, pavyzdžiui, kai kalbame apie valstybės konstitucijoje įtvirtintus fundamentalius principus, kurie gali būti reikšmingi ir, pavyzdžiui, civilinei ar baudžiamajai teisei ir procesui, ir tarptautinės (viešosios) teisės principus, kurie taip pat yra ir atskirų jos sričių (šakų) – tarptautinių sutarčių teisės, tarptautinės jūrų teisės ir kitų – principai. Kita vertus, abiem šioms teisinėms sistemoms – konstitucinei teisei ir tarptautinei teisei – pačioms būdingos tam tikros pamatinės idėjos, imanentinės teisei iš esmės, nepaisančios teisinių sistemų (teisės šakų) ar net teisės tradicijų „sienų“. Tai yra bendrieji teisės principai, tačiau jų santykio su kitais fundamentaliais (pa-

matiniais) principais, ypač konstituciniais principais, klausimas įdomus, beveik nenagrinėtas ir neabejotinai reikalingas tyrimo.

Kiekviena teisinė sistema plėtojosi veikiama teisinės doktrinos ir valstybių praktikos: skirtingais laikotarpiais konkuravo teorijos, atsirado naujų subjektų, keitėsi teisės šaltinių sąrašas ir vaidmuo, bet pamatinės idėjos (pavyzdžiui, teisingumo) išliko beveik kiekvienoje teisinėje sistemoje kaip fundamentalūs dėsniai. Pavyzdžiui, savigynos, kaip galimo ginkluotos jėgos naudojimo tarptautiniuose santykiuose, teisėtumas, žmogaus teisių ribojimai, jūros erdvių delimitavimas vertinami, *inter alia*, ir pagal proporcingumo reikalavimą, o kiekvienas procesas teisme neįsivaizduojamas be *audiatur et altera pars* principo. Į bendruosius teisės principus atsigręžti skatina ir krizių situacijos: visuomenės sveikatos krizė, migrantų antplūdis ar Rusijos agresija pagrįstas karas Ukrainoje ne kartą kėlė poreikį vertinti jas ir atitikties fundamentalioms teisės idėjoms (įskaitant teisingumo, proporcingumo, humanizmo, teisėtų lūkesčių, teisės akto negaliojimo atgal ir kitiems reikalavimams) požiūriu.

Šio straipsnio tikslas – atskleisti pamatines teisės vertybes įkūnijančių bendrųjų teisės principų vaidmenį tarptautinėje teisėje ir konstitucinėje teisėje, ypač Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – Konstitucinis Teismas) jurisprudencijoje, įskaitant šių principų sąveiką su konstituciniais principais. Siekiant šio tikslo, pirma, svarbu apibrėžti bendruosius teisės principus, nustatyti jų funkcijas ir vaidmenį tarptautinėje teisėje, daugiausia vadovaujantis Tarptautinio Teisingumo Teismo (toliau – TT Teismo) praktika; antra, reikia identifikuoti konstitucinius principus ir bendruosius teisės principus Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje ir išnagrinėti jų santykį ir reikšmę; ir, trečia, siekiama atskleisti kitas nagrinėjamų principų sąsajas: parodyti konstitucinių principų vaidmenį tarptautinės teisės konstitucionalizavimo kontekste ir palyginti bendrųjų teisės principų vietą tarptautinėje teisėje ir Lietuvos Respublikos konstitucinėje teisėje.

Apibrėžtam tikslui ir iškeltiems uždaviniams pasiekti reikalinga lyginamoji sisteminė analizė. Būtent, lyginimas reikalingas nustatyti, kurie (sutampantys) principai yra įvardijami kaip bendrieji teisės principai TT Teismo ir bendrieji ir (ar) konstituciniai principai Konstitucinio Teismo, o sisteminė analizė turi būti atlikta parodant šių principų vaidmenį kiekvienoje teisinėje sistemoje (pripažįstant šių sistemų sąveiką). Be to, reikšmingas dedukcinis ir indukcinis tyrimas, pavyzdžiui, siekiant nustatyti atskirų bendrųjų (ir (ar) konstitucinių) principų požymius kaip būdingus visiems šios rūšies principams, ir, atvirkščiai, išsiaiškinti, ar nagrinėjamų principų rūšiai (grupei) priskirtini požymiai (funkcijos ir kt.) būdingi tam tikriems principams.

Pagrindžiant šio mokslinio tyrimo reikšmę, įdomu ir svarbu pažymėti, kad tiek bendrieji teisės principai, tiek konstituciniai principai pastaruoju metu nagrinėjami žinomiausiose tarptautinės teisės ekspertų institucijose: į Jungtinių Tautų (toliau – JT) Tarptautinės teisės komisijos darbotvarkę nuo 2018 m. įtraukta tema „Bendrieji teisės principai“ (angl. *General Principles of Law*) (United Nations, 2021,

Chapter VIII. General...), o Europos teisės institutas 2021 m. vasario mėn. – 2023 m. gruodžio mėn. vykdo projektą „Pagrindiniai konstituciniai principai“ (European Law Institute, 2020, Fundamental...). Bendrieji teisės principai, daugiausia kaip tarptautinės teisės šaltiniai, yra nagrinėti užsienio autorių, pavyzdžiui, I. Brownlie, M. Dordeska, M. Kohen, C. T. Kotuby, L. A. Sobota ir kitų. Lietuvoje yra mokslo darbų, skirtų konstitucinių principų analizei: šiame straipsnyje remiamasi E. Jarašiūno, E. Kūrio, H. Šinkūno ir kitų šaltinių sąraše nurodytų autorių moksliniais straipsniais. Reikia pabrėžti, kad minėtuose mokslo tyrimuose principai nagrinėjami atskirose teisinėse sistemose: nelyginant bendrųjų teisės principų vaidmens kiekvienoje iš minėtų dviejų teisinių sistemų, nenagrinėjant bendrųjų ir konstitucinių principų sąsajos. Būtent pastarieji aspektai yra esmė šio, originalaus ir naujo, mokslinio tyrimo, kuriame bendrųjų teisės principų minėtose dviejose teisinėse sistemose lyginimas ir jų santykio su konstituciniais principais analizė iš dalies įkvėpti tarptautinės teisės konstitucionalizavimo (angl. *constitutionalization of international law*) tyrimų, iš kurių paminėtini T. Kleinleino ir A. Peterso mokslo darbai.

Straipsnyje daugiausia remiamasi trimis šaltinių rūšimis (dvi iš kurių sudaro teismų praktikos grupę): pirma, mokslo doktrina – specialiąja literatūra pirmiau minėtais ir kitais Lietuvos ir užsienio autorių moksliniais straipsniais, antra, TT Teismo praktika ir, trečia, Konstitucinio Teismo jurisprudencija (nutarimais ir sprendimais bylose bei oficialiosios konstitucinės doktrinos apibendrinimais). Papildomai pasitelkiami teisėjų pranešimai konferencijose, studijos, tyrimai ir kiti šaltiniai.

1. Bendrieji teisės principai tarptautinėje teisėje

Konstitucinė teisė ir tarptautinė teisė yra panašios: abi yra viešosios teisės šakos, nustato teisinės sistemos pagrindus, šių teisinių sistemų legitimumą sustiprina laiko patikrintos pamatinės nuostatos, kurios, kaip atskleidžiama toliau straipsnyje, turi ryšį, kaip ir šios dvi teisinės sistemos. Dažniausiai šios fundamentalios teisės idėjos įvardijamos kaip bendrieji teisės principai. Konstitucinė teisė vis dėlto pirmiausia yra neatsiejama nuo konstitucinių principų. Įdomu, kad tarptautinės teisės konstitucionalizavimo tyrimai nagrinėja konstitucinių principų (pri)taikymą tarptautinėje teisėje, kuri, beje, taip pat turi jos pamatines nuostatas įtvirtinančius tarptautinės teisės principus[1]. Šio mokslinio tyrimo tikslu pirmiausia nustatytina bendrųjų teisės principų samprata ir funkcijos tarptautinėje teisėje.

1 Tarptautinės teisės principai yra įtvirtinti JT chartijoje (1945), kuri kartais įvardijama kaip Tarptautinės bendrijos Konstitucija, ir kituose šaltiniuose ir yra skirti tarptautiniams (daugiausia tarpvalstybiniams) santykiams. Tarp svarbiausiųjų paminėtini jėgos naudojimo ir grasinimo jėga draudimas, taikus tarptautinių ginčų sprendimas, tautų laisvas apsisprendimas, valstybių suvereni lygybė ir kiti. Šie principai taikytini tarptautinėje teisėje ir šiame straipsnyje nenagrinėjami. Taip pat žr. šio straipsnio 3 dalį.

Bendrieji teisės principai yra TT Teismo šaltinis ir visos tarptautinės teisės (bei tam tikrų jos sričių) šaltinis, greta kitų šaltinių, išvardytų TT Teismo statute (38 straipsnyje): tarptautinių sutarčių, tarptautinio teisinio papročio, teisės mokslo doktrinos ir tarptautinių teismų jurisprudencijos (JT chartija, 1945). Nepaisant tarptautinių sutarčių išskirtinės reikšmės šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje, visi šaltiniai, nesant jų hierarchijos, yra vienodai reikšmingi šiam teismui sprendžiant valstybių ginčus ir aiškinant svarbiausius tarptautinės teisės klausimus konsultacinėse išvadose.

Tarptautinės teisės esminis požymis, jos kūrimo pagrindas ir, tenka pripažinti, viena iš efektyvumo (laikymosi užtikrinimo) stokos priežasčių yra valstybių laisvos valios principas – šalių sutikimas būtinas ir dėl jų ginčą sprendžiančio teismo (arbitražo). Valstybės, pripažįstančios TT Teismo jurisdikciją jų ginčams spręsti, sutinka ir su tuo, kad sprendimas bus priimtas remiantis tarptautinės teisės šaltiniais, įskaitant ir bendruosius teisės principus, net jei jų samprata, požymiai ir rūšys tebekelia diskusijų ir netgi gali būti nevienodai suprantami skirtingose pasaulio teisinėse tradicijose.

Bendrieji teisės principai dažniausiai yra įvardijami kaip „vieni iš prieštaringiausių, jei ne paslaptingiausių, TT Teismo statute įvardintų šaltinių“ (Shao, 2021, p. 219), kurių turinys, skirtingai nei kitų tarptautinės teisės šaltinių, netapo visiškai aiškus nuo jų įtvirtinimo pirmąkart Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo statute 1920 m. (Statute of the Permanent Court...) praėjus jau daugiau nei šimtui metų. Bendrųjų teisės principų vaidmuo kito tarptautinės teisės ir jos šaltinių raidoje ir jis nėra vienodas skirtingose teisės šakose, kurios taip pat formavosi palaipsniui.

Bendruosiuose teisės principuose įkūnytos idėjos žinomos teorijose ir doktrinose, pabrėžusiose tarptautinės teisės visuotinumą ir universalumą, neatsiejamus nuo prigimtinės teisės ir teisingumo koncepcijų, šiuos principus identifikuoja jų bendrumas ir pripažinimas teisinėse sistemose ir jų ištakos bei kelias politinės ir teisinės minties raidoje. Jie buvo ir išlieka svarbi tarptautinio teisingumo architektūros dalis, kaip būdas įpareigoti šalis sutikti dėl pamatinių teisės nuostatų, neapribotų konkrečios teisinės sistemos rėmų.

Pažymėtina, kad nagrinėjamų principų bendrumas teisinėms sistemoms turi bent dvejopą reikšmę: jų kildinimas iš kitų (paprastai nacionalinių privatinės teisės) teisinių sistemų ir pripažinimas tarptautinėje teisėje arba bendrumas visoms teisinėms sistemoms. I. Brownlie pritaria, kad tarptautiniai teismai šiuos principus iš nacionalinių teisinių sistemų skolinosi ne perkeldami juos „mechaniškai“, bet „rėmėsi teisinio argumentavimo elementais ir privatinės teisės analogijomis tam, kad paverstų tautų teisę perspektyvia sistema siekiant ją taikyti teismo procese“ (Brownlie, 2008, p. 16). Minėtas skirtumas atsispindi ir vienoje iš nagrinėjamų principų klasifikacijų, kurią pateikė buvęs TT Teismo Pirmininkas A. A. Yusufas. Jis išskyrė, pirma, bendruosius principus, būdingus kiekvienai teisinei sistemai, todėl galimus rasti ir tarptautinės teisės sistemoje, antra, tarp-

tautinės teisės principus (jėgos ir grasinimo jėga draudimą, valstybių suverenią lygybę ir kt.), papildydamas, kad TT Teismas rėmėsi ir moralinio bei norminio pobūdžio principais (humanizmo), ir, trečia, dažniausiai iš nacionalinių teisinių sistemų kildinamus bendruosius teisės principus (ypač tarptautinės proceso teisės, pavyzdžiui, *res judicata*, šalių ginklų lygybės, taip pat draudimo būti teisėju savo byloje, tinkamo teisingumo vykdymo, draudimo nagrinėti bylą *infra* ar *ultra petita*) (Yusuf, 2019, p. 6–7). M. Dordeska nurodė tris bendrųjų teisės principų rūšis: materialiuosius, proceso ir aiškinamuosius, kurie gali turėti vieną, du ar netgi tris pagrindus: nacionalinį, tarptautinį ir teisminį (Fitzmaurice, 2020).

TT Teismas savo praktikoje remiasi bendraisiais teisės principais aiškiai juos taip įvardydamas, o kartais vadindamas tiesiog „principu“ ar „pagrindiniu principu“ taisykle, kuri teisės doktrinos atstovų nurodoma tarp bendrųjų teisės principų pavyzdžių. Teismas yra įvardijęs atsakomybę už žalą, pavyzdžiui, 2019 m. sprendime *Jadhav byloje (Indija v. Pakistanas)* (138 pastraipa) ar valstybės sutikimo dėl jurisdikcijos būtinumą kaip pamatinį principą (angl. *fundamental principle*), pavyzdžiui, 2008 m. sprendime byloje *Dėl Konvencijos dėl užkirtimo kelio genocido nusikaltimui ir baudimo už jį aiškinimo (Kroatija v. Serbija)* (33 pastraipa). Tarp kitų principų ne kartą nurodė teisingumą (angl. *equity*), ypač bylose dėl jūros erdvių delimitavimo[2], proporcingumo reikalavimą (pavyzdžiui, savigynos), humanizmo reikalavimą (pavyzdžiui, bylose, kuriose nagrinėjo branduolinio ginklo ir (ar) tarptautinės humanitarinės teisės klausimus)[3]. Taikliai pažymėta, kad TT Teismas taikydamas bendruosius teisės principus „parodė sveiką teisinį kūrybiškumą“ (Yusuf, 2019, p. 6).

TT Teismas kaip bendruosius teisės principus nurodė nemažai proceso teisės principų. Tarp jų 2013 m. sprendime byloje *Dėl prašymo išaiškinti 1962 m. birželio 15 d. sprendimą byloje dėl Preah Vihear šventyklos (Kambodža v. Tailandas)* įvardijo principą *non ultra petita* kaip gerai įtvirtintą jo jurisprudencijoje (71 pastraipa), 2010 m. sprendime byloje *Plaušienos gamykla Urugvajaus upėje (Argentina v. Urugvajus)* nurodytas principas *onus probandi incumbit actori* (162 pastraipa). Vieną iš aiškiausių TT Teismo praktikoje bendrąjį teisės principą *res judicata* jis išsamiai aiškino 2007 m. sprendime byloje *Dėl Konvencijos dėl užkirtimo kelio genocido nusikaltimui ir baudimo už jį aiškinimo (Bosnija ir Hercegovina v. Serbija ir Juodkalnija)* (114–120 pastraipos), 2019 m. *konsultacinėje išvadoje dėl Čagoso salos atskyrimo nuo Mauricijaus 1965 m. teisinių pasekmių* nustatė, kad *res judicata* neužkirto kelio teikti konsultacinę išvadą (81 pastraipa). Principas *bona fides* derybų dėl branduolinio

2 Šios kategorijos bylose TT Teismas aiškino teisingumo principą kaip apimantį proporcingumo, „neužgožimo“ reikalavimus, *inter alia*, nurodydamas, kad teisingumas nereiškia lygybės (Isokaitė-Valužė, 2020, p. 71).

3 Tarp jų, 1996 m. *Konsultacinėje išvadoje dėl branduolinio ginklo naudojimo ar grasinimo juo teisėtumo* nurodė humanizmą (elementarius humanizmo reikalavimus, angl. *elementary considerations of humanity*) ir pagarbą žmogui kaip ginkluoto konflikto metu taikomus humanitarinės teisės reikalavimus (79 pastraipa).

nusiginklavimo kontekste išaiškintas 1996 m. *konsultacinėje išvadoje dėl branduolinio ginklo naudojimo ar grasinimo juo teisėtumo* (99, 102–103 pastraipos) ir 1974 m. sprendime bylose *Nuclear Tests Cases (Australija v. Prancūzija)* (49 pastraipa).

TT Teismo vaidmuo svarbus įrodant bendrojo principo buvimą arba tai, kad taisyklė jam neprilygsta. Pavyzdžiui, TT Teismas 2023 m. sprendime byloje *Dėl tam tikro Irano turto (Irano Islamo Respublika v. Jungtinės Amerikos Valstijos)* paneigė „švarių rankų" (angl. *clean hands*) principą kaip bendrąjį teisės principą (ar kad tai yra tarptautinės paprotinės teisės dalis) (81 pastraipa). Šalys bandė remtis ir kitais principais, pavyzdžiui, *ex turpi causa non oritur actio* ar *ex injuria jus non ornitur* (nebūtinai įvardydamos juos bendraisiais), pavyzdžiui, 2019 m. sprendime *Jadhav byloje (Indija v. Pakistanas)*, tačiau nesėkmingai (59–64 pastraipos).

Bendrieji teisės principai padeda užtikrinti tarptautinės teisės darną, pritaikyti teisės normas prie naujų pokyčių ar poreikių, užpildyti spragas ir prisidėti prie naujų teisės normų plėtros. Žinoma, jų vaidmuo tuo neapsiriboja. TT Teismas šiuos principus nagrinėjo siekdamas atnaujinti TT Teismo statuto 38 straipsnio šaltinių sąrašą ir įtraukti valstybių vienašales deklaracijas, jie taip pat padėjo spręsti tarptautinės teisės struktūrines problemas ir išvengti *non liquet* (Yusuf, 2019, p. 7).

Nors dažniau teigiama, kad bendrieji teisės principai vaidina subsidiarų vaidmenį, tam tikrais atvejais jų vaidmuo gali būti esminis: jie iš esmės gali papildyti kitus šaltinius arba netgi ilgainiui įgyti norminį pobūdį (pavyzdžiui, *pacta sunt servanda* ar *bona fides* principai iš esmės yra kodifikuotos paprotinės teisės normos). Pritartina M. Kohenui, kad tam tikrose tarptautinės teisės šakose esama specifikos ir lieka erdvės rastis bendrųjų principų, specifiškai taikomų būtent tarptautinėje teisėje, pavyzdžiui, humanizmo principas tarptautinėje humanitarinėje teisėje (Kohen, Schramm, 2019) arba teisingumo principas, kuris delimituojant jūros erdves (išskirtines ekonomines zonas ir kontinentinius šelfus) gali būti pagrindinis ir apima konkrečius reikalavimus, įskaitant proporcingumo (Isokaitė-Valužė, 2020, p. 39, 70–71).

Teisės doktrinoje ir JT Tarptautinės teisės komisijos darbe ryškūs keli dalykai: sutariama dėl bendrųjų teisės principų svarbos, vis dėlto išlieka diskusija dėl jų identifikavimo (buvimo įrodymo), pripažinimo tarptautinėje teisėje ir turinio nustatymo, be to, svarbu išsiaiškinti jų santykį su kitais tarptautinės teisės šaltiniais (kuo skiriasi nuo tarptautinio teisinio papročio ir kt.)[4]. Painiavos kyla ir dėl

4 Dauguma valstybių atstovų, atkreipdami dėmesį į bendros visų pasaulio valstybių praktikos nebuvimą, įvardija visas pasaulio teisines tradicijas, civilizacijas apimančio plataus ir reprezentatyvaus lyginamojo tyrimo poreikį nustatant visoms teisinėms sistemoms būdingus bendruosius teisės principus ir tai neturėtų apsiriboti tik įstatymų analize, reikėtų apimti ir nacionalinių teismų praktiką (pavyzdžiui, Austrija, Meksika), dalis nurodo metodikos, skirtos tokiems principams identifikuoti ir juos perkelti į tarptautinės teisės sistemą, poreikį (pavyzdžiui, Australija, Estija, Izraelis, Egiptas), kitos šalys pabrėžia, kad svarbus valstybių sutikimas dėl principų „perkėlimo" į tarptautinės teisės sistemą ir taikymo joje (pavyzdžiui, JAV) (United Nations (2022). Meetings Coverage...); taip pat JT Tarptautinės teisės komisijos ataskaita (United Nations, 2021, Chapter VIII. General..., p. 172).

bendrųjų teisės principų įkūnijimo tarptautinės teisės principuose, panašiai kaip ir bendrųjų teisės principų atspindėjimo konstituciniuose principuose, kaip nagrinėjama straipsnyje toliau.

2. Konstituciniai principai ir bendrieji teisės principai Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje

Bendrieji teisės principai „atpažįstami" skirtingose teisinėse sistemose ir konstitucinė teisė neliko jų nepaveikta. Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje bendrieji teisės principai taip pat įvardijami ir aiškinami, tačiau konstituciniai principai akivaizdžiai dominuoja šio Teismo jurisprudencijoje.

Tiek Konstitucinis Teismas, tiek teisės mokslo doktrinos atstovai konstitucinius principus nagrinėja, įvardija jų rūšis, funkcijas ar jais remiasi skirtinguose kontekstuose. Aiškinant Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija) 1 straipsnį („Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika") įvardijami svarbiausieji arba fundamentalūs konstituciniai principai. Šiuos „nepakeičiamus konstitucinius principus", būtent „valstybės nepriklausomybę, demokratiją, prigimtinį žmogaus teisių ir laisvių pobūdį", E. Jarašiūnas įvardija materialiųjų Konstitucijos keitimo ribojimų koncepcijos centre (Jarašiūnas, 2022, p. 11). Konstitucinis Teismas šiuos tris principus įvardijo kaip „konstitucines vertybes", įtvirtintas Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų[5] nuostatose, kaip turinčias virškonstitucinę galią, t. y. kurių „negali paneigti jokia Lietuvos valstybės konstitucija", „Konstitucija, kaip aukščiausioji teisė" jas „įtvirtina ir besąlygiškai saugo" (Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2020, Oficialioji..., p. 15). Tai demokratiją saugančios nekintančios nuostatos, įtvirtinančios konstitucinės santvarkos pagrindus ir universalias vertybes: „tai, kad egzistuoja pamatiniai konstituciniai principai (vertybės), kurių negalima paneigti konstitucijos pataisomis, savo jurisprudencijoje yra konstatavę ir kitų valstybių konstituciniai teismai" (Žalimas, 2018, p. 310).

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje greta minėtų fundamentaliųjų kaip konstituciniai principai yra įvardijami šie principai: asmenų lygiateisiškumo, teisingumo, teisinės valstybės, valdžių padalijimo, vykdomųjų organų atskaitingumo, atsakingo valdymo, teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio aiškumo, teisinio tikrumo, teisinio saugumo, proporcingumo, humanizmo, grįžtamosios galios nebuvi-

5 Pamatiniai konstituciniai aktai – Lietuvos Tarybos 1918 m. vasario 16 d. nutarimas (Nepriklausomybės Aktas), 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Aktas „Dėl Lietuvos Nepriklausomos Valstybės atstatymo" ir Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracija.

mo (Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2020, Oficialioji...). Dalis jų yra įtvirtinti Konstitucijoje tiesiogiai (vienoje ar keliose nuostatose), kiti netiesiogiai, t. y. kildinami iš jos, todėl E. Kūrio yra vadinami, atitinkamai, pirminiais, sudėtiniais (įtvirtinti keliose Konstitucijos nuostatose) ir išvestiniais (išvedami aiškinant pirminius arba sudėtinius principus) (Kūris, 2002, p. 57).

Akivaizdu, kad konstituciniai principai lemia Konstitucijos nuostatų ir visos teisinės sistemos struktūrą, sujungia Konstitucijos nuostatas per prasmę, ne raidę, brėžia vertybines orientacijas. Kartu su konstitucinėmis nuostatomis jie sudaro „Konstituciją, kaip teisinę realybę“ (Žalimas, 2018, p. 294).

Konstituciniai principai yra svarbūs teisėkūrai ir taikant teisę. Pavyzdžiui, iš teisinės valstybės principo kyla daug konkrečių reikalavimų teisėkūros subjektams: laikytis teisės aktų hierarchijos, užtikrinti teisinio reguliavimo aiškumą, darną, laikytis *lex retro non agit,* prigimtinio teisingumo reikalavimų (įskaitant asmenų lygybės)[6] ir daug kitų. Taikant teisę taip pat reikia vadovautis konstituciniais principais. Pavyzdžiui, iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylančių asmenų lygiateisiškumo, atsakomybės, *non bis in idem*, *nulla poena sine lege*, *nullum crimen sine lege* reikalavimų, taip pat kad jurisdikcinės ir kitos teisės taikymo institucijos būtų nešališkos, nepriklausomos, siektų nustatyti objektyvią tiesą ir sprendimus priimtų tik teisės pagrindu (2006 m. sausio 16 d. nutarimas). Be to, reikia paisyti proporcingumo, kuris įvardijamas ir kaip teisingumo ir teisinės valstybės konstitucinių principų elementas, ir kaip atskiras konstitucinis principas, ir reikalauja, kad tarp siekiamo tikslo ir priemonių šiam tikslui pasiekti, tarp teisės pažeidimų ir už šiuos pažeidimus nustatytų nuobaudų turi būti teisinga pusiausvyra (proporcija), o taikant prevencines poveikio priemones jos turi būti taikomos tik tokiu mastu, koks yra būtinas siekiant visuomenei reikšmingų teisėtų tikslų (Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2020, Oficialioji..., p. 538, 546).

Konstituciniai principai yra ir pagrindas vertinti įstatymų konstitucingumą. Nors konstituciniai principai įvardijami Konstitucinio Teismo nutarimuose nuo pirmų jo darbo metų, prireikė daugiau nei 6 metų nuo Teismo darbo pradžios, kol jis 2000 m. pirmąkart konstatavo teisės akto prieštaravimą ne tik konkrečioms Konstitucijos normoms, bet ir konstituciniam teisės viršenybės principui[7] ir „nuo minėto sprendimo konstitucinės justicijos bylų, kuriose teisinis reguliavimas pripažįstamas prieštaraujančiu Konstitucijoje įtvirtintiems teisės principams,

6 *Inter alia*, 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. sausio 16 d. nutarimai.

7 H. Šinkūno atliktame tyrime nustatyta: nuo 2000 m. vasario 23 d. nutarimo iki 2019 m. rugpjūčio 31 d. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad įstatymas prieštarauja ne tik Konstitucijai, bet ir konstituciniam principui: teisės viršenybės, teisingumo, atsakingo valdymo, valdžių atskyrimo ir teisėtų interesų apsaugos (Šinkūnas, 2021, p. 258). Reikia pažymėti, kad ir vėlesniais metais Teismas konstatavo teisės akto prieštaravimą ne tik Konstitucijai, bet ir konstituciniams principams (pavyzdžiui, 2022 m. lapkričio 30 nutarimas ir kt.).

vis daugėjo“ (Šinkūnas, 2021, p. 246, 258). Pažymėtina, kad pripažinti teisės akto nekonstitucingumą remiantis konstituciniais principais yra daugumos valstybių praktika: teisminė kontrolė vykdoma remiantis konstituciniais principais (Zhou, 2019, p. 929), konstituciniai teismai aktyviai naudojasi šia teise visose jurisdikcijose (Kumm, 2004, p. 925).

Įvardyti, kokioms konkrečiai Konstitucijos nuostatoms ar konstituciniams principams, asmens nuomone, prieštarauja jo ginčijamas teisės aktas, yra ir individualaus konstitucinio skundo reikalavimas (Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2019..., p. 18).

Konstitucinių principų pavyzdžiai parodo, kad jie yra glaudžiai susiję tarpusavyje, jų turinys apima dalį bendrų elementų, tačiau panašu, kad jie apima ne tik tas pamatines nuostatas, kurios sukuria konstitucinės teisinės santvarkos pagrindą, bet ir elementų, būdingų pamatines teisės idėjas įtvirtinantiems bendriesiems teisės principams. Todėl ne tik „„surūšiuoti“ konstitucinius principus – išties keblus uždavinys“ (Kūris, 2002, p. 57), ne mažiau sudėtinga, bet įdomu nustatyti jų santykį su bendraisiais teisės principais Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje.

Pažymėtina, kad rėmimasis bendraisiais teisės principais Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje nėra itin dažnas: nutarimų skaičius, kuriuose jis juos pasitelktų, yra gerokai mažesnis nei tų, kuriuose remiamasi konstituciniais principais[8]. Pastarieji Teismo jurisprudencijoje yra dominuojantys ir tai natūralu dėl jau atskleistų jų funkcijų.

Šiame straipsnyje siekiamą parodyti nagrinėjamų principų glaudžią sąsają (sampyną) patvirtina ir Konstitucinis Teismas. Pavyzdžiui, aiškindamas *bona fides* principą, jis konstatavo: „pagal Konstituciją teisinių santykių subjektai yra įpareigoti elgtis sąžiningai, nepažeisdami teisės. Jie turi pareigą patys stengtis sužinoti, ko iš jų reikalauja teisė. To reikalauja bendrasis teisės principas *bona fides*, neatsiejamas nuo konstitucinio teisinės valstybės principo“[9]. Įdomu pažymėti, kad konstituciniai principai gali skatinti remtis bendraisiais teisės principais. Pavyzdžiui, konstitucinis teisinės valstybės principas įpareigoja teisę taikančias institucijas nenukrypti nuo bendrųjų teisės principų, įtvirtintų demokratinių teisinių valstybių jurisprudencijoje (2006 m. sausio 16 d. nutarimas). Teisės principas, jog paskelbti įstatymai galioja į ateitį ir neturi grįžtamosios galios, sietinas su konstituciniais teisingumo, humanizmo principais (Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2020, Oficialioji..., p. 78).

Konstitucinis Teismas yra ne kartą kartojęs, kad bendrieji teisės principai yra vienas iš Konstitucijos aiškinimo būdų (metodų) ir būtent šiuo – aiškinimo – tikslu

8 Per visą Konstitucinio Teismo veiklos laikotarpį į bendruosius teisės principus nurodoma bent dvidešimtyje jo nutarimų (įskaitant kelis sprendimus). Jie išvardyti šio straipsnio šaltinių sąraše.

9 *Inter alia,* 2007 m. birželio 27 d., 2007 m. rugsėjo 6 d., 2020 m. gruodžio 3 d. nutarimai.

pasitelkė šiuos principus pirmąkart 1995 m. birželio 1 d. nutarime[10]. Vėlesnių metų jurisprudencijoje nurodė, kad „aiškinant Konstituciją privalu taikyti įvairius teisės aiškinimo metodus: sisteminį, bendrųjų teisės principų, loginį, teleologinį, įstatymų leidėjo ketinimų, precedentų, istorinį, lyginamąjį ir kt.; tik šitaip – visapusiškai – aiškinant Konstituciją galima sudaryti prielaidas realizuoti jos, kaip visuomenės sutarties ir aukščiausios teisinės galios akto, paskirtį, užtikrinti, kad nebus nukrypta nuo Konstitucijos prasmės, nebus paneigta Konstitucijos dvasia ir gyvenime bus įtvirtintos tos vertybės, kuriomis Tauta grindžia savo pačios priimtą Konstituciją“[11]. Teismas taip pat įvardijo *ubi ius, ibi remedium* kaip „visuotinai pripažintą bendrąjį teisės principą“, išaiškindamas, kad jo būtų nepaisoma, „jeigu būtų neužtikrinta asmens konstitucinė teisė kreiptis į teismą“, todėl pagal Konstituciją neįmanoma situacija, kai asmeniui manant, kad pažeista jo teisė ar laisvė, ji negali būti ginama, taip pat ir teismine tvarka (2006 m. rugpjūčio 8 d. nutarimas). Teismas bendraisiais teisės principais įvardijo ir *ex injuria jus non oritur* bei *nullus commodum capere de sua injuria propria* (Konstitucinio Teismo 2020 m. gruodžio 3 d. nutarimas).

Reikia pabrėžti, kad kai kuriuose nutarimuose bendruosius teisės principus Konstitucinis Teismas vardija vienu lygmeniu greta konstitucinių. Įdomu pažymėti, kad „teisės sistemos tobulinimas remiantis konstituciniais, bendraisiais teisės principais“ Teismo įvardytas kaip Konstitucijos preambulėje skelbiamo atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekio vienas iš realizavimo būdų (Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d. nutarimas). Konstituciniai ir bendrieji teisės principai greta nurodomi ir Konstitucijos aiškinimo ir taikymo tikslu. Pavyzdžiui, 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendime konstatuota, kad bendrasis teisės principas *ubi ius, ibi remedium*, konstitucinis atsakingo valdymo principas, prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis, asmens, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, teisė kreiptis į teismą (ir kitos Konstitucijos nuostatos) „suponuoja ne tik tai, kad <...> asmens teisės, laisvės, teisėti interesai bei teisėti lūkesčiai turi ir gali būti apginti aiškinant Konstituciją ir tiesiogiai taikant jos nuostatas, bet ir tai, kad tokią gynybą turi užtikrinti teismai“.

Konstitucinis Teismas pripažįsta bendrųjų teisės principų funkciją užpildyti spragas (aiškinant ir taikant teisę). Nurodęs, kad teisės spragų pašalinimas yra atitinkamo (kompetentingo) teisėkūros subjekto kompetencijos dalykas, Teismas konstatavo, kad „žemesnės galios teisės aktuose esančias teisės spragas yra įmanoma tam tikru mastu užpildyti ir taikant teisę (*inter alia*, naudojant teisės analogiją, taikant bendruosius teisės principus, taip pat aukštesnės galios teisės

10 Nurodęs, kad vaikų sąvoka apima ir įvaikių sąvoką, Teismas pagrindė, kad „toks ginčijamos teisės normos aiškinimas grindžiamas bendraisiais teisės principais bei teisės tradicijomis“.

11 *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. birželio 6 d., 2009 m. rugsėjo 24 d., 2012 m. vasario 27 d. nutarimai.

aktus, pirmiausia Konstituciją), taigi taip pat ir aiškinant teisę“ (2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas). Nagrinėjamoje jurisprudencijoje taip pat konstatuota, kad vykdydami teisingumą ,,teismai neabejotinai turi ir iš Konstitucijos kylančius įgaliojimus taikyti *inter alia* bendruosius teisės principus“ (Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 1 d. sprendimas)[12], tačiau pripažinta, kad tokiu atveju atitinkamos teisės spragos galutinai nepašalinamos – jos tik užpildomos *ad hoc* tam tikru mastu[13], ,,galutinai pašalinti teisės spragas (taip pat ir legislatyvinę omisiją) galima tik teisę kuriančioms institucijoms išleidus atitinkamus teisės aktus“[14].

Bendrieji teisės principai (greta konstitucinių) gali būti reikšmingi ir oficialiosios konstitucinės doktrinos reinterpretavimo kontekste. Teismas pripažino, kad jo jurisprudencijoje tam tikru metu gali susidaryti oficialių konstitucinių doktrininių nuostatų konkurencijos situacija, būtent, kai jos ,,sugretintos, bet vertinamos atsietos nuo viso oficialaus konstitucinio doktrininio konteksto <...> ir (arba) bendrųjų teisės principų gali būti traktuojamos kaip konkuruojančios“, tokiu atveju įvardydamas anksčiau suformuluotų oficialių konstitucinių doktrininių nuostatų reinterpretavimo (kai oficiali konstitucinė doktrina yra pakoreguojama aiškinant Konstituciją) galimybę[15].

Bendraisiais teisės principais turi būti vadovaujamasi ir taikant teisę. Konstitucinis Teismas 1998 m. liepos 9 d. nutarime pastebėjęs, kad ,,įstatymų leidėjo neišspręsti teisės normų taikymo klausimai yra teismų praktikos objektas“ ir teismams nurodęs vadovautis bendraisiais teisės principais, juos plėtojo vėlesnėje jurisprudencijoje. Teismai, aiškindami įstatymus ir juos taikydami, privalo vadovautis teisingumo, protingumo ir sąžiningumo ir kitais bendraisiais teisės principais (Konstitucinio Teismo 2007 m. birželio 7 d. nutarimas), tarp jų ir proporcingumo[16]. 2006 m. sausio 16 d. nutarime, kuriame nurodė iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylantį įpareigojimą teisę taikančioms institucijoms nenukrypti nuo demokratinių teisinių valstybių jurisprudencijoje įtvirtintų bendrųjų teisės principų, Teismas turbūt išsamiausiai aiškino proceso teisės principus. Baudžiamojo proceso teisės ar baudžiamosios teisės principai ir normos ne tik negali būti iškeliami aukščiau už Konstitucijos principus ir normas, bet ir negali būti priešpriešinami bendriesiems teisės principams (pakartota 2017 m. birželio 26 d. nutarime). Aiškindamas tinkamo teisinio proceso principą, kurį suponuoja kons-

12 Konstitucinis Teismas taip pat nurodė, kad teismai turi konstitucinius įgaliojimus tiesiogiai taikydami Konstituciją ir bendruosius teisės principus (*inter alia*, protingumo) pripažinti ir priteisti žalos atlyginimą nesant jo nurodyto įstatyme (Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas).

13 *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 1 d. sprendimas, 2010 m. lapkričio 29 d. nutarimas.

14 Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas, 2020 m. liepos 8 d. nutarimas.

15 *Inter alia,* Konstitucinio Teismo 2007 m. lapkričio 13 d. sprendimas; 2006 m. kovo 28 d. nutarimas.

16 *Inter alia,* Konstitucinio Teismo 2009 m. kovo 27 d. nutarimas, 2011 m. sausio 6 d. nutarimas.

titucinis teisinės valstybės principas, Teismas išvardijo daug reikalavimų: asmenų lygiateisiškumą, *non bis in idem*, atsakomybės (sankcijos, bausmės), *nulla poena sine lege*, *nullum crimen sine lege* ir kt. „Nagrinėjant baudžiamąsias bylas turi būti paisoma teisingumo, sąžiningumo, protingumo, proporcingumo, teisėtumo principų, kitų bendrųjų teisės principų, kaip antai *res judicata, nemo iudex in propria causa, audiatur et altera pars, ubi ius – ibi remedium, orius probandi, impossibilium nulla obligatio est* ir kt. Privalu paisyti ir teisės aiškinimo kanonų“ (Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas).

Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje tarptautinė teisė užima solidžią vietą. Reikšminga priminti Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalį, pagal kurią Lietuvos Respublika įpareigota vadovautis visuotinai pripažintais tarptautinės teisės principais ir normomis[17]. Šioje nuostatoje įtvirtintas konstitucinis pagarbos tarptautinei teisei principas, t. y. *pacta sunt servanda* principas, reiškia imperatyvą sąžiningai vykdyti pagal tarptautinę teisę, *inter alia,* tarptautines sutartis, prisiimtus įsipareigojimus (Žalimas, 2018, p. 308)[18]. Vadinasi, tam tikra prasme, kai Teismas remiasi tarptautinių sutarčių (ar kitomis tarptautinės teisės) normomis ir principais, konkrečiu atveju tai gali apimti ir bendruosius teisės principus, jeigu ir kiek jie yra įkūnyti konkrečioje tarptautinės teisės normoje ar principe. Atsižvelgdamas į Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalį, konstitucinio teisinės valstybės principo išreiškiamus atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės, teisinės valstybės siekius, Teismas pagrindė Konstitucijos 31 straipsnio 4 dalyje įtvirtinto ir iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylančio principo *nullum crimen, nulla poena sine lege* išimtį, galimą nustatyti baudžiamuosiuose įstatymuose ir taikytiną „nusikaltimams pagal tarptautinę teisę ar bendruosius teisės principus, *inter alia*, genocido nusikaltimui, apibrėžiamam pagal visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas“ (2014 m. kovo 18 d. nutarimas).

3. Kiti bendrųjų teisės principų ir konstitucinių principų (sąveikos) aspektai

Šis mokslinis tyrimas jau parodė, kad svarbiausios teisei būdingos idėjos, nepaisant jų įvardijimo skirtumų, yra atspindėtos skirtingose teisinėse sistemose ir yra

17 135 str. 1 d.: „Lietuvos Respublika, įgyvendindama užsienio politiką, vadovaujasi visuotinai pripažintais tarptautinės teisės principais ir normomis, siekia užtikrinti šalies saugumą ir nepriklausomybę, piliečių gerovę ir pagrindines jų teises bei laisves, prisideda prie teise ir teisingumu pagrįstos tarptautinės tvarkos kūrimo.“

18 Konstitucijos 138 str. 3 d.: „Tarptautinės sutartys, kurias ratifikavo Lietuvos Respublikos Seimas, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis.“

pakankamai universalios taikyti jas ir tarptautinėje, ir konstitucinėje teisėje, – svarbu palyginti jų vaidmenį šiose teisinėse sistemose. Be to, atsižvelgiant į tai, kad tarptautinės teisės konstitucionalizavimo tyrimuose dominuoja mintis, kad „konstitucinė doktrina tarptautinės viešosios teisės moksle siekia „pastatyti" tarptautinę viešąją teisę ant konstitucinių pagrindų" (Kleinlein, 2012b, p. 703), įdomu išsiaiškinti, ar konstituciniai principai tarptautinėje teisėje iš tiesų galėtų būti bent tam tikru aspektu (pri)taikomi.

Teisės mokslo doktrinoje netrūksta įsitikinimo, kad konstituciniai principai gali padėti konstitucionalizuoti tarptautinę teisę: „konstitucionalizmo pagrindimui reikalingas konstitucionalizmo principų buvimas" (Dunoff, 2009, Loughlin, 2010, cituota O'Donoghue, 2013, p. 1027). Kaip kad bendrieji teisės principai, perkelti į tarptautinę teisę, gali reikalauti adaptavimo joje, „perkelti į tarptautinį lygmenį konstituciniai principai yra ir turi būti iki tam tikros ribos modifikuoti, kaip ir jų įgyvendinimo būdai" (Peters, 2015, p. 2).

Konstitucionalizmą tarptautinėje teisėje T. Kleinlein sieja su tuo, kad tarptautinė teisė pasiekė „objektyvumo" mastą tam, kad ribotų valstybių suverenitetą kaip konstitucinė tvarka; „hierarchijos prasme aukščiausieji „konstituciniai principai" nustato valstybių valios ribas" (Kleinlein, 2012b, p. 703). A. Peters šį reiškinį įvardija kaip evoliuciją nuo tarptautinės tvarkos, pagrįstos keliais ją organizuojančiais principais, tokiais kaip valstybės suverenitetas ir konsensusas (angl. *consensualism*), į tarptautinę teisinę tvarką, kuri pripažįsta ir kūrybingai pritaiko konstitucionalizmo principus ir vertybes (Peters, 2015, p. 2). Teisės viršenybė, žmogaus teisės ir demokratija įvardijami kaip „tradicinė globalaus konstitucionalizmo trejybė", kurią reikia puoselėti (Peters, 2022, p. 19), šios nuostatos praturtina tarptautinės teisės žodyną, susidedantį iš statinių suvereniteto, valstybės sutikimo ir efektyvumo sąvokų (Kleinlein, 2012a, p. 132).

Konstitucionalizavimas susijęs su teisinės sistemos legitimumo ir darnos stiprinimu, kartu įkūnija tam tikrus svarbiausius principus kaip pamatines vertybes[19]. Rusijos agresijos kontekste tarptautinės bendrijos reakcija parodo, kad globalaus konstitucionalizmo principai palaikomi (Peters, 2022, p. 18). Tai matyti ir Konstitucinio Teismo pareiškime, kuriame įvardytas *jus cogens* principo nepateisinamas paneigimas Rusijos Federacijai įvykdžius agresiją prieš taikią ir nepriklausomą Ukrainos valstybę, kuriuo „pamatiniai konstituciniai principai – demokratija, valstybės Nepriklausomybė, teisės viršenybė ir pagarba žmogaus teisėms, kurie sudaro ir visos Europos Sąjungos teisinį pagrindą, yra sutrypti <...>" (Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2022...). Įvardijamas ne tik tarptautinės teisės (globalus), bet ir Europos konstitucionalizmas, pagrįstas konstituciniais princi-

19 „Demokratinis konstitucionalizmas dabar yra universali vertybė ir jos nauda, bent jau potencialiai, visa žmonija gali pasinaudoti" (Sen, 1999, cituota Bulmer, 2017, p. 15).

pais, kaip konstituciniais Europos liberalios demokratinės tvarkos pagrindais (European Law Institute, 2020, Fundamental...)[20].

Vis dėlto dėl teisinių sistemų struktūros specifikos konstitucinių principų (pri)taikymas tarptautinėje teisėje gali būti nebent sąlyginis (netiesioginis). Ir nors dalis jų (pavyzdžiui, žmogaus teisių apsaugos principas) žinomas abiejose teisinėse sistemose, pritartina, kad tarptautinės teisės konstitucionalizavimas vis dar yra teorinis klausimas (Uhma, 2021, p. 23). Kitaip yra dėl bendrųjų teisės principų, kurie aiškiai pripažįstami tiek tarptautinėje teisėje, tiek konstitucinėje teisėje[21], nors jų paskirtis ir vaidmuo jose nėra identiški.

Apibendrinant bendrųjų teisės principų vietą tarptautinėje teisėje ir nacionalinėje teisėje, būtent, teismų veikloje – TT Teismo praktikoje ir Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje – galima teigti, kad rėmimasis jais nėra itin dažnas[22]. TT Teisingumo Teismui bendrieji teisės principai yra vienas iš aiškiai nurodytų tarptautinės teisės šaltinių šių sąraše, Konstituciniam Teismui jie pirmiausia padeda aiškinti Konstituciją, tačiau atlieka ir kitų (jau nagrinėtų) funkcijų.

Bendrųjų teisės principų vietos teismų praktikoje vertinimas susijęs su diskusija, kiek teismai yra teisės taikytojai, kiek kūrėjai, bet kuriuo atveju teismams tenka svarbus vaidmuo, būtent, identifikuojant šiuos principus, įvardijant juos kaip bendruosius ir aiškinant jų turinį. TT Teismo praktika ir Konstitucinio Teismo jurisprudencija rodo, kad abu teismai bendruosius teisės principus taikė, galima sakyti, kūrybiškai. Abu teismai daugiausia rėmėsi proceso teisės principais, taip pat *bona fides* ir kitais reikalavimais įvardydami juos būtent kaip bendruosius teisės principus. Vis dėlto šių principų taikymas yra neišvengiamai nulemtas teisinės sistemos specifikos ir jų turinys atsiskleidžia taikymo kontekste. TT Teismo praktikoje, kaip ir tarptautinės teisės doktrinoje, likę gana nemažai neaiškumų dėl konkrečių principų priskyrimo bendriesiems teisėms principams, Konstitucinis Teismas tokių abejonių iš esmės nepalieka.

Tarptautinėje teisėje pripažįstamas bendrųjų teisės principų vaidmuo užtikrinti teisinės sistemos darną ir nuoseklumą[23] nėra toks ryškus konstitucinėje

20 Europos valstybių konstitucinė santvarka remiasi iš esmės tokiais pačiais konstituciniais principais, jie „atpažįstami“ ir už regiono ribų: „nepaisant konstitucinių principų kompleksiškumo, yra stebinantis jų taikymo laikui bėgant ir tarpvalstybiniu mastu bendrumo laipsnis“ (Zhou, 2019, p. 892).

21 Ir šiomis teisinėmis sistemomis neapsiriboja: „bendrieji teisės principai vaidina svarbų vaidmenį kiekvienoje teisinėje sistemoje, nes jie prasiskverbia į vidaus, regioninių ir tarptautinių teismų kasdienę veiklą“ (Pineschi, 2015, p. 17).

22 Teisės doktrinoje taip pat pabrėžiama, kad „kiti teismai ir tribunolai su bendraisiais teisės principais nuveikė netgi daugiau nei TT Teismas“ (Kotuby, Ch. T., Sobota, L. A., 2017, p. 11).

23 Bendrųjų teisės principų vaidmenį teismų praktikoje tyrusi L. Pineschi apibendrino, kad „teisinio pliuralizmo ir fragmentinio reguliavimo pasaulyje bendrieji principai dažnai nutiesia tuos tiltus, kurie yra būtini užtikrinti, kad teisė išlaikytų minimalų darnos ir nuoseklumo laipsnį“ (Pineschi, 2015, p. 17).

teisėje, šiam tikslui turinčioje kitų „instrumentų“ – konstitucinius principus. Vis dėlto tai, kad tarptautinių ir nacionalinių teismų teisėjai remiasi bendraisiais teisės principais plėtodami dinaminį teisės aiškinimą, abiejų teismų praktika patvirtina. Konstitucinis Teismas turbūt dažniausiai nurodė bendruosius teisės principus kaip vieną iš būdų aiškinti Konstituciją, TT Teismas juos pasitelkė aiškinti tarptautinės teisės normas ir principus.

Atitikties teisei vertinimo tikslu šiame straipsnyje nagrinėtų teismų praktikoje bendrieji teisės principai savarankiško vaidmens neatlieka. Pažymėtina, kad nei Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas, nei TT Teismas niekada nėra aiškiai (tiesiogiai) pagrindę savo sprendimo teisės norma ar principu, kildinamu iš bendrųjų teisės principų (Yusuf, 2019, p. 6). Kaip minėta, Konstitucinis Teismas yra ne kartą konstatavęs teisės akto prieštaravimą Konstitucijai įvardydamas prieštaravimą konstituciniam principui ir Konstitucijos nuostatai arba tik konstituciniam principui (Šinkūnas, 2021, p. 246). Vis dėlto reikia nepamiršti, kad bendrieji teisės principai gali sudaryti konstitucinių principų elementus ir būti su jais kitaip susiję.

Išvados

1. Bendrieji teisės principai, įkūnijantys fundamentalias teisei imanentines vertybes, tarptautinėje teisėje solidžiai įsitvirtinę tarptautinės teisės šaltinių sąraše ir, nesant pastarųjų hierarchijos, gali būti TT Teismo taikomi lygia greta su tarptautinėmis sutartimis ir kitais tarptautinės teisės šaltiniais, tiek nagrinėjant valstybių ginčus, tiek teikiant konsultacines išvadas. TT Teismas vis dėlto remiasi jais tiek ir tada, kai to reikia aiškinant tarptautinės teisės principą ar normą, ir atskirose tarptautinės teisės srityse šis poreikis gali būti skirtingas. Vis dėlto ir šiandien išliekanti diskusija dėl bendrųjų teisės principų identifikavimo ir jų pripažinimo tokiais bei turinio nustatymo atsispindi ir TT Teismo praktikoje, kurioje, nepaisant (o gal kaip tik dėl) TT Teismo kūrybiškumo taikant principus, lieka neaiškumų, įskaitant dėl bendrųjų teisės principų atskyrimo nuo kitų principų, įvardijamų kaip fundamentalių ar pamatinių (teisės) principų, be to, painiavos įneša tai, kad dalis bendrųjų teisės principų ilgainiui įgijo norminę išraišką. TT Teismas nerodo precizinio tikslumo priskirdamas principą būtent bendriesiems teisės principams, aiškiausiai bendraisiais įvardija proceso teisės principus.
2. Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje yra aiškiai įvardyti tiek bendrieji teisės principai, tiek konstituciniai principai, kurie, nepaisant sąveikos, išlaiko savarankiškumą ir autonomiją. Konstitucinė teisė yra tas lygmuo ir ta teisinė sistema, kurioje bendrųjų teisės principų ir konstitucinių principų lyginimas

turi didžiausią prasmę. Aiškinti Konstituciją yra turbūt dažniausia šio Teismo pasitelkiama bendrųjų teisės principų funkcija. Ne mažiau svarbi jų paskirtis yra paremti ar papildyti ar kitaip pagrįsti konstitucinius principus, būtent, konkretus konstitucinis principas suponuoja pareigą laikytis bendrųjų teisės principų (šia prasme bendrieji teisės principai tarsi sudaro konstitucinių principų dalį). Konstituciniai principai akivaizdžiai dominuoja Konstitucinio Teismo praktikoje dėl jų išskirtinio vaidmens užtikrinti Konstitucijos nuostatų darną, suvienyti jas prasminiu ir vertybiniu požiūriu, jie svarbūs ir kuriant teisę (gali indikuoti netgi oficialiosios konstitucinės doktrinos koregavimo poreikį), taikant teisę (nurodo konkrečių reikalavimų teisę taikantiems subjektams), be to, yra pakankamas pagrindas vykdyti konstitucinę kontrolę ir konstatuoti teisės akto prieštaravimą Konstitucijai. Bendrieji teisės principai, nors neprilygsta konstituciniams pagal rėmimosi jais dažnumą, tam tikrais atvejais jiems nenori nusileisti.

3. Bendrieji teisės principai, kaip „atpažįstami“ skirtingose teisinėse sistemose, yra pakankamai universalūs taikyti juos tarptautinėje ir konstitucinėje teisėje, tačiau šių teisinių sistemų specifika lemia iš dalies skirtingą bendrųjų teisės principų vaidmenį kiekvienoje iš jų. Tarptautinėje teisėje bendrųjų teisės principų svarba užtikrinant teisinės sistemos darną, nuoseklumą ir iš dalies užpildant spragas yra didesnė nei nacionalinėje konstitucinėje teisėje, nors bendrųjų teisės principų paskirtis, pavyzdžiui, aiškinti teisę, panaši. Jų turinys atsiskleidžia taikant principą konkrečioje srityje ar kontekste ir, skirtingai nei konstitucinėje teisėje, tarptautinėje teisėje bendrojo teisės principo vaidmuo gali būti esminis. Nė vienoje iš nagrinėjamų teisinių sistemų, būtent, TT Teismo ir Konstitucinio Teismo praktikoje, jie nėra ir, matyt, negalėtų būti pagrindu vertinti atitiktį, atitinkamai, tarptautinei teisei ar Konstitucijai. Vis dėlto bendrųjų teisės principų tiesioginis neįvardijimas skirtinguose kontekstuose ar ne itin dažnas rėmimasis jais gali būti apgaulingas ir nepelnytai sumenkinti jų reikšmę: kartais išlikdami „nematomi“, idėjine ir vertybine prasme bendrieji teisės principai vienaip ar kitaip sudaro kiekvienos teisinės sistemos dalį. Tarptautinės teisės konstitucionalizavimas bandant (pri)taikyti konstitucinius principus joje yra labiau teorinis modelis. Vis dėlto tai ne tik patvirtina abiejų teisinių sistemų panašumą, bet ir parodo, kad fundamentalios vertybės, nepaisant jų įvardijimo ir painiavos dėl sutapties ar sampynos atskirų rūšių principuose ar norminės išraiškos įgijimo, išlieka pamatinėmis nuostatomis.

Šaltinių sąrašas

Norminiai teisės aktai

Lietuvos Respublikos teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.

Tarptautinės teisės aktai

1. Jungtinių Tautų Chartija (1945). *Valstybės žinios*, 2002, 15-557.
2. Statute of the Permanent Court of International Justice (1920). LNTSer 6, 379.

Specialioji literatūra

1. Brownlie, I. (2007). *Principles of Public International Law*. Seventh edition. Oxford: Oxford University Press.
2. Bulmer, E. W. (2017). *What is a Constitution? Principles and Concepts. International IDEA Constitution-Building Primer 1*. Second edition. Sweden: International Institute for Democracy and Electoral Assistance.
3. Isokaitė-Valužė, I. (2020). *Jūros erdvių teisinis režimas*. Vilniaus universiteto vadovėlis. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
4. Fitzmaurice, M. (2020), In: Dordeska, M. (2020). *General Principles of Law Recognized by Civilized Nations (1922–2018)*. Brill, Nijhoff.
5. Jarašiūnas, E. (2022). Konstitucinio tapatumo koncepcijos reikšmė Europos Sąjungos teisei užtikrinti Lietuvoje. *Teisė*, 125, 8–26.
6. Kleinlein, T. (2012a). Between Myths and Norms: Constructivist Constitutionalism and the Potential of Constitutional Principles in International Law. *Nordic Journal of International Law*, 81, 79–132. DOI: 10.1163/157181012X638052.
7. Kleinlein, T. (2012b). Summary, In: *Konstitutionalisierung im Völkerrecht. Beiträge zum ausländischen öffentlichen Recht und Völkerrecht*, 231, 703–715. Berlin, Heidelberg: Springer. doi.org/10.1007/978-3-642-24884-9_7.
8. Kohen, M., Schramm, B. (2019). *General Principles of Law*. In: *International Law*. DOI: 10.1093/OBO/9780199796953-0063 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.oxfordbibliographies.com/display/document/obo-9780199796953/obo-9780199796953-0063.xml [žiūrėta 2023 m. balandžio 7 d.]
9. Kotuby, Ch. T., Sobota, L. A. (2017). *General Principles of Law and International Due Process: Principles and Norms Applicable in Transnational Disputes*. Oxford: Oxford University Press.
10. Kumm, M. (2004). The Legitimacy of International Law: A Constitutionalist Framework of Analysis. *European Journal of International Law*, 15 (5), 907–931. https://doi.org/10.1093/ejil/15.5.907.
11. Kūris, E. (2002). Konstituciniai principai ir konstitucijos tekstas (2). *Jurisprudencija: mokslo darbai*, 24, 57–70. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
12. O'Donoghue, A. (2013). International constitutionalism and the state. *International Journal of Constitutional Law*, 11(4), 1021–1045. doi.org/10.1093/icon/mot048.

13. Peters, A. (2015). Global Constitutionalism. In: Gibbons, M. T. (ed.). *The Encyclopedia of Political Thought*. First Edition. John Wiley & Sons, Ltd. DOI: 10.1002/9781118474396.wbept0421.
14. Peters, A. (2022). Against a Deconstitutionalisation of International Law in Times of Populism, Pandemic, and War. Max Planck Institute for Comparative Public Law & International Law (MPIL) Research Paper No. 2022-22 (forthcoming). In: *Journal of Constitutional Justice* (December 2022). South Korea: Constitutional Research Institute. http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4259946.
15. Pineschi, L. (2015). Introduction. In: Pineschi, L. (ed.). *General principles of law, the role of the judiciary*. Switzerland: Springer. DOI. 10.1007/978-3-319-19180-5.
16. Shao, X. (2021). What We Talk about When We Talk about General Principles of Law. *Chinese Journal of International Law*, 20 (2), 219–255. https://doi.org/10.1093/chinesejil/jmab019.
17. Šinkūnas, H. (2021). Constitutional Principles as a Criterion for Declaring Legal Regulation to Be Incompatible with the Constitution of the Republic of Lithuania. In: Švedas, G., Murauskas, D. (eds.). *Legal Developments during 30 Years of Lithuanian Independence*. Switzerland: Springer.
18. Uhma, P. (2021). The Constitutionalization of International Law after Liberalism. *Politeja*, 75, 5–27. Poland: Księgarnia Akademicka Publishing.
19. Zhou, H. (2019). Legal Principles, Constitutional Principles, and Judicial Review. *The American Journal of Comparative Law*, 67(4), 899–930. doi.org/10.1093/ajcl/avz028.
20. Žalimas, D. (2018). Lietuvos Respublikos Konstitucija – jurisprudencinė Konstitucija. Iš: *Lietuvos konstitucionalizmas: ištakos, raida ir dabartis*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas.

Teismų praktika

Tarptautinio Teisingumo Teismo praktika

1. *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia)* (Preliminary Objections) [ICJ], [18.11.2008].
2. *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)* [ICJ], [26.02.2007].
3. *Certain Iranian Assets (Islamic Republic of Iran v. United States of America)* [ICJ], [30.3.2023].
4. *Jadhav (India v. Pakistan)* [ICJ], [17.07.2019].
5. *Legal Consequences of the Separation of the Chagos Archipelago from Mauritius in 1965* [ICJ], [25.02.2019].
6. *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons* (Advisory Opinion) [ICJ], [8.7.1996].
7. *Nuclear Tests Cases (New Zealand v. France)* [ICJ], [20.12.1974].
8. *Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v. Uruguay)* [ICJ], [20.4.2010].
9. *Request for Interpretation of the Judgment of 15 June 1962 in the Case concerning the Temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand) (Cambodia v. Thailand)* [ICJ], [11.11.2013].

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija

1. Konstitucinio Teismo 1995 m. birželio 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 47-1154.
2. Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios,* 104-2644.
3. Konstitucinio Teismo 1998 m. liepos 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 63-1827.
4. Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 85-3094.
5. Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 181-6708.
6. Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 7-254.
7. Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 36-1292.
8. Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 65-2400.
9. Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas. *Valstybės žinios*, 88-3475.
10. Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, 90-3529.
11. Konstitucinio Teismo 2007 m. birželio 7 d. nutarimas. *Valstybės žinios,* 65-2529.
12. Konstitucinio Teismo 2007 m. birželio 27 d. nutarimas *Valstybės žinios*, 72-2865.
13. Konstitucinio Teismo 2007 m. rugsėjo 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 96-3891.
14. Konstitucinio Teismo 2007 m. lapkričio 13 d. sprendimas. *Valstybės žinios*, 118-4830.
15. Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 1 d. sprendimas. *Valstybės žinios*, 15-520.
16. Konstitucinio Teismo 2009 m. kovo 27 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 36-1390.
17. Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 115-4888.
18. Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 141-7217.
19. Konstitucinio Teismo 2011 m. sausio 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 3-93.
20. Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 27 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 26-1200.
21. Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimas. *TAR,* 3226.
22. Konstitucinio Teismo 2017 m. birželio 26 d. nutarimas. *TAR*, 10749.
23. Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 8 d. nutarimas. *TAR*, 15246.
24. Konstitucinio Teismo 2020 m. gruodžio 3 d. nutarimas. *TAR,* 26075.
25. Konstitucinio Teismo 2022 m. lapkričio 30 nutarimas. *TAR,* 24335.

Kiti šaltiniai

1. European Law Institute (2020). *Fundamental Constitutional Principles* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.europeanlawinstitute.eu/projects-publications/current-projects/current-projects/fundamental-constitutional-principles/ [žiūrėta 2023 m. balandžio 2 d.].
2. Yusuf, A. A. (2019). *The International Court of Justice and unwritten sources of law*. Statement of H. E. Abdulqawi A. Yusuf, President of the International Court of Justice, before the Sixth Committee of the General Assembly, 1 November 2019 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.icj-cij.org/sites/default/files/press-releases/0/000-20191101-STA-01-00-EN.pdf [žiūrėta 2023 m. balandžio 2 d.].
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (2019). *Ką svarbu žinoti prieš kreipiantis į Konstitucinį Teismą* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://lrkt.lt/data/public/uploads/2019/10/duk-web.pdf [žiūrėta 2023 m. balandžio 7 d.].
4. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (2020). *Oficialioji konstitucinė doktrina: svarbiausios nuostatos. 1993–2020* (antroji papildyta laida) [interaktyvus]. Prieiga per

internetą: https://lrkt.lt/data/public/uploads/2020/10/oficialioji-konstitucine-doktrina-web.pdf [žiūrėta 2023 m. balandžio 11 d.].

5. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (2022). Konstitucinis Teismas reiškia palaikymą Nepriklausomai Ukrainai ir jos žmonėms, 2022 m. vasario 24 d. raštas Nr. 14B-130(2.7) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://lrkt.lt/lt/naujienos/ivykiai/konstitucinis-teismas-reiskia-palaikyma-nepriklausomai-ukrainai-ir-jos-zmonems/1988 [žiūrėta 2023 m. balandžio 15 d.].
6. United Nations (2021). *Chapter VIII. General Principles of Law, In: Report of the International Law Commission, Seventy-second session* (26 April – 4 June and 5 July – 6 August 2021) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://legal.un.org/ilc/reports/2021/english/a_76_10_advance.pdf [žiūrėta 2023 m. balandžio 7 d.].
7. United Nations (2022). Meetings Coverage: General Assembly, 2 November 2022. *Debating General Principles of Law, Sixth Committee Speakers Point to Little, No Uniform State Practice, as International Law Commission Review Ends* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://press.un.org/en/2022/gal3674.doc.htm [žiūrėta 2023 m. balandžio 15 d.].

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo doktrinos savininko teisių apsaugos klausimais įvairovės suderinamumas

Algirdas Taminskas

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Privatinės teisės katedros partnerystės profesorius
Socialinių mokslų (teisė) daktaras
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius
El. paštas: ataminskas@gmail.com

Pagrindiniai žodžiai: Konstitucinis Teismas, savininko teisių apsauga

Įvadas

Pagal Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau ir – Konstitucinis Teismas) doktriną asmens konstitucinė teisė į nuosavybę yra esminė (būtina) jo ūkinės veiklos laisvės įgyvendinimo sąlyga. Kadangi ribojant asmens teisę į nuosavybę yra ribojama ir asmens ūkinės veiklos laisvė, todėl įstatymų leidėjas, ribodamas šią teisę, yra saistomas Konstitucijos normų ir principų: šios teisės negalima riboti daugiau negu tai būtina demokratinėje visuomenėje, kai reikia apsaugoti Konstitucijoje įtvirtintas vertybes ir viešąjį interesą.

Konstitucinio Teismo doktrinos savininko teisių apsaugos klausimais įvairovė suponuoja poreikį nuosekliai, pradedant nuo doktrinos formavimo ištakų konstitucinės justicijos bylose, kuriose buvo tiriama restitucijos santykius reglamentuojančių teisės normų atitiktis Konstitucijai, ir sistemiškai atskleidžiant jos vystymo remiantis esminėmis doktrininėmis nuostatomis, be kita ko, susijusiomis su nuosavybės paėmimu visuomenės poreikiams, savininko teisių ribojimu, formavimą išanalizuoti per tris dešimtmečius Konstitucinio Teismo išvystytą savininko teisių apsaugos doktriną. Tai ir yra šio straipsnio tyrimo objektas, kurio siekiama atskleidžiant, analizuojant, argumentuotai vertinant per tris dešimtmečius Konstitucinio Teismo suformuotą savininko teisių apsaugos doktriną, kai kuriais aspektais netgi pateikiant įžvalgas, kurios, straipsnio autoriaus nuomone, būtų naudingos nuosekliam jos vystymui.

Straipsnyje dominuoja šaltinių, kurių dauguma yra nagrinėjamai temai aktualūs Konstitucinio Teismo baigiamieji teisės aktai, analizės ir apibendrinimo metodai. Taip pat naudojami sisteminis ir loginis tyrimo metodai.

Su straipsniu susijusiomis temomis yra parašyta keletas mokslo darbų: E. Švilpaitė moksliniame straipsnyje pateikia Konstitucinio Teismo poziciją nuosavybės teisės apribojimų legitimumo klausimu, lyginant ją su 1950 m. Europos žmogaus teisių konvencijos taikymo praktikos suformuluotomis nuosavybės teisės ribojimo principinėmis nuostatomis (Švilpaitė, 2002). R. Svetikaitė dviejuose moksliniuose straipsniuose analizuoja konstitucinius nuosavybės teisių atkūrimo pagrindus, siekdama pagrįsti poziciją, kad teisę į nuosavybės atkūrimą užtikrina Konstitucijos 23 straipsnis, aiškintinas sistemiškai, neatsiejamai nuo Konstitucijoje suformuluoto atviros, darnios, teisingos pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekio, kad restituciją nustatančiam teisiniam reguliavimui taikytini kriterijai, įtvirtinti Lietuvos Respublikos Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalyje (Svetikaitė, 2006, 2007). Daktaro disertacijoje R. Svetikaitė analizuoja konstitucinių nuosavybės teisės apsaugos garantijų apimtį, jų taikymo sritis bei teisės į nuosavybės teisių atkūrimą sąsajas su konstitucinėmis nuosavybės teisės apsaugos garantijomis, akcentuoja šių garantijų taikymo nuosavybės teisių restitucijai galimybes bei ypatumus (Svetikaitė, 2008). L. Baublio moksliniame straipsnyje pagrindinis dėmesys skiriamas teisingumo sampratos Konstitucijoje ir Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje analizei (Baublys 2008). R. Ruškytės moksliniame straipsnyje nagrinėjami, autorės nuomone, svarbiausi 1993–2008 metais Konstitucinio Teismo nutarimuose suformuoti nuosavybės doktrinos aspektai stengiantis parodyti jų sąsajas su kitais Konstitucijos straipsniais ir principais, palyginti su kai kurių kitų valstybių konstitucinių teismų, Europos Bendrijų Teisingumo Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo doktrina (Ruškytė, 2009).

Šis straipsnis jame esančių teiginių ir (ar) išvadų aspektu iš esmės nekoreliuoja su minėtais straipsniais, o tiek, kiek koreliuoja, pateikiamas motyvuotas minėtų straipsnių teiginių ir (ar) išvadų vertinimas, dėl daugumos iš kurių jis yra priešingas. Tai, straipsnio autoriaus nuomone, turėtų paskatinti mokslines diskusijas, taip pat pasitarnauti ir Konstitucinio Teismo doktrinos savininko teisių apsaugos klausimais nuosekliam vystymui.

Straipsnį sudaro keturios dalys: pirma dalis skirta išanalizuoti ir įvertinti doktrinos savininko teisių apsaugos klausimais formavimą konstitucinės justicijos bylose dėl restituciją reglamentuojančių normų atitikties Konstitucijai, antroji – atskleisti Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalies esmines doktrinines nuosavybės paėmimo visuomenės poreikiams nuostatas, trečioji – išsiaiškinti, iš kokių Konstitucijos nuostatų kildinami nuosavybės teisės ribojimai ir trumpai atskleisti nuosavybės teisės ribojimo konstitucinius pagrindus, o ketvirtoji – kritiškai išanalizuoti nuosavybės teisės turinio interpretavimo reikšmę doktrinos savininko teisių apsaugos klausimais vystymui.

1. Doktrinos savininko teisių apsaugos klausimais formavimas konstitucinės justicijos bylose dėl restituciją reglamentuojančių normų atitikties Konstitucijai

Savininko teisių apsaugos klausimais Konstitucinis Teismas pirmą kartą pasisakė 1993 m. gruodžio 13 d. nutarime, kuriame nurodė, kad nuosavybės neliečiamumas reiškia savininko, kaip subjektinių teisių į turtą turėtojo, teisę reikalauti, kad kiti asmenys nepažeistų jo teisių, taip pat valstybės pareigą ginti ir saugoti nuosavybę nuo neteisėto kėsinimosi į ją. 1994 m. sausio 19 d. nutarime Konstitucinis Teismas konstatavo, kad įstatymų leidėjas gali reguliuoti savininkų ir kitų nuosavybės teisinių santykių dalyvių subjektines teises tik įstatymu nustatydamas šių teisių turinį.

Nuoseklią doktriną savininko teisių apsaugos klausimais Konstitucinis Teismas pradėjo formuoti konstitucinės justicijos bylose, kuriose buvo sprendžiama dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ kai kurių nuostatų atitikties Konstitucijos 23 straipsniui. Reikšmingus pirminius akcentus šiais klausimais Konstitucinis Teismas išdėstė 1994 m. gegužės 27 d. nutarime, pradėdamas nuo privačios nuosavybės teisės grąžinimo į šalies teisės sistemą Laikinojo Pagrindinio Įstatymo nuostatomis svarbos įvertinimo.

Šiame nutarime Konstitucinis Teismas nurodė, kad Laikinojo Pagrindinio Įstatymo 44 straipsnio ir 1992 metų Konstitucijos 46 straipsnio konstitucinėmis nuostatomis privačios nuosavybės teisė yra grąžinta į šalies teisės sistemą. Tuo patvirtintas 1938 m. gegužės 12 d. Konstitucijos nuostatų, reguliavusių nuosavybės teisę, tęstinumas. Tačiau visiškai atkurti 1940 metais buvusios nuosavybės santykių sistemos objektyviai neįmanoma. Įstatyme „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo“ buvo konstatuota, kad negalima nepaisyti net okupacijos laikotarpiu įvykusių permainų. Šio įstatymo preambulėje nustatyta, kad Aukščiausioji Taryba atsižvelgia į būtinumą suderinti atstatytas 1938 m. gegužės 12 d. Lietuvos Konstitucijos nuostatas „su pakitusiais politiniais, ekonominiais ir kitais visuomeniniais santykiais“[1].

Konstitucinis Teismas pirmiau minėtame nutarime taip pat nurodė, kad Aukščiausioji Taryba iki nacionalizacijos turėtas nuosavybės teises (konkretaus asmens teisę turtą valdyti, juo naudotis ir disponuoti) laikė neteisėtai nutrauktomis. Nuosavybės teisių tęstinumo nuostatos paskelbimas buvo pagrindas ribotai restitucijai vykdyti, t. y. pažeistoms nuosavybės teisėms apginti įstatymų nustatytomis sąlygomis ir tvarka. Įvertinęs Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. lapkričio 15 d. nutarimo teiginį, kad „Lietuvos piliečiai turi teisę susigrąžinti įstatymo apibrėžtose

1 *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 1994 m. gegužės 27 d. nutarimas.

ribose ir tvarka išlikusį jiems priklausiusį turtą natūra, o nesant galimybės susigrąžinti, gauti kompensaciją“, Konstitucinis Teismas pažymėjo, jog nuostata, kad jei negalima grąžinti turto natūra, turi būti skiriama kompensacija, neprieštarauja nuosavybės neliečiamumo ir nuosavybės teisių gynimo *principams*, nes teisinga kompensacija taip pat užtikrina nuosavybės teisių atstatymą.

Pirmiau minėtame nutarime Konstitucinis Teismas nurodė ir tai, kad, vykdant visuotinę nacionalizaciją (Liaudies Seimo 1940 m. liepos 22 d. deklaracija dėl visos Lietuvos žemės paskelbimo tautos, t. y. valstybės, nuosavybe, 1940 m. liepos 23 d. Bankų ir stambiosios pramonės nacionalizacijos deklaracija) ir taip likviduojant privatinę nuosavybę, buvo ne tik šiurkščiai pažeista 1938 metų Lietuvos Konstitucija, bet ir smurtu, neteisėtai paneigta žmogaus prigimtinė teisė į privatinę nuosavybę; tokių okupacinės valdžios savivalės aktų pagrindu negalėjo atsirasti ir neatsirado teisėta valstybinė nuosavybė, nes neteisės pagrindu negali atsirasti teisė, todėl ir tokiu būdu iš žmonių atimtas turtas laikytinas tik faktiškai valstybės valdomu turtu. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad iki turto grąžinimo ar atitinkamos kompensacijos išmokėjimo buvusio savininko subjektinės teisės į konkretų turtą dar nėra atstatytos; įstatymas, kol nėra pritaikytas konkrečiam subjektui dėl konkretaus turto grąžinimo, pats savaime subjektinių teisių nesukuria; esant tokiai situacijai, valstybės įgaliotos institucijos sprendimas grąžinti turtą natūra ar kompensuoti jį turi tokią juridinę reikšmę, kad tik nuo to momento buvęs savininkas įgyja savininko teises į tokį turtą. Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad, sprendžiant žemės grąžinimo buvusiems savininkams problemą, neišvengiamai susiduriama su per 50 metų suformuota ekonominių-socialinių santykių sistema. Pasikeitė žemėnauda: žemės masyvai buvo užsodinti miškais; atsirado naujų vandens telkinių; buvo nutiesti geležinkeliai ir automobilių keliai, naftos ir dujų magistraliniai vamzdynai; išsiplėtė miestų teritorijos ir pramonės įmonių užimti žemės plotai; buvo sukurti ir šiuo metu funkcionuoja stambūs specializuoti žemės ūkio produkcijos gamybos kompleksai. Dėl tokių naujų aplinkybių neįmanoma ignoruoti valstybės teisės reguliuoti nuosavybės teisių atstatymo sąlygų taip, kad būtų maksimaliai suderinti buvusių savininkų interesai ir visuomenės poreikiai. Todėl valstybės ir jos institucijų veikla nustatant neteisėtai nutrauktos nuosavybės teisių atstatymo tvarką ir sąlygas turi būti grindžiama Konstitucijoje suformuluotomis nuosavybės teisių apsaugos bei bendrą tautos gerovę užtikrinančiomis nuostatomis.

Konstitucinis Teismas 1994 m. gegužės 27 d. nutarime nurodęs, kad 1992 m. lapkričio 2 d. įsigaliojus Lietuvos Respublikos Konstitucijai, vėliau keisti galiojantys ir priimti nauji įstatymai taip pat turėjo būti derinami su ja, pažymėjo, jog nuosavybės teisių atstatymas ir žemės reforma yra neatskiriami procesai, jų vienovė reiškiasi per bendrą objektą – žemę, dėl to nuosavybės teisių į žemę atstatymas derinamas ir su žemės reforma.

Taigi, galima teigti, kad Konstitucinis Teismas 1994 m. gegužės 27 d. nutarime suformulavo šiuos doktrinos savininko teisių apsaugos klausimais formavimui reikšmingus pirminius akcentus: pirma, grąžinus privačios nuosavybės teisę į šalies teisės sistemą, bet dėl objektyvių priežasčių (pakitę politiniai, ekonominiai ir kiti visuomeniniai santykiai) nesant galimybės visiškai atkurti 1940 metais buvusios nuosavybės santykių sistemos, iki nacionalizacijos turėtos neteisėtai nutrauktos subjektinės nuosavybės teisės, pripažinus jų tęstinumą, turi būti apgintos įstatymų nustatytomis sąlygomis ir tvarka vykdant ribotą restituciją; antra, jei negalima grąžinti turto natūra, teisinga kompensacija taip pat užtikrina nuosavybės teisių atstatymą ir neprieštarauja nuosavybės neliečiamumo ir nuosavybės teisių gynimo principams; trečia, valstybė yra tik faktinė okupacinės valdžios savivalės aktų pagrindu iš žmonių atimto turto valdytoja, bet ne savininkė, nes neteisės pagrindu negali atsirasti teisė; ketvirta, įstatymas, kol nėra pritaikytas konkrečiam subjektui dėl konkretaus turto grąžinimo, pats savaime subjektinių teisių nesukuria; tik nuo valstybės įgaliotos institucijos sprendimo grąžinti turtą natūra ar kompensuoti jį priėmimo momento buvęs savininkas įgyja savininko teises į tokį turtą; penkta, valstybės ir jos institucijų veikla nustatant neteisėtai nutrauktos nuosavybės teisių atstatymo tvarką ir sąlygas turi būti grindžiama Konstitucijoje suformuluotomis nuosavybės teisių apsaugos bei bendrą tautos gerovę užtikrinančiomis nuostatomis; šešta, 1992 m. lapkričio 2 d. įsigaliojus Lietuvos Respublikos Konstitucijai, su ja turi būti derinami vėliau keisti galiojantys ir priimti nauji įstatymai, o taip pat nuosavybės teisių atstatymą ir žemės reformą, kaip neatskiriamus procesus, kurių vienovė reiškiasi per bendrą objektą – žemę, reglamentuojantys įstatymai turi būti derinami ir tarpusavyje.

Konstitucijos 23 straipsnyje nustatyta:

> „Nuosavybė neliečiama.
> Nuosavybės teises saugo įstatymai.
> Nuosavybė gali būti paimama tik įstatymo nustatyta tvarka visuomenės poreikiams ir teisingai atlyginama.“

Įvertinus visa, kas pirmiau nurodyta, akivaizdu, kad Konstitucinis Teismas 1994 m. gegužės 27 d. nutarime suformulavo Konstitucijos 23 straipsnio 1 ir 2 d. pagrindu formuotinos doktrinos savininko teisių apsaugos klausimais reikšmingus pirminius akcentus.

Esant situacijai, kai dėl prieš 50 metų neteisėtai atimto nekilnojamojo turto grąžinimo natūra ar kompensacijos už jį išmokėjimo buvo priimtas ribotą restituciją numatantis įstatymas, juolab Konstituciniam Teismui konstatavus, kad toks įstatymas, kol nėra pritaikytas konkrečiam subjektui dėl konkretaus turto grąžinimo, pats savaime subjektinių teisių nesukuria, konstitucinės justicijos bylose, kuriose buvo sprendžiama dėl tokio ribotą restituciją numatančio įstatymo normų atitikties Konstitucijai, nebuvo pagrindo spręsti dėl jų atitikties Konstitucijos 23 straipsnio 3 daliai.

Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalyje reglamentuotas subjektinės nuosavybės teisės paėmimas, t. y. nuosavybės teisės į konkretų turtą paėmimas iš konkretaus šios teisės turėtojo – savininko. Konstitucijos 23 straipsnio 1 ir 2 dalys, skirtingai nei 3 dalis, sietinos ir su nuosavybės teise kaip pagrindine daiktine teise objektyviąja prasme, ypač privačios nuosavybės teise, kaip viena iš nuosavybės teisės rūšių, kuri pagal Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalį yra vienas iš tautos ūkio pagrindų, kuriais kaip konstitucinėmis vertybėmis grindžiamas Lietuvos ūkis.

Žvelgiant iš nūdienos pozicijų konstitucinės justicijos bylose, kuriose buvo sprendžiama dėl ribotą restituciją numatančio įstatymo normų atitikties Konstitucijai, buvo pagrindas spręsti dėl jų atitikties Konstitucijos 23 straipsnio tik 1 ir 2 dalims, taip pat, šio straipsnio autoriaus nuomone, tokių normų atitiktis Konstitucijai turėjo būti vertinama sprendžiant, ar jos neprieštaravo Konstitucijos preambulėje įtvirtintam teisingumo ir teisinės valstybės siekiui.

Todėl reikia sutikti su mokslo darbuose pateikiamu vertinimu, pagal kurį nuosavybės restitucijos įstatyme suformuluotų nuosavybės teisių atkūrimo sąlygų konstituciniai pagrindai įtvirtinti valstybės tęstinumą atspindinčiose 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatose, be kita ko, Konstitucijos 23 straipsnyje, kurios, įvertinus Konstitucijos kaip vientiso akto prasmę bei atsižvelgiant į nuosavybės atkūrimo teisinių santykių ypatumus, sistemiškai siejamos su kitų Konstitucijoje, visų pirma jos preambulėje įtvirtintų vertybių, kaip antai: atviros, darnios, teisingos pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekis, užtikrinimu (Svetikaitė, 2006, p. 147–148). Tačiau nėra pagrindo sutikti su vertinimu, kad nuosavybės teisių atkūrimą (atstatymą) reglamentuojančių teisės normų, nustatančių išlikusio nekilnojamojo turto negrąžinimo natūra sąlygas ir kompensacijų už jį dydį, konstitucingumo matu visų pirma laikytini konstituciniai nuosavybės teisės ribojimo kriterijai, įtvirtinti Lietuvos Respublikos Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalyje, reglamentuojančioje nuosavybės paėmimo, arba nusavinimo, visuomenės poreikiams konstitucines garantijas (Svetikaitė, 2007, p. 102).

Deja, 1994 m. gegužės 27 d. nutarime Konstitucinis Teismas, pažymėjęs, kad Lietuvos Respublikos įstatyme „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ vartojama sąvoka „išpirkimas“ faktiškai reiškia valstybės įgaliotų institucijų teisę priimti sprendimą buvusiam savininkui negrąžinti išlikusio nekilnojamojo turto, jeigu yra atitinkamos paties įstatymų leidėjo nustatytos sąlygos, nurodė, jog turto išpirkimą sąlygoja visuomenės poreikis jam, išpirkimas yra ne savanoriškas turto perleidimas, bet jo paėmimas kompensuojant vertę. Tokiu būdu Konstitucinis Teismas sudarė prielaidas, kitose konstitucinės justicijos bylose sprendžiant dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ kai kurių nuostatų atitikties Konstitucijos 23 straipsniui, spręsti ne tik dėl jų atitikties šio straipsnio 1 ir 2 dalims, bet ir 3 daliai, reglamentuojančiai subjek-

tinės, t. y. konkretaus subjekto (savininko) turimos, nuosavybės teisės į konkretų turtą paėmimą. Nors, kaip minėta pirmiau, šiame nutarime aiškindamas Lietuvos Respublikos įstatyme „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ įtvirtintą teisinį reguliavimą Konstitucinis Teismas nurodė, kad įstatymas, kol nėra pritaikytas konkrečiam subjektui dėl konkretaus turto grąžinimo, pats savaime subjektinių teisių nesukuria.

Konstitucinis Teismas šiuo aspektu (dėl atitikties ir Konstitucijos 23 str. 3 d.) doktriną savininko teisių apsaugos klausimais plėtojo ir kitose konstitucinės justicijos bylose, kuriose sprendė dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ kai kurių nuostatų atitikties Konstitucijos 23 straipsniui.

Spręsdamas dėl nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą reglamentuojančio įstatymo nuostatos, pagal kurią natūra negrąžinama žemė, suteikta gyventojų asmeniniam ūkiui, atitikties Konstitucijai, Konstitucinis Teismas 1995 m. kovo 8 d. nutarime visuomenės poreikio sampratą išplėtojo visuomenės poreikio vykdant žemės reformą aspektu nurodydamas, kad jeigu dėl susiklosčiusių faktinių žemėnaudos santykių, vertintinų kaip visuomenės poreikis vykdant žemės reformą, negalima grąžinti žemės natūra, ji iš buvusio savininko gali būti išperkama. Šiuo aspektu, kaip pažymėjo Konstitucinis Teismas, išspręsti tarp asmenų, siekiančių atstatyti nuosavybės teisę į žemę, ir asmenų, kurie pagal Lietuvos valstybės teisės aktus jau naudoja konkretų žemės plotą kaip asmeninio ūkio žemę ir kurie nori ją toliau naudoti, įskaitant ir galimybę ją privatizuoti, kilusį interesų konfliktą įmanoma tik teisės pagrindu, įvertinus realią ekonominę padėtį, taip pat ir visuomenės psichologinę būseną, šios problemos socializacijos dydį. Taigi, galima teigti, jog Konstitucijos 23 straipsnyje įtvirtinta nuosavybės paėmimo visuomenės poreikiams samprata vykdomos žemės reformos aspektu buvo išplėtota tiek, kad ji apėmė kaip kriterijus ne tik realią ekonominę padėtį, bet net ir visuomenės psichologinę būseną bei problemos socializacijos dydį, t. y. tokius kriterijus, kurie nebūdingi sprendžiant dėl visuomenės poreikio (ne)buvimo Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalies kontekste.

Teisingo atlyginimo sampratos ypatumus išperkant žemę ar kitą nekilnojamąjį turtą valstybės reikmėms iš piliečių, kuriems atstatomos nuosavybės teisės, Konstitucinis Teismas atskleidė 1998 m. birželio 18 d. nutarime. Konstitucinis Teismas šiame nutarime pažymėjo, jog akivaizdu, kad konstitucine nuosavybės neliečiamumo garantija, konstituciniu privačios nuosavybės paėmimo visuomenės poreikiams sureguliavimu paneigiama visuotinės, neatlygintinos nacionalizacijos galimybė. Nors Konstitucinis Teismas nurodė, kad tokia Konstitucijos 23 straipsnio funkcijos samprata suponuoja tai, kad ir atstatant okupacinės valdžios neteisėtai visuotinai paneigtas piliečių nuosavybės teises turi būti laikomasi teisingo atlyginimo už valstybės išperkamą turtą principo, vis dėlto pažymėjo, kad valstybės išperkamo

turto kompensavimo teisinį reguliavimą, be kitų veiksnių, lėmė ir ribotos materialinės ir finansinės valstybės galimybės. Todėl, atsižvelgiant į valstybės galimybes, gali būti nustatyti atitinkami kompensacijų už valstybės išperkamą turtą dydžiai. Konstitucinis Teismas, pasisakydamas dėl teisingo kompensacijos už valstybės išperkamą turtą dydžio nustatymo, kaip reikšmingą kriterijų nurodė jos dydžio vertinimą visų visuomenės narių lygiateisiškumo kontekste, nes įstatymu prisiimta prievolė mokėti tam tikrai asmenų kategorijai atitinkamas kompensacijas už valstybės išperkamą turtą, iš esmės tenka kitiems visuomenės nariams. Taigi, galima teigti, jog pagal Konstitucinio Teismo suformuluotus Konstitucijos 23 straipsnyje įtvirtintos teisingo atlyginimo už visuomenės poreikiams paimamos nuosavybės sampratos ypatumus, atsižvelgiant į kuriuos turėtų būti sprendžiamas teisingos kompensacijos, mokamos piliečiams, kuriems atstatomos nuosavybės teisės, už valstybės išperkamą nekilnojamąjį turtą dydžio klausimas, teisinga kompensacija apskritai nesietina su valstybės išperkamo nekilnojamojo turto rinkos kaina.

Konstitucinės justicijos bylose, kuriose buvo sprendžiama dėl nuosavybės atkūrimą (atstatymą) reglamentuojančio įstatymo ir su juo susijusių įstatymų bei kitų teisės aktų kai kurių nuostatų atitikties Konstitucijai, formuotą doktriną nuosavybės paėmimo visuomenės poreikiams klausimais Konstitucinis Teismas iš dalies apibendrino 2003 m. kovo 4 d. nutarime. Bet svarbiausia, kad šią doktriną Konstitucinis Teismas minėtame nutarime atskyrė nuo Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalies doktrinos, kurios esmines nuostatas suformulavo 2001 m. balandžio 2 d. nutarime ir išplėtojo minėtame 2003 m. kovo 4 d. nutarime.

Pakartojęs 1998 m. spalio 27 d. nutarimo teiginį, kad konstitucinė nuosavybės teisės apsaugos garantija – tai *status quo* garantija, nes ji pirmiausia saugo asmens turimas nuosavybės teises, Konstitucinis Teismas 2003 m. kovo 4 d. nutarime pabrėžė, kad išlikusio nekilnojamojo turto išpirkimo iš piliečių, kuriems atkuriamos nuosavybės teisės, negalima visiškai tapatinti su nuosavybės paėmimu iš savininko visuomenės poreikiams; sprendžiant, ar kompensacija už natūra negrąžinamą išlikusį nekilnojamąjį turtą yra teisinga, atsižvelgtina į tai, kad ne Lietuvos valstybė neteisėtai nacionalizavo ar kitais neteisėtais būdais nusavino savininkų turtą; teisingumo atkūrimas, kai savininkams yra kompensuojama už natūra negrąžinamą išlikusį nekilnojamąjį turtą, turi dvi puses: tai teisingumas ir savininko, ir visos visuomenės atžvilgiu; atkuriant teisingumą savininkų atžvilgiu, negali būti nepaisoma teisingumo visos visuomenės, kurios nariai yra ir šie savininkai, atžvilgiu; nuosavybės teisių atkūrimo procese turi būti siekiama pusiausvyros tarp asmenų, kuriems atkuriamos nuosavybės teisės, ir visos visuomenės interesų; sprendžiant, ar kompensacija už natūra negrąžinamą išlikusį nekilnojamąjį turtą yra teisinga, atsižvelgtina ne tik į negrąžinamo natūra turto dabartinę rinkos vertę, bet ir šio turto vertę tuo metu, kai jis buvo neteisėtai nacionalizuotas ar kitais neteisėtais būdais nusavintas, taip pat į šio turto kokybės ir vertės pokyčius;

valstybė negali nustatyti tokių kompensavimo būdų ir dydžių, kurie visuomenei ir valstybei būtų finansiškai nepakeliami, uždėtų visuomenei neproporcingai didelę finansinę naštą, galėtų sukelti socialinę įtampą ir priešpriešą; priešingu atveju būtų pažeistas konstitucinis darnios ir teisingos visuomenės imperatyvas.

2007 m. liepos 5 d. nutarime Konstitucinis Teismas nurodė, kad visuomenės poreikių, dėl kurių vykdant restituciją tam tikras turtas nėra grąžinamas savininkams natūra, bet yra valstybės išperkamas, samprata yra daug platesnė negu Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalyje vartojamos sąvokos „visuomenės poreikiai" turinys.

2. Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalies esminės doktrininės nuosavybės paėmimo visuomenės poreikiams nuostatos

2001 m. balandžio 2 d. nutarime Konstitucinis Teismas detaliai, nesiedamas su kokiais nors santykių ypatumais (nuosavybės teisių atkūrimo ar pan.), pirmą kartą suformulavo esmines Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalies doktrinines nuostatas. Šiame nutarime Konstitucinis Teismas nurodė, kad Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalyje nurodyti visuomenės poreikiai, kuriems įstatymo nustatyta tvarka ir teisingai atlyginant gali būti paimama nuosavybė – tai visos visuomenės ar jos dalies interesai, kuriuos valstybė, vykdydama savo funkcijas, yra konstituciškai įpareigota užtikrinti ir tenkinti. Tai visuomet konkretūs ir aiškiai išreikšti visuomenės poreikiai konkrečiam nuosavybės objektui. Pagal Konstituciją paimti nuosavybę (teisingai atlyginant) galima tik tokiems visuomenės poreikiams, kurie objektyviai negalėtų būti patenkinti, jeigu nebūtų paimtas tam tikras konkretus nuosavybės objektas. Be to, Konstitucinis Teismas nurodė, kad paimant nuosavybę visuomenės poreikiams turi būti siekiama įvairių visuomenės ir jos narių teisėtų interesų pusiausvyros.

Pasisakydamas dėl teisingo atlyginimo už pagal Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalį visuomenės poreikiams paimamą nuosavybę, Konstitucinis Teismas 2001 m. balandžio 2 d. nutarime nurodė, kad atlyginimas už visuomenės poreikiams paimamą nuosavybę turi būti nustatytas teisingas, kad ši Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalies nuostata reiškia ir tai, kad asmuo, kurio nuosavybė paimama visuomenės poreikiams, turi teisę reikalauti, jog nustatytas atlyginimas būtų lygiavertis paimamai nuosavybei.

Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalies doktriną Konstitucinis Teismas išplėtojo 2003 m. kovo 4 d. nutarime, kuriame pažymėjo, kad Konstitucijoje nuosavybės paėmimas visuomenės poreikiams siejamas ne su tuo, kam paimta nuosavybė atiteks, bet su tos nuosavybės paėmimo tikslais – panaudoti daiktą visuomenės interesams, socialiai svarbiems tikslams, kuriuos pasiekti galima tik pasinaudojus konkretaus paimamo daikto individualiomis savybėmis; ar nuosavybė yra paimama visuome-

nės poreikiams, lemia ne tai, koks subjektas (valstybė, savivaldybė, juridinis ar fizinis asmuo) vėliau taps šios nuosavybės savininku, o tai, ar nuosavybė, kuri buvo paimta iš savininko, tikrai buvo paimta dėl to, kad ji buvo reikalinga visuomenės poreikiams tenkinti, t. y. socialiai svarbiems tikslams, kuriuos pasiekti galima tik pasinaudojus konkrečiu paimamu turtu; paimant nuosavybę visuomenės poreikiams, įstatymų leidėjui, neatsižvelgiant į tai, koks subjektas (valstybė, savivaldybė, juridinis ar fizinis asmuo) tampa šios nuosavybės savininku, tenka pareiga nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad ši nuosavybė iš tikrųjų būtų naudojama visuomenės poreikiams; ar poreikiai, kuriems paimama nuosavybė, yra visuomenės poreikiai, kiekvieną kartą turi būti sprendžiama individualiai, atsižvelgiant į tai, kokių socialiai reikšmingų tikslų tuo metu paimant būtent tą nuosavybę buvo siekiama.

2003 m. kovo 4 d. nutarime Konstitucinis Teismas suformulavo reikšmingas Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalies doktrinines nuostatas, susijusias su procedūriniu aspektu. Šiame nutarime Konstitucinis Teismas pakartojo tai, ką pirmą kartą buvo nurodęs 1998 m. birželio 18 d. nutarime, t. y. kad Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalyje numatytas nuosavybės paėmimas visuomenės poreikiams suprantamas kaip kiekvienu atveju individualus įstatymo nustatyta tvarka priimamas sprendimas dėl privačioje nuosavybėje turimo turto paėmimo. Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad pagal Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalį valstybei tenka pareiga įstatymais nustatyti tokią nuosavybės paėmimo tvarką, kuria būtų užtikrinama savininko teisė iš anksto žinoti, kokiems konkretiems tikslams nuosavybė paimama; priimant sprendimą dėl nuosavybės paėmimo visuomenės poreikiams, tuo pat metu turi būti nustatomas ir atlyginimo už paimamą nuosavybę dydis, taip pat nustatoma, kokia tvarka savininkui bus atlyginama už paimamą nuosavybę; įstatymu nustatytai valstybės ar savivaldybės institucijai, turinčiai teisę priimti sprendimą dėl nuosavybės paėmimo visuomenės poreikiams, tenka pareiga iš anksto (dar prieš priimant sprendimą) informuoti savininką apie ketinimą paimti iš jo nuosavybę visuomenės poreikiams, taip pat apie tai, kaip ir kokia tvarka savininkui bus už ją atlyginama; kol nebus pasiektas susitarimas dėl atlyginimo už paimamą nuosavybę arba kol ginčo neišspręs teismas, nuosavybė iš savininko negali būti paimama.

Savitą išlygą doktrininei nuostatai, pagal kurią, kol nebus pasiektas susitarimas dėl atlyginimo už paimamą nuosavybę arba kol ginčo neišspręs teismas, nuosavybė iš savininko negali būti paimama, Konstitucinis Teismas 2008 m. gegužės 20 d. nutarime suformulavo tiems atvejams, kai nuosavybę visuomenės poreikiams reikia paimti skubiai, kad būtų užtikrinti gyvybiškai svarbūs arba kiti ypač reikšmingi visuomenės interesai. Šiame nutarime Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad reguliuojant santykius, susijusius su ginčų dėl nuosavybės paėmimo visuomenės poreikiams nagrinėjimu teisme, pagal Konstituciją kyla pareiga nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris leistų operatyviai šiuos ginčus išspręsti ir taip garantuoti viešąjį

interesą, užtikrinti, kad savininkas nepiktnaudžiautų savo teise gauti teisingą atlyginimą už paimamą nuosavybę ir taip nevilkintų nuosavybės paėmimo visuomenės poreikiams procesą. Todėl Konstitucinis Teismas konstatavo, kad iš Konstitucijos įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti, *inter alia*, teisingo atlyginimo už paimamą visuomenės poreikiams nuosavybę pagrindus, būdus, kad, esant kompetentingos institucijos sprendimui dėl nuosavybės paėmimo visuomenės poreikiams, atlyginimo už paimamą iš savininko nuosavybę dydžio ir šį atlyginimą sumokėjus, teismas, nustatęs, kad nedelsiant nepatenkinus šio visuomenės poreikio bus pakenkta gyvybiškai svarbiems ar kitiems ypač reikšmingiems visuomenės interesams, gali leisti pradėti naudoti nuosavybę visuomenės poreikiams tenkinti dar iš esmės neišsprendus ginčo dėl atlyginimo už paimamą nuosavybę dydžio.

Pažymėtina, kad Konstitucinio Teismo 2008 m. gegužės 20 d. nutarimo doktrinine nuostata, kad negali būti toleruojamos tokios teisinės situacijos, kai, įstatymo nustatytai institucijai priėmus sprendimą dėl žemės paėmimo visuomenės poreikiams ir sumokėjus atlyginimą savininkui, visuomenės poreikis nepamatuotai ilgai negali būti tenkinamas dėl užtrukusių ginčų ir dėl to negali būti užtikrinti gyvybiškai svarbūs arba kiti ypač reikšmingi visuomenės interesai Vyriausybė rėmėsi siūlydama Seimui pakeisti, be kita ko, Lietuvos Respublikos žemės paėmimo visuomenės poreikiams, įgyvendinant ypatingos valstybės svarbos projektus, įstatymą, Žemės įstatymą, Civilinio kodekso (toliau ir – CK) 4.100 straipsnį.

3. Nuosavybės teisės ribojimo konstituciniai pagrindai

Nuosavybės teisės ribojimo galimybę Konstitucinis Teismas 1997 m. balandžio 8 d. nutarime taip pat kildino iš Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalies, kadangi šią normą vertino kaip nustatančią nuosavybės teisių gynimo sąlygas ir tvarką, ir sprendė, kad tai reiškia, jog pagal Konstituciją nuosavybė iš savininko gali būti paimama arba nuosavybės teisių ribojimai nustatomi tik tada, kai toks paėmimas arba ribojimas yra numatytas įstatyme. Pirmą kartą tai, kad nei Konstitucija, nei galiojanti kitų įstatymų sistema, nei visuotinai pripažintos tarptautinės teisės normos nepaneigia galimybės įstatymų nustatytomis sąlygomis ir tvarka nusavinti turtą arba apriboti jo valdymą, naudojimą ar disponavimą juo, Konstitucinis Teismas paminėjo 1993 m. gruodžio 13 d. nutarime. 1997 m. balandžio 8 d. nutarime Konstitucinis Teismas taip pat nurodė, kad įstatymų nustatyti ribojimai neturi paneigti pačios nuosavybės teisės esmės.

Kas yra teisės esmė Konstitucinis Teismas išaiškino 1996 m. balandžio 18 d. nutarime, kuriame pažymėjo, kad tiek žmogaus teisių doktrina, tiek ja besiremianti demokratinių valstybių teisė pripažįsta tam tikrą galimybę riboti nuosavybės

teisę kaip ir kai kurias kitas pagrindines žmogaus teises. Tačiau laikomasi esminės nuostatos, kad negalima ribojimais pažeisti kokios nors pagrindinės žmogaus teisės turinio esmės. Jeigu teisė taip apribojama, kad jos įgyvendinti pasidaro neįmanoma, jei teisė suvaržoma peržengiant protingai suvokiamas ribas arba neužtikrinamas jos teisinis gynimas, tai tokiu atveju būtų pagrindas teigti, jog pažeidžiama pati teisės esmė, o tai tolygu šios teisės neigimui.

Nuosavybės teisės ribojimo sąlygas Konstitucinis Teismas suformulavo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarime, kuriame nurodė, kad pagal Konstituciją nuosavybės teisės ribojimas nėra negalimas, tačiau visais atvejais turi būti laikomasi šių sąlygų: nuosavybės teisė ribojama tik remiantis įstatymu; ribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves, Konstitucijoje įtvirtintas vertybes ir (arba) konstituciškai svarbius tikslus; yra laikomasi proporcingumo principo, pagal kurį įstatymuose numatytos priemonės turi atitikti siekiamus visuomenei būtinus ir konstituciškai pagrįstus tikslus.

4. Nuosavybės teisės turinio interpretavimo reikšmė doktrinai savininko teisių apsaugos klausimais vystyti

Konstitucinio Teismo nutarimuose, kuriuose formuojama Konstitucijos 23 straipsnio doktrina, varijuoja vartojamos formuluotės „nuosavybės teisė“ ir „nuosavybės teisės“. Pavyzdžiui, 1997 m. balandžio 8 d. nutarime vartojama formuluotė „nuosavybės teisių ribojimai“, o 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarime – „nuosavybės teisės ribojimas“. Įsigilinus į tokius Konstitucinio Teismo nutarimus matyti, kad nutarimuose, kuriuose vartojama formuluotė „nuosavybės teisė“, turima omenyje viena iš konstitucinių teisių, pagrindinė daiktinė teisė – nuosavybės teisė, o nutarimuose, kuriuose vartojama formuluotė „nuosavybės teisės“, turimos omenyje nuosavybės teisės turinį sudarančios savininko teisės, kurias daugelyje nutarimų Konstitucinis Teismas įvardijo kaip teises valdyti, naudoti nuosavybės teisės objektą ir juo disponuoti. Tik 2006 m. kovo 14 d. nutarime ir keliuose nutarimuose, kuriuose buvo nuorodos į šį nutarimą, Konstitucinis Teismas nuosavybės teisės turinį sudarančias savininko teises apibrėžė nurodydamas, kad pagal Konstituciją savininkas turi teisę su jam priklausančiu turtu atlikti bet kokius veiksmus, išskyrus uždraustus įstatymu, naudoti savo turtą ir lemti jo likimą bet kuriuo būdu, kuriuo nepažeidžiamos kitų asmenų teisės ir laisvės.

Konstitucijos 128 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad valstybinio turto valdymo, naudojimo ir disponavimo tvarką nustato įstatymas. Kadangi valstybė kaip savininkas turimų teisių turinio aspektu negali būti traktuojama skirtingai nei kiti savininkai (tiek fiziniai asmenys, tiek ir kiti juridiniai asmenys, neatsižvelgiant į tai, jie yra privačios ar viešosios nuosavybės teisės subjektai), formuluotė „valdy-

mas, naudojimas ir disponavimas“, apibrėžianti nuosavybės teisės turinį sudarančias savininko teises (savininko teisių triada), yra konstitucinė.

Todėl nėra pagrindo pritarti nuomonei tų mokslinių straipsnių autorių, kurių vertinimu, iki 2006 m. kovo 14 d. nutarimo priėmimo Konstitucinio Teismo doktrinoje naudota savininko teisių triada buvo tik Civiliniame kodekse numatyta nuosavybės ir nuosavybės teisės turinio interpretacija (Ruškytė, 2009, p. 271–272), arba kurie teigia, kad Konstitucinis Teismas turėtų garantuoti konstitucinę nuosavybės teisę remdamasis daugelyje valstybių plėtojama šiuolaikinės nuosavybės teisės doktrina, atsisakančia tradicinio savininko teisių „trejeto“ (Švilpaitė, 2002, p. 67).

Pažymėtina, kad rėmimasis moksliniuose straipsniuose kitų šalių (Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo) praktika nepatvirtina, kad Konstitucinis Teismas nuosavybės teisės turinį turėtų aiškinti esant kitokį nei įtvirtinta Konstitucijoje. Tai, kad dar iki priimant Konstituciją (iki 1992 m.) CK subjektinės nuosavybės teisės turinys buvo apibrėžtas kaip teisė valdyti, naudoti nuosavybės teisės objektą bei juo disponuoti, nereiškia, kad toks Konstitucijoje įtvirtintas subjektinės nuosavybės teisės turinys netapo konstituciniu. Taip pat tai, kad užsienio šalyse, be kita ko, ir Vokietijoje, subjektinės nuosavybės teisės turinį apibrėžianti vadinamoji romėniškoji triada (valdymas, naudojimas, disponavimas) nėra dominuojanti, o savininko teisių turinys apibrėžiamas kaip teisė su priklausančiu turtu atlikti bet kokius veiksmus, išskyrus uždraustus įstatymu ir tuos kuriais būtų pažeidžiamos kitų asmenų teisės ir laisvės, nesudaro pagrindo teigti, kad Konstitucinis Teismas formuojamoje doktrinoje turėtų remtis ne Lietuvos Respublikos Konstitucija, bet užsienio šalių įstatymuose, o tuo pačiu ir tų šalių konstitucinių teismų doktrinoje formuluojamomis nuostatomis.

Pažymėtina ir tai, kad konstitucinė nuosavybės teisės turinį sudarančių savininko teisių triada (valdymas, naudojimas ir disponavimas), kurioje nurodomos teisės apima visus veiksmus, kuriuos įmanoma atlikti su nuosavybės teise turimu objektu, reikšminga ir galėtų padėti Konstituciniam Teismui formuojant doktriną savininko teisių ribojimų, atlyginimo už juos klausimais, kadangi savininko teisių į konkretų turtą įgyvendinimo ribojimai susiję su kitų asmenų teisių, įvairių konstitucinių vertybių apsauga, o nuosavybės teisių apimtis paprastai lemia turto vertę. Konstitucinio Teismo nutarimuose vystant savininko teisių apsaugos doktriną šių teisių ribojimo aspektu, ribojamų nuosavybės teisės turinį sudarančių savininko teisių priskyrimas konkrečiai teisių grupei (valdymo, naudojimo ar disponavimo) sudarytų prielaidas sistemiškai formuluoti konkrečias, detalias, aiškias doktrinines nuostatas.

Minėta, kad pirmą kartą tai, jog nei Konstitucija, nei galiojanti kitų įstatymų sistema, nei visuotinai pripažintos tarptautinės teisės normos nepaneigia galimybės įstatymų nustatytomis sąlygomis ir tvarka nusavinti turtą arba apriboti jo valdymą, naudojimą ar disponavimą juo, Konstitucinis Teismas nurodė 1993 m. gruodžio 13 d. nutarime. Tačiau vėlesniuose nutarimuose Konstitucinis Teismas

doktrinos šiuo aspektu beveik neplėtojo. Šiuo aspektu Konstitucinis Teismas iš dalies pasisakė 2020 m. liepos 8 d. nutarime, kuriame sprendė, ar neprieštarauja Konstitucijai nustatymas ribotos kompensacijos už naudojimąsi įstatymo nustatytais tinklų operatorių naudai servitutais, ribojančiais savininko galimybę naudoti žemę pagal paskirtį. Šame nutarime Konstitucinis Teismas situaciją, kuri lėmė reguliavimo, pagal kurį nustatyta skirtingas kompensacijos už naudojimąsi servitutais dydis, vertino atsižvelgdamas į tai, ar teisės naudoti žemę apribojimai jau buvo asmenims įgyjant nuosavybės teisę į ją, ar buvo nustatyti vėliau. Ir nors Konstitucinis Teismas šiame nutarime pažymėjo, kad įstatymu gali būti nustatyti Konstitucijos 23 straipsnyje įtvirtintos nuosavybės teisės apribojimai, būtini energetikos infrastruktūrai įrengti ir eksploatuoti, kad būtų teikiama viešąjį interesą atitinkanti paslauga – saugus ir patikimas elektros energijos tiekimas visiems vartotojams, taip pat gali būti nustatomas maksimalus praradimų, patiriamų dėl nuosavybės teisės apribojimų, būtinų energetikos infrastruktūrai įrengti ir eksploatuoti, atlyginimo dydis, sistemiškai vertinant nutarimo motyvuojamąją dalį matyti, kad neprieštaraujančiu Konstitucijai pripažino tik tokį teisinį reguliavimą, kuriuo nustatytas maksimalus praradimų, patiriamų dėl nuosavybės teisės apribojimų, būtinų energetikos infrastruktūrai įrengti ir eksploatuoti, atlyginimo dydis taikomas asmenų, įgijusių nuosavybės teisę į žemę, kai jai jau buvo nustatyti apribojimai, atžvilgiu, t. y. tų asmenų, kurie negalėjo patirti praradimų, susijusių su galimybe naudoti žemę pagal paskirtį, atžvilgiu.

Deja, 2021 m. rugsėjo 28 d. nutarime, kuriame sprendė dėl reguliavimo, susijusio su pirmumo teise įsigyti privačią žemės ūkio paskirties žemę, atitikties Konstitucijai, Konstitucinis Teismas, turėdamas unikalią progą vystyti teisės disponuoti turtu ribojimo siekiant bendros tautos gerovės, verslo plėtojimo užtikrinimo, žemės, kaip riboto ištekliaus, kuris yra žmogaus ir visuomenės išlikimo ir raidos sąlyga, tinkamo naudojimo ir pan. doktriną, tokia proga nepasinaudojo.

Be to, šio straipsnio autoriaus nuomone, Konstitucinis Teismas, plėtodamas doktriną savininko teisių apsaugos klausimais, 1999 m. kovo 16 d. nutarime be pagrindo išplėtė nuosavybės teisės turinį nurodydamas, kad valdymas, naudojimas ir disponavimas yra ne visos savininko teisės, kad labai svarbi apsauginė funkcija tenka tokiai subjektinei savininko teisei kaip teisė išreikalauti savo turtą iš svetimo neteisėto valdymo.

Asmens teisė į teismą *exspressis verbis* yra įtvirtinta Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje, pagal kurią asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą. Ši asmens teisė Konstitucinio Teismo doktrinoje taip pat kildinama ir iš konstitucinio teisinės valstybės principo. Asmens teisė kreiptis į teismą gali būti aiškinama kitų žmogaus teisių ir laisvių kontekste, pavyzdžiui, nuosavybės teisių, laisvės reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją, žmogaus asmens neliečiamumo (Abramavičius, 2009, p. 21–40).

Taigi vien tai, kad *exspressis verbis* Konstitucijoje įtvirtinta, t. y. konstitucinė asmens teisė kreiptis į teismą gali būti aiškinama ir kitų teisių, be kita ko, nuosavybės teisės kontekste, nesudaro pagrindo teigti, jog savininko teisė ginti pažeistą teisę yra viena iš nuosavybės teisės turinį sudarančių subjektinių savininko teisių. Iš kiekvienos subjektinės teisės turinio galima spręsti apie jos reikšmingumą, nes subjektinės teisės turėtojas, be kita ko, ir savininkas, yra tas asmuo, kuris turi teisę įgyvendinti turimos subjektinės teisės turinį sudarančias teises ir gauti (turėti) tos teisės teikiamą naudą. Galimybė apginti subjektinę teisę veiksmingomis įstatymuose nustatytomis (teisinėmis) gynimo priemonėmis tik užtikrina subjektinės teisės realumą, t. y. kad ši teisė nebus deklaratyvi, bet nieko, kuo galėtų pasireikšti subjektinės teisės naudingumas, jos turėtojui nesuteikia.

Išvados

1. Konstitucinės justicijos bylose, kuriose buvo sprendžiama dėl ribotą restituciją numatančio įstatymo normų atitikties Konstitucijai, nebuvo pagrindo spręsti dėl jų atitikties Konstitucijos 23 straipsnio 3 daliai. Šiose bylose buvo pagrindas spręsti dėl jų atitikties Konstitucijos 23 straipsnio tik 1 ir 2 dalims, taip pat tokių normų atitiktis Konstitucijai turėjo būti vertinama sprendžiant, ar jos neprieštaravo Konstitucijos preambulėje įtvirtintam teisingumo ir teisinės valstybės siekiui.
2. Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalyje nurodyti visuomenės poreikiai – tai visos visuomenės ar jos dalies interesai, visada konkretūs ir aiškiai išreikšti konkrečiam nuosavybės objektui, kurie objektyviai negalėtų būti patenkinti, jeigu nebūtų paimtas ir visuomenės poreikiams tenkinti panaudotas konkretus nuosavybės objektas.
3. Nuosavybė visuomenės poreikiams gali būti paimama tik pasiekus susitarimą su savininku dėl atlyginimo už ją arba ginčą dėl teisingo atlyginimo, kuris turi būti lygiavertis paimamai nuosavybei, išsprendus teisme, išskyrus atvejus, kai nedelsiant nepatenkinus visuomenės poreikio bus pakenkta gyvybiškai svarbiems ar kitiems ypač reikšmingiems visuomenės interesams. Tokiais atvejais ginčą nagrinėjantis teismas gali leisti pradėti naudoti nuosavybę visuomenės poreikiams tenkinti dar iš esmės neišsprendus ginčo dėl atlyginimo už paimamą nuosavybę dydžio.
4. Pagal Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalį galimi tik įstatyme numatyti, demokratinėje visuomenėje būtini ir proporcingumo principą atitinkantys nuosavybės ribojimai, jeigu jais nepaneigiama nuosavybės teisės esmė, t. y. jeigu ribojimais neperžengiamos tokios protingai suvokiamos ribos, kurias peržengus nuosavybės teisės turinį sudarančių teisių įgyvendinti būtų neįmanoma.

5. Konstitucinio Teismo doktrinoje vartojama formuluotė „valdymas, naudojimas ir disponavimas“, apibrėžianti nuosavybės teisės turinį sudarančias savininko teises (savininko teisių triada), yra konstitucinė. Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje vystant savininko teisių apsaugos doktriną šių teisių ribojimo aspektu, ribojamų nuosavybės teisės turinį sudarančių savininko teisių priskyrimas konkrečiai teisių grupei (valdymo, naudojimo ar disponavimo) sudarytų prielaidas sistemiškai formuluoti konkrečias, detalias, aiškias doktrinines nuostatas.

Šaltinių sąrašas

Norminiai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas (2000). *Valstybės žinios*, 74-2262.
3. Lietuvos Respublikos 1990 m. kovo 11 d. įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo“ (1990). *Vyriausybės žinios*, 9-224.
4. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ (1991). *Lietuvos aidas*, 140-0.
5. Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymas (1997). *Valstybės žinios*, 65-1558.

Specialioji literatūra

1. Abramavičius, A. (2009). Teisė į teisminę gynybą Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. *Jurisprudencija*, 3(117), 21–40.
2. Baublys, L. (2008). Teisingumo įgyvendinimas atkuriant nuosavybės teises Lietuvoje. *Konstitucinė jurisprudencija*, 1, 321–338.
3. Ruškytė, R. (2009). Nuosavybė ir nuosavybės apsauga Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. *Konstitucinė jurisprudencija,* 14, 267–288.
4. Svetikaitė, R. (2006). Nuosavybės teisių atkūrimas – konstitucijos garantuojama vertybė. *Teisė*, 60, 139–151.
5. Svetikaitė, R. (2007). Visuomenės poreikis kaip nekilnojamojo turto išpirkimo sąlyga. *Teisė,* 63, 88–106.
6. Svetikaitė, R. (2008). *Nuosavybės teisių atkūrimas kaip konstitucinė garantija*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S), Vilniaus universitetas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
7. Švilpaitė, E. (2002). Konstitucija ir nuosavybės teisės apribojimo galimybės. *Jurisprudencija,* 30(22), 66–74.

Teismų praktika

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija

1. Konstitucinio Teismo 1993 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 70-1320.

2. Konstitucinio Teismo 1994 m. sausio 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 7-116.
3. Konstitucinio Teismo 1994 m. gegužės 27 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 42-771.
4. Konstitucinio Teismo 1995 m. kovo 8 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 22-516.
5. Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 36-915.
6. Konstitucinio Teismo 1997 m. balandžio 8 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 31-770.
7. Konstitucinio Teismo 1998 m. birželio 18 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 57-1605.
8. Konstitucinio Teismo 1998 m. spalio 27 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 95-2642.
9. Konstitucinio Teismo 1999 m. kovo 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 26-740.
10. Konstitucinio Teismo 2001 m. balandžio 2 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 29-938.
11. Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 93-4000.
12. Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 24-1004.
13. Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 30-1050.
14. Konstitucinio Teismo 2007 m. liepos 5 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 76-3018.
15. Konstitucinio Teismo 2008 m. gegužės 20 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 58-2182.
16. Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 8 d. nutarimas. *TAR*, 15246.
17. Konstitucinio Teismo 2021 m. rugsėjo 28 d. nutarimas. *TAR*, 20273.

Solidarumo principo vaidmuo ir reikšmė, aiškinant Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintą teisę į valstybės laiduojamą sveikatos apsaugą

Gabrielė Taminskaitė-Kočiūnė
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Privatinės teisės katedros lektorė
Socialinių mokslų (teisė) daktarė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius
El. paštas: gtaminskaite@gmail.com

Pagrindiniai žodžiai: solidarumo principas, teisė į sveikatos apsaugą, Konstitucija, Konstitucinis Teismas

Įvadas

Žmonių sveikata yra vienas iš pagrindinių dėmenų, lemiančių visuomenės galimybes ir poreikius, kurie tiesiogiai turi įtakos valstybės ekonominei, demografinei situacijai, technologijų, mokslo ir kt. pažangai. Nuo jų priklauso valstybės išgalės, garantuojant sveikatos apsaugą visuomenės nariams. Todėl šiems veiksniams ir jų kismui būdingas ciklišKumas arba kitaip – uždaro rato, kurio pabaiga užduoda ir pradžią, ypatybė.

Sveikatos lygis visuomenėje lemia darbingų ir ekonomiškai bei socialiai aktyvių asmenų proporciją, palyginti su tais, kurie negali prisidėti prie esamos situacijos valstybėje ir visuomenėje palaikymo bei jos pažangos ir kuriems dažniausiai yra reikalinga papildoma pagalba, finansuojama iš valstybės išteklių. Todėl nuo to, kiek valstybėje yra investuojama pirminiuose etapuose, be kita ko, į prevencinį sveikatos paslaugų ir priemonių suteikimą ar pirminių sveikatos sutrikimų šalinimą bei atitinkamo gyvenimo lygio, įskaitant tinkamos mitybos ir fizinio aktyvumo, švarios aplinkos, reikalingo švietimo ir kt. užtikrinimą, priklauso: (a) kokios apimties bei lygmens sveikatos paslaugų ir priemonių reikės vėlesniuose visuomenės gyvenimo etapuose, (b) kokios bus valstybės išgalės, garantuojant vienodą paslaugų ir priemonių prieinamumą visiems asmenims, (c) kokia valstybės išteklių dalis bus reikalinga kitoms viešosioms (ypač socialinėmis) paslaugomis, kurių poreikis yra susijęs su vi-

suomenės ir atskirų asmenų sveikatos lygiu, finansuoti. Tai savo ruožtu lemia, taigi ir leidžia numatyti, minėtam visuomenės sveikatos apsaugos ratui pradžią užduosiančių, tolesnių valstybės veiksmų, iš jų ir sprendimų sveikatos apsaugos srityje, pa(si)rinkimą, susijusį ypač su sveikatos paslaugų ir priemonių prieinamumu, apimtimi, kokybe, kt. Be visa to, žmogaus sveikata, konstitucinėje doktrinoje yra laikoma neatsiejama vertybe nuo prigimtinio asmens orumo, kadangi pastarąjį lemia ir asmens socialinio gyvenimo galimybės. Todėl tinkamai neužtikrinus asmens sveikatos paslaugų, garantuojančių asmeniui atitinkamą būklę, leidžiančią būti visaverčiu visuomenės nariu, būtų pažeistos pamatinės prigimtinės vertybės.

Straipsnyje, pasitelkiant šaltinių analizės ir sisteminimo metodus, yra siekiama atskleisti solidarumo principo vaidmenį ir reikšmę, įgyvendinant Lietuvos Respublikos Konstitucijoje (toliau – Konstitucija) įtvirtintą asmenų teisę į sveikatą. Ji, kaip konstitucinė teisė, ir jos užtikrinimo ypatumai yra šio straipsnio tyrimo objektas.

Siekiant išsikelto tikslo, analizė atliekama vykdant mokslinius uždavinius. Pirma, išanalizavus Konstituciją ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – Konstitucinis Teismas) doktriną, atskleidžiama, iš ko ir kokia apimtimi kildinami valstybės įsipareigojimai sveikatos apsaugos srityje. Antra, įvardijama, kokias priemones šiems įsipareigojimams įgyvendinti valstybė yra pasitelkusi. Trečia, remiantis ne tik Konstitucinio Teismo, bet ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (toliau – Teisingumo Teismas) praktika, atskleidžiama, kokią reikšmę pasirinktos priemonės turi visuomenės ir atskirų asmenų teisėms ir pareigoms. Todėl straipsnio tyrime daugiausiai remiamasi Konstitucinio Teismo doktrina. Taip pat, siekiant atskleisti platesnį vaizdą ir tarptautiniu aspektu, straipsnyje remiamasi Teisingumo Teismo praktika dėl teisės į sveikatą (į sveikatos apsaugą) įgyvendinimo, taikant solidarumo principą.

Sveikatos tema yra aktuali visose mokslo srityse. Ji periodiškai nagrinėjama teisiniais aspektais teisės mokslo ir teisininkų praktikų darbuose. Apie teisę į valstybės garantuojamas nemokamas sveikatos paslaugas savo straipsnyje rašo J. Januševičienė, nagrinėdama paciento pareigos rūpintis savo sveikata reikšmę (Januševičienė, 2017). Taip pat teisės į sveikatą konstitucinius aspektus nagrinėja V. Birmontas, apžvelgdamas tuometinę aktualią Konstitucinio Teismo praktiką (Birmontas, 2013). P. Čelkis atskleidžia visuomenės sveikatos priežiūros, kaip vienos iš sričių, įgyvendinančių teisę į sveikatą, turinį (Čelkis, 2010). Vis dėlto teisinė sveikatos tematika dažniausiai dėmesio sulaukia kitais aspektais nei siekiama atskleisti šiame autorės straipsnyje. Pavyzdžiui, M. Sriubas analizuoja aktualius paciento teisių, susijusių su kokybiškų paslaugų jam suteikimu, aspektus ir daugiausiai nagrinėja žalos atlyginimo ypatumus bei kokybiškų sveikatos paslaugų sampratą (Sriubas, 2013). Šis aspektas taip pat detaliai paliečiamas Teisės instituto mokslo studijoje, be kita ko, nagrinėjant jautriausių visuomenės grupių, įskaitant

asmenų su negalia, teises, bei atskleidžiant aplinkos (gamtos veiksnių) įtaką ir svarbą asmenų teisėms sveikatos srityje (Beliūnienė, et al., 2013). Tačiau konstitucinio solidarumo principo veikimu, remiantis ne tik Konstitucinio Teismo, bet ir Teisingumo Teismo pozicija, užtikrinamos teisės į sveikatą ypatumus atskleidžiančių aktualių ir naujų mokslo darbų nėra.

Straipsnį sudaro dvi pagrindinės dalys: pirma dalis skiriama konstituciniams sveikatos apsaugos pagrindams Lietuvoje, o antroji – atskleisti valstybės pasirinktų priemonių užtikrinti konstitucines teises sampratai ir iš jos kildinamai įtakai sveikatos paslaugų prieinamumui.

1. Konstituciniai sveikatos apsaugos pagrindai ir principai

Konstitucinio Teismo išaiškinimuose visuomenės ir individų sveikatai bei jos apsaugai suteikiama išskirtinė vieta, remiantis Konstitucijoje tiesiogiai įtvirtintais konstituciniais sveikatos apsaugos pagrindais, jog „valstybė rūpinasi žmonių sveikata ir laiduoja medicinos pagalbą bei paslaugas žmogui susirgus. Įstatymas nustato piliečiams nemokamos medicinos pagalbos valstybinėse gydymo įstaigose teikimo tvarką“ (Konstitucijos 53 str. 1 d.). Konstitucinio Teismo išaiškinimu, „Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalies nuostata, kad valstybė rūpinasi žmonių sveikata, yra išreikštas konstitucinis principas, įvairiais aspektais atsispindintis ir kitose Konstitucijos nuostatose (pirmiausia kitose tos pačios dalies nuostatose, bet ne tik jose), kuriuo turi būti grindžiama visa su žmonių sveikata susijusi valstybės veikla“ (Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 16 d. nutarimas). Todėl Konstitucinis Teismas, pasisakydamas įvairiais klausimais dėl Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių esmines vertybes, be kita ko, žmogaus orumą, teisę į socialinę apsaugą, sveiką aplinką, išsilavinimą, kt., ir principus, iš jų lygiateisiškumą, teisingumą, kt., ne kartą savo nutarimuose yra pabrėžęs, jog „žmogaus ir visuomenės sveikata yra viena svarbiausių visuomenės vertybių“[1]. Viena vertus, visuomenės ir atskirų individų sveikatos (jai palaikyti reikalingų paslaugų bei priemonių) užtikrinimas priklauso nuo tinkamo įgyvendinimo daugelio, iš pažiūros nesusijusių su asmenų sveikata, nes tiesiogiai apie ją „nekalbančių“, konstitucinių nuostatų. Kita vertus, šiose nuostatose įtvirtintoms vertybėms garantuoti netiesiogiai turi įtakos visuomenės ir atskirų asmenų sveikatos lygis tam tikru metu.

Todėl suprantama, kodėl Konstitucinis Teismas, aiškindamas nuostatą, jog „valstybė rūpinasi žmonių sveikata“, yra ne kartą konstatavęs, jog „žmonių sveikatos

1 *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 11 d., 2011 m. birželio 21 d. nutarimai.

apsauga yra konstituciškai svarbus tikslas, viešasis interesas, o rūpinimasis žmonių sveikata – tai valstybės funkcija“[2]. Tai reiškia, jog Lietuva, kaip teisinė ir socialinė valstybė (Taminskaitė, 2022, p. 26–38, 193), yra apibrėžiama ir per pareigų, be visa kita, rūpintis žmonių sveikata, turėjimą bei jos įgyvendinimą visuomenės narių atžvilgiu. Taigi, laikantis konstitucinės pozicijos, kad valstybės rūpinimasis žmonių sveikata yra tiek valstybės funkcija, tiek ir konstitucinis principas, reiškia, jog (a) turi būti nustatytos konkrečios aktyvios priemonės asmenų sveikatai palaikyti ir gerinti, (b) visi priimami sprendimai bet kuriais, net ir tiesiogiai su sveikata nesusijusiais, klausimais turi būti suderinami su siekiu palaikyti tinkamą asmenų sveikatą arba kitaip – negali būti priimti sprendimai, kurie pažeistų šį konstitucinį principą, t. y. turėtų neigiamą (net ir netiesioginę) įtaką asmenų (visuomenės) sveikatai ir priemonėms, skirtoms jai užtikrinti. Todėl toliau straipsnyje atskleidžiama, iš ko yra sudaryta ir kuriomis kryptimis veikia valstybės funkcija rūpintis asmenų sveikata.

Rūpinimosi žmonių sveikata, kaip valstybės funkcijos įgyvendinimo, išraiškos yra numatytos visų pirma Konstitucijoje, įtvirtinant nemokamų medicinos paslaugų suteikimą. Toliau jos plėtojamos konstitucinėje doktrinoje, pagal kurią, „įgyvendinant konstitucinę valstybės priedermę rūpintis žmonių sveikata, *inter alia,* užtikrinti medicinos pagalbą bei paslaugas žmogui susirgus, turi būti sukurta veiksminga sveikatos apsaugos sistema, sudarytos deramos sąlygos jai veikti“ (Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimas). Šia sistema, Konstitucinio Teismo teigimu, valstybė įgyvendina savo pareigas, iš kurių viena yra „<...> susirgus užtikrinti medicininių paslaugų prieinamumą“. Todėl konstitucinė doktrina įtvirtina valstybei įpareigojimą „<...> sudaryti teisines ir organizacines prielaidas veikti tokiai sveikatos apsaugos sistemai, kuri užtikrintų kokybišką ir visiems prieinamą sveikatos priežiūrą <...>“, įskaitant Konstitucijoje *expressis verbis* laiduojamą medicinos pagalbą bei paslaugas žmogui susirgus, iš jų ir nemokamą medicinos pagalbą valstybinėse gydymo įstaigose (Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 16 d. nutarimas). Šiame savo išaiškinime Konstitucinis Teismas, be kita ko, pabrėžė asmenų lygybės, įgyvendinant teisę į sveikatą, užtikrinimo svarbą, kurios ypatumai atskleidžiami kitame skyriuje.

Konstituciniai sveikatos apsaugos pagrindai, nustatantys valstybei atitinkamas pareigas, suponuoja įstatymų leidėjui jo funkcijų įgyvendinimo kryptis. Jomis veikdamas, jis priima teisės aktus, be kita ko, grįsdamas juos siekiu „<...> užtikrinti prigimtinę žmogaus teisę turėti kuo geresnę sveikatą, taip pat teisę turėti sveiką aplinką, priimtiną, prieinamą ir tinkamą sveikatos priežiūrą“ ir atitikti Lietuvos Respublikos Konstituciją (Sveikatos sistemos įstatymas). Tačiau tam, kad įstatymų leidėjo nustatomas teisinis reguliavimas įgytų praktinę išraišką, reikalinga aplinkybių visuma, kurioje vieną iš svarbesnių vietų užima pasirinktas sistemos finansavimo

2 *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 2004 m. sausio 26 d., 2005 m. rugsėjo 29 d. nutarimai.

modelis ir valstybės finansinės galimybės. Jie, autorės nuomone, yra neatsiejamai susiję tarpusavyje ir gali tiesiogiai vienas kitam daryti įtaką. Todėl, siekiant užtikrinti, jog net keičiantis ir (ar) esant ribotoms valstybės finansinėms galimybėms būtų išsaugotas stabilumas ir nebūtų paneigiama asmenų teisė į sveikatą ir iš jos kildinamos kitos minėtos konstitucinės teisės, iš jų ir visiems prieinama sveikatos priežiūra, įstatymų leidėją, remiantis konstitucine doktrina, saisto pareiga nustatyti tokį sveikatos priežiūros finansavimo modelį, kuris būtų pagrįstas subalansuotu visuomenės ir valstybės poreikių bei valstybės finansinių galimybių įvertinimu ir kurio įgyvendinimas nebūtų akivaizdžiai valstybei neįveikiamas. Antraip būtų pažeista konstitucinių vertybių pusiausvyra ir nustatytas modelis „<...> prieštarautų konstituciniams socialinės darnos, atsakingo valdymo imperatyvams“ (Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 16 d. nutarimas). Dėl šių priežasčių ir dėl minėtų tikslų Konstitucinis Teismas kildina įpareigojimą valstybei įtvirtinti visuomenės solidarumu grindžiamą būdą (su)kaupti reikiamas lėšas[3]. Todėl darytina prielaida, kad Valstybinio socialinio draudimo įstatyme numatytu atitinkamu draudimu ir privalomuoju sveikatos draudimu, pagal Sveikatos draudimo įstatymą, draudžiami asmenys į šią solidarumu grindžiamą sistemą iš esmės priverstinai yra įtraukiami įstatyminiu pagrindu, kurį lemia konstitucinis normų aiškinimas. Kitaip sakant, konstituciniu lygmeniu yra įtvirtinamas solidarumo principo taikymas socialinės apsaugos, apimančios ir sveikatos apsaugą, srityje, pateisinant poreikiu garantuoti valstybės prisiimtų įsipareigojimų užtikrinimą, valstybei dalijantis atsakomybę su visuomene. Konstituciškai įtvirtinus solidarumo principo taikymą, toliau svarbu atskleisti šio principo įtaką asmenų teisėms ir pareigoms teisės į sveikatą kontekste.

2. Valstybės atsakomybės, užtikrinant sveikatos paslaugų prieinamumą, pasidalijimas su visuomenės nariais ir jo įtaka pagal solidarumo principą įgyjamų reikalavimo teisių apimčiai

Konstitucijoje įtvirtintos valstybės pareigos visuomenės nariams savaime suponuoja esant pastarųjų reikalavimo teises ir teisėtus lūkesčius. Tačiau nei vieniems, nei kitiems nesant konkrečiai apibrėžtiems, nebūtų įmanoma nustatyti ir jų priešpriešinių

3 „<...> jeigu sveikatos priežiūrai negali būti skiriama tiek valstybės biudžeto lėšų, kiek būtina pakankamam asmens sveikatos priežiūros paslaugų, kurių neapima piliečiams garantuota nemokama medicinos pagalba, prieinamumui neatsižvelgiant į asmens pajamas užtikrinti, įstatymų leidėjas, įgyvendindamas Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą valstybės priedermę rūpintis žmonių sveikata ir laiduoti medicinos pagalbą bei paslaugas žmogui susirgus, ne tik gali, bet ir privalo numatyti ir kitą visuomenės solidarumu grindžiamą būdą sukaupti reikiamas viešąsias lėšas, *inter alia,* gali pasirinkti privalomąjį sveikatos draudimą“ (Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 16 d. nutarimas).

reikalavimų apimties. Todėl valstybės ribotų galimybių nulemtas atsakomybės pasidalijimas tarp valstybės, visuomenės ir kartais – rinkos, remiantis solidarumo principu, leidžia preliminariai nustatyti ir tarpusavio teisių bei pareigų standartus. Kitaip tariant, valstybė už sveikatos paslaugų prieinamumo, *inter alia*, sveikatos priežiūros paslaugų visuomenės nariams garantavimą reikalauja iš kiekvieno asmeninio jo indėlio, turinčio užtikrinti tinkamą visos draudimo sistemos veikimą. Tuo tarpu lygiais pagrindais ir privalomai į solidarumu grindžiamą sistemą įtraukti asmenys turi pagrįstą teisę gauti vienodas paslaugas, finansuojamas šios sistemos lėšomis, kaip įtvirtinta pirmiau minėtos konstitucinės doktrinos pavyzdžiuose.

Nors remiantis Konstitucinio Teismo doktrina „žmogaus orumas, teisė į gyvybę ir teisė į kuo geresnę sveikatą yra taip glaudžiai susiję, kad, iš vienos pusės, neužtikrinus deramos sveikatos apsaugos, žmogaus teisės į gyvybę ir jo orumo apsauga taip pat nebūtų visavertė; iš kitos pusės, teisė į gyvybės išsaugojimą ir gelbėjimą, kai jai kyla pavojus, yra neatsiejama, pamatinė prigimtinės žmogaus teisės į kuo geresnę sveikatą dalis“ (Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 16 d. nutarimas), tačiau įgyvendinant solidarumo principą svarbu atskirti nemokamų sveikatos paslaugų, kurios nepriklauso nuo asmens indėlio į sistemos finansavimą, konstitucines garantijas, ir sveikatos paslaugų, kurios nuo jo priklauso, garantavimą.

Šiuo aspektu lemiamą reikšmę turi valstybės pareiga saugoti žmogaus gyvybę (Konstitucijos 19 straipsnis). Kadangi, Konstitucinio Teismo išaiškinimu, „teisė į gyvybės išsaugojimą ir gelbėjimą, kai jai kyla pavojus, yra neatsiejama, pamatinė prigimtinės žmogaus teisės į kuo geresnę sveikatą dalis. Šis konstitucinių vertybių ryšys implikuoja tai, kad nemokama medicinos pagalba visiems piliečiams privalo būti užtikrinta tokia apimtimi, kokia ji yra būtina žmogaus gyvybei gelbėti ir išsaugoti“ (Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 16 d. nutarimas). Tai reiškia, kad valstybės ištekliai, numatomi bendrojo biudžeto dalyje, pirmiausiai ir būtinai tenka pirmajai ir būtinajai pagalbai finansuoti, taip pat akcentuojant konstitucinį lygiateisiškumo principą visiems piliečiams, pagal kurį nemokama medicinos pagalba jokiais atvejais nėra ir negali būti sąlyginė, jeigu ji yra gyvybiškai reikalinga. Valstybės absoliučios atsakomybės prisiėmimas garantuojant besąlyginę nemokamą medicinos pagalbą šiuo atveju grindžiamas tuo, jog „nustačius siauresnę šios pagalbos apimtį, t. y. neužtikrinus nė minimalios, gyvybiškai svarbios nemokamos medicinos pagalbos, konstitucinė jos garantija apskritai netektų prasmės, kartu būtų pažeisti ir konstituciniai valstybės įsipareigojimai saugoti žmogaus gyvybę ir rūpintis žmonių sveikata“.

Tuo tarpu konstitucinė valstybės pareiga rūpintis žmonių sveikata ir laiduoti medicinos pagalbą bei paslaugas ligos atveju (Konstitucijos 53 str. 1 d.) nėra tapati pirmiau minėtai, iš Konstitucijos 19 straipsnio kildinamai, garantijai. Kadangi „valstybės biudžetui negali būti užkraunama valstybės finansinių galimybių neatitinkanti našta, dėl kurios valstybė negalėtų įgyvendinti kitų savo funkcijų arba jai

taptų daug sunkiau jas vykdyti“, valstybė įpareigojama dalytis sveikatos paslaugų finansavimo našta su visuomenės nariais, įgalinant veikti solidarumo principą. Jis, Teisingumo Teismo teigimu, yra esminis principas, kuriuo grindžiama valstybės socialinės apsaugos sistema, pasidalijant išlaidas ir rizikas (ESTT *Kattner Stahlbau GmbH prieš Maschinenbau...*, 2009).

Sveikatos apsaugos sistemoje solidarumo principas įgyvendinamas remiantis Sveikatos draudimo įstatyme įtvirtintu privalomuoju draudimu[4]. Jame dalyvaujantys asmenys turi pagrįstą lūkestį gauti jiems reikalingas sveikatos paslaugas, pagal poreikį ir už jas nemokant arba mokant ne visą jų kainą. Tačiau, remiantis konstitucine doktrina, solidarumo principas pilietinėje visuomenėje nepaneigia asmeninės kiekvieno atsakomybės už savo likimą (Konstitucinio Teismo 1997 m. kovo 12 d. nutarimas). Todėl solidarumo principo pagrindu kildinama asmenų reikalavimo teisė, kaip ir visuomenės pareiga prisidėti prie pagalbos ir paramos asmenims, kuriems jos reikia, nėra absoliuti ir, svarbiausia, neribota. Tačiau tai neturėtų būti tapatinama su teisės į kompensuojamas sveikatos paslaugas ir priemones sąlygotumu, kuris būdingas privačiam draudimui. Skirtingai nei privačių fondų, valstybės socialinės apsaugos sistemoje, grindžiamoje solidarumo principu, pelno siekimas nėra ir negali būti nė vienos joje dalyvaujančios šalies tikslas (Taminskaitė, 2022, p. 86). Šioje sistemoje materialinis tikslas yra užtikrinti visiems piliečiams valstybės garantuojamoms sveikatos paslaugoms bei priemonėms reikalingus išteklius, nepaneigiant kitų valstybės įsipareigojimų, kuriems taip pat yra reikalingi finansiniai ištekliai. Todėl socialinio draudimo sistemos, be kita ko, privalomojo sveikatos draudimo, veikimas yra įgalinamas, valstybei pasidalijant atsakomybe su visuomenės nariais, iš kurių kiekvienas prisideda pagal individualias galimybes, o teises įgyja pagal objektyvų poreikį. Todėl dėl įvairių priežasčių, pvz., esant santykinai mažesniam finansuotojų ratui nei paslaugų gavėjų skaičius, gali susidaryti situacija, kai net ir solidarumo principu grindžiama sistema nėra pajėgi suteikti tuo metu visas reikalingas sveikatos paslaugas ir priemones visa apimtimi.

Tokiu atveju svarstytini keli sprendimo variantai. Pavyzdžiui, vienu atveju, nepažeidžiant lygiateisiškumo principo ir nepaneigiant konstitucinių asmenų teisių, *inter alia*, teisės į sveikatą, suteikti visiems asmenims reikalingas sveikatos paslaugas ir priemones, jas kompensuojant vienodai mažesne dalimi, pagal valstybės finansinius pajėgumus tam tikru metu, ir potencialiai, pasikeitus valstybės ekonominei situacijai, spręsti dėl asmenų turėtų padidėjusių išlaidų vėlesnio kom-

4 „Tai valstybės nustatyta asmens sveikatos priežiūros ir ekonominių priemonių sistema, <…> nustatytais pagrindais ir sąlygomis garantuojanti privalomuoju sveikatos draudimu draudžiamiems asmenims, įvykus draudiminiam įvykiui, sveikatos priežiūros paslaugų teikimą ir šių paslaugų išlaidų apmokėjimą, taip pat vaistų ir medicinos pagalbos priemonių įsigijimo išlaidų bei medicinos priemonių, būtinų apdraustųjų sveikatos priežiūrai namuose užtikrinti, nuomos išlaidų kompensavimą“ (Sveikatos draudimo įstatymo 2 str. 5 d.).

pensavimo. Kitu atveju taikyti privačiam draudimui būdingų sąlygų analogiją, kai pacientų pareiga rūpintis savo sveikata yra prielaida teisei į nemokamas sveikatos paslaugas įgyti. Šis klausimas kartas nuo karto iškeliamas ir diskutuojamas ne tik politiniu ir populistiniu, bet ir moksliniu lygmeniu (Januševičienė, 2017, p. 184–194). Kodėl galėtų būti diskutuojamas pirmasis variantas, bet teisiškai neįmanomas antrasis, lemia solidarumo principo taikymas sveikatos apsaugos sistemoje.

Visų pirma, svarbu įvardyti esminius bruožus, kurie solidarumu grįstą draudimo sistemą skiria nuo privataus savanoriško draudimo. Teisingumo Teismas yra nurodęs, jog solidarumu grįstos draudimo sistemos pasižymi: a) visuotinumu, t. y. jose dalyvauja visi visuomenės nariai[5], b) nustatytas įmokų dydis proporcingas draudžiamų asmenų pajamoms, o ne individualiai rizikai, priklausančiai nuo jų amžiaus, sveikatos būklės, veiklos, kt., c) visi draudžiami asmenys įgyja vienodas teises į tapačias teisės aktuose nustatytas paslaugas, pagal poreikį[6], d) užtikrinama vienoda apsauga, nepriklausomai nuo draudžiamo asmens amžiaus, sveikatos būklės ar kt. veiksnių, galinčių lemti didesnę tikimybę draudimo rizikai atsirasti, e) atsakomybės, t. y. išlaidų ir rizikos pasidalijimo mechanizmu, pagal kurį draudimo sistema, įgijusi perteklinių finansų, padeda finansuoti kitas draudimo sistemas, patiriančias finansinių sunkumų.

Antra, Teisingumo Teismas toje pačioje byloje pažymėjo, kad solidarumo principo įgyvendinimo prielaida yra privalomas visų visuomenės narių dalyvavimas draudimo sistemoje, užtikrinantis finansinę socialinės apsaugos pusiausvyrą. Todėl asmenys neturi pasirinkimo dėl dalyvavimo valstybiniame socialiniame draudime, įskaitant sveikatos draudimo sistemą. Tai yra kertinis visuotinį draudimą, grindžiamą solidarumo principu, nuo privataus savanoriško draudimo skiriantis bruožas, kuris iš esmės nulemia ir šiame draudime privalomai dalyvaujančių asmenų teisių, kurios atitinkamai negali būti selektyviai paneigiamos dėl įvairių priežasčių, *inter alia,* valstybės finansinių sunkumų ar kitų išteklių trūkumo, apimtį. Privataus savanoriško draudimo atveju kiekvieno asmens draudimas yra tam tikra prasme individualizuojamas. Draudimo kaina (įmokos suma), sąlygos gauti reikiamą pagalbą, įvykus draudžiamajam įvykiui, ir atvejai arba kitaip – rizikos, nuo kurių draudžiamasi, yra kiekvienu atveju „sukomponuojami“, pagal kiekvieno apsidrausti siekiančio asmens individualius bruožus ir aplinkybes. Tada asmuo, įvertinęs visus jam siūlomo draudimo trūkumus ir privalumus, pats priima sprendimą dėl draudimo(si) fakto, t. y. turi laisvą valią apsispręsti, ar siū-

5 Dirbantys ar kitais pagrindais pajamas gaunantys asmenys ir tie, kurie dėl savo amžiaus, sveikatos būklės ar socialinės padėties patys savo aktyviais veiksmais pajamų negauna, bet tuo atveju už juos privalomojo draudimo įmokas moka valstybė, *inter alia,* atskaičiuodama proporcingą dalį skiriamų socialinių išmokų.

6 Nėra jokio priežastinio ryšio tarp apdraustojo sumokėtų įmokų dydžio ir paslaugų, į kurias jis įgyja teisę, apimties.

lomos individualizuotos sąlygos jį tenkina. Asmuo gali draudime ir nedalyvauti, prisiimdamas visą riziką, jog, ištikus nelaimei, visa finansinė našta už reikalingas sveikatos paslaugas ir priemones teks jam. Kadangi privataus savanoriško draudėjo veikla orientuota į pelno siekimą, todėl natūralu, jog teisę į pagalbą gali naikinti tokios sąlygos kaip draudžiamojo pareigos saugoti savo sveikatą nesilaikymas arba kitaip – valingi veiksmai, dėl kurių realizuojasi draudimo rizika. Tuo tarpu visuomenės nariai, įtraukiami į privalomąjį sveikatos draudimą, nėra vertinami individualizuotai, tame tarpe individualizuojant jų įmokas ir gaunamą pagalbą (paslaugas, priemones), nesitaria iš anksto dėl draudimo sąlygų ir negali priimti sprendimo šiame draudime nedalyvauti. Todėl, kaip pažymi Teisingumo Teismas, socialinės apsaugos prieinamumas solidarumu grindžiamoje sistemoje yra vienodo lygio visiems jame dalyvaujantiems (ESTT *Europos Komisija ir Slovakijos Respublika prieš Dôvera*..., 2020).

Tai, kad įmokų dydis nėra diferencijuojamas, skirtingai nei pelno privačiuose draudimo fonduose, priklausomai nuo asmens sveikatos būklės, amžiaus ar net ir jo profesijos lemiamų rizikų, reiškia, jog iš esmės asmenų pareiga prisidėti prie bendros sistemos yra vienoda ir priklauso tik nuo objektyvių jų galimybių, susietų su finansine asmenų padėtimi (Taminskaitė, 2022, p. 87). Tai pabrėžiama Teisingumo Teismo praktikoje, nurodant, jog solidarumo principu grindžiama draudimo sistema yra finansuojama įmokomis, kurių dydis nėra proporcingas draudžiamai rizikai (ESTT *Kattner Stahlbau GmbH prieš Maschinenbau*..., 2009). Dėl to privalomojo sveikatos draudimo įmokų dydis priklauso nuo asmens galimybių, t. y. pajamų dydžio.

Valstybė, savo konstitucinėms funkcijoms sveikatos apsaugos srityje įgyvendinti pasitelkdama solidarumo principą, be kita ko, turėdama konstitucinę pareigą užtikrinti asmenų lygiateisiškumą, yra jo įpareigojama visais atvejais užtikrinti asmenims teikiamos medicinos pagalbos ir kitų atitinkamų sveikatos paslaugų vienodumą.

Tuo tarpu užtikrindama gyvybiškai svarbią nemokamą medicinos pagalbą, remiantis Konstitucinio Teismo doktrina, valstybė turi plačią pasirinkimo laisvę. Pavyzdžiui, „kai pagalba dėl tam tikrų aplinkybių negali būti laiku ir kokybiškai suteikta valstybinėse gydymo įstaigose, ji gali būti teikiama ir kitose kokybiškai ir saugiai ją suteikti pajėgiose sveikatos priežiūros įstaigose; jų patiriamos šios pagalbos teikimo išlaidos turi būti apmokamos iš valstybės biudžeto lėšų. Taigi Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalies nuostata, kad įstatymas nustato piliečiams nemokamos medicinos pagalbos valstybinėse gydymo įstaigose teikimo tvarką, yra konstitucinė piliečių teisės nemokamai ir laiku gauti kokybišką gyvybiškai būtiną medicinos pagalbą valstybinėse gydymo įstaigose garantija, kurios įgyvendinimas turi būti užtikrintas iš valstybės biudžeto lėšų“ (Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 16 d. nutarimas).

Todėl valstybės pareigos užtikrinti žmogaus teisę į sveikatą kaip asmens prigimtinio orumo garanto kontekste, sprendžiant dėl valstybės ir asmens teisių bei pareigų santykio, pirmiausia turi būti vertinama, ar reikalingos sveikatos paslaugos yra gyvybiškai svarbios. Tokiu atveju asmuo turi teisę, o valstybė pareigą į besąlyginį jų suteikimą visa apimtimi ir, esant poreikiui, papildomai finansuojant iš bendro valstybės biudžeto. Antra, ar asmuo dalyvauja[7] privalomajame sveikatos draudime, grindžiamame solidarumo principu. Tokiu atveju jis, kaip ir visi šio draudimo sistemos dalyviai, turi teisę į vienodą pagalbą sveikatos srityje, remiantis vien tik objektyviu poreikiu, o valstybės pareiga ją garantuoti.

Išvados

1. Solidarumo principas Konstitucinio Teismo doktrinoje yra traktuojamas kaip esminė Konstitucijoje įtvirtintos ir Konstitucinio Teismo išaiškinimuose plėtojamos valstybės pareigos užtikrinti visiems piliečiams vienodas nemokamas sveikatos paslaugas ir rūpintis žmonių sveikata priemonė.
2. Teisingumo Teismas (į)tvirtina, kad solidarumas yra esminis valstybės garantuojamo socialinio draudimo (įskaitant sveikatos draudimą) principas, (I) skiriantis šį draudimą nuo privataus savanoriško draudimo, grindžiamo pelno siekimu ir galimybe diferencijuoti draudžiamų asmenų teises ir įgyjamas pareigas, priklausomai nuo asmenų individualių savybių ir gyvenimo aplinkybių, bei (II) užtikrinantis visiems visuomenės nariams vienodą kompensuojamų sveikatos paslaugų ir priemonių pagal poreikį prieinamumą.
3. Solidarumo principas lemia, kad juo grindžiamoje draudimo sistemoje negalima draudžiamiesiems asmenims reikalingų sveikatos paslaugų diferenciacija ir (ar) jų suteikimo selektyvumas. Todėl, esant ribotoms valstybės išgalėms garantuoti reikalingas paslaugas ir (ar) priemones, šių paslaugų ir priemonių kompensavimo apimtis mažintina tik vienodu lygiu visiems privalomajame draudime dalyvaujantiems ir vienodas teises sveikatos apsaugos srityje įgyjantiems asmenims.

Šaltinių sąrašas

Norminiai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos sveikatos draudimo įstatymas (1996). *Valstybės žinios*, 55-1287.

7 Aktualu laikinai atvykusių, užsienio, ypač ne Europos Sąjungos valstybės narės, piliečiams.

3. Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymas (1994). *Valstybės žinios*, 63-1231.
4. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymas (1991). *Valstybės žinios*, 17–447.

Specialioji literatūra

1. Beliūnienė, l., Kavoliūnaitė-Ragauskienė, E. (2013). *Teisė į sveikatos apsaugą: probleminiai sveikatos priežiūros ir sveikos aplinkos užtikrinimo aspektai*. Mokslo studija. Vilnius: Teisės institutas.
2. Birmontas, V. (2013). Teisė į sveikatos priežiūros paslaugas kaip konstitucinė teisė. *Sveikatos politika ir valdymas*, 1(5).
3. Čelkis, P. (2010). Visuomenės sveikatos priežiūra, kaip asmens teisės į sveikatą įgyvendinimo priemonė. *Visuomenės sveikata*, 1(48).
4. Januševičienė, J. (2017). Paciento pareiga rūpintis savo sveikata kaip teisės į sveikatos priežiūros paslaugas įgyvendinimo sąlyga. *Teisė*, 104.
5. Taminskaitė, G. (2022) *Solidarumo principas ir jo įgyvendinimas gerovės valstybių teisinėse sistemose. Prancūzijos ir Lietuvos pavyzdžiai*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S).
6. Sriubas, M. (2013). Paciento teisės į kokybiškas sveikatos priežiūros paslaugas turinio ypatumai Lietuvoje. *Teisės problemos*, 1(79).

Teismų praktika

Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimai

1. *Kattner Stahlbau GmbH prieš Maschinenbau- und Metall- Berufsgenossenschaft* [ESTT], Nr. C-350/07, [2009-03-05]. ECLI:EU:C:2008:631.
2. *Europos Komisija ir Slovakijos Respublika prieš Dôvera zdravotná poist'ovňa, a.s.* [ESTT], Nr. C-262/18 P & C-271/18 P, [2020-06-11]. ECLI:EU:C:2019:1144.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija

1. Konstitucinio Teismo 1997 m. kovo 12 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 23-546.
2. Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 72-3080.
3. Konstitucinio Teismo 2004 m. sausio 26 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 15-465.
4. Konstitucinio Teismo 2005 m. rugsėjo 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 117-4239.
5. Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 106-4434.
6. Konstitucinio Teismo 2011 m. birželio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 76-3672.
7. Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 52-2604.

Konstitucinė justicija Lietuvoje: trys veiklos dešimtmečiai. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2023. 496 p.

ISBN 978-609-07-1003-6 (spausdinta knyga)
ISBN 978-609-07-1004-3 (skaitmeninis PDF)

Konstitucinė teisminė kontrolė yra pagrindinis Konstitucijos veiksmingumą užtikrinantis instrumentas. 1993 m. įsteigtas Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas jau tris dešimtmečius sėkmingai vykdo šią misiją Lietuvoje. Konstitucinis Teismas rado savo vietą valstybės ir visuomenės gyvenime, išsikovojo autoritetą tarp valstybės valdžios institucijų ir prisidėjo prie daugelio pokyčių teisės sistemoje. Šio teismo jurisprudencija reikšmingai prisidėjo prie sėkmingo perėjimo prie naujos, su Europos Sąjungos ir tarptautinės teisės standartais suderintos teisės sistemos ir turėjo didelę įtaką demokratijos, teisinės valstybės ir konstitucinės santvarkos stabilumo stiprinimui Lietuvoje. Konstitucinio Teismo jurisprudencija keitė ne tik nacionalinę teisės sistemą, bet ir pačios Konstitucijos sampratą. Konstitucija yra daugiau nei tik straipsnių rinkinys; jos turinys daugiausia yra Konstitucinio Teismo jurisprudencinės veiklos rezultatas. Per 30 Konstitucinio Teismo veiklos metų jo formuojama oficialioji konstitucinė doktrina vystėsi, kito, reagavo į pokyčius valstybėje ir visuomenėje. Tokiu būdu Konstitucinio Teismo jurisprudencija įkvėpė Konstitucijai turinį ir prasmę, todėl ji tapo gyvu instrumentu ir veiksmingu teisės aktu, galinčių daryti tiesioginę įtaką asmenų gyvenimui ir gerovei.

Konstitucinio Teismo išnagrinėtos bylos ir suformuota oficialioji konstitucinė doktrina aktuali ne tik teisę kuriantiems ir teisę taikantiems subjektams, bet ir mokslininkams, studentams. Dėl savo reikšmingumo Konstitucinio Teismo jurisprudencija dažnai tampa ir mokslinių diskusijų bei tyrimų objektu. Šią tendenciją rodo ir šis recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys, kuriame siekiama apžvelgti per tris Konstitucinio Teismo veiklos dešimtmečius Lietuvoje nueitą kelią. Šiame leidinyje galima rasti skirtingų teisės šakų mokslininkų straipsnių, kuriuose įvairiais aspektais analizuojama Konstitucinio Teismo jurisprudencija, jos įtaka skirtingoms teisės šakoms ir institutams, Konstitucinio Teismo santykis su kitais nacionaliniais ir tarptautiniais teismais, Konstitucijos interpretavimo subtilybės, tam tikri Konstitucinio Teismo įgaliojimai ar kiti šios institucijos teisinės padėties elementai.

Dailininkė *Jurga Tėvelienė*
Kalbos redaktorė *Danutė Petrauskienė*
Maketuotoja *Vida Vaidakavičienė*

Vilniaus universiteto leidykla
Saulėtekio al. 9, LT-10222 Vilnius
info@leidykla.vu.lt, *www.leidykla.vu.lt*
Knygos internete *knygynas.vu.lt*
Mokslo periodikos žurnalai *zurnalai.vu.lt*

36 aut. l. Tiražas 100 egz.

knygynas.vu.lt
zurnalai.vu.lt